

Ekonomski položaj hrvatskoga hotelijerstva i mjere ekonomske politike

Dragičević, Daniel

Doctoral thesis / Disertacija

2013

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Tourism and Hospitality Management / Sveučilište u Rijeci, Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:191:366637>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-22**

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FAKULTET ZA MENADŽMENT
U TURIZMU I UGOSTITELJSTVU
OPATIJA, HRVATSKA

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of Tourism and Hospitality Management - Repository of students works of the Faculty of Tourism and Hospitality Management](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FAKULTET ZA MENADŽMENT U TURIZMU I
UGOSTITELJSTVU

DANIEL DRAGIČEVIĆ

**EKONOMSKI POLOŽAJ HRVATSKOGA
HOTELIJERSTVA I MJERE EKONOMSKE
POLITIKE**

DOKTORSKI RAD

Opatija, 2013.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FAKULTET ZA MENADŽMENT U TURIZMU I
UGOSTITELJSTVU

DANIEL DRAGIČEVIĆ

**EKONOMSKI POLOŽAJ HRVATSKOGA
HOTELIJERSTVA I MJERE EKONOMSKE
POLITIKE**

DOKTORSKI RAD

Mentor: prof. dr. sc. Jože Perić

Opatija, 2013.

UNIVERSITY OF RIJEKA
FACULTY OF TOURISM AND HOSPITALITY MANAGEMENT

DANIEL DRAGIČEVIĆ

**THE ECONOMIC POSITION OF THE
CROATIAN HOTEL INDUSTRY AND
ECONOMIC POLICY MEASURES**

DOCTORAL THESIS

Opatija, 2013.

Mentor rada: prof. dr. sc. Jože Perić

Doktorski rad obranjen je dana 04. studenoga 2013. na Fakultetu za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu, pred povjerenstvom u sastavu:

1. Prof. dr. sc. Branko Blažević, predsjednik
2. Prof. dr. sc. Jože Perić, mentor i član
3. Prof. dr. sc. Dragan Roller, član
4. Prof. dr. sc. Milovan Jovanović, član

Lektura: mr. sc. Željka Štefan, viši predavač

KAZALO

SAŽETAK.....	VII
SUMMARY.....	VIII
1. UVOD	1
1.1. PROBLEM, PREDMET I OBJEKTI ISTRAŽIVANJA	1
1.2. ZNANSTVENA HIPOTEZA I POMOĆNE HIPOTEZE	3
1.3. SVRHA I CILJEVI ISTRAŽIVANJA	4
1.4. OCJENA DOSADAŠNJIH ISTRAŽIVANJA.....	4
1.5. ZNANSTVENE METODE	7
1.6. KOMPOZICIJA DOKTORSKOG RADA	8
2. MEĐUOVISNOST EKONOMSKOGA POLOŽAJA PODUZEĆA I MJERA – INSTRUMENTATA EKONOMSKE POLITIKE.....	10
2.1. EKONOMSKI POLOŽAJ PODUZEĆA	10
2.1.1. Teorijske odrednice poduzeća	14
2.1.1.1. Pojmovno određenje poduzeća.....	15
2.1.1.2. Vrste poduzeća	17
2.1.1.3. Ciljevi i načela poslovanja poduzeća	18
2.1.1.4. Ekonomika poduzeća	23
2.1.2. Ekonomski položaj poduzeća sa stajališta poslovnog rezultata	24
2.1.3. Ekonomski položaj poduzeća sa stajališta poslovnog uspjeha.....	30
2.2. EKONOMSKA POLITIKA I KLJUČNE SASTAVNICE, MJERE I INSTRUMENTI.....	35
2.2.1. Monetarna politika	39
2.2.2. Fiskalna politika	42
2.2.3. Politika ekonomskih odnosa s inozemstvom	47
2.3. MEĐUOVISNOST EKONOMSKOGA POLOŽAJA PODUZEĆA I ODREDNICA EKONOMSKE POLITIKE.....	53
3. EKONOMSKI POLOŽAJ HRVATSKOG HOTELIJERSTVA U RAZDOBLJU OD 1961. DO 2010. GODINE.....	58
3.1. METODOLOGIJA OBUHVATA I OBRADE.....	58
3.2. EKONOMSKI POLOŽAJ HRVATSKOGA HOTELIJERSTVA U JUGOSLAVIJI.....	62
3.2.1. Ocjena ekonomskog položaja hrvatskoga hotelijerstva pomoću apsolutnih mjera uspješnosti poslovanja za razdoblje od 1961. do 1990.....	67
3.2.2. Ocjena ekonomskog položaja hrvatskoga hotelijerstva pomoću relativnih mjera uspješnosti poslovanja za razdoblje od 1961. do 1990.....	71
3.3. EKONOMSKI POLOŽAJ HRVATSKOGA HOTELIJERSTVA U RAZDOBLJU NEOVISNE REPUBLIKE HRVATSKE 1991 – 2000.....	75

3.3.1. Ocjena ekonomskoga položaja hrvatskog hotelijerstva pomoću apsolutnih mjera uspješnosti poslovanja za razdoblje od 1991. do 2000.....	80
3.3.2. Ocjena ekonomskog položaja hrvatskoga hotelijerstva pomoću relativnih mjera uspješnosti poslovanja za razdoblje od 1991. do 2000.....	82
3.4. EKONOMSKI POLOŽAJ HRVATSKOGA HOTELIJERSTVA U RAZDOBLJU TURISTIČKOG OPORAVKA 2001–2010.	86
3.4.1. Ocjena ekonomskog položaja hrvatskog hotelijerstva pomoću apsolutnih mjera uspješnosti poslovanja za razdoblje od 2001. do 2010.....	90
3.4.2. Ocjena ekonomskog položaja hrvatskog hotelijerstva pomoću relativnih mjera uspješnosti poslovanja za razdoblje od 2001. do 2010.....	93
3.4.3. Analiza poslovne uspješnosti hrvatskog hotelijerstva za razdoblje od 2001. do 2011.	97
4. MEĐUOVISNOST REZULTATA POSLOVANJA HRVATSKOGA HOTELIJERSTVA I MJERA EKONOMSKE POLITIKE U PRETHODNOM RAZDOBLJU	109
4.1. REZULTATI POSLOVANJA HRVATSKOGA HOTELIJERSTVA I MJERE EKONOMSKE POLITIKE U RAZDOBLJU DO 1990.....	109
4.2. REZULTATI POSLOVANJA HRVATSKOGA HOTELIJERSTVA I MJERE EKONOMSKE POLITIKE U RAZDOBLJU OD 1991. DO 2000.	126
4.3. REZULTATI POSLOVANJA HRVATSKOGA HOTELIJERSTVA I MJERE EKONOMSKE POLITIKE U RAZDOBLJU OD 2001. DO 2010.	150
4.4. REZULTATI POSLOVANJA HRVATSKOGA HOTELIJERSTVA I MJERE EKONOMSKE POLITIKE U 2011. i 2012.....	163
5. USPOREDBA EKONOMSKE POLITIKE IZABRANIH ZEMALJA I REPUBLIKE HRVATSKE	167
5.1. USPOREDBA REZULTATA POSLOVANJA HOTELIJERSTVA IZABRANIH ZEMALJA I HRVATSKE	167
5.1.1. Usporedba ekonomskog položaja hrvatskoga i hotelijerstva izabranih zemalja pomoću apsolutnih mjera uspješnosti poslovanja	171
5.1.2. Usporedba ekonomskog položaja hrvatskoga i hotelijerstva izabranih zemalja pomoću relativnih mjera uspješnosti poslovanja.....	175
5.2. MJERE EKONOMSKE POLITIKE IZABRANIH ZEMALJA I REPUBLIKE HRVATSKE.....	181
5.2.1. Porez na dodanu vrijednost.....	181
5.2.2. Kamatna stopa	184
5.2.3. Tečaj	187
6. MODEL MEĐUOVISNOSTI KLJUČNIH SASTAVNICA EKONOMSKE POLITIKE I EKONOMSKOG POLOŽAJA HOTELIJERSTVA.....	191
6.1. MEĐUNARODNI PRIMJERI MEĐUOVISNOSTI ODABRANIH SASTAVNICA EKONOMSKE POLITIKE I TURIZMA U NOVIJEM RAZDOBLJU.....	191
6.1.1. PDV kao sastavnica ekonomske politike.....	191
6.1.2. Tečaj kao sastavnica ekonomske politike.....	200

6.1.3. Kamatnjak kao sastavnica ekonomske politike	205
6.2. PRETPOSTAVKE I OGRANIČENJA MODELA	208
6.3. SPECIFIKACIJA MODELA	210
6.4. REZULTATI MODELA OBZIROM NA SADRŽAJ I DJELOVANJE KLJUČNIH SASTAVNICA.....	226
7. OGRANIČENJA PRIMJENE POTICAJNIH MJERA EKONOMSKE POLITIKE NA HRVATSKO HOTELIJERSTVO	237
7.1. OBILJEŽJE UKUPNOGA GOSPODARSTVA, EKONOMSKOG POLOŽAJA HRVATSKE I PRORAČUNA.....	237
7.2. SEKTORI SLIČNIH ZNAČAJKI U ODNOSU NA EKONOMSKU POLITIKU	246
7.3. MOGUĆI UKUPNI UČINCI POTICAJNE EKONOMSKE POLITIKE	253
8. ZAKLJUČAK.....	260
LITERATURA	267
POPIS TABLICA	291
POPIS GRAFIKONA	295
POPIS SHEMA	297
KAZALO KRATICA.....	298

SAŽETAK

Turizam je danas priznat kao važan pokretač društveno-ekonomskoga razvoja. Uporište takvoj tvrdnji daje njegov doprinos bruto domaćem proizvodu mnogih zemalja. On nije djelatnost već skup odnosa i pojava te stoga kada se govori o financijskim učincima turizma onda se misli na učinke realizirane kroz ugostiteljsku djelatnost, ali i s njom povezane djelatnosti kao npr. maloprodaja, promet, trgovina i turističko posredništvo i dr. Specifičnost turizma ogleda se u činjenici da je kupac taj koji putuje prema proizvodu, a ne proizvod prema kupcu. Manje razvijene zemlje, kojima pripada i Hrvatska, veći dio financijskoga rezultata turizma ostvaruju na međunarodnom tržištu što djeluje pozitivno na platnu bilancu neke zemlje. Suvremena ekonomska teorija turizam svrstava u specifičan oblik finalne potrošnje, a povezanost s gospodarstvom tumači kroz uobičajene segmente potrošnje – osobnu (tekuću) turističku potrošnju, investicijsku i javnu potrošnju u funkciji turizma te (nevidljivi) izvoz turističkih usluga.

Hrvatsko hotelijerstvo ostvaruje više od 50% prihoda generiranih u ugostiteljskoj djelatnosti, od čega samo hoteli realiziraju 90% ukupnih prihoda hotelijerstva. Ako se do sada rečenom pridoda i podatak da hoteli čine svega 25% ukupnih smještajnih kapaciteta ugostiteljstva onda je jasan gospodarski potencijal ovog sektora.

Na ekonomski položaj svakoga poduzeća pa tako i hotelskoga utječu činitelji koje poduzeće može (endogeni) i oni koje ne može kontrolirati (egzozeni). Doktorski rad posvećuje pažnju utjecaju ekonomske politike na ekonomski položaj hotelskih poduzeća i čitavog sektora (hotelijerstva).

Dugo analizirano razdoblje (1961–2010) ekonomskoga položaja hrvatskoga hotelijerstva upućuje na činjenicu da, usprkos postojećim komparativnim prednostima, koje su prerasle u konkurentske na svjetskom tržištu, hotelijeri godinama posluju na granici profitabilnosti ili što je češći slučaj s gubitkom (u 2011. neto marža profita iznosi -11,43%). Izračunati Altmanov Z-score sektora od 2007. upozorava na mogućnost nastupa stečaja. Nepoticažno makroekonomsko i poslovno okruženje koje kreira ekonomska politika bitno određuje takav položaj.

Poduzete mjere ekonomske politike nisu bile dovoljno učinkovite po pitanju unapređenja ekonomskoga položaja hrvatskoga hotelijerstva. Mjere ekonomske politike bile su odraz nedorečene politike razvoja turizma pa samim time i hotelijerstva. Usporedba ekonomskoga položaja hrvatskoga hotelijerstva s hotelijerstvom izabranih zemalja (Španjolska, Francuska, Italija, Mađarska, Grčka i Turska) ukazuje na lošiji ekonomski položaj hrvatskoga što je djelom i odraz (ne)poduzetih mjera ekonomske politike.

Rad je dokazao da odabrane sastavnice ekonomske politike (PDV, tečaj i kamatna stopa) bitno predodređuju ekonomski položaj hrvatskoga hotelijerstva na način da ograničavaju uspješnost poslovanja mjerenu ostvarenim bruto rezultatom.

Model međuovisnosti ključnih sastavnica ekonomske politike i ekonomskoga položaja hotelijerstva pokazuje da promjene odabranih sastavnica mogu rezultirati pozitivnim bruto rezultatom hotelijerstva. U aplikativnom smislu model može poslužiti kao dobra polazna točka u definiranju novih mjera ekonomske politike kako za hrvatsko hotelijerstvo tako i za s njim, po izvoznom potencijalu, povezanim djelatnostima (poljoprivreda, tekstilna industrija, itd.). Unatoč pozitivnim učincima primjene proaktivnih mjera važno je prepoznati i stanovita ograničenja koja se vežu uz stanje proračuna, zaduženosti, rizik zemlje i sl.

Ključne riječi: turizam, hotelijerstvo, ekonomska politika, PDV, tečaj, kamatna stopa.

SUMMARY

Tourism is now days recognized as an important driver of socio-economic development. Stronghold of such claim is his contribution to gross domestic product of many countries. Tourism is not an activity but a set of relations and phenomena, and therefore when talking about the financial impacts of tourism it implies the effects realized through the hospitality industry, but also the related activities, such as retail, transportation, trade and tourism intermediation etc. The specific nature of tourism is reflected in the fact that the customer is the one who is traveling to the product, not the product to the customer. Less developed countries, like Croatia, most of the financial results achieve in the international tourism market, which has a positive effect on the balance of payments of the country. Modern economic theory regards tourism as specific form of final consumption, and its connectivity with the economy is interpreted through the usual consumption segments - personal (current) tourism consumption, investment and public spending for tourism and the (invisible) export of tourist services.

Croatian hotel industry achieves more than 50% of the revenue generated in the Hospitality and Catering Industry of which only hotels realized 90% of total revenues of hotel industry. The fact that hotels comprise only 25% of the total accommodation capacity of hospitality says a lot about economic potential of this sector.

Economic position of each company, including hotels, is determined by factors that can be (endogenous) and cannot be (exogenous) controlled by a company. The thesis pays attention to the impact of economic policy on the economic position of the hotel companies and the whole sector (hotel industry).

Analysed economic position of the Croatian hotel industry (1961–2010) indicates that despite the existing comparative advantages, that evolved into the competitive in the world market, hoteliers have been operating on the verge of profitability or as often the case with a loss (in 2011 net profit margin is -11.43%). From 2007 calculated Altman Z-score for the sector warns of the possibility that bankruptcy may occur. Disincentive macroeconomic and business environment that economic policy creates essentially defines such economic position of the Croatian hotel industry.

Economic policy measures taken were not sufficiently effective in terms of improving the economic position of Croatian hotel industry. They were a reflection of incomplete tourism development policy and thus the hotel industry development policy. Comparison of the economic position of the Croatian hotel industry to the hotel industry of selected countries (Spain, France, Italy, Hungary, Greece and Turkey) indicates worse economic position of Croatian hotels which is partly a reflection of measures that were not taken.

Thesis has proved that the selected components of economic policy (VAT, exchange rate and interest rate) significantly predetermine the economic position of the Croatian hotel industry in the way that they limit business performance measured by gross profit.

Model of the interdependence between key components of economic policy and economic position of hotel industry shows that changes of selected components can result in a positive gross profit for the hotel industry. In terms of applicability model can serve as a good starting point in defining a new economic policy measures for Croatian hotel industry and as well for him, regarding export potential, related activities (agriculture, textiles, etc.). Despite the positive effects of the implementation of proactive measures it is important to recognize certain limitations associated with the state budget, debt, country risk, etc.

Key words: tourism, hotel industry, economic policy, VAT, exchange and interest rate

1. UVOD

Uvodni dio doktorskoga rada koncipiran je u nekoliko međusobno povezanih cjelina: **1) problem, predmet i objekti istraživanja, 2) znanstvena hipoteza i pomoćne hipoteze, 3) svrha i ciljevi istraživanja, 4) ocjena dosadašnjih istraživanja, 5) znanstvene metode, 6) kompozicija doktorskoga rada.**

1.1. PROBLEM, PREDMET I OBJEKTI ISTRAŽIVANJA

Ubrzanje gospodarskoga razvoja, porast blagostanja i bolja prometna povezanost potaknuli su veću mobilnost svjetskog stanovništva te neposredno utjecali na porast turističkih kretanja. S druge strane povećani turistički promet i sve veći broj ljudi koji se upoznaje s drugim kulturama, zemljama i običajima potiču proces približavanja svjetskih gospodarstava. Protekom vremena, turizam sve više dobiva na značenju važnog pokretača društveno-ekonomskoga razvoja. Višestruki multiplikativni efekti turizma očituju se kroz izravne i neizravne učinke na gospodarstvo.

Značaj turizma u ekonomskom smislu potvrđuje i njegov doprinos ukupnom bruto domaćem proizvodu brojnih zemalja. Za Hrvatsku je moguće ustvrditi kako se taj ukupni doprinos kreće između 15 do 20% bruto domaćeg proizvoda, ovisno o promatranoj godini. U strukturi gostiju dominantni udio čine inozemni posjetitelji koji potrošnjom svojih novčanih sredstava stvaraju značajan devizni priljev. Specifičnost turizma (potrošač putuje u destinaciju da bi konzumirao uslugu) omogućuje da se korištenjem domaćih utrošaka u stvaranju usluga i proizvoda vrši "nevidljivi izvoz" koji djeluju pozitivno na platnu bilancu neke zemlje. Uz poticanje razmjene i redistribucije dohotka kroz potrošnju turista turizam utječe i na povećanje državnih prihoda, na zaposlenost i druge komponente društveno ekonomskih obilježja pojedine zemlje.

Turizam nije djelatnost već skup odnosa i pojava pa kada se govori o financijskim učincima turizma misli se na učinke generirane, prije svega, kroz ugostiteljsku djelatnost, ali i druge djelatnosti kao što su: maloprodaja, promet, skladištenje i telekomunikacije, financijsko posredovanje, trgovina i turističko posredništvo i dr. Ugostiteljstvo je temeljna gospodarska djelatnost koja omogućuje ekonomsku realizaciju turizma i njegov razvoj.

Najveći dio generiranih prihoda od turizma u Hrvatskoj ostvaruje se u djelatnosti hotelijerstva i to posebice u hotelima. Analiza provedena u doktorskome radu pokazuje da hoteli realiziraju gotovo 45% prihoda ugostiteljske djelatnosti, 90% prihoda hotelijerstva, a čine svega 25% ukupnih smještajnih kapaciteta ugostiteljstva. Iskazano upućuje na razvidan gospodarski potencijal ovoga sektora.

Svaku ekonomsku djelatnost pa tako i djelatnost hotelijerstva obavljaju poduzeća. Poduzeće kao subjekt koji proizvodi i sudjeluje u razmjeni roba i usluga s ciljem zadovoljavanja potreba društva smatra se jednom od osnovnih civilizacijskih stečevina i glavnom gospodarskom jedinicom društvene reprodukcije. Poduzeće ima za cilj ostvariti dobit odnosno maksimizirati svoju vrijednost. Uspješnost poslovanja je usko povezana s dobrim gospodarenjem resursima, a sve u cilju da odnos ostvarenog i uloženog rezultira povoljnim omjerom – pozitivnim poslovnim rezultatom. Svako bi se poduzeće u svojem poslovanju trebalo voditi ekonomskim načelima od kojih svakako treba spomenuti načelo poslovnosti, načelo ekonomske efikasnosti i načelo održavanja kontinuiteta poduzeća.

Na poslovanje poduzeća, a samim time i na njegov ekonomski položaj, utječu razni činitelji. Ukupnost činitelja koji utječu na poslovanje poduzeća naziva se okolinom poduzeća. Činitelji (endogeni) na koje poduzeće može utjecati oni su koji čine njegovu internu ili unutarnju okolinu. S druge strane poduzeće ima mali ili gotovo nikakav utjecaj na one činitelje (egzogene) koji djeluju u okviru vanjske ili eksterne okoline.

Sa stajališta hotelskih poduzeća moguće je govoriti o njihovom ekonomskom položaju i ekonomskom položaju čitavog sektora (hotelijerstva). Proizlazi da ekonomski položaj nije određen samo unutarnjim činiteljima već i vanjskim. Jedan od temeljnih preduvjeta "normalnoga" poslovanja jest sređeni poslovni i pravni okvir u zemlji u kojoj poduzeće djeluje. Stratešku ulogu u oblikovanju suvremenoga društva i stvaranju optimalnih uvjeta za gospodarstvo, a posebice nositelja njegova rasta i razvoja (privatni sektor), ima upravo država odnosno vlada kao predstavnik vlasti. Postizanje određenih ciljeva ostvaruje se primjenom odgovarajuće politike. Svjesne promjene određenih ekonomskih varijabli, koje vrše nositelji ekonomske politike, radi ostvarenja nekog konačnog cilja naziva se ekonomskom politikom. Procesom postizanja konačnog cilja (npr. puna zaposlenost, stabilnost cijena, uravnotežena stopa gospodarskoga rasta...) potrebno je upravljati odnosno potrebno je odabrati adekvatne i svrsishodne ekonomske politike te njihove instrumente koji stoje na raspolaganju za njihovo ostvarivanje.

Hrvatsko hotelijerstvo je, uz brodogradnju, poljoprivredu i tekstilnu industriju karakterističan primjer pogrešne i nedorečene ekonomske politike Republike Hrvatske. Naime, navedeni sektori su tipični primjeri komparativnih prednosti koje su tijekom više desetljeća prerasle u konkurentske prednosti poduzeća na svjetskom tržištu. Tako npr. turizam, a hotelijerstvo je njegov ključni sadržaj, 90% poslovanja ostvaruje na svjetskom tržištu u oštroj i rastućoj konkurenciji. Istodobno, navedene djelatnosti, a hotelijerstvo naročito, bilježe trajno nepovoljne odlike ekonomskoga poslovanja kroz sve relevantne pokazatelje poslovanja na mikro razini. Dovoljno je za ilustraciju samo napomenuti da hotelijerstvo godinama posluje na granici profitabilnosti ili što je češći slučaj sa gubitkom. U 2008. godini sektor posluje sa neto maržom profita od -10,73 %, a 2010. godine ona iznosi -17,78%. Razloge tome treba tražiti prije svega u nepovoljnom makroekonomskom i poslovnom okruženju. Stabilni i poticajni poslovni okvir je *conditio sine qua non* za razvoj bilo koje djelatnosti, a posebice onih koje su izravno izložene oštroj konkurenciji na međunarodnom tržištu.

Temeljem do sada iznesenoga moguće je definirati **problem znanstvenoga istraživanja: Nepoticažno makroekonomsko i poslovno okruženje koje kreira ekonomska politika u znatnoj mjeri utječe na ekonomski položaj hrvatskoga hotelijerstva koje, na svjetskom tržištu uspješno konkurira svojim proizvodom i ponudom. Takav nerazmjer je dostatan motiv da se znanstveno propita i definira djelovanje mjera ekonomske politike na ekonomski položaj hrvatskoga hotelijerstva i, još važnije, da se ukaže na moguće pozitivne učinke promjena sastavnica ekonomske politike na primjeru hrvatskoga hotelijerstva, a time i gospodarstva u cjelini.**

Izneseni problem istraživanja određuje i **predmet znanstvenoga istraživanja: Analizirati, istražiti, spoznati i odrediti relevantne značajke međuovisnosti ekonomskoga položaja poduzeća, posebice onih hotelskih, i mjera ekonomske politike, te istražiti opravdanost promjene temeljnih sastavnica ekonomske politike s ciljem stvaranja povoljnoga poslovnog okruženja koji će rezultirati tržišno objektivnim ekonomskim položajem hrvatskoga hotelijerstva i gospodarstva u cjelini.**

Znanstveni problem i predmet istraživanja se temelje na dva međusobno povezana objekta istraživanja, a to su: **ekonomska politika i ekonomski položaj hrvatskoga hotelijerstva.**

1.2. ZNANSTVENA HIPOTEZA I POMOĆNE HIPOTEZE

Temeljem postavljenoga znanstvenog problema, predmeta i objekata istraživanja moguće je definirati **temeljnu znanstvenu hipotezu: Sadržaj ekonomske politike, njenih ključnih mjera i instrumenata bitno definira ekonomski položaj poduzeća u hrvatskom hotelijerstvu. Odabrane sastavnice ekonomske politike, PDV, tečaj i kamatna stopa, koje neupitno oblikuju makroekonomsko i poslovno okruženje, bitno predodređuju ekonomski položaj hrvatskoga hotelijerstva na način da ograničavaju uspješnost poslovanja mjerenu ostvarenim bruto rezultatom. Istodobno, to znači da se promjenama u ekonomskoj politici bitno može unaprijediti ekonomski položaj hrvatskoga hotelijerstva i, što je od posebnog značaja, s njim povezanih sektora i gospodarstva u cjelini.**

Tako postavljena osnovna hipoteza implicira nekoliko **pomoćnih hipoteza** (kr. P.H.):

- **P. H. 1:** Postoji snažna međuovisnost između instrumenata i mjera ekonomske politike i ekonomskoga položaja poduzeća.
- **P. H. 2:** U dugom razdoblju od 1961. do danas ekonomska politika nije u potpunosti uvažavala, a još manje podržavala hrvatsko hotelijerstvo kao sektor koji svoje komparativne prednosti transformira u konkurentne prednosti na svjetskom tržištu.
- **P. H. 3:** Rezultati poslovanja i ukupan ekonomski položaj hrvatskoga hotelijerstva su, upravo zbog mjera ekonomske politike, iskazivali rezultate koji su neprimjereni tržišnoj pozicioniranosti na svjetskoj razini.
- **P. H. 4:** Za hrvatsko hotelijerstvo primjerena ekonomska politika u osnovi treba otvoriti mogućnost za ravnopravnu konkurentsku utakmicu na svjetskom tržištu.
- **P. H. 5:** U okviru ekonomske politike od posebnog značaja su tečaj, PDV i kamate kao ključne sastavnice koje mogu doprinijeti akumulativnoj sposobnosti poduzeća, a samim time i novim investicijama, odnosno interesom novih investitora.
- **P. H. 6:** Postoje stanovita ograničenja primjene poticajnih mjera ekonomske politike, ali i višestruki pozitivni učinci na hrvatsko hotelijerstvo i njemu srodnih sektora po kriteriju izvoza.
- **P. H. 7:** Poticajne mjere ekonomske politike mogu rezultirati povećanjem blagostanja stanovništva i društva u cjelini.

1.3. SVRHA I CILJEVI ISTRAŽIVANJA

Usko povezani za znanstvenim problemom, predmetom i objektima znanstvenoga istraživanja te definiranom osnovnom i pomoćnim hipotezama određeni su **svrha i ciljevi istraživanja**:

- Istražiti teorijsku osnovu i opće zakonitosti međuovisnosti ekonomske politike i ekonomskoga položaja poduzeća u nacionalnom gospodarstvu.
- Istražiti ključna obilježja ekonomskoga položaja (pokazatelji) hrvatskoga hotelijerstva u razvoju od 1961. do danas s primjerenim komentarom u odnosu na značajke ukupnoga ekonomskog sustava.
- Analizirati i utvrditi poveznice i međuovisnost ekonomskoga položaja i mjera ekonomske politike.
- Istražiti odnos i sadržaj ekonomskih politika izabranih zemalja u odnosu na pripadajući hotelski sustav.
- Definirati model međuovisnosti ekonomskoga položaja hrvatskoga hotelijerstva i ključnih sastavnica ekonomske politike (PDV, kamate, tečaj).
- Pomoću modela predvidjeti učinke promjene odabranih sastavnica na ekonomski položaj hrvatskoga hotelijerstva.
- Ukazati na moguća ograničenja poticajnih mjera ekonomske politike i položaja hrvatskoga hotelijerstva.

1.4. OCJENA DOSADAŠNJIH ISTRAŽIVANJA

Na osnovi do danas prikupljenih i obrađenih bibliografskih jedinica brojnih autora uočljivo je da su samo neka pitanja o predloženoj temi u njima djelomično istraživana i javnosti prezentirana. Budući da tematika predloženoga doktorskog rada nije istražena i javnosti prezentirana postoji teorijsko i praktično opravdanje ovakva istraživanja.

Tematika ekonomske politike često je istraživana u okviru grane makroekonomije i međunarodne ekonomije. Ekonomska politika sastavni je dio sveučilišnih udžbenika u okviru predmeta poput Osnove ekonomije, Makroekonomija, Međunarodna ekonomija, Politička ekonomija, Ekonomska analiza i sl. Moguće je naći mnogo doktorskih radova, magistarskih radova, diplomskih radova, znanstvenih i stručnih članaka koji obrađuju teme ekonomske politike, instrumenata i mjera ekonomske politike i to kako u domaćoj tako i inozemnoj literaturi. Obrađivanje teme ekonomskoga položaja poduzeća, izraženog rezultatom poslovanja i poslovnom uspješnosti, prisutan je u ekonomskim granama kao što su ekonomika poduzetništva, financije, organizacija i menadžment, mikroekonomija i računovodstvo. Ocjenjivanje poslovne uspješnosti i postignutoga rezultata poduzeća često je obrađivana tema u znanstvenoj i stručnoj literaturi.

Kada se govori o međuovisnosti ekonomskoga položaja i mjera-instrumenata ekonomske politike tada je zamjetno kako ne postoji puno radova (znanstvenoga i stručnoga karaktera) koje tretiraju spomenutu problematiku. Neki radovi tek usputno kroz neko poglavlje govore o povezanosti i utjecaju makro razine na mikro razinu. Uglavnom se ta veza objašnjava u radovima koji tretiraju tematiku poslovnoga okruženja poduzeća.

Ako se naglasak stavi na turizam ili specifičnu djelatnost kao što je hotelijerstvo, odnosno njene sastavne jedinice (hotelska poduzeća), tada je teže pronaći znanstveni ili stručni rad koji obrađuje problematiku utjecaja mjera ekonomske politike na ekonomski položaj poduzeća. Neki od znanstvenih radova koji u cijelosti ili djelomično, kroz određeno poglavlje, obrađuju spomenutu problematiku su: 1) Blažević, B., Perić, J.: **Model za otvorenu ekonomiju i gospodarski rasta**, Zbornik radova, 13. tradicionalno savjetovanje: Ekonomska politika Hrvatske u 2006., Hrvatsko društvo ekonomista, Opatija, 16.-18. studeni 2005., p. 170-193; 2) Dulčić, A., Petrić, L.: **Upravljanje razvojem turizma**, Mate d.o.o., Zagreb, 2001., p. 290-342; 3) Vrtiprah, V., Pavlič, I.: **Menadžerska ekonomija u hotelijerstvu**, Sveučilište u Dubrovniku, Dubrovnik, 2005., p. 39-54; 4) Pirjevec, B.: **Turizam – jučer, danas, ...**, Veleučilište u Karlovcu, Karlovac, 2008., p. 313-320; 5) Vukonić, B.: **Aktualne mjere hrvatske turističke politike**, Ekonomija, Rifin, Zagreb, Vol. 3, 1996., No. 3, p. 567-570; 6) Ljubišić, I.: **Mjere ekonomske politike u funkciji razvoja turizma**, Zbornik radova, Simpozij "Hotelska kuća '88", Hotelijerski fakultet Opatija, Udruženje turističke privrede SR Hrvatske, Opšte udruženje turističke privrede Jugoslavije, Opatija, 24-25.10.1988., p. 40-47; 7) Radišić, F.: **Turizam i turistička politika s ogledima na području Istre**, Istarska naklada, Pula, 1981.; 8) Kobašić, A.: **Turizam u Jugoslaviji: Razvoj, stanje i perspektive**, Informator, Zagreb, 1987., p. 55-74; 9) Blažević, B.: **Turizam u gospodarskom sustavu**, Fakultet za turistički i hotelski menadžment, Opatija, 2007.; 10) Cicvarić, A.: **Turizam i privredni razvoj Jugoslavije**, drugo, dopunjeno i prošireno izdanje, "Zagreb", Zagreb, 1984.

Navedenim znanstvenim radovima treba pridodati neka izlaganja sa stručnih skupova i nekoliko objavljenih stručnih radova: 1) Perić, J.: **Hrvatski turizam – BDP i razvoj: gdje smo – znamo li što hoćemo?**, izlaganje sa skupa: 13. kongres hotelijera, Udruga poslodavaca u hotelijerstvu Hrvatske, Zagreb, 01. listopada 2010.; 2) Šustar, K.: **Uskoro jedinstvena udruga u turizmu**, izlaganje sa skupa: 13. kongres hotelijera, Udruga poslodavaca u hotelijerstvu Hrvatske, Zagreb, 01. listopada 2010.; 3) ***: **Analiza poslovanja hotelijerstva u Hrvatskoj s prijedlozima mjera za unapređenje stanja sektora**, konačni izvještaj za Udrugu poslodavaca u hotelijerstvu Hrvatske, Horwath HTL, Zagreb, 2010.; 4) Čizmar, S.: **Kako unaprijediti ekonomski položaj hotelijerstva?**, Ugostiteljstvo i turizam, U. T. Ugostiteljski i turistički marketing d.o.o., Zagreb, 2010., No. 4, p. 32-37;

Većina radova odvojeno promatra utjecaj PDV-a i tečaja na turizam i nešto rjeđe na hotelijerstvo (djelatnost) ili pojedina hotelska poduzeća. Broj radova koji obrađuju problematiku oporezivanja u turizmu raste od kraja 1980-ih, usporedno s povećavanjem poreznog opterećenja na djelatnosti koje sadržajno čine turizam. Moguće je navesti neke od radova koje istražuju učinak oporezivanja u turizmu: 1) Wason, G.: **Occasional Studies: Taxation and Tourism**, Travel and Tourism Analyst, Travel & Tourism Intelligence, London, 1998., No. 2; 2) Myers, J., Forsberg, P., Holecek, D.: **A framework for monitoring global travel and tourism taxes: the WTTC Tax Barometer**, Tourism Economics, In Print Publishing Ltd, Herts (UK), Vol. 3, 1997., No. 1; 3) Fish, M.: **Taxing international tourism in West Africa**, Annals of Tourism Research, Elsevier Science Ltd, Oxford, Vol. 9, 1982.; 4) Fujii, E., Khaled, M., Mak, J.: **The exportability of hotel occupancy and other taxes**, National Tax Journal, National Tax Association, Washington, Vol. 38, 1985., No. 2; 5) Hiemstra, S. J., Ismail, J. A.: **Impacts of Room Taxes on the Lodging Industry**, Journal of Hospitality & Tourism Research, SAGE Publications Ltd, London, Vol. 14, 1990.; 6) Bird, R. M.: **Taxing tourism in developing countries**, World Development, Elsevier Science Ltd, Oxford, Vol. 20, 1992., No. 8; 7) Gooroochurn, N., Sinclair, T. M.: **Economics of Tourism Taxation: Evidence from Mauritius**, Annals of Tourism Research, Elsevier Science Ltd, Oxford

Od svih primjenjivanih oblika poreza u turizmu opći porezi na promet smatraju se najzastupljenijima. Među njima, a posebice u europskih zemljama, najzastupljeniji je PDV kao vrsta svefaznog odnosno višefaznog neto poreza na promet. Od radova koji obrazlažu problematiku učinka PDV-a na turizam valja istaknuti sljedeće: 1) Jensen, T. C., Wanhill, S.: **Tourism's taxing times: value added tax in Europe and Denmark**, Tourism Management, Elsevier Science Ltd, Oxford, Vol. 23, 2002.; 2) Roller, D.: **Utjecaj poreza na prometa na turizam**, Tourism and Hospitality Management, Faculty of Tourism and Hospitality Management, WIFI Österreich Wirtschaftsförderungsinstitut der Bundeskammer der gewerblichen Wirtschaft, Opatija, Wien, Vol. 8, 2002., No. 1-2; 3) Wason, G. et al.: **The Impact of Lower VAT Rates on UK Visitor Attractions and Accommodation**, Summary Report, The British Association of Leisure Parks, Piers and Attractions, London, 2008.; 4) Studije HOTREC-a ***: **A reduced VAT rate for hospitality and tourism in Europe**, HOTREC, Brussels, 2005., i ***: **Reduced VAT rates: A must for a sustainable European hospitality industry**, HOTREC, Brussels, 2008.; 5) Griffith, J.: **The impact of VAT on tourism in Barbados**, Working Papers, Presented at the Annual Review Seminar, Research Department, Central bank of Barbados, Bridgetown, 2000.; 6) Manente, M., Zanette, M.: **Macroeconomic Effects of a VAT Reduction in the Italian Hotels & Restaurants Industry**, Economic System Research, Routledge, New York, Vol. 22, 2010., No. 4 7) Labandeira, X. et al.: **Taxing Tourism in Spain: Results and Recommendations**, Working Papers, Fondazione Eni Enrico Mattei, Milan, 2006., No. 40; 8) Roller, D.: **Tourism, fiscal policy & the possibilities**, 15th Biennial International Congress Hotel 2000: Tourism and Hospitality Management – Trends and Challenges for the Future, University of Rijeka, Faculty of Tourism and Hospitality Management, Opatija, 25-28 October 2000; 9) Tallian, I.: **Porez na dodanu vrijednost na turističke usluge**, magistarski rad, Sveučilište u Rijeci, Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu, Opatija, 2009.; 10) Ivandić, N., Gatti, P.: **Učinci promjene oporezivanja dodane vrijednosti na poslovanje hotelskih poduzeća u 2006. godini**, Institut za turizam, Zagreb, 2008.; 11) Torbica, S.: **Utjecaj fiskalnog sustava na poslovanje hotelskih poduzeća u Republici Hrvatskoj**, magistarski rad, Sveučilište u Rijeci, Fakultet za turistički i hotelskih menadžment, Opatija, 2003.

Važnost politike tečaja u turizmu proizlazi iz činjenice da turizam većim dijelom ima karakter "nevidljivoga" izvoza. Orijentiranost prema izvoznoj strategiji razvoja nameće potrebu vođenja aktivne politike tečaja i izvoznih subvencija. Promjena tečaja djeluje, prije svega, na promjene u broju noćenja (inozemnih) turista, veličinu ostvarenih prihoda od turizma, realnu prodajnu cijenu. Neki od radova koji obrađuju spomenutu problematiku su: 1) Blažević, B.: **Turizam u funkciji strategije gospodarskoga razvoja Hrvatske**, Tourism and Hospitality Management, Faculty of Tourism and Hospitality Management, WIFI Österreich Wirtschaftsförderungsinstitut der Bundeskammer der gewerblichen Wirtschaft, Opatija, Wien, Vol. 5, 2000., No. 1-2; 2) Greenwood, C.: **How do currency exchange rates influence the price of holidays?**, Journal of Revenue and Pricing Management, Palgrave Macmillan, Basingstoke, Vol. 6, 2007., No. 4; 3) Mahmoudinia, D., Soderjani, E.S., Pourshahabi, F.: **Economic Growth, Tourism Receipts and Exchange Rate in MENA Zone: Using Panel Causality Technique**, Iranian Economic Review, University of Teheran, Teheran, Vol. 15, 2011., No. 29; 4) Belloumi, M.: **The Relationship between Tourism Receipts, Real Effective Exchange Rate and Economic Growth in Tunisia**, International Journal of Tourism Research, John Wiley & Sons Inc, Malden, Vol. 12, 2010., No. 5; 5) Dwyer, L., Forsyth, P., Rao, P.: **Destination Price Competitiveness: Exchange Rate Changes versus Domestic Inflation**, SAGE Publications Ltd., London, Vol. 40, 2002., No. 3; 6) ***: **Occasional studies: Real exchange rates and international tourism demand**, Travel & Tourism Analyst, The Economist Intelligence Unit, London, 1995., No. 4; 7) Marvel, W. M., Johnson, C. B.: **A crisis of currency or creativity? Problems and prospects for the Swiss**

hotel industry, International Journal of Hospitality Management, Elsevier Science Ltd., Oxford, Vol. 16, 1997., No. 3; 8) Chadee, D., Mieczkowski, Z.: **An Empirical Analysis of the Effects of the Exchange Rate on Canadian Tourism**, Journal of Travel Research, SAGE Publications Ltd, London, Vol. 26, 1987. No. 1; 9) Stephenson, J. et al.: **Exchange Rates and Tourism Relationships in New Zealand**, NZIER, Wellington (New Zealand), 2007.; 10) Skalska, T.: **Responsiveness of Tourism Demand to Fluctuations in Prices and Exchange Rates as Illustrated by Inbound Tourism in Poland**, 4th International Conference An Enterprise Odyssey: Tourism – Governance and Entrepreneurship, University of Zagreb, Faculty of Economics and Business, Cavtat, June 11-14, 2008; 11) Lee, S. K., Jang, S. C.: **Foreign exchange exposure of US tourism – related firms**, Tourism Management, Elsevier Science Ltd., Oxford, Vol. 32, 2011., No. 4.

Istraživanja o utjecaju kamatnih stopa na turizam gotovo da i ne postoje kako u svjetskim tako i u domaćim okvirima. Doktorand je naišao na mali broj znanstvenih radova koji istražuje vezu između kamatne stope i turističkih aktivnosti: 1) Gu, Z.: **The relationship between interest rate and tourism activities**, International Journal of Hospitality Management, Elsevier Science Ltd., Oxford, Vol. 14, 1995., No. 3-4; 2) Corgel, J. B., Gibson, S.: **The Use of Fixed-rate and Floating-rate Debt for Hotels**, Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly, SAGE Publications Ltd, London, Vol. 46, 2005., No. 4; 3) Singh, A., Upneja, A.: **The Determinants of the Decision to Use Financial Derivatives in the Lodging Industry**, Journal of Hospitality & Tourism Research, SAGE Publications Ltd, London, Vol. 32, 2008., No. 4; 4) Singh, A.: **The Relation Between Interest Rate Derivatives, Debt Maturity Structure, and Exposure in the Lodging Industry**, Journal of Hospitality & Tourism Research, SAGE Publications Ltd, London, Vol. 33, 2009., No. 3; 5) Hiemstra, S., Wong, K. K. F.: **Factors Affecting Demand for Tourism in Hong Kong**, Journal of Travel & Tourism Marketing, Routledge, London, Vol. 13, 2002., No. 1-2; 7) Tsai, M.: **Impact of stock prices and interest rates on tourism consumption**, ProQuest Dissertations and Theses, ABI/INFORM Global, 1999.

Budući da tematika predloženoga doktorskog rada nije dovoljno istražena i javnosti prezentirana postoji teorijsko i praktično opravdanje ovakva istraživanja. Rezultati dosadašnjih istraživanja nedostatni su da se znanstveno utemeljeno odgovori na pitanje koliko i da li uopće mjere ekonomske politike ograničavaju ekonomski položaj (hotelskih) poduzeća. Istraživanje provedeno u ovom doktorskome radu nastoji pružiti odgovore upravo na takva pitanja.

1.5. ZNANSTVENE METODE

U znanstvenom istraživanju, formuliranju i prezentiranju rezultata istraživanja doktorskoga rada korištene su znanstvene metode uobičajene za ovakvu vrstu znanstvenoga rada i to prije svega: induktivna i deduktivna metoda, metoda analize i sinteze, metoda apstrakcije i konkretizacije, metoda generalizacije i specijalizacije, metoda dokazivanja i opovrgavanja, komparativna metoda, metoda klasifikacije, statistička i matematička metoda, metoda deskripcije i dr. Posebno vrijedi istaći da se prilikom provjere i primjene modela koristila metoda analize scenarija.

1.6. KOMPOZICIJA DOKTORSKOGA RADA

Rezultati istraživanja doktorskoga rada prezentirani su u osam međusobno povezanih poglavlja.

U prvom poglavlju **Uvodu**, definirani su problem, predmet i objekti istraživanja, postavljena je znanstvena hipoteza i pomoćne hipoteze, određena svrha i ciljevi istraživanja. Metodologija izrade znanstvenoga rada nalaže da se istraže i ocjene rezultati dosadašnjih istraživanja tematike doktorskoga rada te da se navedu najvažnije znanstvene metode koje će se koristiti u znanstvenom istraživanju i prezentiranju rezultata istraživanja. Uvodno poglavlje završava obrazloženjem strukture rada.

Međuovisnost ekonomskoga položaja poduzeća i mjera – instrumenata ekonomske politike naslov je drugog poglavlja. Iz samoga naslova razvidno je kako je naglasak dan na objašnjenje osnovnih i općih zakonitosti ekonomskoga položaja i ekonomske politike te njezinih instrumenata. Ekonomski položaj poduzeća u širem smislu određen je poslovnim uspjehom poduzeća, a u užem smislu postignutim rezultatom poslovanja. U objašnjenju vrsta ekonomskih politika poseban naglasak dan je na instrumente kao što su kamatna stopa, PDV i devizni tečaj. Posebnost ovog poglavlja u znanstveno teorijskom smislu čini povezivanje i utvrđivanje zakonitosti međuovisnosti ekonomske politike i ekonomskoga položaja poduzeća u nacionalnom gospodarstvu.

Treće poglavlje nosi naslov **Ekonomski položaj hrvatskoga hotelijerstva u razdoblju od 1961. do 2010. godine**, a istražuje i argumentirano prezentira ekonomski položaj hrvatskoga hotelijerstva u razdoblju do 1990. i od 1991. do 2010. godine. U analizi ekonomskoga položaja primijenili su se uobičajeni pokazatelji poslovne uspješnosti kao što su ukupni prihodi, broj ostvarenih noćenja, dolazaka, produktivnost radnika i sl.

Četvrtim poglavljem naslova **Međuovisnost rezultata poslovanja hrvatskoga hotelijerstva i mjera ekonomske politike u prethodnom razdoblju i aktualnom vremenu** istražuje se korelacija između instrumenata i mjera ekonomske politike i ekonomskoga položaja hrvatskoga hotelijerstva. Analiza je obuhvatila razdoblje od 1961. godine pa sve do aktualnog vremena. Poseban je naglasak stavljen na mjere koje (ni)su poduzete u prijelomni trenucima hrvatskoga hotelijerstva (domovinski rat, privatizacija, stabilizacijski program, itd.) i općenito gospodarstva.

U petom poglavlju **Usporedba ekonomske politike izabranih zemalja i Republike Hrvatske** izvršila se komparativna analiza izabranih konkurentskih zemalja (Španjolska, Francuska, Italija, Mađarska, Grčka i Turska) sa Hrvatskom, tj. usporedba ekonomskoga položaja njihova hotelijerstva i provedenih ekonomskih mjera u tim zemljama. Rezultati ekonomskih politika izabranih zemalja usporedili su se s Hrvatskom te su utvrđene razlike u odabiru mjera i njihov konačni učinak na ekonomski položaj hotelijerstva.

Model međuovisnosti ključnih sastavnica ekonomske politike i ekonomskoga položaja hotelijerstva naslov je šestog poglavlja. U ovom poglavlju postavljen je za cilj model međuovisnosti ekonomskoga položaja hrvatskoga hotelijerstva i ključnih sastavnica ekonomske politike. Model je u svojoj osnovi ekonometrijski, a procjenjuje utjecaj odabranih sastavnica (PDV, tečaj i kamatna stopa) na bruto rezultat hrvatskoga hotelijerstva. Složenost modela nametnula je potrebu njegove raščlambe u tri segmenta. U prva dva primijenjena je regresijska analiza, a u trećem koncept cjenovne elastičnosti. Ovo poglavlje je rezultiralo očekivanim doprinosom ekonomskim znanostima i široj poslovnoj zajednici u aplikativnom smislu. Model je metodom analize scenarija simulirao promjenu izabranih sastavnica modela i pokazao kakav je utjecaj tih promjena na ekonomski položaj hotelskih poduzeća.

U sedmom poglavlju pod naslovom **Ograničenja primjene poticajnih mjera ekonomske politike na hrvatsko hotelijerstvo** ukazalo se na obilježja ukupnoga gospodarstva, ekonomskoga položaja i proračuna Hrvatske. Ovo poglavlje pruža odgovor na pitanje ograničenja i mogućih ukupnih učinaka poticajne ekonomske politike na ekonomski položaj hrvatskoga hotelijerstva i njemu srodnih sektora (poljoprivreda, brodogradnja, tekstilna industrija) po potencijalu izvozne konkurentnosti.

U posljednjem su dijelu **Zaključku**, sustavno i koncizno formulirani i prezentirani najvažniji rezultati znanstvenoga istraživanja koji su u funkciji dokazivanja postavljene osnovne i pomoćnih hipoteza.

2. MEĐUOVISNOST EKONOMSKOGA POLOŽAJA PODUZEĆA I MJERA – INSTRUMENTATA EKONOMSKE POLITIKE

Ekonomski položaj poduzeća određen je unutarnjim i vanjskim činiteljima. Jedan od temeljnih preduvjeta "normalnoga" poslovanja jest sređeni poslovni i pravni okvir u zemlji u kojoj poduzeće djeluje. Stratešku ulogu u oblikovanju suvremenoga društva i stvaranju optimalnih uvjeta za gospodarstvo, a posebice nositelja njegova rasta i razvoja (privatni sektor), ima upravo država odnosno vlada kao predstavnik vlasti. Postizanje određenih ciljeva ostvaruje se primjenom odgovarajuće politike. Svjesne promjene određenih ekonomskih varijabli, koje vrše nositelji ekonomske politike, radi ostvarenja nekog konačnog cilja naziva se ekonomskom politikom.

Procesom postizanja konačnoga cilja (npr. puna zaposlenost, stabilnost cijena, uravnotežena stopa gospodarskoga rasta...) potrebno je upravljati odnosno potrebno je odabrati adekvatne i svrsishodne ekonomske politike te njihove instrumente koje stoje na raspolaganju za njihovo ostvarivanje. Suvremeno upravljanje državom i gospodarstvom nameće potrebu usklađivanja mjera pojedinih vrsta ekonomske politike. Usklađivanje mjera zahtjeva koordinaciju među nositeljima (subjektima) ekonomske politike. Uspješno postizanje kratkoročnih (stabilizacijskih) i dugoročnih (strukturnih) ciljeva nije moguće bez suradnje i zajedničkog djelovanja nositelja pojedinih vrsta ekonomske politike. U kontekstu iznesenoga suradnja i koordinacija aktivnosti vlade i središnje banke neophodna je za postizanje strateških ciljeva. Kombinacije fiskalne i monetarne politike imaju iznimno veliko značenje za učinke ukupne ekonomske politike, kod čega treba imati na umu da sve mjere koje se poduzimaju vode gospodarstvo u ravnotežno stanje, dakle u punu zaposlenost i iskorištenje faktora proizvodnje bez inflacije.

Da bi se obrazložila međuovisnost ekonomskoga položaja poduzeća i mjera-instrumentata ekonomske politike najprije je potrebno upoznati temeljne pojmove kroz više povezanih tematskih jedinica, i to: **1) ekonomski položaj poduzeća, 2) ekonomska politika i ključne sastavnice, mjere i instrumenti, 3) međuovisnost ekonomskoga položaja poduzeća i odrednica ekonomske politike.**

2.1. EKONOMSKI POLOŽAJ PODUZEĆA

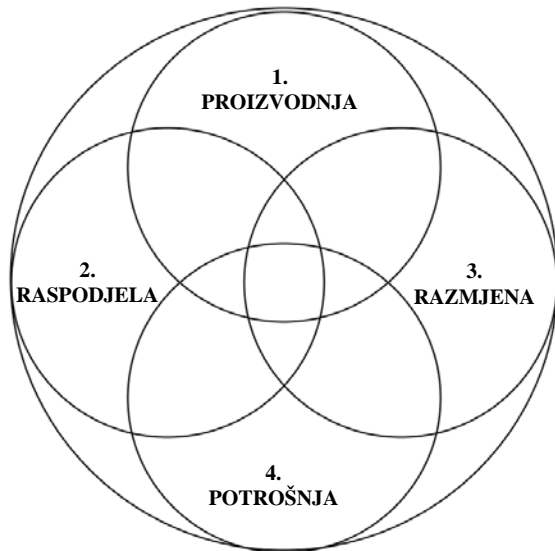
Opstanak čovjeka kao društvenoga i prirodnoga bića prije svega ovisi o materijalnim dobrima kojima se zadovoljavaju ljudske potrebe.¹ Materijalna dobra rezultat su materijalne proizvodnje koja poprima oblik društveno organizirane proizvodnje roba i usluga s ciljem zadovoljavanja ljudskih potreba. Pošto proizvodnja omogućuje stvaranje roba i usluga, potrebnih za podmirenje ljudskih potreba, moguće je zaključiti kako proizvodnja čini osnovu čovjekove egzistencije. Svaka se proizvodnja odvija u društvu i pod sredstvom društva pa je stoga moguće govoriti o društvenom karakteru proizvodnje. **Proizvodnja** predstavlja "svjesno, organizirano djelovanje čovjeka na prirodu radi odvajanja, mijenjanje te

¹ Jedna od najprihvaćenijih klasifikacija ljudskih potreba jest ona američkog psihologa Abraham H. Maslowa, koji potrebe dijeli u šest osnovnih skupina: fiziološke potrebe, potrebe za sigurnošću, potrebe za pripadanjem i ljubavlju, potrebe za samopoštovanjem, potrebe za osobnom aktualizacijom, potrebe za znanjem i razumijevanjem. Prema: Maslow, A. H.: **A Theory of Human Motivation**, Psychological Review, American Psychological Association, Washington DC, Vol. 50, 1943., No. 4, p. 372-385.

prilagođivanja njezine materije čovjekovim potrebama".² Skupni je to naziv za proces koji obuhvaća sve postupke od stvaranja do prodaje roba i usluga na tržištu.³ Proizvodnja je usko povezana sa stvaranjem korisnosti ili vrijednosti. Naime, riječ je o aktivnosti koja povećava korisnost roba i usluga za potrošača.⁴ Sa stajališta faktora ili čimbenika koji se koriste u proizvodnji⁵ može se ustvrditi kako je riječ o postupku transformiranja utroška (inputa) u željene proizvode (outpute) koji se troše ili koriste u daljnjoj proizvodnji.⁶

Proizvodnja predstavlja prvu i jedinu fazu društvene reprodukcije⁷ u kojoj se stvara nova ili dodana vrijednost.⁸

Shema 1: Faze društvene reprodukcije

Izvor: Prilagodio autor – prema: Deželjin, J.: **Politička ekonomija 1**, Školska knjiga, Zagreb, 1990., p. 31.

Cilj proizvodnje je potrošnja. Trošenjem proizvedenih roba i usluga čovjek zadovoljava svoje potrebe. Pošto je proizvodnja preduvjet trošenja, a potrošnja njezin cilj, moguće je zaključiti kako se može trošiti samo onoliko koliko se proizvede (uvjet ravnoteže zatvorene privrede: ukupna proizvodnja = osobna potrošnja + investicijska potrošnja +

² Baletić, Z. (ured.) et al.: Natuknica **proizvodnja**, Ekonomski leksikon, prvo izdanje, Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Masmedia, Zagreb, 1995., p. 743.

³ Statt, D. A.: Natuknica **production**, The Routledge Dictionary of Business Management, Third Edition, Routledge, London, 2004., p. 120.

⁴ Pareek, S.: **A Text Book of Business Economics**, Sunrise Publishers & Distributors, Jaipur, India, 2009., p. 62.

⁵ Faktori proizvodnje ili inputi mogu se svrstati u tri široke kategorije: zemlja, rad i kapital. Prema: Samuelson, P. A., Nordhaus, W. D.: **Ekonomija**, 18. izdanje, MATE d.o.o., Zagreb, 2007. (prijevod Kruhac, K. et al.), p. 9. N. Harris spomenutim faktorima pridodaje četvrti – poduzetništvo. Poduzetništvo definira kao znanje poduzetnika da na najefikasniji mogući način kombinira druge faktore proizvodnje s ciljem proizvodnje roba i usluga. Prema: Harris, N.: **Business Economics: Theory and Application**, Butterworth-Heinemann, Oxford, 2001., p. 7.

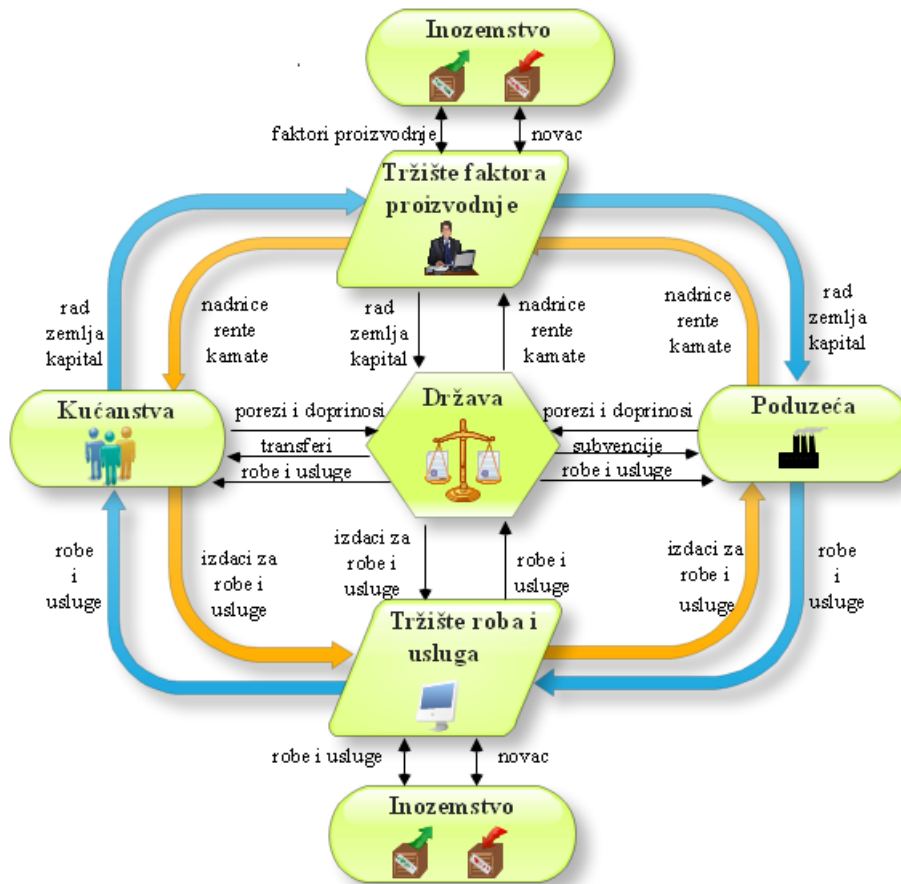
⁶ Jones, T.: **Business Economics and Managerial Decision Making**, John Wiley & Sons Ltd, West Sussex, 2004., p. 122.

⁷ Društvena reprodukcija predstavlja proces obnavljanja materijalne proizvodnje (definicija u užem smislu). Prema: Baletić, Z. (ured.) et al.: Natuknica **društvena reprodukcija**, Ekonomski leksikon, prvo izdanje, Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Masmedia, Zagreb, 1995., p. 152. Društvena reprodukcijom ne označava se samo proces regeneriranja materijalnih dobara (robe i usluge) već i reproduciranje društvenih odnosa (vlasnika i ne vlasnika, poslodavaca i posloprimaca). Prema: Vranjican, S.: **Politička ekonomija**, izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2009., p. 361.

⁸ Cf. infra shema 1.

državna potrošnja). Interakcija nositelja ekonomskih aktivnosti i svekolikost njihovih odnosa uobičajeno se prikazuje kružnim tokom privredne aktivnosti.⁹

Shema 2: Kružni tok privredne aktivnosti

Izvor: Prilagodio autor – prema: Santini, G.: **Poduzeće u procesu reprodukcije**, u Jurina, M., Morović, V., Santini, G. (ured.): Poslovna ekonomija, zbornik radova, Visoka škola za poslovanje i upravljanje "Baltazar Adam Krčelić", Zaprešić, 2006., p. 17.

Početna faza procesa reprodukcije je proizvodnja, a završna potrošnja. Kao što je iz kružnoga toka vidljivo nositelji aktivnosti proizvodnje su proizvođači organizirani u poduzeća, a nositelji aktivnosti potrošnje potrošači organizirani u kućanstva. Kućanstva na tržištu faktora proizvodnje nude zemlju, rad i kapital, činitelje neophodno potrebne za proces proizvodnje. Na tom istom tržištu poduzeća se javljaju kao potražnja za proizvodnim čimbenicima.

Kombiniranjem pribavljenih činitelja, poduzeća, u procesu proizvodnje, stvaraju robe i usluge koje na tržištu dobara¹⁰ nude kućanstvima. Kućanstva kupuju robe i usluge kako bi

⁹ Cf. infra shema 2.

¹⁰ Pojam dobro u ekonomskoj literaturi često se tumači na različite načine. Neki autori dobro poistovjećuju sa pojmom proizvoda (rezultat proizvodne djelatnosti koji materijalno egzistira i nakon dovršetka procesa njegove izrade te svojim predmetnim oblikom i svojim svojstvima zadovoljava određenu vrstu društvenih potreba). U ovome radu pod pojmom dobro smatrati će se "stvar ili usluga kojom se zadovoljava neka ljudska potreba". Prema: Mikić, M. (ured.) et al.: Natuknica **dobro**, Ekonomski leksikon, drugo izdanje, Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Masmmedia, Zagreb, 2011., p. 131.

zadovoljila svoje potrebe kroz čin potrošnje.¹¹ Razmjena i raspodjela faze su procesa reprodukcije koje čine kariku između čina proizvodnje i potrošnje.

Temeljem naprijed iznesenog moguće je zaključiti kako poduzeće ima presudnu ulogu u procesu reprodukcije. Ono je subjekt koji proizvodi i sudjeluje u razmjeni roba i usluga s ciljem zadovoljavanja potreba društva. V. Veselica u poduzeću vidi i više od subjekta koji organizira proces proizvodnje. Prema njemu "poduzeće i njemu imanentna kategorija – poduzetništvo jedna je od osnovnih civilizacijskih stečevina i glavna proizvodno-tehnička i gospodarska jedinica društvene reprodukcije. Poduzeće je nositelj dinamike razvitka proizvodnje i tehnologije i promjena načina proizvodnje i načina života. Poduzeće je u isto vrijeme i dinamički i inovativni faktor i jedna od glavnih institucija društva."¹²

Ekonomski položaj poduzeća moguće je promatrati:

- U užem smislu, riječ je o položaju prije svega određenim rezultatom njegova poslovanja, koji može biti pozitivan (prihodi > rashoda) pa se govori o dobitku, odnosno negativan (prihodi < rashoda) pa se govori o gubitku. Pozitivan poslovni rezultat čini ekonomski položaj poduzeća povoljnijim, a analogno tome negativni poslovni rezultat lošijim.
- U širem smislu, ekonomski položaj poduzeća određen je poslovnim uspjehom. Poslovni uspjeh treba shvatiti kao širi pojam od pojma poslovnoga rezultata. Poslovni uspjeh se sagledava u sferi odnosa ostvarenoga (rezultata poslovanja), uloženoga (ulaganja) i utrošenoga (trošenje faktora u poslovanju). Poslovni uspjeh omogućuje identificiranje uvjeta pod kojima se postigao neki poslovni rezultat, dodajući na taj način kvantitativnom izrazu uspjeha i onaj kvalitativni.

Na poslovanje poduzeća, a samim time i na njegov ekonomski položaj, utječu razni činitelji. Ukupnost činitelja koji utječu na poslovanje poduzeća naziva se okolinom poduzeća.¹³ Činitelji (endogeni) na koje poduzeće može utjecati oni su koji čine njegovu internu ili unutarnju okolinu. S druge strane poduzeće ima mali ili gotovo nikakav utjecaj na one činitelje (egzogene) koji djeluju u okviru vanjske ili eksterne okoline. Na poslovnu uspješnost poduzeća utječe i njegova konkurentnost.¹⁴ Efikasnost, inovativnost i fleksibilnost ključni su faktori konkurentne sposobnosti poduzeća. Što je poduzeće konkurentnije to je i poslovno uspješnije.

Metodologija nalaže da se, u nastavku, pobliže razjasni pojam poduzeća kao i znanosti koje ga izučavaju, ekonomski položaj sa stajališta poslovnoga rezultata i uspjeha, te čimbenici koji utječu na njegovo poslovanje.

¹¹ Treba napomenuti da individualna potrošnja nije jedini oblik trošenja. Naime, da bi se proizvodnja odvijala potrebno je upotrijebiti i trošiti proizvodne faktore. Ovdje je riječ o proizvodnoj ili reprodukcijskoj potrošnji.

¹² Veselica, V.: **Razumijevanje poduzeća i njegovo financiranje**, Ekonomski pregled, Hrvatsko društvo ekonomista, Ekonomski institut Zagreb, Zagreb, Vol. 51, 2000., No. 3-4, p. 204.

¹³ Buble, M.: **Management**, Ekonomski fakultet Split, Split, 2000., p. 69.

¹⁴ Konkurentnost predstavlja sposobnost poduzeća da se tržišno natječe s drugim poduzećima. Poduzeća su konkurentnija zbog visoke kvalitete svojih proizvoda ili usluga, nižih cijena, boljih distribucijskih kanala, itd. Prema: McAdam, K., Bateman, H.: **Natuknica competitiveness, Dictionary of Economics**, A & C Black Publishers Ltd, London, 2006., p. 35. Sa makro aspekta konkurentnost se definira kao sposobnost nacionalnog gospodarstva da, u slobodnim i fer tržišnim uvjetima, proizvede robe i usluge, koje zadovoljavaju uvjetima međunarodnih tržišta, te istovremeno održi ili poveća razinu realnog dohotka svojih stanovnika. Prema: Ivancevich, J. M. et al.: **Management: Quality and Competitiveness**, Irwin, Illinois, 1994., p. 4.

2.1.1. Teorijske odrednice poduzeća

Povijesni tijek razvoja proizvodnih snaga i društva činio je organizaciju rada¹⁵ sve složenijom. Razvoj znanosti i tehnologije, promjene u načinu i obujmu proizvodnje, složenost interakcija sudionika privredne aktivnosti, pojava drugih oblika reprodukcije (razmjena) rezultiraju pojavom novog organizacijskog oblika proizvodnje i razmjene – poduzeća. Kao organizacijski oblik ekonomske aktivnosti, kroz povijest, poduzeće ima svoje pojavne oblike¹⁶ koji su uvjetovani fazama ekonomskoga i društvenoga razvoja:¹⁷

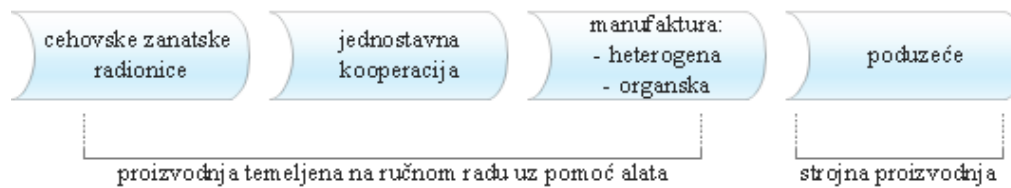
- ✓ *Zanatske radionice* (npr. zlatari, urari, klobučari, svilari, krojači, mesari, itd.) organizirane u cehovska udruženja. Svoj procvat i razvoj doživljavaju raspadom feudalne ekonomije. Tehnologija proizvodnje se temelji na ručnom radu zanatlija koji u cijelosti (kao pojedinci) oblikuju predmete rada u finalni izradak.
- ✓ *Jednostavna kooperacija*. Predstavlja evoluciju zanatskih cehovskih radionica u krupnije subjekte kapitalističke robne proizvodnje. Razlikuje se od zanatske proizvodnje u razmjerima korištenih činitelja, ali ne i u primjeni tehnologije proizvodnje. U jednostavnoj kooperaciji djeluje veći broj zanatskih radnika kojima upravlja vlasnik. Radnici kooperacije ne surađuju, već paralelno i istovremeno zanatskim metodama izrađuju proizvode od početka do kraja, bez unutrašnje – međusobne podjele rada. Ovaj organizacijski oblik donosi napredak u smislu okrupnjavanja proizvodnje te u određenim uštedama troškova kontrole rada proizvođača.
- ✓ *Manufaktura*. Karakterizira je ručni rad uz pomoću ručnog alata i unutrašnja – tehnička podjela rada u smislu diobe cjelovitoga zanatskog procesa proizvodnje na pojedine faze koje obavljaju specijalizirani pojedinci. Unutrašnja podjela rada povećava proizvodnost rada, smanjuje utrošeno vrijeme, daje poticaj usavršavanju ručnoga alata i poboljšanju u organizaciji proizvodnje. Pri tome je potrebno razlikovati:
 - ⇒ heterogenu manufakturu (karakterizira je unutrašnja podjela rada koja objedinjuje suradnju cjelovitih zanatlija različitih specijalnosti; svaka specijalnost izrađuje određenu komponentu finalnoga proizvoda da bi spajanjem tako proizvedenih dijelova nastao gotov proizvod) od
 - ⇒ organske manufakture (konačni i najsavršeniji oblik proizvodnje temeljen na ručnom radu uz pomoć alata; ručni alat je dosegao krajnju granicu usavršavanja i diversifikacije).
- ✓ *Poduzeće*. Novi organizacijski oblik djelovanja u ekonomskom procesu promoviran radikalnim promjenama u načinu proizvodnje – industrijska revolucija (razdoblje masovne proizvodnje temeljeno na raširenoj primjeni strojne obrade predmeta).

¹⁵ Više o organizaciji i organizaciji rada cf. Sikavica, P., Novak, M.: **Poslovna organizacija**, treće izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Informator, Zagreb, 1999., p. 4-14.

¹⁶ Cf. infra shema 3.

¹⁷ Vranjican, S.: op. cit., p. 258-261.

Shema 3: Razvoj poduzeća kroz povijest

Izvor: Izradio autor.

2.1.1.1. Pojmovno određenje poduzeća

Olivier Weinstein poduzeće, zajedno sa tržištem i modernom državom, smatra jednim od temeljnih institucija kapitalizma.¹⁸ Zbog važnosti poduzeća u procesu društvene reprodukcije čini se neophodnim navesti nekoliko definicija pojma **poduzeće**:

- ✓ "Poduzeće je samostalna gospodarska, tehnička i društvena cjelina u vlasništvu određenih subjekata, koja proizvodi dobra ili usluge za potrebe tržišta, koristeći se odgovarajućim resursima i snoseći poslovni rizik, radi ostvarivanja dobiti i drugih ekonomskih i društvenih ciljeva."¹⁹
- ✓ "Rad, sredstva, njihovi organizirani odnosi i funkcioniranje radi ostvarenja određenih ciljeva u procesu društvene reprodukcije predstavljaju određeni organizacijski sustav. Taj organizacijski oblik danas se naziva poduzeće."²⁰
- ✓ "Poduzeće je samostalna organizacija koja obavlja određenu ekonomsku djelatnost radi ostvarenja takvog prihoda koji podmiruje troškove i daje profit."²¹
- ✓ "Poduzeće je pravna tvorevina koja pojednostavljuje poslovne transakcije na način da, umjesto postojanja mreže multilateralnih sporazuma, ono sklapa bilateralne ugovore sa sudionicima na tržištu (dobavljači, prodavatelji, radnici, menadžeri, investitori i kupci)."²²
- ✓ "Poduzeće je subjekt koji upošljava resurse ili faktore proizvodnje za proizvodnju roba ili usluga s ciljem njihove prodaje kupcima, drugim poduzećima ili javnim ustanovama."²³

¹⁸ Weinstein, O.: **The current state of the economic theory of the firm: Contractual, competence-based, and beyond**, In Biondi, Y., Canziani, A., Kirat, T. (Eds.): *The Firm as an Entity: Implications for economics, accounting and the law*, Routledge, Abingdon (UK), 2007., p. 21.

¹⁹ Ravlić, P. (ured.) et al.: **Ekonomika poduzeća**, četvrto izdanje, Ekonomski fakultet Zagreb, Mikrorad d.o.o., Zagreb, 1993., p. 49.

²⁰ Dobre, R.: **Ekonomika poduzeća (s ekonomikom ugostiteljstva)**, Visoka škola za turistički menadžment u Šibeniku, Šibenik, 2006., p. 110.

²¹ Benić, Đ.: **Osnove ekonomije**, četvrto izdanje, Školska knjiga, Zagreb, 2001., p. 158.

²² Wilkinson, N.: **Managerial Economics: A Problem-Solving Approach**, Cambridge University Press, Cambridge, 2005., p. 24.

²³ Arnold, R. A.: **Microeconomics**, 9th Edition, South-Western Cengage Learning, Mason (USA), 2008., p. 166.

Iznesene, kao i mnogobrojne druge, definicije ističu sljedeće karakteristike poduzeća:

- ✓ *Poduzeće kao institucionalni subjekt.*²⁴ U institucionalnom smislu poduzeće je samostalna pravna i ekonomska cjelina. U zakonodavstvu Republike Hrvatske (RH)²⁵ poduzeće se ne spominje kao pravni subjekt već se kao izraz njegove pravne osobnosti spominju pojmovi trgovac, trgovac pojedinac i trgovačko društvo. Poduzeće, putem svojih nositelja (trgovac, trgovac pojedinac i trgovačko društvo), može stjecati prava i preuzimati obveze, biti vlasnikom pokretnih i nepokretnih stvari, te može tužiti i biti tuženo pred tijelima sudske vlasti. Ono sklapa bilateralne ugovore sa sudionicima na tržištu i sukladno tome preuzima obveze za koje odgovara cijelom svojom imovinom.²⁶ Ekonomska samostalnost proizlazi iz slobode biranja predmeta poslovanja, potrebnih faktora proizvodnje, metoda proizvodnje, itd. Kao cjeloviti gospodarski sustav, u kojem se obavlja djelatnost proizvodnje ili pružanja usluga, poduzeće je povezano s drugim subjektima procesa društvene reprodukcije. U tom kontekstu ono je samo podsustav sustava kojega čine država, tržište i društvo.
- ✓ *Poduzeće kao tehničko-funkcionalni subjekt.* S ovoga gledišta poduzeće se doživljava kao sustav koji pretvara inpute u outpute. Naglasak je na tehničkim elementima i načinu funkcioniranja poduzeća na tržištu. No proizvodnja roba i usluga radi zadovoljenja društvenih potreba nije jedina funkcija poduzeća jer je poduzeće kao organizacija usmjerena na ostvarenje i određenih ekonomskih ciljeva.
- ✓ *Poduzeće kao društveni sustav.* Poduzeće je prije svega organizacija ljudi u kojoj postoje određeni motivi i interesi za udruživanjem. Neminovno postoje razlike u interesima vlasnika i zaposlenika. Interesi zaposlenika mogli bi biti visina plaće, stabilnost zaposlenja, mogućnost napredovanja, itd., dok interesi vlasnika dividenda, vrijednost dionica, rast i tržišna ekspanzija, itd. Treba napomenuti kako skupina ljudi koja zajednički radi ne čini poduzeće već tek "organizirano sjedinjenje ljudi i sredstava u cilju obavljanja određene privredne djelatnosti"²⁷ čini poduzeće.

Moguće je postaviti pitanje koji je razlog ili svrha postojanja poduzeća? Zašto ljudi ne bi proizvodili samostalno ono što im je potrebno? Da bi se dali odgovori na ova pitanja potrebno je istražiti prirodu postojanja poduzeća. U tom kontekstu moguće je kazati kako su poduzeća "specijalizirane organizacije posvećene upravljanju procesom proizvodnje".²⁸

²⁴ Pojam ekonomske institucije znači konvencije koje stvara društvo s ciljem rješavanja ponavljajućih ekonomskih problema, tj. riječ je o skupu pravila stvorenih da usmjeravaju ekonomsko ponašanje. Prema: Schotter, A.: **Microeconomics: A Modern Approach**, South-Western Cengage Learning, Mason (USA), 2009., p. 7.

²⁵ **Zakon o trgovačkim društvima**, "Narodne novine", 1993., 111, 1999., 34, 121, 2000., 52, 2003., 118, 2007., 107, 2008., 146, 2009., 137, čl. 5 i 9.

²⁶ A. A. Alchian i H. Demsetz etiketiraju poduzeće kao skup ugovora ("nexus of contracts"). Prema: Alchian, A., Demsetz, H.: **Production, information costs and economic organisation**, American Economic Review, The American Economic Association, Nashville, Vol. 62, 1972., No. 5, p. 777-795. Slično tome M. Hirschey poduzeće definira kao skup ugovornih odnosa kojim se određuju prava i obveze različitih sudionika (kupci, vlasnici, menadžeri, zaposlenici i dobavljači). Prema: Hirschey, M.: **Fundamentals of Managerial Economics**, 8th Edition, South-Western College Publication, Mason (USA), 2005, p. 4.

²⁷ Štambuk, M.: **Ekonomika ugostiteljskih poduzeća**, četvrto izdanje, Centar ekonomskih znanosti Sveučilišta u Rijeci, OOUR Hotelijerski fakultet Opatija, Opatija, 1976., p. 8.

²⁸ Samuelson, P. A., Nordhaus, W. D.: **Ekonomija**, 18. izdanje, op. cit., p. 118.

Najvažniji razlozi zašto poduzeća postoje, a zašto se proizvodnja ne organizira individualno, jesu:²⁹

- ✓ Efikasnost.³⁰ Učinkovitost u pravilu zahtjeva iskorištavanje ekonomije opsega. Ekonomija obujma ili opsega (engl. *economies of scale*) pojavljuje se kada prosječni ukupni trošak pada porastom opsega proizvodnje. Specijalizacija i podjela rada glavni su razlozi pojave ekonomije opsega. Efektu efikasnosti moguće je pripisati i ekonomiju cilja ili obuhvata (engl. *economies of scope*), koja za posljedicu ima smanjenje prosječnog ukupnog troška i to kao rezultata povećanja broja različitih dobara koja poduzeće proizvodi. Poduzeće koristi iste faktore proizvodnje za proizvodnju većeg broja različitih, ali komplementarnih dobara.
- ✓ Transakcijski troškovi. Teoriju ekonomije transakcijskih troškova postavio je R. Coase. Riječ je o troškovima koji se vezuju uz ekonomske transakcije³¹ kao npr. troškovi prikupljanja informacija, sastavljanje ugovora, nadgledanje i provedba ugovora. Coase tvrdi da su poduzeća efikasnija od tržišta u pogledu nekih aktivnosti. Poduzeće smanjuje transakcijske troškove reduciranjem potrebnoga broja individualnih transakcija.
- ✓ Upravljanje i nadgledanje procesom proizvodnje. Javlja se potreba za organizacijom i vođenjem procesa proizvodnje, tj. za menadžmentom. Menadžer je osoba koja organizira i nadgleda procese. Nadgledanje smanjuje broj zabušanata te istovremeno omogućuje nagrađivanje produktivnih zaposlenika. Na taj način moguće je povećati koristi od timske proizvodnje (povećanje outputa) te smanjiti troškove povezane uz timsku proizvodnju (povećani broj radnika koji izbjegava izvršenje svojih dužnosti).
- ✓ Namicanje znatnih financijskih sredstava. Poduzeća pribavljaju (značajna) potrebna sredstva za proizvodnju velikih razmjera. Većina se financijskih sredstava potrebnih za proizvodnju pribavlja iz tekućeg poslovanja ili posuđivanjem novca na financijskim tržištima.

2.1.1.2. Vrste poduzeća

Prilikom donošenja odluke o osnivanju poduzeća svaki poduzetnik mora pažljivo odvagnuti prednosti i nedostatke koje, s obzirom na svoja obilježja, donosi pojedina vrsta poduzeća. Odluka je to povezana sa: željenim stupnjem osobne odgovornosti, spremnošću podjele rizika i odlučivanja, troškovima osnivanja poduzeća, zakonskim obvezama dostavljanja poslovnih informacija javnosti, visinom poreza, lakoćom pristupa kapitalu, dugoročnošću poslovanja. Iako su poduzeća samostalne poslovne cjeline postoje određena obilježja prema kojima se poduzeća mogu podijeliti sukladno odabranom kriteriju. Uobičajeno se poduzeća razlikuju prema sljedećim kriterijima:

²⁹ Prilagodio autor – prema: Hoag, A. J., Hoag, J. H.: **Introductory Economics**, 4th Edition, World Scientific Publishing Co. Pte. Ltd, New Jersey, 2006., p. 195; Parkin, M., Powell, M., Matthews, K.: **Economics**, 6th Edition, Pearson Education Limited, Harlow (UK), 2005., p. 194-195; Putterman, L.: **The economic nature of the firm: overview**, In Putterman, L., Kroszner, R. (Eds.): **The economic nature of the firm: A reader**, Cambridge University Press, Cambridge, 1986., p.20; Samuelson, P. A., Nordhaus, W. D.: **Microeconomics**, 13th Edition, McGraw-Hill, New York, 1989., p. 126-127.

³⁰ Efikasnost ili učinkovitost (engl. *efficiency*) mjeri da li je postavljeni cilj ostvaren optimalnom upotrebom resursa ("raditi stvari na pravi način"). Prema: Avelini Holjevac, I., Vrtodušić, A.-M.: **The Quality of Hotel Performance (The Effectiveness and Efficiency)**, Tourism and Hospitality Management, Faculty of Tourism and Hospitality Management, WIFI Österreich Wirtschaftsförderungsinstitut der Bundeskammer der gewerblichen Wirtschaft, Opatija, Wien, Vol. 5, 2000., No. 1-2, p. 147.

³¹ Ekonomska transakcija se definira kao razmjena roba i usluga.

1. Ulozi u procesu reprodukcije (proizvodna poduzeća, prometna poduzeća i uslužna poduzeća).
2. Veličini (u RH: mala poduzeća, srednja poduzeća i velika poduzeća).³²
3. Vlasništvu (poduzeća u privatnom, javnom i mješovitom vlasništvu).³³
4. Pravnom obliku (u RH: društvo osoba i društvo kapitala).
5. Predmetu poslovanja ili djelatnosti (A. Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo; B. Rudarstvo i vađenje...)³⁴
6. Sektorima (poduzeća primarnog, sekundarnog, tercijarnog, kvartarnog i kvintarnog sektora).³⁵

2.1.1.3. Ciljevi i načela poslovanja poduzeća

Ekonomska teorija³⁶ koja nastoji objasniti kako se poduzeće ponaša, koji je cilj/ciljevi njegova djelovanja, kakav je odnos između rizika i profita, troškova i prihoda, vlasništva i upravljanja, itd., a sve radi poboljšanja njegova rezultata naziva se **teorijom poduzeća ili firme**. Obris teorije poduzeća javljaju se u dijelu "Opća rasprava o naravi trgovine" Richard Cantillona. Začetnikom teorije poduzeća smatra se francuski matematičar i filozof Antoine Augustin Cournot (1801–1877). U svojem dijelu "Istraživanje matematičkih načela teorije bogatstva" (franc. *Recherches sur les principes mathématiques de la théorie des richesses*) uvodi matematičke metode u ekonomsku analizu te postavlja osnove teorije monopola, duopola i teorije cijena (u uvjetima odsutnosti odnosno postojanja slobodne konkurencije).³⁷

U kontekstu razvoja ekonomskih i općih društvenih spoznaja, u protoku vremena, razvilo se nekoliko teorija poduzeća. D. Salvatore spominje teoriju poduzeća i šire teorije poduzeća (model maksimizacije prodaje, maksimizacije koristi za menadžere i modeli koji

³² Cf. **Zakon o računovodstvu**, "Narodne novine", 2007., 109, čl. 3.

³³ Cf. Worthington, I., Britton, C., Rees, A.: **Economics for Business: Blending Theory and Practice**, 2nd Edition, Pearson Education Limited, Harlow (UK), 2005., p. 23-24; **Zakon o trgovačkim društvima**, "Narodne novine", 1993., 111, 1999., 34, 121, 2000., 52, 2003., 118, 2007., 107, 2008., 146, 2009., 137, čl. 3; Ivanović, Z.: **Financijski menadžment**, drugo izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Hotelijerski fakultet Opatija, Opatija, 1997., p. 17-20; Griffiths, A., Wall, S. (Eds.): **Economics for Business and Management**, Pearson Education Limited, Harlow (UK), 2005., p. 131-137; Škrtić, M.: **Osnove poduzetništva**, Mikrorad d.o.o., 2002., p. 44; Grubišić, D.: **Poslovna ekonomija**, Ekonomski fakultet Split, Split, 2004., p. 94.

³⁴ Cf. ***: "Nacionalna klasifikacija djelatnosti 2007. – NKD 2007."

<http://www.dzs.hr/Hrv/important/Nomen/nkd2007/nkd2007.pdf> (02.01.2011.).

³⁵ Cf. Ravlić, P. (ured.) et al.: op. cit., 1993., p. 54; Mikić, M. (ured.) et al.: **Natuknica sektor**, Ekonomski leksikon, drugo izdanje, Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Masmedia, Zagreb, 2011., p. 841.

³⁶ Zadaća je ekonomske teorije da uopćavanjem zajedničkih karakteristika određenih ekonomskih pojava i procesa utvrđuje zakonitosti u njihovu kretanju. Prema: Babić, M.: **Ekonomija: Uvod u analizu i politiku**, drugo doradeno izdanje, Znanje d.o.o., Zagreb, 2011., p. 4. Više o ekonomskim teorijama i najznačajnijim školama ekonomske misli cf. Babić, M.: **Makroekonomija**, 14. dopunjeno i izmijenjeno izdanje, MATE d.o.o., Zagreb, 2004., p. 609-635; Benić, Đ.: **Osnove ekonomije**, četvrto izdanje, op. cit., 2001., p. 438-441, 511-516; Mankiw, G. N.: **Osnove ekonomije**, treće izdanje, MATE d.o.o., Zagreb, 2006. (prijevod Kruhac, K. et al.), p. 785-800; Samuelson, P. A., Nordhaus, W. D.: **Ekonomija**, 18. izdanje, op. cit., p. 690-707; Boyes, W., Melvin, M.: **Macroeconomics**, 8th Edition, South-Western Cengage Learning, Mason, 2010., p. 344-354; Tsoulfidis, L.: **Competing Schools of Economic Thought**, Springer, Heidelberg, 2010., p. 133-186, 243-270, 301-341, 363-381; Jochumzen, P.: **Essentials of macroeconomics**, Ventus Publishing ApS, Frederiksberg C (Denmark), 2010., p. 66-150; Dadkhah, K.: **The Evolution of Macroeconomic Theory and Policy**, Springer, Heidelberg, 2009., p. 179-199.

³⁷ Ravlić, P. (ured.) et al.: op. cit., 1993., p. 34.

pretpostavljaju zadovoljavajuće ponašanje).³⁸ F. Ruža i M. Cingula teorije poduzeća dijele u pet osnovnih grupa:³⁹

1. tradicionalna teorija poduzeća,
2. teorija ponašanja poduzeća,
3. agencijska teorija poduzeća,
4. teorija transakcijskih troškova,
5. evolucijska teorija poduzeća.

A. Rees teorije poduzeća dijeli na tradicionalne, menadžerske i biheviorističke.⁴⁰ Đ. Benić radi razliku između dviju vrsta teorija poduzeća.⁴¹ Prvu skupinu čine teorije ponašanja poduzeća koje razmatraju zadovoljavajuće ponašanje poduzeća i u središte istraživanja stavljaju internu organizaciju poduzeća, a jednim se dijelom oslanjaju na psihologiju (teorije ponašanja poduzeća). Drugoj skupini pripadaju teorije poduzeća u kojima je pretpostavka o ponašanju maksimiziranje neke funkcije cilja (klasična teorija, teorija maksimizacije prihoda, korisnosti i rasta, agencijska teorija).

U svojoj osnovi svaka od teorija poduzeća polazi od objašnjenja cilja poslovanja poduzeća. Cilj je krajnja točka prema kojoj su usmjerene aktivnosti,⁴² odnosno rezultat koji se želi postići ili "željeno buduće stanje koje se očekuje da će poduzeće ostvariti u određenom vremenskom razdoblju."⁴³ Jednostavnije rečeno cilj definira "što" organizacija želi postići.

U literaturi dominira stav kako poduzeće ima ne jedan nego više ciljeva među kojima postoji određena hijerarhija. Hijerarhija ciljeva uvažava odnos dijelova i cjeline na način da ciljevi dijelova (i razina u poduzeću) moraju biti i u funkciji ostvarivanja cilja cjeline (poduzeća).⁴⁴ H. Weichrich i H. Koontz ciljeve rangiraju prema hijerarhijskoj razini na sljedeći način:⁴⁵ 1. Socio-ekonomska svrha. 2. Misija. 3. Ukupni ciljevi poduzeća (dugoročni, strategijski). 4. Više specifičnih ukupnih ciljeva (tj. ključni rezultati). 5. Divizijski ciljevi. 6. Ciljevi odjela i užih jedinica. 7. Individualni ciljevi.

Uvažavajući do sada navedene podjele teorije poduzeća moguće je teorije grupirati u dvije skupine:

1. Tradicionalne teorije poduzeća:⁴⁶

- a) klasična teorija poduzeća,
- b) neoklasična teorija poduzeća,
- c) upravljačka teorija poduzeća.

³⁸ Salvatore, D.: **Ekonomija za menadžere u svjetskoj privredi**, drugo izdanje, Mate d.o.o., Zagreb, 1994. (prijevod Anušić, Z. et al.), p. 9-13.

³⁹ Ruža, F. (ured.) et al.: **Ekonomika poduzeća: uvod u poslovnu ekonomiju**, TIVA – Tiskara Varaždin, Fakultet organizacije i informatike Varaždin, Varaždin, 2002., p. 26.

⁴⁰ Worthington, I., Britton, C., Rees, A.: op. cit., 2005., p. 192.

⁴¹ Benić, Đ.: **Osnove ekonomije**, četvrto, izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Školska knjiga, Zagreb, 2004., p. 369.

⁴² Weichrich, H., Koontz, H.: **Menedžment**, deseto izdanje, Mate d.o.o., 1994. (prijevod Andrić, A. et al.), p. 122.

⁴³ Buble, M.: **Management**, op. cit., 2000., p. 137.

⁴⁴ Prema definiciji Leksikona menedžmenta hijerarhija ciljeva je "hijerarhija organizacijskih ciljeva u kojoj se ciljevi nižih komponenti organizacijskih dijelova i jedinica, grupa i pojedinaca deriviraju iz viših i postaju sredstvo kojim se širi i viši ciljevi ostvaruju tako da se konačno postignu ciljevi postavljeni za organizaciju kao cjelinu." Bahtijarević-Šiber, F., Sikavica, P. (ured.) et al.: Natuknica **hijerarhija ciljeva**, Leksikon menedžmenta, Masmedia, Zagreb, 2001., p. 153.

⁴⁵ Weichrich, H., Koontz, H.: op. cit., p. 144.

⁴⁶ Cf. Santini, I.: **Potreba za ustrojem i razvojem kontrolinga u poduzeću**, u Jurina, M., Morović, V., Santini, G. (ured.): Poslovna ekonomija, zbornik radova, Visoka škola za poslovanje i upravljanje "Baltazar Adam Krčelić", Zaprešić, 2006., p. 244; Pavlović, J., Škrčić, M.: **Mikroekonomika**, drugo dopunjeno i izmijenjeno izdanje, Mikrorad d.o.o., Zagreb, 1997., p. 111; Wilkinson, N.: op. cit., 2005., p. 27.

2. Alternativne teorije poduzeća:⁴⁷

- a) teorija transakcijskih troškova,
- b) agencijska teorija poduzeća,
- c) menadžerske teorije poduzeća:
 - c-1) teorija maksimizacije prihoda,
 - c-2) teorija maksimizacije korisnosti,
 - c-3) teorija maksimizacije rasta,
- d) bihevioristička teorija poduzeća.

Pod poslovanjem poduzeća smatra se vršenje bilo koje zakonom dopuštene djelatnosti. Prema hrvatskom zakonodavstvu predmet poslovanja trgovačkog društva (poduzeća) utvrđuje se izjavom o osnivanju društva ili društvenim ugovorom (statutom trgovačkog društva), a upisuje se u sudski registar naznakom djelatnosti koje ga čine.⁴⁸

Uspješnost poslovanja je usko povezana sa dobrim gospodarenjem resursima, a sve u cilju da odnos ostvarenog i uloženog rezultira povoljnim omjerom – pozitivnim poslovnim rezultatom. Dobro gospodariti znači poslovati sukladno temeljnim načelima poslovanja. Osvrnuvši se na razvoj poduzeća i donošenje razvojnih odluka M. Gonan Božac ističe četiri ekonomska načela:⁴⁹ trajnost i kontinuitet, stabilnost, racionalnost i likvidnost. Još potpunijom se čini podjela koja načela poslovanja poduzeća dijeli na:⁵⁰

- ✓ načelo poslovnosti,
- ✓ načelo ekonomske efikasnosti,
- ✓ načelo održavanja kontinuiteta poduzeća.

Načelo poslovnosti nalaže da poduzeće svojim ponašanjem, definiranim njegovom poslovnom politikom, osigura i ojača položaj na tržištu. Dobro ponašanje podrazumijeva poštivanje "dobrih poslovnih običaja" i zakonskih propisa, izvršavanje, u dogovorenom roku, preuzetih obaveza, zaračunavanje realne cijene, održavanje dobrih odnosa sa svim sudionicima na tržištu (dobavljači, kupci, kreditori, država, itd.). Moderna poduzeća se ne percipiraju samo kao ekonomske institucije već i kao organizacije senzibilizirane za društvene probleme. Sve se više od poduzeća traži da budu društveno odgovorni.

Prema Svjetskom poslovnom savjetu za održivi razvoj (engl. *World Business Council for Sustainable Development*) "društveno odgovorno poslovanje" (engl. *corporate social responsibility*) definira se kao "kontinuirana obveza poduzeća da se ponaša etički i doprinosi gospodarskom razvoju uz istovremeno unapređenje kvalitete života zaposlenika i njihovih obitelji kao i lokalne zajednice i društva u cjelini."⁵¹ Svoju odgovornost poduzeća ne snose

⁴⁷ Cf. Fama, E.: **Agency problems and the theory of the firm**, In Putterman, L., Kroszner, R. (Eds.): **The economic nature of the firm: A reader**, Cambridge University Press, Cambridge, 1986., p.20; Ricketts, M.: **The Economics of Business Enterprise: An Introduction to Economic Organisation and the Theory of the Firm**, 3rd Edition, op. cit., 2002., p. 136-168; Jones, T.: op. cit., 2004., p. 27-28; Koutsoyiannis, A.: **Moderna mikroekonomika**, drugo izdanje, MATE d.o.o., Zagreb, 1996. (prijevod Babić, A. et al.), p. 324-326, 371; Worthington, I., Britton, C., Rees, A.: op. cit., 2005., p. 196-199; Penrose, E. T.: **The Theory of the Growth of the Firm**, 4th Edition, Oxford University Press, New York, 2009.; Sloman, J.: **Economics**, 6th Edition, Pearson Education Limited, Essex, 2006., p. 212-218.

⁴⁸ **Zakon o trgovačkim društvima**, "Narodne novine", 1993., 111, 1999., 34, 121, 2000., 52, 2003., 118, 2007., 107, 2008., 146, 2009., 137, čl. 33 i 34.

⁴⁹ Božac, M. G.: **Planiranje stratejskih ciljeva poduzeća**, Ekonomski pregled, Hrvatsko društvo ekonomista, Ekonomski institut Zagreb, Zagreb, Vol. 53, 2002., No. 5-6, p. 529-530.

⁵⁰ Ravlić, P. (ured.) et al.: op. cit., 1993., p. 98.

⁵¹ Moir, L.: **What do we mean by corporate social responsibility?**, Corporate Governance, MCB University Press, Edinburgh, Vol. 1, 2001., No. 2, p. 18.

samo prema vlasnicima i zaposlenicima već prema svim interesnim grupama – dobavljačima, kreditorima, lokalnom stanovništvu.⁵²

Društveno odgovorno poslovanje promiče se u jedan od značajnijih načela poslovnosti što potvrđuje i osnivanje europske poslovne mreže za društveno odgovorno poslovanje poznate kao CSR Europe. Ova mreža djeluje od 1995., a danas uključuje preko 70 multinacionalnih korporacija (Toyota, Coca-Cola, Canon, Bank of America, Microsoft, HP, L'Oréal, itd.).⁵³

U Hrvatskoj Hrvatska gospodarska komora (HGK) 2005. donosi odluku kojom potvrđuje prihvaćanje "Kodeksa etike u poslovanju". Ovim Kodeksom utvrđene su osnovne smjernice etičkoga⁵⁴ i odgovornoga ponašanja poslovnih subjekata u hrvatskom gospodarstvu. Poštivanje pravila Kodeksa obvezuje samo njegove potpisnice.⁵⁵

Primjena načela poslovnosti ključan je element u stvaranju jake i prepoznatljive reputacije poduzeća, koja ovisi o četiri osnovna elementa:⁵⁶ pouzdanosti, kredibilitetu, povjerenju i odgovornosti.

Načelo ekonomske efikasnosti podrazumijeva:⁵⁷

- a) **Djelotvornost.** Shvaća se kao izvršavanje ugovorenih poslova i preuzetih obveza na vrijeme, u ugovorenoj količini i kvaliteti.
- b) **Racionalnost.** Treba shvatiti kao *svrsishodnost*, tj. da se u poslovanje ulaže i troši samo ona sredstva i onoliko koliko je potrebno i opravdano za ostvarivanje korisnih učinaka⁵⁸ i rezultata. Racionalnost se svodi na:
 - ✓ izdašnost, tj. iz konkretne količine elemenata radnog procesa ostvariti što veću količinu (odnosno što veću vrijednost) učinaka (odnosno što veći prihod i dobit) i
 - ✓ štedljivost, tj. ostvarivanje jedinice učinka uz smanjeni utrošak elemenata radnog procesa po jedinici učinka.

Uvažavajući načelo ekonomske efikasnosti poduzeća nastoje maksimizirati rezultate uz minimiziranje ulaganja. U literaturi se često uz načelo efikasnosti spominje i načelo efektivnosti. Ovdje nije riječ o sinonimima. **Efikasnost** ili **učinkovitost** (engl. *efficiency*)

⁵² U troškove društveno odgovornoga ponašanja moguće je uključiti: dobrotvorna darivanja, pružanje stručne pomoći na realizaciji projekata od interesa za lokalnu zajednicu, sponzoriranje umjetnosti i sporta, troškove sprečavanja zagađenja okoliša, itd.

⁵³ Kao odgovor na strategiju Europske Unije "Europa 2020" CSR Europe izdaje dokument pod nazivom "Poduzeće 2020" (engl. Enterprise 2020) kao putokaz poduzećima kako ostvariti ciljeve Europske Unije u pogledu pametnog, održivog i sveobuhvatnog gospodarskog razvoja s visokom razinom zaposlenosti, produktivnosti i društvene kohezije. Više o dokumentu "Poduzeće 2020" cf. ***: "Enterprise 2020: Smart, Sustainable, Inclusive" <<http://www.csreurope.org/data/files/enterprise2020/enterprise2020en.pdf>> (12.11.2010.).

⁵⁴ Etika predstavlja načela ponašanja kao npr. ispravno i neispravno, moralno i nemoralno, dobro i loše ponašanje. Arnold, R. A.: **Economics: New Ways of Thinking**, EMC Publishing, St. Paul (USA), 2011., p. 66.

⁵⁵ Više o Kodeksu cf. ***: "Kodeks etike u poslovanju" <http://www2.hgk.hr/komora/hrv/homepage/kodeks_poslovne_etike/Kodeks_poslovne_etike.pdf> (02.01.2011.).

⁵⁶ Grgić, D.: **Teorijski okviri reputacije poduzeća**, Ekonomski pregled, Hrvatsko društvo ekonomista, Ekonomski institut Zagreb, Zagreb, Vol. 59, 2008., No. 5-6, p. 273-274.

⁵⁷ Ravlić, P. (ured.) et al.: op. cit., 1993., p. 99.

⁵⁸ Više o pojmovnom razgraničenju učinaka, prihoda i primitaka cf. Peršić, M., Janković, S.: **Menadžersko računovodstvo hotela**, Fakultet za turistički i hotelski menadžment u Opatiji, Hrvatska zajednica računovođa i financijskih djelatnika, Opatija, Zagreb, 2006., p. 84-88.

mjeri da li je postavljeni cilj ostvaren optimalnom upotrebom resursa ("raditi stvari na pravi način").⁵⁹

Efektivnost ili **djelotvornost** (engl. *effectiveness*) mjeri razinu postizanja osnovnih ciljeva poduzeća (poslovanja, rasta), odnosno razinu ostvarivanja misije poduzeća ("raditi prave stvari").⁶⁰ Efektivnost je dakle mjera ostvarenja strategijskih ciljeva poduzeća kako ih je zacrtala uprava (vlasnik) poduzeća.⁶¹

Efikasnost i efektivnost pojmovi su od ključnog značaja pri određivanju odgovornosti u okviru korporativnog upravljanja.⁶²

U ekonomskoj literaturi moguće je razlikovati ekonomsku i tehničku efikasnost. **Tehnička efikasnost** podrazumijeva proizvodnju maksimalne količine učinaka (outputa) uz danu količinu utrošaka (inputa) dok **ekonomska efikasnost** znači proizvodnju dane razine učinaka (outputa) uz najniže troškove.⁶³ Ekonomska efikasnost može se promatrati sa stajališta proizvođača i potrošača pa se govori o:⁶⁴

- ✓ proizvodnoj efikasnosti (nastupa kada poduzeće proizvodi danu količinu roba i usluga po najnižim troškovima) i
- ✓ potrošačevoj efikasnosti (nastupa kada potrošač ostvari najvišu razinu sreće, zadovoljstva ili korisnosti od kupljene robe ili usluge uz ograničeni dohodak).

Ekonomska efikasnost kao širi pojam ostvaruje se poslovanjem po više načela ekonomije od kojih se u poduzećima najčešće nastoje ostvariti:⁶⁵

- ✓ načelo proizvodnosti rada,
- ✓ načelo ekonomičnosti,
- ✓ načelo rentabilnosti.

Načelo održanja kontinuiteta poduzeća zahtijeva da poduzeće održi svoj kontinuitet što je sukladno temeljnom cilju poduzeća da maksimizira svoju vrijednost. Takav dugoročni cilj implicira kontinuitet poslovanja. Dinamika okruženja u kojemu poduzeće posluje traži od poduzeća prilagodbu poslovanja i ciljeva kako bi se osigurao dugoročni opstanak poduzeća na tržištu. U tom nastojanju ključnu ulogu ima dio poslovne politike koji se naziva razvojnom politikom. Razvojna politika predstavlja "permanentnu menadžersku aktivnost usmjerenu k tržištu u kojoj se za određeno duže razdoblje biraju i određuju razvojni ciljevi i koncepcije (načini, strategije, taktike, sredstva, resursi) te donose odluke i poduzimaju mjere za realizaciju određenih ciljeva i koncepcija".⁶⁶ Ona je i sama podložna promjenama. Razvoj obuhvaća kvantitativni (kapaciteti i obujam poslovanja) i kvalitativni element (jačanje

⁵⁹ Avelini Holjevac, I., Vrtdušić, A.-M.: **The Quality of Hotel Performance (The Effectiveness and Efficiency)**, Tourism and Hospitality Management, Faculty of Tourism and Hospitality Management, WIFI Österreich Wirtschaftsförderungsinstitut der Bundeskammer der gewerblichen Wirtschaft, Opatija, Wien, Vol. 5, 2000., No. 1-2, p. 147.

⁶⁰ Mikić, M. (ured.) et al.: **Natuknica efektivnost**, Ekonomski leksikon, drugo izdanje, Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Masmedia, Zagreb, 2011., p. 160.

⁶¹ Avelini Holjevac, I.: **Upravljanje kvalitetom u turizmu i hotelskoj industriji**, Fakultet za turistički i hotelski menadžment, Opatija, 2002., p. 261.

⁶² Korporativno upravljanje predstavlja sustav reguliranja i nadgledanja korporativnog ponašanja te uravnoteživanje interesa svih unutarnjih i vanjskih interesnih skupina, na koje korporacija može utjecati svojim ponašanjem, s ciljem da se osigura odgovorno ponašanje korporacije te maksimalna razina efikasnosti i profitabilnosti poduzeća. Plessis, J. J., Hargovan, A., Bagaric, M.: **Principles of Contemporary Corporate Governance**, 2nd Edition, Cambridge University Press, Cambridge, 2011., p. 10.

⁶³ Wilkinson, N.: op. cit., 2005., p. 181.

⁶⁴ Webster, T. J.: **Managerial Economics: Theory and Practice**, Academic Press, San Diego, 2003., p. 15.

⁶⁵ Ravlić, P. (ured.) et al.: op. cit., 1993., p. 99.

⁶⁶ Stipanović, C.: **Koncepcija i strategija razvoja u turizmu – sustav i poslovna politika**, Fakultet za turistički i hotelski menadžment u Opatiji, Opatija, 2006., p. 42.

efikasnosti i konkurentne sposobnosti). Kao faktori razvoja često se navode:⁶⁷ tržišne perspektive, namjere konkurencije, tendencije razvoja tehnike i tehnologije, proširivanje nivoa znanja i spoznaja, mogućnost permanentnog usavršavanja djelatnika, itd.

Osim kontinuiranog razvoja nužna pretpostavka za održanje kontinuiteta poslovanja je održavanje supstancije poduzeća, tj. održavanje tehničkog kapaciteta i prometne vrijednosti sredstava s kojima poduzeće posluje.

2.1.1.4. Ekonomika poduzeća

Ekonomika poduzeća je "znanost koja proučava ekonomske pojave u poduzeću, njegovu povezanost s tržištem i gospodarstvom u cjelini, a napose onaj dio procesa proizvodnje, raspodjele, razmjene i potrošnje koji se događa u okviru poduzeća i načela po kojima poslovni procesi trebaju biti uspješniji".⁶⁸ Ekonomiku poduzeća moguće je promatrati sa stajališta znanosti, nastavne discipline i aktivnosti.

Slično već prethodno iznesenoj definiciji pojma ekonomike poduzeća kao znanosti moguće je zaključiti da ekonomika poduzeća kao znanost "proučava gospodarske probleme poduzeća, istražuje čimbenike njihova uspjeha i spoznaje zakonitosti pojava u njihovu poslovanju".⁶⁹ Ekonomika poduzeća, kao nastavni predmet, sastavni je dio nastavnog programa mnogih visokoobrazovnih institucija i programa cjeloživotnog učenja. U kontekstu nastavne discipline, ekonomika poduzeća, koristeći postojeća znanja, naučava buduće ekonomske stručnjake o načinu funkcioniranja poduzeća. Ekonomika poduzeća kao aktivnost (praktična disciplina) je sustav mnogobrojnih i različitih funkcija, procesa, poslova, načela, pravila, rješenja, utemeljenih na ekonomskim znanjima, spoznajama, vještinama, načelima, zakonima, teorijama, koje u određenim organizacijskim oblicima (poduzećima) omogućuju efikasno i efektivno iskorištavanje raspoloživih faktora proizvodnje radi ostvarivanja maksimalnih učinaka (roba i usluga) te zadovoljavanja potreba i potražnje društva.⁷⁰

Neki autori smatraju da je ekonomika poduzeća mikroekonomska disciplina⁷¹ dok drugi smatraju da je mikroekonomika sinonim za ekonomiku poduzeća. Takvim stavovima svakako pridonose drugačiji nazivi za ekonomiku poduzeća u različitim zemljama. Razlika je vidljiva u odnosu zemalja engleskog govornog područja i zemalja europskog kontinenta. U zemljama engleskog govornog područja za ekonomiku poduzeća koriste se i nazivi mikroekonomika, poslovna ekonomika pa čak i ekonomika (u širem smislu) koja razmatra i makroekonomske i mikroekonomske sadržaje i probleme (engl. *Microeconomics*, *Economics of the Firm*, *Business Economics*, *Economics*). U zemljama kontinentalne Europe, kao i Hrvatskoj, prevladava naziv ekonomika poduzeća (njem. *Betriebswirtschaftslehre*, franc. *Économie d'entreprise*, tal. *Economia aziendale*).

⁶⁷ Novak, V., Popović, Ž.: **Razvojna politika**, Informator, Zagreb, 1980., p. 34.

⁶⁸ Dobre, R.: op. cit., 2006., p. 14.

⁶⁹ Ravlić, P. (ured.) et al.: op. cit., 1993., p. 2.

⁷⁰ Zelenika, R.: **Načela ekonomije i ekonomike**, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Rijeci, IQ Plus d.o.o., Rijeka, Kastav, 2008., p. 120.

⁷¹ Michael Dietrich tvrdi kako se mikroekonomika može podijeliti na ekonomiku potrošača, ekonomiku poduzeća, itd. Prema: Dietrich, M. (Eds.) et al.: **Economics of the Firm: Analysis, evolution, history**, In Cantwell, J., Mowery, D. (Eds.): *Studies in global competition*, Routledge, Abingdon (UK), Vol. 28, 2007., p. 2.

2.1.2. Ekonomski položaj poduzeća sa stajališta poslovnoga rezultata

U užem smislu, ekonomski položaj poduzeća povezan je sa ostvarenim poslovnim rezultatom. **Poslovni rezultat** se iskazuje kao razlika ukupnih prihoda i ukupnih rashoda poduzeća obračunatih za određeno kalendarsko razdoblje (uobičajeno godina dana). Pozitivna razlika (prihodi > rashoda) naziva se **dobitak**, a negativna razlika (rashodi > prihoda) **gubitak**. Ostvarivanje dobitka jedan je od temeljnih ciljeva i razloga postojanja poduzeća. Dobitak ili profit moguće je definirati sa različitih aspekata:⁷²

- Sa stajališta donošenja menadžerskih odluka: Dobitak (profit) je pozitivna razlika između zarađenog prihoda od poslovanja i pripadajućih mu rashoda.
- Sa stajališta računa dobitka i gubitka: Dobitak je pozitivna razlika između zarađenoga prihoda u određenom razdoblju i pripadajućih mu rashoda.
- Sa stajališta bilance: Dobitak je pozitivna razlika između vlastitog kapitala na kraju razdoblja prije oporezivanja dobitka i vlastitog kapitala na početku razdoblja.
- Sa stajališta oporezivanja dobitak je definiran kao osnovica za oporezivanja: Osnovica poreza na dobitak jest svota razlike između vlastitog kapitala uložena u djelatnost poduzetnika na kraju i na početku razdoblja za koje se utvrđuje porez, uvećana odnosno umanjena prema odredbama Zakona o porezu na dobit. Vlastiti kapital jest neto vrijednost imovine koja se utvrđuje tako da se aktiva umanjuje za sve obveze.

Da bi poduzeće opstalo i zadovoljilo temeljne ciljeve svojeg postojanja ono mora dobro gospodariti oskudnim resursima kojima raspolaže i efikasno ih alocirati. Uvažavanje navedenog implicira poslovanje u skladu sa načelom ekonomske efikasnosti. Ovom temeljnom kriteriju kvalitete poslovanja treba pridodati i kriterij sigurnosti poslovanja. Sigurnost poslovanja predstavlja financijsko ograničenje putem kojeg "menadžment nastoji izbjeći rizike i provoditi opreznu financijsku politiku",⁷³ što je u skladu sa ostvarivanjem Marrisovoga temeljnog cilja poduzeća – maksimiziranje stope uravnoteženoga rasta.

Kvantifikacija i spoznaja ovih kriterija moguća je u financijskim izvještajima. Stručna literatura i Zakon o računovodstvu,⁷⁴ kao temeljne financijske izvještaje navode:

- ✓ bilancu,
- ✓ izvještaj o dobiti (račun dobiti i gubitka),
- ✓ izvještaj o promjenama glavnice (kapitala),
- ✓ izvještaj o novčanom tijeku,
- ✓ bilješke uz financijske izvještaje.

Obvezu sastavljanja financijskih izvještaja u Hrvatskoj imaju svi poduzetnici, koji se prema Zakonu o trgovačkim društvima razvrstavaju kao trgovačka društva i trgovci pojedinci.⁷⁵ Izvještaji se sastavljaju i prezentiraju prema pravilima i načelima struke, odnosno u Hrvatskoj sukladno Hrvatskim standardima financijskoga izvještavanja.

⁷² Belak, V.: **Menadžersko računovodstvo**, RRIF plus, Zagreb, 1995., 49-50.

⁷³ Žager, L. (ured) et al.: **Osnove računovodstva: računovodstvo za neračunovođe**, Hrvatska zajednica računovođa i financijskih djelatnika, Zagreb, 2007., p. 6.

⁷⁴ **Zakon o računovodstvu**, "Narodne novine", 2007., 109, čl. 15.

⁷⁵ **Zakon o računovodstvu**, "Narodne novine", 2007., 109, čl. 2, 15.

Provedena analiza ekonomskoga položaja hrvatskoga hotelijerstva nameće potrebu sažetog upoznavanja s temeljnim financijskim izvještajima – bilancom i računom dobiti i gubitka.

Bilanca (engl. *Balance sheet, Statement of financial position*) je temeljni financijski izvještaj statičkog karaktera koji pruža sistematiziran prikaz stanja (obujma i strukture) imovine (aktive) poduzeća te obveza prema izvorima imovine (pasive) u određenom trenutku. Ona se smatra statičkim financijskim izvještajem jer daje presjek stanja u određenoj točki vremena, tj. točno na dan na koji je sastavljena (uobičajeno se sastavlja na početku i na kraju poslovne godine). Bilanca se još naziva i izvještajem o financijskom položaju poduzeća. Međunarodni standardi financijskoga izvještavanja (engl. *International Financial Reporting Standards – IFRS*) financijski položaj poduzeća povezuju izravno sa stanjem i međudnosom imovine, obveza i kapitala.⁷⁶ Moguće je reći kako bilanca iskazuje "vrijednost imovine poduzeća, i to jedanput po pojavnom obliku i funkciji koju ima u poslovnom procesu (aktiva), a drugi put prema "vlasnosti" i ročnosti (pasiva)".⁷⁷

Shematski izgled bilance u Republici Hrvatskoj usklađen je s Međunarodnim standardima financijskoga izvještavanja te se oslanja na IV. i VII. Direktivu Europske Unije. Formalni izgled bilance propisan je Pravilnikom o strukturi i sadržaju godišnjih financijskih izvještaja kojega na prijedlog Odbora za standarde financijskoga izvještavanja donosi ministar financija u Narodnim novinama.⁷⁸ Prema shemi bilance u RH pozicije aktive se razvrstavaju prema kriteriju rastuće likvidnosti, a pozicije pasive prema kriteriju padajuće ročnosti čime se uvažava "zlatno pravilo financiranja".⁷⁹

⁷⁶ ***: "The IFRS Framework" <<http://www.iasplus.com/standard/framework.htm>> (12.11.2011.).

⁷⁷ Deželjin, J. (ured.) et al.: **Računovodstvo**, Hrvatska zajednica računovođa i financijskih djelatnika Hrvatske, Zagreb, 1995., p. 119.

⁷⁸ Cf. infra tablica 1.

⁷⁹ Pravilo koje kaže da se "fiksna i permanentna tekuća imovina treba financirati iz dugoročnih i trajnih izvora, dok se fluktuirajuća tekuća imovina može financirati i iz kratkoročnih izvora". Prema: Orsag, S.: **Vrijednosni papiri**, Revicon d.o.o. za istraživačko-razvojne usluge i poslovni konsalting, Sarajevo, 2003., p. 298.

Tablica 1: Skraćeni prikaz bilance u Republici Hrvatskoj

Oznaka pozicije	Naziv pozicije
AKTIVA	
A	POTRAŽIVANJA ZA UPISANI A NEUPLAĆENI KAPITAL
B	DUGOTRAJNA IMOVINA
I	NEMATERIJALNA IMOVINA
II	MATERIJALNA IMOVINA
III	DUGOTRAJNA FINANCIJSKA IMOVINA
IV	POTRAŽIVANJA
C	KRATKOTRAJNA IMOVINA
I	ZALIHE
II	POTRAŽIVANJA
III	FINANCIJSKA KRATKOTRAJNA IMOVINA
IV	NOVAC U BANCII I BLAGAJNI
D	PLAĆENI TROŠKOVI BUDUĆEG RAZDOBLJA I OBRAČUNATI PRIHODI
E	UKUPNO AKTIVA
F	IZVANBILANČNI ZAPISI
PASIVA	
A	KAPITAL I REZERVE
I	TEMELJNI (UPISANI) KAPITAL
II	KAPITALNE REZERVE
III	REZERVE IZ DOBITI
IV	REVALORIZACIJSKE REZERVE
V	ZADRŽANA DOBIT ILI PRENESENI GUBITAK
VI	DOBIT ILI GUBITAK POSLOVNE GODINE
VII	MANJINSKI INTERES
B	REZERVIRANJA
C	DUGOROČNE OBVEZE
D	KRATKOROČNE OBVEZE
E	ODGOĐENO PLAĆANJE TROŠKOVA I PRIHOD BUDUĆEG RAZDOBLJA
F	UKUPNO PASIVA
G	IZVANBILANČNI ZAPISI

Izvor: prilagodio autor – prema: **Pravilnik o strukturi i sadržaju godišnjih financijskih izvještaja**, "Narodne novine", 2008., 28, 2009., 12, 2010., 130, prilog.

Račun dobiti i gubitka ili izvještaj o dobiti (engl. *profit and loss account, income statement*) temeljni je financijski izvještaj koji ukazuje na uspješnost poslovanja poduzeća. Ovaj izvještaj mjeri promjene temeljnih računovodstvenih kategorija te kao takav ima karakter toka, tj. pokazuje "obujam i strukturu prihoda i rashoda te ostvareni financijski rezultat u određenom razdoblju, najčešće u kalendarskoj godini".⁸⁰ Ako se bilanca poistovjeti sa stanjem, a račun dobiti i gubitka sa tokom, tada vezu između ova dva financijska izvještaja treba tražiti u činjenici da su stanja rezultat akumulacije prijašnjih transakcija i drugih tokova, te su modificirana budućim transakcijama i drugim tokovima.

Temeljne kategorije računa dobiti i gubitka su prihodi, rashodi i poslovni rezultat. Nastanak prihoda i rashoda vezan je uz promjene na imovini i obvezama poduzeća, a poslovni rezultat predstavlja razliku prihoda i rashoda. Svako poduzeće nastoji ostvariti pozitivnu razliku između prihoda i rashoda, tj. ostvariti dobitak. Oslanjajući se na iskaznu jasnoću izvora i načina stjecanja zarade moguće je dobitak prikazati kroz nekoliko razina (engl. *multi-step income statement*).

Raščlanjivanje dobitka u više koraka ukazuje na razliku između dobitka generiranoga temeljem redovite aktivnosti i onoga ostvarenog iz izvanrednih aktivnosti. Prikazana shema računa dobiti i gubitka⁸¹ upućuje na četiri razine dobitka i to: bruto dobitak, dobitak prije kamata, poreza, deprecijacije i amortizacije (engl. *Earnings before Interest, Taxes, Depreciation and Amortization – EBITDA*), dobitak prije kamata i poreza (engl. *Earnings before Interest and Taxes – EBIT* ili tzv. operativni dobitak) i neto dobitak ili profit.

Bruto dobitak (engl. *gross profit*) predstavlja razliku neto prihoda od prodaje i troškova prodanih proizvoda za proizvodna poduzeća, odnosno razliku neto prihoda od prodaje i troškova za prodanu količinu robe za trgovinska poduzeća te razliku neto prihoda od prodaje i troškova obavljanja usluga za uslužna poduzeća. Umanjenjem bruto dobitka za iznos troškova razdoblja (troškovi uprave i prodaje, istraživanje i razvoj) dobiva se dobitak poznat kao **operativni** ili **poslovni dobitak** (tzv. **EBIT**). Ovdje je riječ o dobitku koji je rezultat redovite poslovne aktivnosti poduzeća te kao takav ne uključuje prihode i rashode nastale temeljem izvanrednih aktivnosti.

⁸⁰ Parać, B.: **Temelji poduzetničkog računovodstva i financijsko izvješćivanje**, u Jurina, M., Morović, V., Santini, G. (ured.): Poslovna ekonomija, zbornik radova, Visoka škola za poslovanje i upravljanje "Baltazar Adam Krčelić", Zaprešić, 2006., p. 153.

⁸¹ Cf. infra tablica 2.

Tablica 2: Glavni elementi računa dobiti i gubitka (funkcionalna metoda)

Red. br.	Naziv pozicije	Objašnjenje
1.	Neto prihod od prodaje	Prihod od prodaje gotovih proizvoda, usluga i trgovačke robe umanjen za vrijednost odobrenih popusta i vraćenog proizvoda, trgovačke robe.
2.	Troškovi prodanih proizvoda	Troškovi proizvodnje koji su sadržani u prodanim gotovim proizvodima. Sučeljavaju se s prihodima obračunskog razdoblja kada su gotovi proizvodi prodani.
3.	Bruto dobitak	3. = 1. - 2.
4.	Troškovi prodaje i uprave	Troškovi prodaje sadržavaju troškove u svezi s prodajom gotovih proizvoda, trgovačke robe, izvršenih usluga. Oni ne mogu biti sadržani u troškovima prodanih proizvoda, a u njima se uključuju troškovi neproizvodnih funkcija. Troškovi uprave svojim nastankom dobivaju obilježje rashoda i sučeljavaju se s prihodima obračunskog razdoblja (npr. troškovi menadžmenta, računovodstva, financija, općih, pravnih i sličnih poslova).
5.	Istraživanje i razvoj	Aktivnosti poduzeća na razvoju novih proizvoda ili tehnologija.
6.	Dobitak prije kamata, poreza, deprecijacije i amortizacije (EBITDA)*	6. = 3. - 4. - 5.
7.	Deprecijacija i amortizacija	Amortizacija predstavlja proces otpisa vrijednosti nematerijalne, a deprecijacija materijalne imovine, i njeno terećenje na troškove tijekom vijeka trajanja te imovine.
8.	Ostali poslovni rashodi / prihodi	Poslovni rashodi i prihodi koji nisu obuhvaćeni u do sada iznesenim pozicijama.
9.	Dobitak prije kamata i poreza (EBIT)**	9. = 6. - 7.
10.	Kamatni rashodi	Iznos kamata koji poduzeće mora platiti na pozajmljeni kapital.
11.	Kamatni prihodi	Prihod poduzeća temeljem oročenog gotovog novca i investicija (dionice, obveznice, štedni računi).
12.	Izvanredni rashodi / prihodi	Izvanredni prihodi (rashodi) od prodaje imovine, gubitak (zatvaranje) poslovnoga odjela, trošak vrijednog usklađenja, izvanredni otpisi, troškovi restrukturiranja.
13.	Porez na dobitak	Dobije se kao umnožak porezne osnovice i stope poreza na dobitak.
14.	Neto dobitak	14. = 9. - 10. + 11. +/- 12. - 13.

Napomena:

 * - EBITDA (engl. *Earnings before Interest, Taxes, Depreciation and Amortization*)

 ** - EBIT (engl. *Earnings before Interest and Taxes*)

 Izvor: Feldman, M., Libman, A.: **Crash Course in Accounting and Financial Statement Analysis**, 2nd Edition, John Wiley & Sons Inc., New Jersey, 2007., p. 56.

Amortizacija i deprecijacija smatraju se poslovnim rashodima. Uobičajeno menadžeri, poslovne banke i druge financijske institucije izdvajanjem ovih kategorija iz poslovnih rashoda dolaze do dobitka poznatog pod nazivom **EBITDA**.⁸²

⁸² Više o EBITDA cf. Serdarušić, H.: **Mjerenje profitabilnosti**, Računovodstvo i financije, Hrvatska zajednica računovođa i financijskih djelatnika, Zagreb, 2010., No. 12, p. 81-82; Wahlen, J. M., Baginski, S. P., Bradshaw, M. T.: **Financial Reporting, Financial Statement Analysis, and Valuation: A Strategic Perspective**, 7th Edition, South-Western Cengage Learning, Mason, 2011., p. 182-183; Fridson, M., Alvarez, F.: **Financial Statement Analysis: A Practitioner's Guide**, 3rd Edition, John Wiley & Sons, Inc., New York, 2002., p. 163-180; Brigham, E. F., Houston, J. F.: **Fundamentals of Financial Management**, 12th Edition, South-Western Cengage Learning, Mason, 2009., p. 60-62.

Ova kategorija neutralizira utjecaj primjene različitih računovodstvenih politika (stope otpisa) koje ne utječu na novčani tijek poduzeća (trošak deprecijacije nije nikome isplaćen, a uračunat je u rashod), ali mogu neposredno preko stopa otpisa utjecati na veličinu operativnog dobitka te u konačnici i na iznos neto dobitka godine. EBIT se zatim umanjuje za financijske rashode, izvanredne rashode te porez na dobitak što rezultira dobitkom poznatim pod nazivom **neto dobitak** ili **profit** (engl. *net income, earnings, profit*).

Shema računa dobiti i gubitka koju koriste hrvatska poduzeća propisana je Pravilnikom o strukturi i sadržaju godišnjih financijskih izvještaja. Ova struktura oslanja se na članak 23. IV. Direktive Europske Unije⁸³ te kao takva primjenjuje metodu ukupnih troškova, odnosno rashode raščlanjuje prema prirodnim vrstama.⁸⁴

Tablica 3: **Skraćeni prikaz računa dobiti i gubitka u Republici Hrvatskoj (metoda prirodnih vrsta rashoda)**

Oznaka pozicije	Naziv pozicije
I	POSLOVNI PRIHODI
II	POSLOVNI RASHODI
1.	Promjene vrijednosti zaliha proizvodnje u tijeku i gotovih proizvoda
2.	Materijalni troškovi
3.	Troškovi osoblja
4.	Amortizacija
5.	Ostali troškovi
6.	Vrijednosno usklađivanje
7.	Rezerviranja
8.	Ostali poslovni rashodi
III	FINANCIJSKI PRIHODI
IV	FINANCIJSKI RASHODI
V	UDIO U DOBITI OD PRIDRUŽENIH PODUZETNIKA
VI	UDIO U GUBITKU OD PRIDRUŽENIH PODUZETNIKA
VII	IZVANREDNI - OSTALI PRIHODI
VIII	IZVANREDNI - OSTALI RASHODI
IX	UKUPNI PRIHODI
X	UKUPNI RASHODI
XI	DOBIT ILI GUBITAK PRIJE OPOREZIVANJA
XII	POREZ NA DOBIT
XIII	DOBIT ILI GUBITAK RAZDOBLJA

Izvor: prilagodio autor – prema: **Pravilnik o strukturi i sadržaju godišnjih financijskih izvještaja**, "Narodne novine", 2008., 28, 2009., 12, 2010., 130, prilog.

Jedan od temeljnih ciljeva poduzeća je ostvarivanje profita, odnosno osiguranje kontinuiteta poslovanja povećavanjem vrijednosti poduzeća. Povećavanje vrijednosti poduzeća ostvaruje se povećavanjem trajnoga (temeljnog) kapitala. Uvećani temeljni kapital može promijeniti strukturu izvora sredstava ili uvećati ukupne izvore (povećati financijski potencijal). Promjena strukture kapitala moguća je novim ulozima vlasnika ili kroz poslovnu

⁸³ **Fourth Council Directive of 25 July 1978 based on Article 54 (3) (g) of the Treaty on the annual accounts of certain types of companies (78/660/EEC)**, "Official Journal", 1978., L 222, 1983., L 193, 1984., L 314, 1989., L 395, 1990., L 317, 1994., L 82, 1999., L 162, 2001., L 283, 2003., L 120, L 178, 2006., L 157, L 224, L 363, 2009., L 163, čl. 23.

⁸⁴ Cf. infra tablica 3.

aktivnost generiranjem neto dobitka. Veza između računa dobiti i gubitka i bilance ostvaruje se kroz kategorije neto dobitka i kapitala.⁸⁵ Ostvareni neto dobitak raspoređuje se između poduzeća (rezerve, uvećanje trajnog kapitala, neraspoređeni dio dobitka), vlasnika (dividende i ostale naknade) te menadžera i zaposlenika (nagrade za postignuti uspješan poslovni rezultat).

Tablica 4: Povezanost financijskih izvještaja

Vrsta financijskoga izvještaja	Jednadžba
Račun dobiti i gubitka	Rashodi - Prihodi = Neto dobitak
Izvještaj o zadržanom dobitku	P.s. zadržanog dobitka + Neto dobitak - Dividende = Z.s. zadržanog dobitka
Bilanca	Imovina = Obveze + Kapital (uplaćeni kapital i zadržani dobitak)
Izvještaj o novčanom tijeku	Promjene na novcu = primici i izdaci novca iz poslovne aktivnosti + primici i izdaci novca iz investicijske aktivnosti + primici i izdaci novca iz financijske aktivnosti

Napomena: P.s. (početno stanje); Z.s. (završno stanje).

Izvor: Libby, R., Libby, P. A., Short, D. G.: **Financial Accounting**, 6th Edition, McGraw-Hill/Irwin, New York, 2009., p. 126.

2.1.3. Ekonomski položaj poduzeća sa stajališta poslovnoga uspjeha

U širem smislu, ekonomski položaj poduzeća određen je poslovnim uspjehom. Poslovni uspjeh treba shvatiti kao širi pojam od pojma poslovnoga rezultata. **Poslovni uspjeh** se sagledava u sferi odnosa ostvarenoga (rezultata poslovanja), uloženoga (ulaganja) i utrošenoga (trošenje faktora u poslovanju). M. Lebas and K. Euske definiraju poslovni uspjeh kao "ono što se čini danas s ciljem da sutra rezultira ostvarenom mjerljivom vrijednošću".⁸⁶ Zbog svoje multidimenzionalnosti uspješnost⁸⁷ je moguće definirati sa različitih stajališta (ekonomskoga, pravnog, tehničkog i dr.). Ekonomsko gledište uspješnosti poslovanja ističe povoljan odnos između ulaganja i ostvarenog rezultata. Dalje u tekstu pod pojmom poslovnoga uspjeha smatrati će se ekonomska uspješnost. Danas u teorijskom i praktičnom pogledu ne postoji jedinstven i samostalni pokazatelj koji sveobuhvatno definira poslovni uspjeh. U pravilu je riječ o nekoliko isprepletenih mjerila uspješnosti poslovanja. Mjerila uspješnosti poslovanja sa stajališta načina njihova izražavanja moguće je podijeliti u dvije grupe:⁸⁸ apsolutna mjerila uspješnosti i relativna mjerila uspješnosti poslovanja.

⁸⁵ Cf. infra tablica 4.

⁸⁶ Lebas, M., Euske, K.: **A conceptual and operational delineation of performance**, In Neely, A. (Eds.): *Business performance measurement: Theory and practice*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004., p. 68.

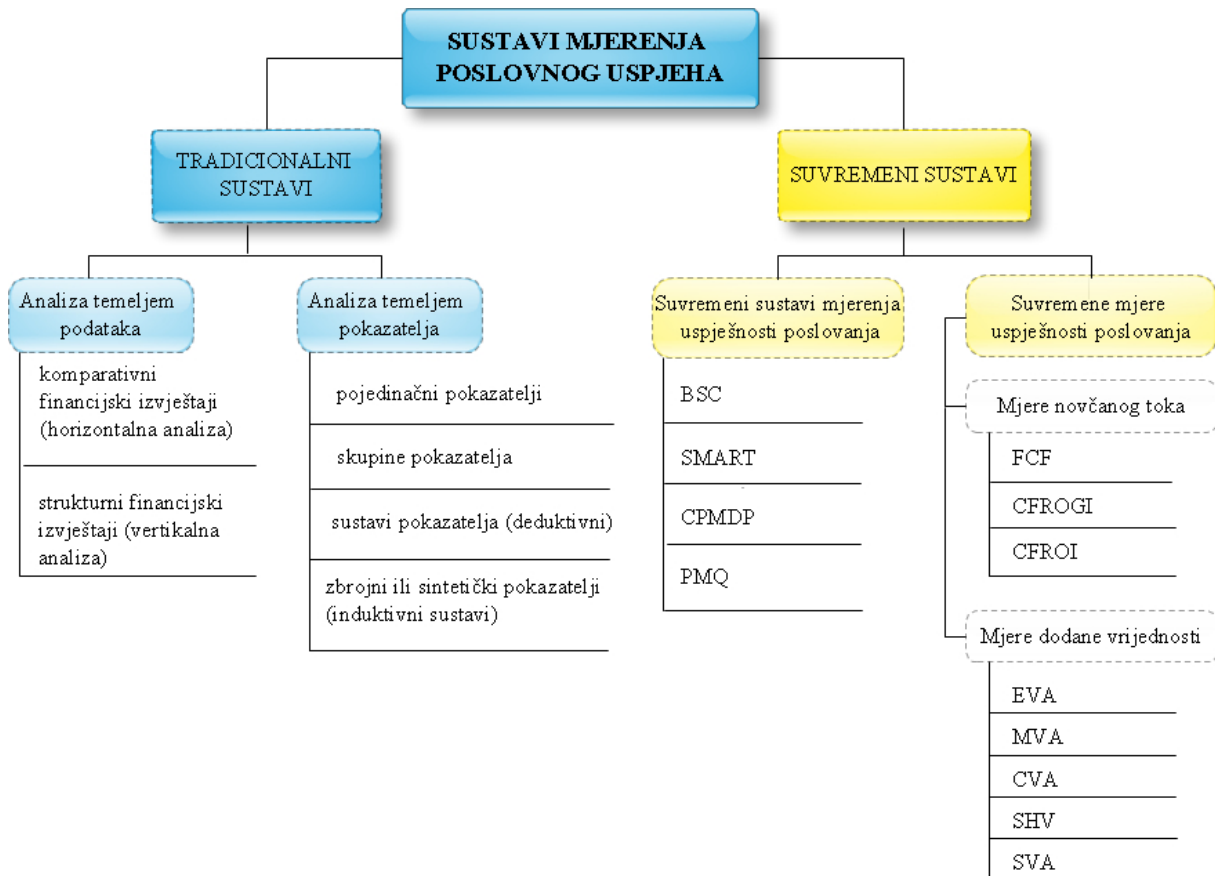
⁸⁷ Više o složenosti pojmovnog određenja poslovni uspjeh Folan, P., Browne, J., Jagdev, H.: **Performance: Its meaning and content for today's business research**, *Computers in Industry, Faculty of Economics and Business, Rijksuniversiteit Groningen, Groningen, Vol. 58, 2007., No. 7, p. 605-620.*

⁸⁸ Karić, M.: **Ekonomika poduzeća**, drugo dotiskano izdanje, Ekonomski fakultet u Osijeku, Osijek, 2009., p. 162.

Apsolutna mjerila određene podatke izražavaju u apsolutnim brojevima te kao takva služe kao okvirna mjerila uspješnosti. Kao primjere moguće je navesti vrijednost proizvodnje, troškove poslovanja, financijski rezultat, neto prihod. Ograničenost ovih mjerila proizlazi iz nemogućnosti usporedbe između poduzeća različitih po veličini i djelatnosti. Najčešće primjenjivana relativna mjerila ekonomske uspješnosti su: proizvodnost rada, ekonomičnost i rentabilnost.⁸⁹

Uvažavajući mnogobrojnu domaću i inozemnu literaturu moguće je sustave mjerenja poslovnoga uspjeha podijeliti na tradicionalne sustave i suvremene sustave.

Schema 4: Sustavi mjerenja poslovnoga uspjeha

Napomena: BSC (engl. *Balanced Scorecard*) – Model uravnoteženih ciljeva; SMART (engl. *Strategic Measurement and Reporting Technique*) – Model strateškog mjerenja i izvještavanja; CPMDP (engl. *Cambridge Performance Measurement Design Process*) – Model planiranja sustava mjerenja poslovnoga uspjeha; PMQ (engl. *Performance Measurement Questionnaire*) – Upitnik poslovnoga uspjeha; FCF (engl. *Free Cash Flow*) – Slobodni novčani tok; CFROGI (engl. *Cash Flow Return on Gross Investment*) – Novčani tok povrata na bruto investiciju; CFROI (engl. *Cash Flow Return on Investment*) – Novčani tok povrata na investiciju; EVA (engl. *Economic Value Added*) – Ekonomska dodana vrijednost; MVA (engl. *Market Value Added*) – Tržišna dodana vrijednost; CVA (engl. *Cash Value Added*) – Novčana dodana vrijednost; SHV (engl. *Shareholder Value*) – Vrijednost za dioničara; SVA (engl. *Shareholder Value Added*) – Dodana vrijednost za dioničara.

Izvor: Izradio autor.

⁸⁹ Više o ovim mjerilima cf. Ravlić, P. (ured.) et al.: op. cit., 1993., p. 328-364; Grubišić, D.: op. cit., 2004., p. 286-315; Ruža, F. (ured.) et al.: op. cit., 2002., p. 35-58

Tradicionalni sustavi svoju osnovicu nalaze u računovodstveno – informacijskom sustavu. Mjerenje se u ovim sustavima vrši uglavnom putem financijskih veličina, podaci su agregirani i nemaju veliku informativnu moć predviđanja budućeg uspjeha, rezultati analiza su pod velikim utjecajem računovodstvenih načela, politika i procjena. Analiza temeljem podataka polazi od izravnog korištenja podataka iz financijskih izvještaja. Primjenom metode uspoređivanja nastoji se spoznati dinamika promjena i odstupanje pojedinih pozicija financijskih izvještaja (horizontalna analiza) u odnosu na određeni standard. Metoda raščlanjivanja omogućuje spoznaju sastava i strukture pojedinih financijskih izvještaja (vertikalna analiza).⁹⁰

Analiza pokazatelja omogućava sagledavanje relacija i analizu uzroka relacija. Pokazatelje poslovnoga uspjeha treba shvatiti kao "upravljačke signale koji omogućuju uspoređivanje ostvarenih i očekivanih rezultata i uspješnosti...".⁹¹ Različiti autori na različite načine grupiraju temeljne skupine pokazatelja. U nastavku daje se jedna od mogućih podjela.⁹²

- ✓ pokazatelji likvidnosti (engl. *liquidity ratios*) – npr. koeficijent trenutne likvidnosti, koeficijent ubrzane likvidnosti, koeficijent tekuće likvidnosti, itd.,
- ✓ pokazatelji zaduženosti (engl. *debt ratios*) – npr. koeficijent zaduženosti, koeficijent vlastitog financiranja, pokrivenost troškova kamata, itd.,
- ✓ pokazatelji aktivnosti (engl. *activity ratios*) – npr. koeficijent obrta ukupne imovine, koeficijent obrta potraživanja, trajanje naplate potraživanja u danima, itd.,
- ✓ pokazatelji ekonomičnosti (engl. *economic efficiency ratios*) – npr. ekonomičnost ukupnog poslovanja, ekonomičnost financiranja, itd.,
- ✓ pokazatelji profitabilnosti (engl. *profitability ratios*) – npr. neto marža profita, bruto marža profita, rentabilnost vlastitog kapitala, itd.,
- ✓ pokazatelji investiranja (engl. *investment ratios*) – npr. dobit po dionici, ukupna rentabilnost dionice, itd.

Navedene grupe pokazatelja baziraju se na računu dobiti i gubitka i bilanci.⁹³ Treba svakako napomenuti da suvremena analiza poslovnoga uspjeha pri donošenju konačne ocjene uvažava i pokazatelje temeljene na novčanom toku (engl. *cash flow ratios*).⁹⁴

⁹⁰ Više o vertikalnoj i horizontalnoj analizi cf. Warren, C. S., Reeve, J. M., Duchac, J. E.: **Financial Accounting**, 12th Edition, South-Western Cengage Learning, Mason, 2012., p. 773-779; Wild, J. J., Shaw, K. W.: **Managerial Accounting: 2010 Edition**, McGraw-Hill/Irwin, New York, 2010., p. 474-486; Wild, J. J., Shaw, K. W., Chiappetta, B.: **Fundamental Accounting Principles**, 20th Edition, McGraw-Hill/Irwin, New York, 2011., p. 684-696.

⁹¹ Avelini Holjevac, I.: **Kontroling: upravljanje poslovnim rezultatom**, Fakultet za turistički i hotelski menadžment u Opatiji, Opatija, 2007., p. 318.

⁹² Žager, L. (ured.) et al.: **Analiza financijskih izvještaja**, Drugo prošireno izdanje, Masmedia d.o.o., Zagreb, 2008., p. 245-246.

⁹³ Više o pojedinačnim i skupinama pokazatelja cf. Walker, J.: **Accounting in a Nutshell: Accounting for the non-specialist**, 2nd Edition, Butterworth-Heinemann, Elsevier, Oxford, 2006., p. 145-202; Van Horne, J. C., Wachowicz, Jr., J. M.: **Fundamentals of Financial Management**, 13th Edition, Pearson Education Limited, Harlow, 2008., p. 135-151; Fraser, L. M., Ormiston, A.: **Understanding Financial Statements**, 9th Edition, Pearson Education Limited, New Jersey, 2010., p. 186-214; Marriott, P., Edwards, J. R., Mellett, H. J.: **Introduction to Accounting**, 3rd Edition, SAGE Publications Ltd, London, 2002., p. 369-403.

⁹⁴ Više o pokazateljima temeljenim na novčanom toku cf. Bragg, S. M.: **Business Ratios and Formulas: A Comprehensive Guide**, 2nd Edition, John Wiley & Sons, Inc, New Jersey, 2007., 53-71; Gibson, C. H.: **Financial Reporting & Analysis: Using Financial Accounting Information**, 12th Edition, South-Western Cengage Learning, Mason, 2011., p. 378-382.

Sustav pokazatelja označuje "izbor ograničenog broja pokazatelja, odgovarajući način njihovog povezivanja ili odgovarajuću međusobnu ovisnost te ovisnost sveukupnosti pojedinih pokazatelja i njihovih odnosa s ciljem."⁹⁵ Sustave pokazatelja moguće je podijeliti na deduktivne i induktivne.

Najčešće korištenim deduktivnim sustavom u analizi poslovnoga uspjeha smatra se Du Pontov sustav. Osim njega svakako valja spomenuti i Z.V.E.I. sustav i RL sustav.⁹⁶ Sintetički pokazatelji (induktivni sustavi) predstavljaju "ponderirani zbroj više pojedinačnih pokazatelja, te na taj način stavljaju u zavisni odnos nekoliko odabranih pokazatelja koje sintetiziraju u cjelinu".⁹⁷ Sintetički pokazatelji često se koriste u svrhu detektiranja nastupa kriznog stanja. Najčešće korišteni sintetički pokazatelji su: Altmanov Z-score, Kralicekov DF pokazatelj, Kralicekov Quick test.⁹⁸

Suvremeni sustavi mjerenja poslovnoga uspjeha posljedica su potrebe upravljanja poduzećem u novostvorenim (globaliziranim) uvjetima. Suvremeni uvjeti poslovanja zahtijevaju primjenu strateškog upravljanja. Najjednostavnije rečeno strateško upravljanje se ostvaruje kreiranjem, provođenjem, i kontrolom ostvarenja misije, vizije, ciljeva i strategije poduzeća. Dugoročno gledište upravljanja omogućuje poduzeću opstanak na dinamičnom i nepredvidivom tržištu. Tradicionalni sustavi mjerenja poslovnoga uspjeha pokazuju nedostatke u ocjeni ostvarenja budućeg poslovnoga uspjeha pa su u tu svrhu stvoreni sustavi koji će predstavljati instrument uspješne implementacije definiranih strategija.

Jedan od najčešće citiranih suvremenih sustava mjerenja poslovnoga uspjeha je Model uravnoteženih ciljeva (engl. *Balanced Scorecard*) autora R. S. Kaplana i D. P. Nortona.⁹⁹ Ovaj model uspješno integrira financijske i nefinancijske pokazatelje poslovnoga uspjeha i to kroz četiri dimenzije: financijsku perspektivu, perspektivu kupca, perspektivu internih procesa i perspektivu učenja i rasta. Uz spomenuti postoje još neki sustavi kao npr.: Model strateškog mjerenja i izvještavanja (SMART – engl. *Strategic Measurement and Reporting Technique*),¹⁰⁰ Model planiranja sustava mjerenja poslovnoga uspjeha (CPMDP – engl. *Cambridge Performance Measurement Design Process*),¹⁰¹ Upitnik poslovnoga uspjeha (PMQ – engl. *Performance Measurement Questionnaire*).¹⁰²

⁹⁵ Tintor, J.: **Poslovna analiza: koncepcija, metodologija, metode**, HIBIS d.o.o., Zagreb, 2000., p. 340.

⁹⁶ Više o deduktivnim sustavima cf. Libby, R., Libby, P. A., Short, D. G.: op. cit., p. 253-256.

⁹⁷ Žager, L. (ured.) et al.: **Analiza financijskih izvještaja**, Drugo prošireno izdanje, op. cit., 2008., p. 269.

⁹⁸ Više o tome cf. Tintor, J.: **Poslovna analiza**, Masmedia, Zagreb, 2009., p. 393-403; Dunković, D.: **Sustavni financijski pokazatelji**, Računovodstvo i financije, Hrvatska zajednica računovođa i financijskih djelatnika, Zagreb, 2003., No. 5, p. 17-20.

⁹⁹ Više o tome cf. Kaplan, R. S., Norton, D. P.: **The Balanced Scorecard: Translating Strategy into Action**, Harvard Business School Press, Boston, 1996.; Crosson, S. V., Needles, Jr., B. E.: **Managerial Accounting**, 8th Edition, Houghton Mifflin Company, Boston, 2008., p. 348-351; Garrison, R. H., Noreen, E. W., Brewer, P. C.: **Managerial Accounting**, 12th Edition, McGraw-Hill/Irwin, New York, 2008., p. 438-448; Bedenik Osmanagić, N.: **Kontroling: Abeceda poslovnog uspjeha**, 2. dopunjeno izdanje, Školska knjiga, Zagreb, 2004., p. 242-258.

¹⁰⁰ Cf. Cross, K. F., Lynch, R. L.: **The "SMART" way to define and sustain success**, National Productivity Review, John Wiley & Sons, West Sussex, Vol. 8, 1988., No. 1, p. 23-33.

¹⁰¹ Cf. Neely, A., Gregory, M., Platts, K.: **Performance measurement system design: A literature review and research agenda**, International Journal of Operations & Production Management, Emerald Group Publishing Limited, Bingley (UK), Vol. 15, 1995., No. 4, p. 80-116; Neely, A. et al.: **Performance measurement system design: developing and testing a process-based approach**, International Journal of Operations & Production Management, Emerald Group Publishing Limited, Bingley (UK), Vol. 20, 2000., No. 10, p. 1119-1145.

¹⁰² Cf. Dixon, J. R., Nanni, A. J., Vollmann, T. E.: **The New Performance Challenge: Measuring Operations for World Class Competition**, Dow Jones-Irwin, Homewood, 1990.

Suvremene mjere poslovnoga uspjeha oslanjaju se na upravljačku teoriju poduzeća koja kao glavni cilj poslovanja promovira maksimizaciju vrijednosti poduzeća. Upravljanje s ciljem stvaranja vrijednosti dioničarima (engl. *value based management*) koristi mjere poslovnoga uspjeha koje polaze od novčanog toka i one koje uvažavaju koncept dodane vrijednosti. Analiza temeljena na novčanom toku uvažava neto sadašnju vrijednost i internu stopu povrata te u svojoj osnovi eliminira utjecaje politike bilanciranja i nenovčanih usklađenja kako bi se došlo do novca koji proizlazi iz poslovnih aktivnosti i novca uloženog za odvijanje poslovnih aktivnosti. Najčešće korištene mjere poslovnoga uspjeha temeljene na novčanom toku su: slobodni novčani tok (FCF – engl. *Free Cash Flow*), novčani tok povrata na bruto investiciju (CFROGI – engl. *Cash Flow Return on Gross Investment*) i novčani tok povrata na investiciju (CFROI – engl. *Cash Flow Return on Investment*).¹⁰³

Mjere dodane vrijednosti uvažavaju rizike i vremensku vrijednost novca te trošak vlastitog kapitala, koji predstavlja ključni kriterij u ocjeni uspješnosti poslovanja. Mjere dodane vrijednosti povezane su uz ekonomski profit koji se definira kao "višak koji je poduzeće ostvarilo u nekom razdoblju nakon što su podmireni svi troškovi poslovanja, uključujući i troškove financiranja vlastitim kapitalom."¹⁰⁴ Najpoznatija izvedenica ekonomskoga profita i najčešće korištena suvremena mjera poslovnoga uspjeha je ekonomska dodana vrijednost (EVA – engl. *Economic Value Added*). Ovu mjeru je registrirala i zaštitila tvrtka Stern Stewart & CO, a računa se tako da se od operativne dobiti poslije oporezivanja odbiju troškovi ukupno uloženog kapitala.¹⁰⁵

¹⁰³ Cf. Helfert, E. A.: **Financial Analysis: Tools and Techniques (A Guide for Managers)**, McGraw-Hill, New York, 2001., p. 399-400; Serdarušić, H.: **Mjerenje profitabilnosti**, Računovodstvo i financije, Hrvatska zajednica računovođa i financijskih djelatnika, Zagreb, 2010., No. 12, p. 82-85; Gulin, D.: **Izvještaj o slobodnom novčanom toku**, Računovodstvo i financije, Hrvatska zajednica računovođa i financijskih djelatnika, Zagreb, 2003., No. 3, p. 3-6.

¹⁰⁴ Sprčić Miloš, D.: **Procjena vrijednosti poduzeća metodom rezidualnog dohotka**, Računovodstvo i financije, Hrvatska zajednica računovođa i financijskih djelatnika, Zagreb, 2011., No. 4, p. 97.

¹⁰⁵ Više o EVA-i i drugim suvremenim mjerama poslovnog uspjeha cf. Bragg, S. M.: **Business Ratios and Formulas: A Comprehensive Guide**, 2nd Edition, John Wiley & Sons, Inc, New Jersey, 2007., p. 138-151; Weygandt, J. J., Kimmel, P. D., Kieso, D. E.: **Managerial Accounting: Tools for Business Decision Making**, 6th Edition, John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, 2012., p. 465-467; Walsh, C.: **Key management ratios**, 4th Edition, Pearson Education Limited, Harlow, 2006., p. 259-290; Perčević, H., Lutilsky Dražić, I.: **Mjerenje uspješnosti korporacija – EVA**, Računovodstvo i financije, Hrvatska zajednica računovođa i financijskih djelatnika, Zagreb, 2006., No. 9, p. 18-22.

2.2. EKONOMSKA POLITIKA I KLJUČNE SASTAVNICE, MJERE I INSTRUMENTI

Analizu stanja i pravaca budućega kretanja gospodarstva jedne države nemoguće je izvršiti bez dobrog poznavanja osnovnih makroekonomskih agregata i varijabli koje međusobnim djelovanjem mijenjaju stanje jedne privrede. Moguće je ići korak dalje i ustvrditi kako nepoznavanje temeljnih ekonomskih zakonitosti u kretanju ekonomskih pojava i procesa rezultira lošim upravljanjem kako gospodarskim subjektima na mikro razini tako i državom na makro razini. Strateško upravljanje, na makro i mikro razini, polazi od definiranja ciljeva. Neki autori kao najvažnije makroekonomske ciljeve ističu stabilizaciju ekonomske aktivnosti i inflacije,¹⁰⁶ dok drugi pak ističu važnost visoke razine proizvodnje i stope gospodarskoga rasta te stabilnost cijena.¹⁰⁷

S obzirom na vremenski rok potreban za njihovu realizaciju ciljeve (makro)ekonomske politike moguće je podijeliti na:¹⁰⁸

1. Pretežno kratkoročne ili konjunkturane: puna zaposlenost, stabilnost cijena, poboljšanje bilance plaćanja.
2. Pretežno dugoročne ili strukturne: privredni rast, poboljšanje alokacije faktora proizvodnje, zadovoljenje zajedničkih potreba, poboljšanje u raspodjeli dohotka i bogatstva, zaštita i stimuliranje razvoja pojedinih područja i grana privrede.

Svjesne i namjerne promjene određenih ekonomskih varijabli (npr. osobna, javna potrošnja, investicije, itd.) koje čine subjekti ekonomske politike¹⁰⁹ radi ostvarenja nekog unaprijed određenog cilja naziva se **ekonomskom politikom**.¹¹⁰

U najširem smislu temeljni cilj ekonomske politike je maksimizirati blagostanje i dobrobit, tj. životni standard vlastitog stanovništva. U situaciji slobodnih (besplatnih) dobara to možda i ne bi bio zahtjevan cilj, no realnost kazuje da su dobra u odnosu na želje ograničena. Ograničenost proizlazi iz oskudnosti ekonomskih resursa kojima je potrebno učinkovito¹¹¹ upravljati na način da se uz što manje napora ili utroška postignu najveći učinci ili rezultati.

Da bi se moglo upravljati procesom postizanja konačnog cilja/ciljeva neophodno je potrebno poznavati kojim resursima privreda raspolaže i kakva su njihova ograničenja. Važnu ulogu u tome ima ekonomska analiza.¹¹²

¹⁰⁶ Mishkin, F. S.: **Macroeconomics: Policy and Practice**, Addison-Wesley, Boston, 2012., p. 312.

¹⁰⁷ Samuelson, P. A., Nordhaus, W. D.: **Ekonomija**, 19. izdanje, MATE d.o.o., Zagreb, 2011. (prijevod Funda, J. et al.), p. 370.

¹⁰⁸ Crkvenac, M.: **Ekonomska politika s elementima ekonomike hrvatskog gospodarstva**, Informator, Zagreb, 1997., p. 11.

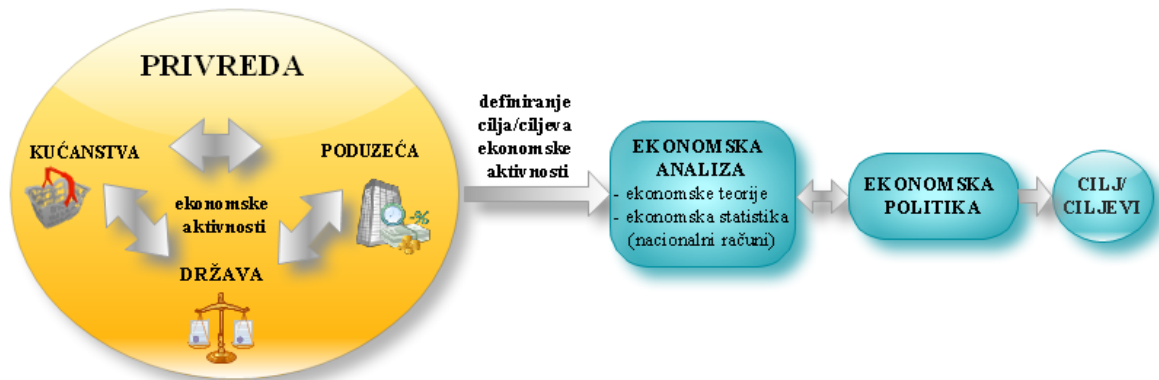
¹⁰⁹ Subjekti ekonomske politike su državni organi – vlada, ministarstva, središnja banka, itd.

¹¹⁰ Babić, M.: **Makroekonomija**, 14. dopunjeno i izmijenjeno izdanje, op. cit., p. 11. Suvremeno poimanje ekonomske politike vezuje se uz J. Tinbergena. Cf. Tinbergen, J.: **On the Theory of Economic Policy**, Contributions to Economic Analysis (Book Series), Vol. 1, North-Holland Publishing Company, Amsterdam, 1952.; Tinbergen, J.: **Economic Policy: Principles and Design**, Contributions to Economic Analysis (Book Series), Vol. 10, North-Holland Publishing Company, Amsterdam, 1956.

¹¹¹ Učinkovitost označava najučinkovitije korištenje društvenih resursa u zadovoljavanju ljudskih želja i potreba. Gospodarstvo proizvodi učinkovito kada nečiju ekonomsku situaciju ne može učiniti boljom, a da nečiju drugu učini gorom. Prema: Samuelson, P. A., Nordhaus, W. D.: **Ekonomija**, 18. izdanje, op. cit., p. 4.

¹¹² Cf. infra shema 6.

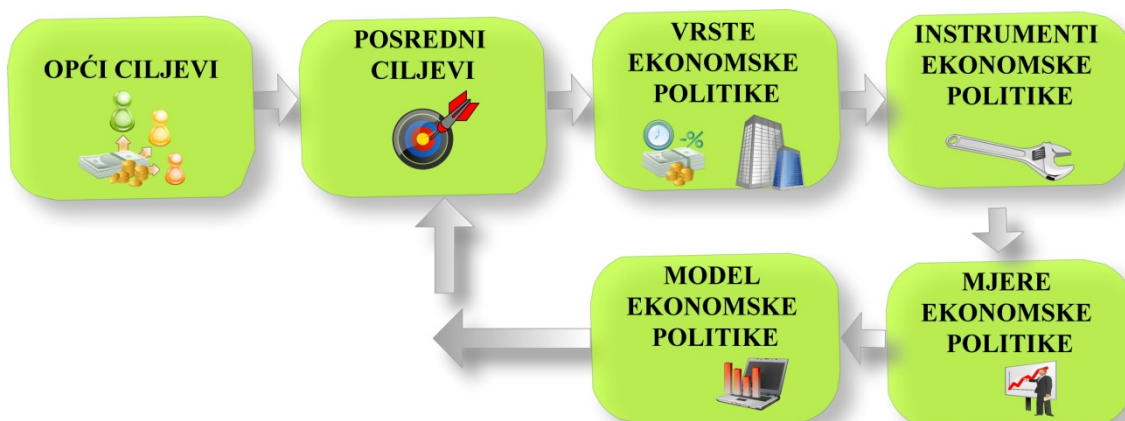
Shema 5: Uloga ekonomske analize u postizanju cilja/ciljeva ekonomske politike

Izvor: Izradio autor.

U sagledavanju postojećeg stanja ekonomska analiza koristi kvantificirane ekonomske varijable, tj. podatke nacionalnog računovodstva, sadržane u nacionalnim računima. Kvantificiranje ekonomskih varijabli (količina proizvodnje, potrošnje, investicija, izvoza i uvoza) nužno je i radi definiranja ide li ekonomija u željenom pravcu ostvarivanja temeljnog cilja/ciljeva ili je potrebno izvršiti prilagodbe pravca kretanja. Potreba za promjenama uvjetuje korištenje ekonomske politike. Proces ekonomske politike ostvaruje se kroz nekoliko faza.¹¹³ U prvom koraku definiraju se konačni ciljevi nakon čega je potrebno odrediti posredne ciljeve, tj. ciljeve posredstvom kojih će se ostvariti krajnji ciljevi. Ostvarenje ciljeva moguće je isključivo primjenom određene vrste ekonomske politike. Pri odabiru vrste ekonomske politike treba uvažiti načelo ekonomske efikasnosti. Svaka vrsta ekonomske politike ima svoje instrumente pomoću kojih može ostvariti postavljeni konačni ili posredni cilj. Konkretiziranje instrumenta pojedine vrste ekonomske politike, radi određivanja načina njegove primjene, znači donošenje **mjere ekonomske politike**. Model ekonomske politike povezuje postavljene konačne i posredne ciljeve sa odabranim vrstama, instrumentima i mjera ekonomske politike te na taj način provjerava ostvarivost postavljenih ciljeva primjenom odabranih vrsta, instrumenata i mjera ekonomske politike uz uvažavanje ekonomske efikasnosti.

Shema 6: Proces ekonomske politike

Izvor: izradio autor – prema: Babić, M.: **Ekonomija: Uvod u analizu i politiku**, drugo doručeno izdanje, Znanje d.o.o., Zagreb, 2011., p. 402-403.

¹¹³ Cf. infra shema 7.

Kratkoročni opći ciljevi ekonomske politike ostvaruju se primjenom politike stabilizacije. **Politika stabilizacije** je u svojoj osnovi kratkoročna i usmjerena na agregatnu potražnju. "Ekonomska stabilizacija označuje djelovanje usmjereno na postizanje opće gospodarske ravnoteže uz punu zaposlenost, bez inflacije."¹¹⁴ Ona se najčešće provodi korištenjem instrumenata i mjera fiskalne i monetarne politike.¹¹⁵

Za ostvarivanje dugoročnih ciljeva ekonomske politike primjenjuju se tzv. strukturne politike. **Strukturne politike** su dugoročne i usmjerene na promjenu agregatne ponude. Strukturne politike ili strukturne reforme ili programi strukturnog prilagođavanja odnose se na promjene "efikasnosti uporabe resursa i na reforme pojedinih privrednih sektora, poglavito trgovine, industrije i financijskoga sektora".¹¹⁶

Nerazumijevanje razlike između ciljeva, vrsta, instrumenata i mjera ekonomske politike može značajno ugroziti gospodarstvo neke zemlje. Zamjena ciljeva i instrumenata ekonomske politike prisutna je u Hrvatskoj. Lj. Jurčić ističe kako se "atipičnost hrvatskoga gospodarskoga modela, pored pogrešno postavljenih ciljeva, ogleda i u zamjeni ciljeva i instrumenata. Instrumenti su postali ciljevi (ciljevi su postali stabilan tečaj i nulti deficit, iako su to najjači instrumenti ekonomske politike kojima se utječe na konkurentnost i rast gospodarstva i na promjenu njegove strukture)."¹¹⁷

Moguće je razlikovati četiri osnovne vrste ekonomske politike:¹¹⁸

1. Politiku cijena (i dohotka).
2. Monetarnu politiku.
3. Fiskalnu politiku.
4. Politiku ekonomskih odnosa s inozemstvom.

Slično spomenutoj podjeli M. Crkvenac spominje šest skupina područja (vrsta) ekonomske politike:¹¹⁹ 1. monetarne politike; 2. fiskalne politike; 3. politike ekonomskih odnosa s inozemstvom (vanjskotrgovinske i devizne politike); 4. politike dohodaka; 5. politike cijena; 6. skupina u koju se svrstavaju sva sredstva, instrumenti, mjere i različiti propisi koji ne pripadaju nekoj od navedenih pet skupina. Pri definiranju pojma ekonomske politike M. Crkvenac navodi da postoje:¹²⁰

- ✓ ekonomske politike za pojedina područja (riječ je o politikama pojedinih djelatnosti – agrarna, industrijska, prometna i druge politike),
- ✓ ekonomske politike kojima se utječe na pojedine faze procesa privređivanja, odnosno politike u proizvodnji, razmjeni, raspodjeli i potrošnji (investicijska politika, politika raspodjele, regionalna politika i druge),
- ✓ ekonomske politike usmjerene na pitanja u vezi s korištenjem oskudnih resursa (politika korištenja prirodnih bogatstava, politika zapošljavanja, politika na području znanosti i obrazovanja i druge).

¹¹⁴ Benić, Đ.: **Osnove ekonomije**, četvrto, izmijenjeno i dopunjeno izdanje, op. cit., p. 510.

¹¹⁵ Više o politici stabilizacije cf. Miller, R. L.: **Economics Today: The Macro View**, 16th Edition, Addison - Wesley, Boston, 2012., p. 373-391; Case, K. E., Fair, R. C., Oster, S. M.: **Principles of Macroeconomics**, 10th Edition, Prentice Hall, Boston, 2012., p. 287-301; Mankiw, G. N.: **Macroeconomics**, 7th Edition, Worth Publishers, New York, 2010., p. 445-461.

¹¹⁶ Babić, M.: **Ekonomija: Uvod u analizu i politiku**, drugo dorađeno izdanje, op. cit., p. 468.

¹¹⁷ Jurčić, Lj.: **Hrvatska – atipičan model gospodarenja**, Ekonomski pregled, Hrvatsko društvo ekonomista, Ekonomski institut Zagreb, Zagreb, Vol. 61, 2010., No. 12, p. 860.

¹¹⁸ Babić, M.: **Makroekonomija**, 14. dopunjeno i izmijenjeno izdanje, op. cit., p. 408.

¹¹⁹ Crkvenac, M.: **Ekonomska politika s elementima ekonomike hrvatskog gospodarstva**, Informativ, Zagreb, 1997., p. 14.

¹²⁰ Ibidem, p. 6-7.

Svaka vrsta ekonomske politike ima svoje instrumente koje primjenjuje kako bi realizirala konačne i posredne ciljeve. Konkretizacija pojedinog instrumenta znači donošenje mjere ekonomske politike.¹²¹ U nastavku daje se pregled vrsta ekonomske politike s njihovim mogućim instrumentima.

Tablica 5: Vrste i instrumenti ekonomske politike

Vrsta ekonomske politike	Instrumenti ekonomske politike
Politika cijena (i dohotka)	izravno određivanje cijena (dohodaka)
	porezi
	subvencije
Monetarna politika	operacije na otvorenom tržištu
	kamatna stopa (bankovna stopa, zakonsko limitiranje kamatne stope, državne garancije)
	instrumenti za reguliranje kreditnog potencijala banaka (stope obveznih rezervi, likviditetne rezerve, odobrenje pojedinog zajma)
Fiskalna politika	javni prihodi (direktni porezi na dohodak domaćinstva, direktni porezi na dohodak poduzeća, indirektni porezi, carine, doprinos za socijalno osiguranje, porezi na imovinu, porezi na nasljeđa, transferi iz inozemstva)
	javni rashodi (investicije države, subvencije i transferi kapitala poduzećima, transferi domaćinstvima, državne rezerve, tekući rashodi na dobra i usluge, rashodi na osobne dohotke, transferi inozemstvu)
	saldo (tekući i ukupni saldo)
Ekonomski odnosi s inozemstvom	carinska politika
	vanjskotrgovinska politika (kontrola uvoza, državni trgovinski sporazumi, kontrola izvoza, kontrola imigracije)
	politička tečaja (devalvacija, revalvacija, deprecijacija, aprecijacija)

Izvor: Prilagodio autor – prema: Babić, M.: **Ekonomija: Uvod u analizu i politiku**, drugo doradeno izdanje, Znanje d.o.o., Zagreb, 2011., p. 404-405; Crkvenac, M.: **Ekonomska politika s elementima ekonomike hrvatskoga gospodarstva**, Informator, Zagreb, 1997., p. 16-19.

Za uspješnost ekonomske politike potrebna je usklađenost ciljeva, instrumenata i mjera. Komplementarnost ciljeva i zadataka ekonomske politike označava situaciju kada se skupom instrumenata uspješno ostvaruje više različitih zadataka.¹²²

Među ekonomistima postoji dvojba o tome da li voditi aktivnu ili pasivnu ekonomsku politiku stabilizacije. Aktivna politika podrazumijeva "radnje koje nositelji monetarne i fiskalne politike poduzimaju kao reakciju na stvarne promjene gospodarske aktivnosti ili predviđanje mogućih promjena."¹²³ Pasivna ekonomska politika zagovara ne provođenje stabilizacijske politike. Često se kao argumenti pasivne ekonomske politike navode: pojava vremenskog jaza u primjeni mjera ekonomske politike, složenost i moguće pogreške u ekonomskom predviđanju, racionalna očekivanja i Lucasova kritika.¹²⁴

¹²¹ Uvođenje poreza na dodanu vrijednost (PDV) od 25% predstavlja ekonomsku mjeru porezne politike (instrumenta fiskalne politike).

¹²² Više o komplementarnosti i konfliktnosti ciljeva i zadataka ekonomske politike cf. Crkvenac, M.: op. cit., p. 20-24.

¹²³ Miller, R. L.: op. cit., p. 374.

¹²⁴ Cf. Mankiw, G. N.: **Macroeconomics**, op. cit., p. 445-453.

S obzirom na dostupnu širinu doktorskoga rada te definiranu temu istraživanje nije moguće proširiti na sve vrste ekonomske politike. Pošto doktorski rad naglasak stavlja na utjecaj pojedinih instrumenata ekonomske politike na ekonomski položaj hotelijerstva, a sve u cilju dokazivanja postavljene znanstvene hipoteze, u nastavku se pobliže objašnjavaju pojedine vrste ekonomske politike (monetarna, fiskalna i ekonomski odnosi s inozemstvom) i njihovi odabrani instrumenti (kamatna stopa, porez na dodanu vrijednost i tečaj).

2.2.1. Monetarna politika

Monetarna politika u najširem smislu predstavlja politiku upravljanja novčanom masom te kreditnim i bankarskim sustavom neke zemlje, odnosno riječ je o politici upravljanja novčanim tijekom. Monetarna politika djeluje na domaći proizvod na način da utječe na agregatnu potražnju promjenama novčane ponude.¹²⁵ Među ekonomistima često se vodi rasprava o tome koja vrsta ekonomske politike ima veći utjecaj na domaći proizvod – monetarna ili fiskalna politika? Zagovornici veće uloge novca nazivaju se monetaristima, a teorija koja daje uporište takvom shvaćanju monetarizam. Polazna premisa ove teorije je da ponuda novca primarno određuje kratkoročna kretanja nominalnog bruto domaćeg proizvoda (engl. *Gross Domestic Product* – GDP) i dugoročna kretanja cijena.

Grupa ekonomista okupljena oko J.M. Keynesa, poznati kao keynesijanci, monetarnu politiku stavlja u drugi plan. Temeljna razlika između Friedmanove i Keynesove potražnje za novcem proizlazi iz razlike tretiranja elastičnosti potražnje za novcem na promjene kamatnjaka. Za razliku od Friedmana Keynes smatra da je potražnja za novcem elastična na promjene kamatnjaka. Različite poglede monetarista i keynesijanaca na ulogu novca moguće je sumirati u slijedećoj tablici.

Tablica 6: Značaj novca – monetaristički i keynesijanski pogled

Utječu li promjene u novčanoj ponudi (M) na:	Monetaristički pogled	Keynesijanski pogled
1. Agregatnu potrošnju?	Da (<i>V</i> je stabilno)	Možda (<i>V</i> se može mijenjati)
2. Cijene?	Da (<i>V</i> i <i>Y</i> je stabilno)	Možda (<i>V</i> i <i>Y</i> se mogu mijenjati)
3. Realni domaći proizvod?	Ne (stopa nezaposlenosti je određena strukturalnim snagama)	Možda (domaći proizvod odgovara na potrošnju)
4. Nominalne kamatne stope?	Da (ali u nepoznatom pravcu)	Možda (zamka likvidnosti)
5. Realne kamatne stope?	Ne (ovisi o stvarnom rastu)	Možda (stvarni rast može varirati)

Napomena: *V* – brzina kolanja novca; *Y* – domaći proizvod.

Izvor: Schiller, B. R.: **The Economy Today**, 11th Edition, McGraw-Hill/Irwin, New York, 2008., p. 307.

¹²⁵ U objašnjenjima utjecaja monetarne politike na domaći proizvod koristi se LM model. Više o LM modelu cf. Abel, A. B., Bernanke, B. S., Croushore, D.: **Macroeconomics**, 6th Edition, Pearson Education, Inc., Boston, 2008., p. 317-324.

Monetarna politika utječe na ekonomsku aktivnost putem tri kanala:¹²⁶

- ✓ putem kamatnjaka,
- ✓ efekta bogatstva,
- ✓ promjenama kredita.

Nositelj monetarne politike je središnja banka koja reguliranjem novčane ponude utječe na ravnotežu na novčanom tržištu te indirektno, putem kamatnjaka i likvidnosti na pojedine komponente potrošnje, na domaći proizvod, zaposlenost i cijene. Većina središnjih banaka u svijetu kao svoj temeljni cilj navodi stabilnost cijena.¹²⁷ Kao tradicionalne instrumente monetarne politike moguće je navesti:¹²⁸

- ✓ politiku obvezne rezerve,
- ✓ diskontnu politiku i
- ✓ politiku otvorenog tržišta.

Politika obvezne rezerve predstavlja određivanje i promjene u zakonom propisanom pokriću depozita rezervama koje moraju poštovati banke i ostale financijske institucije. Rezerve (višak rezervi, rezerve na depozite po viđenju i rezerve na oročene depozite) i novac u opticaju čine monetarnu bazu ili primarni novac ili rezervni novac. Djelovanjem na monetarnu bazu i varijable monetarnog multiplikatora posredno se djeluje na veličinu novčane ponude izražene monetarnim agregatima (M_1 , M_2 , M_3 , M_4).¹²⁹

Diskontna ili eskontna politika predstavlja mehanizam kojim se regulira visina diskontne stope. Diskontna stopa je "kamatna stopa po kojoj središnja banka odobrava poslovnim bankama kredit uz zalag državnih obveznica ili važećih vrijednosnih papira kao kolateralu."¹³⁰ Povišavanjem diskontne stope iznad tržišnih središnja banka posredno smanjuje novčanu ponudu smanjenjem kreditne aktivnosti poslovnih banaka, dok u slučaju snižavanja ove referentne stope monetarna politika djeluje ekspanzivno. Vidljivo je da politikom diskontne stope središnja banka utječe na ravnotežu na novčanom tržištu te na cjelokupnu unutarnju ravnotežu. Promjene diskontne stope odražavaju se i na vanjsku ravnotežu (bilancu plaćanja). Povećanje diskontne stope djeluje na rast domaćih kamatnjaka te posredno na pad domaćih investicija i porast neto uvoza kapitala.

Politika otvorenog tržišta danas predstavlja najznačajniji instrument reguliranja novčane ponude. Ona predstavlja plasman i kupovinu vrijednosnica¹³¹ (tržište kapitala) i trezorskih zapisa (tržište novca) na otvorenom tržištu kroz sustav aukcija čiji je inicijator i organizator središnja banka.¹³² Sudionici na tržištu vrijednosnica su središnja banka, u pravilu velike banke i institucionalni investitori (npr. mirovinski fondovi, investicijski fondovi, itd.).

¹²⁶ Babić, M.: **Makroekonomija**, 14. dopunjeno i izmijenjeno izdanje, op. cit., p. 304.

¹²⁷ Cilj Hrvatske narodne banke (HNB) jest održavanje stabilnosti cijena. Ne dovodeći u pitanje ostvarivanje svog cilja, Hrvatska narodna banka podupire gospodarsku politiku Republike Hrvatske i pritom djeluje u skladu s načelima otvorenog tržišnog gospodarstva i slobodne konkurencije. Prema: **Zakon o Hrvatskoj narodnoj banci**, "Narodne novine", 2008., 75, čl. 3.

¹²⁸ Case, K. E., Fair, R. C., Oster, S. M., op. cit., p. 203-209.

¹²⁹ Definicija monetarnih agregata nije jedinstvena. Ona se može mijenjati u vremenu te razlikovati od zemlje do zemlje. Više o monetarnim agregatima cf. Perišin, I., Šokman, A., Lovrinović, I.: **Monetarna politika**, Fakultet ekonomije i turizma "Dr. Mijo Mirković", Pula, 2001., p. 75-134.

¹³⁰ Friedman, J. P. (ured.) et al.: **discount rate**, Dictionary of Business Terms, 3rd Edition, Barron's Educational Series, New York, 2000., p. 194.

¹³¹ U pravilu je riječ o državnim obveznicama koje se percipiraju kao "bezrizični" vrijednosni papiri sa snažno razvijenim sekundarnim tržištem.

¹³² Lovrinović, I., Ivanov, M.: **Monetarna politika**, RRiF Plus, Zagreb, 2009., p. 214.

Prodajom državnih vrijednosnica središnja banka smanjuje likvidnost na način da smanjuje primarni novac i kreditni potencijal poslovnih banaka (promjena strukture bilance poslovnih banaka u korist povećanja udjela državnih vrijednosnica, a smanjenja slobodnih novčanih sredstava na računima za namiru). Kupnjom državnih vrijednosnica središnja banka povećava likvidnost te na taj način smanjuje cijenu novca na međubankovnom tržištu i povećava kreditni potencijal poslovnih banaka.

Središnja banka Republike Hrvatske (Hrvatska narodna banka – HNB) u svom radu koristi sljedeće instrumente i mjere monetarne politike:¹³³

- ✓ operacije na otvorenom tržištu,
- ✓ stalno raspoložive mogućnosti (diskontna politika),
- ✓ obvezna rezerva,
- ✓ blagajnički zapisi,
- ✓ obvezni blagajnički zapisi,
- ✓ minimalno potrebna devizna potraživanja,
- ✓ kratkoročni kredit za likvidnost.

Djelovanje na novčanom tržištu ima neminovno posljedice na cijenu novca, tj. na kamatne stope. Središnja banka može izravno utjecati na kratkoročne kamatne stope preko navedenih instrumenata monetarne politike. Promjena novčane ponude uz postojeću potražnju mijenja ravnotežu na novčanom tržištu na način da rast novčane ponude djeluje na smanjenje ravnotežne kamatne stope, a pad novčane ponude na porast ravnotežne kamatne stope. Niski kamatnjak povećava, neizravno preko investicija, domaći proizvod i zaposlenost (općenito potrošnju), a smanjuje štednju. U situacije potpune zaposlenosti ekspanzivna monetarna politika rezultirat će isključivo porastom cijena (inflacijom). Učinke pojedinih instrumenata na kamatne stope moguće je prikazati na sljedeći način:¹³⁴

1. Stopa obvezne rezerve: Porast stope obvezne rezerve smanjuje kreditni potencijal poslovnih banaka i likvidnost financijskoga sustava, a zbog povećane potražnje za likvidnim sredstvima djeluje na rast kamatnjaka na međubankovnom tržištu. Nedostatak primjene ovoga instrumenta očituje se u tome što je to grub instrument koji dovodi do znatnoga prestrukturiranja bilance banaka (posebno pogađa manje banke).
2. Diskonta stopa: Porast diskontne stope smanjuje interes banaka za zaduživanjem, pošto se smanjuje visina tzv. posuđenih rezervi banaka. Ova promjena povećava kamatnjak na međubankovnom tržištu prekonoćnih pozajmica. Nedostatak korištenja ovoga instrumenta proizlazi iz činjenice da središnja banka ne može precizno odrediti za koliko treba povećati diskontnu stopu da bi se ostvario željeni cilj. Također valja napomenuti kako se problem primjene diskontne stope veže i uz tumačenje privrednih subjekata što središnja banka svojim potezom želi postići.
3. Operacije na otvorenom tržištu: Izravna prodaja državnih vrijednosnica na otvorenom tržištu. Prodajom državnih vrijednosnica središnja banka smanjuje novčanu ponudu i s time likvidnost financijskoga sustava. Prodaja smanjuje ponudu tzv. neposuđenih rezervi banaka što uz nepromijenjenu potražnju banaka za držanjem rezervi kod središnje banke (obvezna rezerva + viškovi rezervi) dovodi do uspostavljanja nove ravnoteže uz viši kamatnjak na međubankovnom tržištu prekonoćnih pozajmica.

¹³³ Cf. ***: "Pregled instrumenata i mjera monetarne politike: Broj 3/2012", 16.04.2012.

<http://www.hnb.hr/monet/instrumenti_i_mjere/2012/h-instrumenti-br3-2012.pdf> (19.04.2012.).

¹³⁴ Lovrinović, I., Ivanov, M.: op. cit., p. 225-230.

Nedostatak izravne prodaje jest utjecaj na rast dugoročnih kamatnjaka što smanjuje investicijsku i osobnu potrošnju te neizravno i stopu gospodarskoga rasta. Da bi se to izbjeglo središnja banka može poticati rast kamatnjaka na međubankovnom tržištu operacijama obratni repo i repo čime se izbjegava djelovanje na dugoročne kamatnjake i donošenje budućih investicijskih odluka poduzeća.

Zaključno treba napomenuti kako središnja banka može neizravno djelujući na kratkoročne kamatnjake utjecati i na dugoročne kamatnjake.¹³⁵

2.2.2. Fiskalna politika

U najširem smislu riječi **fiskalna politika** predstavlja politiku državnoga trošenja i oporezivanja kojom se neposredno utječe na agregatnu potražnju i ponudu, s ciljem ostvarivanja ciljeva ekonomske politike. M. Crkvenac ističe korištenje fiskalne politike za financiranje općih i zajedničkih potreba, kojima se ostvaruju širi ciljevi ekonomske politike.¹³⁶ P.A. Samuelson i W. D. Nordhaus naglašavaju ulogu fiskalne politike u "smanjivanju promjena u poslovnom ciklusu i održavanju rastućeg gospodarstva s viskom zaposlenosti, oslobođenog visoke i volatilne inflacije."¹³⁷ Fiskalna politika je ključan alat države u realiziranju pravedne razdiobe dohotka. Iako se smatra da tržište vrši efikasniju alokaciju oskudnih resursa (samo slučaj savršene konkurencije) postojanje stanovitih anomalija (nesavršena konkurencija, postojanje eksternih ekonomija i diseconomija) nameće potrebu države intervencije u konačnoj raspodjeli.

Polazeći od ranije navedenoga moguće je ustvrditi kako fiskalna politika ima nekoliko ključnih funkcija u ekonomskom ciklusu:¹³⁸

1. *Funkcija alokacije resursa javne ekonomije.* Polazi od procesa u kojem se volumen javnih prihoda i rashoda raspoređuje na ona mjesta društvene reprodukcije i onim subjektima u tom procesu pomoću kojih se namiruju javne potrebe. Temeljna zadaća procesa alokacije je korigiranje tržišnih zakonitosti u namirivanju onih potreba društvene zajednice koje se svrstava u javne ili državne potrebe.
2. *Redistributivna funkcija.* Ostvaruje se mehanizmima javnih prihoda i rashoda s zadatkom da se dio stvorenog dohotka prenese u korist financijskoga potencijala institucija koje osiguravaju namirivanje javnih potreba. Preraspodjela dohotka ostvaruje se fiskalnim prihodima i resursima javnog duga.
3. *Stabilizacijska funkcija.* Djelovanje s ciljem ostvarivanja opće gospodarske ravnoteže uz punu zaposlenost i nisku inflaciju.
4. *Funkcija ekonomskoga razvoja.* Korištenje instrumenata fiskalne politike na način da se potiču realne investicije, prije svega proizvodne prirode ili projekti modernizacije proizvodnih kapaciteta, ili da se transferira dio proračunskih rashoda u izravne ekonomske namjene (npr. dotacije, subvencije, regresije, premije i sl.). Instrumenti

¹³⁵ Više o tome cf. Hubbard, G. R., O'Brien, A. P., Rafferty, M.: **Macroeconomics**, Pearson Education, New Jersey, 2012., p. 313-319.

¹³⁶ Crkvenac, M.: op. cit., p. 135.

¹³⁷ Samuelson, P. A., Nordhaus, W. D.: **Ekonomija**, 19. izdanje, op. cit., p. 632.

¹³⁸ Sever, I.: **Javne financije: razvoj, osnove teorije, analiza**, Ekonomski fakultet Rijeka, Rijeka, 1995., p. 52-58.

fiskalne politike mogu se koristiti i za izravno poticanje ekonomskoga rasta (npr. porezna politika).

5. *Socijalna funkcija*. Ostvaruje se preraspodjelom dohotka pomoću poreznih opterećenja što omogućava eliminiranje razlika u razdiobi dohotka.

Za razliku od monetarista koji naglašavaju presudnu ulogu novca na domaći proizvod grupa ekonomista okupljena oko J. M. Keynesa (keynesijanci) smatra kako fiskalna politika ima snažan utjecaj na ekonomsku aktivnost na način da država aktivno, instrumentima fiskalne politike (javna potrošnja i oporezivanje), djeluje na obuzdavanja poslovnih ciklusa. Keynes smatra kako je tržište nesposobno samostalno generirati efektivnu potražnju potrebnu za postizanje pune zaposlenosti što zahtijeva intervenciju države ("vidljive ruke") na agregatnu potražnju raznim instrumentima ekonomske politike.

Keynesijanci svoje modele temelje na stabilnoj funkciji potrošnje dok monetaristi na relativno stabilnoj brzini kolanja novca, uz pretpostavku nezavisnosti između novčane ponude i brzine kolanja. Različiti pristupi o važnosti vrsta ekonomske politike na domaći proizvod vidljiv je i iz razlika u tretiranju uloge fiskalne politike.¹³⁹

Tablica 7: **Da li fiskalna politika djeluje?**

Utječu li promjene u državnoj potrošnji ili porezima na:	Monetaristički pogled	Keynesijanski pogled
1. Agregatnu potrošnju?	Ne (stabilno V utječe na efekt istiskivanja)	Da (V se mijenja)
2. Cijene?	Ne (nema utjecaja na agregatnu potrošnju)	Možda (ako su kapaciteti zauzeti)
3. Realni domaći proizvod?	Ne (nema utjecaja na agregatnu potrošnju)	Da (domaći proizvod odgovara potražnji)
4. Nominalne kamatne stope?	Da (efekt istiskivanja)	Možda (mogu promijeniti potražnju za novcem)
5. Realne kamatne stope?	Ne (ovise o stvarnom rastu)	Da (stvarni rast i očekivanja mogu varirati)

Napomena: V – brzina kolanja novca.

Izvor: Schiller, B. R.: *The Economy Today*, 11th Edition, McGraw-Hill/Irwin, New York, 2008., p. 307.

Nositelj fiskalne politike je država, u užem smislu vlada. Instrumente koje država koristi u vođenju fiskalne politike moguće je podijeliti tri velike grupe:¹⁴⁰

1. **Javni rashodi**. U najširem smislu riječ je o državnim izdacima radi obavlja određenih državnih funkcija. U okviru javnih rashoda dostupni su sljedeći instrumenti fiskalne politike:
 - a) **Državna (budžetska) potrošnja (G)**. Temeljna je sastavnica agregatne potrošnje, a čini ju državna kupnja roba i usluga (G_C) i državne investicije (G_I) (potrošnja na kapitalna dobra kojima se povećava osnovni kapital i potiče gospodarski rast).

¹³⁹ Cf. infra tablica 7.

¹⁴⁰ Prilagodio autor – prema: Mishkin, F. S.: op. cit., p. 397-399; Jurković, P.: *Javne financije*, Masmedia, Zagreb, 2002., p. 90; .

- b) **Transferi (TR)**. Predstavljaju plaćanja države pojedincima za koje država ne traži nikakvu protučinidbu.
- c) **Neto kamate (NI)**. Razlika između kamata na javni dug države (negativne kamate) i kamata koje je država uprihodila od pozajmljenih sredstava (pozitivne kamate).
2. **Javni prihodi**. Država ih stječe u obliku redovnih (porezi, doprinosi i samodoprinosi, carine, takse, naknade) i izvanrednih prihoda (javni dug). Najizdašnjim prihodom države smatraju se porezi koji kao takvi predstavljaju snažan instrument fiskalne politike. Porez predstavlja oblik prisilnog davanja koji nameće država, koji nije namjenski usmjeren i koji nema izravnu protučinidbu. Porezi (T) se uobičajeno dijele na direktne (T_{dir}) i indirektno poreze (T_{ind}). Razlika između indirektnih poreza i subvencija privredi naziva se neto indirektnim porezima. Dakle ukupni porezi dobiju se kao razlika direktnih poreza i neto indirektnih poreza.
3. **Saldo budžeta (B)**. Predstavlja razliku između prihoda i rashoda budžeta.¹⁴¹ Ukupni državni izdaci ($G + NI$) financiraju se neto poreznim prihodima (Tn) ili budžetskim deficitom. Neto porezni prihodi predstavljaju razliku između ukupnih poreza (T) i transfernih rashoda države (TR). Ukoliko su prihodi veći od rashoda tada je saldo budžeta pozitivan ($Tn > G \Rightarrow B > 0$) i to predstavlja štednju javnog sektora (S_G). U obrnutom slučaju ($Tn < G \Rightarrow B < 0$) saldo je negativan pa se govori o budžetskom deficitu. Budžetski deficit moguće je financirati zaduživanjem vlade u zemlji i inozemstvu kod nefinancijskoga sektora (stanovništvo i poduzeća) ili financijskoga sektora (poslovnih banaka i središnje banke). Dakle deficit se financira emitiranjem državnih obveznica (ΔB) ili porastom novčane mase (ΔM).

Prikaz instrumenata fiskalne politike jasno oslikava izravni utjecaj ove vrste ekonomske politike na agregatnu potrošnju. Povećanje državne potrošnje (G) ne predstavlja jedini utjecaj fiskalne politike na agregatnu potrošnju ($Y = C + I + G + E - U$). Promjenom poreza (autonomnih poreza i poreznih stopa) i transfera fiskalna politika može utjecati na osobu potrošnju (C) te neizravno i na investicije (I). Jedinično povećanje budžetske potrošnje, u situaciji nepotpune zaposlenosti, povećava domaći proizvod za vrijednost budžetskog multiplikatora.¹⁴² Utjecaj na osobnu potrošnju ostvaruje se preko utjecaja na raspoloživi dohodak. Naime smanjenje porezne stope ili rast transfera povećava raspoloživi dohodak što, *ceteris paribus*, dovodi do rasta osobne potrošnje.¹⁴³

¹⁴¹ Više o definiciji i značenju budžeta (proračuna) kao instrumenta financiranja javnih rashoda cf. Jelčić, B.: **Javne financije**, RRiF plus d.o.o., Zagreb, 2001., p. 507-543.

¹⁴² Multiplikator iznosi $\frac{1}{1 - \beta + \beta t}$, gdje je β granična sklonost potrošnji, $1 - \beta$ granična sklonost štednji, a t porezna stopa.

¹⁴³ Treba napomenuti kako će jedinično povećanje domaćeg proizvoda uzrokovano padom porezne stope ili rastom transfera biti manje od istog uzrokovano porastom budžetske potrošnje. Razlog tome je što su multiplikatori manji u odnosu na multiplikator budžetske potrošnje $\frac{\beta}{1 - \beta + \beta t} < \frac{1}{1 - \beta + \beta t}$. Multiplikatori

ukazuju i na činjenicu da bi u situaciji nepotpune zaposlenosti budžetski deficit uzrokovan budžetskom potrošnjom više povećao domaći proizvod od onog deficita koji je uzrokovan smanjenjem poreza.

Mogući utjecaj fiskalne politike na investicije preko smanjenja poreznoga opterećenja (graničnih poreznih stopa) objašnjava teorija poznata pod nazivom ekonomija ponude (engl. supply side economics).¹⁴⁴ Primjeri SAD-a i Velike Britanije osamdesetih godina dvadesetog stoljeća ukazali su na manjkavost ove teorije. Očekivani rast agregatne ponude (uporište u Lafferovoj krivulji) zamijenjen je neočekivanim rastom agregatne potrošnje. Proračunski manjkovi i rastući javni dug posljedica su provođenja ove politike.

Fiskalnu politiku moguće je podijeliti prema sljedećim kriterijima:

- ✓ Poremećajima protiv koji se provodi, tj. prema karakteru:¹⁴⁵
 - ⇒ ekspanzijska ili antirecesivna fiskalna politika (ima zadaću pomaknuti krivulju agregatne potražnje udesno),
 - ⇒ kontrakcijska ili antiinflacijska fiskalna politika (ima zadaću pomaknuti krivulju agregatne potražnje ulijevo).
- ✓ S obzirom na način provođenja:
 - ⇒ diskrecijska ili tekuća fiskalna politika,
 - ⇒ automatski stabilizatori.

Diskrecijska fiskalna politika predstavlja svjesne i namjerne promjene instrumentalnih varijabli (poreza, transfera i budžetske potrošnje) s ciljem ostvarivanja ciljeva ekonomske politike.¹⁴⁶ Diskrecijsko vođenje fiskalne politike omogućuje subjektima fiskalne politike da reagiraju na promjene, donošenjem odgovarajućih mjera, u trenutku njihova nastanka. Donošenje mjera i njihovo provođenje kroz diskrecijsku fiskalnu politiku zahtjeva određeno vrijeme (tzv. vremenski jaz). Automatski ili ugrađeni stabilizatori predstavljaju snage, ugrađene u budžetu, koje automatski, bez potrebne zakonodavne procedure, stabiliziraju gospodarstvo.¹⁴⁷

Neki autori ističu sljedeće negativne posljedice diskrecijskog provođenja fiskalne politike: pojava vremenskog jaza, neizravni efekt istiskivanja, Rikardijski teorem ekvivalencije.¹⁴⁸ Spomenutim problemima treba pridodati i dugoročni učinak fiskalne politike i problem financiranja deficita javnim dugom.¹⁴⁹ Kakvi su stvarni efekti fiskalne politike na domaći proizvod u kratkom i dugom roku tema je rasprava mnogih škola ekonomske misli (klasičari, monetaristi, keynesijanci). Moderni konsenzus makroekonomskih teorija kaže kako je primjena ekspanzivne fiskalne politike poželjna u borbi protiv recesije, dok u većini drugih slučajeva diskrecijska primjena fiskalne politike nije poželjan.¹⁵⁰ Još se uvijek vode rasprave o tome da li monetarnu politiku treba voditi diskrecijski. Naime, vremenski jaz u donošenju odluka i provođenju istih je značajno manji nego kada je riječ o fiskalnoj politici. Važnost diskrecijskog vođenja monetarne politike ogleda se kroz njegov utjecaj na finalnu potrošnju, čije je turizam sastavni dio. Mijenjanje kamatnih stopa, tečaja, uvjeta kreditiranja imati će neposredni utjecaj na turističku potražnju i ponudu te cjelokupne učinke generirane kroz djelatnosti koje čine turistički sektor.

¹⁴⁴ Ekonomija ponude polazi od pretpostavke da visoki porezi navode ljude na smanjenje njihove ponude rada i kapitala. Ideja je ove teorije da ekspanzivna fiskalna politika smanji granične porezne stope što dovodi do povećanja produktivnosti. Rast produktivnosti rezultat je dužeg rada pojedinaca, više štednje i investicija što će u konačnici povećati domaći proizvod. Prema: Miller, R. L.: **Economics Today: The Macro View**, op. cit., p. 283-284.

¹⁴⁵ Benić, Đ.: **Osnove ekonomije**, četvrto, izmijenjeno i dopunjeno izdanje, op. cit., p. 555-556.

¹⁴⁶ Hubbard, G. R., O'Brien, A. P., Rafferty, M.: op. cit., p. 414.

¹⁴⁷ Abel, A. B., Bernanke, B. S., Croushore, D.: op. cit., p. 582.

¹⁴⁸ Miller, R. L.: op. cit., p. 280-285.

¹⁴⁹ Više o tome cf. Mishkin, F. S.: **Macroeconomics: Policy and Practice**, op. cit., p. 404-406; Krugman, P., Wells, R., Graddy, K.: **Essentials of Economics**, 2nd Edition, Worth Publishers, New York, 2011., p. 445-451.

¹⁵⁰ Cf. infra tablica 8.

Tablica 8: **Efikasnost primjene fiskalne i monetarne politike**

Pitanja	Klasičari	Keynesijanci	Monetaristi	Moderni konsenzus
Da li je ekspanzivna monetarna politika poželjna za borbu protiv recesije?	Ne	Ne previše	Da	Da, osim u posebnim okolnostima
Da li je ekspanzivna fiskalna politika poželjna za borbu protiv recesije?	Ne	Da	Ne	Da
Može li monetarna i/ili fiskalna politike smanjiti nezaposlenost u dugom roku?	Ne	Da	Ne	Ne
Da li se fiskalna politika treba voditi diskrecijski?	Ne	Da	Ne	Ne, osim u posebnim okolnostima
Da li se monetarna politika treba voditi diskrecijski?	Ne	Da	Ne	Ne postoji konsenzus

Izvor: Krugman, P. et al.: **Macroeconomics: Second Edition in Modules**, Worth Publishers, New York, 2012., p. 356.

Od spomenutih instrumenata fiskalne politike treba posebno napomenuti ulogu poreza, kao najizdašnjeg javnog prihoda državnog budžeta. Najčešće korištena podjela poreza je na one direktne ili neposredne ili izravne i indirektne ili posredne ili neizravne. Ako se kao kriterij podjele uzima odgovor na pitanje tko prema intenciji zakonodavca snosi teret poreza tada je:¹⁵¹

- ✓ neposredan porez svaki onaj porez na čije je plaćanje direktno obvezan sam porezni obveznik, a
- ✓ posredan svako onaj porez koji porezni obveznik snosi indirektno, a do toga će doći onda kad porezni obveznik porez sa svoje ekonomske snage prevali na ekonomsku nagu neke druge osobe.

U neposredne poreze uobičajeno se ubrajaju sljedeće vrste poreza:¹⁵² porez na dohodak, porez na dobit, porez na nasljedstva i darove, porez na cestovna motorna vozila, porez na plovila, porez na automate za zabavne igre, porez na kuće za odmor, i sl.

U posredne poreze ubrajaju se:¹⁵³ porez na dodanu vrijednost, porez na nekretnine, porezi na potrošnju, trošarine ili akcize.

Među različitim vrstama poreza posebno je značajan onaj koji se odnosi na krajnju potrošnju, a to je porez na dodanu vrijednost (PDV; engl. *Value Added Tax* – VAT). PDV je u širem smislu riječi vrsta svefaznoga odnosno višefaznoga neto poreza na promet.¹⁵⁴ Odnosno PDV čini "neto svefazni porez na promet koji se obračunava u svakoj fazi proizvodno-prodajnog ciklusa, ali samo na iznos dodane vrijednosti koja je stvorena u toj fazi, a ne na cjelokupnu vrijednost proizvodnje."¹⁵⁵ Dodana vrijednost, u svakoj fazi proizvodnje, predstavlja vrijednost proizvođačeve prodaje umanjenu za vrijednost intermedijarnih proizvodnih faktora.¹⁵⁶ Kao osnovica za utvrđivanje poreza na dodanu vrijednost najčešće se

¹⁵¹ Jelčić, B.: op. cit., p. 52.

¹⁵² Jelčić, B. et al.: **Hrvatski fiskalni sustav**, Narodne novine d.d., Zagreb, 2004., p. 8.

¹⁵³ Jurković, P.: op. cit., p. 320.

¹⁵⁴ Roller, D.: **Fiskalni sustavi i oporezivanje poduzeća**, RRiF d.o.o., Zagreb, 2009., p.76.

¹⁵⁵ Ott, K. (ured.) et al.: **Javne financije u Hrvatskoj**, treće promijenjeno izdanje, Institut za javne financije, Zagreb, 2007., p. 26.

¹⁵⁶ Brian, N. (Eds.) et al.: **Natuknica value added**, A Comprehensive Dictionary of Economics, Abhishek Publications, Chandigarh, 2009., p. 179.

uzima naknada za isporučena dobra ili obavljene usluge. Postoji nekoliko metoda utvrđivanja osnovice.¹⁵⁷ Jedna od takvih metoda je i metoda neizravnoga oporezivanja dodane vrijednosti. Načelo ove metode je da se "prethodno plaćeni porez na dodanu vrijednost, sadržan u računima za isporuke dobara i usluge koje su drugi poduzetnici obavili poreznom obvezniku, tzv. pretporez, uzima kao odbitna stavka pri obračunavanju ukupne obveze poreza na dodanu vrijednost".¹⁵⁸ Prednosti korištenja poreza na dodanu vrijednost u odnosu na porez na promet proizvoda i usluga ogledaju se u većim budžetskim prihodima, većoj neutralnosti oporezivanja potrošnje te udaljenju od troškova poduzeća.¹⁵⁹

PDV u Republici Hrvatskoj ima sljedeća obilježja:¹⁶⁰

1. Potrošni oblik PDV-a. Omogućuje obvezniku da prilikom izračunavanja dodane vrijednosti od vrijednosti prodaje oduzme vrijednosti kapitalnih izdataka.
2. Načelo odredišta. PDV se plaća ondje gdje se dobro ili usluga troši. Izvoz dobara je oslobođen plaćanja PDV-a, ali se dobra oporezuju u zemlji u kojoj se troše.
3. Primjena kreditne metode pri obračunu PDV-a. Ova metoda omogućuje da poduzetnik pomoću računa za kupljena i prodana dobra i usluge izravno izračunava svoju poreznu obvezu. On iznos poreza plaćenog u cijeni svojih inputa i prikazanog na odgovarajućim računima oduzima od poreza koji je morao iskazati na računima za prodaju svojih proizvoda. Račun postaje osnovni dokaz o postojanju PDV-a i osnova za učinkovitu kontrolu ubiranja poreza. Svakom je obvezniku u interesu da porez u prethodnoj fazi bude ispravno obračunan jer o visini toga iznosa ovisi njegova porezna obveza pa je na taj način unesena samokontrola i smanjena je mogućnost porezne evazije.

2.2.3. Politika ekonomskih odnosa s inozemstvom

Suvremena gospodarstva, koja karakterizira visoka specijalizacija i podjela rada, upuštaju se u trgovinu dobrima povećavajući tako potrošnju i životni standard. Podjela rada je neophodna da bi postojala specijalizacija, a specijalizacija svoju svrhu nalazi u razmjeni. Razmjena ne može postojati bez specijalizacije. Podjelom rada i specijalizacijom povećava se proizvodnost resursa čime je moguće proizvoditi veću količinu uz jednaku razinu inputa ili proizvoditi jednaku količinu uz manju razinu inputa.¹⁶¹ Temeljem iznesenog moguće je zaključiti kako su ekonomski odnosi s inozemstvom posebno važni osobito za malenu zemlju koja ne može bitno utjecati na globalne tijekove.¹⁶² U kontekstu politike ekonomskih odnosa s

¹⁵⁷ Više o metodama cf. Sever, I.: op. cit., p. 323-325.

¹⁵⁸ Roller, D.: **Fiskalni sustavi i oporezivanje poduzeća**, op. cit., p.249.

¹⁵⁹ Više o prednostima i nedostacima uvođenja poreza na dodanu vrijednosti te njegovim distribucijskim učincima s obzirom na regresivnost ili progresivnost cf. Sever, I.: op. cit., p. 325-328; Rosen, H. S., Gayer, T.: **Javne financije**, osmo izdanje, Institut za javne financije, Zagreb, 2010. (ured. Ott, K.), p. 549-554.

¹⁶⁰ Ott, K. (ured.) et al.: op. cit., p. 27-28.

¹⁶¹ Više o razmjeni i njezinim utjecajima na gospodarstvo cf. Babić, M.: **Međunarodna ekonomija**, treće izdanje, Mate d.o.o., Zagreb, 1993., p. 3-151; Krugman, P. R., Obstfeld, M.: **International Economics: Theory and Policy**, 8th Edition, Pearson Education, Inc., Boston, 2009., p. 11-286.; Carbaugh, R. J.: **International Economics**, 10th Edition, South-Western, Ohio, 2005., p. 2-318.; Dunn, Jr. R. M., Mutti, J. H.: **International Economics**, 5th Edition, Routledge, London, 2000., p. 1-181.; Feenstra, R. C.: **Advanced International Trade: Theory and Evidence**, Princeton University Press, New Jersey, 2004.

¹⁶² U kontekstu analize vanjske trgovine male i otvorene zemlje obično se polazi od modela tzv. "male zemlje" u kojemu se izvoz tretira kao egzogena varijabla, tj. varijabla koja isključivo ovisi o odlukama inozemnih kupaca da kupe domaće proizvode.

inozemstvom uobičajeno subjekti ekonomske politike imaju na raspolaganju sljedeće instrumente:

- ✓ vanjskotrgovinsku politiku,
- ✓ zaštitnu politiku,
- ✓ deviznu ili politiku tečaja.

Međunarodna razmjena omogućuje da domaća privreda troši i više od onoga što proizvodi (u osnovi posuđivanjem inozemne štednje). Vrijednost transakcija između rezidenata i inozemstva bilježi se na skraćenom statističkom izvještaju, poznatim pod nazivom **bilanca plaćanja** (engl. *Balance of payments*).

Bilancu plaćanja čine dva računa (bilance): račun tekućih transakcija i račun kapitalnih transakcija. Bilancu tekućih transakcija čine: račun inozemstva za robe (bilanca vanjske trgovine robom), račun inozemstva za usluge (bilanca trgovine uslugama), račun inozemstva za primarne dohotke i tekuće račune (saldo tekućih transfera). Bilancu kapitalnih transakcija čine: račun kapitalnih transakcija, račun financijskih transakcija (isključujući devizne pričuve) te posebno izdvojen račun deviznih pričuva.¹⁶³ Ovaj agregirani popis predstavlja osnovu za analiziranje ekonomskih odnosa s inozemstvom.

Saldo bilance trgovine robom i uslugama (tzv. vanjskotrgovinska bilanca) pokazuje razliku između izvoza i uvoza roba i usluga, tj. odnos između domaće proizvodnje i potrošnje, što je vidljivo iz ravnoteže otvorene privrede:¹⁶⁴

$$Y = C + I + G + (X - IM) \quad (1)$$

gdje je:

- Y – bruto domaći proizvod = ukupna proizvodnja (ili output) = ukupni dohodak
- C – osobna potrošnja
- I – bruto privatne domaće investicije
- G – javna (državna) potrošnja
- X – izvoz
- IM – uvoz

Prikazani ravnotežni uvjet otvorene privrede polazna je točka makroekonomskoga keynesijanskoga modela agregatne potrošnje prema kojemu agregatna potražnja (osobna potrošnja, investicije, javna potrošnja i neto izvoz¹⁶⁵) mora biti jednaka ukupnoj proizvodnji, tj. agregatnoj ponudi (proizvodnji mjerenoj domaćim dohotkom).¹⁶⁶ Ravnoteža označava

¹⁶³ ***: **Balance of Payments and International Investment Position Manual**, 6th Edition, International Monetary Fund, Washington, D.C., 2009., p. 9-10.

¹⁶⁴ McConnell, B., Brue, S. L.: **Macroeconomics: Principles, Problems and Policies**, 17th Edition, McGraw-Hill Irwin, 2008., p. 178.

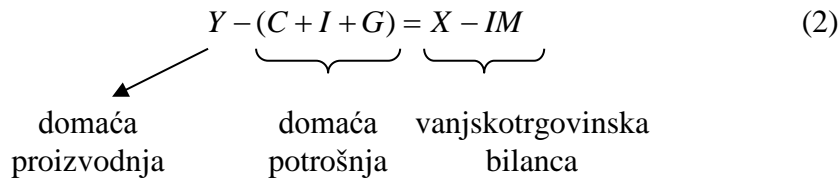
¹⁶⁵ Neto izvoz (NX) predstavlja razliku izvoza i uvoza: $NX = X - IM$.

¹⁶⁶ Više o makroekonomskim agregatnim modelima cf. Benić, Đ.: **Osnove ekonomije**, četvrto, izmijenjeno i dopunjeno izdanje, op. cit., p. 404-465; Blanchard, O.: **Makroekonomija**, treće izdanje, MATE d.o.o., Zagreb, 2005., (prijevod Gjidara, M. et al.) p. 87-159; Abel, A. B., Bernanke, B. S., Croushore, D.: **Macroeconomics**, 6th Edition, Pearson Education, Inc., Boston, 2008. p. 310-359; Gärtner, M.: **Macroeconomics**, 2nd Edition, Pearson Education Limited, Harlow, 2006., p. 33-89, 172-197; Boyes, W., Melvin, M.: op. cit., p. 158-240.

stanje u kojem su snage, koje djeluju na promjene u gospodarstvu, u savršenoj ravnoteži pa ne postoji tendencija za promjenom.¹⁶⁷

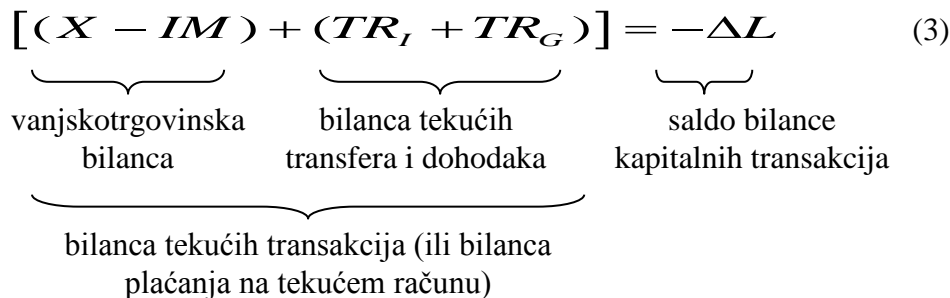
Preuređivanjem izraza (1) dobiva se:

$$Y - (C + I + G) = X - IM \quad (2)$$

Izraz (2) kazuje da dok god je domaća proizvodnja veća ili jednaka domaćoj potrošnji (privreda troši manje ili jednako veličini domaće proizvodnje) vanjskotrgovinska bilanca biti će pozitivna, tj. izvoz će biti veći ili jednak uvozu. Pozitivna bilanca vanjske trgovine robama i uslugama utječe na povećanje proizvodnje i zaposlenosti. Veća domaća potrošnja od domaće proizvodnje implicira negativnu vanjskotrgovinsku bilancu. Suma salda bilance tekućih transakcija i bilance kapitalnih transakcija, tj. saldo opće bilance plaćanja, jednaka je promjeni rezervi. U slučaju nepoklapanja poravnanje se obavlja na računu statističkih pogrešaka i propusta. Bilancu plaćanja moguće je zapisati u obliku sljedećeg izraza:¹⁶⁸

$$[(X - IM) + (TR_I + TR_G)] = -\Delta L \quad (3)$$

gdje je:

TR_I – neto transfer (i dohodak) koji sektoru domaće potrošnje pritječe iz inozemstva

TR_G – neto transfer koji država prima iz inozemstva

ΔL – saldo bilance kapitalnih transakcija

Negativan saldo bilance plaćanja na tekućem računu (investicije > štednje, tj. potrošnja > proizvodnje) financira se tokovima kapitala i to smjera inozemstvo → tuzemstvo (neto uvoz kapitala), što je vidljivo u bilanci kapitalnih transakcija, ili smanjenjem deviznih rezervi. Uvrštavanjem kapitala i rezervi u izraz za saldo kapitalnih transakcija, u općoj bilanci plaćanja (3), dobiva se sljedeći izraz:

$$[(X - IM) + (TR_I + TR_G)] = -[(K_X - K_{IM}) + \Delta RI] \quad (4)$$

gdje je:

K_X – izvoz kapitala

K_{IM} – uvoz kapitala

ΔRI – promjena deviznih rezervi

¹⁶⁷ Nellis, J. G., Parker, D.: **Principles of macroeconomics**, Pearson Education Limited, Harlow, England, 2004., p. 68.

¹⁶⁸ Babić, M.: **Makroekonomija**, 14. dopunjeno i izmijenjeno izdanje, op. cit., p. 142.

Negativan saldo bilance plaćanja na tekućem računu česta je pojava zemalja u razvoju.¹⁶⁹ Takvo stanje je kratkoročno preporučljivo uz uvjet da se pribavljeni izvori sredstava koriste za financiranje investicija, a ne tekuće potrošnje, što je bio slučaj Hrvatske. Logika je prilično jednostavna ⇒ povećanjem investicija djeluje se dvojako i to:

- ✓ kratkoročno, na povećanje agregatne potražnje povećanjem agregatne potrošnje i,
- ✓ dugoročno (također i važnije), na stvaranje novih kapitalnih dobara,¹⁷⁰ tj. povećanje proizvodnih kapaciteta domaće privrede, čime se pomiče krivulja agregatne ponude i razina potencijalne proizvodnje.

Uz navedeno treba naglasiti kako je bitna pretpostavka da su investicije, financirane zaduženjem u inozemstvu, efikasne. Samo će efikasne investicije akumulirati dovoljno sredstava za povrat preuzetih dugova. Višegodišnje zaduživanje, posebice ako sredstva nisu efikasno investirana, postaje ograničavajućim faktorom privrednoga razvoja. Nepoštivanje ranije iznesenih pretpostavki o efikasnom investiranju dovodi do sve većeg angažmana domaće i inozemne akumulacije u povrat duga, a ne u nove investicije.

Jednakost vanjskotrgovinske bilance i bilance kapitalnih transakcija sa suprotnim predznakom naziva se vanjska ili eksterna ravnoteža. Unutarnja ravnoteža privrede ostvaruje se kada je tržište roba i usluga i novčano tržište u ravnoteži (presjecište IS i LM krivulje). Slobodno djelovanje ekonomskih zakona teži ka uravnoteženju vanjske i unutarnje ravnoteže. Narušavanje vanjske ravnoteže ima za posljedicu narušavanje ravnoteže na robnom i novčanom tržištu. Treba napomenuti kako ekonomska teorija smatra da se "eksterna ravnoteža treba postići uglavnom uz stabilne devizne tečajeve, stabilnost kojih se dokazuje na međunarodnom deviznom tržištu, a ne u internom prometu".¹⁷¹

Ekonomske transakcije između zemalja imaju za cilj, ako se apstrahira darivanje, razmjenu vlastite (domaće) ekonomske vrijednosti za ekvivalentnu vrijednost u inozemstvu. Ekonomske transakcije mogu se obaviti na dva načina:¹⁷²

- ✓ "neposrednom trampom dane ekonomske vrijednosti za konkretnu drugu jednaku vrijednost,
- ✓ privremenom zamjenom vlastite ekonomske vrijednosti za pravo, da se, bez obzira na transakciju kojom se to pravo steklo, kasnije izvrši ponovna zamjena tako stečenog prava za drugu konkretnu ekonomsku vrijednost, koja tek onda predstavlja stvarni ekvivalent za prvobitno obavljenu isporuku vlastite vrijednosti."

Iako se transakcije u unutarnjoj trgovini obračunavaju u domaćoj valuti ta ista valuta napuštanjem vlastitog valutnog područja gubi svoje svojstvo zakonskoga i definitivnoga sredstva plaćanja. Odvijanje vanjske trgovine odvija se pod sredstvom različitih valuta. Domaći novac stječe kupovnu moć u inozemstvu tek razmjenom za strani novac (valutu) posredstvom deviznoga, odnosno intervalutarnoga tečaja. **Intervalutarni tečaj** predstavlja "razmjenu efektivnog novca (valute) jedne zemlje za efektivni novac (valutu) druge zemlje dok devizni tečaj predstavlja razmjenu potraživanja u valuti zemlje A, za potraživanje u valuti zemlje B, jer je po definiciji deviza potraživanje u stranoj valuti."¹⁷³

¹⁶⁹ Republika Hrvatska negativnu bilancu plaćanja na tekućem računu ima od 1995. Cf. ***: "Platna bilanca – svodna tablica" <http://www.hnb.hr/publikac/bilten/statisticki_pregled/h6.xls> (12.11.2010.).

¹⁷⁰ Kapitalno dobro je dobro proizvedeno sa ciljem da proizvede druga dobra (npr. alat, oprema, itd.). Prema: Clayton, G. E.: **Economics: Principles and Practices**, Glencoe/McGraw-Hill, Columbus, 2008., p. 8.

¹⁷¹ Crkvenac, M.: op. cit., p. 168.

¹⁷² Pertot, V.: Sabolović, D.: **Međunarodna trgovinska politika**, Četvrto izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Informator, Zagreb, 1998., p. 284.

¹⁷³ Perišin, I., Šokman, A., Lovrinović, I.: op. cit., p. 335.

Međunarodna razmjena u pravilu se odvija kroz dva čina kupnje. Da bi uvoznik mogao kupiti robu ili uslugu od izvoznika on mora kupiti stranu valutu. Stoga riječ je o trgovini ne samo robama i uslugama već i stranim valutama. Trgovina valuta ostvaruje se posredstvom cijene. Cijena jedne valute izražena brojem jedinica domaće valute naziva se **devizni tečaj**.¹⁷⁴ Tržište na kojem se razmjenjuju valute jedna za drugu naziva se **deviznim tržištem**.¹⁷⁵ Glavni sudionici deviznog tržišta su:¹⁷⁶

1. *Poslovne (komercijalne banke)*. Svaka međunarodna transakcija uključuje dugovanje ili potraživanje po računima kod poslovnih banaka. Velika većina deviznih transakcija uključuje zamjenu depozita banaka denominiranih u različitim valutama.
2. *Korporacije*. Korporacije s operacijama u nekoliko zemalja učestalo primaju ili izvršavaju plaćanja u valutama drugim od valute zemlje u kojoj im se nalazi sjedište.
3. *Nebankarske financijske institucije*. Primjer institucionalnih ulagača koji trguju stranim valutama su mirovinski fondovi.
4. *Središnje banke*. Imaju važnu ulogu u kreiranju deviznog tečaja kroz intervencije na deviznom tržištu.

Kao i kod promjene cijena roba i usluga moguće su i promjene cijena valuta odnosno deviznog tečaja. Promjene deviznog tečaja mijenjanju uvjete razmjene, utječu na cijene uvoza, na rentabilnost izvoza, na rentabilnost proizvodnje uvoznih supstituta, na domaće cijene izvoznih dobara, na promjene relativnih cijena i samim time na redistribuciju nacionalnoga dohotka, realokaciju ekonomskih resursa i stopu gospodarskoga rasta.¹⁷⁷ Daljnje razmatranje problematike deviznoga tečaja zahtijeva upoznavanje nekih od temeljnih pojmova:¹⁷⁸

- ✓ Nominalni devizni tečaj. Predstavlja promjenu cijene domaće valute izraženu u stranoj valuti bez uzimanja u obzir stope inflacije.
- ✓ Realni devizni tečaj. Nominalni devizni tečaj korigiran za stopu inflacije.
- ✓ Deprecijacija valute. Kada cijena domaće valute padne prema nekoj drugoj ili prema ostalim valutama, tako da domaća valuta može kupiti manje jedinica strane valute kaže se da je domaća valuta doživjela deprecijaciju (ovaj pojam vezuje se uz sustav fluktuirajućih tečajeva).
- ✓ Aprecijacija valute. Kada cijena domaće valute raste prema nekoj drugoj ili prema ostalim valutama, tako da domaća valuta može kupiti više jedinica strane valute kaže se da je domaća valuta doživjela aprecijaciju (ovaj pojam vezuje se uz sustav fluktuirajućih tečajeva).
- ✓ Devalvacija valute. Kada se u sustavu fiksnih tečajeva domaća valuta slabi, odnosno kad se službeni devizni tečaj valute neke zemlje u odnosu na zlato ili drugu valutu snizi onda se kaže da je valuta devalvirala.
- ✓ Revalvacija valute. Kada se u sustavu fiksnih tečajeva domaća valuta jača, odnosno kad se službeni devizni tečaj valute neke zemlje u odnosu na zlato ili drugu valutu poveća onda se kaže da je valuta revalvirala.

U najširem smislu riječi devizni tečaj formira se slobodnim djelovanjem ponude i potražnje za valutama na deviznom tržištu. Zbog svog značenja i utjecaja na nacionalno

¹⁷⁴ Sexton, R. L.: **Exploring Macroeconomics**, 5th Edition, South-Western Cengage Learning, Mason (USA), 2008., p. 13.

¹⁷⁵ Krugman, P., Wells, R., Graddy, K.: op. cit., p. 548.

¹⁷⁶ Krugman, P. R., Obstfeld, M.: op. cit., p. 321-324.

¹⁷⁷ Babić, M.: **Međunarodna ekonomija**, Peto dopunjeno i izmijenjeno izdanje, Mate d.o.o., 2000., p. 252.

¹⁷⁸ Lovrinović, I., Ivanov, M.: op. cit., p. 446; Abel, A. B., Bernanke, B. S., Croushore, D.: op. cit., p. 480.

gospodarstvo devizni tečaj postajne važnim instrumentom subjekata ekonomske politike te je kao takav sve više pod utjecajem te politike. **Sustav deviznog tečaja** obilježava "niz pravila, aranžmana i institucija pod kojima se obavljaju plaćanja u transakcijama koje prelaze državne granice."¹⁷⁹ Uobičajeno se govori o dva osnovna sustava deviznih tečajeva: fiksnom i fluktuirajućem deviznom tečaju. "U sustavu **fiksni tečajeva** devizni je tečaj vezan, fiksiran za neku robu ili devizu ili skup deviza. U sustavu **fluktuirajućih tečajeva** ostavljeno je deviznom tržištu da odredi cijenu pojedinih valuta".¹⁸⁰

Suvremena literatura stavlja naglasak na kontrolu deviznih tečajeva pa se govori o razdoblju tzv. upravljanih tečajeva valuta, a najčešće spominjani sustavi deviznih tečajeva su: monetarna Unija, valutni odbor, pravi fiksni tečaj, prilagođavajuće vezani tečaj, puzajući vezani tečaj, tečaj vezan za košaricu valuta, plivajući tečaj u okviru utvrđenih raspona, upravljano plivajući tečaj i slobodno plivajući tečaj.¹⁸¹

Razloge promjene deviznih tečajeva moguće je tražiti u faktorima koji utječu na njih. Faktore koji utječu na fluktuacije deviznih tečajeva moguće je razgraničiti s obzirom na vremenski rok njihova utjecaja:¹⁸²

1. Određivanje dugoročnih deviznih tečajeva (od jedne do pet godina). Promjene u dugoročnim deviznim tečajevima posljedica su reakcije trgovaca valuta na promjene u četiri ključna faktora:
 - a) Razina relativnih cijena. Porast domaće razine cijena, uz nepromijenjene inozemne cijene povećava uvoz i time potražnju za inozemnom valutom. Rezultat je deprecijacija domaće valute.
 - b) Relativna razina produktivnosti. Porast produktivnosti domaće zemlje u odnosu na druge omogućuje jeftiniju proizvodnju roba i usluga u odnosu na inozemnu konkurenciju. To dovodi do porasta izvoza i povećanja ponude inozemne valute te aprecijacije domaće valute.
 - c) Preferencije prema domaćim ili inozemnim robama i uslugama. Porast preferencije za inozemnim dobrima povećava potražnju za inozemnom valutom i dovodi do deprecijacije domaće valute.
 - d) Trgovinske prepreke. Uvođenje carina na inozemna dobra smanjuje uvoz i potražnju za inozemnom valutom što u konačnici rezultira aprecijacijom domaće valute.
2. Određivanje kratkoročnih deviznih tečajeva – imovinski pristup (nekoliko dana do nekoliko tjedana). Ovaj pristup u objašnjavanju kratkoročnih fluktuacija u deviznom tečaju polazi od sudionika na deviznom tržištu. Naime, 98% sveukupnih valutnih transakcija povezuje se sa trgovanjem financijske imovine (državne obveznice, dionice, realna imovina, itd.). Investitori, pri donošenju odluka o kupnji i prodaji valuta, uzimaju u obzir dva ključna faktora:

¹⁷⁹ Benić, Đ.: **Osnove ekonomije**, četvrto, izmijenjeno i dopunjeno izdanje, op. cit., p. 617.

¹⁸⁰ Babić, M.: **Međunarodna ekonomija**, Peto dopunjeno i izmijenjeno izdanje, op. cit., p. 279.

¹⁸¹ Više o suvremenim sustavima deviznih tečajeva cf. Sarno, L., Taylor, M. P.: **The Economics of Exchange Rates**, Cambridge University Press, New York, 2002.; Wang, P.: **The Economics of Foreign Exchange and Global Finance**, Springer, Berlin, 2005.; Ghosh, A. R., Gulde, A. M., Wolf, H. C.: **Exchange Rate Regimes: Choices and Consequences**, The MIT Press, Cambridge, 2002.

¹⁸² Carbaugh, R. J.: **International Economics**, 13th Edition, South – Western Cengage Learning, Mason (USA), 2011., p. 407-421.

- a) Relativnu razinu kamatnih stopa. Razina nominalnih kamatnih stopa predstavlja prvu aproksimaciju stope povrata na uloženu imovinu u neku zemlju. Rast domaćih kamatnih stopa u odnosu na inozemne povećava inozemnu potražnju za domaćim vrijednosnicama i domaćom valutom, koja je potrebna za njihovu kupnju. U konačnici to rezultira aprecijacijom domaće valute.
- b) Očekivanja promjene deviznog tečaja. Osim razine kamatnih stopa investitori uzimaju u obzir i mogućnost da će se devizni tečaj promijeniti do trenutka realizacije dobiti.

2.3. MEĐUOVISNOST EKONOMSKOGA POLOŽAJA PODUZEĆA I ODREDNICA EKONOMSKE POLITIKE

Povezanost između cjeline i dijelova logična je i neupitna. Rezultati aktivnosti institucionalnih sektora privrede čine njegovo ukupno gospodarstvo. Aktivnosti sektora privrede rezultiraju interakcijom i međudjelovanjem pojedinih sektora. Temeljni institucionalni sektori jednog gospodarstva jesu: kućanstva (potrošači), poduzeća (proizvođači), javni sektor (država),¹⁸³ financijske ustanove (posrednici na financijskom tržištu) i neprofitne institucije koje služe kućanstvima. Temeljem izloženog vidljivo je da poduzeće ne djeluju u praznom prostoru (vakuumu) već je u konstantnom kontaktu sa ostalim sektorima. Ukupnost činitelja koji djeluje na poslovanje poduzeća naziva se okolinom poduzeća. Iako postoje i drugi pristupi¹⁸⁴ opće je prihvaćena podjela okoline na vanjsku i unutarnju. U nastavku će se naglasak dati na njegovu vanjsku okolinu.

Vanjsku okolinu čine poslovna okolina ili mikrookolina i opća ili makrookolina. Poslovna okolina u neposrednom je okružju poduzeća pa je s obzirom na blizinu lakše prepoznatljiva i bolje definirana. M. Buble u poslovnu okolinu ubraja sljedeće činitelje:¹⁸⁵ konkurenti, kupci, dobavljači, regulatori, sindikati, vlasnici i partneri. Iako poduzeće nema izravnog utjecaja na poslovnu okolinu svakodnevna interakcija s ovom okolinom čini ju za poduzeće lakše predvidljivom. Opća ili makrookolina u potpunosti je izvan kontrole poduzeća. Poželjno je da poduzeće prati i analizira promjene u makrookolini te na njih pravodobno reagira. Većina autora u kategoriju makrookoline ubraja:¹⁸⁶

- ✓ političku okolinu,
- ✓ ekonomsku okolinu,
- ✓ socijalno-kulturnu okolinu i
- ✓ tehnološku okolinu.

Politička okolina predstavlja važan činitelj utjecaja na ekonomski položaj poduzeća. Političke odluke ne utječu samo na poduzeće već i na cijelu njegovu okolinu. U najširem smislu politika se definira kao "umijeće (ili znanost) o javnom utjecaju i kontroli".¹⁸⁷ Političke

¹⁸³ Javni sektor moguće je podijeliti na opću državu, koju čine središnja država (proračunski korisnici i izvanproračunski fondovi), regionalnu vlast (županije i županijski izvanproračunski korisnici), lokalnu vlast (općine, gradovi i trgovačka društva u njihovom vlasništvu), i javna poduzeća (financijska i nefinancijska javna poduzeća).

¹⁸⁴ Cf. Sikavica, P., Novak, M.: op. cit., p. 67-72.

¹⁸⁵ Buble, M.: **Osnove menadžmenta**, Sinergija nakladništvo, Zagreb, 2006., p. 40.

¹⁸⁶ Brooks, I., Weatherston, J., Wilkinson, G.: **The International Business Environment: Challenges and Changes**, 2nd Edition, Pearson Education Limited, Harlow, 2011., p. 5.

¹⁸⁷ Buble, M.: **Osnove menadžmenta**, op. cit., p. 30.

odluke temelje se na ideologiji i uvjerenjima. Razni politički sustavi kao i njihova (ne)stabilnost mogu stvarati prilike ili prijetnje za ekonomski položaj poduzeća.¹⁸⁸

Na poslovanje poduzeća utječe čitav niz faktora **ekonomske okoline**. Nositelji (makro)ekonomske politike za ostvarivanje postavljenih konačnih i posrednih ciljeva koriste dostupne vrste ekonomske politike i njihove instrumente. Korištenjem dostupnih vrsta i instrumenata ekonomske politike subjekti korigiraju i usmjeravaju putanju kretanja privrede prema ostvarenju zacrtanih ciljeva. Autonomne odluke nositelja mijenjanju kratkoročne i dugoročne uvjete u kojima poduzeća posluju pa tako izravno i njihov ekonomski položaj. Poduzeća nisu podložna samo promjena na domaćem gospodarskom prostoru već i onima koje dolaze iz međunarodnog okruženja (npr. međunarodni tijekovi kapitala, tečajevi, kamate, međunarodna konkurentnost). Među najznačajnije faktore ekonomske okoline moguće je navesti: poslovne cikluse, gospodarski rast, bilancu plaćanja, inflaciju, nezaposlenost, međunarodnu razmjenu, devizni tečaj.¹⁸⁹

Socijalno-kulturna okolina putem kulturoloških i društvenih stavova i vrijednosti utječe na poslovanje poduzeća. Opća globaliziranost i djelovanje na svjetskom tržištu čine poduzeće posebno osjetljivim na problem kulturoloških razlika. Te razlike očituju se kroz razliku u: radnim uvjetima, dužini radnog vremena, jednakim poslovnim mogućnostima (diskriminacija spram spolnih, etičkih, psiholoških osobina, itd.), onome što je dozvoljeno za korištenje u reklamne svrhe, itd. Društveni trendovi (npr. porast prosječne starosti stanovništva, rad uz podizanje obitelji, "zdraviji život", itd.) i razne etičke norme (npr. zaštita okoline) mogu snažno utjecati na način kako poduzeća posluju i kakvu predodžbu o sebi stvaraju na tržištu.

Tehnologija i njene brze promjene imaju snažan utjecaj na konkurentnost poduzeća, sektora i država. "Tehnologija označava sveukupno znanje o načinu na koji se stvari obavljaju. To uključuje pronalaskе, tehnike i druga znanja koja se koriste u istraživanjima, proizvodnji, distribuciji i prodaji proizvoda".¹⁹⁰ Tehnološke promjene, u pravilu, dovode do promjene funkcije proizvodnje na način da se omogućuje ista razina proizvodnje uz manji utrošak proizvodnih faktora ili viša razina proizvodnje uz istu razinu proizvodnih faktora. Tehnološki napredak predstavlja "bilo koju promjenu kojom se pronalazi novi proizvod, poboljšava postojeći, smanjuju troškovi proizvodnje, odnosno povećava proizvodnost korištenih faktora".¹⁹¹

J. Sloman smatra kako u makrookolinu, osim do sada već navedenih, treba uvrstiti i:¹⁹²

- ✓ Ekološku okolinu. Poduzeća sve više brinu o utjecaju koji proizvodnja ostavlja na okoliš. Pri tome koriste nove "čišće" tehnologije, bolje upravljaju otpadom, primjenjuju recikliranje te nastoje proizvoditi ekološki osjetljive proizvode. Ovakav pristup poskupljuje proizvodnju, ali istovremeno stvara predodžbu među potrošačima o ekološkoj osjetljivosti poduzeća.

¹⁸⁸ Više o političkoj okolini cf. Worthington, I., Britton, C.: **The Business Environment**, 5th Edition, Pearson Education Limited, Harlow, 2006., p. 41-79.

¹⁸⁹ Cf. Brooks, I., Weatherston, J., Wilkinson, G.: op. cit., p. 72-115; Coen, D., Grand, W., Wilson, G. K. (Eds.): **The Oxford Handbook of Business and Government**, Oxford University Press, Oxford, 2010.

¹⁹⁰ Buble, M.: **Management**, op. cit., p. 76.

¹⁹¹ Baletić, Z. (ured.) et al.: **Natuknica tehnološki napredak**, Ekonomski leksikon, prvo izdanje, Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Masmmedia, Zagreb, 1995., p. 888.

¹⁹² Sloman, J.: **Economics and The Business Environment**, 2nd Edition, Pearson Education Limited, Harlow, 2008., p. 12-13.

- ✓ Pravnu okolinu. Zakonodavni okvir neminovno utječe na poslovanje poduzeća. Moguće je navesti primjere postojanja standarda o sigurnosti proizvoda, antitrustovskih zakona, reguliranja monopolskog ponašanja, itd.
- ✓ Etičku okolinu. Poduzeća sve više podliježu pritiscima društveno odgovornog ponašanja (tzv. koncept korporativnog upravljanja).

Do sada navedeno upućuje na vezu između ekonomskoga položaja poduzeća i vanjskih faktora na koje poduzeće ne može utjecati. Među navedenim posebno će biti izdvojen koncept utjecaja države i njenih ekonomskih politika, instrumenata i mjera.

Mikroekonomska povezanost s makroekonomijom istražuje se u teorijskim i praktičnim znanstvenim i stručnim djelima i radovima. Isprepletenost makroekonomskih i mikroekonomskih tema standardni je sadržaj udžbenika naziva "Ekonomija", "Osnove ekonomije", "Uvod u ekonomiju" i sl.¹⁹³ Kolika je važnost makroekonomskih utjecaja na djelovanje pojedinih ekonomskih subjekata (prije svega poduzeća) pokazuju neki autori koji u svojim udžbenicima, makroekonomske tematike, dio sadržaja namjenjuju mikroekonomskih temama. Tako M. Babić u svojem udžbeniku "Makroekonomija" cijelo jedno poglavlje, naziva "Mikroekonomski temelji makroekonomije",¹⁹⁴ posvećuje mikroekonomskim temama. Istovremeno mnogi udžbenici koji obrađuju tematiku ekonomike poduzeća dio svog sadržaja posvećuju makroekonomskim temeljima.¹⁹⁵

Isprepletenost makroekonomije i mikroekonomije vidljiva je u svakodnevnom životu. S jedne strane makroekonomija, putem ekonomskih politika i agregata, utječe na odluke poduzeća i potrošača o proizvodnji i potrošnji, dok se s druge strane postupci poduzeća i potrošača na tržištu agregiraju na razini države čineći tako nacionalno gospodarstvo. Ekonomske politike, koje donose njihovi subjekti, imaju izravan i neizravan utjecaj na ponašanje potrošača i poduzeća odnosno na promjene agregatne ponude i potražnje.

Sa stajališta poduzeća od presudnog je značaja poznavati kako djeluju pojedine ekonomske politike i njihovi instrumenti. Donesene i provedene mjere ekonomske politike mijenjaju vanjsku okolinu poduzeća, a time izravno uvjete poslovanja te posredno i njegov ekonomski položaj. Poduzeća moraju ne samo poznavati osnovne vrste ekonomskih politika i njihove instrumente već nastojati, na temelju provedene analize makroekonomskih agregata, anticipirati koja će se vrsta ekonomske politike primijeniti i kakvi će biti učinci njene primjene. Razumijevanje ekonomskih politika i makroekonomskih agregata omogućuje poduzećima, organiziranim u interesne skupine, proaktivni utjecaj na kreiranje mjera ekonomske politike.

Subjekti ekonomske politike svjesno, putem ekonomskih politika, utječu na određene ekonomske varijable radi ostvarivanja unaprijed određenog konačnog cilja/ciljeva. Nastojanje da se ostvare temeljni (makro)ekonomski ciljevi rezultira i promjenama u poslovanju i ekonomskom položaju poduzeća. Posljedice ostvarivanja temeljnih makroekonomskih ciljeva na poduzeće moguće je u kratko sažeti na sljedeći način:

- ✓ **Stabilnost cijena (inflacija).** Porast opće razine cijena ili inflacija rezultira ozbiljnim poremećajima kako na makro razini (privreda) tako i na mikro razini (poduzeća),

¹⁹³ Cf. Samuelson, P. A., Nordhaus, W. D.: **Ekonomija**, 19. izdanje, op. cit.; Stiglitz, J. E., Walsh, C. E.: **Economics**, 4th Edition, W. W. Norton & Company, New York, 2006.; Mankiw, G. N.: **Essentials of Economics**, 6th Edition, South-Western Cengage Learning, Mason, 2008.

¹⁹⁴ Babić, M.: **Makroekonomija**, 14. dopunjeno i izmijenjeno izdanje, op. cit., p. 39-114.

¹⁹⁵ Cf. Griffiths, A., Wall, S. (Eds.): op. cit., p. 315-652; Worthington, I., Britton, C., Rees, A.: op. cit., p. 341-470; Earl, P., Wakeley, T.: **Business Economics: A Contemporary Approach**, McGraw-Hill Education, Berkshire, 2005., p. 417-547; Wilkinson, N.: op. cit., p. 469-520; Harris, N.: op. cit., p. 302-369.

posebice ukoliko je stopa inflacije značajno veća u odnosu na neposredno konkurentsko okruženje (inozemstvo). Porast cijene nekog proizvoda¹⁹⁶ na mikro razini rezultira padom potražnje za istim. Smanjena potražnja smanjuje prihode poduzeća te neizravno, u nastojanju racionalizacije troškova, može dovesti do smanjenja broja zaposlenih. Na makro razini inflacija uzrokuje privremeni porast agregatne potražnje, ali i smanjenje realne ponude novca. Pad realne ponude novca rezultira rastom kamatnih stopa što u konačnici smanjuje investicije i agregatnu potražnju. Pad kapitalnih investicija može značajno narušiti konkurentnost poduzeća i njegovu sposobnost da zadovolji moguće povećanje potražnje u budućnosti. Porast cijena može dovesti i do tzv. inflacijske spirale (rast cijena \Rightarrow zahtjev za porastom plaća \Rightarrow novi rast cijena \Rightarrow novi zahtjev za porastom plaća...).

- ✓ **Gospodarski rast.** Rast domaćeg proizvoda je usko povezan s porastom potrošnje i dohotka. Porast potražnje djeluje pozitivno na poslovanje poduzeća, investicije i zaposlenost. Povećanje dohotka može rezultirati povećanim uvozom. Ukoliko su inozemna poduzeća konkurentnija od domaćih tada je moguća supstitucija domaće proizvodnje uvozom (proces deindustrijalizacije). Ako je porast domaćeg proizvoda dominantno temeljen na povećanju državne potrošnje, koja se financira zaduživanjem, tada neminovno povećanje kamatnih stopa smanjuje udio investicija (efekt istiskivanja) poduzeća. Očekivanja pozitivnih stopa gospodarskoga rasta potiču investicijske aktivnosti poduzeća i u konačnici zapošljavanje.
- ✓ **Zaposlenost.** Visoka razina nezaposlenosti povećava potražnju za radom (u pravilu niže kvalificiranog). U takvoj situaciji poduzeća mogu zapošljavati rad uz nižu cijenu. No, istovremeno, pad primanja potrošača uzrokuje smanjenje potražnje za robama i uslugama što uz deflacijske pritiske na cijenu može rezultirati novim brojem nezaposlenih i daljnjim smanjenjem potražnje.
- ✓ **Povoljna bilanca plaćanja i stabilni devizni tečaj.** Poseban naglasak u bilanci plaćanja stavlja se na saldo vanjskotrgovinske bilance. Pozitivna vanjskotrgovinska bilanca (situacija neto izvoza) ukazuje na konkurentnost domaćih poduzeća. Veći izvoz povećava gospodarski rast, zaposlenost, investicije i neto izvoz kapitala. Promjena deviznog tečaja može utjecati na cijenu uvoza i izvoza te tako izravno na ekonomski položaj poduzeća.

Promjena instrumentalnih varijabli pojedinih vrsta ekonomske politike ima izravan utjecaj na poslovanje poduzeća. Moguće je navesti neke od posljedica primjene odabranih instrumenata pojedinih vrsta ekonomskih politika na ekonomski položaj poduzeća:

- ✓ **Monetarna politika.** Jedan od instrumenata monetarne politike je kamatna stopa. Kamatna stopa predstavlja cijenu novca. Rast kamatne stope znači porast cijene novca što sa stajališta poduzeća smanjuje broj investicijskih projekata koji zadovoljavaju sljedeći uvjet: interna stopa rentabilnosti $>$ tržišnog kamatnjaka. Porast kamatnjak djeluje i na potražnju na način da destimulira potrošnju, a stimulira štednju. Pad potrošnje smanjit će prihode poduzeća i pogoršati njegov ekonomski položaj. S druge strane pad kamatne stope povećava investicije i potrošnju što se pozitivno odražava na ekonomski položaj poduzeća.

¹⁹⁶ Posebice cjenovno elastičnog proizvoda.

- ✓ Fiskalna politika. Korištenje budžetskog deficita, kao instrumenta promjene ekonomskih varijabli, implicira i definiranje načina njegova financiranja. Ukoliko se deficit financira zaduživanjem tada efekt istiskivanja može negativno utjecati na poduzeća (povećanje državne potrošnje na štetu smanjenja investicija). Posebno se interesantnim čini primjena instrumenta neizravnog oporezivanja. Iako je PDV za poduzeće načelno neutralan neka istraživanja propituju njegovu istinsku neutralnost na poslovanje poduzeća. Porast PDV-a povećava cijenu za konačnog potrošača što može u konačnici smanjiti potražnju za robama i uslugama. Istovremeno u nekim djelatnostima (npr. hotelijerstvo) promjene ovog poreza mogu pozitivno (smanjenje PDV-a) ili negativno (rast PDV-a) djelovati na međunarodnu konkurentnost poduzeća.
- ✓ Ekonomski odnosi s inozemstvom. Promjene deviznoga tečaja putem utjecaja na potražnju djeluju na ekonomski položaj poduzeća. Aprecijacija domaće valute smanjuje cijenu uvoza, a poskupljuje cijenu izvoza dok deprecijacija ima suprotni učinak. Efekti ovih promjena ovise o strukturi gospodarstva jedne zemlje. Ukoliko je zemlja izvozno orijentirana (u strukturi dominira udio proizvodnih poduzeća) tada će deprecijacija povoljno utjecati na porast konkurentnosti na inozemnim tržištima što će rezultirati povoljnijim ekonomskim položajem poduzeća. Ukoliko strukturu nacionalnog gospodarstva dominantno čine uslužna poduzeća (orijentirana uvozu) tada će aprecijacijski efekti imati pozitivan učinak na ekonomski položaj poduzeća. U slučaju negativne vanjskotrgovinske bilance (uvoz > izvoza) ravnoteža bilance trgovinskih plaćanja uspostavlja se povećanjem salda bilance kapitalnih transakcija (negativnog predznaka). Aprecijacijski učinci koji omogućuju neto uvoz kapitala moraju rezultirati efikasnim (realnim) investicijama jer će jedino takve investicije akumulirati dovoljno sredstava za povrat preuzetih dugova. Konstanta precijenjenost domaće valute uz usmjeravanje inozemnoga kapitala u potrošnju dovodi do sve većega angažmana domaće i inozemne akumulacije u povrat duga, a ne u nove investicije.

3. EKONOMSKI POLOŽAJ HRVATSKOGA HOTELIJERSTVA U RAZDOBLJU OD 1961. DO 2010. GODINE

Turizam se smatra važnim pokretačem gospodarskoga razvoja. Ekonomske učinke turizma moguće je sagledavati njegovim doprinosom bruto domaćem proizvodu. Kada se govori o financijskim učincima turizma misli se prije svega na djelatnosti kroz koje se on ostvaruje. Hotelska djelatnost pripada među najznačajnije generatore prihoda ostvarenih na ime turizma. Hotelijerstvo je sastavnica ugostiteljske djelatnosti. Obzirom na dužinu razdoblja neophodno je pojasniti metodologiju obuhvata i obrade podataka i kriterija izabranih sadržaja analize i promatranja.

3.1. METODOLOGIJA OBUHVATA I OBRADJE

Ugostiteljstvo je gospodarska djelatnost koja pruža usluge smještaja, prehrane i točenja pića i napitaka, kao i dopunske usluge u cilju zadovoljenja potreba gosta.¹⁹⁷ V. Galičić smatra kako dopunske ugostiteljske usluge (osobna zabava, sport, animacija, rekreacija, wellness i fitness sadržaji) dobivaju sve veću važnost pred tradicionalnim (smještaj, prehrana, piće i napici).¹⁹⁸

U Hrvatskoj se prema Nacionalnoj klasifikaciji djelatnosti 2007 (NKD 2007)¹⁹⁹ ugostiteljstvo svrstava u područje djelatnosti pod nazivom DJELATNOST PRUŽANJA SMJEŠTAJA TE PRIPREME I USLUŽIVANJA HRANE (oznaka područja je I). Ovo se područje razvrstava u odjeljak Smještaj (oznaka 55) i odjeljak Djelatnosti pripreme i usluživanja hrane i pića (oznaka 56). NKD 2007. je u potpunosti usklađen sa statističkom klasifikacijom ekonomskih djelatnosti Europske Unije poznate pod nazivom NACE rev. 2 čime je omogućena usporedba rezultata između različitih zemalja.

Ovakva podjela ugostiteljstva oslanja se na kriterij podjele prema vrsti usluge i tehnološkoga procesa rada.²⁰⁰ Spomenuti kriterij ugostiteljstvo dijeli na hotelijerstvo i restoraterstvo. **Hotelijerstvo** "obuhvaća sve jedinice koje pružaju usluge smještaja, odnosno bave se izdavanjem namještenih soba, kreveta ili mjesta u kampovima putnicima i turistima, uz mogućnost pružanja i ostalih usluga", dok **restoraterstvo** "obuhvaća jedinice koje pružaju usluga prehrane i točenja pića na ugostiteljski način".²⁰¹

Najveći dio generiranih prihoda od turizma ostvaruje se u djelatnosti hotelijerstva. U hotelijerstvu poseban naglaska treba staviti na skupinu "Hoteli i sličan smještaj". Ova skupina broji 20-25% ukupnih smještajnih kapaciteta hotelijerstva, ostvaruje 52-58% ukupnih broja noćenja hotelijerstva te generira više od 90% ukupnih prihoda hotelijerstva. Važnost sektora

¹⁹⁷ Ugostiteljska djelatnost regulirana je Zakonom o ugostiteljskoj djelatnosti. **Zakon o ugostiteljskoj djelatnosti**, "Narodne novine", 2006., 138., 2009., 43., 2010., 88., 2012., 50.

¹⁹⁸ Galičić, V.: **Uvod u ugostiteljstvo**, Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu, Opatija, 2012., p. 8.

¹⁹⁹ **Odluka o Nacionalnoj klasifikaciji djelatnosti 2007. – NKD 2007.**, "Narodne novine", 2007., 58., 72., 80., 102., 2008., 123., 2009., 45., 2012., 16.

²⁰⁰ Uz navedeni, za podjelu ugostiteljstva, koriste se i slijedeći kriterij: vrsta ugostiteljskih potrošača, vremensko razdoblje u kojemu se obavlja ugostiteljska djelatnost, pretežiti korisnici, mjesto pružanja ugostiteljskih usluga, dužina boravka ugostiteljskih potrošača, vlasništvo nad sredstvima kojima se obavljaju ugostiteljske usluge. Cf. Galičić, V.: op. cit., p. 14; Dobre, R.: op. cit., p. 157.

²⁰¹ Ružić, P.: **Vodič u ekonomiku i organizaciju ugostiteljskog poduzeća: Makro, mikro, procesna i operacijska ekonomika i organizacija hotela i restorana**, Visoka poslovna škola s.p.j. Višnjan, Višnjan, 2006., p. 11.

nameće potrebu istraživanja ključnih obilježja ekonomskoga položaja hrvatskoga hotelijerstva u razdoblju od 1960-ih do danas.

Analizirano razdoblje obuhvaća više od 50 godina pa stoga valja najprije započeti sa nekoliko napomena vezanim uz metodologiju obuhvaćanja i obrade prikupljenih statističkih podataka:

- ✓ Razdoblje do 1990. (Socijalistička Republika Hrvatska) karakterizira sljedeće:
 - ⇒ Tri temeljna makroekonomska agregata kojima se iskazuje ukupni rezultat gospodarske aktivnosti privrede su: društveni bruto proizvod (DBP), društveni proizvod (DP) i narodni (nacionalni) dohodak (ND). Izračun društvenog bruto proizvoda temelji se na koncepciji materijalne proizvodnje, tj. samo rad u materijalnoj proizvodnji stvara vrijednost. Drugim riječima DBP se definira kao zbroj vrijednosti proizvodnje materijalnih dobara i proizvodnih usluga (ne uključuje neproizvodne usluge).
 - ⇒ Kao temeljna makroekonomska agregatna veličina odabran je društveni proizvod.²⁰²
 - ⇒ Nacionalna valuta je jugoslavenski dinar. Dinar je prvi puta denominiran 1966. (100:1), a drugi puta 1990. (10.000:1), tzv. Markovićev dinar.
 - ⇒ Djelatnosti se klasificiraju na temelju Jedinstvene klasifikacije djelatnosti (JKD). Prema JKD-u ugostiteljska djelatnost se u društvenom proizvodu prati kroz kategoriju "ugostiteljstvo i turizam".
 - ⇒ Podaci iskazani u novčanim jedinicama deflacionirani su, tj. iskazani u cijenama iz 1972.
 - ⇒ Podaci korišteni u analizi odnose se na ukupni sektor.
- ✓ Razdoblje od 1991. (Republika Hrvatska) karakterizira sljedeće:
 - ⇒ Temeljni makroekonomski agregati kojima se iskazuje ukupni rezultat gospodarske aktivnosti privrede su: bruto domaći proizvod (BDP) i bruto nacionalni proizvod (BNP). BDP se obračunava prema metodologiji sustava nacionalnih računa Ujedinjenih naroda (engl. *System of National Accounts – SNA*) i Europskog sustava nacionalnih računa (engl. *European system of national and regional accounts – ESA*).
 - ⇒ Nacionalna valuta je hrvatska kuna (HRK).²⁰³
 - ⇒ Od 1. siječnja 1997. u službenoj je primjeni pri prikupljanju i publiciranju podataka Nacionalna klasifikacija djelatnosti (NKD). Prema Odluci o nacionalnoj klasifikaciji djelatnosti i Odluci o nacionalnoj klasifikaciji djelatnosti – NKD 2002. ugostiteljstvo obuhvaća djelatnosti iz područja H (Hoteli i restorani). Podaci temeljeni na ovim Odlukama potpuno su usporedivi. Odlukom o nacionalnoj klasifikaciji djelatnosti – NKD 2007.

²⁰² I. Družić et al. smatraju kako društveni proizvod najviše korespondira s danas najčešće korištenim agregatom bruto domaćim proizvodom. Razlika između ovih veličina, izračunatih proizvodnom metodom, svodi se na to što su u izračunu BDP-a uključene sve, a u DP-u samo proizvodne usluge. Autori procjenjuju da je vrijednost BDP-a veća od DP-a za oko 10-15%. Družić, I. (ured.) et al.: **Hrvatski gospodarski razvoj**, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Politička kultura, Zagreb, 2003., p. 81.

²⁰³ Kao zakonsko sredstvo plaćanja 23. prosinca 1991. u optjecaj je pušten hrvatski dinar. Zamjena jugoslavenskog dinara za hrvatski dinar u omjeru 1:1 trajala je od 23. do 31. prosinca (redovni rok). Hrvatski dinar bio je privremeni novac izdan od Ministarstva financija i novčanice te valute nosile su potpis ministra financija. Na Dan državnosti, 30. svibnja 1994. godine, uvedena je kuna kao novčana jedinica Republike Hrvatske, zamjenom za hrvatski dinar u odnosu 1:1000. Prema: ***: " Prvi novac - Povijest hrvatskog novca" <<http://www.hnb.hr/novcan/povijest/h-nastavak-5.htm>> (12.03.2012.).

ugostiteljstvo obuhvaća djelatnosti iz područja I (Djelatnost pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane). Podaci, na razini područja, nisu usporedivi s prijašnjim godinama obrađenim prema NKD-u 2002.

- ⇒ Podaci iskazani u novčanim jedinicama deflacionirani su, a kao referentna godina korištena je 2005. Kao deflatori korišteni su sljedeći indeksi:
- implicitni deflatori za bruto domaći proizvod,
 - indeks industrijskih proizvoda pri proizvođačima za investicije,
 - indeks potrošačkih cijena (CPI) za ugostiteljske usluge²⁰⁴ primjenjivao se za deflacioniranje bruto dodane vrijednosti ugostiteljstva i hotelijerstva te za promet (prihod) ugostiteljstva, hotelijerstva i skupine "Hoteli i sličan smještaj".

Ekonomski položaj hrvatskoga hotelijerstva uspoređivat će se u odnosu na ugostiteljstvo i gospodarstvo u cjelini. Ekonomski položaj ocijenit će se u užem (poslovni rezultat) i širem smislu (poslovni uspjeh). Analiza ekonomskoga položaja vršit će se prema sljedećim veličinama i pokazateljima:

- ✓ Društveni proizvod (do 1990.) i bruto domaći proizvod (od 1991.) ⇒ prosječne godišnje stope rasta / pada.
- ✓ Prosječan broj zaposlenih ⇒ prosječna produktivnost rada, kapitalna opremljenost rada.
- ✓ Investicije ⇒ kapitalni (marginalni) koeficijenti s rokom efektuiranja od 4 godine.
- ✓ Produktivnost rada u gospodarstvu, ugostiteljstvu, hotelijerstvu i skupini hoteli.
- ✓ Apsolutne mjere uspješnosti poslovanja – ukupni prihod (promet), broj noćenja, broj dolazaka, broj postelja i kreveta.
- ✓ Relativne mjere uspješnosti poslovanja – % korištenja smještajnih kapaciteta, broj dana zauzetosti smještajnih kapaciteta, prosječno vrijeme boravka gosta.
- ✓ Za razdoblje od 2001. do 2011. detaljnija analiza poslovne uspješnosti za skupinu "Hoteli i sličan smještaj" (55.10) kroz uobičajene pokazatelje: pokazatelji likvidnosti, zaduženosti, aktivnosti, ekonomičnosti i profitabilnosti.

Radi ujednačavanja kriterija autor se opredijelio za definiranje parametara prema kojima pojedina vrsta ugostiteljskoj objekta ulazi u odgovarajuću kategoriju djelatnosti:

1. Pod **ugostiteljstvom** autor podrazumijeva obuhvaćanje svih vrsta ugostiteljskih objekata u kojima se pružaju ugostiteljske usluge (pripremanje hrane i pružanje usluga prehrane, pripremanje i usluživanje pića i napitaka, pružanje usluga smještaja: hotelijerstvo + restoraterstvo).
2. Pod **hotelijerstvom** autor podrazumijeva obuhvaćanje sljedećih vrsta ugostiteljskih objekata:
 - a) do 1998.: hoteli, moteli, pansioni, prenoćišta, turistička naselja, kampovi i kampirališta, kupališna i klimatska lječilišta, radnička odmarališta, odmarališta za djecu i mladež;

²⁰⁴ Indeks potrošačkih cijena za ugostiteljske usluge konstruirao se u DZS statistici do 1998. tako da je za ranije godine uziman indeks cijena ugostiteljskih usluga.

- b) od 1998. do 2000.: hoteli, vile i aparthoteli; turistička, hotelska i apartmanska naselja; apartmani, moteli, pansioni, kampovi, prenoćišta, lječilišta, ostali ugostiteljski objekti za smještaj (planinarski i lovački domovi, odmarališta, apartman, apartman tip studio, kuće za odmor, sobe za iznajmljivanje, omladinski hoteli i hosteli, privremeni smještajni objekti, brodske kabine, kola za spavanje, seljačka kućanstva i nekategorizirani objekti);
- c) od 2000. do 2002.: hoteli, vile i aparthoteli; turistička naselja (hotelska naselja, hotelsko-apartmanska naselja, apartmanska naselja i turistička naselja); turistički apartmani (apartmani i turistički apartmani); moteli, pansioni, kampovi, prenoćišta, omladinski hoteli i omladinski hosteli, lječilišta, ostali ugostiteljski objekti za smještaj (planinarski i lovački domovi, odmarališta, apartman, apartman tipa studio, kuće za odmor, sobe za iznajmljivanje, privremeni smještajni objekti, brodske kabine, spavaći kušet-vagoni i nekategorizirani objekti);
- d) od 2003.: hoteli, vile i aparthoteli; turistička naselja (hotelska naselja, hotelsko-apartmanska naselja, apartmanska naselja i turistička naselja); turistički apartmani (apartmani i turistički apartmani), pansioni, *guest house*, moteli, kampovi i kampirališta, prenoćišta, hosteli, lječilišta, ostali ugostiteljski objekti za smještaj (sobe, apartman, studio apartman, kuća za odmor, sobe za iznajmljivanje, robinzonski smještaj, planinarski domovi, lovački domovi, učenički i studentski domovi, brodske kabine, spavaći i kušet-vagoni, odmarališta, nekategorizirani objekti, a u 2004. i 2005. iz grupe Ostalo izdvojena je vrsta ugostiteljskog objekta *guest house*).
3. Pod skupinom "**Hoteli i sličan smještaj**" autor podrazumijeva obuhvaćanje sljedećih vrsta ugostiteljskih objekata:
- a) do 2002.: hotel, vila, hotelsko naselje, hotelsko-apartmansko naselje, aparthotel, apartmansko naselje, apartmani, pansion i motel;
- b) od 2002. do 2007/08.: hotel, aparthotel, turističko naselje, turistički apartmani, pansion, *guest house*, motel;
- c) od 2007/08.: hotel baština (*heritage*), hotel, aparthotel, turističko naselje, turistički apartmani, pansion, motel.

Predloženi kriteriji uporište imaju u sljedećim zakonskim aktima, odlukama i pravilnicima:

- ✓ Zakon o ugostiteljskoj djelatnosti.²⁰⁵
- ✓ Pravilnik o razvrstavanju, minimalnim uvjetima i kategorizaciji ugostiteljskih objekata.²⁰⁶
- ✓ Pravilnik o razvrstavanju, kategorizaciji, posebnim standardima i posebnoj kvaliteti smještajnih objekata iz skupine hoteli.²⁰⁷

²⁰⁵ **Zakon o ugostiteljskoj djelatnosti**, "Narodne novine", 1995., 48., 1997., 20., 46., 1998., 68., 1999., 45., 2001., 92., 117., 2002., 4., 2003., 49., 117., 2006., 138., 2009., 43., 2010., 88., 2012., 50.

²⁰⁶ **Pravilnik o razvrstavanju, minimalnim uvjetima i kategorizaciji ugostiteljskih objekata**, "Narodne novine", 1995., 57., 101., 1996., 1., 110., 1997., 24., 1998., 61., 137., 1999., 19., 39., 52., 2000., 43., 52., 57., 63., 2001., 18., 33., 2003., 21., 2004., 52., 106.

²⁰⁷ **Pravilnik o razvrstavanju, kategorizaciji, posebnim standardima i posebnoj kvaliteti smještajnih objekata iz skupine hoteli**, "Narodne novine", 2002., 48., 108., 2003., 132., 2004., 73., 2006., 67., 2007., 88., 2008., 58., 2009., 62.

- ✓ Pravilnik o razvrstavanju, minimalnim uvjetima i kategorizaciji smještajnih objekata kampova iz skupine "Kampovi i druge vrste objekata za smještaj".²⁰⁸
- ✓ Pravilnik o razvrstavanju, minimalnim uvjetima i kategorizaciji drugih vrsta smještajnih objekata iz skupine "Kampovi i druge vrste objekata za smještaj".²⁰⁹
- ✓ Odluka o Nacionalnoj klasifikaciji djelatnosti.²¹⁰
- ✓ Odluka o Nacionalnoj klasifikaciji djelatnosti – NKD 2002.²¹¹
- ✓ Odluka o Nacionalnoj klasifikaciji djelatnosti – NKD 2007.²¹²

3.2. EKONOMSKI POLOŽAJ HRVATSKOGA HOTELIJERSTVA U JUGOSLAVIJI

Razvoj gospodarstva pa tako i bilo koje gospodarske djelatnosti uvjetovan je razvojnim planovima subjekata ekonomske politike i samom realizacijom istih. To je posebice istinito u planskoj privredi. Od početka 1950-ih do kraja 1980-ih moguće je reći kako je Hrvatska, u gospodarskom smislu, u glavnom, bilježila pozitivne stope rasta. Ugostiteljstvo i turizam, samim time i hotelijerstvo, u tom razdoblju prati dinamiku općih gospodarskih kretanja.²¹³

U promatranom razdoblju od 1953. do 1990. društveni proizvod (DP) ukupnog gospodarstva raste po prosječnoj godišnjoj stopi od 4,40%, a ugostiteljstvo i turizam po stopi od 3,39%. Najveće prosječne stope rasta DP-a ugostiteljstvo i turizam bilježi u razdoblju od 1961. do 1970. U spomenutom vremenskom horizontu ugostiteljstvo i turizam raste brže od ukupnog gospodarstva. Prosječna godišnja stopa rasta ugostiteljstva i turizma iznosi 7,90% dok gospodarstvo raste po nešto manjoj prosječnoj godišnjoj stopi od 7,01%. Prosječna godišnja stopa rasta DP-a ukupnoga gospodarstva najveća je u razdoblju 1953–1960. kada ista iznosi 7,99%. Procijenjena prosječna godišnja stopa rasta DP-a hotelijerstva u razdoblju od 1962. do 1990. iznosi 9,69%. Najveću prosječnu godišnju stopu rasta DP-a, od čak 31,38%, hotelijerstvo ostvaruje od 1961. do 1970.

Društveni proizvod hotelijerstva, za koji ne postoje službeni statistički podaci, procijenjen je pomoću ostvarenog prihoda (prometa) hotelijerstva. Naime, DP ugostiteljstva i turizma pokazuje visoki koeficijent korelacije s prometom u hotelijerstvu (0,96198866). Postotni udio prometa hotelijerstva u prometu ugostiteljstva i turizma korišten je kao osnovica pri procjeni DP-a hotelijerstva. Dobiveni postotni udio svake godine pomnožen je sa odgovarajućom veličinom DP-a ugostiteljstva i turizma te je tako dobiven DP hotelijerstva svake pojedine godine.

²⁰⁸ Pravilnik o razvrstavanju, minimalnim uvjetima i kategorizaciji smještajnih objekata kampova iz skupine "Kampovi i druge vrste objekata za smještaj", "Narodne novine", 2003., 175., 2004., 106., 2006., 12., 2008., 75., 2009., 45.

²⁰⁹ Pravilnik o razvrstavanju, minimalnim uvjetima i kategorizaciji drugih vrsta smještajnih objekata iz skupine "Kampovi i druge vrste objekata za smještaj", "Narodne novine", 2005., 84., 2008., 49., 2009., 45.

²¹⁰ Odluka o Nacionalnoj klasifikaciji djelatnosti, "Narodne novine", 1995., 6., 1997., 3., 7.

²¹¹ Odluka o Nacionalnoj klasifikaciji djelatnosti – NKD 2002., "Narodne novine", 2003., 13.

²¹² Odluka o Nacionalnoj klasifikaciji djelatnosti – NKD 2007., "Narodne novine", 2007., 58.

²¹³ Cf. infra tablica 9.

Tablica 9: Osnovni makroekonomski agregati SR Hrvatske u razdoblju od 1953. do 1990. (u cijenama iz 1972.)

Godina	Društveni proizvod (Y) u mil. dinara					Investicije u osnovna sredstva (bruto investicije) u mil. dinara			(Aktivna) Osnovna sredstva (nabavna vrijednost 31.12.) u mil. dinara			Stanovništvo (procjena sredinom godine)	Koeffcijent pokriva uvoza izvozom (%)
	PRIV	UG	HOT*	% na PRIV		PRIV	UG	% na PRIV	PRIV	UG	% na PRIV		
	[1]	[2]	[3]	za [2]	za [3]	[4]	[5]	za [5]	[6]	[7]	za [7]		
1953.	18.510	986	...	5,33	3.936.022	...
1954.	19.931	1.007	...	5,05	3.936.022	...
1955.	22.737	1.127	...	4,96	3.936.022	...
1956.	21.768	1.009	...	4,64	3.936.022	...
1957.	25.842	1.081	...	4,18	3.936.022	...
1958.	26.481	1.093	...	4,13	4.089.000	...
1959.	28.860	1.196	...	4,14	4.115.000	...
1960.	31.708	1.435	...	4,53	...	7.374	451	6,12	50.550	1.870	3,70	4.140.000	78,2
1961.	34.053	1.329	...	3,90	...	7.898	151	1,91	55.460	2.020	3,64	4.169.000	86,3
1962.	34.976	1.254	134	3,59	0,38	9.486	400	4,22	59.650	2.340	3,92	4.200.000	102,8
1963.	38.754	1.424	263	3,67	0,68	9.803	350	3,57	64.000	2.810	4,39	4.232.000	103,3
1964.	42.407	1.519	404	3,58	0,95	12.020	695	5,78	68.400	3.120	4,56	4.246.000	80,1
1965.	43.686	1.681	588	3,85	1,35	9.963	370	3,71	74.550	3.640	4,88	4.273.000	111,4
1966.	46.910	1.799	664	3,84	1,41	10.723	350	3,26	79.880	4.510	5,65	4.300.000	101,3
1967.	48.524	1.788	704	3,68	1,45	11.320	1.002	8,85	85.000	5.600	6,59	4.326.000	79,3
1968.	50.707	2.115	842	4,17	1,66	11.548	1.319	11,42	91.750	6.560	7,15	4.353.000	73,1
1969.	54.546	2.428	1.039	4,45	1,91	12.483	1.700	13,62	98.960	7.230	7,31	4.379.000	75,2
1970.	58.344	2.635	1.191	4,52	2,04	13.905	2.367	17,02	107.140	9.580	8,94	4.406.000	69,1
1971.	63.070	2.855	1.362	4,53	2,16	14.124	2.545	18,02	118.420	10.580	8,93	4.430.000	68,2
1972.	64.813	3.005	1.438	4,64	2,22	13.615	1.089	8,00	126.460	12.050	9,53	4.447.000	81,4
1973.	67.387	3.077	1.482	4,57	2,20	13.310	572	4,30	135.160	13.180	9,75	4.465.000	63,9
1974.	73.275	3.118	1.460	4,26	1,99	15.342	734	4,78	143.350	13.760	9,60	4.482.000	49,9
1975.	75.410	3.172	1.516	4,21	2,01	16.409	767	4,67	154.950	15.200	9,81	4.500.000	55,9
1976.	78.636	3.157	1.481	4,01	1,88	18.296	1.111	6,07	167.890	17.330	10,32	4.517.000	68,7
1977.	85.343	3.384	1.590	3,97	1,86	22.723	1.126	4,96	181.110	17.810	9,83	4.535.000	59,5
1978.	91.828	3.606	1.722	3,93	1,87	25.329	973	3,84	194.690	18.720	9,62	4.553.000	62,1
1979.	97.323	3.856	1.836	3,96	1,89	26.104	984	3,77	207.720	19.390	9,33	4.570.000	44,6
1980.	98.532	3.985	1.894	4,04	1,92	24.430	937	3,84	220.040	19.930	9,06	4.588.000	52,1
1981.	99.969	4.074	1.932	4,08	1,93	22.900	969	4,23	232.120	20.730	8,93	4.606.000	62,7
1982.	98.658	4.179	1.958	4,24	1,98	20.544	1.138	5,54	242.670	21.600	8,90	4.621.000	72,8
1983.	97.136	4.296	2.157	4,42	2,22	18.865	767	4,07	248.760	22.280	8,96	4.636.000	85,4
1984.	99.215	4.582	2.443	4,62	2,46	15.325	1.090	7,11	257.960	22.390	8,68	4.646.000	85
1985.	99.347	4.948	2.791	4,98	2,81	15.696	1.183	7,54	262.050	22.720	8,67	4.657.000	89,5
1986.	102.098	4.683	2.650	4,59	2,60	16.073	1.782	11,09	265.660	22.730	8,56	4.667.000	72,5
1987.	102.001	4.524	2.561	4,44	2,51	14.106	1.349	9,56	275.770	24.040	8,72	4.674.000	84,3
1988.	101.050	4.799	2.889	4,75	2,86	13.232	660	4,99	283.080	24.510	8,66	4.681.000	86,5
1989.	99.500	3.600	2.032	3,62	2,04	12.080	600	4,97	289.250	24.930	8,62	4.685.000	79,4
1990.	91.000	3.390	1.788	3,73	1,96	9.048	574	6,34	294.250	25.480	8,66	4.687.000	66,2

Napomena: PRIV – privreda; UG – ugostiteljstvo i turizam; HOT – hotelijerstvo; * - procjena autora.

Izvor: ***: Statistički godišnjak SR Hrvatske (razni brojevi), Republički zavod za statistiku, Zagreb, 1971., p. 146, 1979., p. 16, 1986., p. 93, 1989., p. 57; ***: Statistički godišnjak Republike Hrvatske 1991., Republički zavod za statistiku, Zagreb, 1991., p. 109; ***: Statistički ljetopis Republike Hrvatske 1993., Državni zavod za statistiku, Zagreb, 1993., p. 136; Blažević, B.: Ekonomski računi plasmana kapitala u hrvatskom hotelijerstvu 1960-1990, Hotelijerski fakultet Opatija, Opatija, 1995., p. 158-159.

U razdoblju 1961–1970. ugostiteljstvo i turizam ostvaruje impresivne (najveće) prosječne godišnje stope rasta za:

- ✓ Bruto investicije – 35,77%, što je za 29,28 postotnih poena više od prosječne godišnje stope rasta bruto investicija ukupnog gospodarstva.
- ✓ Osnovna sredstva²¹⁴ – 18,88%, što je za 11,29 postotnih poena više od prosječne godišnje stope rata ukupnog gospodarstva.

Duži vremenski horizont (1960–1990) ukazuje na veću prosječnu godišnju stopu rasta DP-a ukupnog gospodarstva (3,58%) u odnosu na ugostiteljstvo i turizam (2,91%), ali istovremenu manju prosječnu godišnju stopu rasta bruto investicija (0,68% prema 0,81% ugostiteljstva i turizma) i osnovnih sredstava (6,05% prema 9,10% ugostiteljstva i turizma). Ovakva disproporcija između DP-a, s jedne strane, i bruto investicija i osnovnih sredstava, s druge strane, otvara pitanje efikasnosti bruto investicija u ugostiteljstvu i turizmu.

Za makroekonomsku analizu investicijskih efekata većina autora koristi pokazatelj kapitalni koeficijent.²¹⁵ Kapitalni koeficijent izračunava se kao prosječni i granični. **Prosječni kapitalni koeficijent** pokazuje "učinak ukupnih proizvodnih fondova na ukupan društveni proizvod", a **granični ili marginalni kapitalni koeficijent** "učinak dodatnih investicija na prirast društvenog proizvoda".²¹⁶

Procjena doprinosa sadašnjih generacija na povećanje fiksnih fondova zahtijeva primjenu graničnoga kapitalnog koeficijenta. Ovaj koeficijent izračunava se kao istodobni ili razmaknuti.²¹⁷ Ukoliko je vrijeme aktiviranja investicija iznimno kratko tada se koristi istodobni marginalni kapitalni koeficijent u suprotnome kada se očekuje da će se investicije realizirati nakon određenoga protoka vremena tada se primjenjuje razmaknuti marginalni koeficijent. Ovaj posljednji primjereniji je za makroekonomsku analizu investicijskih efekata pošto u realnoj ekonomskoj stvarnosti samo se mali broj investicija realizira u istoj godini kada je investiranje izvršeno. To posebice vrijedi za hotelijerstvo u čijoj strukturi imovine dominira fiksna imovina, a investiranje u takvu imovinu zahtijeva duži vremenski rok aktivizacije.

Treba naglasiti da marginalni kapitalni koeficijent nije jedini i isključivi pokazatelj za procjenu efikasnosti investicija. Mnogi autori za procjenu efikasnosti investiranja umjesto apsolutnih iznosa (slučaj marginalnog kapitalnog koeficijenta) koriste relativne promjene. Tako izračunati koeficijent naziva se ICOR (engl. *Incremental Capital Output Ratio*), a predstavlja odnos između stope investiranja i stope rasta realnog BDP-a.²¹⁸ A. Dulčić i L. Petrić navode i tzv. projektni kriterij ocjene efikasnosti investicija prema kojemu se efikasnost investicija procjenjuje sljedećim metodama: metoda sadašnje vrijednosti investicije ili projekta, metoda interne stope povrata, metoda razdoblja povrata i metoda prosječne stope povrata.²¹⁹

²¹⁴ Osnovna sredstva poznata su još pod nazivom fiksni ili trajni kapital, osnovni kapital, osnovni fondovi, fiksni fondovi, kapitalni fondovi.

²¹⁵ Više o kapitalnim koeficijentima cf. Vinski, I.: **Uvod u analizu nacionalnog dohotka i bogatstva**, Naprijed, Zagreb, 1967., p. 348-356; Vinski, I.: **Fiksni fondovi Jugoslavije, njenih republika i pokrajina od 1953. do 1973.**, Ekonomika, Beograd, 1978.; Blažević, B.: **Turizam u gospodarskom sustavu**, op. cit., p. 226-234; Cicvarić, A.: op. cit., p. 82-103.

²¹⁶ Dulčić, A., Petrić, L.: **Upravljanje razvojem turizma**, Mate d.o.o., Zagreb, 2001., p. 210.

²¹⁷ Više o tome cf. Družić, I., Sirotković, J.: **Uvod u hrvatsko gospodarstvo**, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Politička kultura, Zagreb, 2002., p. 62-66.

²¹⁸ Cf. Lovrinčević, Ž., Mikulić, D., Marić, Z.: **Efikasnost investicija i FDI – stara priča, nove okolnosti**, Ekonomski pregled, Hrvatsko društvo ekonomista, Ekonomski institut Zagreb, Zagreb, Vol. 55, 2004., No. 1-2, p. 5-20.

²¹⁹ Dulčić, A., Petrić, L.: op. cit., p. 215-216.

Za procjenu efikasnosti investiranja u gospodarstvu Hrvatske te ugostiteljstvu i turizmu autor je odabrao razmaknuti granični kapitalni koeficijent sa rokom efektuiranja od četiri godine.²²⁰

Tablica 10: Procjena efikasnosti investiranja (u cijenama iz 1972.) u privredi i ugostiteljstvu i turizmu SR Hrvatske u razdoblju od 1964. do 1990. godine

Vremensko razdoblje	Marginalni kapitalni koeficijent s pomakom od 4. godine (k_m)		Efikasnost investicija ($1/k_m$)	
	Privreda Hrvatske	Ugostiteljstvo i turizam	Privreda Hrvatske	Ugostiteljstvo i turizam
1964 – 1990.	8,55	14,39	0,12	0,07
1964 – 1970.	4,22	2,48	0,24	0,40
1971 – 1977.	4,05	20,03	0,25	0,05
1978 – 1984.	20,12	6,80	0,05	0,15
1985 – 1990.	-13,11	-4,45	-0,08	-0,22

Izvor: Izračunao autor – prema: tablica 9.

U promatranom razdoblju 1964–1990. marginalni kapitalni koeficijent s pomakom od četiri godine (k_m) za privredu Hrvatske iznosi 8,55 dok za ugostiteljstvo i turizam 14,39. To znači da je prirastom od 8,55 jedinica kapitala privreda povećala društveni proizvod za jednu jedinicu. Ugostiteljstvu i turizmu je bio potreban prinos od 14,39 jedinica kapitala za povećanje društvenoga proizvoda od jedne jedinice. Efikasnost investicija privrede od 0,12 kazuje kako jedna novčana jedinica investicije prosječno realizira 0,12 jedinica društvenoga proizvoda. Za ugostiteljstvo i turizam taj je pokazatelj lošiji – jedna jedinica u prosjeku realizira 0,07 jedinica društvenoga proizvoda. Najveći k_m ugostiteljstvo i turizam ostvaruje u razdoblju 1971–1977. kada je bio potreban prirast od čak 20,03 jedinica kapitala da bi se društveni proizvod povećao za jednu jedinicu. Najveći dio investiranja, koji se realizirao u razdoblju 1971–1977., izvršen je u periodu 1964–1970. Prosječna godišnja stopa rasta bruto investicija tog perioda iznosi 22,66% i predstavlja najveću stopu unutar vremenskih intervala prikazanih tablicom. U vremenskom intervalu 1985–1990. efikasnost investicija ukazuje da jedna investirana novčana jedinica nije polučila rast društvenoga proizvoda već smanjenje od 0,08 jedinica za privredu Hrvatske i smanjenje DP-a ugostiteljstva i turizma za 0,22 jedinice.

²²⁰ Četverogodišnje razdoblje smatra se prosječnim vremenom efektuiranja investicija u turizmu i ugostiteljstvu. Cf. Spremić, I.: **Međuzavisnost investicija i ekonomskog razvoja turizma i ugostiteljstva**, Međunarodni kongres "Hotelska kuća '90", Zbornik radova, Hotelijerski fakultet Opatija, Opatija, 19-20.10.1990., p. 52-61; Blažević, B.: **Ekonomski računi kod plasmana kapitala u hrvatsko hotelijerstvo 1960-1990.**, doktorska disertacija, Hotelijerski fakultet Opatija, Opatija, 1994., p. 29-36.

Tablica 11: Zaposlenost i pokazatelji produktivnosti (u cijenama iz 1972.) privrede i ugostiteljstva i turizma SR Hrvatske od 1960. do 1990.

Godina	Zaposlenost (L); godišnji prosjek		Proizvodnost rada (Y/L) u dinarima		Kapitalna opremljenost rada (K/L) u dinarima		Udio DP-a ugostiteljstva i turizma u DP-u privrede (%)**
	Privreda Hrvatske	Ugostiteljstvo i turizam	Privreda Hrvatske	Ugostiteljstvo i turizam	Privreda Hrvatske	Ugostiteljstvo i turizam	
1960.	781.000	...	40.599	...	64.725	...	4,53
1961.	852.000	22.920*	39.968	57.983	65.094	88.131	3,90
1962.	872.000	22.407	40.110	55.965	68.406	104.432	3,59
1963.	894.000	26.019	43.349	54.729	71.588	107.998	3,67
1964.	945.000	29.142	44.875	52.124	72.381	107.062	3,58
1965.	959.000	30.025	45.554	55.987	77.737	121.232	3,85
1966.	926.000	31.197	50.659	57.666	86.263	144.565	3,84
1967.	913.000	32.201	53.148	55.526	93.100	173.908	3,68
1968.	917.000	33.556	55.297	63.029	100.055	195.494	4,17
1969.	931.000	34.546	58.589	70.283	106.294	209.286	4,45
1970.	966.000	39.592	60.398	66.554	110.911	241.968	4,52
1971.	1.003.000	42.378	62.881	67.370	118.066	249.658	4,53
1972.	1.047.000	48.303	61.904	62.211	120.783	249.467	4,64
1973.	1.061.000	51.774	63.513	59.431	127.389	254.568	4,57
1974.	1.101.000	54.597	66.553	57.109	130.200	252.028	4,26
1975.	1.158.000	56.986	65.121	55.663	133.808	266.732	4,21
1976.	1.196.000	58.820	65.749	53.672	140.376	294.628	4,01
1977.	1.259.000	61.658	67.786	54.883	143.852	288.851	3,97
1978.	1.314.000	64.527	69.884	55.884	148.166	290.111	3,93
1979.	1.370.000	68.179	71.039	56.557	151.620	284.398	3,96
1980.	1.414.000	69.950	69.683	56.969	155.615	284.918	4,04
1981.	1.455.000	72.571	68.707	56.138	159.533	285.651	4,08
1982.	1.479.000	75.203	66.706	55.570	164.077	287.223	4,24
1983.	1.495.000	77.186	64.974	55.658	166.395	288.653	4,42
1984.	1.518.000	79.038	65.359	57.972	169.934	283.281	4,62
1985.	1.551.000	83.985	64.054	58.915	168.956	270.524	4,98
1986.	1.595.000	85.325	64.011	54.884	166.558	266.393	4,59
1987.	1.628.000	87.843	62.654	51.501	169.392	273.670	4,44
1988.	1.624.000	89.572*	62.223	53.577	174.310	273.635	4,75
1989.	1.618.000	90.575*	61.496	39.746	178.770	275.243	3,62
1990.	1.568.000	82.760*	58.036	40.962	187.659	307.879	3,73

Napomena: *- Procjena autora; **- prema JKD-u ugostiteljska djelatnost se u društvenom proizvodu prati kroz kategoriju "ugostiteljstvo i turizam" te stoga treba napomenuti kako se ne radi o širokom poimanju turizma.

Izvor: Tablica 14.; ***: **Statistički godišnjak SR Hrvatske 1979.**, Republički zavod za statistiku, Zagreb, 1979., p. 15; ***: **Statistički godišnjak RH 1991.**, Republički zavod za statistiku, Zagreb, 1991., p. 66; ***: **Ugostiteljstvo i turizam** (razni brojevi), Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1965., p. 33, 1967., p. 21; ***: **Ugostiteljstvo** (razni brojevi), Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1970., p. 35, 1974., p. 35, 1977., p. 16, 1979., p. 16, 1983., p. 15, 1986., p. 16, 1987., p. 16, 1988., p. 15.

Za 1961., 1988., 1989. i 1990. autor je izvršio procjenu (neraspodavanje podacima službene statistike). Procjena je izvršena na način da se za svaku poznatu godinu godišnjeg prosjeka zaposlenosti ugostiteljstva i turizma utvrdio njezin udjel u zaposlenosti na dan 30.09. (podaci službene statistike). Tako dobiveni postotni udjeli predstavljali su osnovicu za izračun

postotnog udjela procijenjenih godina. Postotni udjel za 1961. dobiven je kao aritmetička sredina postotnih udjela sljedećih tri godina. Za 1988., 1989. i 1990. uzimana je aritmetička sredina tri prethodne godine. Postotni udjel procijenjene godine pomnožen je sa registriranom zaposlenošću na 30.09. iste godine i tako je dobiven procijenjeni godišnji prosjek zaposlenosti.

U promatranom razdoblju 1962–1990. prosječna godišnja stopa rasta zaposlenosti privrede iznosi 2,12%, dok zaposlenost u ugostiteljstvu i turizmu prosječno raste po godišnjoj stopi od 4,75%. Najveće prosječne godišnje stope rasta zaposlenosti ugostiteljstvo i turizam ostvaruje u vremenskom horizontu 1964–1970. (6,62%), a privreda u razdoblju 1971–1977. (3,86%). Prosječna godišnja stopa rasta kapitalne opremljenosti rada (1962–1990.) veća je u ugostiteljstvu i turizmu (4,57% naspram 3,67% privrede). Iako veća kapitalna opremljenost rada navodi na zaključak o boljoj proizvodnosti rada to se ne može reći za ugostiteljstvo i turizam. Naime, od 1962. do 1990. proizvodnost rada padala je po prosječnoj godišnjoj stopi od -1,11% dok je u privredi rasla za 1,33%. Hrvatsko hotelijerstvo pokazuje propulzivnije rezultate u odnosu na privredu i ugostiteljstvo i turizam kada je riječ o zaposlenosti i DP-u. Za razdoblje od 1962. do 1990. prosječna godišnja stopa rasta DP-a iznosi 9,69%, a zaposlenosti 9,77%. Unatoč ovakvim impresivnim stopama proizvodnost rada pada po prosječnoj godišnjoj stopi od -0,08. Ovakav rezultat svrstava hotelijerstvo između privrede (1,33%) i ugostiteljstva i turizma (-1,11%).

3.2.1. Ocjena ekonomskoga položaja hrvatskoga hotelijerstva pomoću apsolutnih mjera uspješnosti poslovanja za razdoblje od 1961. do 1990.

Ocjena ekonomskoga položaja hrvatskoga hotelijerstva izvršit će se pomoću apsolutnih i relativnih mjera uspješnosti poslovanja. Analiza ekonomskoga položaj hrvatskoga hotelijerstva započet će s analizom njegovih fizičkih kapaciteta.²²¹ Valja napomenuti kako je broj soba za 1980., 1981., 1989. i 1990. procijenjen (neraspodijeljeno podacima službene statistike). Procjena je izvršena na način da se za svaku poznatu godinu broja soba određene kategorije (hotelijerstvo, hoteli i sličan smještaj, domaćinstva) utvrdio njezin udjel u broju soba ugostiteljstva (podaci službene statistike). Dobiveni postotni udjeli predstavljali su osnovicu za izračun postotnog udjela procijenjenih godina. Postotni udjel za 1980., 1981., 1989. i 1990. dobiven je kao trogodišnji pomični prosjek (aritmetička sredina tri prethodne godine). Postotni udjel procijenjene godine pomnožen je sa registriranim brojem soba ugostiteljstva iste godine i tako je dobiven procijenjeni broj soba svake pojedine kategorije.

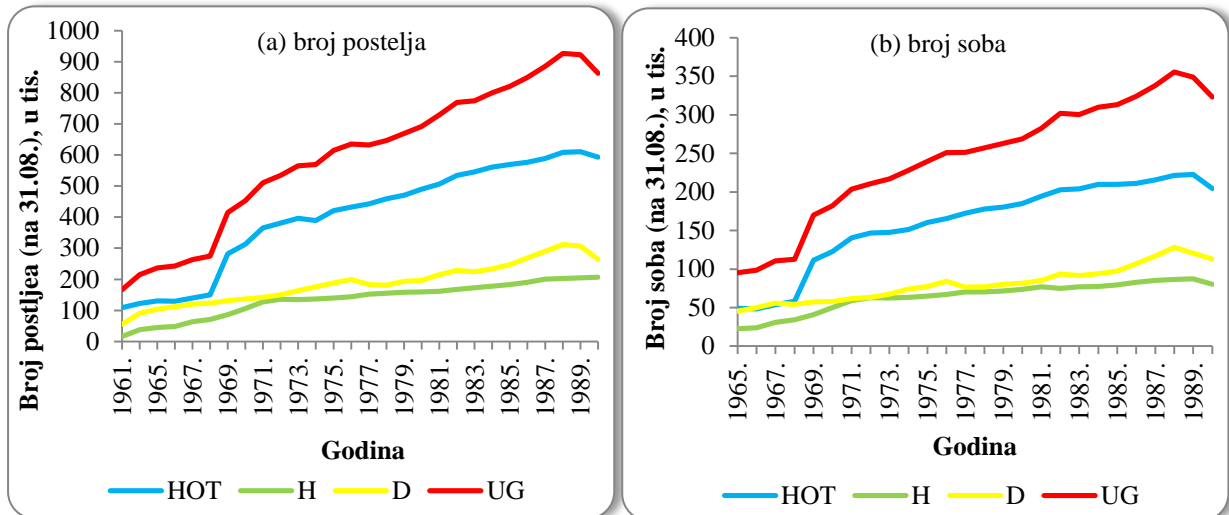
Razdoblje 1961–1990. kazuje kako hotelijerstvo u prosjeku čini oko 65% ukupnih fizičkih kapaciteta ugostiteljstva (66,42 % ukupnog broja postelja i 64,30% ukupnog broja soba). Istovremeno skupina "Hoteli i sličan smještaj" čini oko 24% kapaciteta ugostiteljstva (22,25% ukupnog broja postelja i 26,53% ukupnog broja soba). Iz hotelijerstva izuzeta je kategorija domaćinstva,²²² koja u osnovi njoj pripada. Razlog izuzimanja leži u činjenici da ne postoje podaci o ukupnim prihodima (prometu) za ovu kategoriju što predstavlja prepreku za izračunavanje relativnih pokazatelja poslovne uspješnosti. Zbog toga je autor odlučio izuzeti

²²¹ Cf. infra grafikon 1.

²²² Objekt u domaćinstvu funkcionalna je cjelina u kojoj iznajmljivač pruža ugostiteljske usluge smještaja i ostale usluge. Vrste objekata u domaćinstvu su: soba u domaćinstvu, apartman u domaćinstvu, studio apartman u domaćinstvu, kuća za odmor u domaćinstvu, kamp u domaćinstvu. Prema: **Pravilnik o razvrstavanju i kategorizaciji objekata u kojima se pružaju ugostiteljske usluge u domaćinstvu**, "Narodne novine", 2007., 88., 2008., 58., 2009., 45.

domaćinstva iz hotelijerstva. Postojanje službenih statističkih podataka o fizičkim kapacitetima te njihova relativna važnost u ukupnom ugostiteljstvu nameću potrebu da se ukratko iznesu podaci o kategoriji domaćinstva. Za već spomenuto razdoblje domaćinstva u prosjeku sačinjavaju oko 33% ukupnih kapaciteta ugostiteljstva (32,83% ukupnog broja postelja i 34,63% ukupnog broja soba).

Grafikon 1: Fizički kapaciteti hrvatskoga hotelijerstva od 1961. do 1990. – broj postelja (a) i broj soba (b)

Napomena: HOT – hotelijerstvo; H – skupina hoteli i sličan smještaj; D – domaćinstva; UG – ugostiteljstvo; * - procjena autora.

Izvor: ***: **Statistički godišnjak SR Hrvatske** (razni brojevi), Republički zavod za statistiku, Zagreb, 1971., p. 172, 1979., p. 185, 1986., p. 263; ***: **Statistički ljetopis RH 1993.**, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 1993., p. 361; ***: **Ugostiteljstvo i turizam** (razni brojevi), Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1965., p. 12, 1966., p. 10, 1967., p. 10-11; ***: **Ugostiteljstvo** (razni brojevi), Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1969., 1970., p. 11, 1971., 1972., p. 12, 1973., 1974., p. 13, 1975., p. 16, 1976., p. 18, 1977., 1978., 1979, p. 20, 1982., p. 19, 1983., p. 18-19, 1984., p. 18, 1985., p. 19, 1986., p. 19-20, 1987., p. 18-19, 1988., p. 17-18; ***: **Turizam 1968.**, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1969., p. 40; ***: **Turizam 1981.**, Republički zavod za statistiku, Zagreb, 1982., p. 7; ***: **Turizam u 2007.**, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2008., p. 22.

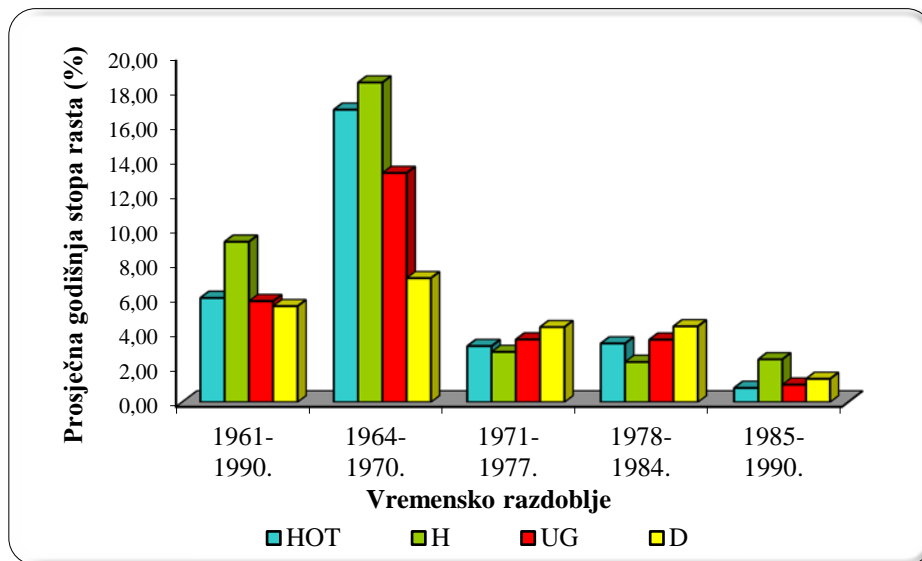
Broj postelja u hotelijerstvu (1961–1990)²²³ prosječno raste po godišnjoj stopi od 6,02%, skupine "Hoteli i sličan smještaj" 9,28%, domaćinstva 5,55% te ugostiteljstva 5,84%. Skupina "Hoteli i sličan smještaj" pokazuje najveću prosječnu godišnju stopu rasta broja postelja u rekordnom vremenskom intervalu 1964–1970. (18,46%). U istom vremenskom intervalu broj postelja hotelijerstva prosječno godišnje raste po stopi od 16,88%, domaćinstva 7,17%, ugostiteljstva 13,22%. Kada je riječ o broju soba tada, za vremensko razdoblje 1965–1990., najimpresivnije prosječne godišnje stope rasta ostvaruje hotelijerstvo (5,85%) pa zatim skupina "Hoteli i sličan smještaj" (5,23%), ugostiteljstvo (5,01%) i naposljetku domaćinstva (3,71%).

Za daljnju analizu ekonomskoga položaja hrvatskoga hotelijerstva korištene su sljedeće mjere apsolutne uspješnosti poslovanja: prihodi (promet), broj noćenja i broj dolazaka (turista).²²⁴ Prihodi su iskazani u cijenama iz 1972., a njihovo deflacioniranje izvršeno je pomoću indeksa cijena ugostiteljskih usluga.

²²³ Cf. infra grafikon 2.

²²⁴ Cf. infra grafikon 3.

Grafikon 2: Prosječna godišnja stopa rasta broja postelja hrvatskoga hotelijerstva u razdoblju od 1961. do 1990.

Napomena: HOT – hotelijerstvo; H – skupina hoteli i sličan smještaj; D – domaćinstva; UG – ugostiteljstvo

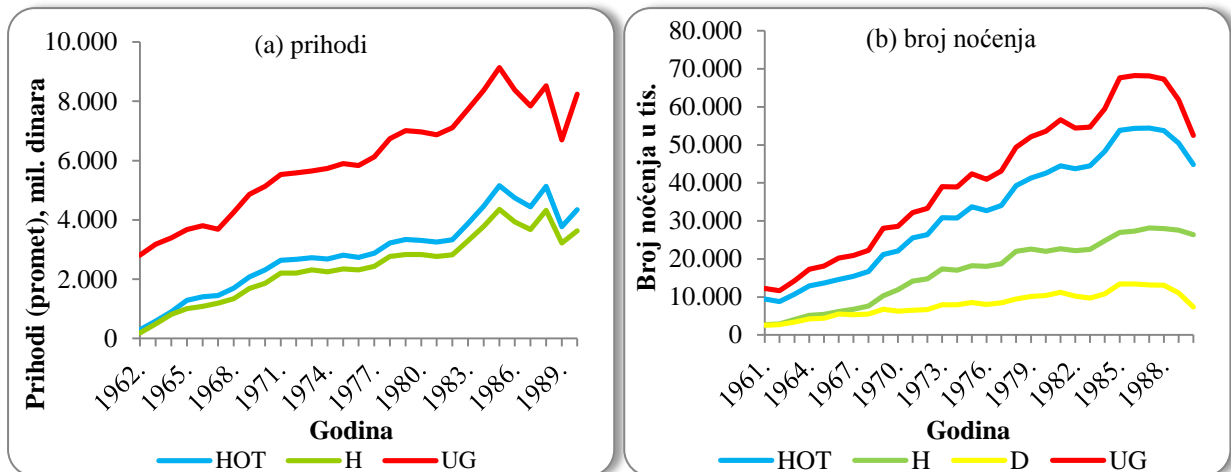
Izvor: Izračunao autor – prema: ***: **Statistički godišnjak SR Hrvatske** (razni brojevi), Republički zavod za statistiku, Zagreb, 1971., p. 172, 1979., p. 185, 1986., p. 263; ***: **Statistički ljetopis RH 1993.**, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 1993., p. 361; ***: **Ugostiteljstvo i turizam** (razni brojevi), Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1965., p. 12, 1966., p. 10, 1967., p. 10-11; ***: **Ugostiteljstvo** (razni brojevi), Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1969., 1970., p. 11, 1971., 1972., p. 12, 1973., 1974., p. 13, 1975., p. 16, 1976., p. 18, 1977., 1978., 1979, p. 20, 1982., p. 19, 1983., p. 18-19, 1984., p. 18, 1985., p. 19, 1986., p. 19-20, 1987., p. 18-19, 1988., p. 17-18; ***: **Turizam 1968.**, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1969., p. 40; ***: **Turizam 1981.**, Republički zavod za statistiku, Zagreb, 1982., p. 7; ***: **Turizam u 2007.**, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2008., p. 22.

Najveći prihod hotelijerstvo, skupina "Hoteli i sličan smještaj" i ugostiteljstvo ostvaruju u 1985. Hotelijerstvo je uprihodilo 5.155 mil. dinara (56% prihoda ugostiteljstva), ostvarilo 53,8 mil. noćenja i 8,2 mil. dolazaka. Za istu godinu skupina "Hoteli i sličan smještaj" bilježi prihod od 4.359 mil. dinara, što čini gotovo 85% ukupnih prihoda hotelijerstva, 26,9 mil. noćenja i 5,2 mil. dolazaka. Ugostiteljstvo u rekordnoj 1985. ostvaruje prihod od 9.138 mil. dinara, 67,7 mil. noćenja i 10,1 mil. dolazaka. Hrvatsko hotelijerstvo u promatranom razdoblju 1962–1990. pokazuje velike prosječne godišnje stope rasta prihoda (10,01%). U okviru hotelijerstva skupina "Hoteli i sličan smještaj" ostvaruje još i bolju prosječnu godišnju stopu rasta prihoda od 11,08%.

Ugostiteljstvo od 1962. do 1990. ostvaruje prosječnu godišnju stopu rasta prihoda od "svega" 3,92%. Za navedeno razdoblje ostvarene su sljedeće prosječne godišnje stope rasta noćenja:

- ✓ hotelijerstvo – 5,98%,
- ✓ skupina "Hoteli i sličan smještaj" – 8,19%,
- ✓ ugostiteljstvo – 5,53%.

Grafikon 3: **Prihodi (promet) hrvatskoga hotelijerstva u cijenama iz 1972. (a) i broj noćenja (b) za razdoblje od 1961. do 1990.**

Napomena: HOT – hotelijerstvo; H – skupina hoteli i sličan smještaj; D – domaćinstva; UG – ugostiteljstvo.

Izvor: ***: **Statistički godišnjak SR Hrvatske** (razni brojevi), Republički zavod za statistiku, Zagreb, 1971., p. 175 i 179, 1972., p. 156, 1979., p. 186, 188, 192, 1986., p. 264, 266, 270, 1989., p. 295; ***: **Statistički godišnjak RH 1991.**, Republički zavod za statistiku, Zagreb, 1991., p. 297, 302, 306; ***: **Ugostiteljstvo i turizam** (razni brojevi), Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1966., p. 53, 55, 1967., p. 53-54, 1968., p. 43-44; ***: **Turizam** (razni brojevi), Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1969., p. 25-26, 1970., p. 28-29, 1971., p. 32-33, 1974., p. 40-43, 1975., p. 35-38, 1976., p. 43-46, 1977., p. 39-42, 1978., 1979., p. 37-40, 1980., p. 39-42, 1983., p. 32-34, 1984., p. 32-35, 1985., p. 25-27, 1986., p. 35-37, 1987., p. 35-37, 1988., p. 38-39; ***: **Turizam** (razni brojevi), Republički zavod za statistiku, Zagreb, 1973., p. 10-11, 1982., p. 12-13, 1991., p. 16-17

Zbog nedostatka podataka službene statistike trend prosječne godišnje stope rasta broja dolazaka izračunat je za vremenski interval 1965–1990. Kao i kod prihoda i smještaja najbolju prosječnu godišnju stopu rasta ostvaruje skupina "Hoteli i sličan smještaj" sa 5,41%, zatim slijedi hotelijerstvo sa 4,53% i naposljetku ugostiteljstvo sa 4,23%.

Vremensko razdoblje 1964–1970. pokazuje najbolje prosječne godišnje stope rasta prihoda, broja noćenja i dolazaka za sve kategorije. Ilustracije radi valja napomenuti kako je u tom razdoblju hotelijerstvo ostvarivalo nevjerojatnu godišnju stopu rasta prihoda od 17,04%. Prosječne godišnje stope prihoda, broja noćenja i dolazaka bilježe pad od 1985. do 1990. Samo hotelijerstvo bilježi prosječnu godišnju stopu pada prihoda od -3,36%.

Detaljnija analiza strukture broja ostvarenih noćenja ukazuje da većinu noćenja ostvaruju strani turisti. U razdoblju od 1961. do 1990. udio noćenja stranih turista u ukupnim noćenjima, u prosjeku, za hotelijerstvo iznosi 55,94%, skupinu "Hoteli i sličan smještaj" 75,05%, domaćinstva 51,68% te ugostiteljstvo 54,91%.²²⁵

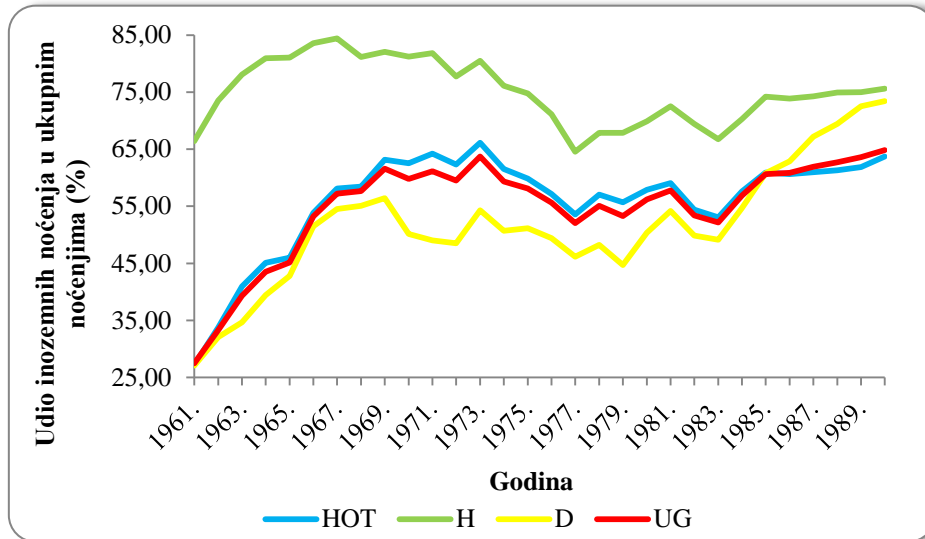
Domaćinstva, u vremenskom intervalu 1961–1990., ostvaruju najveću prosječnu godišnju stopu rasta udjela inozemnoga u ukupnom broju noćenja (3,50%), zatim slijede ugostiteljstvo (3,00%) i hotelijerstvo (2,98%) te na kraju skupina "Hoteli i sličan smještaj" (0,45%). Ostvarena noćenja u 1990. godini pokazuju kako je udio inozemnih noćenja u sve četiri skupine veći od 60%.²²⁶

²²⁵ Cf. infra grafikon 4.

²²⁶ Treba napomenuti kako se u domaće turiste ubrajaju svi turisti sa područja bivših Republika SFRJ. Visoki udio inozemnih noćenja može biti i indikator nižeg životnog standarda domaćeg stanovništva. Turistička potreba svrstava se u red sekundarnih potreba te kao takva nije neophodno potrebna. Njeno zadovoljenje podrazumijeva da su zadovoljene primarne potrebe.

- ✓ hotelijerstvo – 63,74%,
- ✓ hoteli i sličan smještaj – 75,60%,
- ✓ domaćinstva – 73,42%,
- ✓ ugostiteljstvo – 64,83%.

Grafikon 4: Udio inozemnih u ukupno ostvarenim noćenjima hrvatskoga hotelijerstva za razdoblje 1961–1990.

Napomena: HOT – hotelijerstvo; H – skupina hoteli i sličan smještaj; D – domaćinstva; UG – ugostiteljstvo.

Izvor: ***: **Statistički godišnjak SR Hrvatske** (razni brojevi), Republički zavod za statistiku, Zagreb, 1971., p. 179, 1979., p. 192, 1986., p. 270, 1989., p. 295; ***: **Statistički godišnjak RH 1991.**, Republički zavod za statistiku, Zagreb, 1991., p. 306; ***: **Ugostiteljstvo i turizam** (razni brojevi), Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1966., p. 53, 1967., p. 54, 1968., p. 44; ***: **Turizam** (razni brojevi), Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1969., p. 26, 1970., p. 29, 1971., p. 33, 1974., p. 42-43, 1975., p. 35-36, 1976., p. 43-44, 1977., p. 39-40, 1978., p. 37-38, 1979., p. 37-38, 1980., p. 39-40, 1983., p. 33-34, 1984., p. 34-35, 1985., p. 25-26, 1986., p. 36-37, 1987., p. 36-37, 1988., p. 38-39; ***: **Turizam** (razni brojevi), Republički zavod za statistiku, Zagreb, 1973., p. 11, 1982., p. 13, 1991., p. 16-17.

3.2.2. Ocjena ekonomskoga položaja hrvatskoga hotelijerstva pomoću relativnih mjera uspješnosti poslovanja za razdoblje od 1961. do 1990.

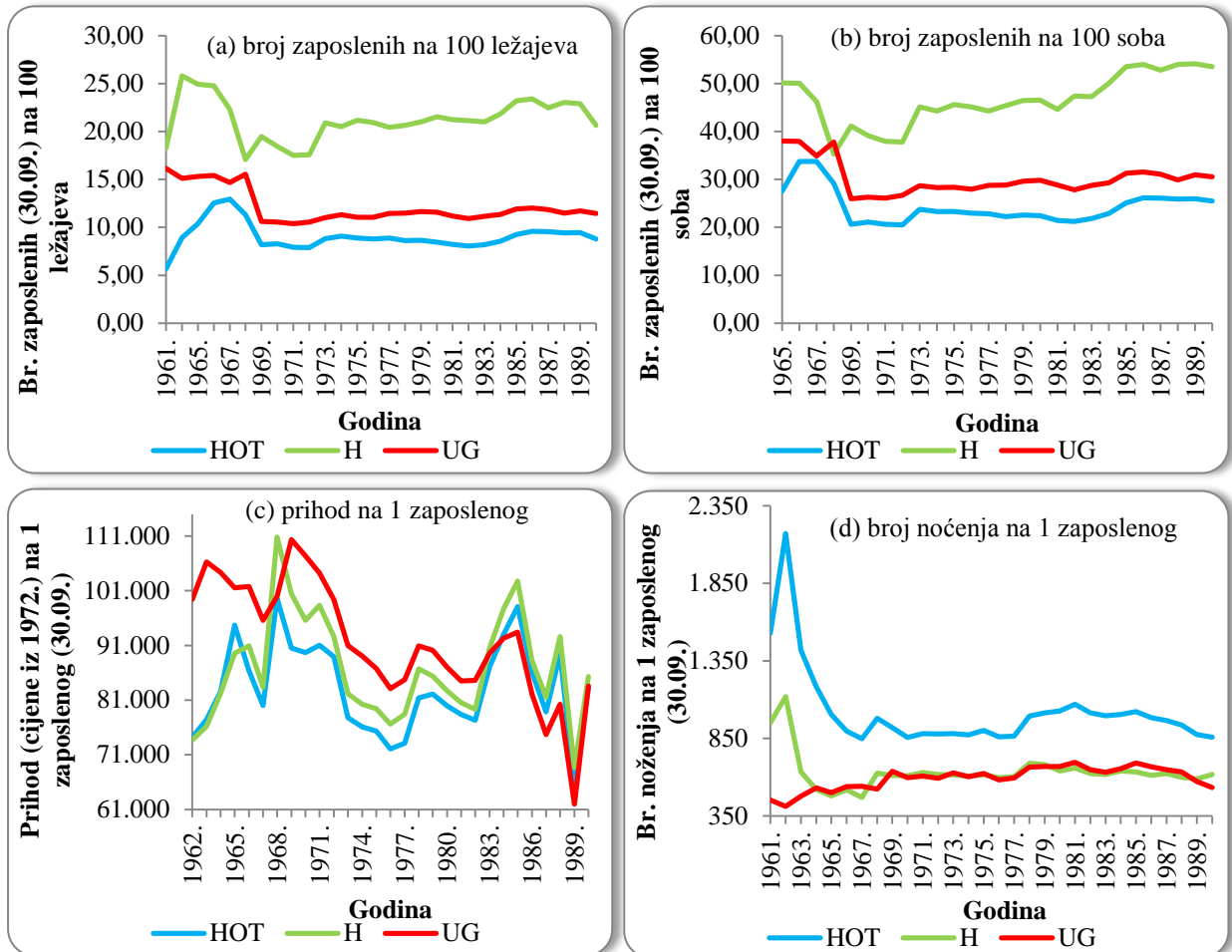
Relativni pokazatelji ekonomskoga položaja hrvatskoga hotelijerstva ukazuju na lošije rezultate u odnosu na apsolutne, što dovodi u pitanje učinkovitosti korištenih resursa u hotelijerstvu.

Produktivnost rada mjerena brojem zaposlenih na 100 ležaja za razdoblje 1961–1990.²²⁷ pokazuje kako je hotelijerstvo, u prosjeku, zapošljavalo 9,04 zaposlenika na 100 ležaja. Skupina "Hoteli i sličan smještaj" zapošljava u prosjeku 21,21 zaposlenika za isto razdoblje, a ugostiteljstvo u prosjeku 12,13 zaposlenika. Kada se promatra prosječan broj zaposlenih na 100 soba (od 1965. do 1990.) skupina "Hoteli i sličan smještaj" zapošljava najviše radnika (46,60), zatim slijedi ugostiteljstvo (30,14) i na kraju hotelijerstvo (24,32). Najveći prosječni prihod po zaposlenom u vremenskom intervalu 1962–1990. ostvaruje ugostiteljstvo (91.725 dinara). Odmah iza ugostiteljstva po uspješnosti slijedi skupina "Hoteli i sličan smještaj" koja je u prosjeku po zaposlenom generirala 86.649 dinara. Hrvatsko

²²⁷ Cf. infra grafikon 5.

hotelijerstvo, između tri navedene kategorije, pokazuje najlošije rezultate. Naime, u hotelijerstvu na jednog zaposlenog ostvaren je prosječni godišnji prihod od 83.111 dinara. Istovremeno, hotelijerstvo, od 1961. do 1990., bilježi najveći prosječni broj noćenja po zaposlenom (1.024) dok skupina "Hoteli i sličan smještaj" i ugostiteljstvo u prosjeku ostvaruju za 58-62% manji broj noćenja po zaposlenom.

Grafikon 5: **Produktivnost rada hrvatskoga hotelijerstva u razdoblju od 1961. do 1990.**

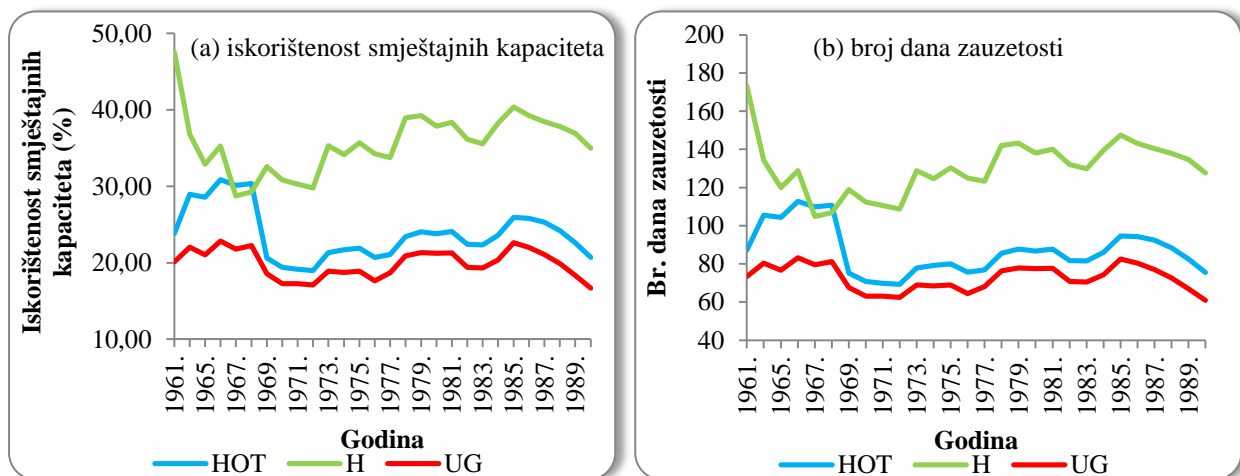
Napomena: HOT – hotelijerstvo; H – skupina hoteli i sličan smještaj; UG – ugostiteljstvo.

Izvor: izračunao autor – prema: ***: **Statistički godišnjak SR Hrvatske** (razni brojevi), Republički zavod za statistiku, Zagreb, 1971., p. 172, 175 i 179, 1972., p. 156, 1979., p. 185, 186, 188, 192, 1986., p. 263, 264, 266, 270, 1989., p. 295; ***: **Statistički godišnjak RH 1991.**, Republički zavod za statistiku, Zagreb, 1991., p. 297, 302, 306; ***: **Statistički ljetopis RH 1993.**, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 1993., p. 361; ***: **Ugostiteljstvo i turizam** (razni brojevi), Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1965., p. 12, 1966., p. 10, 53, 55, 1967., p. 10-11, 53-54, 1968., p. 43-44; ***: **Ugostiteljstvo** (razni brojevi), Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1969., 1970., p. 11, 1971., 1972., p. 12, 1973., 1974., p. 13, 1975., p. 16, 1976., p. 18, 1977., 1978., 1979, p. 20, 1982., p. 19, 1983., p. 18-19, 1984., p. 18, 1985., p. 19, 1986., p. 19-20, 1987., p. 18-19, 1988., p. 17-18; ***: **Turizam** (razni brojevi), Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1969., p. 25-26, 40, 1970., p. 28-29, 1971., p. 32-33, 1974., p. 40-43, 1975., p. 35-38, 1976., p. 43-46, 1977., p. 39-42, 1978., 1979., p. 37-40, 1980., p. 39-42, 1982., p. 7, 1983., p. 32-34, 1984., p. 32-35, 1985., p. 25-27, 1986., p. 35-37, 1987., p. 35-37, 1988., p. 38-39; ***: **Turizam** (razni brojevi), Republički zavod za statistiku, Zagreb, 1973., p. 10-11, 1982., p. 12-13, 1991., p. 16-17; ***: **Turizam u 2007.**, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2008., p. 22.

Prosječna godišnja stopa rasta broja zaposlenih na 100 ležaja u hotelijerstvu, za razdoblje 1961–1990., iznosi 1,51%, a na 100 soba -0,30%. Nedovoljan broj zaposlenih na

100 soba utječe na drugi pokazatelj produktivnosti rada u hotelijerstvu, a to je ostvareni prihod po zaposleniku. Prosječna godišnja stopa rasta prihoda na jednog zaposlenoga (1962–1990) u hotelijerstvu iznosi iznimno slabih 0,42%. Tome treba pridodati i nešto malo bolju prosječnu godišnju stopu rasta prihoda po zaposlenom skupine "Hoteli i sličan smještaj" od 0,53%. S druge strane ugostiteljstvo u promatranom razdoblju (1962–1990) ostvaruje prosječnu godišnju stopu pada prihoda po zaposlenom u iznosu od -0,62%. Ugostiteljstvo bilježi prosječne godišnje stope pada i za druga dva pokazatelja produktivnosti – broj zaposlenih na 100 ležaja (-1,19%) i broj zaposlenih na 100 soba (razdoblje 1965–1990., -1,10%). U razdoblju od 1961. do 1990. hotelijerstvo bilježi prosječnu godišnju stopu pada broja noćenja po zaposlenom od -1,96%, a skupina "Hoteli i sličan smještaj" od -1,47%. Za razliku od ove dvije kategorije ugostiteljstvo bilježi malu prosječnu godišnju stopu rasta broja noćenja po zaposlenom od 0,55%.

Grafikon 6: **Iskorištenost smještajnih kapaciteta hrvatskoga hotelijerstva u razdoblju od 1961. do 1990.**

Napomena: Iskorištenost smještajnih kapaciteta = $(\text{br. noćenja} * 100) / (\text{ležajevi} * 365)$; br. dana zauzetosti = $365 * \text{iskorištenost smještajnih kapaciteta}$; HOT – hotelijerstvo; H – skupina hoteli i sličan smještaj; UG – ugostiteljstvo.

Izvor: Izračunao autor – prema: ***: **Statistički godišnjak SR Hrvatske** (razni brojevi), Republički zavod za statistiku, Zagreb, 1971., p. 172, 175 i 179, 1972., p. 156, 1979., p. 185, 186, 188, 192, 1986., p. 263, 264, 266, 270, 1989., p. 295; ***: **Statistički godišnjak RH 1991.**, Republički zavod za statistiku, Zagreb, 1991., p. 297, 302, 306; ***: **Statistički ljetopis RH 1993.**, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 1993., p. 361; ***: **Ugostiteljstvo i turizam** (razni brojevi), Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1965., p. 12, 1966., p. 10, 53, 55, 1967., p. 10-11, 53-54, 1968., p. 43-44; ***: **Ugostiteljstvo** (razni brojevi), Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1969., 1970., p. 11, 1971., 1972., p. 12, 1973., 1974., p. 13, 1975., p. 16, 1976., p. 18, 1977., 1978., 1979, p. 20, 1982., p. 19, 1983., p. 18-19, 1984., p. 18, 1985., p. 19, 1986., p. 19-20, 1987., p. 18-19, 1988., p. 17-18; ***: **Turizam** (razni brojevi), Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1969., p. 25-26, 40, 1970., p. 28-29, 1971., p. 32-33, 1974., p. 40-43, 1975., p. 35-38, 1976., p. 43-46, 1977., p. 39-42, 1978., 1979., p. 37-40, 1980., p. 39-42, 1982., p. 7, 1983., p. 32-34, 1984., p. 32-35, 1985., p. 25-27, 1986., p. 35-37, 1987., p. 35-37, 1988., p. 38-39; ***: **Turizam** (razni brojevi), Republički zavod za statistiku, Zagreb, 1973., p. 10-11, 1982., p. 12-13, 1991., p. 16-17; ***: **Turizam u 2007.**, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2008., p. 22.

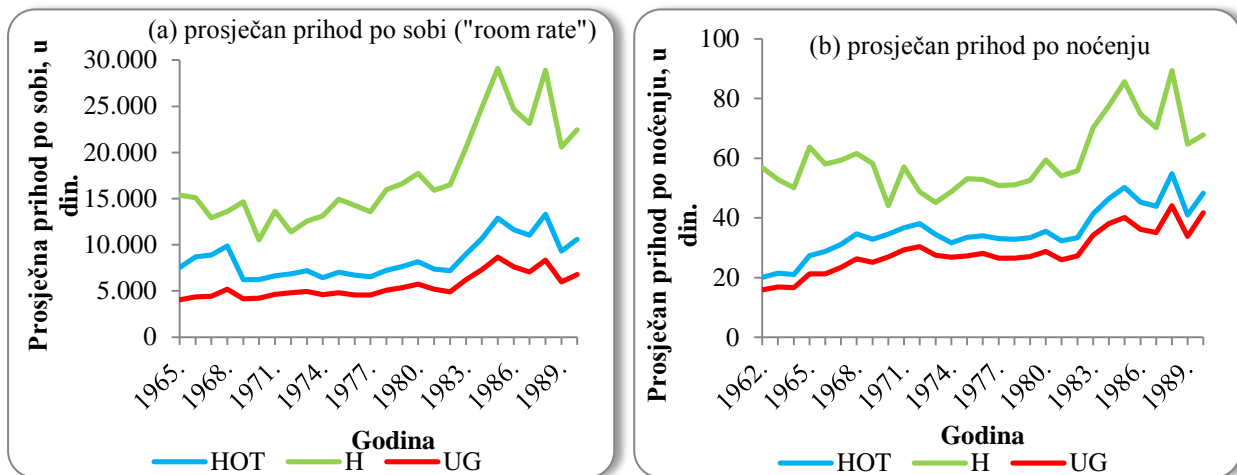
Hotelijerstvo je u razdoblju 1961. do 1990. imalo prosječnu iskorištenost smještajnih kapaciteta od 23,78%, skupina "Hoteli i sličan smještaj" 35,69%, a ugostiteljstvo 19,91%. Iskorištenost izražena u broju dana zauzetosti kazuje kako su smještajni kapaciteti hotelijerstva bili u prosjeku zauzeti 87 dana (od mogućih 365), skupine "Hoteli i sličan smještaj" 130 dana, a ugostiteljstva 73 dana. Ovakvi podaci ukazuju na nedovoljnu iskorištenost stalne imovine (objekata) hrvatskoga hotelijerstva. Ako se do sada iznesenom pridodaju i podaci o prosječnim godišnjim stopama rasta/pada iskorištenosti smještajnih

kapaciteta tada je razvidno kako hotelijerstvo ne ostvaruje zadovoljavajuću razinu iskorištenosti svojih kapaciteta pa čak istu pogoršava. Nepovoljni stupanj iskorištenosti kapaciteta hrvatskoga hotelijerstva upućuje na snažnu sezonalnost.

U vremenskom intervalu 1961–1990. hotelijerstvo bilježi prosječnu godišnju stopu pada iskorištenosti smještajnih kapaciteta od -0,49%. Najgori trend pokazuje skupina "Hoteli i sličan smještaj" čija iskorištenost smještajnih kapaciteta prosječno godišnje pada po stopi od -1,05%. Negativni trend nije zaobišao ugostiteljstvo pa tako ova kategorija ostvaruje prosječnu godišnju stopu pada iskorištenosti smještajnih kapaciteta od -0,64%.

Za pokazatelje ukupnog poslovanja hrvatskoga hotelijerstva odabrani su: prosječan prihod po sobi, prosječan prihod po noćenju i prosječno vrijeme boravka gosta u danima.²²⁸ Pri izračunu prosječnoga prihoda po sobi i po noćenju korišten je ostvaren prihod od smještaja društvenoga, a ne ukupnog sektora. Međutim, valja naglasiti kako društveni sektor realizira gotovo 99% prihoda od smještaja pa su dobiveni pokazatelji relevantni.

Grafikon 7: **Pokazatelji ukupnoga poslovanja hrvatskoga hotelijerstva od 1962. do 1990. (u cijenama iz 1972.)**

Napomena: Prosječan prihod po sobi = prihod od smještaja / ukupan br. soba; prosječan prihod po noćenju = prihod od smještaja / ukupan br. noćenja; HOT – hotelijerstvo; H – skupina hoteli i sličan smještaj; UG – ugostiteljstvo.

Izvor: Izračunao autor – prema: ***: **Statistički godišnjak SR Hrvatske** (razni brojevi), Republički zavod za statistiku, Zagreb, 1971., p. 172, 174, 175 i 179, 1972., p. 156, 1979., p. 185, 186, 188, 192, 1986., p. 263, 264, 266, 270, 1989., p. 295; ***: **Statistički godišnjak RH 1991.**, Republički zavod za statistiku, Zagreb, 1991., p. 297, 302, 306; ***: **Statistički ljetopis RH 1993.**, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 1993., p. 361; ***: **Ugostiteljstvo i turizam** (razni brojevi), Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1965., p. 12, 1966., p. 10, 22, 53, 55, 1967., p. 10-11, 22, 53-54, 1968., p. 43-44; ***: **Ugostiteljstvo** (razni brojevi), Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1969., 1970., p. 11, 21, 1971., p. 12, 21, 1972., p. 12, 24, 1973., p. 13, 25, 1974., p. 13, 25, 1975., p. 16, 25, 1976., p. 18, 26, 1977., p. 20, 28, 1978., p. 20, 35, 1979., p. 20, 36, 1982., p. 19, 1983., p. 18-19, 33, 1984., p. 18, 33, 1985., p. 19, 1986., p. 19-20, 1987., p. 18-19, 1988., p. 17-18; ***: **Turizam** (razni brojevi), Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1969., p. 25-26, 40, 1970., p. 28-29, 1971., p. 32-33, 1974., p. 40-43, 1975., p. 35-38, 1976., p. 43-46, 1977., p. 39-42, 1978., 1979., p. 37-40, 1980., p. 39-42, 1982., p. 7, 1983., p. 32-34, 1984., p. 32-35, 1985., p. 25-27, 33-34, 1986., p. 35-37, 1987., p. 33-37, 1988., p. 32-33, 38-39, 1989., p. 31-32; ***: **Ugostiteljstvo** (razni brojevi), Republički zavod za statistiku, Zagreb, 1981., 1982., 1990., p. 13, 1991., p. 12; ***: **Turizam** (razni brojevi), Republički zavod za statistiku, Zagreb, 1973., p. 10-11, 1982., p. 12-13, 1991., p. 16-17; ***: **Turizam u 2007.**, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2008., p. 22.

²²⁸ Cf. infra grafikon 7.

Promatrajući prosječan prihod po sobi valja istaknuti kako skupina "Hoteli i sličan smještaj" u već spomenutom razdoblju ostvaruje u prosjeku prihod od 17.409 dinara po sobi što je za 105% više od hotelijerstva i 215% više od ugostiteljstva. Prosječan prihod po sobi raste po prosječnoj godišnjoj stopi od 1,36% za hotelijerstvo, 1,49% za skupinu "Hoteli i sličan smještaj" i 2,09% za ugostiteljstvo. Spomenuta povećanja zanemariva su ukoliko se uzme u obzir dužina vremenskog intervala (1965–1990.). Najveću prosječnu godišnju stopu rasta prosječnog prihoda po noćenju pokazuje ugostiteljstvo (2,74%). Prosječno vrijeme boravaka gostiju u razdoblju od 1965. do 1990. za hotelijerstvo i ugostiteljstvo u prosjeku iznosi 6 dana dok za skupinu "Hoteli i sličan smještaj" 5 dana.

Zaključno moguće je ustvrditi kako veliki investicijski ciklus u hrvatskom hotelijerstvu nije polučio željene rezultate. Svi relevantni pokazatelji ukazuju na nedovoljnu efikasnost i iskorištenost izgrađenih resursa.

3.3. EKONOMSKI POLOŽAJ HRVATSKOGA HOTELIJERSTVA U RAZDOBLJU NEOVISNE REPUBLIKE HRVATSKE 1991–2000.

Posljednje desetljeće dvadesetog stoljeća označilo je prekretnicu u povijesti Hrvatske. Hrvatska izlazi iz Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije i postaje nezavisnom državom. Burno desetljeće praćeno je Domovinskim ratom, prelaskom na tržišnu ekonomiju, privatizacijom, itd. Očekivanja građana o boljem životnom standardu neposredno su vezana uz novi društveni sustav, onaj koji promiče demokraciju i tržišni način poslovanja. Promatrajući očekivanja i ono što je uistinu ostvareno sa stajališta makroekonomskim agregata rezultati nisu na pragu očekivanoga.²²⁹

U razdoblju od 1991. do 2000. privreda Hrvatske je povećala bruto domaći proizvod (BDP) sa 168 mlrd HRK na 183 mlrd HRK što znači da je rasla po prosječnoj godišnjoj stopi od zanemarivih 0,98%. Kada bi se promatrao vremenski horizont od 1990. do 2000. tada bi se došlo do zaključka kako je hrvatska privreda izgubila čitavo jedno desetljeće ne povećavajući "kolač" zvan BDP. Naime, u spomenutom horizontu privreda Hrvatske ostvaruje prosječnu godišnju stopu pada BDP-a od -1,53%. Ako se spomenutom pridoda i činjenica kako je od 1985. do 1990. privreda SR Hrvatske bilježila prosječnu godišnju stopu pada DP-a od -1,74% onda je jasno da se obujam privredne aktivnosti Hrvatske nije povećavao nešto malo manje od dva desetljeća. Završetak Domovinskog rata značio je početak gospodarskoga oporavka. U prvoj polovici 1990-ih (1991–1995.) BDP je pao po prosječnoj godišnjoj stopi od -2,07% dok je u drugoj polovici (1996–2000.) rastao po prosječnoj godišnjoj stopi od 2,93%.

Turizam pokazuje snažnu osjetljivost na vanjske čimbenike poput prirodnih katastrofa, ratova, terorističkih napada i sl. Domovinski rat, stoga, ostavlja velike posljedice na hrvatski turizam, a samim time i sektor ugostiteljstva i hotelijerstva. Vremensko razdoblje od 1991. do 2000. pokazuje kako bruto dodana vrijednost (BDV) ugostiteljstva raste po prosječnoj godišnjoj stopi od 5,24%. Ovaj podatak može zavarati, ako se u obzir ne uzme predratna 1990. Naime, razdoblje 1990–2000. pokazuje kako je BDV ugostiteljstva prosječno godišnje pao po stopi od -6,21%. Iznosenom treba pridodati i podatak za razdoblje 1985–1990. kada je ugostiteljstvo padalo po prosječnoj godišnjoj stopi od -7,28%. U usporedbi s privredom ugostiteljstvo pokazuje veću elastičnost (osjetljivost) što je i razvidno iz prosječnih godišnjih stopa rasta / pada BDP-a i BDV-a. Iako ugostiteljstvo pada po većim prosječnim godišnjim stopama ono također pokazuje i veće prosječne godišnje stope oporavka. Tako u razdoblju od

²²⁹ Cf. infra tablica 12.

1996. do 2000. ugostiteljstvo bilježi prosječnu godišnju stopu rasta BDV-a od 8,98% što je za 6,05 postotnih poena više od privrede RH.

Bruto dodana vrijednost hotelijerstva, za koji ne postoje službeni statistički podaci, procijenjena je pomoću ostvarenog prihoda (prometa) hotelijerstva. Naime, BDV ugostiteljstva pokazuje visoki koeficijent korelacije sa prometom u hotelijerstvu (0,94144331). Postotni udio prometa u hotelijerstvu u prometu ugostiteljstva korišten je kao osnovica pri procjeni BDV-a hotelijerstva. Dobiveni postotni udio svake godine pomnožen je sa odgovarajućom veličinom BDV-a ugostiteljstva te je tako dobiven BDV hotelijerstva svake pojedine godine. Bruto dodana vrijednost hotelijerstva pokazuje najveću prosječnu godišnju stopu rasta u razdoblju od 1991. do 2000. u iznosu od 11,62%. Isto kao i kod privrede i ugostiteljstva ukoliko se uzme u obzir vremenski interval 1990-2000. tada BDV hotelijerstva prosječno godišnje pada po stopi od -6,39%.²³⁰

Tablica 12: Osnovni makroekonomski agregati Republike Hrvatske u razdoblju od 1991. do 2000.

Godina	BDP / BDV (stalne cijene, u cijenama prethodne godine, referentna godina 2005) u mil. HRK				Ostvarene investicije u dugotrajnu imovinu (bruto investicije) (stalne cijene u cijenama prethodne godine, 2005=100) u mil. HRK			Dugotrajna imovina (K) (stalne cijene u cijenama prethodne godine, 2005=100), mil. HRK **	Stanovništvo (procjena sredinom godine)	Koeficijent pokrića uvoza izvozom (%)	
	PRIV	UG	HOT*	% na PRIV	PRIV	UG	% na PRIV	PRIV			
	[1]	[2]	[3]	za [2] za [3]	[4]	[5]	za [5]	[6]			
1991.	168.013	4.015	1.223	2,39	0,73	19.000	227	1,20	...	4.513.000	85,50
1992.	148.455	3.846	1.437	2,59	0,97	13.399	390	2,91	...	4.470.000	100,30
1993.	136.562	2.840	1.246	2,08	0,91	13.928	245	1,76	319.094	4.641.000	83,90
1994.	144.619	3.122	1.205	2,16	0,83	15.883	252	1,59	233.164	4.649.000	79,60
1995.	154.525	3.975	1.413	2,57	0,91	17.541	270	1,54	198.612	4.669.000	61,40
1996.	163.393	4.508	2.010	2,76	1,23	29.174	658	2,26	207.668	4.494.000	59,70
1997.	174.926	5.315	2.458	3,04	1,41	38.777	1.288	3,32	240.182	4.572.000	43,70
1998.	179.680	5.705	2.765	3,18	1,54	42.291	1.757	4,15	259.145	4.501.000	54,60
1999.	178.102	5.455	2.563	3,06	1,44	42.664	1.324	3,10	294.855	4.554.000	55,20
2000.	183.427	6.360	3.289	3,47	1,79	38.866	727	1,87	318.184	4.426.000	56,10

Napomena: PRIV- privreda; UG – ugostiteljstvo; HOT – hotelijerstvo; * - procjena autora; ** - dugotrajna imovina u užem smislu (obuhvaća nematerijalnu i materijalnu dugotrajnu imovinu; ne uključuje financijsku imovinu i potraživanja).

Izvor: ***: **Statistički ljetopis RH** (razni brojevi), Državni zavod za statistiku, Zagreb, 1993., p. 168, 1996., p. 151-152, 1998., p. 170 i 185, 2000., p. 322, 185-187, 2002., p. 195, 206, 339, 2007., p. 217, 2011., p. 108; ***: "Procjena tromjesečnog bruto domaćeg proizvoda od prvog tromjesečja 2000. do četvrtog tromjesečja 2010." 31.03.2011., <http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2010/12-01-01_04_2010.htm> (12.06.2012.); Družić, I., Sirotković, J.: **Uvod u hrvatsko gospodarstvo**, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Politička kultura, Zagreb, 2002., p. 77.

Ostvarene investicije privrede u dugotrajnu imovinu (1991–2000) pokazuju prosječnu godišnju stopu rasta od 8,28%, odnosno zanemarivih 1,61% ukoliko se uzme u obzir razdoblje 1990–2000. Ugostiteljstvo u razdoblju 1991-2000. ostvaruje znatno više prosječne godišnje stope rasta ostvarenih investicija u dugotrajnu imovinu u iznosu od 13,79%, ali isto

²³⁰ Ako se ovome pridoda i prosječna godišnja stopa pada DP-a u razdoblju 1985-1990. od -8,52% tada još više do izražaj dolazi problematika smanjenja gospodarske aktivnosti ovoga sektora.

tako i prilično nepovoljnu prosječnu godišnju stopu pada ostvarenih investicija u dugotrajnu imovinu, za razdoblje 1990–2000., od -54,19%.

Materijalna i nematerijalna dugotrajna imovina poduzetnika u ugostiteljstvu pokazuje negativne trendove. Naime, 1996. godine dugotrajna imovina ugostiteljstva čini 10,44% dugotrajne imovine privrede, dok 2000. taj udio se smanjuje i iznosi 9,62%.²³¹ Izneseno upućuje na nedovoljnu investicijsku aktivnost u ugostiteljstvu i hotelijerstvu.

S druge strane osjetno brži rast investicija od BDP-a privrede i BDV-a ugostiteljstva otvara pitanje efikasnosti investicija. Čini se da izvršene investicije nisu polučile u potpunosti željene rezultate. Efikasnost investicija se, u makroekonomskoj analizi, kao što je već rečeno, uobičajeno procjenjuje marginalnim kapitalnim koeficijentom. Radi dosljednosti i mogućnosti usporedbe autor je ostao pri odabiru marginalnog kapitalnog koeficijenta sa rokom efektuiranja od četiri godine.

Tablica 13: Procjena efikasnosti investiranja u privredi i ugostiteljstvu Republike Hrvatske u razdoblju od 1991. do 2000.

Vremensko razdoblje	Marginalni kapitalni koeficijent s pomakom od 4. godine (k_m)		Efikasnost investicija ($1/k_m$)		ICOR	
	Privreda Hrvatske	UG	Privreda Hrvatske	UG	Privreda Hrvatske	UG
1991–2010.	7,17	4,22	0,14	0,24	8,24	4,24
1991–1995.	-12,92	-207,12	-0,08	-0,005	-5,12	-31,56
1996–2000.	4,49	0,98	0,22	1,02	7,43	2,34

Napomena: UG – ugostiteljstvo; ICOR (engl. *incremental capital output ratio*) = stopa investiranja / prosječna stopa rasta BDP-a.

Izvor: Izračunao autor – prema: tablica 12.

Investicije pokazuju veću efikasnost u razdoblju 1991–2010. u usporedbi sa istim dvadeset godišnjim razdobljem 1971–1990. Noviji vremenski interval pokazuje marginalni kapitalni koeficijent s pomakom od četiri godine (k_m) za privredu Hrvatske od 7,17 i 4,22 za ugostiteljstvo.²³² Postignuti marginalni kapitalni koeficijenti predstavljaju značajno poboljšanje u odnosu na 1971–1990. kada je privreda ostvarivala marginalni kapitalni koeficijent od 12,47, a ugostiteljstvo i turizam od 45,15. Unatoč tome efikasnost investicija još uvijek nije zadovoljavajuća pošto za povećanje jedne jedinice BDP-a u privredi potreban je prirast od 7,17 jedinica kapitala dok je za povećanje jedne jedinice BDV-a ugostiteljstva potreban prirast od 4,22 jedinice kapitala. Koliko su uistinu efikasne investicije vidljivo je iz činjenice da je jedna jedinica investicija u privredi prosječno realizirala svega 0,14 jedinica BDP-a ili kada je riječ o ugostiteljstvu tada je jedinica investicije polučila 0,24 jedinice BDV-a ugostiteljstva. Znakovito je kako, za razliku od situacije u razdoblju od 1964. do 1990., ugostiteljstvo pokazuje veću efikasnost investicija u odnosu na ukupnu privredu.

Marginalni kapitalni koeficijent (k_m) negativan je za privredu i ugostiteljstvo u vremenskom horizontu 1991–1995. Svaka investirana novčana jedinica u privredi djelovala je na smanjenje BDP-a za 0,08 jedinica i BDV-a ugostiteljstva za 0,005 jedinica. Ovako loše postignute marginalne kapitalne koeficijente treba dobrim dijelom pripisati ratnim zbivanjima

²³¹ Cf. Družić, I., Sirotković, J.: op. cit., p. 81.

²³² Pri izračunu marginalnoga kapitalnog koeficijenta ugostiteljstva korišteni su podaci o ostvarenim investicijama u dugotrajnu imovinu samo pravnih osoba. Podaci za privatni sektor bez pravnih osoba (fizičke osobe) nisu poznati.

i činjenici da veliki dio proizvodnoga kapitala nije u funkciji. Razdoblje 1996–2000. donosi najbolji marginalni kapitalni koeficijent ugostiteljstva (0,98) od 1964. pa sve do 2010. Svaka investirana jedinica u ugostiteljstvo donijela je povećanje BDV-a za 1,02 jedinice. Privreda također bilježi povoljniji marginalni kapitalni koeficijent (4,49) u odnosu na prethodni interval 1991–1995.

Uzimajući u obzir drugi pokazatelj efikasnosti investicija (ICOR) dobiveni rezultati ne odudaraju od vrijednosti koje pokazuju marginalni kapitalni koeficijenti s četverogodišnjim vremenom efektuiranja. Ovako izračunati ICOR ne uzima u obzir vremenski pomak realizacije investicije, tj. pretpostavlja da je vrijeme aktiviranja investicija vrlo kratko (u istoj godini). Za razdoblje 1991–1995. smanjenje postotnog udjela investicija u BDP-u od 5,12% uzrokovalo je stopu pada BDP-a od 1%, odnosno za ugostiteljstvo taj je odnos bio nešto povoljniji pa je stoga pad postotnoga udjela investicija u BDV-u ugostiteljstva od 31,56% uzrokovao pad BDV-a ugostiteljstva od 1%. Najbolje rezultate ugostiteljstvo postiže za 1996–2000. kada je bilo potrebno povećanje udjela investicija u BDV-u od svega 2,34% da bi se povećao BDV ugostiteljstva za 1%. U istom razdoblju privreda je morala povećati udjel investicija u BDP-u za 7,43% kako bi ostvarila porast stope rasta BDP-a za 1%.

Jedan od temeljnih proizvodnih faktora u razdoblju 1991–2000. pokazuje krajnju neiskorištenost.²³³ Riječ je o radu odnosno njegovom kvantitativnom izričaju - zaposlenost. U spomenutom vremenskom intervalu zaposlenost u privredi prosječno godišnje pada po stopi od -0,73%. Ugostiteljstvo bilježi prosječnu godišnju stopu rasta zaposlenosti od 1,08%. Ako se u obzir uzme predratna 1990. (1990–2000.) tada su stope znatno lošije pa za privredu zaposlenost prosječno godišnje pada po stopi od -1,55%, a za ugostiteljstvo po stopi od -2,86%.

Proizvodnost rada u privredi u razdoblju od 1991. do 2000. rasla je prosječno godišnje po stopi od 1,72% dok ugostiteljstvo bilježi nešto bolje rezultate pa proizvodnost rada prosječno godišnje raste po stopi od 4,12%. Iako bi zabilježena stopa proizvodnosti rada u ugostiteljstvu mogla zadovoljiti ona u privredi je daleko ispod onoga što bi trebalo dovesti do višega životnog standarda. Uzimajući u obzir predratnu 1990. (1990–2000) vidljivo je kako proizvodnost rada u privredi bilježi jedva primjetan rast, a u ugostiteljstvu trend pada. Prosječna godišnja stopa rasta proizvodnosti rada privrede iznosi 0,03%, a prosječna godišnja stopa pada proizvodnosti rada u ugostiteljstvu -3,45%.

Tablica 14: **Zaposlenost i pokazatelji produktivnosti privrede i ugostiteljstva Republike Hrvatske od 1991. do 2000. (stalne cijene, 2005=100)**

Godina	Zaposlenost (L); godišnji prosjek*		Proizvodnost rada (Y/L) u HRK		Kapitalna opremljenost rada (K/L) u HRK	Udio BDV-a ugostiteljstva u BDP-u privrede (%)
	Privreda Hrvatske	UG	Privreda Hrvatske	UG	Privreda Hrvatske	
1990.	1.568.000	98.586	136.414	122.422	...	5,64
1991.	1.432.000	66.975	117.327	59.945	...	2,39
1992.	1.261.000	50.768	117.728	75.765	...	2,59
1993.	1.238.000	51.174	110.309	55.487	257.750	2,08
1994.	1.211.000	53.915	119.421	57.911	192.538	2,16
1995.	1.196.000	51.440	129.201	77.281	166.064	2,57

²³³ Cf. infra tablica 14.

Tablica 14 (nastavak): **Zaposlenost i pokazatelji produktivnosti privrede i ugostiteljstva Republike Hrvatske od 1991. do 2000. (stalne cijene, 2005=100)**

Godina	Zaposlenost (L); godišnji prosjek*		Proizvodnost rada (Y/L) u HRK		Kapitalna opremljenost rada (K/L) u HRK	Udio BDV-a ugostiteljstva u BDP-u privrede (%)
	Privreda Hrvatske	UG	Privreda Hrvatske	UG	Privreda Hrvatske	
1996.	1.195.000	54.824	136.730	82.226	173.780	2,76
1997.	1.187.000	65.000	147.368	81.775	202.344	3,04
1998.	1.385.000	65.563	129.733	87.019	187.108	3,18
1999.	1.364.000	66.778	130.574	81.692	216.169	3,06
2000.	1.341.000	73.771	136.784	86.210	237.273	3,47

Napomena: UG –ugostiteljstvo; * - za ugostiteljstvo podaci do 1998. predstavljaju stanje za poduzeća/trgovačka društva na 30.09., a od 1998. uzima se stanje na 30.08. (podaci za ugostiteljske obrtnike predstavljaju stanje na 31.12.).

Izvor: Izračunao autor – prema tablica 26; ***: **Statistički ljetopis RH** (razni brojevi), Državni zavod za statistiku, Zagreb, 1996., p. 335, 1998., p. 111, 2000., p. 368, 2001., p. 371, 2002., p. 129; ***: **Ugostiteljstvo u ...** (razni brojevi), Državni zavod za statistiku, Zagreb, 1997., 1998., 1999., 2000., p. 9, 2001., p. 11

Postignutu stopu proizvodnosti rada ugostiteljstva od 1991. do 2000. treba uzeti sa rezervom. Od 1991. do 1995. proizvodnost rada ugostiteljstva raste po prosječnoj godišnjoj stopi od 6,32%, ali istovremeno zaposlenost pada po prosječnoj godišnjoj stopi od -6,18%, a BDV po stopi od -0,25%. Ovo upućuje na zaključak da porast proizvodnosti rada nije rezultat povećanja tehničke opremljenosti rada već činjenice da je zaposlenost padala po bržoj stopi od BDV-a. Veliki pad zaposlenosti u ugostiteljstvu može jednim dobrim dijelom objasniti i pad BDV-a. Razdoblje 1996–2000. pokazuje prosječnu godišnju stopu rasta proizvodnosti rada u ugostiteljstvu od 1,19%. Kao i kod ugostiteljstva tako i kod privrede, doduše u nešto manjoj mjeri, valja istaknuti kako je rast proizvodnosti rada od 2,44% (1991–1995) bio rezultat bržeg pada prosječne godišnje stope zaposlenosti (-4,40%) od pada prosječne godišnje stope BDP-a (-2,07%). U vremenskom intervalu 1996–2000. proizvodnost rada privrede raste znatno sporije u odnosu na ugostiteljstvo (prosječno godišnje 0,009%).

U dužem vremenskom horizontu (1991–2010) udio BDV-a ugostiteljstva u BDP-u privrede u prosjeku iznosi 3,22%, a udio investicija ugostiteljstva u ukupnim investicijama 2,99%.²³⁴ Ako se izneseno usporedi sa razdobljem 1962–1990. tada je vidljivo da se udio BDV-a ugostiteljstva u BDP-u privrede smanjio za 0,95 postotnih poena odnosno investicija za čak 3,69 postotnih poena.²³⁵ Hrvatsko hotelijerstvo u pravilu pokazuje dinamičnije stope rasta/pada u odnosu na privredu i ugostiteljstvo. Stopa zaposlenosti, od 1991. do 2000. prosječno godišnje raste 1,20%, proizvodnost rada 10,29%, a BDV 11,62%. Uzimajući u obzir predratnu 1990. trend prosječnih stopa rasta / pada značajno se mijenja. Od 1990. do 2000. hotelijerstvo, u odnosu na privredu i ugostiteljstvo, bilježi najveće prosječne godišnje stope pada zaposlenosti (-4,52%) i BDV-a (-6,39%). Proizvodnost rada u spomenutom

²³⁴ Ostvarene investicije u dugotrajnu imovinu odnose se samo na pravne osobe. Podaci za fizičke osobe nisu dostupni.

²³⁵ Ovoj usporedbi treba pristupiti sa oprezom. Razlika u načinu izračuna i obuhvata BDP-a i BDV-a u odnosu na DP. DP se dobije tako da se od DBP (društvenog bruto proizvoda) odbiju materijalni troškovi (makroekonomske veličine bazirane na proizvodnoj metodi, korištene do početka 1990-ih). Bruto dodana vrijednost (BDV) definira se kao povećanje vrijednosti proizvodnje, a jednaka je razlici bruto vrijednosti proizvodnje i međufazne potrošnje. Kada se BDV-u pridodaju porezi na proizvode umanjani za subvencije na proizvode tada se dobije BDP.

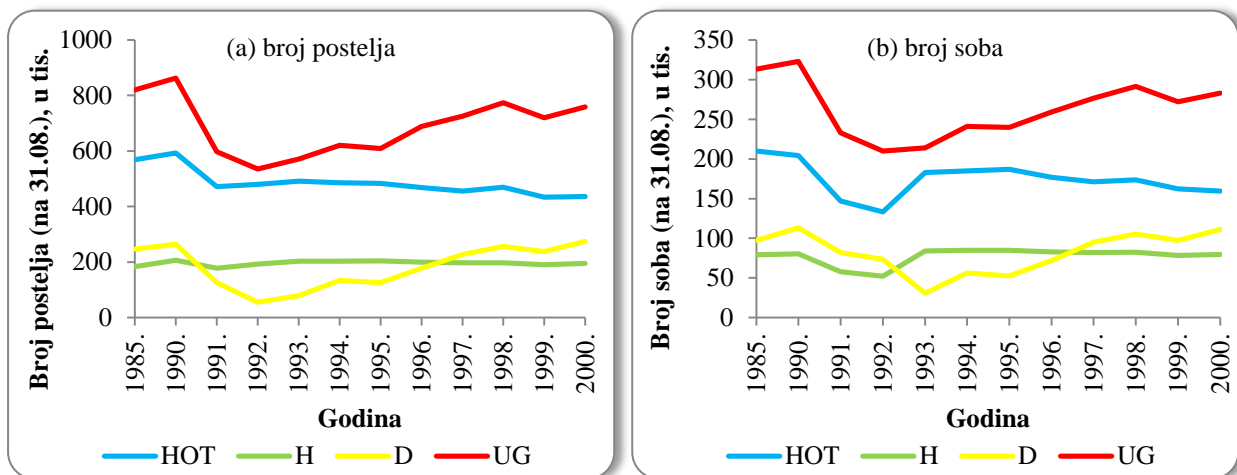
vremenskom horizontu pada po prosječnoj godišnjoj stopi od -1,95% što stavlja hotelijerstvo na drugo mjesto odmah ispod privrede i iznad ugostiteljstva.

3.3.1. Ocjena ekonomskoga položaja hrvatskoga hotelijerstva pomoću apsolutnih mjera uspješnosti poslovanja za razdoblje od 1991. do 2000.

Analiza fizičkih kapaciteta hrvatskoga hotelijerstva pokazuje poboljšanje strukture u odnosu na prethodno razdoblje (1961–1990). Valja napomenuti kako je broj soba za 1991. i 1992. procijenjen (neraspodavanje podacima službene statistike). Procjena je izvršena na način da se za svaku poznatu godinu broja soba određene kategorije (hotelijerstvo, hoteli i sličan smještaj, kućanstva) utvrdio njezin udjel u broju soba ugostiteljstva (podaci službene statistike). Dobiveni postotni udjeli predstavljali su osnovicu za izračun postotnog udjela procijenjenih godina. Postotni udjel za 1991. i 1992. dobiven je kao trogodišnji pomični prosjek (aritmetička sredina tri prethodne godine). Postotni udjel procijenjene godine pomnožen je sa registriranim brojem soba ugostiteljstva iste godine i tako je dobiven procijenjeni broj soba svake pojedine kategorije.

U promatranom razdoblju 1991–2000. hotelijerstvo u prosjeku čini oko 69% ukupnih fizičkih kapaciteta ugostiteljstva (70,84% ukupnog broja postelja i 66,60% ukupnog broja soba) što predstavlja poboljšanje u odnosu na prethodno razdoblje (1961–1990) od 3,36 postotnih poena. Skupina "Hoteli i sličan smještaj" čini oko 30% (poboljšanje u odnosu na prethodno razdoblje od čak 5,72 postotnih poena) ukupnih fizičkih kapaciteta ugostiteljstva.

Grafikon 8: Fizički kapaciteti hrvatskoga hotelijerstva od 1991. do 2000. – broj postelja (a) i broj soba (b)

Napomena: HOT – hotelijerstvo; H – skupina hoteli i sličan smještaj; K – kućanstva; UG – ugostiteljstvo-

Izvor: ***: **Statistički ljetopis RH** (razni brojevi), Državni zavod za statistiku, Zagreb, 1996., p. 335, 2000., p. 368; ***: **Ugostiteljstvo u ...** (razni brojevi), Državni zavod za statistiku, Zagreb, 1997., 1998., 1999., 2000., p. 9, 2001., p. 11; ***: **Turizam u ...** (razni brojevi), Državni zavod za statistiku, Zagreb, 1995., p. 9, 1998., p. 16, 1999., p. 15, 2001., p. 16-17.

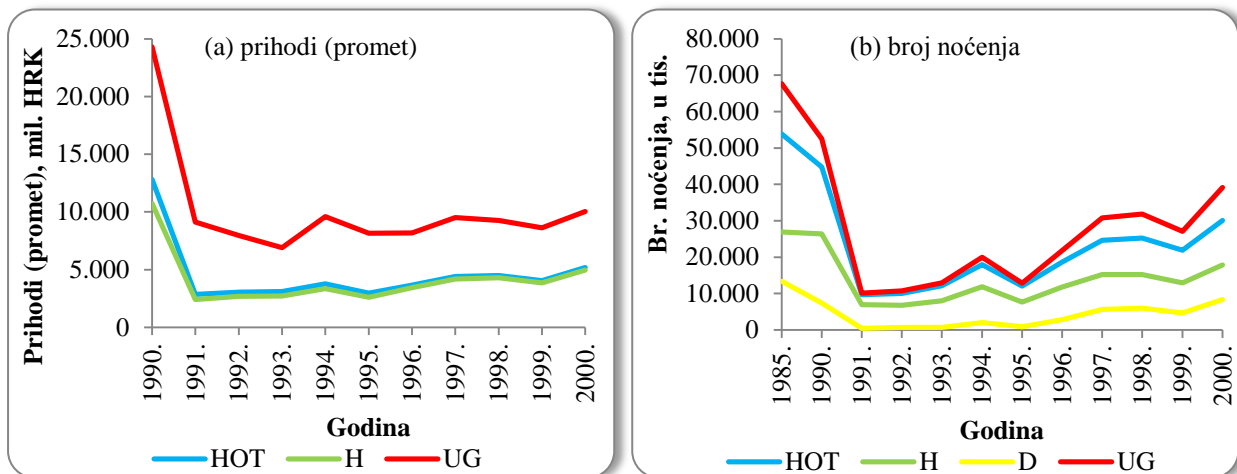
Duži vremenski horizont (1991–2010) pokazuje kako se struktura fizičkih kapaciteta ugostiteljstva pogoršala, a ne poboljšala, u usporedbi sa jednako dugim dvadesetogodišnjim razdobljem 1971–1990. U spomenutom razdoblju hotelijerstvo u prosjeku čini 59% ukupnih fizičkih kapaciteta ugostiteljstva (58,81% ukupnog broja postelja i 58,84% ukupnog broja soba) što je za velikih 8,98 postotnih poena manje u odnosu na razdoblje 1971–1990. Istovremeno skupina "Hoteli i sličan smještaj" svoj udjel povećava za neznatni jedan postotni poen.

Kao i u analizi u prethodnom poglavlju tako i u ovom iz hotelijerstva je izuzeta kategorija kućanstva. Razlog izuzimanja identičan je ranije iznesenom. U prosjeku ova kategorija, u razdoblju od 1991. do 2000., čini oko 28% ukupnih fizičkih kapaciteta ugostiteljstva (25,64% ukupnog broja postelja i 30,80% ukupnog broja soba) što predstavlja smanjenje od 5,51 postotnih poena u odnosu na vremenski interval 1961–1990. Duža vremenska perspektiva (1991–2010) daje sasvim drugu sliku o zastupljenosti kućanstva u ukupnim fizičkim kapacitetima ugostiteljstva. U spomenutom razdoblju kućanstva u prosjeku čine oko 37% ukupnih fizičkih kapaciteta ugostiteljstva (36,24% ukupnog broja postelja i 38,08% ukupnog broja soba) što je 5,99 postotnih poena više u odnosu na prethodno razdoblje (1971–1990).

Hrvatsko hotelijerstvo nikada nije dostiglo predratnu veličinu fizičkih kapaciteta. Rekordni broj postelja i soba hotelijerstvo bilježi 1989. (610.553 ležajeva i 222.464 soba). Od samostalnosti Hrvatske najveće fizičke kapacitete hotelijerstva službena statistika evidentira u 1993., kada je riječ o broju postelja (491.702), i 1995., kada je riječ o broju soba (187.103).

Apsolutne mjere uspješnosti pokazuju tendenciju rasta.²³⁶ Prihodi su deflacionirani korištenjem indeksa potrošačkih cijena (engl. *Consumer Price Index*) ugostiteljskih usluga. Indeksi potrošačkih cijena izračunavaju se i objavljuju od siječnja 2004., a zbog potreba korisnika službena statistika je konstruirala seriju unatrag do siječnja 1998. Za razdoblje od 1990. do 1997. korišten je indeks cijena ugostiteljskih usluga. Najveći prihod, u vremenskom intervalu 1991–2000., hrvatsko hotelijerstvo ostvaruje u 2000. – 5,184 mlrd HRK (51,73% prihoda ugostiteljstva). Ovome treba pridodati i 30 mil. ostvarenih noćenja i 5,4 mil. dolazaka. U istoj godini skupina "Hoteli i sličan smještaj" realizira 4,961 mlrd HRK prihoda (96% ukupnih prihoda hotelijerstva), 17,8 mil. noćenja i 3,4 mil. dolazaka. Ovi rezultati su zanemarivi ukoliko se u obzir uzme predratna 1990. kada je hrvatsko hotelijerstvo generiralo 12,8 mlrd HRK, a skupina "Hoteli i sličan smještaj" 10,7 mlrd HRK.

Grafikon 9: **Prihodi (promet) hrvatskoga hotelijerstva u cijenama iz 2005. (a) i broj noćenja (b) za razdoblje od 1991. do 2000.**

Napomena: HOT – hotelijerstvo; H – skupina hoteli i sličan smještaj; K – kućanstva; UG – ugostiteljstvo; * - od 1996. godine preuzeti podaci za prihode (promet) su prema NKD-u.

Izvor: ***: **Statistički ljetopis RH** (razni brojevi), Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2000., p. 368, 2001., p. 371; **Ugostiteljstvo u ...** (razni brojevi), Državni zavod za statistiku, Zagreb, 1992., p. 7, 1993., 1994., p. 6, 1995., 1996., p. 8, 1997., 1998., 1999., 2000., p. 9, 2001., p. 11; ***: **Turizam u ...** (razni brojevi), Državni zavod za statistiku, Zagreb, 1996., p. 16, 2001., p. 21.

²³⁶ Cf. infra grafikon 9.

Za ugostiteljstvo 2000. donosi sljedeće poslovne rezultate:

- ✓ 10,022 mlrd HRK prihoda (24,3 mlrd HRK u 1990.),
- ✓ 39,2 mil. noćenja (52,5 mil. noćenja u 1990.),
- ✓ 7,1 mil. dolazaka (8,5 mil. u 1990.).

U promatranom razdoblju 1991–2000. skupina "Hoteli i sličan smještaj" pokazuje najveću prosječnu godišnju stopu rasta prihoda od 8,31%. Hotelijerstvo također ostvaruje iznimno visoku prosječnu godišnju stopu rasta prihoda od 6,85% dok najmanje povećanje pokazuje ugostiteljstvo (prosječna godišnja stopa rasta prihoda od 1,07%). Najveći dio rasta prihoda odvijao se u drugoj polovici 1990-ih (1996–2000). Hotelijerstvo i skupina "Hoteli i sličan smještaj" bilježe nevjerojatne prosječne godišnje stope rasta prihoda od 9,18% odnosno 9,69%. U istom razdoblju prihodi ugostiteljstva prosječno godišnje rastu po stopi od 5,21%. Ovo je ujedno i najdinamičnije razdoblje za sve skupine po svim apsolutnim mjerama uspješnosti poslovanja. Ilustracije radi valja spomenuti kako je od 1996. do 2000. prosječna godišnja stopa rasta noćenja za hotelijerstvo iznosila 12,69%, skupinu "Hoteli i sličan smještaj" 11,03% i ugostiteljstvo 15,71%.

Apsolutne mjere poslovne uspješnosti navode na zaključak o zadovoljavajućem poslovnom rezultatu, međutim, ako se u analizu, za što autor smatra da ima argumenata, uvede i predratna 1990. tada dobiveni rezultati ne mogu biti zadovoljavajući. Valja samo istaknuti kako vremenski interval 1990–2000. pokazuje prosječne godišnje stope pada hotelijerstva za prihode (-8,65%), noćenja (-3,91%) i dolaske (-3,04%). Rekordni broj noćenja (1987. – 54,4 mil.), i dolazaka (1988. – 8,6 mil.) hrvatskoga hotelijerstva nije nikada ponovljen u nezavisnoj Republici Hrvatskoj.

Analiza strukture ostvarenih noćenja s obzirom na zemlju podrijetla turista pokazuje nastavak trenda povećanja udjela inozemnih u ukupno ostvarenim noćenjima. U razdoblju od 1991. do 2000. udio ostvarenih noćenja stranih turista u ukupnim noćenjima, u prosjeku, za svaku pojedinu skupinu poprima sljedeće vrijednosti:

- ✓ hotelijerstvo – 75,95%,
- ✓ hoteli i sličan smještaj – 71,63%,
- ✓ kućanstva – 81,76%,
- ✓ ugostiteljstvo – 76,65%.

Rastući trend povećanja udjela inozemnih i smanjenje udjela domaćih turista dovodi u pitanje razinu životnoga standarda domicilnoga stanovništva.

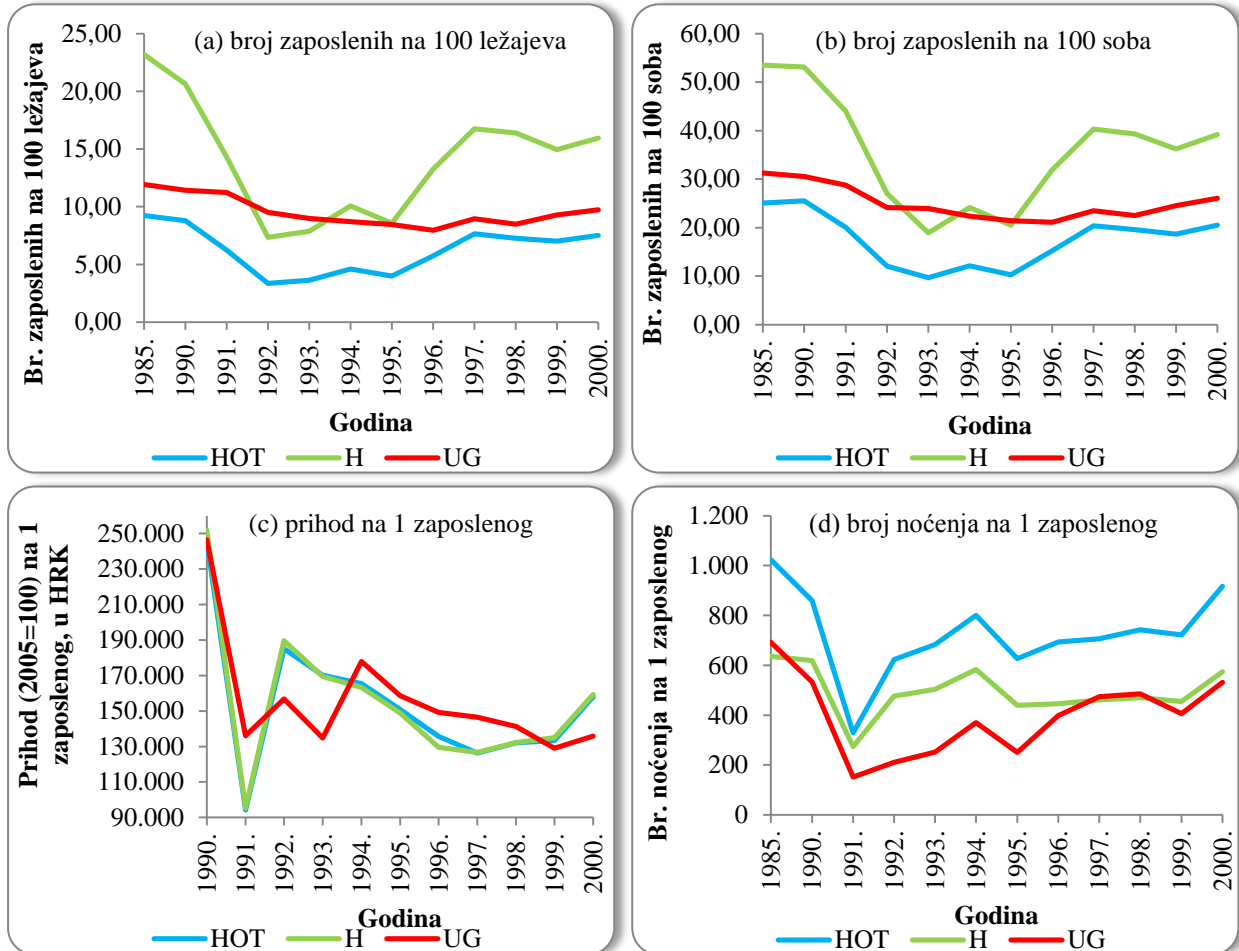
3.3.2. Ocjena ekonomskoga položaja hrvatskoga hotelijerstva pomoću relativnih mjera uspješnosti poslovanja za razdoblje od 1991. do 2000.

Relativni pokazatelji ekonomskoga položaja hrvatskoga hotelijerstva ukazuju u nekim segmentima na poboljšanje, a u drugim na pogoršanje ekonomskoga položaja u odnosu na prethodno razdoblje (1961–1990).

U vremenskom intervalu 1991–2000. hrvatsko hotelijerstvo je, u prosjeku, na 100 ležaja zapošljavalo 5,70 zaposlenika što je za 59% manje u odnosu na prethodno razdoblje (1961–1990). Skupina "Hoteli i sličan smještaj" zapošljava u prosjeku 12,54 djelatnika (69% manje u odnosu na prethodno razdoblje), a ugostiteljstvo 9,12 djelatnika (33% manje u odnosu na prethodno razdoblje). Ukoliko se promatra duži vremenski horizont (1991–2010) prosječan broj zaposlenih na 100 ležaja u hotelijerstvu iznosi 6,92 zaposlenika, u skupini

"Hoteli i sličan smještaj" 15,20 zaposlenika te u ugostiteljstvu 9,31 zaposlenika. Kao i u slučaju kraćeg vremenskog horizonta (1991–2000) tako i ovaj duži u usporedbi sa jednako dugim prethodnim razdobljem (1971–1990)²³⁷ pokazuje trend smanjenja broja zaposlenih na 100 ležaja.

Grafikon 10: **Produktivnost rada hrvatskoga hotelijerstva u razdoblju od 1991. do 2000.**

Napomena: HOT – hotelijerstvo; H – skupina hoteli i sličan smještaj; UG – ugostiteljstvo; * - podaci za broj zaposlenih do 1998. predstavljaju stanje za poduzeća/trgovačka društva na 30.09., a od 1998. uzima se stanje na 30.08. (podaci za ugostiteljske obrtnike predstavljaju stanje na 31.12.).

Izvor: Izračunao autor – prema: ***: **Statistički ljetopis RH** (razni brojevi), Državni zavod za statistiku, Zagreb, 1996., p. 335, 2000., p. 368, 2001., p. 371; ***: **Ugostiteljstvo u ...** (razni brojevi), Državni zavod za statistiku, Zagreb, 1992., p. 7, 1993., 1994., p. 6, 1995., 1996., p. 8, 1997., 1998., 1999., 2000., p. 9, 2001., p. 11; ***: **Turizam u ...** (razni brojevi), Državni zavod za statistiku, Zagreb, 1995., p. 9, 1996., p. 16, 1998., p. 16, 1999., p. 15, 2001., p. 16-17, 21.

Od 1991. do 2000. najveći broj djelatnika na 100 soba, u prosjeku, zapošljava skupina "Hoteli i sličan smještaj" (32,17 radnika) zatim slijedi ugostiteljstvo (23,85 radnika) te naposljetku hotelijerstvo (15,87 radnika). Usporedba razdoblja 1991–2010. s razdobljem 1971–1990. potvrđuje trend smanjenja broja zaposlenih na 100 soba za sve skupine. (prosječno smanjenje zaposlenih u hotelijerstvu za 22%, u skupini "Hoteli i sličan smještaj" za 25% i u ugostiteljstvu za 14%). Najveći prosječni prihod po zaposlenom, u analiziranom razdoblju (1991–2000), generira ugostiteljstvo (146.590 HRK). Hotelijerstvo u prosjeku realizira prihod po zaposlenom u iznosu od 145.103 HRK, a skupina "Hoteli i sličan smještaj"

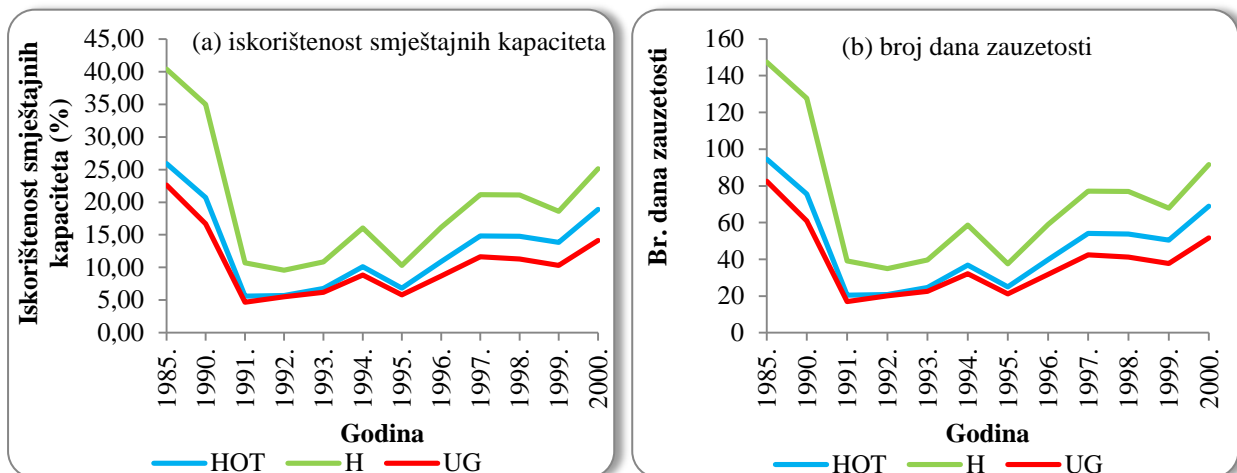
²³⁷ Od 1971. do 1990. hotelijerstvo je u prosjeku zapošljavalo 8,75 radnika na 100 ležaja, skupina "Hoteli i sličan smještaj" 21,15 radnika, a ugostiteljstvo 11,32 radnika.

144.921 HRK. Hotelijerstvo, od 1991. do 2000., bilježi najveći prosječni broj noćenja po zaposlenom (684) što je za 56% više u odnosu na ugostiteljstvo i 46% u odnosu na skupinu "Hoteli i sličan smještaj".

Prosječna godišnja stopa rasta prihoda na jednog zaposlenoga u hotelijerstvu (1991–2000) iznosi vrlo dobrih 4,26%. Ovo prati i iznimno dobra prosječna godišnja stopa rasta broja noćenja po zaposlenom od 5,67%. Skupina "Hoteli i sličan smještaj" pokazuje najveću prosječnu godišnju stopu rasta prihoda po zaposlenom (4,47%). Iznimno visoke prosječne godišnje stope rasta prihoda i broja noćenja po zaposlenom u vremenskom intervalu 1991–1995. čini se da su posljedica, prije svega, smanjenja broja zaposlenih.

U razdoblju od 1991. do 2000. hotelijerstvo je imalo prosječnu iskorištenost smještajnih kapaciteta²³⁸ od 10,83%, skupina "Hoteli i sličan smještaj" 15,96%, a ugostiteljstvo 8,71% ili izraženo brojem dana zauzetosti hotelijerstvo bilježi prosječnu zauzetost od 40 dana, skupina "Hoteli i sličan smještaj" 58 dana, a ugostiteljstvo 32 dana. Relativni pokazatelji iskorištenosti smještajnih kapaciteta i broja dana zauzetosti nešto su povoljniji u dužem vremenskom horizontu (1991–2010) pa je tako prosječna iskorištenost smještajnih kapaciteta hotelijerstva 16,32%, skupine "Hoteli i sličan smještaj" 22,69% i ugostiteljstva 12,21%. Ovako niska prosječna iskorištenost smještajnih kapaciteta predstavlja pogoršanje u odnosu na prethodno razdoblje (1971–1990) i to za 39% kada je u pitanju hotelijerstvo te za 60% kada su u pitanju skupina "Hoteli i sličan smještaj" i ugostiteljstvo. Kao i u prethodnom razdoblju hotelijerstvo nedovoljno iskorištava svoje fizičke kapacitete, a podaci o broju dana zauzetosti i dalje govore o iznimnoj sezonalnosti hrvatskoga hotelijerstva.

Grafikon 11: Iskorištenost smještajnih kapaciteta hrvatskoga hotelijerstva u razdoblju od 1991. do 2000.

Napomena: HOT – hotelijerstvo; H – skupina hoteli i sličan smještaj; UG – ugostiteljstvo; iskorištenost smještajnih kapaciteta = (br. noćenja * 100) / (ležajevi * 365); br. dana zauzetosti = 365 * iskorištenost smještajnih kapaciteta.

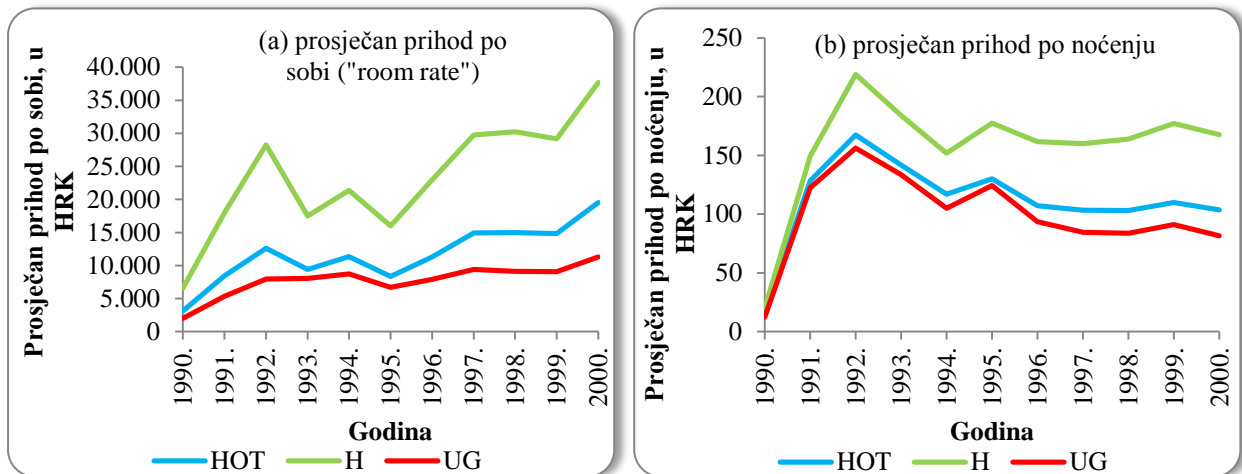
Izvor: Izračunao autor – prema: ***: **Statistički ljetopis RH** (razni brojevi), Državni zavod za statistiku, Zagreb, 1996., p. 335, 2000., p. 368, 2001., p. 371; ***: **Ugostiteljstvo u ...** (razni brojevi), Državni zavod za statistiku, Zagreb, 1992., p. 7, 1993., 1994., p. 6, 1995., 1996., p. 8, 1997., 1998., 1999., 2000., p. 9, 2001., p. 11; ***: **Turizam u ...** (razni brojevi), Državni zavod za statistiku, Zagreb, 1995., p. 9, 1996., p. 16 1998., p. 16, 1999., p. 15, 2001., p. 16-17, 21.

²³⁸ Cf. infra grafikon 11.

Nemoguće je ne uvažiti iznimno visoke prosječne godišnje stope rasta iskorištenosti smještajnih kapaciteta. Od 1991. do 2000. hotelijerstvo je prosječno godišnje povećavalo iskorištenost smještajnih kapaciteta za 14,40%, skupina "Hoteli i sličan smještaj" za 9,93%, a ugostiteljstvo za 13,12%. Ovakve visoke stope posljedica su velikog rasta iskorištenosti smještajnih kapaciteta u drugoj polovici 1990-ih (1996–2000). Ako se u analizu uključi predratna 1990. tada novi vremenski interval 1990–2000. pokazuje značajno drugačiju sliku. U tom razdoblju iskorištenost smještajnih kapaciteta hotelijerstva prosječno godišnje raste 0,21%, ugostiteljstva 0,09% dok iskorištenost smještajnih kapaciteta skupine "Hoteli i sličan smještaj" prosječno godišnje pada po stopi -0,71%. Visoke stope rasta od 1996. do 2000. nisu mogle amortizirati utjecaj događaja s početka 1990-ih.

Pokazatelji ukupnog poslovanja hrvatskoga hotelijerstva iskazuju konstantni pozitivni trend poboljšanja ekonomskoga položaja.²³⁹ Pri izračunu prosječnoga prihoda po sobi i po noćenju korišten je ostvaren prihod od smještaja pravnih osoba.²⁴⁰ Podaci o obrtnicima nisu dostupni.

Grafikon 12: Pokazatelji ukupnoga poslovanja hrvatskoga hotelijerstva od 1991. do 2000. (u stalnim cijenama, 2005=100)

Napomena: Prosječan prihod po sobi = prihod od smještaja / ukupan br. soba; prosječan prihod po noćenju = prihod od smještaja / ukupan br. noćenja; HOT – hotelijerstvo; H – skupina hoteli i sličan smještaj; UG – ugostiteljstvo.

Izvor: Izračunao autor – prema: ***: **Statistički ljetopis RH** (razni brojevi), Državni zavod za statistiku, Zagreb, 1996., p. 335, 2000., p. 368, 2001., p. 371; ***: **Ugostiteljstvo u ...** (razni brojevi), Državni zavod za statistiku, Zagreb, 1992., p. 7, 12, 1993., 1994., p. 6, 9, 1995., 1996., p. 8, 11, 1997., 1998., 1999., 2000., p. 9-10, 2001., p. 11-12; ***: **Turizam u ...** (razni brojevi), Državni zavod za statistiku, Zagreb, 1995., p. 9, 1996., p. 16, 1998., p. 16, 1999., p. 15, 2001., p. 16-17, 21.

Skupina "Hoteli i sličan smještaj" od 1991. do 2000., u prosjeku, generira prosječan prihod po sobi u iznosu od 41.726 HRK što je za 101% više u odnosu na hotelijerstvo i čak 248% više u odnosu na ugostiteljstvo. Druga polovica 1990-ih (1996–2000) bilježi najveće prosječne godišnje stope rasta prosječnog prihoda po sobi svih skupina. Valja istaknuti kako prosječan prihod po sobi hotelijerstva raste po iznimno visokoj prosječnoj godišnjoj stopi od 14,65%. Istovremeno "Hoteli i sličan smještaj" bilježe stopu od 13,21%, a ugostiteljstvo 9,40%. Ako se u analizu uzme predratna 1990. tada je vidljivo da hrvatsko hotelijerstvo poboljšava svoje relativne pokazatelje poslovne uspješnosti. Naime, u razdoblju od 1990. do

²³⁹ Cf. infra grafikon 12.

²⁴⁰ Od 1996. godine preuzeti podaci za prihode (promet) od smještaja su prema NKD-u.

2000. prosječan prihod po sobi rastao je prosječno godišnje po stopi od 22,59% za hotelijerstvo, 21,43% za skupinu "Hoteli i sličan smještaj" te 21,21% za ugostiteljstvo.

Prosječna godišnja stopa rasta prosječnoga prihoda po noćenju od 1991. do 2000. skupine "Hoteli i sličan smještaj" iznosi 1,27%. Hotelijerstvo i ugostiteljstvo u istom razdoblju bilježe stope pada (-2,35% hotelijerstvo i -4,41% ugostiteljstvo). Prosječno vrijeme boravka gostiju u razdoblju od 1991. do 2000. za hotelijerstvo i ugostiteljstvo iznosi 5 dana, a za skupinu "Hoteli i sličan smještaj" 4 dana. Usporedba vremenskoga intervala 1991–2010. s 1971–1990. dovodi do zaključka o smanjenju prosječnoga boravka gostiju svih skupina za 1 dan.

3.4. EKONOMSKI POLOŽAJ HRVATSKOGA HOTELIJERSTVA U RAZDOBLJU TURISTIČKOGA OPORAVKA 2001 – 2010.

U novo stoljeće hrvatsko gospodarstvo ulazi s dinamičnijim stopama rasta svih značajnih makroekonomskih agregata. U 2001. godini BDP Hrvatske iznosi 191 mlrd HRK što je za 13,70% više u odnosu na 1991. godinu. Krajem desetljeća (2010.) BDP Hrvatske doseže 281 mlrd HRK.²⁴¹ Od 2001. do 2010. BDP privrede raste po prosječnoj godišnjoj stopi 4,37%. Privreda je tek tijekom 2002. postigla razinu BDP-a iz 1990. Ovaj podatak je sam po sebi porazan pošto govori o tome da se privreda nije pomaknula s istoga mjesta odnosno da nije povećala ukupnu razinu proizvodnje (gospodarske aktivnosti) dvanaest godina. Ovim nažalost ne završava priča o stagnaciji hrvatske privrede. Treba uzeti u obzir činjenicu kako je BDP iz 1990. otprilike bio jednak onome iz 1978. čime se horizont stagnacije povećava na nešto malo manje od 25 godina.

Prva polovica 2000-ih donijela je rekordne prosječne godišnje stope rasta BDP-a od 8,65%, trend respektabilan i u svjetskim okvirima. Na žalost takav se trend nije nastavio u vremenskom intervalu 2006–2010. Svjetska ekonomska kriza, ali najvećim dijelom unutarnji strukturni problemi privredi donose zanemarivu prosječnu godišnju stopu rasta BDP-a od 0,13%. Naime, začetak svjetske ekonomske krize privreda RH nije posebno osjetila. Razloge tomu treba tražiti u strukturi gospodarstva koje je uslužno, a ne proizvodno. Iako bi mala otvorena privreda trebala biti izvozno orijentirana, bazirana na proizvodnom realnom sektoru, koeficijent pokrića uvoza izvozom govori o atipičnom gospodarskom modelu Hrvatske. U razdoblju od 1960. do 1990. koeficijent pokrića uvozom izvozom u prosjeku iznosi 75,83% dok za razdoblje 1991–2010. iznimno niskih 58,31%. Dobar dio uvoza pokriven je aktivnostima turizma.

Bruto dodana vrijednost ugostiteljstva, u analiziranom razdoblju 2001–2010., pokazuje veću prosječnu godišnju stopu rasta (4,89%) od BDP-a privrede. Istovremeno, ostvarena prosječna godišnja stopa rasta je za 0,35 postotnih poena manja u odnosu na razdoblje 1991–2000. što upućuje na trend usporavanja rasta BDV-a ugostiteljstva. Promatrajući duži vremenski horizont (1990–2010) zamjetno je kako BDV ugostiteljstva prosječno godišnje pada po stopi od -0,52%. Drugim riječima ostvareni BDV ugostiteljstva u 2010. nije još dosegnu razinu iz 1990., a još valja istaknuti kako je razina DP-a ugostiteljstva i turizma iz 1990. približno jednaka onoj iz 1977. Prosječna godišnja stopa rasta BDV-a ugostiteljstva u razdoblju 2001–2005. je nešto manja od prosječne godišnje stope rasta BDP-a privrede, a iznosi 8,32%. Ugostiteljstvo je dinamičnije od privrede u vremenskom intervalu

²⁴¹ Cf. infra tablica 15.

2006–2010. čime pokazuje veću otpornost na svjetsku ekonomsku krizu.²⁴² U tom razdoblju BDV ugostiteljstva prosječno godišnje raste po stopi 2,02% što je za 1,89 postotnih poena više od rasta BDP-a privrede.

Tablica 15: **Osnovni makroekonomski agregati Republike Hrvatske u razdoblju od 2001. do 2010.**

Godina	BDP (stalne cijene, u cijenama prethodne godine, referentna godina 2005) u mil. HRK					Ostvarene investicije u dugotrajnu imovinu (bruto investicije) (stalne cijene u cijenama prethodne godine, 2005=100) u mil. HRK			Dugotrajna imovina (K) (stalne cijene u cijenama prethodne godine, 2005=100), mil. HRK **	Stanovništvo (procjena sredinom godine)	Koefficient pokriva izvoza (%)
	PRIV	UG	HOT*	% na PRIV		Privreda Hrvatske	UG	% na PRIV	PRIV		
	[1]	[2]	[3]	za [2]	za [3]	[4]	[5]	za [5]	[6]		
2001.	191.360	7.074	3.891	3,70	2,03	42.793	914	2,14	...	4.440.000	50,90
2002.	202.293	7.871	4.284	3,89	2,12	52.488	1.965	3,74	341.391	4.440.000	45,80
2003.	245.473	8.778	4.893	3,58	1,99	66.482	2.228	3,35	358.307	4.440.000	43,60
2004.	255.593	9.007	4.915	3,52	1,92	68.814	2.497	3,63	375.857	4.439.000	48,30
2005.	266.652	9.739	5.454	3,65	2,05	71.725	2.339	3,26	389.259	4.442.000	47,30
2006.	279.850	10.033	5.704	3,59	2,04	83.546	3.887	4,65	424.362	4.440.000	48,20
2007.	294.011	10.986	6.098	3,74	2,07	90.435	3.909	4,32	459.654	4.436.000	47,80
2008.	301.494	11.236	6.139	3,73	2,04	88.785	3.611	4,07	446.524	4.434.000	46,00
2009.	284.653	10.869	6.293	3,82	2,21	72.860	2.818	3,87	473.153	4.429.000	49,50
2010.	281.309	10.868	6.501	3,86	2,31	49.711	1.198	2,41	...	4.418.000	58,80

Napomena: UG – ugostiteljstvo; HOT – hotelijerstvo; PRIV - privreda; * - procjena autora; ** - dugotrajna imovina u užem smislu (obuhvaća nematerijalnu i materijalnu dugotrajnu imovinu; ne uključuje financijsku imovinu i potraživanja).

Izvor: ***: **Statistički ljetopis RH** (razni brojevi), Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2002., p. 206 i 339, 2003., p. 206, 2004., p. 214, 2005., p. 206 i 217, 2006., p. 196 i 207, 2007., p. 217-218, 376, 2008., p. 209 i 220, 2009., p. 211-212, 2010., p. 219 i 366, 2011., p. 108, 201, 212-213, 367; ***: "Procjena tromjesečnog bruto domaćeg proizvoda od prvog tromjesečja 2000. do četvrtog tromjesečja 2010." 31.03.2011., <http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2010/12-01-01_04_2010.htm> (12.06.2012.); ***: **Mjesečno statističko izvješće**, Državni zavod za statistiku, Zagreb, Vol. 21, 2012., No. 4, p. 84; ***: **Investicije u 2010.**, Statistička izvješća, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2012., p. 18; Družić, I., Sirotković, J.: **Uvod u hrvatsko gospodarstvo**, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2002., p. 77.; ***: **Analiza financijskih rezultata poduzetnika RH u ...** (razni brojevi), FINA, Zagreb, 2004., 2005., p. 23, 2006., p. 17, 2007., 2008., p. 25, 2010., p. 23.

Najveću prosječnu godišnju stopu rasta BDV-a, za razdoblje 2001–2010., bilježi hotelijerstvo.²⁴³ Bruto dodana vrijednost hotelijerstva raste po prosječnoj godišnjoj stopi od 5,87%, ali kao i kod ugostiteljstva ova stopa ukazuje na trend usporavanja rasta BDV-a hotelijerstva. Naime, u razdoblju od 1991. do 2000. BDV hotelijerstva je rastao po prosječnoj godišnjoj stopi od 11,62%. U odnosu na privredu i ugostiteljstvo hotelijerstvo pokazuje dinamičnije stope rasta i pada ukupne aktivnosti pa je tako BDV hotelijerstva iz 1990.

²⁴² Pošto većinu gostiju čine inozemni gosti djelatnost ugostiteljstva mogla bi se smatrati izvoznom. Svaka izvozna djelatnost prva osjeća krizu na svjetskom tržištu, ali i prva pokazuje znakove oporavka. Njezin oporavak ovisi o brzini oporavka emitivnih turističkih zemalja. S druge strane treba uzeti u obzir i utjecaj vanjskih faktora kao što su događanja u Grčkoj i Bliskom istoku.

²⁴³ Podaci o BDV-u hotelijerstva su procijenjeni. Više objašnjenja o načinu procjene cf. poglavlje 3.2.

nadmašen tek u 2010. Ovome svakako treba pridodati podatak da je DP hotelijerstva iz 1990. približno bio jednak onome iz 1978.

U analiziranom razdoblju od 2001. do 2010. ostvarene investicije privrede u dugotrajnu imovinu prosječno godišnje rastu po stopi 1,68% što je za 6,60 postotnih poena manje u odnosu na razdoblje 1991–2000. Cjelokupni vremenski horizont (1991–2010) pokazuje prosječnu godišnju stopu rasta investicija u dugotrajnu imovinu od 5,19%, odnosno 2,05%, ako se pridoda predratna 1990. Ugostiteljstvo od 2001. do 2010. ostvaruje višu prosječnu godišnju stopu rasta ostvarenih investicija u dugotrajnu imovinu u iznosu od 3,05%, ali isto tako i jači trend smanjenja investicija u odnosu na prethodno razdoblje (1991–2000).²⁴⁴ Prva polovica 2000-ih (2001–2005) ima daleko najveće prosječne godišnje stope rasta ostvarenih investicija u dugotrajnu imovinu. Za privredu ona iznosi 13,78%, a ugostiteljstvo nevjerojatnih 26,48%. Druga polovica 2000-ih (2006–2010) bilježi negativni trend pa tako ostvarene investicije u privredi prosječno godišnje padaju po stopi od -12,17%, a one u ugostiteljstvu po stopi od -25,49%. Sveukupno gledajući bruto investicije u ugostiteljstvu jačaju svoj relativni značaj u ukupnim bruto investicijama pa tako razdoblje 2001–2010. donosi povećanje udjela ostvarenih investicija u dugotrajnu imovinu ugostiteljstva u ukupnim investicijama privrede sa, u prosjeku, 2,4% (1991–2000) na 3,54% (2001–2010).

Za razliku od prethodnog razdoblja (1993–2000) kada je dugotrajna imovina hrvatskih poduzetnika (uži pristup) padala po prosječnoj godišnjoj stopi od -0,04%, novije razdoblje (2002–2009) bilježi prosječnu godišnju stopu rasta dugotrajne imovine od 4,77%. Tome rastu su svakako pridonijele visoke prosječne godišnje stope rasta investicija u dugotrajnu imovinu. Moguće je postaviti pitanje da li je rast dugotrajne imovine bio zadovoljavajući s obzirom na postignute prosječne godišnje stope rasta investicija odnosno da li su ostvarene investicije bile dovoljno efikasne da na pravi način djeluju na BDP i posredno na povećanje osnovnih sredstava?

Tablica 16: Procjena efikasnosti investiranja u privredi i ugostiteljstvu Republike Hrvatske u razdoblju od 2001. do 2010.

Vremensko razdoblje	Marginalni kapitalni koeficijent s pomakom od 4. godine (k_m)		Efikasnost investicija ($1/k_m$)		ICOR	
	Privreda Hrvatske	UG	Privreda Hrvatske	UG	Privreda Hrvatske	UG
1991–2010.	7,17	4,22	0,14	0,24	8,24	4,24
2001–2005.	2,73	2,25	0,37	0,44	3,01	2,81
2006–2010.	235,15	15,46	0,004	0,06	205,54	14,15

Napomena: UG – ugostiteljstvo; ICOR (engl. *incremental capital output ratio*) = stopa investiranja / prosječna stopa rasta BDP-a.

Izvor: Izračunao autor – prema: tablica 15.

U razdoblju od 2001. do 2005. investicije u privredi pokazuju veću efikasnost u odnosu na prethodna razdoblja (1991–1995.; 1996–2000.) i kraj 2000-ih (2006–2010). Marginalni kapitalni koeficijent s pomakom od četiri godine (k_m) za privredu Hrvatske iznosi 2,73 i predstavlja najbolji postignuti marginalni kapitalni koeficijent u odnosu na sva do sada analizirana razdoblja (od 1964. do 2010.). Ilustracije radi valja navesti kako je drugi najbolji postignuti marginalni kapitalni koeficijent s pomakom od četiri godine postignut u

²⁴⁴ Razdoblje od 1991. do 2000. imalo je veću prosječnu godišnju stopu rasta ostvarenih investicija u dugotrajnu imovinu za 10,74 postotnih poena.

vremenskom intervalu 1971–1977. (4,05). Efikasnost investiranja u analiziranom razdoblju (2001–2005) pokazuje kako je jedna jedinica investicija u privredi prosječno realizirala 0,37 jedinica BDP-a. Istovremeno, ugostiteljstvo na jednu jedinicu investicija prosječno realizira 0,44 jedinice BDV-a. Bolji marginalni kapitalni koeficijent s pomakom od četiri godine ugostiteljstva potvrđuje poboljšanje efikasnosti investiranja u odnosu na privredu. Unatoč tome treba istaknuti negativni trend porasta marginalnog kapitalnog koeficijenta u ugostiteljstvu sa 0,98 u razdoblju 1996–2000. na 2,25 u razdoblju 2001–2005 i naposljetku na 15,46 u razdoblju 2006–2010.

Posljednje spomenuto razdoblje bilježi iznimno nisku efikasnost investicija ugostiteljstva – jedna investirana jedinica generira svega 0,06 jedinica BDV-a. Uzimajući u obzir vremenski pomak najveći dio investiranja u ugostiteljstvu koji se realizirao u razdoblju 2006–2010. izvršen je u periodu 2001–2005. kada je prosječna godišnja stopa rasta ostvarenih investicija u dugotrajnu imovinu ugostiteljstva iznosila 26,48%. Razdoblje 2006–2010. pokazuje iznimno veliku neefikasnost investicija u privredi. Za porast jedne jedinice BDP-a bio je potreban prirast kapitala od 235,15 jedinica odnosno jedna investirana novčana jedinica u privredi generirala je svega 0,004 jedinica BDP-a.

Primjena drugog pokazatelja efikasnosti investicija (ICOR) navodi na slične zaključke. Izračunati ICOR ne uzima u obzir vremenski pomak. U razdoblju 2001–2005. u privredi je bilo potrebno povećanje udjela investicija u BDP-u od 3,01% za povećanje BDP-a od 1% dok je za ugostiteljstvo bilo potrebno povećati postotni udio investicija u BDV-u za 2,81% kako bi se BDV povećao za 1%. Drugi vremenski interval (2006–2010) pokazuje kako je za 1% povećanje BDP-a privrede bilo potrebno povećati postotni udio investicija u BDP za 205,54%, odnosno za 14,15% kada je riječ o ugostiteljstvu.

Tablica 17: **Zaposlenost i pokazatelji produktivnosti privrede i ugostiteljstva Republike Hrvatske od 2001. do 2010.**

Godina	Zaposlenost (L); godišnji prosjek*		Proizvodnost rada (Y/L) u HRK		Kapitalna opremljenost rada (K/L) u HRK	Udio BDV-a ugostiteljstva u BDP-u privrede (%)
	Privreda Hrvatske	UG	Privreda Hrvatske	UG		
2001.	1.348.000	73.672	141.959	96.018	...	3,70
2002.	1.359.000	80.957	148.854	97.228	251.208	3,89
2003.	1.393.000	81.175	176.219	108.131	257.220	3,58
2004.	1.409.000	83.504	181.400	107.865	266.755	3,52
2005.	1.420.000	82.628	187.783	117.866	274.126	3,65
2006.	1.468.000	84.327	190.634	118.977	289.075	3,59
2007.	1.517.000	90.275	193.811	121.692	303.002	3,74
2008.	1.555.000	91.430	193.887	122.893	287.154	3,73
2009.	1.499.000	89.038	189.895	122.072	315.646	3,82
2010.	1.432.000	89.555	196.445	121.358	...	3,86

Napomena: UG –ugostiteljstvo; * - za ugostiteljstvo podaci do 1998. predstavljaju stanje za poduzeća/trgovačka društva na 30.09., a od 1998. uzima se stanje na 30.08. (podaci za ugostiteljske obrtnike predstavljaju stanje na 31.12.).

Izvor: Izračunao autor – prema tablica 38; ***: **Statistički ljetopis RH** (razni brojevi), Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2002., p. 388, 2003., p. 401, 2004., p. 438, 2005., p. 435, 2006., p. 430, 2007., p. 438, 2008., p. 123 i 433, 2010., 2011., p. 135; ***: **Ugostiteljstvo u ...** (razni brojevi), Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2002., 2003., 2004., 2005., p. 9, 2006., 2007., p. 11, 2008., p. 12, 2009., p. 11, 2010., p. 10.

Zaposlenost donekle pokazuje znakove oporavka. U vremenskom razdoblju od 2001. do 2010. zaposlenost u privredi prosječno godišnje raste po zanemarivoj stopi 0,67%, međutim ako se promatra duži vremenski horizont (1991–2010) tada je uočljiva stagnacija zaposlenosti.²⁴⁵ Realno gledajući zaposlenost je u konstantom opadanju od 1990. Razdoblje 1990–2010. bilježi prosječnu godišnju stopu pada zaposlenosti od -0,45% u privredi i ugostiteljstvu. Ugostiteljstvo, u vremenskom intervalu 2001–2010., ostvaruje dinamičniju prosječnu godišnju stopu rasta zaposlenosti (2,19%). Prva polovica 2000-ih (2001–2005) donosi prosječnu godišnju stopu rasta zaposlenosti od 2,91%, a druga polovica (2006–2010) stopu od 1,52%.

Proizvodnost rada privrede, od 2001. do 2010., prosječno godišnje raste po stopi 3,67% što je za 1,01 postotni poen više od prosječne godišnje stope rasta proizvodnosti rada ugostiteljstva. U odnosu na prethodno razdoblje (1991–2000) proizvodnost rada u ugostiteljstvu pokazuje trend pada.²⁴⁶ Najveći porast proizvodnosti rada ostvaren je u vremenskom intervalu 2001–2005. kada prosječna godišnja stopa rasta proizvodnosti rada privrede iznosi 7,24%, a ugostiteljstva 5,26%. Duži vremenski horizont (1991–2010) pokazuje veću prosječnu godišnju stopu rasta proizvodnosti rada ugostiteljstva (3,73%) od privrede (2,75%). Analiza razdoblja 1990–2010. ukazuje na sljedeće trendove:

- ✓ prosječna godišnja stopa rasta proizvodnosti rada privrede od 1,84%,
- ✓ prosječna godišnja stopa pada proizvodnosti rada ugostiteljstva od -0,04%.

Udio BDV-a ugostiteljstva (2001–2010) u BDP-u privrede u prosjeku iznosi 3,71%. Od početaka Hrvatske nezavisnosti pa do kraja 2000-ih (1991–2010) taj je prosjek bio nešto manji i iznosio je 3,22%. U odnosu na prethodno razdoblje (1971–1990) vidljiv je trend pada udjela BDV-a ugostiteljstva u BDP-u privrede. U prosjeku taj pad iznosi 1,06 postotnih poena.

U odnosu na ugostiteljstvo pa djelomično i privredu hrvatsko hotelijerstvo pokazuje dinamičnije prosječne godišnje stope rasta. U razdoblju od 2001. do 2010. hotelijerstvo bilježi sljedeće godišnje stope:

- ✓ prosječna godišnja stopa rasta zaposlenosti od 1,70%,
- ✓ prosječna godišnja stopa rasta proizvodnosti rada od 4,10%,
- ✓ prosječna godišnja stopa rasta BDV-a od 5,87%.

3.4.1. Ocjena ekonomskoga položaja hrvatskoga hotelijerstva pomoću apsolutnih mjera uspješnosti poslovanja za razdoblje od 2001. do 2010.

Fizički kapaciteti hrvatskoga hotelijerstva²⁴⁷ neznatno se povećavaju, ali istovremeno bilježe pogoršanje strukture u odnosu na prethodno razdoblje (1991–2000). Analizirano razdoblje (2001–2010) pokazuje slijedeću strukturu fizičkih kapaciteta:

- ✓ hotelijerstvo u prosjeku čini 51,20% ukupnih fizičkih kapaciteta ugostiteljstva (49,92% ukupnog broja postelja i 52,48% ukupnog broja soba); smanjenje udjela u odnosu na 1991–2000. za 17,52 postotnih poena,
- ✓ skupina "Hoteli i sličan smještaj" u prosjeku čini 22,36% ukupnih fizičkih kapaciteta ugostiteljstva (20,46% ukupnog broja postelja i 24,26% ukupnog broja soba); smanjenje udjela u odnosu na 1991–2000. za 7,75 postotnih poena,

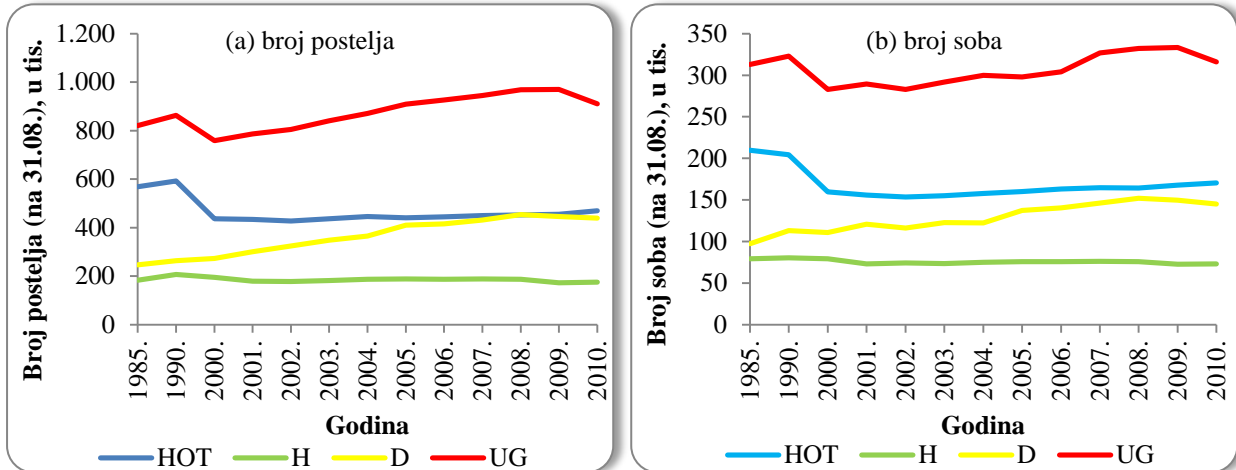
²⁴⁵ Zaposlenost u privredi 2010. bila je jednaka onoj iz 1991.

²⁴⁶ U razdoblju 1991–2000. proizvodnost rada ugostiteljstva raste po prosječnoj godišnjoj stopi 4,12%, a u razdoblju 2001–2010. po prosječnoj godišnjoj stopi 2,64%.

²⁴⁷ Cf. infra grafikon 13.

- ✓ kućanstva²⁴⁸ u prosjeku čine 44,06% ukupnih fizičkih kapaciteta ugostiteljstva (44,08% ukupnog broja postelja i 44,04% ukupnog broja soba); povećanje udjela u odnosu na 1991–2000. za 15,84 postotnih poena.

Grafikon 13: **Fizički kapaciteti hrvatskoga hotelijerstva od 2001. do 2010. – broj postelja (a) i broj soba (b)**

Napomena: HOT – hotelijerstvo; H – skupina hotela i sličan smještaj; D – domaćinstva; UG – ugostiteljstvo; podaci do 1998. predstavljaju stanje za poduzeća/trgovačka društva na 30.09., a od 1998. uzima se stanje na 30.08. (podaci za ugostiteljske obrtnike predstavljaju stanje na 31.12.).

Izvor: ***: **Statistički ljetopis RH** (razni brojevi), Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2001., p. 371, 2002., p. 388, 2003., p. 401, 2004., p. 438, 2005., p. 435, 2006., p. 430, 2007., p. 438, 2008., p. 433; ***: **Ugostiteljstvo u ...** (razni brojevi), Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2002., 2003., 2004., 2005., p. 9, 2006., 2007., p. 11, 2008., p. 12, 2009., p. 11, 2010., p. 10, 2011., p. 11; ***: **Turizam u ...** (razni brojevi), Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2003., p. 22-24, 2005., p. 20-22, 2007., p. 25-28, 2009., p. 12-15, 2011., p. 14-16.

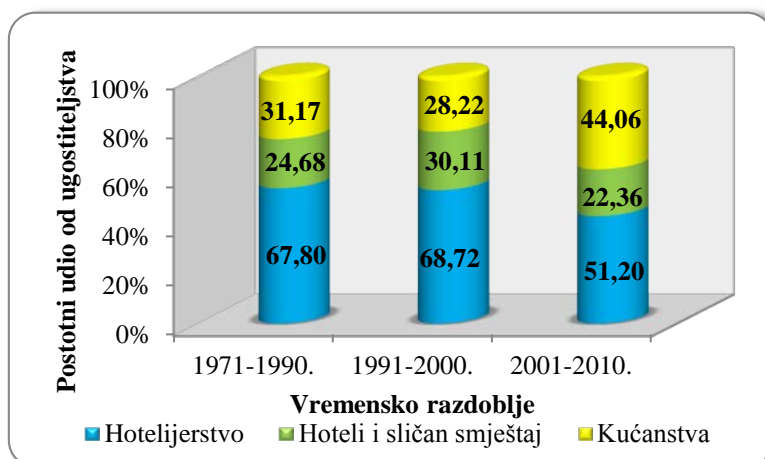
Struktura se fizičkih kapaciteta u dužem razdoblju mijenjala najvećim dijelom u korist kućanstva.²⁴⁹ U razdoblju 1971–1990. kućanstva su u prosjeku činila 31,17% ukupnih fizičkih kapaciteta ugostiteljstva, a na kraju 2000-ih 44,06%. Najveću promjenu doživljava hotelijerstvo koje sa udjela 67,80% u vremenskom intervalu 1971–1990. pada na 51,20% u vremenskom intervalu 2001–2010. Negativan trend pokazuje i skupina "Hoteli i sličan smještaj". Udio ove skupine u ukupnim fizičkim kapacitetima ugostiteljstva se, od 1971–1990. do 2001–2010., smanjio za 2,32 postotnih poena. Ako se uzme u obzir da upravo ova posljednja skupina realizira najveći dio prihoda ugostiteljstva onda je jasno zašto ovakav trend nije poželjan.

U vremenskom intervalu 2001–2010. hrvatsko hotelijerstvo i skupina "Hoteli i sličan smještaj" nisu dostigli predratnu veličinu fizičkih kapaciteta. U 2010. "Hoteli i sličan smještaj" broje 174.933 postelja, što je za 31.724 postelja manje od rekordne 1990., te 73.333 soba (14.034 soba manje od rekordne 1989.). Domaćinstva rekordni broj postelja i soba, od 1961. do 2010., postižu u 2008. (453.631 postelja i 151.923 soba), a ugostiteljstvo u 2009. (969.726 postelja i 333.180 soba).

²⁴⁸ Kućanstva su izuzeta iz hotelijerstva. Za objašnjenje cf. supra poglavlje 3.2.

²⁴⁹ Cf. infra grafikon 14.

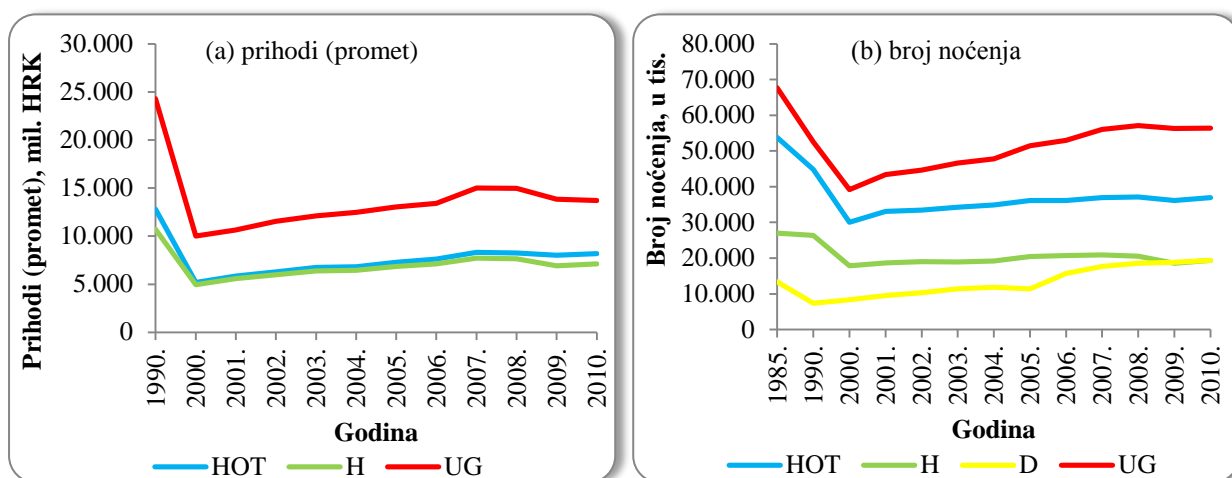
Grafikon 14: **Struktura fizičkih kapaciteta (broja soba i postelja) hrvatskoga hotelijerstva od 1971. do 2010. (prosječne vrijednosti)**

Izvor: Grafikon 1, 8, 13.

Apsolutne mjere uspješnosti hrvatskoga hotelijerstva ukazuju na poboljšanje ekonomskoga položaja u odnosu na prethodno razdoblje (1991–2000) pa se 2000-te mogu nazvati razdobljem "turističkog oporavka".

Grafikon 15: **Prihodi (promet) hrvatskoga hotelijerstva u cijenama iz 2005. (a) i broj noćenja (b) za razdoblje od 2001. do 2010.**

Napomena: HOT – hotelijerstvo; H – skupina hoteli i sličan smještaj; D – domaćinstva; UG – ugostiteljstvo; od 1996. godine preuzeti podaci za prihode (promet) su prema NKD-u.

Izvor: ***: **Statistički ljetopis RH** (razni brojevi), Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2002., p. 388, 2003., p. 401, 2004., p. 438, 2005., p. 435, 2006., p. 430, 2007., p. 438, 2008., p. 433; ***: **Ugostiteljstvo u ...** (razni brojevi), Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2002., 2003., 2004., 2005., p. 9, 2006., 2007., p. 11, 2008., p. 12, 2009., p. 11, 2010., p. 10, 2011., p. 11; ***: **Turizam u ...** (razni brojevi), Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2005., p. 28-29, 2010., p. 20.

Najveće prihode, u vremenskom intervalu 2001–2010., hotelijerstvo ostvaruje u 2007. – 8,321 mlrd HRK (55,50% prihoda ugostiteljstva). U usporedbi sa najboljim rezultatom prethodnog razdoblja (1991–2000) ostvareni prihodi u 2007. predstavljaju povećanje za 60,51%. U istoj godini hotelijerstvo ostvaruje 36,9 mil. noćenja i 7,8 mil. dolazaka. Skupina "Hoteli i sličan smještaj" također u 2007. realizira najveći prihod i to u iznosu od 7,716 mlrd

HRK (93% ukupnih prihoda hotelijerstva). Ovome treba pridodati 20,9 mil. ostvarenih noćenja i 5,0 mil. dolazaka. Prihod skupine "Hoteli i sličan smještaj" u 2007. su porasli za 55,53% u odnosu na najbolju godinu prethodnog razdoblja – 2000.

Apsolutne mjere poslovne uspješnosti, za razdoblje 2001–2010., govore o poboljšanju ekonomskoga položaja hrvatskoga hotelijerstva, a jedino što može zabrinuti jest dinamika usporavanja rasta izabраниh mjera apsolutne uspješnosti poslovanja.

Duži vremenski horizont (1991–2010.) pokazuje zadovoljavajuće prosječne godišnje stope rasta prihoda, noćenja i dolazaka. Tako prihodi hotelijerstva prosječno godišnje rastu po stopi 5,71%, noćenja po stopi 7,30%, a dolasci po stopi 7,22%. Iako ugostiteljstvo bilježi najveće prosječne godišnje stope rasta noćenja (9,44%) i dolazaka (8,77%) ono isto tako pokazuje i najmanje prosječne godišnje stope rasta prihoda (2,17%). Uvrštavanje 1990. u analizu mijenja sliku o uspješnosti hrvatskoga hotelijerstva. Naime, u razdoblju od 1990. do 2010., prihodi hotelijerstva prosječno godišnje padaju po stopi -2,21%, noćenja po stopi -0,96%, a dolasci nezamjetno rastu po prosječnoj godišnjoj stopi 0,37%.

U ukupno ostvarenim noćenjima i dalje dominiraju inozemni turisti. U analiziranom razdoblju (2001–2010) udio noćenja stranih turista u ukupnim noćenjima u prosjeku iznosi 88,18% što predstavlja povećanje od 12,23 postotna poena u odnosu na prethodno razdoblje (1991–2000). Vremensko razdoblje 2001–2010. pokazuje usporavanje trenda rasta inozemnih u ukupno ostvarenim noćenjima. Najmanji porast udjela inozemnih u ukupno ostvarenim noćenjima bilježe kućanstva (prosječna godišnja stopa rasta 0,07%), zatim slijedi skupina "Hoteli i sličan smještaj" (prosječna godišnja stopa rasta 0,13%), ugostiteljstvo (prosječna godišnja stopa rasta 0,24%) i na kraju hotelijerstvo (prosječna godišnja stopa rasta 0,28%).

3.4.2. Ocjena ekonomskoga položaja hrvatskoga hotelijerstva pomoću relativnih mjera uspješnosti poslovanja za razdoblje od 2001. do 2010.

Relativni pokazatelji ekonomskoga položaja hrvatskoga hotelijerstva prate one apsolutne pa se može reći kako hotelijerstvo poboljšava svoj ekonomski položaj u odnosu na prethodno razdoblje (1991–2000).

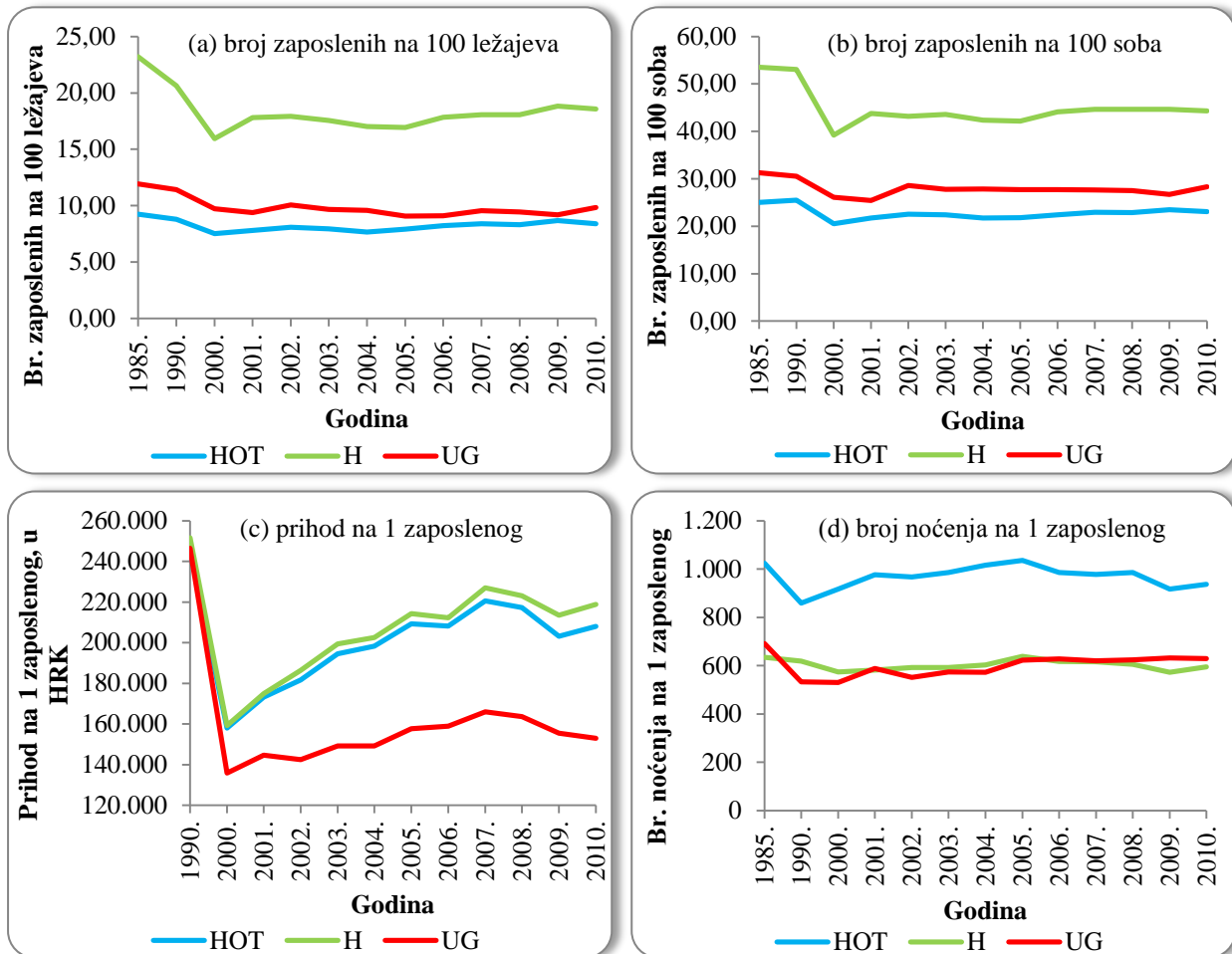
U analiziranom razdoblju (2001–2010) hotelijerstvo je, u prosjeku, na 100 ležaja zapošljavalo 8,14 djelatnika što je za 43% više u odnosu na vremenski interval 1991–2000. i svega 7% manje u odnosu na vremenski interval 1971–1990. Najviše djelatnika na 100 ležaja u prosjeku (17,86) zapošljava skupina "Hoteli i sličan smještaj", a odmah iza nje nalazi se ugostiteljstvo sa 9,49 zaposlenih. Prva je skupina povećala broj zaposlenih u odnosu na prethodno razdoblje (1991–2000) za 42%, a druga za 4%.

Najviše zaposlenika na 100 soba u vremenskom intervalu 2001–2010. zapošljava skupina "Hoteli i sličan smještaj" (u prosjeku 43,75). Hrvatsko hotelijerstvo je u istom razdoblju u prosjeku zapošljavalo 22,50 djelatnika što je za 42% više u odnosu na vremenski interval 1991–2000. i 4% manje u odnosu na razdoblje 1971–1990. Sve skupine pokazuju trend rasta broja zaposlenih po ležaju i sobi u odnosu na prethodno razdoblje (1991–2000).

U razdoblju od 2001. do 2010. skupina "Hoteli i sličan smještaj" generira u prosjeku prihod po zaposlenom od 207.229 HRK (43% više u odnosu na razdoblje 1991–2000.), hotelijerstvo 201.412 HRK (39% više u odnosu na razdoblje 1991–2000.) i ugostiteljstvo 154.055 HRK (5% više u odnosu na razdoblje 1991–2000.). Najveći prihod po zaposlenom (226.990 HRK) skupina "Hoteli i sličan smještaj" ostvarila je u godini u kojoj ostvaruje i najveći broj noćenja, dolazaka i ukupnih prihoda – 2007. Hotelijerstvo, u prosjeku, realizira

daleko najveći broj noćenja po zaposlenom (938), čak za 62% veći od ugostiteljstva i skupine "Hoteli i sličan smještaj".

Grafikon 16: **Produktivnost rada hrvatskoga hotelijerstva u razdoblju od 2001. do 2010.**

Napomena: HOT – hotelijerstvo; H – skupina hoteli i sličan smještaj; UG – ugostiteljstvo; podaci za broj zaposlenih do 1998. predstavljaju stanje za poduzeća/trgovačka društva na 30.09., a od 1998. uzima se stanje na 30.08. (podaci za ugostiteljske obrtnike predstavljaju stanje na 31.12.).

Izvor: Izračunao autor – prema: ***: **Statistički ljetopis RH** (razni brojevi), Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2001., p. 371, 2002., p. 388, 2003., p. 401, 2004., p. 438, 2005., p. 435, 2006., p. 430, 2007., p. 438, 2008., p. 433; ***: **Ugostiteljstvo u ...** (razni brojevi), Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2002., 2003., 2004., 2005., p. 9, 2006., 2007., p. 11, 2008., p. 12, 2009., p. 11, 2010., p. 10, 2011., p. 11; ***: **Turizam u ...** (razni brojevi), Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2003., p. 22-24, 2005., p. 20-22, 28-29, 2007., p. 25-28, 2009., p. 12-15, 2010., p. 20, 2011., p. 14-16.

Unatoč evidentnom poboljšanju pokazatelja produktivnosti rada u odnosu na prethodno razdoblje (1991–2000) zabrinjava veliko usporavanje dinamike rasta prosječnih godišnjih stopa. Tako, u vremenskom razdoblju 2001–2010., broj zaposlenih na 100 ležaja i soba prosječno godišnje raste po sljedećim stopama:

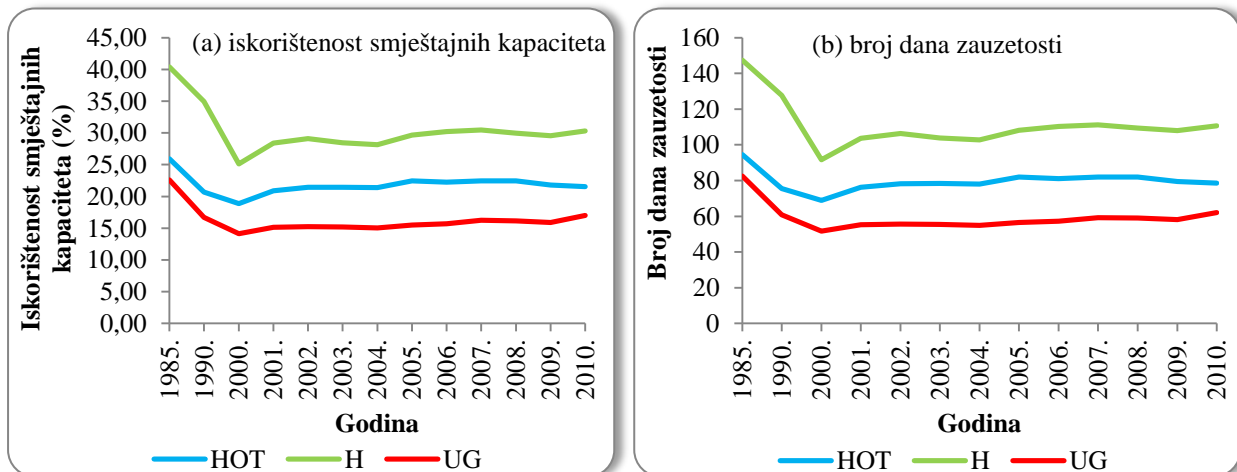
- ✓ hotelijerstvo – 0,81% ležajevi, 0,68% sobe,
- ✓ skupina "Hoteli i sličan smještaj" – 0,46% ležajevi, 0,13% sobe,
- ✓ ugostiteljstvo – 0,54% ležajevi, 1,20% sobe.

Smanjenu dinamiku rasta bilježe i ostvareni prihodi po zaposlenom. U hotelijerstvu ostvarena je prosječna godišnja stopa rasta prihoda 2,06% (2,2 postotnih poena manje u odnosu na vremenski interval 1991–2000.), u skupini "Hoteli i sličan smještaj" 2,52% (1,95 postotnih poena manje u odnosu na vremenski interval 1991–2000.), a ugostiteljstvu 0,62

(nepromijenjeno u odnosu na vremenski interval 1991–2000.). Još veće usporavanje pokazuje pokazatelj broja noćenja po zaposlenom. Hotelijerstvo u analiziranom razdoblju ostvaruje prosječnu godišnju stopu pada broja noćenja po zaposlenom od -0,45% (smanjenje od 12,52 postotnih poena u odnosu na vremenski interval 1991–2000.), skupina "Hoteli i sličan smještaj" prosječnu godišnju stopu rasta od 0,25% (8,37 postotna poena manje u odnosu na vremenski interval 1991–2000.), ugostiteljstvo prosječnu godišnju stopu rasta od 0,75% (14,19 postotnih poena manje u odnosu na vremenski interval 1991–2000.).

Vremenski interval 2001–2010. donosi veću iskorištenost smještajnih kapaciteta u odnosu na prethodno razdoblje (1991–2000). Iskorištenost smještajnih kapaciteta hotelijerstva u prosjeku iznosi 21,81% što je za 10,98 postotnih poena više u odnosu na vremenski interval 1991–2000., ali 0,84 postotnih poena manje u odnosu na vremenski interval 1971–1990. Rast iskorištenosti smještajnih kapaciteta prisutan je i kod skupine "Hoteli i sličan smještaj" i ugostiteljstva. Skupina "Hoteli i sličan smještaj" u prosjeku ostvaruje iskorištenost od 29,43%, 84% više u odnosu na razdoblje 1991–2000. i 19% manje u odnosu na razdoblje 1971–1990. Ugostiteljstvo, u prosjeku, bilježi iskorištenost smještajnih kapaciteta od 15,71% te kao i prethodne dvije skupine evidentira porast u odnosu na prethodno razdoblje (1991–2000) u iznosu od 80%.

Grafikon 17: **Iskorištenost smještajnih kapaciteta hrvatskoga hotelijerstva u razdoblju od 2001. do 2010.**

Napomena: HOT – hotelijerstvo; H – skupina hoteli i sličan smještaj; UG – ugostiteljstvo; iskorištenost smještajnih kapaciteta = $(\text{br. noćenja} * 100) / (\text{ležajevi} * 365)$; br. dana zauzetosti = $365 * \text{iskorištenost smještajnih kapaciteta}$.

Izvor: Izračunao autor – prema: ***: **Statistički ljetopis RH** (razni brojevi), Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2001., p. 371, 2002., p. 388, 2003., p. 401, 2004., p. 438, 2005., p. 435, 2006., p. 430, 2007., p. 438, 2008., p. 433; ***: **Ugostiteljstvo u ...** (razni brojevi), Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2002., 2003., 2004., 2005., p. 9, 2006., 2007., p. 11, 2008., p. 12, 2009., p. 11, 2010., p. 10, 2011., p. 11; ***: **Turizam u ...** (razni brojevi), Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2003., p. 22-24, 2005., p. 20-22, 28-29, 2007., p. 25-28, 2009., p. 12-15, 2010., p. 20, 2011., p. 14-16.

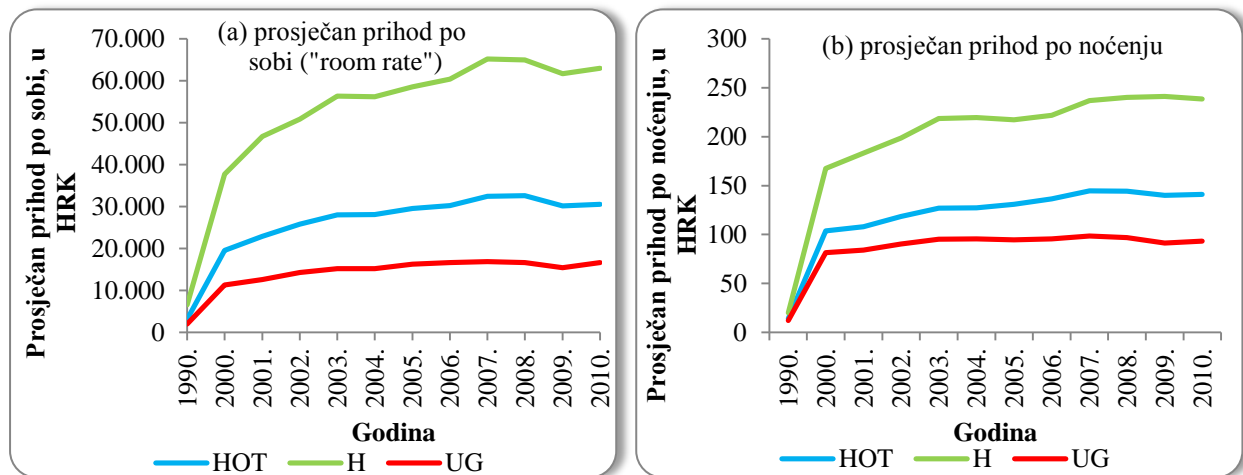
Najveći broj dana zauzetosti (2001–2010) ostvaruje skupina "Hoteli i sličan smještaj" (107 dana) pa zatim slijedi hotelijerstvo (80 dana) i naposljetku ugostiteljstvo (57 dana). Postignuti rezultati predstavljaju povećanje u odnosu na vremenski interval 1991–2000., ali još uvijek nisu dostigli predratne razine razdoblja 1971–1990.

Iskorištenost smještajnih kapaciteta raste bržom prosječnom godišnjom stopom u prvoj polovici 2000-ih (2001–2005). Naime, u tom razdoblju najveću prosječnu godišnju stopu rasta iskorištenosti smještajnih kapaciteta ostvaruje hotelijerstvo (1,85%), a najmanju ugostiteljstvo (0,60%). Skupina "Hoteli i sličan smještaj" ostvaruje prosječnu godišnju stopu

rasta od 1,06%. Ostvarene prosječne godišnje stope rasta iskorištenosti kapaciteta su 85-95% manje u odnosu na prethodno razdoblje (1996–2000). U drugoj polovici 2000-ih (2006–2010) hotelijerstvo bilježi negativni trend. Iskorištenost smještajnih kapaciteta prosječno godišnje pada po stopi -0,77%. Skupina "Hoteli i sličan smještaj" bilježi jedva zamjetan porast od 0,08% prosječno godišnje, a jedino ugostiteljstvo ostvaruje "pristojnu" godišnju stopu rasta iskorištenosti smještajnih kapaciteta od 2,01%.

Pokazatelji ukupnoga poslovanja hrvatskoga hotelijerstva ukazuju na poboljšanje ekonomskoga položaja u odnosu na prethodno razdoblje (1991–2000).

Grafikon 18: Pokazatelji ukupnoga poslovanja hrvatskoga hotelijerstva od 2001. do 2010. (u stalnim cijenama, 2005=100)

Napomena: Prosječan prihod po sobi = prihod od smještaja / ukupan br. soba; prosječan prihod po noćenju = prihod od smještaja / ukupan br. noćenja; HOT – hotelijerstvo; H – skupina hoteli i sličan smještaj; UG – ugostiteljstvo.

Izvor: Izračunao autor – prema: ***: **Statistički ljetopis RH** (razni brojevi), Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2001., p. 371, 2002., p. 388, 2003., p. 401, 2004., p. 438, 2005., p. 435, 2006., p. 430, 2007., p. 438, 2008., p. 433; ***: **Ugostiteljstvo u ...** (razni brojevi), Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2002., 2003., 2004., 2005., p. 9-10, 2006., 2007., p. 11-12, 2008., p. 12-13, 2009., p. 11-12, 2010., p. 10-11, 2011., p. 11, 14; ***: **Turizam u ...** (razni brojevi), Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2003., p. 22-24, 2005., p. 20-22, 28-29, 2007., p. 25-28, 2009., p. 12-15, 2010., p. 20, 2011., p. 14-16.

U razdoblju od 2001. do 2010., u prosjeku, najveći prosječni prihod po sobi generira skupina "Hoteli i sličan smještaj" (58.355 HRK). Ostvareni prihod po sobi u prosjeku je za 33.358 HRK veći od onog realiziranog u razdoblju 1991–2000. Hotelijerstvo prosječno realizira prihod od 29.034 HRK po sobi što je za 131% više u odnosu na prethodno razdoblje (1991–2000). Ugostiteljstvo također povećava prosječan prihod po sobi pa tako u vremenskom intervalu 1991–2000. realizira prihod od 8.361 HRK po sobi, a u vremenskom intervalu 2001–2010. 15.593 HRK. U prosjeku, za razdoblje 2001–2010., prihod po noćenju za hotelijerstvo iznosi 132 HRK, skupinu "Hoteli i sličan smještaj" 221 HRK, a ugostiteljstvo 94 HRK. Od analiziranih skupina samo ugostiteljstvo bilježi pad ostvarenoga prihoda po noćenju i to u prosjeku za 14 HRK. Prosječno vrijeme boravka gostiju nije se mijenjalo u odnosu na prethodno razdoblje 1991–2000. pa tako za hotelijerstvo i ugostiteljstvo iznosi 5 dana, a za skupinu "Hoteli i sličan smještaj" 4 dana.

Na kraju valja zaključiti kako se ekonomski položaj hrvatskoga hotelijerstva u odnosu na prethodno razdoblje (1991–2000) poboljšao, ali istovremeno apsolutni i relativni pokazatelji poslovne uspješnosti pokazuju trend usporavanja rasta prosječnih godišnjih stopa.

3.4.3. Analiza poslovne uspješnosti hrvatskoga hotelijerstva za razdoblje od 2001. do 2011.

Do sada izvršena analiza ekonomskoga položaja hrvatskoga hotelijerstva temeljila se na podacima službene statistike (Državni zavod za statistiku). Detaljnija analiza ekonomskoga položaja i poslovne uspješnosti hrvatskoga hotelijerstva moguća je temeljem dostupnih financijskih podataka o poslovanju hotelskih poduzeća koji se prikupljaju u Registru godišnjih financijskih izvještaja, a koji vodi Financijska agencija (FINA). U analizu uključeni su podaci iz godišnjega financijskog izvještaja poduzetnika²⁵⁰ za poduzeća koja su prema NKD-u svrstana u:

- ✓ područje H. (Hoteli i restorani), skupinu 55.1 (Hoteli) – do 2007.,
- ✓ područje I. (Djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane), skupinu 55.1 (Hoteli i sličan smještaj) – od 2007.

Odabrana skupina može se smatrati odličnim reprezentantom hrvatskoga hotelijerstva. Naime, dosadašnja analiza upućuje na podatak kako skupina "Hoteli i sličan smještaj", u razdoblju od 2001. do 2010., u prosjeku:

- ✓ zapošljava 90% ukupno zaposlenih u hotelijerstvu,
- ✓ čini 41% broja postelja hotelijerstva,
- ✓ čini 46% broja soba hotelijerstva,
- ✓ realizira 92% prihoda (prometa) hotelijerstva,
- ✓ ostvaruje 55% noćenja i 62% dolazaka hotelijerstva.

Izneseno govori o velikom gospodarskom potencijalu skupine "Hoteli i sličan smještaj". Godišnji financijski izvještaji poduzetnika sastavljaju se temeljem prikupljenih obrazaca GFI-POD. Od 2001. do 2011. (analizirano razdoblje) FINA je izdala tri verzije obrasca:

- ✓ verzija 1.2.1 važeća do 2007.,
- ✓ verzija 1.1.2. važeća za poslovnu godinu 2008. i 2009.,
- ✓ verzija 2.0.1. važeća od poslovne godine 2010.

Obrasci od 2008. su prilično usklađeni, a oni do 2007. pokazuju manja odstupanja (promjena mjesta i oznaka nekih pozicija). Pri analizi ekonomskoga položaja hrvatskoga hotelijerstva uzeti su temeljni financijski izvještaji (Bilanca i Račun dobiti i gubitka) i Posebni dodaci uz izvještaje. Podaci u tablicama iskazani su u neto vrijednosti (ne uključuju PDV) u stalnim cijenama. Za deflacioniranje tekućih vrijednosti korišten je godišnji harmonizirani indeks potrošačkih cijena (engl. *Annual Harmonised Indices of Consumer Prices – HICP*), a kao referentna godina odabrana je 2005.²⁵¹ Financijski izvještaji omogućuju analizu ekonomskoga položaja putem uobičajenih pokazatelja poslovnoga uspjeha: pokazatelji likvidnosti, zaduženosti, aktivnosti, ekonomičnosti i profitabilnosti. Iako je uobičajeno da se sustavi pokazatelja primjenjuju za pojedina poduzeća, a manje za sektore, autor je odlučio analizirati ekonomski položaj hrvatskoga hotelijerstva putem sintetičkog pokazatelja Z-score pošto mu se čini da su dobiveni rezultati u suglasju s onima na koje ukazuju skupine pokazatelja.

²⁵⁰ Riječ je o pravnim osobama, ne uključuje podatke o obrtnicima.

²⁵¹ Cf. ***: **Cijene u 2011.**, Statistička izvješća, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2012., p. 10.

Horizontalna analiza bilance hrvatskoga hotelijerstva u razdoblju od 2001. do 2011.²⁵² pokazuje rast većine pozicija. Dugotrajna imovina je prosječno godišnje rasla po stopi od 4,98%, a kratkotrajna imovina po stopi od 6,62%. Zabrinjavajuće su prosječne godišnje stope rasta dugoročnih (9,94%) i kratkoročnih obveza (11,60%) čija je dinamika znatno brža od rasta dugotrajne i kratkotrajne imovine što može uputiti na prezaduženost sektora.

Tablica 18: **Skraćeni prikaz bilance hrvatskoga hotelijerstva za razdoblje od 2001. do 2011. (stalne cijene, 2005=100), u mil. HRK**

Pozicija	Godina											
	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	
AKTIVA												
B) DUGOTRAJNA IMOVINA	23.201	24.396	22.918	26.515	29.773	31.786	34.317	36.365	36.564	37.728	37.731	
I. NEMATERIJALNA IMOVINA	265	317	306	338	358	490	452	443	478	398	312	
II. MATERIJALNA IMOVINA	20.968	22.185	21.221	23.882	26.003	27.870	29.604	32.007	32.249	33.355	33.418	
1. Zemljište	3.927	4.243	4.114	5.006	5.805	6.133	6.488	7.752	7.769	8.161	8.339	
2. Građevinski objekti	15.464	15.980	15.019	16.345	17.385	17.773	18.666	18.948	19.924	20.346	20.520	
3. Postrojenja i oprema	651	744	765	855	978	1.039	1.094	1.140	1.249	1.073	1.123	
4. Alati, pogonski inventar i transportna imovina	539	549	523	568	613	645	672	704	665	863	721	
C) KRATKOTRAJNA IMOVINA	1.973	2.425	2.298	2.527	3.046	2.821	3.205	3.523	3.733	3.697	3.747	
I. ZALIHE	196	207	194	254	295	363	331	315	623	571	640	
II. POTRAŽIVANJA	509	764	616	658	768	814	1.158	1.346	1.509	1.481	1.430	
IV. NOVAC U BANCI I BLAGAJNI	298	326	448	499	534	508	655	868	539	505	752	
E) UKUPNO AKTIVA	25.555	27.265	25.615	29.537	33.312	34.985	37.929	40.375	40.967	41.805	41.838	
PASIVA												
A) KAPITAL I REZERVE	16.687	17.314	16.434	18.333	20.769	20.272	20.498	20.610	19.833	18.032	17.355	
V. ZADRŽANA DOBIT	218	299	368	573	832	969	956	1.053	1.093	1.053	1.036	
VI. PRENESENI GUBITAK	3.087	3.013	2.638	2.263	2.314	2.498	2.391	2.767	3.648	5.196	6.159	
C) DUGOROČNE OBVEZE	5.678	6.271	5.964	7.604	8.347	9.436	11.174	12.718	12.873	14.487	14.651	
3. Obveze prema bankama i drugim financijskim institucijama	5.102	5.416	5.038	6.209	6.990	7.989	8.875	9.999	9.283	9.427	9.165	
D) KRATKOROČNE OBVEZE	3.118	3.493	3.013	3.398	3.860	4.880	5.908	6.577	7.690	8.832	9.343	
1. Obveze prema povezanim poduzetnicima	1.305	1.534	1.128	1.510	1.783	2.558	1.046	1.300	1.424	1.685	1.862	
3. Obveze prema bankama i drugim financijskim institucijama	1.533	1.696	2.044	2.999	2.914	
5. Obveze prema dobavljačima	825	914	789	985	1.081	1.196	1.290	1.435	1.646	1.273	1.333	
F) UKUPNO PASIVA	25.555	27.265	25.615	29.537	33.312	34.985	37.929	40.375	40.967	41.805	41.838	

Izvor: Izradio autor – prema: FINA (godišnji financijski izvještaji i posebni dodaci uz izvještaje).

Kapital i rezerve rastu po iznimno maloj prosječnoj godišnjoj stopi od 0,39%. U okviru "Kapitala i rezervi" do posebnog izražaja dolazi pozicija "Preneseni gubitak" čija se vrijednost sa početnih 3,087 mlrd HRK (2001.) povećala na zaključnih 6,159 mlrd HRK (2011.). Analiza strukture²⁵³ pokazuje kako najveći udio aktive otpada na dugotrajnu imovinu. U razdoblju od 2001. do 2011. dugotrajna imovina je u prosjeku činila 90,00%, a u okviru nje materijalna imovina 80,05% ukupne aktive.²⁵⁴ U promatranom razdoblju materijalna imovina nije značajno mijenjala svoj udio u ukupnoj aktivi. Kratkotrajna imovina u prosjeku, u analiziranom razdoblju, čini 8,68% ukupne aktive. Najznačajnije stavke

²⁵² Cf. infra tablica 18.

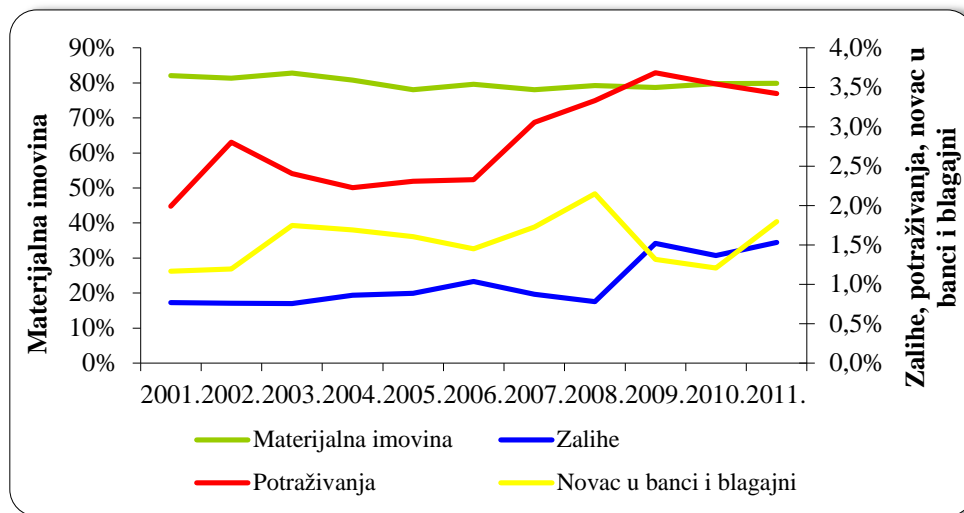
²⁵³ Cf. infra grafikon 19 i 20.

²⁵⁴ Visoki udio materijalne imovine, a u okviru nje posebice građevinskih objekata (više od 52% ukupne aktive), karakterističan je za hotelijerstvo.

kratkotrajne imovine su: potraživanja (u prosjeku čine 2,83% ukupne aktive), novac u banci i blagajni (u prosjeku čini 1,55% ukupne aktive) i zalihe (u prosjeku čine 1,01% ukupne aktive).

Duži vremenski horizont (2001–2011) pokazuje iznimnu volatilnost potraživanja. Naime, potraživanja su u 2001. činila 1,99% ukupne aktive, a u 2011. čak 3,42% što navodi na zaključak o problemima s naplatom. Jednaku dinamičnost pokazuje i pozicija "Zalihe". U 2001. zalihe čine 0,77% aktive da bi do kraja 2011. povećale svoj udio za 0,76 postotnih poena. Novac u banci i blagajni s početnog udjela 1,17% raste na 1,80%.

Grafikon 19: **Struktura aktive hrvatskoga hotelijerstva u razdoblju od 2001. do 2011. godine**

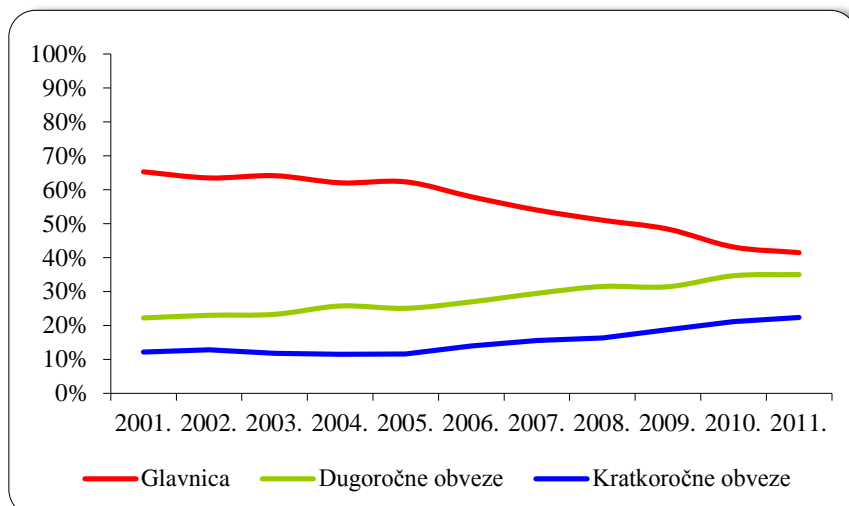

Izvor: Izradio autor – prema: tablica 18.

Od 2001. do 2011. struktura pasive, u prosjeku, izgleda ovako:

- ✓ kapital i rezerve (glavnica) – 55,57%,
- ✓ dugoročne obveze – 28,03%,
- ✓ kratkoročne obveze 15,26%.

Grafikon 20: **Struktura pasive hrvatskoga hotelijerstva u razdoblju od 2001. do 2011. godine**

Izvor: Izradio autor – prema: tablica 18.

Posebno valja istaknuti zabrinjavajući trend pada udjela glavnice u ukupnoj pasivi. U 2001. godini taj je udio iznosio 65,30% dok je u 2011. sveden na 41,48%. Istovremeno trend rasta pokazuju i dugoročne i kratkoročne obveze. Udio dugoročnih obveza u 2001. iznosi 22,22%, a kratkoročnih 12,20%. Krajem 2011. dugoročne obveze čine 35,02%, a kratkoročne obveze 22,33% ukupne pasive.

Tablica 19: **Skraćeni prikaz računa dobiti i gubitka hrvatskoga hotelijerstva za razdoblje od 2001. do 2011. (stalne cijene, 2005=100), u mil. HRK**

Pozicija	Godina										
	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.
I. POSLOVNI PRIHODI	5.171	5.479	5.791	5.855	6.452	6.647	7.417	7.310	6.830	7.003	7.518
1. Prihodi od prodaje	4.900	5.260	5.576	5.661	6.104	6.350	6.648	6.822	6.449	6.686	7.255
II. POSLOVNI RASHODI	5.280	5.350	5.391	5.870	6.301	6.526	7.100	7.109	6.956	7.073	7.439
3.a) Troškovi sirovina i materijala	991	966	907	938	1.036	1.077	1.397	1.452	1.323	1.373	1.469
3.b) Troškovi prodane robe	317	322	438	318	260	276	269	286	234	216	249
4. Troškovi osoblja	1.509	1.582	1.568	1.681	1.794	1.891	2.046	2.091	2.033	2.036	2.068
5. Amortizacija	812	735	756	1.042	878	1.059	1.174	1.159	1.224	1.311	1.322
6.a) Troškovi energije	219	226	229	240	280	296	302	344	337	373	406
6.b) Troškovi za usluge investicijskog održavanja	129	138	139	142	150	138	112	105	89	75	74
6.c) Investicije u novu dugotrajnu imovinu	730	1.549	1.527	1.813	1.647	3.381	2.613	2.229	1.712	1.091	1.277
III. FINANCIJSKI PRIHODI	418	280	255	315	481	290	446	330	408	246	249
IV. FINANCIJSKI RASHODI	910	779	675	671	586	587	930	1.330	1.002	1.457	1.237
1.a) Troškovi kamata (s povezanim i nepovezanim poduzetnicima i drugim osobama)	590	541	471	460	429	485	729	631	622	795	683
VII. IZVANREDNI – OSTALI PRIHODI	620	659	832	873	535	361	122	63	77	75	131
VIII. IZVANREDNI – OSTALI RASHODI	338	389	309	387	335	245	123	37	42	67	65
IX. UKUPNI PRIHODI	6.209	6.419	6.877	7.043	7.468	7.299	7.985	7.703	7.315	7.330	7.899
X. UKUPNI RASHODI	6.527	6.517	6.375	6.928	7.222	7.358	8.154	8.476	8.000	8.598	8.741
XI. DOBIT ILI GUBITAK PRIJE OPOREZIVANJA	-318	-99	503	115	246	-59	-168	-773	-685	-1.268	-842
1. Dobit prije oporezivanja	341	518	922	793	785	511	558	377	407	302	457
2. Gubitak prije oporezivanja	660	617	420	678	539	570	727	1.150	1.092	1.569	1.299
XII. POREZ NA DOBIT	9	34	19	29	36	6	68	54	57	36	61
XIII. DOBIT ILI GUBITAK RAZDOBLJA	-327	-133	483	86	210	-116	-237	-827	-742	-1.303	-903
1. Dobit razdoblja	333	484	903	764	749	456	488	322	342	257	395
2. Gubitak razdoblja	660	617	420	678	539	571	725	1.148	1.084	1.560	1.298

Izvor: Izradio autor – prema: FINA (godišnji financijski izvještaji i posebni dodaci uz izvještaje).

Račun dobiti i gubitka ukazuje na stabilan rast poslovnih prihoda i rashoda, najvažnijih komponenti ukupnih prihoda i rashoda. Poslovni prihodi su u vremenskom intervalu 2001-2011. prosječno godišnje rasli po stopi od 3,81%, a poslovni rashodi po stopi od 3,49%. Unatoč bržem rastu poslovnih prihoda od rashoda hotelijerstvo u analiziranom razdoblju u većem broju godina ostvaruje neto gubitak. Jedan od razloga tomu je utjecaj financijskih prihoda i rashoda na ukupnu dobit prije oporezivanja. Financijski prihodi su u promatranom razdoblju prosječno godišnje padali po stopi -5,05%, a financijski rashodi prosječno godišnje rasli po stopi 3,12%. U okviru financijskih rashoda valja istaknuti troškove kamata koji su od 2006. do 2011. prosječno godišnje rasli po stopi 7,10%.

U vremenskom intervalu 2001-2011. investicije u novu dugotrajnu imovinu pokazuju prosječnu godišnju stopu rasta od 5,75% s naglaskom da je prva polovica 2000-ih

(2001–2005) postizala prosječne godišnje stope rasta od 22,55%. Omjer investicija i amortizacije u analiziranom razdoblju upućuje da investicije nisu samo investirane iz amortizacije već i iz dodatnog kapitala (u pravilu zaduživanjem) pa su stoga investicije osiguravale zamjenu postojećih sredstava i razvitak. Prihvatljiva veličina ovog pokazatelja trebala bi biti veća od 1,0.²⁵⁵ Pokazatelj odnosa investicija i amortizacije za analizirano razdoblje (2001–2011) u prosjeku iznosi 1,74 što znači da je 1 HRK investicija pokrivena iz amortizacije, a 0,74 HRK iz drugih izvora. Dosadašnja analiza je dala naslutiti kako ostvarene investicije i nisu bile naročito efikasne.

Tablica 20: **Omjer investicija i amortizacije hrvatskoga hotelijerstva u razdoblju od 2001. do 2011.**

Godina	Investicije/ Amortizacija
2001.	0,90
2002.	2,11
2003.	2,02
2004.	1,74
2005.	1,88
2006.	3,19
2007.	2,23
2008.	1,92
2009.	1,40
2010.	0,83
2011.	0,97

Izvor: Izračunao autor – prema: tablica 19.

Od 2001. do 2011. hrvatsko hotelijerstvo je zabilježilo neto dobitak samo u 2003., 2004. i 2005. Vertikalna analiza računa dobiti i gubitka pokazuje kako su ukupni rashodi u razdoblju od 2001. do 2011. u prosjeku činili 104,06% ukupnih prihoda. Najznačajnije pozicije računa dobiti i gubitka pokazuju sljedeće prosječne odnose prema ukupnim prihodima:²⁵⁶

- ✓ poslovni prihodi – 89,58% ukupnih prihoda,
- ✓ poslovni rashodi – 88,26% ukupnih prihoda,
- ✓ financijski prihodi – 4,69% ukupnih prihoda,
- ✓ financijski rashodi – 12,74% ukupnih prihoda,
- ✓ izvanredni prihodi – 5,72% ukupnih prihoda,
- ✓ izvanredni rashodi – 3,06% ukupnih prihoda.

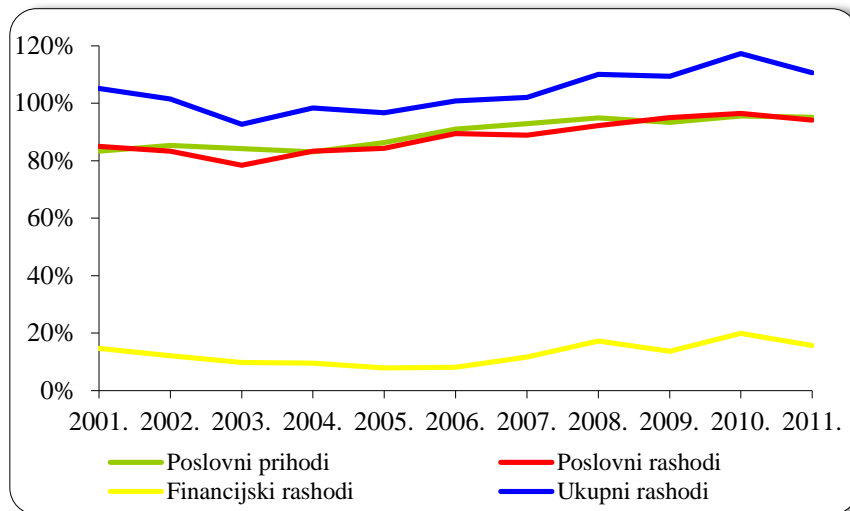
Poslovni prihodi stabilno rastu u ukupnim prihodima. U 2001. njihov udio u ukupnim prihodima iznosi 83,29%, a na kraju 2011. 95,17%. Poslovni rashodi prate tendenciju poslovnih prihoda pa i oni tako mijenjaju svoj postotni udjel u ukupnim prihodima sa 85,03% (2001.) na 94,17% (2011.). Najznačajniji poslovni rashodi su troškovi osoblja i troškovi sirovina i materijala. Trošak osoblja za analizirano razdoblje u prosjeku čini 25,46% ukupnih prihoda. U 2001. taj je udio iznosio 24,30%, a u 2011. 26,19% iz čega je jasno vidljiv trend rasta. Trošak sirovina i materijala u prosjeku čini 16,17% ukupnih prihoda. Financijski rashodi pokazuju trend rasta. Njihov je udio u ukupnim prihodima u 2001. iznosio 14,66%, a

²⁵⁵ Bendeković, J.: **Učinkovitost poslovanja u sektoru prometa Hrvatske**, Ekonomski pregled, Hrvatsko društvo ekonomista, Ekonomski institut Zagreb, Zagreb, Vol. 53, 2002., No. 7-8, p. 714.

²⁵⁶ Riječ je o prosječnim vrijednostima za vremenski interval 2001-2011.

u 2011. 15,66%. Ukupni rashodi rasli su brže od ukupnih prihoda. U 2001. udio ukupnih rashoda u ukupnim prihodima iznosi je 105,13% da bi do kraja 2011. taj se udio povećao za 5,53 postotnih poena.

Grafikon 21: **Strukturni prikaz najznačajnijih pozicija računa dobiti i gubitka hrvatskoga hotelijerstva u razdoblju od 2001. do 2011. (ukupni prihodi = 100%)**

Izvor: Izradio autor – prema: tablica 19.

Svi relevantni pokazatelji kojima se ocjenjuje ekonomski položaj pokazuju pogoršanje u razdoblju od 2001. do 2011. Analiza likvidnosti pokazuje iznimno lošu sposobnost hrvatskoga hotelijerstva za podmirenje kratkoročnih obveza.

Tablica 21: **Pokazatelji likvidnosti hrvatskoga hotelijerstva u razdoblju od 2001. do 2011.**

Pokazatelji	Godina											
	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	
koeficijent trenutne likvidnosti = novac / kratkoročne obveze	0,10	0,09	0,15	0,15	0,14	0,10	0,11	0,13	0,07	0,06	0,08	
koeficijent ubrzane likvidnosti (engl. <i>quick ratio, acid test</i>) = kratkotrajna imovina - zalihe / kratkoročne obveze	0,57	0,64	0,70	0,67	0,71	0,50	0,49	0,49	0,40	0,35	0,33	
koeficijent tekuće likvidnosti (engl. <i>current ratio</i>) = kratkotrajna imovina / kratkoročne obveze	0,63	0,69	0,76	0,74	0,79	0,58	0,54	0,54	0,49	0,42	0,40	

Izvor: Izračunao autor – prema: FINA (godišnji financijski izvještaji i posebni dodaci uz izvještaje).

Koeficijent trenutne likvidnosti, koji ukazuje na trenutnu sposobnost poduzeća za podmirenjem obveza, se u razdoblju 2001–2011. kretao između 0,06–0,15. U 2001. godini ovaj koeficijent iznosi 0,10 što znači da je 1 HRK kratkoročnih obveza bila pokrivena sa 0,10 HRK novca. Koeficijent ubrzane likvidnosti potvrđuje iznimno lošu likvidnost hrvatskoga hotelijerstva. Literatura ističe kako bi vrijednost ovog koeficijenta trebala biti jednaka ili veća od 1 ukoliko se želi održati normalna likvidnost. Najveća vrijednost ovoga pokazatelja zabilježena je u 2005. kada je 1 HRK kratkoročnih obveza bila pokrivena sa 0,71 HRK brzo

unovčive imovine. Vrijednost koeficijenta tekuće likvidnosti kretala se između 0,40-0,79 što je iznimno loše ako se uzme u obzir da je poželjna vrijednost 2,0.

Tablica 22: Pokazatelji zaduženosti hrvatskoga hotelijerstva u razdoblju od 2001. do 2011.

Pokazatelji	Godina										
	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.
koeficijent zaduženosti (engl. <i>debt ratio</i>) = ukupne obveze / ukupna imovina	0,34	0,36	0,35	0,37	0,37	0,41	0,45	0,48	0,50	0,56	0,57
koeficijent financiranja (engl. <i>debt/equity ratio</i>) = ukupne obveze / glavnica	0,53	0,56	0,55	0,60	0,59	0,71	0,83	0,94	1,04	1,29	1,38
faktor zaduženosti = ukupne obveze / zadržana dobit + amortizacija	8,54	9,44	7,99	6,81	7,14	7,06	8,02	8,72	8,87	9,86	10,18

Izvor: Izračunao autor – prema: FINA (godišnji financijski izvještaji i posebni dodaci uz izvještaje).

Lošu sliku likvidnosti prati jednako tako loša ona o zaduženosti. Prva dva pokazatelja smatraju se statičkim, a dobivaju se stavljanjem u odnos podataka iz bilance. Koeficijent zaduženosti pokazuje sposobnost pokrivanja obveza prema svim kreditorima i investitorima. Iskustvo pokazuje kako koeficijent zaduženja ne bi smio biti veći od 0,5.²⁵⁷ Iz godine u godinu je hrvatsko hotelijerstvo povećavalo udio tuđih izvora u financiranju ukupne imovine. U 2001. godini svaka kuna imovine financirana je sa 0,34 HRK zaduženja da bi do 2011. kuna imovine bila financirana sa 0,57 HRK zaduženja. Zadnje dvije analizirane godine (2010., 2011.) ukazuju na probijanje preporučene razine koeficijenta zaduženosti.

Koeficijent financiranja također ukazuje na pogoršanje zaduženosti hotelijerstva. Iskustvena norma nalaže da se poduzeće ne bi smjelo zaduživati iznad vrijednosti vlasničke glavnice, drugim riječima da koeficijent financiranja ne bi smio prelaziti granicu od 1,0.²⁵⁸ Hotelijerstvo je preporučeni omjer ukupnih obveza i vlasničke glavnice prešlo u 2009. kada se po jednoj kuni imovine koju su financirali vlasnici kroz zaduženje financiralo 1,04 HRK. Daljnje pogoršanje koeficijenta financiranja nastavlja se u 2010. (1,29) i 2011. (1,38). Ilustracije radi valja istaknuti kako je početna godina analiziranom razdoblja (2001.) imala zadovoljavajući koeficijent financiranja od 0,53.

Faktor zaduženosti smatra se dinamičkim pokazateljem koji procjenjuje buduću sposobnost podmirenja obveza, odnosno ukazuje koliko je godina potrebno da se iz ostvarene zadržane dobiti, uvećane za amortizaciju, podmire ukupne obveze. Kao i prethodna dva pokazatelja i ovaj pokazatelj pokazuje pogoršanje zaduženosti. U 2001. godini je hotelskim poduzećima, uz ostvareni novčani tok, bilo potrebno nešto malo više od 8 godina da otplate obveze. U razdoblju od 2002. do 2006. ovaj se faktor smanjuje da bi od 2007. nastavio kontinuirano rasti do zabrinjavajućih veličina u 2010. i 2011. U 2010. procjenjuje se da je potrebno 9 godina da bi hotelska poduzeća podmirila svoje obveze. Posljednja analizirana godina ukazuje na daljnje pogoršanje faktora zaduženosti i to rast u odnosu na 2010. godinu za 3,25%.

²⁵⁷ Belak, V.: op. cit., p. 80.

²⁵⁸ Ibidem, p. 82.

Tablica 23: Pokazatelji aktivnosti hrvatskoga hotelijerstva za razdoblje od 2001. do 2011.

Pokazatelji	Godina										
	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.
koeficijent obrta ukupne imovine = ukupni prihod / ukupna imovina	0,24	0,24	0,27	0,24	0,23	0,21	0,21	0,19	0,18	0,18	0,19
koeficijent obrta kratkotrajne imovine = ukupni prihod / kratkotrajna imovina	3,15	2,65	2,99	2,79	2,45	2,59	2,49	2,19	1,96	1,98	2,11
koeficijent obrta dugotrajne imovine (tzv. randman) = ukupni prihod / dugotrajna imovina	0,27	0,26	0,30	0,27	0,25	0,23	0,23	0,21	0,20	0,19	0,21
koeficijent obrta potraživanja (engl. <i>receivable turnover</i>) = prihod od prodaje / potraživanja	10,16	7,17	9,40	8,90	8,40	8,17	6,40	5,43	4,53	4,73	5,26
trajanje naplate potraživanja u danima = 365 / koeficijent obrta potraživanja	36	51	39	41	43	45	57	67	81	77	69

Izvor: Izračunao autor – prema: FINA (godišnji financijski izvještaji i posebni dodaci uz izvještaje).

Brzina cirkuliranja imovine u poduzeću pokazuje korištenje resursa poduzeća. Koeficijent obrta ukupne imovine pokazuje kako je u 2001. godini hotelijerstvo na jednu novčanu jedinicu imovine ostvarilo 0,25 novčane jedinice prihoda. Ovaj koeficijent se postupno iz godine u godinu pogoršava pa je tako u 2011. iznosio 0,19. Zbog visokog udjela dugotrajne imovine u hotelijerstvu posebnu pozornost treba posvetiti koeficijentu obrta dugotrajne imovine (tzv. randman). Ovaj se koeficijent kretao između 0,18-0,30. Od početne do završne analizirane godine koeficijent pokazuje trend pogoršanja. U 2011. na 1 HRK dugotrajne imovine realizirano je 0,21 HRK ukupnih prihoda što je za 1,9 HRK lošije u odnosu na ono što je realizirano kratkotrajnom imovinom. Potrebni dani naplate potraživanja stabilno rastu od 2001. do 2009. i to od 36 potrebnih dana u 2001. do 81 potreban dan u 2009. Nakon 2009. vrijeme vezivanja novca u potraživanjima se smanjuje pa tako broj dana naplate potraživanja u 2010. iznosi 77, a u 2011. 69.

Tablica 24: Pokazatelji ekonomičnosti hrvatskoga hotelijerstva u razdoblju od 2001. do 2011.

Pokazatelji	Godina										
	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.
ekonomičnost ukupnog poslovanja = ukupni prihodi / ukupni rashodi	0,95	0,98	1,08	1,02	1,03	0,99	0,98	0,91	0,91	0,85	0,90
ekonomičnost poslovanja (prodaje) = prihodi od prodaje / rashodi od prodaje	0,98	1,02	1,07	1,00	1,02	1,02	1,04	1,03	0,98	0,99	1,01
ekonomičnost financiranja = financijski prihodi / financijski rashodi	0,46	0,36	0,38	0,47	0,82	0,49	0,48	0,25	0,41	0,17	0,20
ekonomičnost izvanrednih aktivnosti = izvanredni prihodi / izvanredni rashodi	1,83	1,70	2,70	2,25	1,60	1,48	0,99	1,72	1,81	1,12	2,02

Izvor: Izračunao autor – prema: FINA (godišnji financijski izvještaji i posebni dodaci uz izvještaje).

Pokazatelji ekonomičnosti stavljaju u odnos prihode i rashode i pokazuju koliko se prihoda ostvaruje po jedinici rashoda. Iz samog objašnjenja ekonomičnosti jasno je kako bi ovi pokazatelji trebali biti veći od 1,0 ili minimalno biti jednaki 1,0. Ekonomičnost ukupnoga poslovanja u 2001. iznosi 0,95 što znači da je na jednu HRK rashoda ostvareno 0,95 HRK prihoda. Jedino u 2003., 2004. i 2005. ovaj pokazatelj prelazi vrijednost od 1,0. Od 2003. bilježi se konstanto pogoršavanje ekonomičnosti ukupnoga poslovanja pa je tako u 2011. na jednu HRK rashoda realizirano svega 0,90 HRK prihoda. Od izračunatih pokazatelja najbolje rezultate pokazuje ekonomičnost poslovanja prodaje što je razvidno iz samoga računa dobiti i gubitka. Naime poslovni prihodi su u većini godina veći od poslovnih rashoda. Lošoj ekonomičnosti ukupnog poslovanja najvećim dijelom doprinosi loša ekonomičnost financiranja. U 2001. godini na jednu HRK financijskih rashoda realizirano je 0,46 HRK financijskih prihoda, a u 2011. samo 0,20 HRK financijskih prihoda.

Analiza profitabilnosti smatra se možda najvažnijom analizom u procjeni ekonomskoga položaja, a uobičajeno razmatra pokazatelje marže profita i rentabilnosti imovine. Uz uobičajene pokazatelje, karakteristične za većinu sektora, valja istaknuti jedan karakterističan za sektor hotelijerstva. Riječ je o bruto operativnoj dobiti (engl. *Gross Operating Profit* – G.O.P.), parcijalnom rezultatu koji nastaje kao rezultat poslovnih operacija određenog segmenta. Koncept G.O.P-a proizlazi iz Jedinstvenog sustava računovodstva za hotele (engl. *Uniform System of Accounts for the Lodging Industry* – USALI)²⁵⁹ koji predstavlja sustav izvješćivanja o rezultatima svjetske hotelske industrije, postavljen s ciljem da se "računovodstvene informacije o internim rezultatima temelje na jedinstvenom sustavu prepoznavanja, bilježenja, klasifikacije, organizacije i objavljivanja vrijednosno izraženih podataka na načina da se mogu i eksterno uspoređivati".²⁶⁰ Podaci dobiveni temeljem GFI-POD obrazaca ne omogućuju izračun G.O.P.-a sukladno uobičajenoj metodologija pa je autor izvršio procjenu istoga na sljedeći način:

- ✓ Do 2007. (prva verzija obrasca GFI-POD) G.O.P = Poslovni prihodi – (Poslovni rashodi + Vrijednosna usklađivanja). U okviru poslovnih rashoda sumirane su sljedeće pozicije: troškovi sirovina i materija, troškovi energije, troškovi za usluge prijevoza, troškovi za usluge investicijskog održavanja, naknade za bankarske usluge i usluge platnog prometa, troškovi za ostale usluge, troškovi osoblja, ostali troškovi poslovanja, neto promjena zaliha proizvodnje u tijeku i gotovih proizvoda, troškovi prodane robe. Vrijednosna usklađivanja ne obuhvaćaju usklađivanja financijske imovine.
- ✓ Od 2007. (druga i treća verzija obrasca GFI-POD) G.O.P. = Poslovni prihodi – Poslovni rashodi. U okviru poslovnih rashoda sumirane su sljedeće pozicije: neto promjene zaliha proizvodnje u tijeku i gotovih proizvoda, troškovi sirovina i materijala, troškovi prodane robe, ostali vanjski troškovi, troškovi osoblja, vrijednosno usklađivana dugotrajne i kratkotrajne imovine (osim financijske imovine), ostali poslovni rashodi i korigirani ostali troškovi. Korigirani ostali troškovi predstavljaju ostale troškove umanjene za: tekuće izdatke za zaštitu okoliša, troškove usluga dugoročnog i operativnog leasinga materijalne imovine, premije osiguranja, poreze koji ne ovise o dobitku i pristojbe, nadoknade članovima uprave.

²⁵⁹ Više o G.O.P.-u i USALI cf. Peršić, M., Janković, S.: op. cit., p. 321-386; ***: **Uniform System of Accounts for the Lodging Industry**, 10th Revised Edition, Hotel Association of New York City, Hospitality Financial and Technology Professionals, American Hotel & Lodging Association, New York, Austin, Washington, D. C., 2006.; Hayes, D. K., Ninemeier, J. D.: **Upravljanje hotelskim poslovanjem**, M PLUS d.o.o., Zagreb, 2004. (prijevod Matutinović Milas, J.), p. 166-168.

²⁶⁰ Peršić, M., Janković, S.: op. cit., p. 321.

Uz G.O.P. do izražaja dolazi još jedan parcijalni rezultat poznat pod nazivom EBITDA (engl. *Earnings Before Interests, Taxes, Depreciation and Amortisation*). Ovaj interni bruto rezultat pokazuje razinu bruto dobiti potrebne da se pokriju kamate, vrijednosna usklađenja, amortizacija i porez na dobit te ostvari neto dobitak razdoblja.²⁶¹ Za potrebe ovog rada EBITDA je izračunat na sljedeći način:

$$\text{EBITDA} = (\text{poslovni prihodi} - \text{poslovni rashodi}) \\ + \text{vrijednosno usklađivanje dugrajne imovine} + \text{amortizacija}$$

Tablica 25: Pokazatelji profitabilnosti hrvatskoga hotelijerstva u razdoblju od 2001. do 2011.

Pokazatelji	Godina	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.
	neto marža profita (engl. <i>profit margin</i>) = neto dobit / ukupni prihodi		-5,27%	-2,07%	7,03%	1,22%	2,81%	-1,59%	-2,97%	-10,73%	-10,15%	-17,78%
bruto marža profita = dobit prije poreza / ukupni prihodi		-5,13%	-1,54%	7,31%	1,63%	3,30%	-0,81%	-2,11%	-10,03%	-9,37%	-17,29%	-10,66%
neto rentabilnost imovine (engl. <i>return on assets - ROA</i>) = (neto dobit + kamate) / ukupna imovina		1,03%	1,49%	3,73%	1,85%	1,92%	1,05%	1,30%	-0,48%	-0,29%	-1,22%	-0,52%
bruto rentabilnost imovine = (dobit prije poreza + kamate) / ukupna imovina		1,06%	1,62%	3,80%	1,95%	2,03%	1,22%	1,48%	-0,35%	-0,16%	-1,13%	-0,38%
rentabilnost vlastitog kapitala (engl. <i>return on equity - ROE</i>) = neto dobit / vlastiti kapital		-1,96%	-0,77%	2,94%	0,47%	1,01%	-0,57%	-1,16%	-4,01%	-3,74%	-7,23%	-5,20%
marža bruto operativnog dobitka (engl. <i>gross operating profit - G.O.P</i>) = G.O.P. / poslovni prihod		19,39%	21,36%	31,42%	22,48%	20,88%	22,80%	23,05%	21,98%	20,68%	21,62%	21,94%
marža bruto dobitka prije poreza, kamata i amortizacije (engl. <i>earnings before interests, taxes, depreciation and amortisation - EBITDA</i>) = EBITDA / poslovni prihod		14,25%	16,64%	23,19%	18,82%	19,05%	18,79%	20,91%	19,01%	16,53%	18,39%	19,82%

Izvor: Izračunao autor – prema: FINA (godišnji financijski izvještaji i posebni dodaci uz izvještaje).

Izračunati pokazatelji profitabilnosti ukazuju na pogoršanje ekonomskoga položaja hrvatskoga hotelijerstva. Bruto i neto marža profita u svim godinama, osim u 2003., 2004. i 2005., pokazuju negativne vrijednosti. Neto marža profita u 2001. pokazuje da je udio neto gubitka u ukupnim prihodima iznosi -5,27%. Najveća negativna marža profita postignuta je u 2010. (-17,78%), a najveća pozitivna u 2005. (2,81%). U 2011. iznimno loš rezultat prethodne godine ublažen je sa nešto malo povoljnijom, ali još uvijek iznimno visokom neto maržom profita od -11,43%.

Neto rentabilnost imovine (engl. *Return on Assets* – ROA) pokazuje da je hotelijerstvo u razdoblju od 2001. do 2007. ostvarilo neto dobit na angažiranu ukupnu imovinu. Najveći ROA postignut je u 2003. kada je 1 HRK angažirane ukupne imovine generirala 0,0373 HRK

²⁶¹ Prednost ove razine rezultata je ta što nije pod utjecajem računovodstvenih politika i propisa.

neto dobiti prije kamata. Nakon 2007. ROA pokazuje negativnu vrijednost, a vrhunac doseže u 2010. kada su hotelska poduzeća generirala negativnu naknadu prema svim vlastitim i vanjskim izvorima u visini od -1,22% ukupne imovine. U 2011. neto rentabilnost imovine je nešto poboljšana, u odnosu na 2010., ali još uvijek sa negativnim predznakom (-052%).

Analiza rentabilnosti vlastitoga kapitala ne odudara od do sada iznesenih rezultata. Naime, pozitivne vrijednosti ostvarene su samo u 2003., 2004. i 2005. U 2003. rentabilnost vlastitog kapitala (engl. *Return on Equity* – ROE) iznosi 2,94% što znači da je 1 HRK angažiranog vlastitog kapitala generirala 0,0294 HRK neto dobiti. Rentabilnost vlastitog kapitala najnižu vrijednost ostvaruje u 2010. kada je kuna angažiranog vlastitog kapitala generirala gubitak u visini -7,23% glavnice. Veća negativna vrijednost ROE u odnosu na ROA-u u promatranim godinama ukazuje kako je vlastiti kapital trpio veće gubitke u odnosu na vanjske izvore.

Marža G.O.P.-a pokazuje udio G.O.P-a u poslovnim prihodima. Ovaj parcijalni rezultat se uzima kao dobra mjera procjene učinkovitosti menadžmenta pošto je riječ o parcijalnom rezultatu koji je nastao kao rezultat poslovnih aktivnosti (aktivnosti na koje menadžment ima izravni utjecaj). Bruto operativni dobitak čini između 19,39-31,42% poslovnih prihoda hotelijerstva u analiziranom razdoblju od 2001. do 2011. Moguće je zamijetiti tendenciju rasta udjela G.O.P.-a u poslovnim prihodima i to sa početne vrijednosti u 2001. od 19,39% do završne vrijednosti u 2011. od 21,94%.

Anuliranje računovodstvenih politika na postignuti poslovni rezultat dovodi do mjere EBITDA. Marža EBITDA-e se u analiziranom razdoblju kreće od 14,25% do 23,19%. U 2001. EBITDA je činila 14,25% poslovnih prihoda hotelijerstva, a u 2011. 19,82%.

Detaljna analiza ekonomskoga položaja hrvatskoga hotelijerstva završit će se izračunom sintetičkog financijskoga pokazatelja – Altmanov Z-score (B model). Z-score je sintetički pokazatelj koji predviđa stečaj poduzeća u roku od jedne ili dvije godine.²⁶²

Tablica 26: **Altmanov Z-score (B model) hrvatskoga hotelijerstva za razdoblje od 2001. do 2011.**

Godina	Z – SCORE (B-model)
2001.	1,70
2002.	1,67
2003.	1,89
2004.	1,62
2005.	1,74
2006.	1,22
2007.	0,93
2008.	0,75
2009.	0,45
2010.	0,08
2011.	-0,02

Izvor: Izračunao autor – prema: FINA (godišnji financijski izvještaji i posebni dodaci uz izvještaje).

²⁶² Više o Altmanov-om Z-score-u cf. Žager, L. (ured.) et al.: **Analiza financijskih izvještaja**, Drugo prošireno izdanje, op. cit., p. 270-272; Dunković, D.: **Sustavni financijski pokazatelji**, Računovodstvo i financije, Hrvatska zajednica računovođa i financijskih djelatnika, Zagreb, 2003., No. 5, p. 17-20; Tintor, J.: **Poslovna analiza**, op. cit., 2009., p. 393-403.

Altmanov pokazatelj B-modela tumači se na sljedeći način:²⁶³

- ✓ Vrijednosti \geq od 2,6 – financijski zdrava poduzeća, vrlo mali rizik od stečaja.
- ✓ Vrijednost 2,59-2,39 – "sivo područje", zabrinutost, financijski ugrožena poduzeća s potencijalom ozdravljenja.
- ✓ Vrijednost 2,38-1,11 – "sivo područje", potencijalna mogućnost stečaja kroz dvije godine.
- ✓ Vrijednost \leq 1,10 – vrlo veliki rizik od stečaja, 95% je vjerojatnost da će se u poduzeću dogoditi stečaj u roku godine dana i 70% vjerojatnosti da će se stečaj dogoditi u roku dvije godine.

Dobivene vrijednosti Z-score-a hrvatskoga hotelijerstva kreću se od -0,02 do 1,89. Treba naglasiti kako se pri izračunavanju pokazatelja X2 (zadržana dobit / ukupna imovina) Altmanovog Z-score-a u brojniku uzela samo zadržana dobit, a ne vrijednost zadržane dobiti korigirane za iznos prenesenog gubitka. Uzimanje korigirane vrijednosti dovele bi do još gorih vrijednosti Z-score-a. Od 2007. godine hotelijerstvo se konstantno nalazi u zoni velike mogućnosti nastupa stečaja. Najlošija vrijednost postignuta je u 2011. kada Z-score poprima vrijednost -0,02.

²⁶³ Žager, L. (ured.) et al.: **Analiza financijskih izvještaja**, Drugo prošireno izdanje, op. cit., p. 272.

4. MEĐUOVISNOST REZULTATA POSLOVANJA HRVATSKOGA HOTELIJERSTVA I MJERA EKONOMSKE POLITIKE U PRETHODNOM RAZDOBLJU

Prethodna analiza ukazuje na nepovoljne odlike ekonomskoga poslovanja kroz sve relevantne pokazatelje poslovanja na mikro razini i razini cijele grupacije. Razloge tome treba tražiti prije svega u nepovoljnom makroekonomskom i poslovnom okruženju. Stabilni i poticajni poslovni okvir je *conditio sine qua non* za razvoj bilo koje djelatnosti, a posebice one koja je izravno izložena oštroj konkurenciji na međunarodnom tržištu.

Makroekonomsko i poslovno okruženje koje kreira ekonomska politika u znatnoj mjeri utječe na ekonomski položaj hrvatskoga hotelijerstva na način da ograničava uspješnost poslovanja prema svim relevantnim pokazateljima poslovne uspješnosti na mikro razini. U svojoj osnovi odabrani instrumenti ekonomskih politika bi putem svojih mjera trebali djelovati poticajno, a u najgorem slučaju ne opstruirati i narušavati ekonomski položaj poduzeća. Analizirani ekonomski položaj hrvatskoga hotelijerstva daje za pravo da se znanstveno propita i definira djelovanje mjera ekonomske politike na ekonomski položaj hrvatskoga hotelijerstva i to kroz slijedeća potpoglavlja: **1) rezultati poslovanja hrvatskoga hotelijerstva i mjere ekonomske politike u razdoblju do 1990., 2) rezultati poslovanja hrvatskoga hotelijerstva i mjere ekonomske politike u razdoblju od 1990. do 2000., 3) rezultati poslovanja hrvatskoga hotelijerstva i mjere ekonomske politike u razdoblju od 2001. do 2010., 4) rezultati poslovanja hrvatskoga hotelijerstva i mjere ekonomske politike u 2011. i 2012.**

4.1. REZULTATI POSLOVANJA HRVATSKOGA HOTELIJERSTVA I MJERE EKONOMSKE POLITIKE U RAZDOBLJU DO 1990.

Moglo bi se ustvrditi kako u razdoblju do 1990. pa i kasnije hrvatsko hotelijerstvo nije bilo potpomognuto osmišljenom i dosljedno primjenjivanom ekonomskom politikom. Često puta bi mjere ekonomske politike bile donesene stihijski bez cjelovitih analiza utjecaja koje će imati na sektor hotelijerstva. Iako se deklarativno u SR Hrvatskoj od sredine 1960-ih turizam pa samim time i hotelijerstvo isticao kao strateško opredjeljenje države u namicanju deviznoga priljeva i faktor poticanja sveukupnoga razvoja poduzetne mjere ekonomske politike nisu u potpunosti omogućavale niti poticale razvoj sektora. Argument toj tvrdnji leži u ranije iznesenoj analizi ekonomskoga položaja hrvatskoga hotelijerstva.

Turizam i hotelijerski sektor sastavni su dio ukupnog privrednog sustava. Događanja u privredi kao cjelini imali su neposredne posljedice na turizam i hotelijerstvo. Razvoj Hrvatske u razdoblju do 1990. moguće je ukratko opisati kroz sljedeće faze:²⁶⁴

²⁶⁴ Prilagodio autor – prema: Bogunović, A., Sharma, S.: **Narodno gospodarstvo: osnove teorije i prakse**, ART-Studio, Zagreb, 1995., p. 115-132; Sirotković, J.: **Hrvatskog gospodarstvo 1945-1992: Ekonomski uzroci sloma Jugoslavije i oružane agresije na Hrvatsku**, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za ekonomska istraživanja, Zagreb, 1993., p. 51-71; Bogunović, A., Crkvenac, M., Sharma, S.: **Osnove ekonomike narodne privrede**, Narodne novine, Zagreb, 1991., p. 360-378; Vedriš, M., Dujšin, U. (ured.) et al., **Ekonomska politika u Republici Hrvatskoj**, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Katedra za ekonomsku politiku, Zagreb, 2009., p. 39-47; Družić, I. (ured.) et al.: **Hrvatski gospodarski razvoj**, op. cit., p. 110-113.

1. Prva faza (1945–1952)

- ✓ Državno-centralistički sistem po uzoru na državni socijalizam SSSR-a (državno upravljanje cjelokupnim procesom privređivanja).
- ✓ Nacionalizacija privatnih poduzeća (privatni sektor reducirano prisutan u poljoprivredi i obrtu).
- ✓ Zakon o agrarnoj reformi i kolektivizaciji (1945.) dokida ostatke feudalnih odnosa (eksproprijacija velikih privatnih posjeda vođenih na kapitalistički način).
- ✓ Uvođenje radničkog samoupravljanja 1950.
- ✓ Donošenje i ostvarivanje prvog petogodišnjeg plana razvitka narodne privrede FNRJ od 1947. do 1951. čije se ostvarenje prolongiralo za jednu godinu. Neki od osnovnih zadatak plana su:
 - ⇒ likvidirati privrednu i tehničku zaostalost,
 - ⇒ učvrstiti ekonomsku i obrambenu snagu zemlje,
 - ⇒ podići opće blagostanje radnika na sva tri privredna sektora (državni, privatni i zadružni),
 - ⇒ osiguranje bržeg tempa razvitka privredno zaostalih republika.

2. Druga faza (1952–1965)

- ✓ Ustavni zakon iz 1953. označava i službeni prelazak sa administrativnog upravljanja na samoupravljanje.
- ✓ Unatoč formalnoj promjeni funkcije vlasti u funkciju samoupravljanja državni utjecaj na reprodukciju je prenatravan, a ostvaruje se kroz stope akumulacije (centralizacija akumulacija uvodi se pomoću kamata na neotpisanu vrijednost osnovnih sredstava i kratkoročne kredite, porezom na promet, rentom, porezom na dobit i zemljarinom) i plansku investicijsku potrošnju.²⁶⁵
- ✓ Opseg i struktura proizvodnje prelazi u ovlast radnih kolektiva.
- ✓ Na razini Hrvatske doneseno je pet jednogodišnjih (razdoblje od 1953. do 1957.) i dva srednjoročna plana. Društveni plan privrednog razvoja Hrvatske od 1957. do 1961. temelji se na ciljevima i zadacima utvrđenim u okviru tadašnjeg plana Jugoslavije, a naglasak stavlja na:
 - ⇒ stabilizaciju i uravnoteženje razvoja,
 - ⇒ jačanje ekonomskih odnosa sa inozemstvom i smanjivanje deficita u platnoj bilanci,
 - ⇒ rast životnog standarda,
 - ⇒ daljnji razvoj proizvodne orijentacije s posebnim naglaskom na energetiku, brodogradnju, poljoprivredu, kemijsku, drvnu, aluminijsku i prehrambenu industriju,
 - ⇒ razvoj prometa (modernizacija i izgradnja prometnih kapaciteta).
- ✓ Novi srednjoročni plan razvitka Hrvatske od 1961. do 1965. identičan je u mnogočemu planu Jugoslavije. Naglasak se stavlja na djelatnosti koje su činile okosnicu razvoja iz prethodnog plana te se pojačava orijentacija na proizvodnju sirovina, promaterijala i energije.

²⁶⁵ Centraliziranim sredstvima za investicije u općim investicijskim fondovima (OIF) upravlja Narodna banka Jugoslavije. Republike i komunalne banke raspoložu sa neznatnim investicijskim sredstvima putem Republičkih (RIF) i Lokalnih (LIF) investicijskih fondova.

- ✓ Ostvarene promjene sistema dinamiziraju rast privrede.

3. Treća faza (1965–1975)

- ✓ Daljnje dinamiziranje privrede zahtijeva promjenu sistema jer privredni sistem s dominantnim državnim utjecajem postaje neefikasan, ekstenzivan i za rad demotivirajući.
- ✓ Privredna i društvena reforma iz 1965. predstavlja pokušaj zaokreta na tržišno privređivanje i minimiziranje funkcije državnog centralizma. Neke od razloga neuspjeha provedbe reforme moguće je pronaći u:
 - ⇒ reformi cijena iz 1965. (ističe zahtjeve za stabilizacijom, administrativnom kontrolom i upozorava na potrebu postupnog prelaska na tržišne odnose),
 - ⇒ investicijskoj politici koja ostaje pod dominantnim utjecajem države (početno smanjivanje sredstava federacije za investicije neutralizira se uvođenjem novih fondova za nerazvijene, a banke pod snažnim političkim utjecajem kreditiranje vrše bez tržišnih i širih ekonomskih kriterija),
 - ⇒ neprovedenoj temeljitoj reformi države i njenih funkcija i to posebno državne uprave.
- ✓ Privredna reforma 1965., Ustav 1963. i ustavni amandmani 1971. daju "prividnu"²⁶⁶ slobodu utvrđivanja ciljeva, zadataka i proizvodne orijentacije u srednjoročnim planovima razvoja od 1966. do 1970. i 1971. do 1975. Plan razvoja Hrvatske za razdoblje od 1966. do 1970. u osnovnim crtama ističe:
 - ⇒ podizanje životnog standarda, jačanje materijalnog položaja privrede, intenzivniji porast sudjelovanja u međunarodnoj podjeli rada, dinamičan i stabilan privredni razvoj i intenzifikacija privređivanja,
 - ⇒ sljedeće osnovne pravce razvoja – pomorska privreda, poljoprivreda i prehrambena industrija, turizam, industrija nafte, kemijska, aluminijska industrija, postrojenja i oprema za procesnu industriju i šumarstvo s kemijskom i mehaničkom preradom drveta.
- ✓ Neuspjeh ustavnih amandmana iz 1971. da omoguće slobodno kreiranje razvoja Republike i vrijednosnog sistema u kojem bi svatko živio od vlastitog rada onemogućuje uspješno rješavanje nagomilanih problema predimenzionirane unutrašnje potrošnje, rastućeg trgovinskog deficita i zaduženja u inozemstvu, pogoršanja položaja privrede u raspodjeli i rasta cijena. U takvim povijesnim okvirima donesen je novi srednjoročni plan privrednog razvitka Hrvatske od 1971. do 1975. kojim razvojna politika se sve više zasniva na sporazumijevanju i društvenom dogovaranju (širenje razvojnih prioriteta) i pogoršanju privredne strukture. Plan naglasak stavlja na iznimno brzi razvitak naftno-kemijske industrije, brodogradnje, elektroindustrije, proizvodnje opreme i trajnih potrošnih dobara, energetike, osnovnih metala i proizvodnje celuloze i papira.

4. Četvrta faza (1975–1980)

- ✓ Neprovođenje društveno ekonomskih reformi rezultira nagomilavanjem razvojnih problema. Prema Ustavu iz 1974. stvoren je sistem prema kojemu su odnosi na ekonomskom, političkom i planu funkcija subjekata u društvenoj reprodukciji

²⁶⁶ Prividnost slobode odstupanja od zacrtanih planova razvoja na razini Federacije leži u činjenici da se veliki dio akumulacije Hrvatske odljeva prema saveznom fondovima za nerazvijene što onemogućuje postavljanje značajnije različitih prioriteta od onih postavljenih na saveznoj razini.

počivaju na tzv. udruženom radu, a ukupni društveno-ekonomski odnosi i njihov razvoj temelje se na sistemu sporazumijevanja i dogovaranja.

- ✓ Nastavlja se smanjenje utjecaja poduzeća na uvjete rada i raspolaganje ostvarenim rezultatima – državne institucije povećavaju razna prava na dohodak.
- ✓ Država uspostavlja suverenitet nad društvenim sredstvima pa društveno vlasništvo sve više poprima obilježja specifičnog državnog vlasništva (specifičnost društvenoga vlasništva počiva na nepostojanju titulara, nositelja vlasničkih odnosa).
- ✓ Novi srednjoročni plan razvoja Hrvatske donesen je za razdoblje od 1976. do 1980. Ovaj plan je u značajnoj mjeri uvjetovan ciljevima, zadacima, pravcima razvoja i definiranim djelatnostima od zajedničkog interesa na razini Jugoslavije. Naglasak razvoja je na sljedećim djelatnostima:
 - ⇒ energetika (proizvodnja i prijenos električne energije, proizvodnja i prerada ugljena, nafte, prirodnog i tehničkog plina),
 - ⇒ agroindustrijske djelatnosti,
 - ⇒ sirovinke djelatnosti namijenjen izvozu ili supstituciji uvoza (crna i obojena metalurgija, bazna kemija i nemetali), strojogradnja i brodogradnja,
 - ⇒ magistralni promet i inozemni turizam.
- ✓ Kumulirane strukturne slabosti, sve naglašenije materijalne poteškoće, nedostatak tržišne alokacije faktora i vrijednosnih sistema rezultiraju povećanim zahtjevom za inozemnom akumulacijom, iznimno brzim rastom zaduženja i krivom alokacijom inozemne akumulacije (nerazvijeni dijelovi SFRJ).
- ✓ Razvojna politika vodi daljnjem pogoršanju privredne strukture, kapitalnoj intenzivnosti i smanjenju efikasnosti investicija. U vanjskim odnosima izvoz ne raste dovoljno brzo u odnosu na ostvarenu proizvodnju.

5. Peta faza (1980–1990)

- ✓ Ubrzani rast prethodnih godina gubi svoj razvojni zamah, a troškovi industrijalizacije i brzog rasta dolaze na "naplatu".
- ✓ Umjesto promjene neodrživog političkog i ekonomskoga sistema pokušaji su usmjereni na zadržavanju postojećih rješenja što neizbježno vodi blokadi tržišta i ekonomskoj strukturi koja se sve više autarkično razvija.
- ✓ Desetljeće obilježava stagflacija – stabilizacijski program usporava rast privrede (stagnacija) uz istovremenu inflacijsku erupciju koja u desetljeću prosječno godišnje raste po stopi od 150%.
- ✓ U petoj fazi donesena su dva srednjoročna plana privrednog razvoja i to za razdoblje od 1981. do 1985. i 1986. do 1990.
- ✓ U razdoblju od 1981. do 1985. privredu karakterizira sljedeće:
 - ⇒ trend usporavanja ekonomske aktivnosti,
 - ⇒ značajan pad investicija u osnovne fondove uz istovremeni rast investicija u obrtna sredstva (zalihe) koje se financiraju kratkoročnim kreditima,
 - ⇒ udio ugovornih obveza, u kojima pretežni dio čine kamate, u vrijednosnoj strukturi bruto društvenoga proizvoda u 1981. iznosi 2,8%, a akumulacije 4,3% (amortizacije 3,9%) dok u 1985. udio ugovornih obveza u vrijednosnoj strukturi bruto društvenoga proizvoda iznosi 5,7%, a akumulacije 3,2% (amortizacija 4,1%).
 - ⇒ poboljšanje vanjskotrgovinske bilance i začeci značajnijeg porasta inflacije,

- ⇒ intenzivna izrada stabilizacijskog programa i pokušaja njegove implementacije, uspostave tržišta, što se osobito donosi na tržište kapitala, te pokušaj stabilizacije poremećaja u platno bilančnim odnosima s inozemstvom.
- ✓ Plan privrednog razvoja za razdoblje od 1981. do 1985. ističe, u okviru proizvodne orijentacije, sljedeće prioritete:
 - ⇒ energetika (korištenje vlastitih energetske izvora),
 - ⇒ proizvodnja sirovina i primarnih proizvoda (posebno osnovnih metala),
 - ⇒ nemetali
 - ⇒ deficitarni bazni kemijski proizvodi,
 - ⇒ proizvodnja hrane (s naglaskom na osnovne poljoprivredne i prehrambene proizvode),
 - ⇒ proizvodnja opreme i uređaja (kojima se osigurava viši tehnološki stupanj razvoja i unapređenje strukture izvoza),
 - ⇒ magistralne prometnice i integralni transport.
- ✓ U sljedeće plansko razdoblje (1986–1990) privreda ulazi sa stagflacijom, tržišnim poremećajima, strukturnim neskladima, ograničenjima u međunarodnoj razmjeni, usporenim tehnološkim razvojem, zastarjelim i otpisanim fondovima i vanjskom i unutrašnjom nelikvidnosti, oskudnom domaćom akumulacijom i skromnim dopunskim izvorima iz inozemstva.
- ✓ Nastavlja se trend porasta udjela ugovornih obveza u vrijednosnoj strukturi bruto društvenoga proizvoda te u 1987. iznosi 7,1%, a akumulacija svega 2,2% (amortizacija 5,5%). U 1989. ugovorne obveze dosežu udio od 16,5% bruto društvenoga proizvoda što je na nivou udjela ukupnih čistih osobnih dohodaka u novcu (bez naturalnog djela), preko 30% više od ukupno raspoloživih sredstava privrede, tri puta više od amortizacije. Visoki rast ugovornih obveza dovodi do negativne akumulacije koja u 1989. iznosi -8,0% bruto društvenoga proizvoda.

Kontekst općih privrednih kretanja i poduzetih mjera ekonomske politike odrazio se i na hrvatsko hotelijerstvo. Razvoj hrvatskoga hotelijerstva kao temeljne sastavnice turizma bio je određen razvojnim planovima turizma. Postavljeni ciljevi razvoja usmjeravali su se turističkom, ali i općom ekonomskom politikom, kako na razini Federacije tako i na razini Republika. F. Radišić turističku politiku definira kao "sintezu mjera i akcija koje poduzimaju društveno-političke zajednice, društvene i radne organizacije radi usklađenog i efikasnog ostvarivanja planiranih ciljeva turističkog razvoja".²⁶⁷ Ostvarivanje postavljenih makroekonomskih ciljeva na razini države usmjerava se primjenom različitih vrsta ekonomske politike. Ostvarivanje ciljeva razvoja turizma pa samim time i hotelijerstva usmjeravano je primjenom uobičajenih vrsta ekonomske politike, njihovih instrumenata i mjera. Za hotelijerstvo, u razdoblju do 1990., od posebnog su značaj bile sljedeće vrste i instrumenti ekonomske politike:

- ✓ Politika cijena (dohotka) – izravno određivanje cijena, subvencije.
- ✓ Monetarna politika – kamatna stopa.
- ✓ Fiskalna politika – javni prihodi (porezi na promet, na dohodak poduzeća, itd.), javni rashodi (investicije države, subvencije i transferi kapitala poduzećima).
- ✓ Ekonomski odnosi s inozemstvom – carinska politika, vanjskotrgovinska politika, politika tečaja.

²⁶⁷ Radišić, F.: **Turizam i turistička politika s ogledima na području Istre**, Istarska naklada, Pula, 1981., p. 39.

Analiziranje utjecaja mjera ekonomske politike na ekonomski položaj hotelijerstva izvršit će kroz određene vremenske faze. Periodizacija faza uvažava ranije izvršenu analizu ekonomskoga položaja hrvatskoga hotelijerstva, a kao glavni kriterij uzima jednaku veličinu razreda odabranih vremenskih intervala (od 1964. do 1990.). Vremenski intervali određeni su na sljedeći način:

- ✓ Razdoblje do 1964. godine
- ✓ Razdoblje od 1964. do 1970.
- ✓ Razdoblje od 1971. do 1977.
- ✓ Razdoblje od 1978. do 1984.
- ✓ Razdoblje od 1985. do 1990.

Razdoblje nakon drugog svjetskog rata ostavlja velike tragove na hotelsku i općenito turističku infrastrukturu. Svi naponi usmjeravaju se na obnovu i osposobljavanje što većeg smještajnoga kapaciteta pred naglo rastućim potrebama domaćeg turizma. U razdoblju **od 1946. do 1951.** obnova ugostiteljstva bila je više kvantitativne nego kvalitativne naravi.²⁶⁸ Obnovu ugostiteljstva, posebice hotelijerskih smještajnih kapaciteta, ne prati jednako dinamična obnova i rekonstrukcija infrastrukturnih objekata u turističkim mjestima (vodovod, kanalizacija, električna, uređenje plaža) niti obnova dopunskih objekata za zabavu i razonodu. Ovome treba pridodati i nedovoljni razvoj popratnih djelatnosti kao što je promet (prometna infrastruktura) i trgovina (problemi s opskrbom).²⁶⁹ B. Pirjevec ističe kako je, unatoč brzom dinamici obnove smještajnih kapaciteta, do kraja 1951. u funkciju stavljeno nešto više od 70% svih kapaciteta kojima je Hrvatska raspolagala 1938. Nadalje, najveći broj noćenja, u razdoblju od 1947. do 1951., ostvaruju domaći turisti i to u prosjeku 95,40%.²⁷⁰

Mjere ekonomske politike usmjerene na povećanje prometa hotelijerstva izravno su pogodovale rastu domaće komponente finalne turističke potrošnje. Od poduzetnih ekonomskih mjera valja istaknuti sljedeće:²⁷¹

- ✓ Mjere usmjerene na prijevoz. Godine 1946. uvodi se popust od 50% na vožnju željeznicom, brodovima i autobusima prilikom putovanja na godišnji odmor (popust je kasnije povećan na 75%).
- ✓ Politika cijena – postojanje sustava dvojnih cijena. Strani turisti plaćali su punu cijenu noćenja dok su domaći turisti ostvarivali popuste u rang 10-25%.
- ✓ Mjere fiskalne politike. Odmarališta su oslobođena plaćanja poreskih i drugih obaveza.

U razdoblju **od 1952. do 1964.** događa se proces ukidanja povlastica domaćim turistima te se donose značajne poticajne mjere za razvoj inozemnog turizma. Promjene iz 1952. omogućavaju slobodno formiranje cijena ugostiteljskih usluga što je uz ukidanje odmarališta kao zasebne vrste ugostiteljskih objekata dovelo do porasta cijena ugostiteljskih usluga. Ovom porastu cijena treba pridodati i devalvaciju dinara 1952. (od 50 dinara za 1 USD na 300 dinara za 1 USD). Mjerama ekonomske politike poticala se izgradnja smještajnih kapaciteta s ciljem povećanja inozemnoga turističkog prometa. Od donesenih mjera ekonomske politike značajnih za hotelijerstvo ističu se.²⁷²

²⁶⁸ Cf. Alfier, D., Domanik, R.: **Osnovne postavke o ekonomici i unapređenju našeg turizma**, Zbornik rasprava o problemima turističke privrede, Društvo ekonomista Hrvatske, Zagreb, 1955., p. 14.

²⁶⁹ Pirjevec, B.: **Turizam – jučer, danas, ...**, Veleučilište u Karlovcu, Karlovac, 2008., p. 240-241.

²⁷⁰ Ibidem, p. 240 i 245.

²⁷¹ Radišić, F.: op. cit., p. 74-76.

²⁷² Kobašić, A.: **Turizam u Jugoslaviji**, Informator, Zagreb, 1987., p. 10-13; Vukonić, B.: **Povijest hrvatskog turizma**, Prometej, Zagreb, 2005., p. 137-138; Pirjevec, B.: op. cit., p. 246-258.

- ✓ Devalvacija dinara 1952. utječe na porast cijena ugostiteljskih usluga za domaće turiste (sa 50 dinara za 1 USD na 300 dinara za 1 USD). Kako bi se ublažio učinak visokih cijena 1953. savezna vlast subvencionira pansionsku cijenu (izravno ugostiteljskim poduzećima) za domaće turiste pa je tako popust na cijenu iznosio 40% u glavnoj sezoni i 60% u izvansezonskom razdoblju.
- ✓ Da bi se povećala konkurentnost ponude na inozemnim tržištima, 1956. uvodi se prim (administrativno povećanje službenog deviznog tečaja u cilju stimuliranja inozemnog turističkog prometa) od 33,33% na službeni tečaj (1 USD = 300 dinara), što praktički stvara novi (turistički) tečaj pri inozemnim plaćanjima. Istovremeno postoji obračunski tečaj za izvoz robe i usluga (ali ne turističkih) i to 1 USD = 632 dinara. U 1961. prim je povećan na 100% pa je novi "turistički" tečaj 1 USD = 600 dinara. Godinu dana poslije prim se povećava na 150% čime se "turistički tečaj" izjednačava sa obračunskim tečajem za izvoz robe i usluga (1 USD = 750 dinara).
- ✓ Odobravanje retencione kvote (1951–1956) hotelijerima stimulira razvoj inozemnog turizma. Riječ je o djelu ostvarenih deviza s kojima je hotelsko poduzeće moglo samostalno raspolagati i prodavati na tržištu i tako generirati dodatna sredstva koja su povećavala njegovu konkurentnost. Od 1955. retenciona kvota je dostigla i 80% ukupne mase ostvarenih deviznih sredstava, a uvođenjem prima 1956. pada na 1%.
- ✓ Izravne dotacije Federacije organizacijama inicijativnog turizma (Ferijalni savez, Savez izviđačkih organizacija, Društvo prijatelja prirode, turistička društva) s ciljem izgradnje smještajnih kapaciteta za svoje članove.
- ✓ U razdoblju od 1957. do 1965. stimulira se razvoj odmarališta za domaće turiste namijenjena širem krugu korisnika. Odmarališta zadržavaju prioritet smještaja svojih članova, ali su istovremeno otvorena ostalim domaćim korisnicima. U razdoblju od 1957. do 1959. ova odmarališta imaju posebne premije od 10% i 30% na ostvareni promet.
- ✓ Odobrava se premija pansionskom ugostiteljstvu (1956–1961).
- ✓ Odobravanje investicijskih kredita pod povoljnim uvjetima (1954–1965) – rok otplate kredita za izgradnju hotela iznosio je 20-30 godina, a kamatna je stopa bila 2% godišnje.
- ✓ Ukidanje viza za sve zemlje s kojima je država tada održavala diplomatske odnose (1963.).

U razdoblju od 1952. do 1960. ugostiteljstvo je zabilježilo stopu rasta od 21,1% u ukupnim noćenjima, 31,4% u inozemnim noćenjima, 19,1% u domaćim noćenjima i 18,9% u izgradnji smještajnih kapaciteta.

U razdoblju **od 1964. do 1970.** nastavlja se s poticanjem izgradnje i razvoja inozemnoga turizma. Domaći turizam gubi sve povlastice i stimulacije u 1965. godini, nakon donesenih mjera privredne i društvene reforme. Nova devalvacija u 1965. (1 USD = 900 dinara) te gubitak stimulacije povećava cijene ugostiteljskih usluga za domaće turiste. Domaći turizam tako postaje ekonomska (tržišna) kategorija. Jedini poticaj razvoju domaćeg turizma pružaju "organizacije udruženog rada, koje su izdvajale znatna sredstva zajedničke potrošnje za izgradnju odmarališta i pokrivanje dijela troškova za putovanja i boravak na odmoru članovima kolektiva."²⁷³ Poticaj razvoju daje i Program dugoročnog razvoja i plana

²⁷³ Kobašić, A.: op. cit., p. 16.

prostornog uređenja Jadranskog područja SR Hrvatske (1969.) u kojem se prvi put turizam tretira kao važan element hrvatskoga (jadranskog) razvoja.²⁷⁴

Razdoblje karakterizira i pojava integracijskih procesa (vertikalne i horizontalne prirode) u hotelijerstvu pa tako nastaju HTP Dubrovnik, Rivijera Poreč, Plava Laguna, Arenaturist.

Turizam se u Društvenom planu razvoja SRH za razdoblje 1967–1970. godine uvrštava u osnovne pravce razvoja. Važnost turizma počiva na mogućnostima razvitka inozemnoga turizma, koji omogućuje ostvarenje deviznog priljeva i proširuje mogućnost plasmana domaće robe po znatno povoljnijim uvjetima nego na međunarodnom tržištu. Ovo uvrštavanje na žalost nije doprinijelo konzistentnoj i dugoročnoj politici razvoja kako turizma tako i hotelijerstva kao njegovoga osnovnog sadržaja. Takvoj tvrdnji u prilog idu poduzete ekonomske mjere koje su bile kratkoročne, a često puta i međusobno isključujuće. Mjere ekonomske politike koje su obilježile ovo razdoblje jesu:²⁷⁵

- ✓ Porezna olakšica na pansionске usluge inozemnim turistima (1964.). Na svaku pruženu pansionску uslugu inozemnim turistima odobrena je porezna olakšica po stopi od 37% na tečaj od 750 dinara, a 22% za pružene izvanpansionске usluge. Ovim je prodaja usluga i roba inozemnim turistima tretirana kao izvoz pa se robe i usluge izuzimaju iz plaćanja poreza koji je obavezan u unutrašnjem prometu.
- ✓ Kreditiranje investicija koje služe unapređenju prometa stranih turista (1965.). Krediti su se odobravali sa rokom otplate od 30 godina po kamatnoj stopi od 1% godišnje.
- ✓ Retenciona kvota. Hotelskim poduzećima na raspolaganju ostaje 20% ostvarenih deviznih sredstava. Postojala je mogućnost progresivnog povećanja ove stope do 40%.
- ✓ Porezna olakšica na ostvareni prihod konvertibilnih valuta u 1968. iznosi 2%, a u 1970. 10%.
- ✓ Beneficirane kamate na kredite za investicije (1966–1970). Ove kamate su se sastojale od dodatnih, dodatnih uvećanih, anticipativnih i regresnih kamata. Dodatne kamate uvedene su radi poticanja kreditora za ulaganje u izgradnju smještajnih kapaciteta i nabavu opreme. Kamate je kreditorima odobravala Federacija i to u iznosu od 3% godišnje na već ugovorene kamate s investitorima. Radi daljnjeg poticanja i omogućavanja boljih uvjeta kreditiranja Federacija povećava kreditorima dodatne kamate za još 2% godišnje (tzv. uvećane dodatne kamate). Tijekom 1969. uvećane dodatne kamate povećane su na 2,5%, a isplaćuju se unaprijed (anticipativno) za cijelo razdoblje otplate kredita za rokove duže od 15 i kreće od 25 godina. Regresne kamate odobravale su zainteresirane Republike i općine investitoru, a bile su uvjet za korištenje ostalim beneficiranim kamatama (iznose 2% godišnje).
- ✓ Zaključivanje inozemnih zajmova za potrebe turizma. Poslovnim bankama od 1966. do 1968. omogućeno je zaduživanje u inozemstvu bez terećenja kreditnoga potencijala uz obvezu ulaganja u turizam (190 milijuna dinara godišnje).

²⁷⁴ Vukonić, B.: op. cit., p. 160.

²⁷⁵ Pirjevec, B.: op. cit., p. 257-258; Vrtiprah, V., Pavlič, I.: **Menadžerska ekonomija u hotelijerstvu**, Sveučilište u Dubrovniku, Dubrovnik, 2005., p. 48; Kobašić, A.: op. cit., p. 19-21.

Tablica 27. **Ekonomski položaj hrvatskoga hotelijerstva u razdoblju od 1964. do 1970.**

Odabrani agregati i pokazatelji	Privreda	HOT	H	UG
PGSR DP-a (%)	5,46	19,75	...	9,62
PGSR bruto investicija (%)	2,46	22,66
PGSR osnovnih sredstava (%)	7,77		...	20,56
PGSR zaposlenosti (%)	0,37	13,95	...	6,62
PGSR proizvodnosti rada (%)	5,08	5,10	...	4,16
PGSR kapitalne opremljenosti rada (%)	7,37	14,56
Razvoj	INT	EKST		INT
Marginalni kapitalni koeficijenti s pomakom od 4 godine	4,22	2,48
PGSR broja soba (%)*	...	20,02	17,28	13,50
PGSR prihoda (prometa) (%)	...	17,04	14,85	7,13
PGSR noćenja (%)	...	9,35	15,00	8,72
Udio noćenja stranih turista u ukupnim noćenjima u 1970. (%)	...	62,52	81,23	50,17
PGSR broja zaposlenih na 100 soba (%)*	...	-5,21	-4,83	-6,06
PGSR prihoda po zaposlenom (%)	...	1,39	2,54	0,48
PGSR prosječne godišnje stope iskorištenosti smještajnih kapaciteta (%)**	...	-8,21	-0,19	-3,81
PGSR prosječnog prihoda po sobi**	...	-3,82	-7,30	0,82

Napomena: HOT – hotelijerstvo; H – skupina hoteli i sličan smještaj; UG – ugostiteljstvo; PGSR – prosječna godišnja stopa rasta; INT – intenzivan razvoj; EKST – ekstenzivan razvoj; DP – društveni proizvod
 * - za hotelijerstvo i skupinu hoteli i sličan smještaj vremenski interval je 1965-1970.; ** - vremenski interval je 1965-1970.

Izvor: Tablica 10, grafikon 3; izračunao autor – prema: tablica 9, 11, grafikon 6.

Poduzete mjere ekonomske politike rezultirale su najboljim prosječnim godišnjim stopama rasta svih značajnijih apsolutnih pokazatelja ekonomskoga položaja hotelijerstva SR Hrvatske. Društveni proizvod hotelijerstva je u ovom razdoblju prosječno godišnje rastao po stopi od 19,57% što je za 9,95 postotnih poena više u odnosu na ugostiteljstvo i 14,11 postotnih poena u odnosu na privredu. Stimulativne mjere poticanja investiranja rezultirale su prosječnom godišnjom stopom rasta bruto investicija u ugostiteljstvu u iznosu od 22,66%. Investicije u ugostiteljstvu izvršene u razdoblju prije 1964. (pomak od četiri godine) pokazuju iznimno dobru efikasnost. Naime, marginalni kapitalni koeficijent za razdoblje 1964–1970. iznosi 2,48 što znači da je prirastom od 2,48 jedinice kapitala ugostiteljstvo povećalo svoj DP za jednu jedinicu.

Visoke stope investiranja u osnovna sredstva rezultiraju prosječnom godišnjom stopom rasta broja soba u hotelijerstvu po rekordnoj stopi od 20,02%. Iznimno visoku stopu pokazuje i skupina "Hoteli i sličan smještaj" (17,28%). Visoke prosječne godišnje stope rasta pokazuju i rast zaposlenosti (13,95%) i proizvodnosti rada (5,10%). Temeljem raspoloživih podataka o zaposlenosti, proizvodnosti rada i DP-u razvoj hotelijerstva može se okarakterizirati kao ekstenzivan. Tome u prilog ide podatak da se više od 50% rasta DP-a hotelijerstva (70,59%) ostvaruje iz rasta zaposlenosti. Ovu konstataciju treba uzeti s rezervom pošto nisu poznati podaci o tehničkoj opremljenosti rada i veličini proizvodnih fondova. U istom razdoblju ugostiteljstvo svoj rast DP-a temelji na rastu proizvodnosti rada pa se taj razvoj može smatrati intenzivnim. To potvrđuje i činjenica da je više od 70% rasta osnovnih sredstava bilo namijenjeno kapitalnoj opremljenosti rada.

Ostvareni prihod hrvatskoga hotelijerstva raste po prosječnoj godišnjoj stopi od 17,04%, broj noćenja po stopi 9,35%, a udio noćenja inozemnih gostiju u ukupnim noćenjima raste sa 45,12% u 1964. na 62,52% u 1970. Broj zaposlenih na 100 soba u opadanju je (-5,21% prosječno godišnje) kao i prosječna godišnja stopa iskorištenosti smještajnih kapaciteta (-8,21%) te prosječan prihod po sobi (-3,82%). Brži rast prihoda od broja zaposlenih omogućio je prosječnu godišnju stopu rasta prihoda po zaposlenom od 1,39%.

U razdoblju **od 1971. do 1977.** donesen je novi srednjoročni plan razvitka privrede (1971–1975) koji turizam ponovno svrstava među prioritetne pravce. U istom razdoblju odnosi na ekonomskom, političkom i planu funkcija subjekata u društvenoj reprodukciji temelje se na sistemu sporazumijevanja i dogovaranja. Promijenjena je uloga saveznih fondova, Federacije i republika po pitanju privredne nadležnosti. Mnoge mjere spuštene su sa razine Federacije na republike i pokrajine. Sredinom 1971. ukidaju se beneficirane kamate te dolazi do decentralizacije i ukidanja društvenih fondova na razini Federacije. A. Kobašić upozorava na problem nepodmirenja obveza hotelskih poduzeća prema kreditima unatoč povoljnim uvjetima pod kojima su krediti podizani.²⁷⁶ Kao razlog autor navodi špekulacije s predračunima investicija i porast cijena tijekom izgradnje što mnoga hotelska poduzeća dovodi u situaciju uzimanja posebnih kredita za dovršenje investicija, pod iznimno nepovoljnim uvjetima – na pet godina uz godišnju kamatnu stopu od 16% (tzv. japanski krediti).²⁷⁷

U dužem razdoblju smatra se kako je tečaj nerealan, stimulira uvoz i dovodi do problema u poslovanju hotelskih poduzeća.²⁷⁸

Mjere ekonomske politike koje su imale neposredan utjecaj na hotelijerstvo jesu:²⁷⁹

- ✓ Priznavanje tretmana izvoznika hotelskim poduzećima koji pružaju usluge stranim turistima. Hotelska poduzeća dobivaju izvoznu stimulaciju koja je povećana sa 8% u 1976. na 17% u 1977. Visina deviznog priljeva izravno utječe na formiranje osnovice obračuna izvoznih stimulacija.
- ✓ Prodaja benzina inozemnim turistima na popust (od 1976.).
- ✓ Retenciona kvota koja iznosi fiksno 45% od ostvarenih deviznih sredstava s konvertibilnog područja gubi na značaju privlačenja investicijskih sredstava, jer se ne može više ustupati bankama, već se prodaja vrši preko deviznog tržišta.
- ✓ Inozemni krediti do iznosa od 80 milijuna dinara bez polaganja depozita. Ovi krediti stavljeni su na raspolaganje organizacijama udruženog rada u razdoblju od 1973. do 1975.

²⁷⁶ Kobašić, A.: op. cit., p. 46.

²⁷⁷ O problematici japanskih kredita i uvjeta privređivanja hotelijerstva cf. Gržetić, N.: **Uvjeti privređivanja turističkog hotelijerstva**, Zbornik radova, Simpozij "Hotelska kuća 76", Centar ekonomskih znanosti Sveučilišta u Rijeci, OOUR Hotelijerski fakultet Opatija, Poslovno udruženje hotelskih poduzeća SFRJ (Jugohoteli), Opatija, 18-20.10. 1976., p. 226-228.

²⁷⁸ O problematici tečaja cf. Ukić, A.: **Osvrt na problematiku hotelijerstva SR Hrvatske**, Zbornik radova, Simpozij "Hotelska kuća 78", OOUR Hotelijerski fakultet Opatija, Opšte udruženje turističke privrede Jugoslavije, Opatija, 23-25.10.1978., p. 18-19; Mandarić, A.: **Odnosi u kursevima valuta i konkurentnost naše turističke ponude**, OOUR Hotelijerski fakultet Opatija, Opšte udruženje turističke privrede Jugoslavije, Opatija, 23-25.10.1978., p. 262-265.

²⁷⁹ Blažević, B.: **Ekonomski računi plasmana kapitala u hrvatskom hotelijerstvu 1960-1990**, op. cit., p. 146; Radišić, F.: op. cit., p. 109.

Tablica 28: Ekonomski položaj hrvatskoga hotelijerstva u razdoblju od 1971. do 1977.

Odabrani agregati i pokazatelji	Privreda	HOT	H	UG
PGSR DP-a (%)	5,17	2,60	...	2,87
PGSR bruto investicija (%)	8,25	-12,71
PGSR osnovnih sredstava (%)	7,34	9,07
PGSR zaposlenosti (%)	3,86	6,38	...	5,29
PGSR proizvodnosti rada (%)	1,26	-3,55	...	-3,36
PGSR kapitalne opremljenosti rada (%)	3,35		...	2,46
Razvoj	EKST	EKST	...	EKST
Marginalni kapitalni koeficijenti s pomakom od 4 godine	4,05	20,03
PGSR broja soba (%)	...	3,45	2,90	3,58
PGSR prihoda (prometa) (%)	...	1,45	1,68	1,72
PGSR noćenja (%)	...	4,90	4,79	4,98
Udio noćenja stranih turista u ukupnim noćenjima u 1977. (%)	...	53,59	64,56	52,08
PGSR br. zaposlenih na 100 soba (%)	...	1,71	2,61	1,65
PGSR prihoda po zaposlenom (%)	...	-3,58	-3,70	-3,39
PGSR prosječne godišnje stope iskorištenosti smještajnih kapaciteta (%)	...	1,40	1,84	1,35
PGSR prosječnog prihoda po sobi	...	-0,34	-0,08	-0,30

Napomena: HOT – hotelijerstvo; H – skupina hotela i sličan smještaj; UG – ugostiteljstvo; PGSR – prosječna godišnja stopa rasta; INT – intenzivan razvoj; EKST – ekstenzivan razvoj; DP – društveni proizvod.

Izvor: Tablica 10, grafikon 3; izračunao autor – prema: tablica 9, 11, grafikon 6.

Ukidanje mnogih stimulativnih mjera iz prethodnoga razdoblja imalo je negativne efekte po pitanju ekonomskoga položaja hotelijerstva. Donesene i provedene mjere negativno su se odrazile na neke apsolutne mjere poslovne uspješnosti i većinu relativnih pokazatelja. U promatranom razdoblju DP hotelijerstva je rastao prosječno po godišnjoj stopi 2,60% što je 17,15 postotnih poena manje u odnosu na prethodno razdoblje (1964–1970). Ostvarena stopa rasta je niža u odnosu na ugostiteljstvo i privredu. Ukidanje beneficiranih kamata značajno je smanjilo bruto investicije u ugostiteljstvu. U promatranom razdoblju investicije u osnovna sredstva ugostiteljstva prosječno godišnje padaju po stopi -12,71%. Smanjeni obujam investicija imao je za posljedicu usporavanje prosječne godišnje stope rasta broja soba u hotelijerstvu i to sa 20,02% u prethodnom razdoblju na 3,45% u analiziranom razdoblju. Veći dio investicija izvršenih u prethodnom realizirano se u analiziranom razdoblju. Velika investicijska ulaganja prethodnoga razdoblja pokazuju visoku neefikasnost – marginalni kapitalni koeficijent (k_m) ugostiteljstva u vremenskom intervalu 1971–1977. iznosi 20,03. Efikasnost investicija ($1/k_m$) kazuje kako jedna jedinica investicija prosječno realizira 0,05 jedinica DP-a ugostiteljstva.

Broj zaposlenih u hotelijerstvu prosječno godišnje raste po stopi 6,38%, a ako se ovome pridoda podatak da je DP hotelijerstva rastao po znatno manjoj stopi onda ne iznenađuje da proizvodnost rada prosječno godišnje pada po stopi -3,55%. Razvoj hotelijerstva pokazuje sve znakove ekstenzivnosti. Prihod hotelijerstva raste po prosječnoj godišnjoj stopi 1,45%, broj noćenja po stopi 4,90%, broj zaposlenih na 100 soba po stopi 1,71%, a udio noćenja inozemni gostiju u ukupnim noćenjima pada sa 62,52% u 1970. na 53,59% u 1977. Brži rast broja zaposlenih od ostvarenoga prihoda rezultira prosječnom godišnjom stopom pada prihoda po zaposlenom u iznosu od -3,58%. Negativnu stopu pokazuje i prosječan prihod po sobi koji prosječno godišnje pada po stopi -0,34%. Iako ovaj

relativni pokazatelj poslovnoga uspjeha pokazuje negativni trend treba istaknuti kao predstavlja poboljšanje u odnosu na prethodno razdoblje od 3,48 postotnih poena. Prosječna godišnja stopa iskorištenosti smještajnih kapaciteta raste po stopi 1,40%.

Razdoblje **od 1978. do 1984.** karakterizira donošenja dva društvena Plana (1976–1980 i 1981–1985), ekonomska stagnacija i uvođenje stabilizacijskih mjera. Prvi plan (1976–1980) naglasak daje na inozemni turizam i podizanje efikasnosti turističke privrede, a turizam dobiva status posebnoga značaja za ukupni razvoj zemlje. Predviđa se da 50% izvora za financiranje proširene reprodukcije osiguraju radne organizacije iz svojih fondova i domaće banke iz kredita, a drugih 50% iz inozemnih kredita. Moguće je nabrojiti sljedeće mjere ekonomske politike koje su utjecale na razvoj hotelijerstva:²⁸⁰

- ✓ Smanjivanje zakonskih obaveza hotelskim poduzećima.
- ✓ Usmjeravanje sredstava iz fonda za nerazvijena područja u kapacitete turističke ponude.
- ✓ Smanjivanje poreza na dohodak, carina na uvoz specifične opreme za turističku privredu.
- ✓ Reeskontni krediti za pripremu i izvoz turističkih usluga.
- ✓ Sufinanciranje troškova propagande i informativne djelatnosti u inozemstvu.
- ✓ Odobravanje uvoza reprodukcijškoga materijala za potrebe turističke privrede.
- ✓ Prodaja benzina na bonove inozemnih gostima.

Novim Društvenim planom razvoja (1981–1985) definirani su prioritetni ciljevi u razvoju turizma. U svrhu ostvarivanja ciljeva donesene su sljedeće ekonomske mjere značajne za razvoj hrvatskoga hotelijerstva:²⁸¹

- ✓ Devalvacija dinara (1981.). Od tada se provodi politika tzv. klizajućega tečaja.
- ✓ Izvozna stimulacija početkom 1981. iznosi 8,3%.
- ✓ Retenciona kvota. Promjenama Zakona o deviznom poslovanju stimulirana su ulaganja organizacija iz drugih djelatnosti (posebno agroindustrijskog sektora). Naime, hotelskim poduzećima omogućeno je samoupravno sporazumijevanje i udruživanje sredstava na bazi ostvarivanja zajedničkog izvoza i zajedničkog raspolaganja ostvarenim deviznim prilivom s drugim gospodarskim sektorima. Interes hotelskih poduzeća polazi od novoga izvora financiranja izgradnje kapaciteta turističke ponude, a poduzeća drugih gospodarskih sektora na ostvarivanju prava na dio deviza ostvarenih u turizmu.
- ✓ Bonovi za benzin (s popustom).
- ✓ Dinarski čekovi Narodne banke, koji strancima omogućuju plaćanje u zemlji uz popust od 10%.
- ✓ Stupanjem na snagu novog Zakona o deviznom poslovanju od 1986. turizam pa samim time i hotelska poduzeća gube status izvoznika.

²⁸⁰ Kobašić, A.: **Turizam u Jugoslaviji**, op. cit., 1987., p. 21-22.

²⁸¹ Ljubišić, I.: **Mjere ekonomske politike u funkciji razvoja turizma**, Zbornik radova, Simpozij "Hotelska kuća '88", Hotelijerski fakultet Opatija, Udruženje turističke privrede SR Hrvatske, Opšte udruženje turističke privrede Jugoslavije, Opatija, 24-25.10.1988., p. 41-42; Radišić, F.: op. cit., p. 86; Kobašić, A.: op. cit., p. 57.

Provedene mjere ekonomske politike djelovale su, u pravilu, pozitivno na ekonomski položaj hotelijerstva. Kontekst vremena (svjetska recesija 1980–1982, stagnacija privrede) nije omogućavao značajnije iskorake po pitanju postignutih rezultata.

Tablica 29: **Ekonomski položaj hrvatskoga hotelijerstva u razdoblju od 1978. do 1984.**

Odabrani agregati i pokazatelji	Privreda	HOT	H	UG
PGSR DP-a (%)	1,30	10,22	...	4,07
PGSR bruto investicija (%)	-8,03	1,91
PGSR osnovnih sredstava (%)	4,80	3,03
PGSR zaposlenosti (%)	2,43	3,31	...	3,42
PGSR proizvodnosti rada (%)	-1,11	2,61	...	0,61
PGSR kapitalne opremljenosti rada (%)	2,31		...	-0,40
Razvoj	EKST	EKST	...	EKST
Marginalni kapitalni koeficijenti s pomakom od 4 godine	20,12	6,80
PGSR broja soba (%)		2,79	1,61	3,16
PGSR prihoda (prometa) (%)	...	5,61	5,36	3,68
PGSR noćenja (%)	...	3,49	2,01	3,14
Udio noćenja stranih turista u ukupnim noćenjima u 1984. (%)	...	57,63	70,29	56,89
PGSR br. zaposlenih na 100 soba (%)	...	0,48	1,65	0,25
PGSR prihoda po zaposlenom (%)	...	2,25	2,01	0,26
PGSR prosječne godišnje stope iskorištenosti smještajnih kapaciteta (%)	...	0,68	0,39	-0,02
PGSR prosječnog prihoda po sobi	...	6,67	7,63	6,18

Napomena: HOT – hotelijerstvo; H – skupina hotela i sličan smještaj; UG – ugostiteljstvo; PGSR – prosječna godišnja stopa rasta; INT – intenzivan razvoj; EKST – ekstenzivan razvoj; DP – društveni proizvod.

Izvor: Tablica 10, grafikon 3; izračunao autor – prema: tablica 9, 11, grafikon 6.

Uključivanje drugih gospodarskih sektora u financiranje izgradnje kapaciteta hotelske ponude rezultira prosječnom godišnjom stopom rasta investicija ugostiteljstva u iznosu od 1,91%. Analizirano razdoblje upućuje da je potreban prirast od 6,80 jedinica kapitala da bi se DP ugostiteljstva povećao za jednu jedinicu. Izračunati marginalni koeficijent nije povoljan, ali pokazuje znakove poboljšanja u odnosu na prethodno razdoblje. Hotelijerstvo u analiziranom razdoblju (1978–1984) povećava društveni proizvod po prosječnoj godišnjoj stopi 10,22% (7,62 postotnih poena više u odnosu na prethodno razdoblje), ugostiteljstvo po stopi 4,07%, a privreda po stopi 1,30%. Zaposlenost raste po nižoj stopi (3,31%) u odnosu na prethodno razdoblje, ali po višoj od privrede (2,43%) i nešto nižoj u odnosu na ugostiteljstvo (3,42%). Hotelijerstvo ostvaruje najveću prosječnu godišnju stopu rasta proizvodnosti rada i to u iznosu od 2,61% što je za 2,0 postotnih poena više od ugostiteljstva i 3,72 postotnih poena od privrede.

I dalje je prisutan trend usporavanja rasta broja soba, noćenja, broja zaposlenih na 100 soba i prosječne godišnje stope iskorištenosti smještajnih kapaciteta. Ove apsolutne i relativne mjere uspješnosti poslovanja hrvatskoga hotelijerstva, u vremenskom intervalu 1978–1984., pokazuju sljedeće prosječne godišnje stope rasta:

- ✓ broj soba – 2,79%,
- ✓ broj noćenja – 3,49%,
- ✓ broj zaposlenih na 100 soba – 0,48%,
- ✓ prosječna godišnja stopa iskorištenosti smještajnih kapaciteta – 0,68%.

Pozitivne pomake u odnosu na prethodno razdoblje pokazuju: ostvareni prihodi, udio noćenja stranih turista u ukupnim noćenjima, prihod po zaposlenom i prosječni prihod po sobi. Poduzete mjere ekonomske politike su doprinijele većoj rentabilnosti hotelijerstva što potvrđuje prosječan prihod po sobi koji prosječno godišnje raste po stopi od 6,67% (daleko najveća stopa u cjelokupnom razdoblju od 1964. do 1990.). Udio inozemnih noćenja u ukupnim u 1984. godini iznosi 57,63% (7,54% više u odnosu na 1977.). Prihodi su prosječno godišnje rasli po stopi od 5,61%, a sporiji rast zaposlenosti doveo je do bržeg rasta prihoda po zaposlenom (prosječna godišnja stopa rasta iznosi 2,25%).

Devalvaciju iz 1981. i daljnju politiku "klizajućeg tečaja" A. Kobašić ocjenjuje pozitivnom, ali navodi i negativne posljedice (odgađanje promjene valute i zadržavanje potrošnje, gubljenje povjerenja u dinar kao platežno sredstvo).²⁸² Slično misli i M. Korošić koji kaže "sve dotle dok stvarno ne dođemo do nove ekonomske strukture, tj. do nove izvozne privrede, moramo dinar devalvirati ...".²⁸³

U razdoblju **od 1985. do 1990.** donesena je Strategija dugoročnoga razvoja turizma, koja naglasak stavlja na: poticanje izvoza turističkih usluga, povećanje obujma deviznih prava poduzeća u turizmu i ugostiteljstvu, sniženje ili oslobađanje za uvoz opreme i rezervnih dijelova turističkim poduzećima, itd. U navedenom razdoblju valja istaknuti sljedeće mjere ekonomske politike koje su imale neposredan utjecaj na ekonomski položaj hrvatskoga hotelijerstva:²⁸⁴

- ✓ Devalvacije tečaja. Provodile su se jednokratno uobičajeno tijekom turističke sezone.
- ✓ Ukidanje viza i putovnica.
- ✓ Ublažavanje carinske kontrole i carinske olakšice.
- ✓ Izvozna stimulacija.

Pozitivne učinke devalvacije na poslovanje hotelijerstva umanjivala je konstantna i sve brže rastuća inflacija koja je često rasla brže od rasta tečaja. Rezultati poslovanja hrvatskoga hotelijerstva ukazuju na pogoršanje ekonomskoga položaja u odnosu na prethodno razdoblje. Dovoljno je samo istaknuti kako je DP hotelijerstva prosječno godišnje padao po stopi -8,52% (1,24 postotnih poena više u odnosu na ugostiteljstvo i 6,78 postotnih poena u odnosu na privredu). Nepovoljna situacija prevelike zaduženosti i nelikvidnosti privrede uzrokuje značaj pad bruto investicija u ugostiteljstvu. Prosječna godišnja stopa pada iznosi -13,47%. Marginalni kapitalni koeficijent je negativan i iznosi -4,45. Izračunata efikasnost investicija preko marginalnog kapitalnog koeficijenta govori kako je svaka investirana novčana jedinica u privredi djelovala na smanjenje DP-a ugostiteljstva za 0,23 jedinica.

Stope pada DP-a i zaposlenosti (-0,61%) djelovale su na proizvodnost rada u hotelijerstvu koja prosječno godišnje pada po stopi od -7,96%.

²⁸² Kobašić, A.: op. cit., p. 22.

²⁸³ Korošić, M.: **Devalvacija i zamrzavanje cijena**, Zbornik radova, Simpozij "Hotelska kuća 82", OOUR Hotelijerski fakultet Opatija, Opšte udruženje turističke privrede Jugoslavije, Opatija, 25-27.10. 1982., p. 242-243.

²⁸⁴ Borković, V., Kobašić, A.: **Poslovanje ugostiteljskih poduzeća**, Sveučilište u Splitu, Fakultet za turizam i vanjsku trgovinu, Dubrovnik, 1993., p. 19.

Tablica 30: Ekonomski položaj hrvatskoga hotelijerstva u razdoblju od 1985. do 1990.

Odabrani agregati i pokazatelji	Privreda	HOT	H	UG
PGSR DP-a (%)	-1,74	-8,52	...	-7,28
PGSR bruto investicija (%)	-10,43	-13,47
PGSR osnovnih sredstava (%)	2,34	2,32
PGSR zaposlenosti (%)	0,22	-0,61	...	0,16
PGSR proizvodnosti rada (%)	-1,95	-7,96	...	-7,01
PGSR kapitalne opremljenosti rada (%)	2,12		...	2,62
Razvoj			...	
Marginalni kapitalni koeficijenti s pomakom od 4 godine	-13,11	-4,45
PGSR broja soba (%)		-0,53	0,11	0,63
PGSR prihoda (prometa) (%)	...	-3,36	-3,55	-2,05
PGSR noćenja (%)	...	-3,60	-0,43	-4,94
Udio noćenja stranih turista u ukupnim noćenjima u 1990. (%)	...	63,74	75,60	64,83
PGSR br. zaposlenih na 100 soba (%)	...	0,36	-0,16	-0,47
PGSR prihoda po zaposlenom (%)	...	-3,20	-3,65	-2,20
PGSR prosječne godišnje stope iskorištenosti smještajnih kapaciteta (%)	...	-3,10	-0,70	-5,54
PGSR prosječnog prihoda po sobi	...	-3,85	-5,21	-4,78

Napomena: HOT – hotelijerstvo; H – skupina hotela i sličan smještaj; UG – ugostiteljstvo; PGSR – prosječna godišnja stopa rasta; DP – društveni proizvod.

Izvor: Tablica 10, grafikon 3; izračunao autor – prema: tablica 9, 11, grafikon 6.

Svi relevantni apsolutni i relativni pokazatelji poslovnoga uspjeha upućuju na pogoršanje ekonomskoga položaja hotelijerstva. Broj soba prosječno godišnje pada po stopi od -0,53%, a broj noćenja po stopi -3,60%. Trend pada pokazuje i ostvareni prihod koji prosječno godišnje pada po stopi -3,36%, a analogno tome prihod po zaposlenom pada po stopi od -3,20%. Brži pad broja soba od broja zaposlenih rezultira prosječnom godišnjom stopom rasta zaposlenih na 100 soba (0,36%). Udio inozemnih gostiju u ukupnim noćenjima raste sa 57,63% iz 1984. na 63,74% u 1990. Prosječni prihod po sobi bilježi prosječnu godišnju stopu pada od -3,85%.

Zaključno moguće je reći kako poduzete mjere ekonomske politike nisu bile dovoljno učinkovite po pitanju unapređenja ekonomskoga položaja hrvatskoga hotelijerstva. Mjere ekonomske politike bile su odraz kratkoročne i nedorečene politike razvoja turizma pa samim time i hotelijerstva. V. Borković i A. Kobašić smatraju kako je "cjelokupna politika društva prema razvoju turizma bila nedovoljno poticajna tako da nije mogla dati značajnije pozitivne učinke. Donošene mjere najčešće su bile samo privremena rješenja, pretežno kratkoročne i nekompletne".

Autor bi htio istaknuti neke, po njemu ključne mjere, koje nisu bile adekvatno, sustavno i kontinuirano primjenjivane kako bi omogućile poticajno poslovno okruženje hrvatskom hotelijerstvu. Neadekvatno poslovno okruženje odražavalo se na konkurentnost hotelijerstva na svjetskom tržištu. Ključne probleme i mjere ekonomske politike poduzete u hrvatskom hotelijerstvu do 1990. moguće je sumirati na sljedeći način:

1. **Kamatne stope i efikasnost investiranja.** Veliki poticaji u vidu beneficiranih kamata koji su od sredine 1960-ih (intenzivnije) pa do kraja 1980-ih sastavni dio mjera ekonomske politike polučili su očekivane rezultate po pitanju količine izgrađenih kapaciteta, ali ne i po pitanju efikasnosti. Najveći dio investicija u hotelijerstvu se

financirao (bankarskim) kreditima, s iznimno niskim udjelom vlastitih sredstava. Udio kredita u trajnim izvorima je premašivao i 60%, a po osnovi kamata na kredite hotelijerstvo je izdvajalo oko 80% dohotka više nego privreda u prosjeku.²⁸⁵ Razloge niske efikasnosti investiranja u hotelske objekte moguće je tražiti u sljedećem:

- ✓ Opterećenost investicijskih projekata visokim troškovima komunalne infrastrukture. U nekim slučajevima hotelska poduzeća bila su primorana graditi objekte komunalne infrastrukture ili plaćati iznimno visoke doprinose.²⁸⁶
- ✓ Nepostojanje konzistentne metodologije (često puta izostanak njene primjene) pri utvrđivanju ekonomske opravdanosti izgradnje objekata kroz preinvesticijske i investicijske studije. Tako je procijenjeni prihod po sobi (*room rate*) viši od prosječno ostvarenog prihoda po sobi, a predviđena visina ulaganja po sobi niža od ostvarenih ulaganja po sobi. Svjetska iskustva kazuju kako je ostvareni i planirani prihod po sobi daleko ispod onoga što ostvaruje europsko i svjetsko hotelijerstvo dok je ostvareno ulaganje po sobi višestruko veće od svjetskih standarda.²⁸⁷
- ✓ Duga izgradnja hotelskih objekata poskupljivala je sveukupni iznos investicija.²⁸⁸ Kao što je ranije rečeno neki hoteli bili su primorani uzimati dodatne kredite za dovršetak izgradnje (tzv. japanski krediti).
- ✓ "Neekonomska" prostorna strukturiranost hotela. Prosječna površina soba je ispod svjetskih standarda, a udio površine gospodarskih i proizvodnih prostora u ukupnoj korisnoj površini hotela znaju prelaziti i 100% onoga što je uobičajeno u svijetu.²⁸⁹
- ✓ Povoljni uvjeti kreditiranja, ali prije svega anuitet realnog izraza (utjecaj inflacije) učinili su mnoge projekte "na papiru" profitabilnim iako oni to nikada nisu ni bili. B. Blažević naglašava utjecaj inflacije na kamatnjak odobrenih kredita. Anuitet u realnom izrazu u tridesetogodišnjem razdoblju na 100 jedinica duga uz kamatnjak 6,5% uz inflaciju 10% već u devetoj godini bilježi negativnu vrijednost (-1,07) što objektivno znači da kreditor, a ne dužnik podmiruje obveze po kreditu. Ukoliko se uzme u obzir stopa inflacije od 20% tada već u petoj godini anuitet u realnom izrazu bilježi negativnu vrijednost (-0,54).²⁹⁰

2. Instrumenti i mjere fiskalne politike – doprinosi, porezi, stimulacije

2.a) *Doprinosi, porezi i niska akumulativna i reproduktivna sposobnost.* Hotelijerstvo ima veliki udio stalne imovine i analogno tome visoke dugoročne obveze i veće fiksne

²⁸⁵ Cf. Mandarić, A.: **Hotelijerstvo kao izvozna grana jugoslavenske privrede**, Zbornik radova, Simpozij "Hotelska kuća 80", OOUR Hotelijerski fakultet Opatija, Opšte udruženje turističke privrede Jugoslavije, Opatija, 27-29. 10. 1980., p. 38-39.

²⁸⁶ Cf. Vukasović, M.: **Neka aktuelna pitanja daljnjeg razvoja turizma**, Zbornik radova, Simpozij "Hotelska kuća 76", OOUR Hotelijerski fakultet Opatija, Poslovno udruženje hotelskih poduzeća SFRJ (Jugohoteli), Opatija, 18-20. 10. 1976., p. 18; Kobašić, A.: op. cit., p. 46-47.

²⁸⁷ Cf. Blažević, B.: **Ekonomski računi plasmana kapitala u hrvatskom hotelijerstvu 1960-1990**, op. cit., p. 87-139.

²⁸⁸ Cf. Blažević, B.: **Ekonomski računi kod plasmana kapitala u hrvatsko hotelijerstvo 1960-1990.**, doktorska disertacija, op. cit., p. 156.

²⁸⁹ Blažević, B.: **Ekonomska opravdanost ulaganja u hotelske objekte**, Tourism and Hospitality Management, Hotelijerski fakultet Opatija, WIFI Österreich Wirtschaftsförderungsinstitut der Bundeskammer der gewerblichen Wirtschaft, Opatija, Wien, Vol. 1, 1995., p. 51-52; cf. Latas, M.: **Upravljanje građevinskim investicijama u hotelijerstvu**, magistarski rad, Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu, Opatija, 2010., p. 109-118.

²⁹⁰ Cf. Blažević, B.: **Ekonomski računi plasmana kapitala u hrvatskom hotelijerstvu 1960-1990**, op. cit., p. 164.

troškove za amortizaciju, održavanje i druge troškove. Obnavljanje, ali i ulaganje u nove sadržaje preduvjet je pružanja kvalitetne usluge koja će biti konkurentna na međunarodnom tržištu. Hotelijerstvo pokazuje iznimno nisku akumulativnu i reproduktivnu sposobnost čime dovodi u pitanju kvalitetu pruženih usluga i položaj na svjetskom tržištu. Akumulativna i reproduktivna sposobnost hotelijerstva pod utjecajem je makroekonomskoga okruženja koji ima presudni utjecaj na njegovu razinu. Utjecajni faktori su: visoka stopa inflacije, nerealni tečaj i zakonski propisi i obveze iz dohotka.²⁹¹ Velike ugovorne i zakonske obveze u sekundarnoj raspodjeli čine položaj hotelijerstva iznimno nepovoljnim. F. Radišić²⁹² pokazuje kako izdvajanja u sekundarnoj raspodjeli izvan OOUR-a u 1977. iznose 32,5% (privreda 31,6%), a izdvajanja za OOUR 67,5% (privreda 68,4%). Odnosi u internoj raspodjeli su još nepovoljniji. Učešće osobne i zajedničke potrošnje u čistom dohotku za hotelijerstvo iznose u 1977. 89,5% (privreda 76,9%), a učešće djela za proširenje materijalne osnove rada u čistom dohotku svega 8,0% (privreda 14,1%). B. Pirjevec iznosi iznimno zanimljivu konstataciju vezanu uz porez na promet u ugostiteljstvu: "... po našem sistemu obračuna porez na promet ne ulazi u ukupan prihod radnih organizacija, ne predstavlja trošak, dakle, ne podliježe raspodjeli. Pri izvozu robe ne plaća se porez na promet, odnosno on se vraća organizacijama udruženog rada. To se u ugostiteljstvu ne događa, iako su cijene ugostiteljskih usluga uvelike opterećene upravo porezom na promet, što izravno utječe na razinu cijena tih usluga, odnosno njihovu konkurentnost na inozemnim tržištima."

- 2.b) *Izvozne stimulacije i raspolaganje ostvarenim devizama.* Iako je hotelijerstvo veliki neto devizni izvoznik (potrošnja inozemnih turista čini oko 75% ukupne realizacije hotelijerstva) hotelijerstvo kao i druge turističke djelatnosti nikada u potpunosti nije po stimulacijama izjednačen sa djelatnostima koje izvoze robe i usluge na strana tržišta. Proizvodu hotelijerstva nije nikada priznat status proizvoda višeg stupnja obrade pa shodno tome nije imao dodatnu stimulaciju koja je odobravana djelatnostima koje izvoze upravo takve proizvode.²⁹³ Priznavanje statusa izvoznika iznimno je važno za hotelijerstvo zbog velikog udjela domaćeg inputa u konačnom proizvodu.²⁹⁴ Svakako valja spomenuti i problematiku utvrđivanja visine deviznoga priljeva koji izravno utječe na formiranje osnovice obračuna izvoznih stimulacija. Hotelijeri kao i ostatak turističke privrede traži da se devizni priljev utvrđuje temeljem platne bilance, što znači da se deviznim priljevom registrira sva potrošnja inozemnih turista, bez obzira na porijeklo valute. Narodna banka pak priljev utvrđuje deviznom bilancom.²⁹⁵ Raspolaganje ostvarenim devizama za hotelijerstvo je važno sa stajališta "uvoza opreme i reprodukcijaskog materijala za pripremu turističkih usluga za izvoz i udruživanje deviza s drugim djelatnostima radi izgradnje novih

²⁹¹ Cf. Matošević, D.: **Akumulativna i reproduktivna sposobnost hotelskih kuća**, Zbornik radova, Simpozij "Hotelska kuća 82", OOUR Hotelijerski fakultet Opatija, Opšte udruženje turističke privrede Jugoslavije, Opatija, 25-27. 10. 1982., p. 61-74.

²⁹² Radišić, F.: op. cit., p. 110-112.

²⁹³ Iznoseno nema nekoga argumenta ako se usporedi struktura izvozne cijene roba i usluga u ugostiteljstvu i struktura izvozne cijene roba u izravnom izvozu. Struktura cijene u ugostiteljstvu je složenija od one koje postižu robe u izravnom izvozu. Cf. Dulčić, A.: **Turizam: Načela razvoja i praksa**, Institut za turizam, Zagreb, 1991., p. 326-329.

²⁹⁴ Temeljem izrađenih input-output tablica ugostiteljstva i turizma Lj. Jurčić pokazuje kako u strukturi reprodukcijске potrošnje sektor inozemstvo u 1983. sudjeluje sa svega 0,68%, a u 1987. sa 1,03%. Prema: Jurčić, Lj.: **Uloga turizam u hrvatskom gospodarstvu**, Tema broja: Turizam, Poslovni savjetnik, Vol. 3, 1998., p. 30.

²⁹⁵ Više o tome cf. Pirjevec, B.: op. cit., p. 284-286

kapaciteta i osiguranje opskrbe poljoprivredno-prehrambenim proizvodima i drugom robom."²⁹⁶

3. **Politika tečaja.** Tečaj je prema mišljenjima mnogih uvažanih stručnjaka bio precijenjen što je otežavalo ekonomski položaj hotelijerstva. Naime, hotelijerstvo se nalazilo u tzv. situaciji "škara cijena". S jedne strane prodajne cijene definirane su tržištem (većim djelom svjetsko) i konkurencijom, a s druge strane faktori proizvodnje domaćim cijenama. Inflacija domaćih cijena (inputa) je zatvarala "škare" i tako pogoršavala ekonomski položaj hotelskog poduzeća. Politika klizajućeg tečaja od 1981. ide u korist hotelijerstvu, ali je u pravilu učinak devalvacije kroz 1980-te bio poništen visokim stopama inflacije.

4.2. REZULTATI POSLOVANJA HRVATSKOGA HOTELIJERSTVA I MJERE EKONOMSKE POLITIKE U RAZDOBLJU OD 1991. DO 2000.

Opće društvene promjene koje su uslijedile u prvoj polovici posljednjega desetljeća dvadesetoga stoljeća imale su neposredan utjecaj na zbivanja u hrvatskom hotelijerstvu. To je razdoblje popraćeno Domovinskim ratom, prelaskom s planske na tržišnu ekonomiju, obnovom i nastojanjima da se hrvatsko društvo usmjeri na put razvoja i dostigne zadovoljavajuću razinu životnoga standarda. Važnost spomenutih događaja nameće potrebu da se u kratkim crtama iznese stanje u privredi, čiji je sastavni dio i sektor hotelijerstva. Razdoblje od 1991. do 2000. karakterizira sljedeće:

- ✓ Domovinski rat i prouzročene ljudske i materijalne štete. "Komisija za procjenu ratne štete u svojem je izvješću utvrdila da su ukupne direktne i indirektno ratne štete Republici Hrvatskoj od 1990. do završetka rada komisije odnosno do kraja 1995. iznosile 37 mlrd USD".²⁹⁷
- ✓ Tranzicija iz planske u tržišnu ekonomiju.²⁹⁸ Hrvatska implementira model neoliberalnog koncepta utemeljenog na Washingtonskom konsenzusu. Deset ciljeva koje proklamira ovaj konsenzus su: fiskalna disciplina, restrukturiranje javne potrošnje, porezna reforma, liberalizacija kamatnih stopa, konkurentski tečaj, liberalizacija trgovine, liberalizacija inozemnih izravnih ulaganja, privatizacija, deregulacija, osiguranje vlasničkih prava.²⁹⁹
- ✓ Početkom 1990-ih iznimno visoke stope inflacije, niske devizne rezerve Hrvatske narodne banke, slaba ili gotovo nikakva gospodarska aktivnost, uvođenje nove nacionalne valute. Mjereno na godišnjoj razini stopa inflacije iznosi 350% u 1991., 1.038% u 1992. i 1.249% u 1993.³⁰⁰ Kao zakonsko sredstvo plaćanja 23. prosinca 1991. u optjecaj je pušten hrvatski dinar. Zamjena jugoslavenskog dinara za hrvatski dinar u omjeru 1:1 trajala je od 23. do 31. prosinca (redovni rok). Hrvatski dinar bio je privremeni novac izdan od Ministarstva financija i novčanice te valute nosile su potpis ministra financija. Na Dan državnosti, 30.

²⁹⁶ Radišić, F.: op. cit., p. 86.

²⁹⁷ Domazet, T.: **Ekonomika – politika, kako dalje?**, Hrvatsko društvo ekonomista, Hrvatski institut za financije i računovodstvo, Hrvatsko udruženje menadžera i poduzetnika – CROMA, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2007., p. 146.

²⁹⁸ Više o tranziciji i razvoju hrvatskog gospodarstva cf. Družić, I.: **Razvoj i tranzicija hrvatskog gospodarstva**, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1997.

²⁹⁹ Cf. Kesner-Škreb, M.: **Washingtonski konsenzus**, Financijska teorija i praksa, Institut za javne financije, Zagreb, Vol. 28, 2004., No. 2, p. 251-254; Radošević, D.: **Nova razvojna paradigma – stvara li se novi model gospodarskog i socijalnog razvitka: "Post – Washingtonski konsenzus"?**, Ekonomski pregled, Hrvatsko društvo ekonomista, Ekonomski institut Zagreb, Zagreb, Vol. 54, 2003., No. 11-12, p. 883-903.

³⁰⁰ Družić, I. (ured.) et al.: **Hrvatski gospodarski razvoj**, op. cit., p. 235.

svibnja 1994. godine, uvedena je kuna kao novčana jedinica Republike Hrvatske, zamjenom za hrvatski dinar u odnosu 1:1000.³⁰¹

- ✓ U listopadu 1993. Vlada Republike Hrvatske donosi dokument "Provedba stabilizacijskog programa". Program predstavlja osnovni stabilizacijski program³⁰² koji je bio neophodno potreban s obzirom na događanja u privredi (rat, visoka inflacija, pad gospodarske aktivnosti, itd.) i potrebu promjene s obzirom na način funkcioniranja u bivšoj Jugoslaviji. Iako u naslovu ovog programa stoji riječ "stabilizacija" mnogi naši uvaženi ekonomisti smatraju da je program bio kratkoročne naravi i manje-više antiinflacijski.³⁰³ Tome u prilog ide i činjenica da je gotovo 13 poglavlja posvećeno "Antiinflacijskom programu". Opći ciljevi programa su:³⁰⁴ stabiliziranje i jačanje hrvatskoga gospodarstva; stvaranje tržišne klime i prikladne vlasničke strukture sa smanjenom ulogom države u gospodarstvu; zaštita najsiromašnijih od razarajuće moći preraspodjele u uvjetima hiperinflacije; stvaranje pretpostavki za stabilan razvoj i rast. Bilo je predviđeno da se program stabilizacije ostvari u tri faze:³⁰⁵
- ⇒ *Prva faza.* Kratkoročni antiinflacijski program s nizom mjera koje su trebale otkloniti glavne uzročnike inflacije (uklanjanje psihološke inflacije i njeno svođenje na strukturne dimenzije). Primijenjen je model tzv. hederodoksnoga antiinflacijskog programa, a elementi antiinflacijskih mjera bila su četiri sidra – devizni tečaj (određena je gornja granica s mogućnošću aprecijacije; uvođenje konvertibilnosti domaće valute), monetarna politika (kontrola emisije primarnoga novca i visine eskontne stope za postizanje zadovoljavajuće likvidnosti gospodarstva), fiskalna politika (tvrda budžetska ograničenja), politika plaća (revidiranje kolektivnih ugovora i određivanje dinamike rasta ukupne mase plaća).
 - ⇒ *Druga faza.* Usmjerena je na stvaranje uvjeta za trajno obaranje inflacije, što uključuje ubranu privatizaciju i demonopolizaciju, uravnoteženje državnoga proračuna i početak procesa sanacije banaka.
 - ⇒ *Treća faza.* Uspostavljanje pune vanjske konvertibilnosti kune te uspostavljanje unutarnje i vanjske ravnoteže usklađivanjem monetarne, fiskalne politike i platne bilance zemlje.³⁰⁶

³⁰¹ ***: " Prvi novac - Povijest hrvatskog novca" <<http://www.hnb.hr/novcan/povijest/h-nastavak-5.htm>> (12.03.2012.).

³⁰² Više o stabilizacijskom programu cf. Kobsa, O.: **Stabilizacijska politika Hrvatske 1990.-2005.**, Pravnik, Udruga Pravnik, Zagreb, Vol. 42, 2008., No. 86, p. 73-88.

³⁰³ Cf. Santini, G.: **Učinci ekonomske politike u Hrvatskoj u razdoblju 1994.-2007. godine**, Ekonomija, Rifin, Zagreb, Vol. 15, 2008., No. 1, p. 118; Gregurek, M., Vidaković, N.: **Usklađenost monetarne i fiskalne politike u RH**, Ekonomija, Rifin, Zagreb, Vol. 16, 2009., No. 2, p. 396.

³⁰⁴ ***: **Provedba stabilizacijskog programa**, Vlada Republike Hrvatske, Zagreb, 1993., p. 6.

³⁰⁵ Gregurek, M., Vidaković, N.: op. cit., p. 396-398; Vedriš, M., Šimić, R.: **Monetarna i strukturna komponenta hrvatske inflacije**, Ekonomija, Rifin, Zagreb, Vol. 15, 2008., No. 2, p. 434-435; Sirotković, J.: **Hrvatsko gospodarstvo**, Golden marketing, Zagreb, 1996., p. 181-182.

³⁰⁶ Stabilizacijski program je bio relativno uspješan. Provedena antiinflacijska politika može se ocijeniti uspješnom. Djelomično su postignuti zadovoljavajući rezultati po pitanju: politike privatizacije, restrukturiranja i otklanjanja monopola, politike zapošljavanja, politike sanacije banaka i razvitka financijskog tržišta, socijalne politike. Pretpostavke za stabilan razvoj i rast nisu nikada ostvarene (dvostruki deficit: platna bilanca, proračunski saldo), tj. I. Družić i J. Sirotković tvrde "...nije uspostavljena ni dugoročna unutrašnja i vanjska ravnoteža u uvjetima rasta". Prema: Družić, I., Sirotković, J.: op. cit., p. 354.

- ✓ Privatizacija. Proces privatizacije u Hrvatskoj prolazi kroz dvije karakteristične faze: pretvorbu i privatizaciju. Projekt pretvorbe početkom 1991. obuhvatio je oko 3.600 tadašnjih društvenih poduzeća procijenjene vrijednosti oko 20 mlrd USD.³⁰⁷
- ✓ Monetarna politika. Razdoblje od 1991. do 2000. označuje početak samostalnosti rada Hrvatske narodne banke, formiranje deviznih rezervi, borba protiv hiperinflacije, uspostavljanje domaće i vanjske konvertibilnosti nacionalne valute, liberalizacija financijskoga tržišta (kamatnih stopa), konsolidacija i privatizacija bankarskog sektora. Od spomenutih događaja valja istaknuti sljedeće:³⁰⁸
 - ⇒ Sanacija i privatizacija banaka i bankarske krize. U razdoblju do 2000. bankarski sustav prolazi kroz dvije krize. Prva traje od 1993. do 1997., a druga od 1998. do 1999. Rezultati: sanacija bankarskog sektora u vrijednosti od 13,4 mlrd USD, na kraju 2000. u pretežnom inozemnom vlasništvu je 83,7% ukupne aktive bankarskog sektora.
 - ⇒ Postignuta je unutarnja konvertibilnost domaće valute čime je ukinut "šticung" ili premija na crnom deviznom tržištu. U listopadu 1993. proglašen je tečaj 4.444 HRD za 1 DEM. Puna vanjska konvertibilnost proglašena je krajem svibnja 1995.
 - ⇒ Antiinflacijska politika provodi se restriktivnom monetarnom politikom koja se ogleda u aprecijaciji tečaja i visokim kamatnim stopama. Primarni novac, novčana masa i ukupna likvidna sredstva stabilno rastu u cijelom razdoblju. Postoji veliki raspon između aktivnih i pasivnih kamatnih stopa. Kamatne stope pokazuju trend pada. Kreditiranje stanovništva odvija se po bržim prosječnim stopama od kreditiranja poduzeća. U prosincu 1994. distribuirani krediti poslovnih banaka (kunskih i deviznih) imaju slijedeću strukturu: 3,46% središnja država, 80,66% trgovačka društva, 15,23% stanovništvo. U prosincu 2000. dolazi do značajne izmjene u korist sektora stanovništvo: 5,03% središnja država, 53,40% trgovačka društva, 39,36% stanovništvo.³⁰⁹
- ✓ Fiskalna politika. Program stabilizacije predviđa primjenu fiskalne politike u savladavanju hiperinflacije. Zamišljeno je da fiskalna politika bude restriktivna te da bude, prvo, jedna od poluga borbe protiv hiperinflacije (kratkoročno), a drugo, i puno važnije, da omogući ostvarenje stabilizacijskog i razvojnog cilja (dugoročno). Ocjena je da fiskalna politika nikada nije bila u funkciji razvoja (smanjenje poreznih opterećenja) već je bila usmjerena prema iscrpljivanju fiskalnog kapaciteta gospodarstva te samo djelom ispunjavala cilj preraspodjele dohotka.³¹⁰ Fiskalnu politiku u razdoblju od 1991. do 2000. karakterizira:³¹¹
 - ⇒ Politika uravnoteženog proračuna (tvrda budžetska ograničenja). Ograničava se i nominalni rast plaća (pregovaranje oko kolektivnih sporazuma).
 - ⇒ Reformiran i racionaliziran porezni sustav. Opća stopa poreza na promet se smanjuje sa 50% na 40% (1993.) Porez na plaće zamijenjen je porezom na dohodak te je uveden

³⁰⁷ Više o privatizaciji cf. Družić, I. (ured.) et al.: **Hrvatsko gospodarstvo**, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Politička kultura, Zagreb, 1998., p. 109-133.

³⁰⁸ Družić, I. (ured.) et al.: **Hrvatski gospodarski razvoj**, op. cit., Zagreb, 2003., p. 169, 235-260; Santini, G.: **Iluzija i stvarnost hrvatskog gospodarstva**, Rifin, Zagreb, 2007., p. 55-66; Santini, G.: **Bespućima ekonomske politike: Tranzicija samoupravnog u tržišni model privređivanja**, Drugo prošireno izdanje, Binoza-press, Zagreb, 2001., p. 150-164.

³⁰⁹ ***: "Distribucija kredita poslovnih banaka po institucionalnim sektorima"

<http://www.hnb.hr/publikac/bilten/statisticki_pregled/d5.xls> (12.07.2012.).

³¹⁰ Cf. Družić, G., Krtalić, S.: **Kakvu ulogu treba imati fiskalna politika u Republici Hrvatskoj?**, Ekonomija, Rifin, Zagreb, Vol. 13, 2006., No. 1, p. 69-71.

³¹¹ Družić, I., Sirotković, J.: op. cit., p. 368-383; Družić, I. (ured.) et al.: **Hrvatski gospodarski razvoj**, op. cit., p. 207-229.

porez na dobit poduzeća. Dohodak se oporezuje progresivno sa dvije stope (25 i 35%), a dobit sa jedinstvenom stopom od 25%. Tijekom 1994. opća porezna stopa na promet smanjena je na 20%, a umjesto do tada 8 tarifnih grupa i 26 poreznih stopa uvedeno je 5 grupa i 6 stopa. Šest stopa poreza na promet uslugama svedeno je na jednu od 10%. Prvog dana 1998. uveden je porez na dodanu vrijednost (PDV) s jedinstvenom stopom od 22%, umjesto dotadašnjeg poreza na promet.

- ⇒ Do 1994. godine zaštita kapitala poduzetnika od hiperinflacije provodi se postupkom računovodstvene revalorizacije dugotrajne nemonetarne imovine s jedne, te uloženg kapitala s druge strane. Od 1994. do 1996. nominalna stopa poreza na dobit od 25%, bez poreza na dohodak od kapitala (i prireza), uz uvođenje novog zaštitnog instrumenta kapitala – nominalna zaštitna kamata od 3%. Od 1997. do 2000. nominalna stopa poreza na dobit od 35%, bez poreza na dohodak od kapitala (i prireza), uz nominalnu zaštitnu kamatu od 5%.³¹²
- ⇒ Unatoč deklarativnom iskazivanju i početnim naznakama primjene restriktivne fiskalne politike koja je trebala smanjivati poreznu presiju i obuzdati državnu potrošnju od sredine 1990-ih fiskalna politika gubi kontrolu nad javnom potrošnjom. Rastući izdaci države podmiruju se povećanom poreznom presijom koja "guši" i destimulira (proizvodnu) gospodarsku aktivnost. Udio poreza u BDP-u u 1994. iznosi 25,6%, a u 2000. raste na 26,2%.³¹³ Udio javne potrošnje (državni proračun + izvanproračunski fondovi + lokalna samouprava) u BDP-u raste sa 48,8% u 1995. na 53,9% u 2000.³¹⁴
- ✓ Ekonomski odnosi s inozemstvom. Koeficijent pokrića uvoza izvozom pokazuje pogoršanje u 2000. (56,1%) u odnosu na 1994. (79,6%).³¹⁵ Saldo bilance na tekućem računu pokazuje deficit od 1995. godine (-1.441,5 mil USD). U 2000. godini deficit tekuće bilance iznosi -432,7 mil USD.³¹⁶ Iznesenom treba pridodati i podatak o konstantnom rastu duga opće države. U 1994. on čini 22,2% BDP-a, a u 2000., 49,5% BDP-a.³¹⁷

Prethodni sažet opis događaja u hrvatskoj privredi i primijenjenih mjera ekonomske politike završit će se sa jednako tako kratkom ocjenom ekonomskoga položaja poduzeća u razdoblju od 1994. do 2000.:³¹⁸

- ✓ U razdoblju od 1994. do 2000. poduzeća u privredi bilježe neto gubitak.
- ✓ Izdvajanja za kamate u 1994. iznosi 7,7 mlrd HRK, a u 2000. 10,8 mlrd HRK (40,26% više). U 1994. udio kamata u amortizaciji iznosi 62,10%, u neto akumulaciji (amortizacija – gubitak) 83,70% dok u 2000. udio kamata u amortizaciji raste na 65,06% te pada u neto akumulaciji na 68,35%, prije svega zahvaljujući manjem neto gubitku.

³¹² Više o zaštitnoj kamati cf. Parać, B.: **Treba li nam zaštitna kamata?**, Ekonomija, Rifin, Zagreb, Vol. 15, 2008., No. 2, p. 339-369.

³¹³ Porezni prihodi ubrzavaju stopu rasta od 1996. U 1996. stopa rasta iznosi 7,6%, u 1997. 9,8%, a u 1998. iznimno visokih 28,7% (učinak uvođenja PDV-a). Prema: Družić, G: **Ekonomska politika i poduzetništvo**, Drugo, izmijenjeno i dopunjeno izdanje, HIT A d.d., Zagreb, 2007., p. 47-48.

³¹⁴ Družić, G., Krtalić, S.: op. cit., p. 76.

³¹⁵ ***: **Statistički ljetopis RH 2002**, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2002., p. 339.

³¹⁶ Više o platnoj bilanci u razdoblju od 1991. do 2000. cf. Blažević, B., Jelušić, A.: **Platna bilanca Republike Hrvatske i turizam**, Tourism and Hospitality Management, Faculty of Tourism and Hospitality Management, WIFI Österreich Wirtschaftsförderungsinstitut der Bundeskammer der gewerblichen Wirtschaft, Opatija, Wien, Vol. 8, 2002., No. 1-2, p. 127-141.

³¹⁷ Družić, G: **Ekonomska politika i poduzetništvo**, Drugo, izmijenjeno i dopunjeno izdanje, op. cit., p. 75.

³¹⁸ Ibidem, p. 85-95.

- ✓ Izdvajanja za proračun (porezi i doprinosi na plaće i porez na dobit) u 2000. (19,4 mlrd HRK) su za 88% veća u odnosu na ista iz 1994.
- ✓ U 1997. koeficijent vlastitog financiranja iznosi 0,56, a u 2000. 0,49 što jasno upućuje na smanjenje učešća glavnice u financiranju imovine, odnosno povećanja kreditne ovisnosti poduzeća.
- ✓ Koeficijent ubrzane likvidnosti pokazuje kako je u 1996. 1 HRK kratkoročnih obaveza bila pokrivena sa svega 0,70 HRK brzo unovčive imovine što ukazuje na probleme sa likvidnošću. U 2000. koeficijent ubrzane likvidnosti neznatno se popravio i iznosi 0,73.

Početak 1990-ih hrvatskom hotelijerstvu, kao i cjelokupnoj privredi, donosi proces tranzicije. Prelazak iz planske u tržišnu ekonomiju podrazumijeva promjenu strukture vlasništva nad sredstvima za proizvodnju. Ciljem iznesenog privreda i samim time sektor hotelijerstva ulazi u proces privatizacije. Specifičnost hrvatskoga procesa privatizacije leži u činjenici da je do 1991. vlasništvo nosilo kategoriju društvenoga vlasništva. Stoga je bilo potrebno izvršiti vlasničku transformaciju iz društvenoga vlasništva (nepoznati nositelj vlasničkoga prava) u određeni oblik vlasništva – dioničko društvo ili društvo s ograničenom odgovornošću. Privatizacija u Hrvatskoj odvija se u dvije karakteristične faze:

- ✓ pretvorba i
- ✓ privatizacija.

Faza transformacije (pretvorbe) započinje donošenjem Zakona o pretvorbi društvenih poduzeća,³¹⁹ sredinom 1991.³²⁰ U ovoj fazi u proces transformacije nisu uključena velika javna poduzeća od strateškog značenja (Hrvatske željeznice, Elektroprivreda, HTP, Vodoprivreda, HTV, Hrvatske ceste, Hrvatske šume), društvene djelatnosti (zdravstvo, školstvo, stambeno-komunalna djelatnost, itd.) te veliki sustavi kao npr. agroindustrijski, naftni i petrokemijski sustavi, brodogradilišta, banke i osiguravajuća društva. U 1990. godini od ukupno 10.859 poduzeća u 3.637 društvenih poduzeća bilo je koncentrirano društvenoga kapitala u vrijednosti od 57.609,3 mil DEM³²¹ (35,6 mlrd USD).³²²

U konačnici je u proces pretvorbe ušlo 2.876 društvenih poduzeća, a cjelokupni proces nadzirala je državna Agencija za restrukturiranje i razvoj.³²³

Pretvorbeni model odvijao se u četiri varijante:³²⁴

1. Otkup poduzeća. Kupac sklapa ugovor s Agencijom za restrukturiranje i razvoj te plaća procijenjenu vrijednost Hrvatskom fondu za razvoj, a poduzeće pretvara u dioničko ili društvo s ograničenom odgovornošću. Varijanta predviđa dvije kategorije kupaca: preferirani i nepreferirani kupci. Preferirani kupci su zaposleni i bivši zaposleni u danom poduzeću koji su temeljem odobrenih popusta mogli kupiti do 50% vrijednosti poduzeća. Odobreni popusti su: osnovni popust od 20% na protuvrijednost

³¹⁹ **Zakon o pretvorbi društvenih poduzeća**, "Narodne novine", 1991., 19.

³²⁰ G. Santini smatra da se donošenjem Zakona izvršilo "nevidljivo" 100% oporezivanje društvenog vlasništva koje se podržavilo i "čime je država *de facto* i *de iure* preuzela vlasništvo nad cjelokupnim društvenim kapitalom. Prema: Santini, G.: **Porezna reforma i hrvatska kriza**, Rifin, Zagreb, 2009., p. 30.

³²¹ Bendeković, J.: **Privatization in Croatia**, Ekonomski pregled, Hrvatsko društvo ekonomista, Ekonomski institut Zagreb, Zagreb, Vol. 51, 2000., No. 1-2, p. 56.

³²² Tečaj po kojemu je izvršena pretvorba iz DEM u USD iznosi 1 USD = 1,6159 DEM.

Prema: ***: "Germany / U.S. Foreign Exchange Rate (DISCONTINUED SERIES) (EXGEUS)"

<<http://research.stlouisfed.org/fred2/series/EXGEUS/downloaddata?rid=87&soid=4>> (11.08.2012.).

³²³ Početkom 1992. osnovan je Hrvatski fond za privatizaciju koji preuzima sredstva, prava i obveze te djelatnike Agencije republike Hrvatske za restrukturiranje i razvoj i Hrvatskog fonda za razvoj. Prema: **Zakon o Hrvatskom fondu za privatizaciju**, "Narodne novine", 1992., 84., čl. 15.

³²⁴ Družić, I., Sirotković, J.: op. cit., p. 308-310.

dionica u visini 20.000 DEM, dodatan popust od 1% na svaku godinu radnog staža u danom poduzeću, obročna otpлата dionica u roku do 5 godina (kasnije produženo na 20 godina). Nepreferirani kupci su druge osobe koje su mogle kupiti cijelo ili idealni dio poduzeća bez prava popusta. Uz spomenute popuste treba navesti i neke posredne koji su postojali u praksi: mogućnost da Fond, ukoliko nema zainteresiranih kupaca, proda neko poduzeće ispod procijenjene vrijednosti: popust na gotovinsku jednokratnu uplatu, dodatni popust za gotovinsku uplatu u konvertibilnim valutama (uključuje i "staru deviznu štednju"), popust na kupnju putem državnih obveznica.

2. Dokapitalizacija. Kupac ulaže sredstva u poduzeće, povećava glavnica i postaje suvlasnikom. Ulagati mogu hrvatski i inozemni građani.
3. Pretvaranje duga u ulog. Potraživanje prema poduzeću može se pretvoriti u ulog u tom istom poduzeću. Ovakvo ulaganje ne osigurava tekuće poslovanje već od investitora traži dodatna ulaganja, ako želi poslovati i osiguravati korist od uloženi sredstava.
4. Prijenos dionica i udjela državnim fondovima. Ostatak vrijednosti poduzeća, nakon što su preferirani kupci iz prve varijante ostvarili svoje pravo, i nakon što su ulagači i vjerovnici iz treće varijante namirili svoja potraživanja, pripadao je fondovima i to u sljedećem omjeru: Hrvatski fond za razvoj 70%, Fond mirovinskoga i invalidskoga osiguranja radnika 20%, Fond mirovinskoga i invalidskoga osiguranja poljoprivrednika 10%. Namjera je bila da Hrvatski fond za razvoj dionice iz svog portfelja proda javnom dražbom ili neposrednom pogodbom nepreferiranim zainteresiranim kupcima iz prve varijante te da polovicu namaknutih sredstava investira u razvojne projekte u mjestima gdje odnosne tvrtke imaju svoja sjedišta.

Cijelo razdoblje privatizacije karakterizira odvojenost formalno pravnoga od financijskoga tijeka pretvorbe. Naime, do kraja 1993. uplaćeno je nešto malo više od 2% procijenjene vrijednosti pretvorbenoga kapitala i to gotovinom 22%, obveznicama 14%, a starom deviznom štednjom 64%.³²⁵

Na početku tranzicije (1991.) vrijednost društvenoga kapitala ugostiteljstva i turizma procjenjuje se na 6 mlrd USD. I. Družić tome pridodaje i procijenjenu vrijednost proizvodnih kapaciteta u privatnom smještaju od oko 3 mlrd USD.³²⁶ U ugostiteljstvu i turizmu zahtjev za pretvorbom podnijelo je 221 poduzeće, a od toga je do sredine studenog 1993. riješeno svega 112 poduzeća.³²⁷ Najznačajnije karakteristike procesa pretvorbe u hotelijerstvu:³²⁸

- ✓ Velika vrijednost i veliki raspon u procijenjenoj vrijednosti hotelskih poduzeća. Do lipnja 1995. Hrvatski fond za privatizaciju odobrio je pretvorbu za 206 ugostiteljskih poduzeća s procijenjenom vrijednošću kapitala od 3,8 mlrd DEM (2,65 mlrd USD)³²⁹ što čini 16% ukupne vrijednosti kapitala svih poduzeća u procesu pretvorbe. Procijenjene vrijednosti hotelskih poduzeća kreću se u rasponu od 30 do 300 mil DEM (21 do 209 mlrd USD). Ilustracije radi valja istaknuti kako su hotelska poduzeća "Jadran", Crikvenica i "Imperial", Rab (pojedinačno) procijenjena na 130 mil DEM

³²⁵ Družić, I. (ured.) et al.: **Hrvatsko gospodarstvo**, op. cit., p. 125-126.

³²⁶ Družić, I.: **Razvoj i tranzicija hrvatskog gospodarstva**, op. cit., p. 118.

³²⁷ Družić, I. (ured.) et al.: **Hrvatski gospodarski razvoj**, op. cit., p. 148.

³²⁸ Perić, J.: **Subjects of privatisation in catering and tourism and the development strategy of the Republic of Croatia**, Tourism and Hospitality Management, Faculty of Tourism and Hospitality Management, WIFI Österreich Wirtschaftsförderungsinstitut der Bundeskammer der gewerblichen Wirtschaft, Opatija, Wien, Vol. 1, 1995., No. 2, p. 395-399.

³²⁹ Za 1995. prosječni godišnji tečaj 1USD = 1,4331 DEM. Prema: ***: "Germany / U.S. Foreign Exchange Rate (DISCONTINUED SERIES) (EXGEUS)" <<http://research.stlouisfed.org/fred2/series/EXGEUS/downloaddata?rid=87&soid=4>> (11.08.2012.).

(91 mil USD) dok su na 300 mil DEM (209 mil USD) procijenjena poduzeća "Riviera" i "Plava laguna", Poreč, "Liburnija", Opatija.

- ✓ Geografski položaj hotelskih poduzeća i politički utjecaj. Većina ugostiteljskih objekata smještena je na obali čime su izravno bila izložena ratnim rizicima. S jedne strane, država je veći prioritet pridodavala teritorijalnoj integraciji i neposrednim ratnim posljedicama od privatizacije hotelskih poduzeća u ratom zahvaćenim područjima. S druge strane, politička situacija (Domovinski rat) djeluje destimulirajuće na uključivanje, posebno, inozemnih investitora u privatizacijske procese.
- ✓ Nedostatak investicija. Nedostatna domaća akumulacija usmjerila je proces privatizacije prema inozemnim izravnim ulaganjima. U razdoblju od 1992. do 1994. Hrvatska je uspjela privući svega 1,34 mlrd DEM inozemnih izravnih ulaganja i to većim dijelom u vidu prijenosa opreme. Unatoč svojoj atraktivnosti turizam nije zabilježio značajne investicijske aktivnosti. Uz ratne prilike razloge treba tražiti i u nedorečenoj strategiji privatizacije (visoke procijenjene vrijednosti hotelskih poduzeća) hrvatskoga hotelijerstva.
- ✓ Struktura vlasništva privatiziranih hotelskih poduzeća. Krajem 1994. od 171 poduzeća u turizmu 61,1% je u privatnom vlasništvu (mali dioničari, banke, državna poduzeća, osiguravajuća društva), 24,9% u vlasništvu Hrvatskoga fonda za privatizaciju i 13,9% u vlasništvu Mirovinskih fondova. Detaljnija analiza upućuje na činjenicu da je državni udio (izravni i neizravni), a samim time i politički utjecaj na način vođenja poduzeća, u vlasničkoj strukturi ugostiteljskih poduzeća i dalje iznimno velik. Naime, udio malih dioničara (stvarno angažiran privatni kapital) u hotelskim poduzećima manje procijenjene vrijednosti iznosi do 50% glavnice, u poduzećima srednje procijenjene vrijednosti 30-40% glavnice, a u poduzećima visoke procijenjene vrijednosti ispod 10%. Ovome treba pridodati i problem ne isplaćivanja preuzetih ugovornih obveza malih dioničara čime isti ne ostvaruju puna vlasnička prava. Mogućnost pretvaranja potraživanja u vlasničke udjele omogućila je ulazak banaka, javnih poduzeća i osiguravajućih društava u vlasničku strukturu hotelijerstva. Ulaskom u vlasničku strukturu banke su štitile ranije plasirana sredstva u nadi da će, s obzirom na perspektivu sektora, u vremenskom odmaku kroz uvećanu cijenu dionica namiriti vlastita potraživanja. Najveći individualni vlasnik u ugostiteljstvu je Hrvatski fond za privatizaciju čiji interes, zajedno sa Mirovinskim fondovima, ide u smjeru zadržavanja vlasničke strukture i čekanja bolje tržišne situacije i postizanja bolje prodajne cijene.

Nakon faze pretvorbe uslijedila je faza privatizacije kao konačna faza vlasničke transformacije.³³⁰ Ona započinje donošenjem Zakona o privatizaciji 1996.³³¹ Privatizacija se odvijala prema sljedećim modelima i (sub)modelima:

1. *Privatizacija imovine u vlasništvu Hrvatskoga fonda za privatizaciju (HFP) stečene pretvorbom društvenoga vlasništva.* Krajem 1998. portfelj HFP-a je sveden na 4% svoje nominalne vrijednosti, tj. od početnih 86 mlrd HRK kapitala ostaje 3,8 mlrd HRK. Zbog nepodmirenja preuzetih obaveza malih dioničara (bivši i sadašnji zaposlenici poduzeća) te krize nelikvidnosti u koju ulaze veliki dioničari dobar dio

³³⁰ Više o fazama i učincima privatizacija cf. Gregurek, M.: **Stupanj i učinci privatizacije u Hrvatskoj**, Ekonomski pregled, Hrvatsko društvo ekonomista, Ekonomski institut Zagreb, Zagreb, Vol. 52, 2001., No. 1-2, p. 155-188.

³³¹ **Zakon o privatizaciji**, "Narodne novine", 1996., 21.

dionica ponovno ulazi u vlasništvo HFP-a. U 2000. portfelj nominalno iznosi 24 mlrd HRK, a početkom 2001. 14,5 mlrd HRK.

- a) Prvi (sub)model – prodaja zainteresiranim kupcima koju HFP obavlja javnom dražbom ili izravnom pogodbom (od 1996 kontinuirano).
 - b) Drugi (sub)model – kuponska privatizacija (1998–1999; tri dražbovana kruga). Predstavlja besplatnu dodjelu dionica određenim kategorijama građana: vojnim invalidima Domovinskog rata, obiteljima poginulih hrvatskih branitelja, obiteljima zatočenih ili nestalih hrvatskih branitelja, obiteljima zatočenih i nestalih civila, civilnim invalidima rata, mirnodopskim vojnim invalidima, prognanicima i izbjeglicama i zaposlenima u poduzećima na okupiranom području. Pravo na sudjelovanje ostvarilo je 226.172 građana, a procijenjena vrijednost kapitala u kuponskoj privatizaciji iznosi 1,7 mlrd USD. Imatelji kupona mogli su kuponima izravno kupovati dionice poduzeća koje je HFP odredio ili to učiniti preko jednog od sedam registriranih privatizacijskih investicijskih fondova (PIF). PIF-ovi su konstituirani kao zatvoreni investicijski fondovi koji prikupljene kupone mogu upotrijebiti samo za kupnju dionica poduzeća koje je HFP odredio za kuponsku privatizaciju.
2. *Privatizacija imovine u državnom vlasništvu.* Ovaj model odvija se mimo HFP-a, a riječ je o privatizaciji javnih poduzeća koja nisu ušla u proces pretvorbe i kojima tek predstoji vlasnička transformacija.
- a) Prvi (sub)model – privatizacija strateških javnih poduzeća kao što su INA, HPT, Jadranski naftovod, Hrvatska elektroprivreda, Hrvatske željeznice, Croatia osiguranje, Hrvatske šume, Hrvatske vode, itd. odvija se mimo HFP-a i to kao privatizacija koju prema programu Vlade provodi Ministarstvo gospodarstva.
 - b) Drugi (sub)model – privatizacija poslovnih banaka. Privatizaciju vodi Hrvatska narodna banka uz asistenciju Državne agencije za sanaciju banaka (DAB).

Do sredine 1997. struktura privatiziranih hotelskih poduzeća nije se značajno izmijenila u odnosu na onu s kraja 1994. Hrvatski fond za privatizaciju i Mirovinski fondovi drže oko 39% vlasništva u privatiziranim poduzećima, mali dioničari 27%, veliki dioničari i banke 22%, a ostali privatni dioničari 12%. Ukupna vrijednost privatiziranih poduzeća iznosi oko 4,2 mlrd DEM (2,4 mlrd USD).³³²

Specifičnosti privatizacije hrvatskoga hotelijerstva i poteškoće s kojima se suočava moguće je ukratko sažeti na sljedeći način:³³³

- ✓ Brza privatizacija gradskih hotela. Polazi od ekonomske opravdanosti – cjelogodišnje poslovanje, visoka stopa popunjenosti, visoka cijena, troškovno najisplativije usluge (noćenje s doručkom).
- ✓ Privatizacija objekata manje vrijednosti. Posljedica je imovinsko-organizacijskog restrukturiranja velikih hotelskih poduzeća koja se oslobađaju neprofitabilne imovine. Ostvarena novčana sredstva od prodaje se ne reinvestiraju u poslovanje i unapređenje već pokrivanje tekućih troškova. Prodaja manjih objekata angažira pretežno obiteljski kapital koji u kupnji vidi osiguranje vlastite dugoročne egzistencije.

³³² Perić, J.: **Privatizacija hrvatskog hotelijerstva, stanje, teškoće, opredjeljenja**, Tourism and Hospitality Management, Faculty of Tourism and Hospitality Management, WIFI Österreich Wirtschaftsförderungsinstitut der Bundeskammer der gewerblichen Wirtschaft, Opatovje, Wien, Vol. 3, 1998., No. 2, p. 364.

³³³ Ibidem, p. 367-374.

- ✓ Koncentracija portfelja banaka. Kroz mogućnost pretvaranja potraživanja u vlasništvo banke³³⁴ iskazuju posebno zanimanje za sektor hotelijerstva. Vlasnički portfelj banaka u turizmu i ugostiteljstvu (hotelijerstvu) izgleda ovako:
 - ⇒ Riječka banka – HTP "Jadran", Crikvenica 38%.
 - ⇒ Privredna banka – HTP "Primošten" 64%, HP "Jelsa" 48%, "Atlas" 54%.
 - ⇒ Dubrovačka banka – u hotelima (Excelsior, Croatia, Kompas, Splendid...) ima najveći dio od vlasničkih udjela u 34 poduzeća (ukupno 224 mil DEM udjela).
 - ⇒ Zagrebačka banka – "Jadranturist", Rovinj 51%, "Istraturist", Umag 43%.
- ✓ Vlasnička struktura. Nije se značajno mijenjala u odnosu na onu s kraja 1994. U strukturi dominira država i to izravno putem HFP-a i Mirovinskih fondova i neizravno putem institucionalnih poduzeća (banke, javna poduzeća, itd.). Nepostojanje jasne strategije razvoja, izostanak korporativnog upravljanja, neadekvatna investicijska politika, borba za parcijalne interese koji često nisu u skladu sa interesom konkretnog poduzeća iz godine u godinu narušava ekonomski položaj hotelijerstva.
- ✓ Nepostojanje definirane strategije privatizacije ugostiteljstva i turizma. Za razliku od drugih velikih privrednih sustava (INA, brodogradnja, HPT, ...) u turizmu i ugostiteljstvu ne postoji relevantan program sanacije i razvoja s inkorporiranim programom privatizacije.
- ✓ Problem procjenjivanja vrijednosti imovine. Imovina hotelskih poduzeća procjenjuje se primjenom statičkih metoda (ne uvažava potencijalne prinose poduzeća), a ne dinamičkih metoda što dovodi do velike precijenjenosti imovine u odnosu na stvarnu tržišnu vrijednost. Treba imati na umu da su polovicom 1997. akumulirani gubici u turizmu, prije svega hotelijerstvu, iznosili oko 1 mlrd DEM, a dugovi po raznim osnovama još 1 mlrd DEM. Ako se uzme statička procijenjena vrijednost kapitala od 4,2 mlrd DEM i umanje za gubitke stvarna tržišna vrijednost svodi se na 2,2 mlrd DEM.
- ✓ Problemu odabira metode procjene treba pridodati i pitanje neuvažavanja turističke rente u procijeni vrijednosti poduzeća koja ulaze u privatizaciju.³³⁵

Provedena pretvorba i privatizacija hrvatskoga hotelijerstva rezultirala je različitom prostornom disperzijom vlasničke strukture. Kuponska privatizacija iz 1998., u uvjetima izostanka strateških investitora, omogućuje ulazak PIF-ova što se može ocijeniti kao pozitivan pomak u stvaranju vlasničke konkurencije u hotelskim poduzećima.

Primjer odabranih hotelskih poduzeća u Primorju pokazuje kako, nakon izvršene pretvorbe, u vlasničkoj strukturi dominira država (Fondovi, javna poduzeća, banke). Udio malih dioničara kreće se između 9,5-75,3%. Najlošiji primjer angažiranja privatnog kapitala (domaće štednje) je hotelsko poduzeće Hoteli Punat d.d. u kojemu mali dioničari imaju udio od 9,5% u temeljnom kapitalu dok država visokih 90,5%. Primjer dobre prakse je Jadranka

³³⁴ Treba napomenuti kako je do 1998. većina banaka u državnom (domaćem) vlasništvu. Od većih banaka inozemni kapital prisutan je samo u Zagrebačkoj banci (39,64%), Riječkoj banci (2,72%) i Croatia, Glumina banka (2,40%). U 1999. privatizirane su Privredna banka, Riječka banka i Splitska banka, a u 2000. struktura kapitala značajno se mijenja u korist inozemnog kapitala. Udio inozemnog kapitala u 2000. u najvećim bankama: Privredna banka 66,30%, Zagrebačka banka 42,85%, Splitska banka 75%, Riječka banka 75%, Dubrovačka banka 75%. Cf. Gregurek, M.: **Stupanj i učinci privatizacije u Hrvatskoj**, op. cit., p. 169.

³³⁵ Više o problemu turističke rente cf. Perić, J., Mlinarević, M.: **Turistička renta: razumijevanje – privatizacija – izgledi (na primjeru jadranskog priobalja i otoka)**, tradicionalno savjetovanje, Ekonomska politika Hrvatske u 2004., Hrvatsko društvo ekonomista, Opatija, 2003., p. 159-174; Perić, J., Jovanović, M.: **Osvrt na turističku rentu i neke njezine značajke u hrvatskom gospodarstvu**, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, Vol. 26, 2005., No. 2, p. 865-883.

d.d. (Mali Lošinj) u kojoj mali dioničari imaju udjel od 75,3% temeljnog kapitala. Razdoblje nakon 2001. pokazuje promjenu u vlasničkoj strukturi hotelskih poduzeća u Primorju. Veliki dioničari postaju većinskim vlasnicima (>50%) u sljedećim hotelskim poduzećima: Hoteli Haludovo d.d. (Malinska), Hoteli Punat d.d. (Punat), Hoteli Baška d.d. (Baška), Hoteli Novi d.d. (Novi Vinodolski), Zlatni otok d.d. (Krk). Mali dioničari većinski udjel zadržavaju samo u poduzeću Jadranka d.d. (65,2%). Država ostaje većinskim vlasnikom u hotelskim poduzećima: Jadran hoteli d.d. (Rijeka), Imperial d.d. (Rab), Jadran d.d. (Crikvenica) i Liburnia riviera hoteli d.d. (Opatija).

Hotelska poduzeća u Istri, nakon provedene pretvorbe, pokazuju veću ujednačenost udjela malih dioničara u temeljnom kapitalu (38,3-49,9%). Poseban interes za ova poduzeća iskazuju banke koje se temeljem potraživanja upisuju u vlasničku strukturu. Udio banka kreće se između 11,1-23,4%. Raspon vlasništva HFP-a i Mirovinskih fondova, u odabranim hotelskim poduzećima, kreće se od 38,3% do 50,1%. Nakon 2001. vlasnička struktura mijenja se u korist velikih dioničara i to u sljedećim poduzećima: Arenaturist d.d. (Pula), Jadran-turist d.d. (Rovinj), Plava laguna d.d. (Poreč), Rabac d.d. (Rabac). Visoki udjel banaka prisutan je u vlasničkoj strukturi Istraturista d.d. (Umag) i Riviera holdinga d.d. (Poreč).

Pretvorba odabranih hotelskih poduzeća u Dalmaciju ukazuje na zadržavanje visokog udjela države u vlasničkoj strukturi. HFP i Mirovinski fondovi raspolažu udjelom u temeljnom kapitalu od 33,1% do 79,3%. Udjel malih dioničara je ujednačen, ali na nižoj razini od onoga u Istri (20,7-46,9%). Valja istaknuti kako su hotelska poduzeća u Dalmaciji, zbog objektivnih razloga (Domovinski rat) kasnije ušla u proces pretvorbe i privatizacije. Faza privatizacije nije značajno izmijenila vlasničku strukturu stvorenu nakon pretvorbe. Nakon 2001. i dalje je prisutan visoki udio HFP-a, DAB-a i Mirovinskih fondova (negdje i do 90%) u vlasničkoj strukturi prisutan je u sljedećim hotelskim poduzećima: Grand hotel Park d.d. (Dubrovnik) 89,8%, Hoteli Lopud d.d. (Lopud) 93,8%, Hoteli Makarska d.d. (Makarska) 73,7%, HTP Korčula d.d. (Korčula) 79,7%, Sunčani Hvar d.d. (Hvar) 74,6%. Veliki dioničari dominantnu poziciju imaju u hotelskim poduzećima Excelsior d.d. (Dubrovnik), Hotel Bellevue d.d. (Dubrovnik), Hoteli Croatia d.d. (Cavtat), Svpetrvs hoteli d.d. (Supetar) i zlatni rat d.d. (Bol).

Tablica 31: Privatizacija hrvatskoga hotelijerstva na primjeru odabranih hotelskih poduzeća

Naziv hotelskog poduzeća	Godina	Udio u temeljnom kapitalu (u %)				
		Fondovi + rezervacije + DAB + HZMO	Javna poduzeća	Veliki dioničari	Banke	Mali dioničari
REGIJA : HRVATSKO PRIMORJE						
Hoteli Haludovo d.d., Malinska	1994.	51,9	4,8			43,3
	2002.	1,4	3,7	87		7,9
Hoteli Punat d.d., Punat	1994.	90,5				9,5
	2002.	14,4		80,8		4,8
Jadran hoteli d.d., Rijeka	1994.	50				50
	2002.	32,2	19,1		17,8	30,9
Hoteli Baška d.d., Baška	1995.	35,6		28,9		35,5
	2002.	12,3		79,7		8
Imperial d.d., Rab	1994.	46,7	7,7			45,6
	2001.	56	7,7	5	5,8	25,5
Hoteli Novi d.d., Novi Vinodolski	1994.	47,1	4,9		2	46
	2002.	35,2	5	52,7		7,1
Zlatni otok d.d., Krk	1994.	50				50
	2001.	6,4		72,9		20,7
Jadran d.d., Crikvenica	1995.	29,9	30,2		10,7	29,2
	2003.	80,8	8,4	4,3	0,1	6,4
Jadranka d.d., Mali Lošinj	1992.	15			9,7	75,3
	2002.	2,6		26,9	5,3	65,2
Liburnia riviera hoteli d.d., Opatija	1993.	96,5				3,5
	2003.	84,1	0,5		10,5	4,9
REGIJA: ISTRA						
Arenaturist d.d., Pula	1994.	42,9			14,2	42,9
	2002.	4,5		64,3	3,8	27,4
Istraturist d.d., Umag	1994.	43,4	0,6		12,9	43,1
	2002.	1,8	0,1	3,5	80,8	13,8
Jadran-turist d.d., Rovinj	1993.	39,6			20,8	39,6
	2002.	1,9		78,1		20
Plava laguna d.d., Poreč	1993.	46,4	11		11,1	31,5
	2002.	0,8		86,7		12,5
Rabac d.d., Rabac	1994.	50,1				49,9
	2002.	3		69,2	0,1	27,7
Riviera holding d.d., Poreč	1993.	38,3			23,4	38,3
	2002.	3,1		33,4	34,2	29,3
REGIJA: DALMACIJA						
Excelsior d.d., Dubrovnik	1996.	33,1			33,8	33,1
	2002.	9		86,1		4,9
Grand hotel Park d.d., Dubrovnik	2002.	79,3				20,7
	2003.	89,8				10,2
Hotel Bellevue d.d., Dubrovnik	1994.	42,2			16	41,8
	2001.	27,3		68,8		3,9
Hoteli Lopud d.d., Lopud	1996.	37,9			24,2	37,9
	2004.	93,8	1,8	0,3		4,1

Tablica 31 (nastavak): **Privatizacija hrvatskoga hotelijerstva na primjeru odabranih hotelskih poduzeća**

Naziv hotelskog poduzeća	Godina	Udio u temeljnom kapitalu (u %)				
		Fondovi + rezervacije + DAB + HZMO	Javna poduzeća	Veliki dioničari	Banke	Mali dioničari
Hoteli Makarska d.d., Makarska	1994.	37,1			25,8	37,1
	2003.	73,7		15,6		10,7
Hoteli Croatia d.d., Cavtat	1996.	34	22		10,4	33,6
	2003.	6	0,2	90,7		3,1
HTP Korčula d.d., Korčula	1996.	39,6			20,8	39,6
	2004.	79,7				20,3
Sunčani Hvar d.d., Hvar	1994.	47,6			5,5	46,9
	2001.	74,6				25,4
Svpetrvs hoteli d.d., Supetar	1994.	77,7				22,3
	2002.	27,5		69,3		3,2
Zlatni rat d.d., Bol	1993.	16,4	0,2	0,1	33,9	49,4
	2001.	2,7	0,2	63,5		33,6
REGIJA: ZAGREB						
Hoteli Dubrovnik d.d., Zagreb	1993.	63,1				36,9
	2003.	21,5	51,9			26,6
Hotel Esplanade d.d., Zagreb	1993.	16,4	17,7			65,9
	2003.	15,6		76,9		7,5
Hotel Laguna d.d., Zagreb	1994.	31,2	38,9			29,9
	2001.	0,1		97,5		2,4
HUP Zagreb d.d., Zagreb	1993.	23,8		17,3		58,9
	2001.	6,7		57,1		36,2

Napomena: "Fondovi" obuhvaćaju Hrvatski fond za privatizaciju, Republički fond mirovinskog i invalidskog osiguranja radnika, Republički fond mirovinskog i invalidskog osiguranja poljoprivrednika; DAB – Državna agencija za osiguranje štednih uloga i sanaciju banaka; HZMO – Hrvatski zavod za mirovinsko osiguranje; "Veliki dioničari" obuhvaćaju privatna poduzeća, privatne investicijske fondove (PIF) i fizičke osobe s visokim udjelom u temeljnom kapitalu.

Izvor: ***: **Izvešće o obavljenoj reviziji pretvorbe i privatizacije** (odabranih hotelskih poduzeća), Republika Hrvatska, Državni ured za reviziju, različite godine.

Mogućnost cjelogodišnjega poslovanja potaknula je male dioničare na otkup dionica u hotelskim poduzećima Zagreba. Nakon izvršene pretvorbe udio malih dioničara, u odabranim hotelskim poduzećima, kreće se između 29,9-65,9%. HFP i Mirovinski fondovi zadržavaju između 23,8-63,1% temeljnog kapitala. Valja spomenuti i interes javnih poduzeća koji je vidljiv iz primjera hotelskog poduzeća Laguna d.d. (Zagreb). Javna poduzeća participiraju u vlasničkoj strukturi Lagune d.d. sa 38,9%. Razdoblje nakon 2001. donosi promjene u smjeru velikih dioničara. Veliki dioničari imaju većinsko vlasništvo u sljedećim hotelskim poduzećima: Hotel Esplanade d.d. (Zagreb) 76,9%, Hotel Laguna d.d. (Zagreb) 97,5%, HUP Zagreb d.d. (57,1%). Javna poduzeća većinsko vlasništvo imaju u poduzeću Hoteli Dubrovnik d.d. (Zagreb) – 51,9%.

Do sada izneseni podaci o pretvorbi i privatizaciji hrvatskoga hotelijerstva upućuju na potpuni izostanak promicanja strateških interesa sektora. Privatizacija je, u svojoj osnovi, imala za cilj smanjenje obaveza države prema:³³⁶

- ✓ građanima na temelju javnog duga ("stara devizna štednja"),
- ✓ poslovnim subjektima (pretvaranje potraživanja u vlasničke uloge) i
- ✓ najosjetljivijim skupinama stanovništva obuhvaćenih preferencijalnim pravima (kuponska privatizacija).

Deklarativno izjašnjavanje o važnosti turizma za gospodarstvo nije nikada bilo popraćeno nizom ekonomskih mjera koje bi tom istom turizmu, a u okviru njega posebice hotelijerstvu, omogućili istinski razvoj. U tom smislu hotelijerstvo ulazi u kalup, kako ga Lj. Jurčić naziva "atipičnog" modela gospodarskoga razvoja temeljenog na potrošnji i uvozu, a ne proizvodnji i izvozu. Hrvatsko hotelijerstvo je u svojoj osnovi izvozno poticajna djelatnost. Pošto je Hrvatska od svoje samostalnosti primjenjivala model "atipičnog" gospodarskoga razvoja onda je "razumljiv" izostanak kako opće tako i selektivne ekonomske politike koja bi stvarala uvjete za veću konkurentnost i bolji ekonomski položaj sektora. Bolji ekonomski rezultati hotelijerstva znače i bolju sliku platne bilance jer je upravo hotelijerstvo jedna od "rijetkih" djelatnosti koja ostvaruje iznimno visoki neto-devizni efekt.³³⁷

Prethodno izneseni događaji imali su neposredni utjecaj na hrvatsko hotelijerstvo. Važno je istaknuti kako za razliku od razdoblja do 1990. u razdoblju od 1991. do 2000. ekonomska politika još i manje uvažava specifičnosti i potrebe hrvatskoga hotelijerstva. Donesene mjere ekonomske politike u analiziranom razdoblju bile su opće i tek jednim dijelom selektivne prirode. U okviru pojedinih vrsta ekonomske politike te njihovih instrumenata donesen je znatno manji broj mjera koje su imale selektivnu primjenu orijentiranu na hotelijerstvo. Neprikladna ekonomska politika ne može rezultirati efikasnom turističkom pa autor polazeći od temeljne hipoteze, smatra da su posebno važnu ulogu u definiranju ekonomskoga položaja hrvatskoga hotelijerstva imale sljedeće vrste i instrumenti ekonomske politike:

1. monetarna politika – kamatna stopa,
2. fiskalna politika – porez na dodanu vrijednost,
3. politika ekonomskih odnosa s inozemstvom – devizni tečaj.

Donesene mjere navedenih vrsta i instrumenata ekonomske politike izravno su utjecale na ekonomski položaj hotelskih poduzeća i to stvarajući nepoticajno poslovno okruženje koje smanjuje konkurentnost hrvatskoga hotelijerstva u odnosu na svjetsko tržište. Treba imati na umu kako hrvatsko hotelijerstvo preko 80% ukupno realiziranih prihoda ostvaruje na inozemnom tržištu što znači da je prodajna cijena turističkog proizvoda definirana svjetskim tržištem, a ulazni inputi dobrim dijelom kretanjem cijena na domaćem tržištu (tzv. škare cijena). Mjere ranije spomenutih instrumenata izravno su djelovale na akumulativnu i investicijsku sposobnost hotelskih poduzeća te na cjenovnu i troškovnu konkurentnost.

Za razliku od razdoblja do 1990. u razdoblju prve polovice 1990-ih nema značajnijega subvencioniranja kredita za hotelijerstvo. Subvencioniranje kredita za hotelska poduzeća započinje u drugoj polovici 1990-ih i to pod okriljem Hrvatske banke za obnovu i razvitak (HBOR).

³³⁶ Poljanec-Borić, S.: **Privatizacija hrvatske hotelske industrije: reforma i anomija**, Društvena istraživanja, Institut društvenih znanosti "Ivo Pilar", Zagreb, Vol. 13, 2004., No. 1-2, p. 33.

³³⁷ Više o važnosti turizma na platnu bilancu cf. Blažević, B., Jelušić, A.: op. cit., p. 127-141.

Tablica 32: Pregled odobrenih kredita HBOR-a, u razdoblju od 1997. do 2000., bankama i ostalim korisnicima prema namjeni – turizam (tekuće cijene)

Godina	Kredit bankama (u mil. HRK)		Krediti ostalim korisnicima (u mil. HRK)		Sveukupno krediti bankama i ostalim korisnicima (u mil. HRK)		Udio kredita namijenjenih turizmu u ukupno odobrenim kreditima (%)	Odobrene kamatne stope
	Turizam	Ukupno	Turizam	Ukupno	Turizam	Ukupno		
	1	2	3	4	5=1+3	6=2+4	7=5/6*100	8
1997.	565	2.671	21,15	DEM LIBOR + 5%; 9%
1998.	641	2.420	328	1.071	969	3.491	27,76	5% - 9,5%
1999.	752	2.429	617	1.477	1.369	3.906	35,04	5% - 9,5%
2000.	689	2.122	925	2.411	1.614	4.533	35,60	5% - 9,5%

Izvor: ***: **Godišnje izvješće** (razni brojevi), Hrvatska banka za obnovu i razvitak, Zagreb, 1999., p. 49, 2000., p. 33 i 35, 2001., p. 45 i 47.

U 1997. za svrhe turizma HBOR je odobrio 565 mil. HRK kredita, sa kamatnim stopama koje su se kretale između 5% + DEM LIBOR do 9%, ovisno o kreditnom programu. Od 1998. do 1999. krediti su najvećim dijelom plasirani preko poslovnih banaka (66,15% i 54,93% respektivno), a nešto manje izravno ostalim korisnicima (33,85% i 45,07% respektivno). U 2000. HBOR je najveći dio kreditnih sredstava plasirao izravno ostalim korisnicima (57,31%). Od 1997. do 2000. HBOR prati sljedeće kredite programe vezane uz turizam:

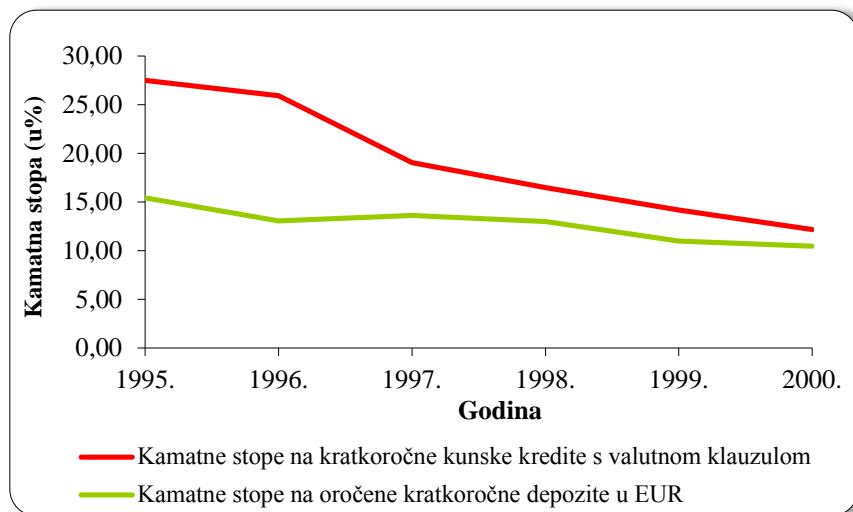
- ✓ Kreditiranje turističke sezone – kontinuirano od 1996. odnosi se na financiranje nabave osnovnih i obrtnih sredstava.
- ✓ Kreditiranje hotelsko-turističkih kapaciteta – od 1996. do 1998. Sredstva su osigurana iz kredita Europske banke za obnovu i razvoj (engl. *European Bank for Reconstruction and Development* – EBRD) uz kamatnu stopu DEM LIBOR (engl. *London Interbank Offered Rate*) + 5%. Sredstva ovog kreditnog programa izravno su plasirana krajnjim korisnicima. Od 1996. do 1998. na ime ovog programa odobreno je 187 mil. HRK kredita.³³⁸
- ✓ Kreditiranje turističkog obiteljskog gospodarstva – od travnja 1999. Sredstva su namijenjena fizičkim osobama, obrtnicima i malim poduzetnicima koji se bave turističkom djelatnošću.

U analiziranom razdoblju (1997–2000) vidljiv je trend rasta udjela kredita namijenjenih turizmu u ukupno odobrenim kreditima HBOR-a. Tako je u 1997. taj udio iznosio 21,15% da bi već krajem 2000. on iznosio 35,6%.

³³⁸ ***: **Godišnje izvješće 1998.**, Hrvatska banka za obnovu i razvitak, Zagreb, 1999., p. 19.

Za investicijske aktivnosti koje nisu mogle biti financirane kreditima HBOR-a hrvatsko se hotelijerstvo zaduživalo prema tržišnim cijenama (kamatama). Kamatne stope banaka trgovačkim društvima na kratkoročne kunske kredite s valutnom klauzulom kretale su se između 12,19% (2000.) i 27,51% (1995.), a kamatne stope trgovačkim društvima na kratkoročne oročene devizne depozite u EUR između 3,55% (1999.) i 7,24% (1996.). Za razdoblje prije 1995. ne postoje službeni podaci o kratkoročnim kamatnim stopama za trgovačka društva već samo ukupni prosjek (trgovačka društva + stanovništvo). Ukupna prosječna godišnja kamatna stopa na kratkoročne kunske kredite s valutnom klauzulom u 1993. iznosi 21,27%, a u 1994. 18,11%.³³⁹ Kratkoročni kamatni raspon³⁴⁰ (engl. *spread*) bio je iznimno visok. Najveći kratkoročni kamatni raspon, u analiziranom razdoblju (1995–2000) zabilježen je u 1995. kada je iznosio 21,73 postotnih poena, a najmanji u 2000. (8,08 postotnih poena).

Grafikon 22: Prosječne kratkoročne kamatne stope za trgovačka društva u razdoblju od 1995. do 2000.

Napomena: Prosječne godišnje kamatne stope banaka izračunate su kao aritmetička sredina danih mjesečnih vaganih prosječnih kamatnih stopa.

Izvor: Prilagodio autor – prema: ***: "Tablica G2: Kamatne stope banaka na kunske kredite s valutnom klauzulom i na kredite odobrene u eurima", <http://www.hnb.hr/publikac/bilten/statisticki_pregled/g2.xls> (17.09.2012.); ***: "Tablica G4: Kamatne stope banaka na kunske depozite s valutnom klauzulom i na devizne depozite", <http://www.hnb.hr/publikac/bilten/statisticki_pregled/g4.xls> (17.09.2012.).

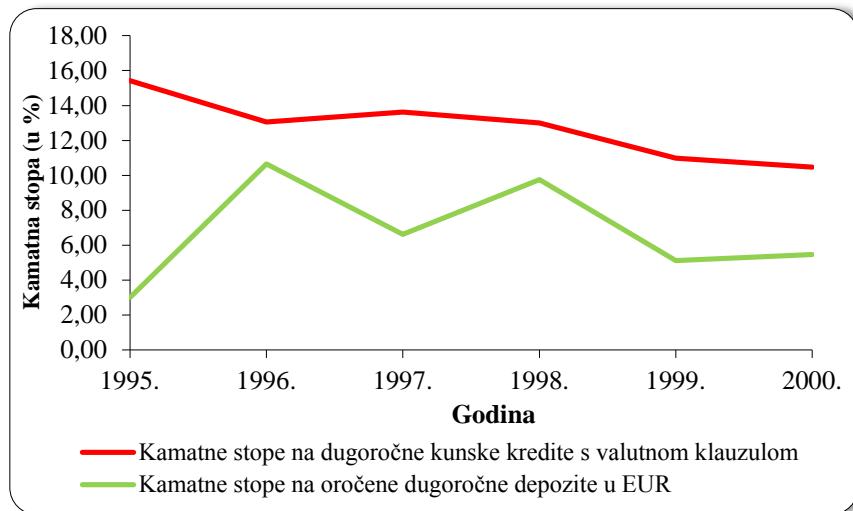
Visoke kratkoročne kamatne stope prate jednako tako visoke dugoročne stope. U razdoblju od 1995. do 2000. kamatne stope na dugoročne kunske kredite s valutnom klauzulom kretale su se od 10,46% (2000.) do 15,42% (1995.).³⁴¹ Dugoročni kamatni raspon bio je najveći u 1995. kada je razlika između kamatne stope na dugoročne kunske kredite s valutnom klauzulom trgovačkim društvima i kamatne stope na oročene dugoročne depozite u EUR iznosila 12,42 postotnih poena. Dugoročni kamatni raspon pokazuje trend pada pa je tako u 2000. iznosio 5,00 postotnih poena.

³³⁹ ***: "Tablica G2: Kamatne stope banaka na kunske kredite s valutnom klauzulom i na kredite odobrene u eurima", <http://www.hnb.hr/publikac/bilten/statisticki_pregled/g2.xls> (17.09.2012.).

³⁴⁰ Razlika između kamatnih stopa na kratkoročne kunske kredite s valutnom klauzulom i kamatnih stopa na oročene kratkoročne devizne depozite u EUR.

³⁴¹ Cf. infra grafikon 23.

Grafikon 23: **Prosječne dugoročne kamatne stope za trgovačka društva u razdoblju od 1995. do 2000.**

Napomena: Prosječne godišnje kamatne stope banaka izračunate su kao aritmetička sredina danih mjesečnih vaganih prosječnih kamatnih stopa.

Izvor: Prilagodio autor – prema: ***: "Tablica G2: Kamatne stope banaka na kunske kredite s valutnom klauzulom i na kredite odobrene u eurima", <http://www.hnb.hr/publikac/bilten/statisticki_pregled/g2.xls> (17.09.2012.); ***: "Tablica G4: Kamatne stope banaka na kunske depozite s valutnom klauzulom i na devizne depozite", <http://www.hnb.hr/publikac/bilten/statisticki_pregled/g4.xls> (17.09.2012.).

U okviru politike cijena (i dohotka) korišten je instrument subvencija. Naime, osim već ranije spomenutoga subvencioniranja kredita povoljnijim kamatnim stopama kroz kreditne programe HBOR-a, subvencioniranje u turizmu odvijalo se okviru programa "Subvencioniranje stranog organiziranog turističkog prometa" i "Subvencioniranje domaćeg turističkog prometa". Riječ je o programima koji su imali neizravan utjecaj na hotelijerstvo. Subvencije su se odobravale organizatorima turističkih putovanja za prijevoz čime se smanjivala cijena cjelokupnoga turističkoga aranžmana. Sastavni dio turističkoga aranžmana je i usluga pružena kroz hotelijerstvo. Zahtjevi za subvencijama podnosili su se Ministarstvu turizma. U nastavku daje se kratak pregled sadržaja subvencioniranih programa po godinama uz napomenu da je riječ o skraćenom, a ne cjelovitom sadržaju programa.

Tablica 33: **Subvencioniranje domaćega i stranoga organiziranog turističkog prometa u razdoblju od 1994. do 2000.**

Godina	Obuhvat subvencioniranog područja	Iznos subvencije prema vrsti prijevoza za domaći turistički promet			Iznos subvencije prema vrsti prijevoza za strani turistički promet		
		Cestovni (autobusni)	Zračni	Pomorski	Cestovni (autobusni)	Zračni	Pomorski
1994.	Dalmacija	0,70 DEM/km					
1995.	Dalmacija, Ličko-senjska županija, Kontinentalna Hrvatska*	1,80 HRK/km	180 HRK /putniku	1,45 HRK/1 l	1,10 HRK/km	180 HRK /putniku	1,45 HRK /1 l

Tablica 33 (nastavak): **Subvencioniranje domaćega i stranoga organiziranog turističkog prometa u razdoblju od 1994. do 2000.**

Godina	Obuhvat subvencioniranog područja	Iznos subvencije prema vrsti prijevoza za domaći turistički promet			Iznos subvencije prema vrsti prijevoza za strani turistički promet		
		Cestovni (autobusni)	Zračni	Pomorski	Cestovni (autobusni)	Zračni	Pomorski
1996.	Dalmacija, Ličko-senjska županija, Kontinentalna Hrvatska**	1,10-2,20 HRK /km	180 HRK /putniku	1,50 HRK/1 l	1,10-2,20 HRK /km	180-220 HRK /putniku	1,50 HRK /1 l
1997.	Hrvatska	1,10-5,10 HRK /km	180-280 HRK /putniku	2,0-3,0 HRK/1 l	1,10-5,10 HRK /km	180-380 HRK /putniku	2,00-3,00 HRK/1 l
1998.	Hrvatska	1,50-4,40 HRK /km	180-220 HRK /putniku	2,00-3,00 HRK/1 l	1,50-4,40 HRK /km	180-240 HRK /putniku	2,00-3,00 HRK/1 l
1999.	Hrvatska	1,50-4,50 HRK /km	180-300 HRK /putniku	25% od plaćenog računa prijevozniku	1,50-4,50 HRK /km	180-300 HRK /putniku	2,50 HRK /1 l
2000.	Hrvatska	2,00-9,00 HRK /km	250-300 HRK /putniku	2,50 HRK/1 l	2,00-4,00 HRK /km	250-350 HRK /putniku	25% od stvarno plaćene cijene karte

Napomena: Dalmacija – Zadarsko-kninska, Šibenska, Splitsko-dalmatinska, Dubrovačko-neretvanska županija; Kontinentalna Hrvatska – Osječko-baranjska, Brodsko-posavska, Požeško-slavonska, Virovitičko-podravska, Bjelovarsko-bilogorska, Ličko-senjska, Vukovarsko-srijemska; * – pod istim uvjetima subvencija se odnosi na cijelu Hrvatsku za slijedeća tržišta: Velika Britanija, Francuska, Belgija, Nizozemska i Luksemburg; ** – pod istim uvjetima subvencija se odnosi na cijelu Hrvatsku za slijedeća tržišta: Velika Britanija, Francuska, Belgija, Nizozemska, Luksemburg, Danska, Finska, Norveška i Švedska.

Izvor: **Naputak o podnošenju zahtjeva za subvencioniranje dijela troškova autobusnog prijevoza u organiziranom turističkom prometu**, "Narodne novine", 1994., 56; **Naputak o podnošenju zahtjeva za subvencioniranje dijela troškova prijevoza u stranom (domaćem) organiziranom turističkom prometu**, "Narodne novine", 1995., 25, 41; 1996., 17, 22; **Naputak za subvencioniranje stranog/domaćeg organiziranog turističkog prometa u ...** (razne godine), "Narodne novine", 1997., 23; 1998., 6, 43, 77, 1999., 12, 43, 47, 53, 2000., 4.

Od primijenjenih instrumenata fiskalne politike za hotelijerstvo posebno je značajan segment oporezivanja. U razdoblju od 1991. do 1998. u primjeni je porez na promet, a sa 1. siječnjem 1998. umjesto poreza na promet stupa na snagu porez na dodanu vrijednost (PDV).³⁴² U 1991. ugostiteljske i turističke usluge oporezivale su se po većoj stopi (10%) od osnovne porezne stope na promet usluga (5%). Do ujednačenja stopa dolazi u 1992. kada osnovna stopa poreza na promet usluga raste na 10%. Selektivniji pristup turizmu, samim time i hotelijerstvu, zamjetan je od sredine 1994. do kraja 1997. kada su pri oporezivanju ugostiteljskih i turističkih usluga u primjeni dvije porezne stope. Prva je ona osnovna od 10%, a druga je ona snižena od 5%. Snižena porezna stopa primjenjuje se od srpnja 1994. pa sve do kraja 1997. kod prometa ugostiteljskih i turističkih usluga i to samo za usluge noćenja,

³⁴² Cf. infra tablica 34.

pansiona, polupansiona, usluge prijevoza te usluge marina koje se pružaju stranim osobama i naplaćuju u stranom efektivnom novcu u razdoblju od 01. 07. do 30.09. Primjena ovakve mjere bila je izravno usmjerena na poticanje inozemnih dolazaka.

Tablica 34: **Porezne stope poreza na promet i poreza na dodanu vrijednost važne za hotelijerstvo u razdoblju od 1991. do 2000.**

Godina	Porez na promet (predmet oporezivanja i porezna stopa)			Porez na dodanu vrijednost (predmet oporezivanja i porezna stopa)		
	Porez na promet proizvoda (osnovna stopa)	Porez na promet usluga (osnovna stopa)	Ugostiteljske i turističke usluge ^{a)}	Osnovna porezna stopa	Usluge smještaja ^{b)}	Usluge prehrane i pića ^{c)}
1991.	32%	3%, 5% ^{d)}	10%			
1992.	32%-50% ^{e)}	5%-10% ^{e)}	10%			
1993.	40%-50% ^{f)}	10%	10%			
1994.	20%-40% ^{g)}	10%	5%-10% ^{h)}			
1995.	20%	10%	5%-10%			
1996.	20%	10%	5%-10%			
1997.	20%	10%	5%-10%			
1998.				22%	22%	22%
1999.				22%	22%	22%
2000.				22%	0%-22% ⁱ⁾	22%

Napomena: ^{a)} – ovaj porez se ne plaća na pružene ugostiteljske usluge prehrane i smještaja izbjeglica; ^{b)} – odnosi se na uslugu smještaja ili smještaja s doručkom, polupansionom ili punim pansionom u svim vrstama komercijalnih ugostiteljskih objekata i uslugu agencijske provizije za naprijed navedene usluge; ^{c)} – odnosi se na uslugu pripremanja hrane i obavljanje usluge prehrane u ugostiteljskim objektima te pripremanje i usluživanje bezalkoholnih pića i napitaka, vina i piva u tim objektima sukladno Zakonu o ugostiteljskoj djelatnosti; ^{d)} – porezna stopa od 3% vrijedi od lipnja, a stopa od 5% od listopada 1991; ^{e)} – primjena stope od listopada 1992; ^{f)} – porezna stopa od 40% u primjeni je od listopada 1993.; ^{g)} – porezna stopa od 20% u primjeni je od srpnja 1994.; ^{h)} – snižena stopa od 5% u primjeni je od srpnja 1994.; ⁱ⁾ – snižena porezna stopa od 0% u primjeni je od 01. rujna 2000.

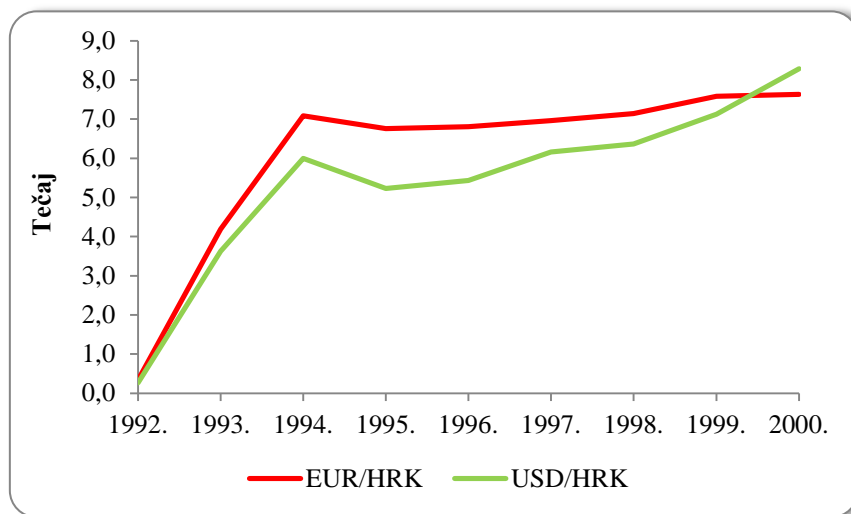
Izvor: **Zakon o porezu na promet**, "Narodne novine", 1991., 36, 73, 1992., 65, 1993., 63, 1994., 48; **Uredba o porezu na promet proizvoda i usluga**, "Narodne novine", 1991., 52; **Zakon o porezu na dodanu vrijednost**, "Narodne novine", 1995., 47, 1996., 106, 1998., 164, 1999., 105, 2000., 54, 73.

Od 1998. i uvođenja jedinstvene porezne stope na dodanu vrijednost od 22% hotelijerstvo je ponovno izjednačeno s ostatkom gospodarstva. Nova selektivna stopa za hotelijerstvo (0%) uvedena je u 2000. Naime, od 01. rujna 2000. uz osnovu stopu poreza na usluge smještaja (22%) uvedena je i nulta porezna stopa (0%) na usluge organiziranoga boravka koje se plaćaju doznakama iz inozemstva s jasnim ciljem poticanja inozemnoga turističkog prometa. Riječ je o uslugama smještaja ili smještaja s doručkom, polu ili puni pansionom u svim vrstama komercijalnih ugostiteljskih objekata, uslugama agencijske provizije za naprijed navedene usluge, uslugama tura, transfera autobusom i plovilima. Selektivna stopa nije primijenjena u restoraterstvu pa je tako za usluge hrane i pića na snazi jedinstvena stopa PDV-a od 22%.

Od uvođenja Stabilizacijskog programa vidljivo je kako se politika (fiksno) deviznog tečaja koristila kao nominalno sidro kontrole inflacije. Kao svoj osnovni cilj HNB ističe stabilnost deviznoga tečaja, a isto objašnjava potrebom za smanjenjem valutnog rizika i visokom euroiziranosti ekonomije. M. Gregurek i N. Vidaković pokazuju kako stabilnost tečaja ne vodi prema stabilnosti cijena, niti se stabilnim tečajem ne postiže ista inflacija kao i u zemlji s kojoj je tečaj fiksiran (u slučaju Hrvatske to je Njemačka, odnosno najprije DEM pa zatim EUR).³⁴³

U razdoblju od 1994. do 2000. vidljiva je deprecijacija kune u odnosu na EUR i USD. U 1994. tečaj EUR/HRK iznosi 7,087680, a u 2000. 7,633852 što predstavlja deprecijaciju tečaja od 7,71%. Istovremeno u 1994. tečaj USD/HRK iznosi 5,994736, a u 2000. se za 1 USD moglo dobiti 8,287369 HRK što predstavlja deprecijaciju od 38,24%.

Grafikon 24: **Godišnji prosjeci srednjih deviznih tečajeva Hrvatske narodne banke u razdoblju od 1992. do 2000. godine**

Izvor: ***: "Tablica H9: Godišnji i mjesečni prosjeci srednjih deviznih tečajeva Hrvatske narodne banke", <http://www.hnb.hr/publikac/bilten/statisticki_pregled/h9.xls> (12.09.2012.).

M. Gregurek i N. Vidaković dokazuju kako deprecijacija nije bila posljedica ekspanzivne monetarne politike već posljedica promjena u preventivnoj potražnji (predstavlja odraz očekivane nestabilnosti države), najvjerojatnije uzrokovanj bankarskim krizama.³⁴⁴

Pitanja o tečaju i njegovoj realnosti tema su mnogobrojnih polemika među hrvatskim ekonomistima od samog uvođenja Stabilizacijskog programa. Dio hrvatskih ekonomista zalagao se za politiku fiksiranja tečaja (parcijalne ravnoteže) te su ti ekonomisti isticali da tečaj formiran temeljem ponude i potražnje mora biti ravnotežan. S druge strane dio ekonomista proklamira aktivnu politiku tečaja koja će biti u funkciji rasta BDP-a i zaposlenosti, a izvoz označavaju ključnom točkom strategije razvoja. Treća grupa ekonomista se ne protivi fiksnom tečaju, ali ne po cijenu razvoja, odnosno smatraju da su rast BDP-a i zaposlenost nezavisne varijable, a svi su ostali ciljevi podređeni tom cilju.³⁴⁵

Istraživanja provedena na temu precijenjenosti tečaja kune prema drugim valutama potvrđuju tezu o njenoj precijenjenosti. S. Zdunić i M. Grgić polazeći od pretpostavke da je u

³⁴³ Gregurek, M., Vidaković, N.: op. cit., p. 403.

³⁴⁴ Ibidem, p. 423.

³⁴⁵ Bebek, S., Santini, G.: **Hrvatska inflacija: jučer, danas, sutra**, Ekonomija, Rifin, Zagreb, Vol. 15, 2008., No. 2, p. 223-224.

lipnju 1992. ostvaren realno ravnotežni tečaj pokazuju kako je u kolovozu 1994. HRK bila realno precijenjena (aprecirana) za 38,7% u odnosu na DEM, 34,9% u odnosu na USD i 49,8% u odnosu na LIT.³⁴⁶ Do sličnog zaključka dolazi G. Santini koji smatra da je tečaj kune u odnosu na njemačku marku bio apreciran, a da je stupanj aprecijacije negdje oko 40%.³⁴⁷ Precijenjenost HRK vrijedi i u odnosu na EUR pa T. Domazet navodi kako je tečaj kune prema euro u razdoblju 1994-2005. bio precijenjen prosječno oko 15% čime je izvozni sektor, gdje dobrim dijelom pripada i hotelijerstvo, samo s osnova aprecirane domaće valute izgubio 26,1 mlrd USD.³⁴⁸

Učinke aprecirane kune na hrvatsko hotelijerstvo³⁴⁹ moguće je sažeti na sljedeći način:

- ✓ manji ukupni prihod s osnove devizne potrošnje izražen u HRK,
- ✓ veća relativna cijena smještaja u odnosu na konkurentne zemlje koje vode aktivnu tečajnu politiku,
- ✓ škare cijena u koje hotelijerstvo ulazi.

Provedene mjere ekonomske politike imale su neposredan utjecaj na ekonomski položaj hrvatskoga hotelijerstva. Hrvatsko hotelijerstvo ne samo da je bilo opterećeno nedovoljno proaktivnim mjerama ekonomske politike već i ratnim i tranzicijskim događanjima. Iz ranije provedene analize vidljiv je vremenski odmak, u odnosu na druge gospodarske sektore, ulaska u proces pretvorbe i privatizacije. Tome svakako treba pridodati i vlasničku strukturu koja je naglašeno državna sve do kraja 1990-ih.³⁵⁰ Kao posljedica ratnih događanja dio hotelskih kapaciteta je izvan funkcije (ratna razaranja, posljedice boravka prognanika i izbjeglica). Službeni podaci govore kako je u hotelima, odmaralištima i turističkim naseljima bilo smješteno sveukupno 50.866 prognanika i izbjeglica.³⁵¹ Neizravno procijenjene ratne štete u turizmu, mjerene izgubljenim prihodima od 1990. do 1994., pokazuju da je turizam izgubio prihoda u visini 10 mlrd USD, od čega su procijenjeni gubici hotelijerstva oko 3 mlrd USD.³⁵²

³⁴⁶ Zdunić, S., Grgić, M.: **Politika intervalutarnog tečaja i zaštite u strategiji razvitka hrvatskog gospodarstva**, Ekonomski pregled, Hrvatsko društvo ekonomista, Ekonomski institut Zagreb, Zagreb, Vol. 46, 1995., No. 1-2, p. 76-78.

³⁴⁷ Santini, G.: **Bespućima ekonomske politike: Tranzicija samoupravnog u tržišni model privređivanja**, Drugo prošireno izdanje, op. cit., p. 101.

³⁴⁸ Domazet, T.: op. cit., p. 158.

³⁴⁹ Više o učincima tečajne politike cf. Santini, G.: **Učinci tečajne politike na gospodarstvo Hrvatske u razdoblju 1994.-2005. godine**, Ekonomija, Rifin, Zagreb, Vol. 13, 2006., No. 1, p. 1-30.

³⁵⁰ O povezanosti poduzetništva i vlasništva u hotelijerstvu cf. Perić, J.: **Međuviznost poduzetništva i vlasništva u hrvatskom hotelijerstvu**, Međunarodni kongres "Hotelska kuća '94", Zbornik radova, Hotelijerski fakultet Opatija, Opatija, 20-21.10.1994., p. 157-166.

³⁵¹ Družić, I., Sirotković, J.: op. cit., p. 143.

³⁵² Ivandić, N., Radnić, A.: **Neizravne ratne štete u hrvatskom turizmu**, Turizam, Institut za turizam, Zagreb, Vol. 44, 1996., No. 1-2, p. 11.

Tablica 35: Ekonomski položaj hrvatskoga hotelijerstva u razdoblju od 1991. do 2000.

Odabrani agregati i pokazatelji	1991–1995.				1996–2000.			
	Privreda	HOT	H	UG	Privreda	HOT	H	UG
PGSR BDP-a / BDV-a (%)	-2,07	3,67		-0,25	2,93	13,10		8,98
PGSR bruto investicija (%)	-1,98			4,39	7,43			2,53
PGSR osnovnih sredstava (%)*	-21,11				11,26			
PGSR zaposlenosti (%)	-4,40	-10,13		-6,18	2,92	5,09		7,70
PGSR proizvodnosti rada (%)	2,44	15,36		6,32	0,01	7,62		1,19
PGSR kapitalne opremljenosti rada (%)*	-19,73				8,10			
Razvoj		INT			INT	INT		EKST
Marginalni kapitalni koeficijenti s pomakom od 4 godine	-12,92			-207,12	4,49			0,98
PGSR broja soba (%)		6,21	10,18	0,72		-2,52	-1,04	2,21
PGSR prihoda (prometa) (%)		0,98	1,80	-2,73		9,18	9,69	5,21
PGSR noćenja (%)		5,59	2,57	6,13		12,69	11,03	15,71
Udio noćenja stranih turista u ukupnim noćenjima; zadnja godina intervala (%)		66,05	59,47	66,08		86,09	83,91	86,89
PGSR br. zaposlenih na 100 soba (%)		-15,39	-17,34	-7,05		7,80	5,27	5,38
PGSR prihoda po zaposlenom (%)		12,49	11,78	3,91		3,89	5,30	-2,32
PGSR prosječne godišnje stope iskorištenosti smještajnih kapaciteta (%)		-0,58	-6,90	5,37		15,60	12,20	13,21
PGSR prosječnog prihoda po sobi		-0,26	-2,84	5,77		14,65	13,21	9,40

Napomena: HOT – hotelijerstvo; H – skupina hotela i sličan smještaj; UG – ugostiteljstvo; PGSR – prosječna godišnja stopa rasta; BDP – bruto domaći proizvod; BDV – bruto dodana vrijednost; * - PGSR osnovnih sredstava i kapitalne opremljenosti rada odnosi se na razdoblje 1993-1995.

Izvor: Tablica 13; izračunao autor – prema: 12, 14, grafikon 7, 11.

Analizirano razdoblje 1991–2000. podijeljeno je u dva vremenska intervala: 1991–1995. i 1996–2000. U prvoj polovici 1990-ih (1991–1995) procijenjeni BDV hotelijerstva pokazuje prosječnu godišnju stopu rasta 3,67%. Ovaj podatak treba uzeti s rezervom pošto je riječ o procijeni. U istom razdoblju BDP privrede pada po prosječnoj godišnjoj stopi od -2,07%, a BDV ugostiteljstva po stopi od -0,25%. Od 1996. do 2000. hotelijerstvo ubrzava prosječnu godišnju stopu rasta BDV-a na 13,10%. Mjera fiskalne politike u vidu uvođenja niže porezne stope na ugostiteljske i turističke usluge od 5% u razdoblju od 1994. do 1997. pozitivno se odrazila na rast BDV-a u istom razdoblju. U spomenutom razdoblju BDV hotelijerstva prosječno godišnje raste po stopi od 26,83% dok u prethodnom intervalu rast (1991–1993) iznosi 0,93%. Uvođenje jedinstvene porezne stope poreza na dodanu vrijednost od 22% doprinijelo je usporenju rasta BDV-a hotelijerstva. U razdoblju od 1998. do 2000. BDV hotelijerstva prosječno godišnje raste po stopi od 9,07%.

Ostvarene investicije ugostiteljstva u dugotrajnu imovinu u razdoblju 1991–1995. prosječno godišnje rastu po stopi od 4,39%, a u razdoblju 1996–2000. po stopi 2,53%. Cjelokupno analizirano razdoblje (1991–2000) bilježi prosječnu godišnju stopu rasta ostvarenih investicija u dugotrajnu imovinu u iznosu od 13,79%.³⁵³ Uvrštavanjem predratne

³⁵³ Disproporcija između prosječne godišnje stope rasta ostvarenih investicija u razdoblju od 1991. do 2000. (13,79%) te pojedinačno analiziranih razdoblja 1991–1995. (4,39%) i 1996–2000. (2,53%) proizlazi iz sljedećeg: u 1991. ostvareno je 227 mil HRK investicija u ugostiteljstvu, a zaključne 1995. (prvo razdoblje) 270 mil. HRK. U 1996. (početak novog razdoblja) realizirano je 658 mil. HRK investicija (143% više u odnosu na 1995.), a u zadnjoj promatranoj godini 2000. 727 mil. HRK. Kada se promatra cjelokupno razdoblje (1991–2000) tada je uistinu zabilježen prosječni godišnji rast od 13,79%, ali su prosječne godišnje stope rasta po razdobljima (1991–1995. i 1996–2000.) znatno manje.

1990. u analizu daje sasvim drugačiju sliku. U vremenskom intervalu 1990–2000. ugostiteljstvo bilježi prosječnu godišnju stopu pada ostvarenih investicija u dugotrajnu imovinu od -54,19%. Detaljnija analiza ostvarenih investicija otkriva pad relativnoga udjela investicija u ugostiteljstvu u ukupno ostvarenim investicijama privrede te pad udjela investicija u ugostiteljstvu u ukupnom BDP-u. Ilustracije radi valja istaknuti kako je prosječni udio ostvarenih investicija u osnovna sredstva ugostiteljstva u ukupnim investicijama u osnovna sredstva privrede u razdoblju od 1971. do 1990. iznosio 6,38%, a u DP-u 1,22%. Od 1991. do 2010. prosječni udio ostvarenih investicija u dugotrajnu imovinu ugostiteljstva u ukupnim investicijama privrede iznosi 2,96%, a u BDP-u 0,69%. Analizirano razdoblje 1991–2000. bilježi udio investicija u ugostiteljstvu u ukupnim investicijama od 2,37% te udio u BDP-u od 0,42%. B. Blažević za razdoblje od 1990. do 1995. govori o potpunom izostanku investicija u ugostiteljstvu i turizmu. Naime, B. Blažević ukazuje na proces dezinvestiranja što potvrđuje nalazom da su investicije u zamjenu, proširenje, rekonstrukciju i modernizaciju bile mnogo niže od izdvajanja za amortizaciju što znači da je obračunata amortizacija bila premala da bi pokrila ukupni nedostatak novčanih sredstava za namjensko trošenje u zamjene, rekonstrukcije, modernizacije, proširenja i ulaganja u nove kapacitete.³⁵⁴ Ovakva situacija dobrim dijelom je odraz iznimno skupe cijene novca (kamatne stope) i činjenice da povoljno kreditiranje HBOR-a nije moglo u potpunosti zadovoljiti potrebe ugostiteljstva. U 1995. prosječna kamatna stopa banaka trgovačkim društvima na kunske kratkoročne kredite s valutnom klauzulom je iznosila 27,51%, a na dugoročne kredite 15,42%.

Koliko su investicije bile (ne)efikasne pokazuje marginalni kapitalni koeficijent koji u vremenskom intervalu 1991–1995. za ugostiteljstvo iznosi -207,12 što upućuje da je svaka investirana novčana jedinica u ugostiteljstvu djelovala na smanjenje BDV-a ugostiteljstva za 0,005 jedinica. Razdoblje 1996–2000. donosi najbolji marginalni kapitalni koeficijent ugostiteljstva (0,98) od 1964. pa sve do 2010. Svaka investirana jedinica u ugostiteljstvo donijela je povećanje BDV-a za 1,02 jedinice.

Prosječna godišnja stopa zaposlenosti u hotelijerstvu u vremenskom intervalu 1991–1995. pokazuje negativne (-10,13%), a vremenskom intervalu 1996–2000. pozitivne vrijednosti (5,09%). Produktivnost rada hotelijerstva pokazuje veću prosječnu godišnju stopu rasta (15,36%) u prvom (1991–1995) nego u drugom razdoblju (1996–2000). Treba ipak istaknuti kako je visoka prosječna godišnja stopa rasta produktivnosti rada hotelijerstva u prvom razdoblju posljedica visoke prosječne godišnje stope pada zaposlenosti u hotelijerstvu.

Većina apsolutnih i relativnih pokazatelja poslovne uspješnosti hrvatskoga hotelijerstva ukazuje na pogoršanje ekonomskoga položaja u prvom razdoblju i poboljšanje u drugom u odnosu na prvo. U prvom razdoblju (1991–1995) broj soba u hotelijerstvu raste po prosječnoj godišnjoj stopi od 6,21%, broj noćenja po stopi 5,59%, a prihod (promet) po iznimno niskoj stopi od 0,98%. Udio noćenja stranih turista u ukupnim noćenjima u hotelijerstvu u 1995. iznosi 66,05% što predstavlja neznatni rast od 2,31% u odnosu na 1990. Broj zaposlenih na 100 soba u hotelijerstvo drastično pada i to po prosječnoj godišnjoj stopi od -15,39%. Spori rast prihoda i brzi pad broja zaposlenih rezultirao je visokom prosječnom godišnjom stopom rasta prihoda po zaposlenom u iznosu od 12,49%. Hotelijerstvo bilježi iznimno loš trend po pitanju prosječne godišnje stope iskorištenosti smještajnih kapaciteta koja u prvom razdoblju iznosi -0,58%. Ostvareni prosječni prihod po sobi prosječno godišnje pada po stopi od -0,26%.

³⁵⁴ Blažević, B.: **Investicijska politika i konkurentnost hrvatskog turizma**, Tourism and Hospitality Management, Faculty of Tourism and Hospitality Management, WIFI Österreich Wirtschaftsförderungsinstitut der Bundeskammer der gewerblichen Wirtschaft, Opatija, Wien, Vol. 3, 1997., No. 2, p. 230.

Poduzete mjere ekonomske politike u drugoj polovici 1990-ih djeluju poticajno na poslovno okruženje hrvatskoga hotelijerstva. To u konačnici dovodi do poboljšanja ekonomskoga položaja hrvatskoga hotelijerstva u odnosu na prethodno razdoblje. U razdoblju od 1996. do 2000. valja istaknuti sljedeće ekonomske mjere:

- ✓ uvođenje snižene porezne stope prometa na ugostiteljske i turističke usluge od 5%,
- ✓ subvencionirano kreditiranje kreditnim programima HBOR-a (kamatne stope 5-9,5%),
- ✓ smanjenje kamatnih stopa poslovnih banaka (u 2000. kamatne stope na kratkoročne kunske kredite s valutnom klauzulom za trgovačka društva iznose 12,19%, što je za 55% manje u odnosu na 1995., te 10,46% na dugoročne kredite, što je za 32% manje u odnosu na 1995.),
- ✓ deprecijacija tečaja EUR/HRK u 2000. u odnosu na 1995. za 12,17%.

U razdoblju od 1996. do 2000. broj soba u hotelijerstvu pada po prosječnoj godišnjoj stopi od -2,52%, ali istovremeno raste prihod (promet) i broj noćenja. Prosječna godišnja stopa rasta prihoda hotelijerstva u iznosu od 9,18% predstavlja poboljšanje od 8,2 postotnih poena u odnosu na prethodno razdoblje (1991–1995). Udio noćenja stranih turista u ukupnim noćenjima raste sa 66,05% u 1995. na 86,09% u 2000. Ovakav brzi rast treba dobrim dijelom pripisati sniženoj poreznoj stopi poreza na promet od 5% koja je usmjerena na poticanje inozemnog turističkoga prometa. Relativni pokazatelji uspješnosti hrvatskoga hotelijerstva pokazuju značajni pozitivni pomak u odnosu na prethodno razdoblje. Broj zaposlenih na 100 soba prosječno godišnje raste po stopi 7,80%, prihod po zaposlenom po stopi 3,89%, prosječna godišnja stopa iskorištenosti smještajnih kapaciteta po stopi 15,60%, a prosječni prihod po sobi po iznimno visokoj stopi od 14,65%.

Unatoč pomacima u razdoblju od 1996. do 2000. u odnosu na prethodno razdoblje financijski pokazatelji ukazuju na nepovoljni ekonomski položaj hrvatskoga hotelijerstva. Analiza financijskoga položaja hrvatskoga hotelijerstva u razdoblju od 1996. do 2000. ukazuje na sljedeće:³⁵⁵

- ✓ Koeficijent ubrzane likvidnosti, izračunat kao omjer novca i potraživanja i kratkoročnih obaveza, u 1996. i 2000. iznosi 0,03. Što znači da na 1 HRK kratkoročnih obaveza hotelska poduzeća imaju svega 0,03 HRK brzo unovčive imovine što je iznimno nepovoljno uzme li se u obzir pretpostavka da bi vrijednost ovog pokazatelja trebala biti ≥ 1 .
- ✓ Koeficijent financijske stabilnosti u 1996. iznosi 1,01, a u 2000. 1,03 što ukazuje na trend rasta. Vrijednost ovog pokazatelja veća od 1,0 znači da hotelska poduzeća nemaju radnog kapitala te da su likvidnost i financijska stabilnost ugrožene.
- ✓ Koeficijent zaduženost u 1996. iznosi 0,15 što znači da je svaka kuna imovine financirana sa 0,15 HRK zaduženja. Ako se uzme u obzir da ovaj koeficijent ne bi smio biti veći od 0,5 onda je za 1996. ovaj koeficijent moguće ocijeniti pozitivno. Međutim, koeficijent zaduženosti pokazuje trend rasta pa tako u 2000. on već iznosi 0,33 što bi moglo postati zabrinjavajuće, ako se isti nastavi u budućnosti.
- ✓ Neto marža profita hrvatskoga hotelijerstva u svim promatranim godinama bilježi negativne rezultate. U 1996. ova stopa iznosi -2,2%, a u 2000. -5,6%.³⁵⁶

³⁵⁵ Lončar, J.: **Financijska obilježja hrvatskog hotelijerstva tijekom privatizacije**, Zbornik radova Ekonomskog fakulteta u Rijeci, Ekonomski fakultet Rijeka, Rijeka, 2004., Vol. 2, 2004., No. 1, p. 91-93

³⁵⁶ Sic! Autorica u tekstu na p. 91 iznosi sljedeće "...i još uvijek niske poslovne aktivnosti koja rezultira poslovanjem sa gubitkom uzastopno niz godina". Na p. 93 kod izračuna profitnih stopa autorica za sve godine iskazuje pozitivne profitne stope što je u proturječnosti s ranije citiranim tekstom. Autor smatra kako je došlo do štamparske pogreške, a to može potvrditi i tablica u nastavku teksta.

Do sada izneseno potvrđuje i sljedeća tablica.

Tablica 36: **Bruto rezultat poslovanja odabranih hotelskih poduzeća u razdoblju od 1994. do 2000.**

Naziv hotelskog poduzeća	Godine u kojima je ostvaren	
	Bruto gubitak	Bruto dobitak
REGIJA : HRVATSKO PRIMORJE		
Hoteli Haludovo d.d., Malinska	1994-2000.	
Hoteli Punat d.d., Punat	1995-1999.	1994., 2000.
Jadran hoteli d.d., Rijeka	1994-2000.	
Hoteli Baška d.d., Baška	1995-1997.	1994., 1998-2000.
Imperial d.d., Rab	1994-2000.	
Hoteli Novi d.d., Novi Vinodolski	1995-2000.	1994.
Zlatni otok d.d., Krk	1994-2000.	
Jadran d.d., Crikvenica	1995.-2000.	1994.
Jadranka d.d., Mali Lošinj	1994-1995., 1998-1999.	1996-1997., 2000.
Liburnia riviera hoteli d.d., Opatija	1994-2000.	
REGIJA: ISTRA		
Arenaturist d.d., Pula	1995., 1998.-2000.	1994., 1996.-1997.
Istraturist d.d., Umag	1994-1999.	2000.
Jadran-turist d.d., Rovinj	1994-1995., 1997-1999.	1996., 2000.
Plava laguna d.d., Poreč	1995., 1999.	1994., 1996-1998., 2000.
Rabac d.d., Rabac	1994-1995., 1999-2000.	1996-1998.
Riviera holding d.d., Poreč	1994-1995., 1998-1999.	1996-1997., 2000.
REGIJA: DALMACIJA		
Excelsior d.d., Dubrovnik	1994-2000.	
Grand hotel Park d.d., Dubrovnik	2001-2002.	
Hotel Bellevue d.d., Dubrovnik	1994-2000.	
Hoteli Lopud d.d., Lopud	1995-2000.	
Hoteli Makarska d.d., Makarska	1994-1996., 1998-2000.	1997.
Hoteli Croatia d.d., Cavtat	1994-1999.	2000.
HTP Korčula d.d., Korčula	1995-2000.	
Sunčani Hvar d.d., Hvar	1994-2000.	
Svpetrvs hoteli d.d., Supetar	1994-2000.	
Zlatni rat d.d., Bol	1994-1996., 1999-2000.	1997-1998.
REGIJA: ZAGREB		
Hoteli Dubrovnik d.d., Zagreb		1994-2000.
Hotel Esplanade d.d., Zagreb	1995., 1997-2000.	1994., 1996.
Hotel Laguna d.d., Zagreb	1994., 1996-2000.	1995.
HUP Zagreb d.d., Zagreb		1994-2000.

Izvor: ***: **Izvjješće o obavljenoj reviziji pretvorbe i privatizacije** (odabranih hotelskih poduzeća), Republika Hrvatska, Državni ured za reviziju, različite godine

Vidljivo je da je većina hotelskih poduzeća ostvarivala bruto gubitak u većem dijelu analiziranog vremenskog razdoblja (1994–2000). Najbolji poslovni rezultati postignuti su u Istri i gradu Zagrebu.

4.3. REZULTATI POSLOVANJA HRVATSKOGA HOTELIJERSTVA I MJERE EKONOMSKE POLITIKE U RAZDOBLJU OD 2001. DO 2010.

Razdoblje od 2001 do 2010. označava gospodarski oporavak i rast (prva polovica 2000-ih) te gospodarska i financijska kriza (od 2008.). Započeti proces pretvorbe i privatizacije nastavlja se u novom desetljeću, a na red dolazi privatizacija velikih javnih poduzeća čija se privatizacija uređuje posebnim zakonima. Još u lipnju 1999. donesena je Odluka o proglašenju zakona o privatizaciji Hrvatskih telekomunikacija d.d. čime je uređena privatizacija Hrvatskih telekomunikacija.³⁵⁷ Tijekom 2000-ih, od velikih javnih poslovnih sustava, privatizirane su INA³⁵⁸ i Hrvatska elektroprivreda.³⁵⁹

Donesene mjere ekonomske politike i njihove rezultate u gospodarstvu moguće je ukratko opisati na sljedeći način:

- ✓ Fiskalna politika. Usmjerena je na daljnje iscrpljivanje fiskalnog kapaciteta, punjenje državnog proračuna, a malo ili gotovo nikako na razvojne ciljeve. Takva politika godinama podupire rast baziran na osobnoj potrošnji, a ne na izvozu i proizvodnji. Politika fiksno deviznog tečaja, restriktivna monetarna politika, apreciran tečaj kune i ogromno povećanje javne potrošnje stvaraju nepovoljno makroekonomsko okruženje za bilo kakvu proizvodnu aktivnost. Fiskalnu politiku u razdoblju od 2001. do 2010. karakterizira sljedeće:
 - ⇒ Osnovna stopa poreza na dodanu vrijednost iznosi u razdoblju od 2001. do 2008. 22%. Od 01. kolovoza 2009. u primjeni je opća stopa PDV-a od 23%, a od 01. ožujka 2012. od 25%.
 - ⇒ Porez na dohodak bazira se potrošnom konceptu oporezivanja dohotka, a uglavnom oporezuje dohodak od rada. Od 2001. do 2004. uzimaju se sljedeći izvori dohotka pri oporezivanju: dohodak od nesamostalnog rada, od samostalne djelatnosti, od imovine i imovinskih prava, od kapitala i od osiguranja (od 2003.). U razdoblju od 2005. do 2010. nabrojanim izvorima pridodaje se i izvor "drugi dohodak". Dohodak se oporezuje progresivno i to: 2001-2002. tri porezna razreda i tri stope (15%, 25%, 35%); 2003-2010. četiri porezna razreda i četiri stope (15%, 25%, 35%, 45%); od srpnja 2010. tri porezna razreda i tri stope (12%, 25%, 40%).³⁶⁰ Od 01. kolovoza 2009. do 31. prosinca 2010. u primjeni je poseban porez na plaće, mirovine i druge primitke i to na ukupni iznos plaće ili mirovine ili drugog dohotka ili dividendi i udjela u dobiti prema sljedećim razredima: mjesečna primanja od 3.000 HRK do 6.000 HRK oporezuju se po stopi od 2%; mjesečna primanja veća od 6.000 HRK oporezuju se po stopi od 4%.
 - ⇒ Porez na dobit prolazi kroz sljedeće promjene: 2001-2004. nominalna stopa poreza na dobit od 20%, s porezom na dohodak od kapitala od 15% (uvećano za pripadajući prirez), bez zaštitne kamate; 2005-2012. nominalna stopa

³⁵⁷ Odluka o proglašenju Zakona o privatizaciji Hrvatskih telekomunikacija d.d., "Narodne novine", 1999., 65.

³⁵⁸ Odluka o proglašenju Zakona o privatizaciji INA – Industrije nafte d.d., "Narodne novine", 2002., 32.

³⁵⁹ Odluka o proglašenju Zakona o privatizaciji Hrvatske elektroprivrede d.d., "Narodne novine", 2002., 32.

³⁶⁰ Više o porezu na dohodak cf. Šimović, H.: **Razvoj poreza na dohodak u Hrvatskoj: reforme i promašaji**, Revija za socijalnu politiku, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Studijski centar socijalnog rada, Zagreb, Vol. 19, 2012., No. 1, p. 5-6.

poreza na dobit od 20%, bez poreza na dohodak od kapitala (dividende i udjeli u dobiti), bez zaštitne kamate; od 01. ožujka 2012. nominalna stopa poreza na dobit od 20%, s porezom na dohodak od kapitala u iznosu od 12% za primitke od dividendi i udjela u dobiti na temelju udjela u kapitalu iznad 12.000,00 HRK godišnje.³⁶¹

- ⇒ Javne financije. Javna potrošnja pokazuje trend usporavanja rasta. U razdoblju od 2003. do 2007. javna potrošnja prosječno godišnje raste po stopi od 4,39% dok u vremenskom intervalu 2008–2011. ta stopa iznosi 0,68%. Udio javne potrošnje u BDP-u u 2003. iznosi 41,19%, a u 2011. 38,96%. Porezi pokazuju prosječnu godišnju stopu rasta od 8,06% u vremenskom intervalu 2003–2007., odnosno -4,12% u intervalu 2008–2011. Udio poreza u BDP-u se smanjuje i to sa 23,52% u 2003. na 20,58% u 2011. Akumulirani deficiti proračuna opće države rezultiraju visokim dugom opće države. Sveukupni javni dug (ukupni dug opće države + jamstva RH + ukupni dug HBOR-a) u 2002. čini 44,2% BDP-a, a u 2011. 64,6%. Ovom zabrinjavajućem trendu treba pridodati i kretanje bruto inozemnog duga svih domaćih sektora (opća država, HNB, banke, ostali domaći sektori, izravna ulaganja). Udjel ovoga duga u BDP-u u 2002. iznosi 53,72%, u 2010. 101,23%, a u 2011. 99,64%.³⁶²
- ✓ Monetarna politika. Monetarni sustav u kreiranju primarnoga novca koristi model valutnoga odbora prema kojemu se novac kreira na temelju prethodnoga postojanja deviza. Ostvarene devize nisu rezultat izvozne aktivnosti već prodaje domaće imovine i kredita iz inozemstva. Inozemna aktiva u 2000. čini 97,89% ukupne aktivne HNB-a, a u 2010. 99,98%. Razdoblje od 2001. do 2000. karakterizira sljedeće:
 - ⇒ Monetarni i kreditni agregati rastu stabilno od 2001. do 2007. U prosincu 2008., u odnosu na prosinac prethodne godine, zabilježen je pad primarnoga novca od 4,20%, novčane mase M_1 od 4,59%. Ukupna likvidna sredstva (M_4) zadržavaju trend rasta. U prosincu 2009. dolazi do novoga rasta primarnoga novca koji se nastavlja i kroz 2010. u kojoj on iznosi 52.249,1 mil. HRK. Novčana masa M_1 i ukupna likvidna sredstva u prosincu 2009., u odnosu na prethodno razdoblje, bilježe pad. Ovi monetarni agregati ponovno bilježe trend rasta u 2010.³⁶³
 - ⇒ Kamatne stope ne pokazuju značajnije promjene. Ilustracije radi u 2001. kamatna stopa (ukupni prosjek) banaka na kunske kredite bez valutne klauzule iznosi 9,55%, a u 2010. 10,38%. S druge strane, kamatna stopa (ukupni prosjek) na kunske kredite s valutnom klauzulom bilježe neznatni pad s 9,81% u 2001. na 8,09% u 2010.³⁶⁴

³⁶¹ **Zakon o porezu na dohodak**, "Narodne novine", 2000., 127, 2002., 150, 2003., 163, 2004., 30, 2004., 177, 2008., 73, 2010., 80, 2011., 114, 2012., 22.

³⁶² Izračunao autor – prema: ***: **Mjesečni statistički prikaz Ministarstva financija** (razni brojevi), Ministarstvo financija, Zagreb, 2006., p. 33-34, 2008., p. 31-32, 2010., p. 30-31, 2012., p. 24-25; ***: **Bilten 182**, Hrvatska narodna banka, Zagreb, 2012., p. 1; ***: "Tablica H12: Bruto inozemni dug prema domaćim sektorima" <http://www.hnb.hr/publikac/bilten/statisticki_pregled/h12.xls> (14.09.2012.).

³⁶³ ***: **Bilten 182**, Hrvatska narodna banka, Zagreb, 2012., p. 40 i 43.

³⁶⁴ ***: "Tablica G2: Kamatne stope banaka na kunske kredite s valutnom klauzulom i na kredite odobrene u eurima", <http://www.hnb.hr/publikac/bilten/statisticki_pregled/g2.xls> (17.09.2012.); ***: "Tablica G1: Kamatne stope banaka na kunske kredite bez valutne klauzule", <http://www.hnb.hr/publikac/bilten/statisticki_pregled/g1.xls> (17.09.2012.).

- ⇒ Struktura distribuiranih kredita (kunskih i deviznih) poslovnih banaka u 2005. u odnosu na 2000. upućuje na zaključak o daljnjem pogoršanju položaja trgovačkih društava u korist opće države. U prosincu 2005. distribuirani krediti poslovnih banaka (kunski i devizni) imaju slijedeću strukturu: 8,47% opća država, 40,07% trgovačka društva, 50,70% stanovništvo. Prosinac 2010. donosi novi pad udjela trgovačkih društava u strukturi distribuiranih kredita poslovnih banaka: 12,62% opća država, 39,65% trgovačka društva, 46,75% stanovništvo.³⁶⁵
- ✓ Ekonomski odnosi s inozemstvom. HNB i dalje provodi politiku stabilnoga (fiksno) tečaja s tendencijom njegove aprecijacije.³⁶⁶ Aprecijacija tečaja nije posljedica povećane ponude deviza na tržištu kreirane iz rasta izvoza već nekontroliranih kapitalnih priljeva iz inozemstva i zaduživanja. Polazeći od toga M. Gregurek i N. Vidaković tvrde da HNB nastoji stabilizirati tečaj kontrolom količine strane valute u ekonomiji, a ne količinom domaće valute. Nadalje autori zaključuju da tako odabrana tečajna politika onemogućuje uobičajenu politiku kontrole domaće valute, inflacije, tečaja i ultimativno platne bilance.³⁶⁷ Saldo bilance na tekućem računu pokazuje konstantni deficit u svim promatranim godinama (2001–2010). U 2001. on je iznosio -784,6 mil EUR, a u rekordnoj 2008. -4,3 mlrd EUR. Nakon rekordne godine deficit se smanjuje pa u 2010. on iznosi -482,1 mil EUR. Treba napomenuti kako smanjenje deficita nije rezultat smislene ekonomske politike već odraz smanjenja potrošnje uzrokovane ekonomskom krizom.

Donesene mjere ekonomske politike imale su neupitan utjecaj na ekonomski položaj poduzeća u privredi. Analiza za razdoblje 2001–2010. upućuje na sljedeće:³⁶⁸

- ✓ U analiziranom razdoblju (2001–2010) poduzeća su ostvarila konsolidirani neto dobitak u svim godinama. U 2001. neto dobitak iznosi 2,5 mlrd HRK, a u 2009. 4,4 mlrd HRK.
- ✓ Obveze prema kreditima banka i financijskih institucija rastu u cijelom promatranom razdoblju. U 2002. te obveze iznose 62,7 mlrd HRK, a u 2009. 147,3 mlrd HRK.
- ✓ Izdvajanja za proračun (porezi i doprinosi na plaće i porez na dobit) u 2009. (38,6 mlrd HRK) su za 72% veća u odnosu na ista iz 2002.
- ✓ Koeficijent ubrzane likvidnosti u 2002. iznosi 0,79, a u 2009. 0,78 što ne može biti zadovoljavajuće. U 2009. 1 HRK kratkoročnih obveza je bila pokrivena sa svega 0,78 HRK brzo unovčive imovine.
- ✓ Koeficijent financiranja pokazuje na rast zaduženosti poduzetnika. U 2002. koeficijent poprima vrijednost 0,91, a u 2009. 1,41 što znači da se po 1 HRK imovine koju su financirali vlasnici kroz zaduženje financiralo 1,41 HRK.

³⁶⁵ ***: "Distribucija kredita poslovnih banaka po institucionalnim sektorima"

<http://www.hnb.hr/publikac/bilten/statisticki_pregled/d5.xls> (12.07.2012.).

³⁶⁶ O posljedicama aprecijacijske politike na vanjskotrgovinske odnose, zaposlenost, stopu rasta BDP-a i vanjskog duga i usporedbu s tranzicijskim zemljama cf. Radošević, D., Zdunić, S.: **Hrvatska tranzicijska konvergencija**, u Radošević, D. (ured.) et al.: Kriza i ekonomska politika: Politika i ekonomija razvoja Hrvatske, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2010., p. 233-239.

³⁶⁷ Gregurek, M., Vidaković, N.: op. cit., p. 408.

³⁶⁸ Izračunao autor – prema: ***: **Analiza financijskih rezultata poduzetnika Republike Hrvatske u 2003. godini**, FINA, Zagreb, 2004. p. 27-33; ***: **Analiza financijskih rezultata poduzetnika Republike Hrvatske u 2009. godini**, FINA, Zagreb, 2010. p. 23-27.

- ✓ U 2002. na 1 HRK imovine realiziralo se 0,68 HRK ukupnih prihoda. U 2009. koeficijent obrta ukupne imovine znatno se pogoršava te iznosi 0,56.
- ✓ Ekonomičnost ukupnoga poslovanja je zadovoljavajuća. U 2002. ona iznosi 1,04, a u 2009. 1,02.
- ✓ Neto marža profita bilježi pozitivne vrijednosti u promatranim godinama, ali pokazuje tendenciju pada. U 2002. neto marža profita iznosi 2,94% dok u 2009. 0,72%.

Proces privatizacije hrvatskoga hotelijerstva nastavlja se u 2000-im. Privatizacija daleko odmiče i u turizmu tako da prema zadnjim podacima iz travnja 2012. za privatizaciju je još preostalo 14 trgovačkih društva. Temeljni kapital raspoloživog portfelja za privatizaciju procjenjuje se na 1,2 mlrd HRK.

Tablica 37: Trgovačka društva u turizmu raspoloživa za privatizaciju, stanje 27.04.2012.

Društvo	Mjesto	HRK (temeljni kapital)	% (u odnosu na temeljni kapital)
ZRC Lipik d.d.	Lipik	2.881.800	90,28
Bizovačke toplice d.d.	Bizovac	130.177.500	99,94
HTP Korčula d.d.	Korčula	64.599.300	50,38
Hoteli Podgora d.d.	Podgora	75.437.450	55,67
Hoteli Živogošće d.d.	Živogošće	84.247.890	75,21
Hotel Medena d.d.	Seget Donji	63.394.800	53,66
Hoteli Plat d.d.	Plat	54.732.000	92,49
Vranjica Belvedere d.d.	Seget Donji	16.632.610	53,99
HTP Orebić d.d.	Orebić	22.383.600	63,65
Dalma d.d.	Split	387.132.110	84,3
Hoteli Maestral d.d.	Dubrovnik	70.397.400	68,24
Hoteli Makarska d.d.	Makarska	92.661.000	41,39
Imperial d.d.	Rab	127.351.200	50,07
Modra špilja d.d.	Komiža	7.877.100	42,59
Ukupno		1.199.905.760	

Izvor: ***: **Katalog investicijskih projekata**, Ministarstvo turizma Republike Hrvatske, Zagreb, 2012., p. 3.

Cjelokupno stanje u privredi te donesene mjere ekonomske politike imale su neposredan utjecaj na ekonomski položaj hrvatskoga hotelijerstva u razdoblju od 2001. do 2010. Za razliku od prethodnoga razdoblja povećava se broj selektivnih mjera koje pogoduju hotelijerstvu, ali još uvijek zbog neadekvatnih mjera monetarne (kamatna stopa), fiskalne (PDV) i politike ekonomskih odnosa s inozemstvom (devizni tečaj), izostaje značajniji razvoj hotelijerstva.

Subvencioniranje kredita za hotelska poduzeća i općenito turizam nastavljaju se pod okriljem HBOR-a i u 2000-im. U 2001. HBOR je za potrebe turizma ukupno odobrio 1,5 mlrd HRK kredita s kamatnim stopama koje su se kretale između 3% i 9%, ovisno o kreditnom programu.³⁶⁹ Najveći dio kredita plasiran je izravno ostalim korisnicima (61,13%). Od 2004. dolazi do promjene trenda po pitanju kome se plasmani usmjeravaju. Tako je 54,20% ukupno odobrenih kredita plasirano preko poslovnih banaka. Udio plasiranih kredita preko banaka raste iz godine u godinu te u 2010. iznosi 74,84%. Od 2002. krediti namijenjeni turizmu nalaze se u okviru programa "Poticanje izvoza" pa stoga sve iskazane vrijednosti od 2002.

³⁶⁹ Cf. infra tablica 38.

odnose se na "Financiranje izvoza" (udio turizma nije poznat). Od 2004. pa sve do 2010. kreditna sredstva HBOR-a plasirala su se po kamatnim stopama od 2% do 6% ovisno o kreditnom programu.

Tablica 38: Pregled odobrenih kredita HBOR-a, u razdoblju od 2001. do 2010., bankama i ostalim korisnicima prema namjeni – turizam (tekuće cijene)

Godina	Krediti bankama (u mil. HRK)		Krediti ostalim korisnicima (u mil. HRK)		Sveukupno krediti bankama i ostalim korisnicima (u mil. HRK)		Udio kredita namijenjenih turizmu u ukupno odobrenim kreditima (%)	Odobrene kamatne stope
	Turizam	Ukupno	Turizam	Ukupno	Turizam	Ukupno		
	1	2	3	4	5=1+3	6=2+4		
2001.	573	2.146	901	3.495	1.474	5.641	26,12	3% - 9%
2002.*	717	2.039	2.051	4.929	2.767	6.968	39,71	3% - 8%
2003.	847	2.386	1.935	6.811	2.782	9.197	30,25	2% - 7,5%
2004.	1.891	4.080	1.598	6.959	3.489	11.039	31,60	2% - 7%
2005.	2.707	6.951	1.502	6.452	4.209	13.403	31,41	2% - 6%
2006.	3.820	7.899	1.694	6.210	5.515	14.109	39,09	2% - 6%
2007.	4.803	10.524	1.417	5.933	6.221	16.456	37,80	2% - 6%
2008.	5.484	11.988	1.384	5.648	6.868	17.636	38,94	2% - 6%
2009.	5.256	14.866	1.496	5.330	6.751	20.196	33,43	2% - 6%
2010.	4.400	15.449	1.479	5.796	5.879	21.246	27,67	2% - 6%

Napomena: Od 2002. kreditni programi za turizam nalaze se u okviru "Programa poticanja izvoza" pa se tako iskazane vrijednosti od 2002. odnose na "Financiranje izvoza".

Izvor: ***: **Godišnje izvješće** (razni brojevi), Hrvatska banka za obnovu i razvitak, Zagreb, 2004., p. 38 i 40, 2006., p. 52 i 54, 2008., p. 76 i 78, 2010., p. 83 i 85, 2011. p. 39 i 41.

U razdoblju od 2001. do 2010. HBOR prati sljedeće programe vezane uz turizam:

- ✓ Kreditiranje turističke sezone – kontinuirano od 1996 do 2004. Odnosi se na financiranje nabave osnovnih i obrtnih sredstava.
- ✓ Program kreditiranja pripreme turističke sezone – od 2005.³⁷⁰ Kratkoročni krediti koji su namijenjeni financiranju obrtnih sredstava. Rok korištenja: od 15. prosinca do 30 lipnja sljedeće godine. Otplate se vrši u 2 jednake rate koje dospijevaju 15. listopada i 15. studenog tekuće godine. Kamatna stopa: promjenjiva, tromjesečni EURIBOR (engl. *Europe Interbank Offered Rate*) + 3,75% godišnje.
- ✓ Program kreditiranja turističkog sektora – kontinuirano od 2002.³⁷¹ Program je namijenjen financiranju osnovnih sredstava (osnivačka ulaganja, zemljište, građevinski objekti, oprema i uređaji) i trajnih obrtnih sredstava (do 15% ukupnog iznosa kredita). Uvjeti kreditiranja: rok korištenja 12 mjeseci; početak do 4 godine; rok otplate do 17 godina, uključujući i početak; kamatne stope od 2% do 6% godišnje
- ✓ Kreditiranje obiteljskog poduzetništva u turizmu – Program "Poticaj za uspjeh" (od 2003).³⁷² HBOR i Ministarstvo su za kredite iz ovog Programa utvrdili tržišnu

³⁷⁰ ***: "Priprema turističke sezone", <<http://www.hbor.hr/Sec1394>> (14.09.2012.).

³⁷¹ ***: "Turizam: Program kreditiranja turističkog sektora", <<http://www.hbor.hr/Sec1393>> (14.09.2012.).

³⁷² ***: "Kreditiranje obiteljskog poduzetništva u turizmu", <<http://www.hbor.hr/Default.aspx?sec=1392>> (14.09.2012.).

(promjenjivu) kamatnu stopu na temelju tromjesečnog EURIBOR-a + 3,70%.
Namjena kredita:

- ⇒ Krediti za ulaganje u manje objekte za smještaj vrste hotel, pansion i kamp – poček do 2 godine; rok otplate od 5-20 godina, 5-12 godina i 6-10 godina ovisno o programu; u prvoj polovini roka otplate kamatna stopa je subvencionirana s fiksnih 3-5% (ovisno o programu); u drugoj polovini roka otplate kamatna stopa je subvencionirana s fiksnih 1,5-2% (ovisno o programu); rok korištenja kredita je 12 mjeseci.
 - ⇒ Kreditiranje u svrhu obnove starih (postojećih) kuća sagrađenih u skladu sa izvornom, tradicijskom i ambijentalnom arhitekturom, tzv. "Pod stoljetnim krovovima" – poček do 2 godine; rok otplate od 10 do 20 godina; u prvoj polovini roka otplate kamatna stopa je subvencionirana s fiksnih 5%; u drugoj polovini roka otplate kamatna stopa je subvencionirana s fiksnih 3%; rok korištenja kredita je 12 mjeseci.
 - ⇒ Program refinanciranja postojećih kredita korištenih za ulaganja u manje objekte za smještaj i to: hotel, pansion, aparthotel kapaciteta od 10 do 40 soba odnosno od 7 do 20 apartmana – poček do 2 godine; rok otplate 10-20 godina; u prvoj polovini roka otplate kamatna stopa je subvencionirana s fiksnih 4-5% (ovisno o programu); u drugoj polovini roka otplate kamatna stopa je subvencionirana s fiksnih 2-3% (ovisno o programu); rok korištenja kredita je 12 mjeseci.
- ✓ Kreditiranje seoskog turizma – od 2007. Cilj kreditiranja je proširenje turističke ponude u kontinentalnom djelu Hrvatske. Kamatna stopa za krajnjeg korisnika iznosi 2% godišnje.
 - ✓ Program kreditiranja izvoznika iz sredstva IBRD-a – 2009 (ukupno 100 mil EUR). Sredstva su namijenjena hrvatskim izvoznicima i ostalim poduzećima s deviznim prihodima, kao što su poduzeća iz sektora turizma.

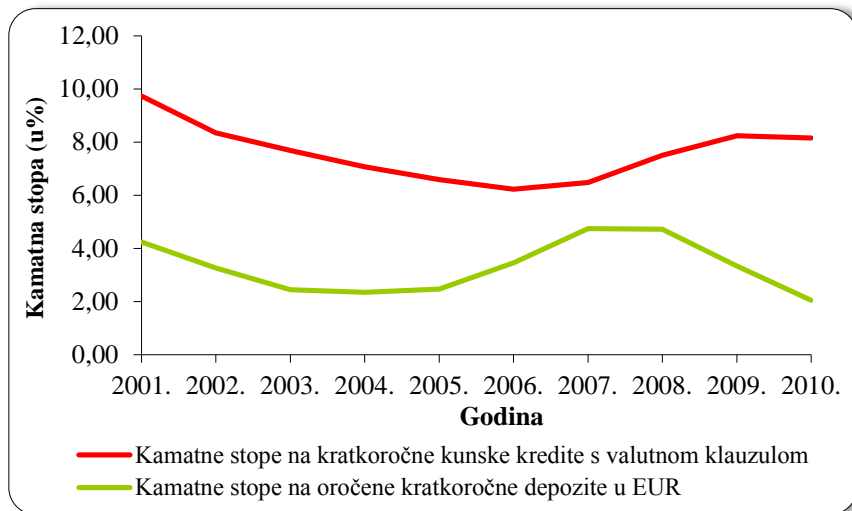
Unatoč postojanju subvencioniranih kredita većina hotelijera se ipak zaduživala na novčanom tržištu. Kamatne stope banaka trgovačkim društvima na kratkoročne kunske kredite s valutnom klauzulom kretale su se, na godišnjoj razini, između 6,23% (2006.) i 9,74% (2001.), a kamatne stope trgovačkim društvima na kratkoročne oročene devizne depozite u EUR između 2,05% (2010.) i 4,74% (2007.).³⁷³ Riječ je o padu u odnosu na prethodno analizirano razdoblje (1995–2000). Pad je zabilježen i u kratkoročnom kamatnom rasponu. Najmanji raspon zabilježen je u 2007. (1,74 postotnih poena), a najveći u 2010. (6,10 postotnih poena).

Dugoročne kamatne stope također pokazuju trend pada u odnosu na prethodno razdoblje.³⁷⁴ Od 2001. do 2010. kamatne stope na dugoročne kunske kredite s valutnom klauzulom kretale su se od 5,38% (2005.) do 8,21% (2001.). Najveća kamatna stopa na dugoročne oročene depozite u EUR za trgovačka društva ostvarena je u 2001. (5,75%), a najmanja u 2004. (3,21%). Dugoročni kamatni raspon kreće se u granicama od 1,75 postotnih poena do 3,65 postotnih poena.

³⁷³ Cf. infra grafikon 25.

³⁷⁴ Cf. infra grafikon 26.

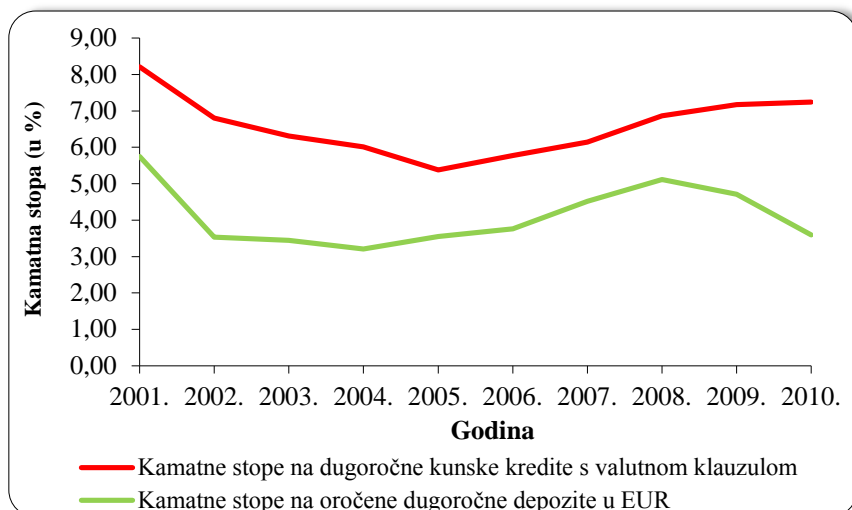
Grafikon 25: **Prosječne kratkoročne kamatne stope za trgovačka društva u razdoblju od 2001. do 2010.**

Napomena: Prosječne godišnje kamatne stope banaka izračunate su kao aritmetička sredina danih mjesečnih vaganih prosječnih kamatnih stopa.

Izvor: Prilagodio autor – prema: ***: "Tablica G2: Kamatne stope banaka na kunske kredite s valutnom klauzulom i na kredite odobrene u eurima", <http://www.hnb.hr/publikac/bilten/statisticki_pregled/g2.xls> (17.09.2012.); ***: "Tablica G4: Kamatne stope banaka na kunske depozite s valutnom klauzulom i na devizne depozite", <http://www.hnb.hr/publikac/bilten/statisticki_pregled/g4.xls> (17.09.2012.).

Grafikon 26: **Prosječne dugoročne kamatne stope za trgovačka društva u razdoblju od 2001. do 2010.**

Napomena: Prosječne godišnje kamatne stope banaka izračunate su kao aritmetička sredina danih mjesečnih vaganih prosječnih kamatnih stopa.

Izvor: Prilagodio autor – prema: ***: "Tablica G2: Kamatne stope banaka na kunske kredite s valutnom klauzulom i na kredite odobrene u eurima", <http://www.hnb.hr/publikac/bilten/statisticki_pregled/g2.xls> (17.09.2012.); ***: "Tablica G4: Kamatne stope banaka na kunske depozite s valutnom klauzulom i na devizne depozite", <http://www.hnb.hr/publikac/bilten/statisticki_pregled/g4.xls> (17.09.2012.).

Instrument subvencioniranja i dalje se koristi za podizanje konkurentnosti hrvatskoga hotelijerstva. Program subvencioniranja domaćega i stranoga organiziranog turističkog prometa traje sve do 2005.

Tablica 39: Subvencioniranje domaćega i stranoga organiziranog prometa u razdoblju od 2001. do 2005.

Godina	Obuhvat subvencioniranog područja	Iznos subvencije prema vrsti prijevoza za domaći turistički promet			Iznos subvencije prema vrsti prijevoza za strani turistički promet		
		Cestovni (autobusni)	Zračni	Pomorski	Cestovni (autobusni)	Zračni	Pomorski
2001.	Hrvatska	2,00-7,00 HRK /km	200-300 HRK /putniku	2,50 HRK/1 l	2,00-4,00 HRK /km	200-300 HRK /putniku	25% od stvarno plaćene cijene karte
2002.	Hrvatska	2,50-5,00 HRK /km	250 HRK /putniku	25% od ugovorene cijene karte	2,50-5,00 HRK /km	250 HRK /putniku	25% od ugovorene cijene karte
2003.	Hrvatska	1,50-4,00 HRK /km	200 HRK /putniku	25% od ugovorene cijene karte	1,50-4,00 HRK /km	200 HRK /putniku	25% od ugovorene cijene karte
2004.	Hrvatska	1,00-4,00 HRK /km	200 HRK /putniku	25% od ugovorene cijene karte	1,50-4,00 HRK /km	200 HRK /putniku	25% od ugovorene cijene karte
2005.	Hrvatska	1,00-5,00 HRK /km	200 HRK /putniku	25% od ugovorene cijene karte	1,50-4,00 HRK /km	200 HRK /putniku	25% od ugovorene cijene karte

Izvor: Naputak za subvencioniranje stranog/domaćeg turističkog prometa u ... (razne godine), "Narodne novine", 2001., 2, 12, 2002., 36, 2003., 22, 46, 68, 2004., 25, 89, 2005., 5, 31, 93.

Ministarstvo turizma pojačava subvencioniranje pa su osim spomenutoga programa još u tijeku sljedeći programi:³⁷⁵

- ✓ Program poticanja, zaštite, obnove i uključivanja u turizam baštine u turistički nerazvijenim područjima (2005–2010). U 2005. ukupno je odobreno državnih potpora u vrijednosti 3,4 mil HRK, u 2006. 3,5 mil HRK, u 2007. 4,9 mil HRK, u 2008. 8,0 mil HRK.
- ✓ Program "Poticaj obiteljskog hotelijerstva" (2005.).
- ✓ Dodjela novčanih sredstava Ministarstva za sufinanciranje programskih aktivnosti kojima se unaprjeđuje tržišna ili druga konkurentnost hrvatskoga turizma (2006.).
- ✓ Dodjela bespovratnih sredstava turističkim projektima kojima su prethodno odobrena sredstva iz prepristupnih fondova EU i drugih međunarodnih fondova (2007–2010). U 2008. odobreno je ukupno 1,5 mil HRK potpore.
- ✓ Dodjela državne potpore za "Program poticanja izrade suvenira" (2007–2010). U 2007. ukupno je odobreno 1,0 mil HRK potpore, u 2008. 2,5 mil HRK.
- ✓ Dodjela državne potpore za "Program poticanja razvoja tematskih turističkih putova u Republici Hrvatskoj" (2007–2009). U 2007. ukupno je odobreno 2,5 mil HRK potpore, u 2008. 4,5 mil HRK.

³⁷⁵ ***: "Potpore i krediti", <<http://www.mint.hr/default.aspx?id=813>> (14.09.2012.).

- ✓ Dodjela bespovratnih sredstava za povećanje konkurentnosti posebnih oblika turizma i turistički nerazvijenih područja RH (2007.). Ukupno odobreno 1,0 mil HRK potpore.
- ✓ Dodjela bespovratnih financijskih poticaja manifestacijama i drugim promotivnim aktivnostima u funkciji razvoja turizma (2008–2010). U 2008. ukupno je odobreno 3,7 mil HRK potpora.
- ✓ Poticanje formiranja multisektorskih klastera za potrebe turizma (2008–2009). U 2008. ukupno je odobreno 200.000,00 HRK potpora.
- ✓ Dodjela državnih potpora male vrijednosti programima i projektima za unapređenje kvalitete ugostiteljske industrije (2008–2010). U 2008. ukupno je odobreno 1,9 mil HRK potpora.
- ✓ Dodjela bespovratnih financijskih poticaja ulaganjima u javnu turističku infrastrukturu u funkciji razvoja turizma na određenoj destinaciji "Turizam kroz regije" (2008–2009). U 2008. ukupno je odobreno 1,9 mil HRK potpora.
- ✓ Dodjela bespovratnih financijskih potpora programima i projektima selektivnih oblika turizma na moru "Plava brazda" (2008–2010). U 2008. ukupno je odobreno 1,4 mil HRK potpora.
- ✓ Dodjela bespovratnih financijskih potpora programima i projektima selektivnih oblika turizma na kontinentu "Zelena brazda" (2008–2010). U 2008. ukupno je odobreno 2,8 mil HRK potpora.
- ✓ Dodjela bespovratnih financijskih poticaja ulaganjima u turističku infrastrukturu za osobe s invaliditetom "Turizam bez prepreka" (2008–2010). U 2008. ukupno je odobreno 200.000,00 HRK potpora.
- ✓ Dodjela bespovratnih financijskih poticaja ulaganjima u kongresne centre kao dijela turističke infrastrukture (2008.). Ukupno odobreno 1,5 mil HRK potpora.
- ✓ Dodjela državne potpore temeljem Programa poticanja osmišljavanja, promidžbe i realizacije novih turističkih proizvoda "Novi turistički proizvod" (2009.).
- ✓ Program poticanja stvaranja (osmišljavanja i promocije) novih turističkih proizvoda "Upoznaj Hrvatsku" (2010.).

Kada je riječ o fiskalnoj politici i njenom instrumentu porezu na dodanu vrijednost tada valja ustvrditi kako je u turizmu postojalo nekoliko poreznih stopa.³⁷⁶ U razdoblju od 2001. do 2005. u hotelijerstvu postoje dvije stope PDV-a. Nulta porezna stopa (0%) primjenjuje se na usluge organiziranog boravka koje se plaćaju doznakama iz inozemstva s jasnim ciljem poticanja inozemnog turističkog prometa. Riječ je o uslugama smještaja ili smještaja s doručkom, polu ili puni pansionom u svim vrstama komercijalnih ugostiteljskih objekata, uslugama agencijske provizije za naprijed navedene usluge, uslugama tura, transfera autobusom i plovilima. Na ostale usluge smještaja, kao i usluge prehrane i pića, primjenjuje se standardna stopa PDV-a od 22%.

U 2006. dolazi do ukidanja nulte stope PDV-a te je nadalje u primjeni snižena stopa PDV-a od 10%. Ova stopa primjenjuje se na sve usluge smještaja ili smještaja s doručkom, polu ili puni pansionom u svim vrstama komercijalnih ugostiteljskih objekata te na usluge agencijske provizije za naprijed navedene usluge. Usluge prehrane i pića terete se standardnom poreznom stopo: 2006–2008. stopa od 22%, 2009–2010. stopa od 23%.

³⁷⁶ Cf. infra tablica 40.

Tablica 40: Stope poreza na dodanu vrijednost važne za hotelijerstvo u razdoblju od 2001. do 2010.

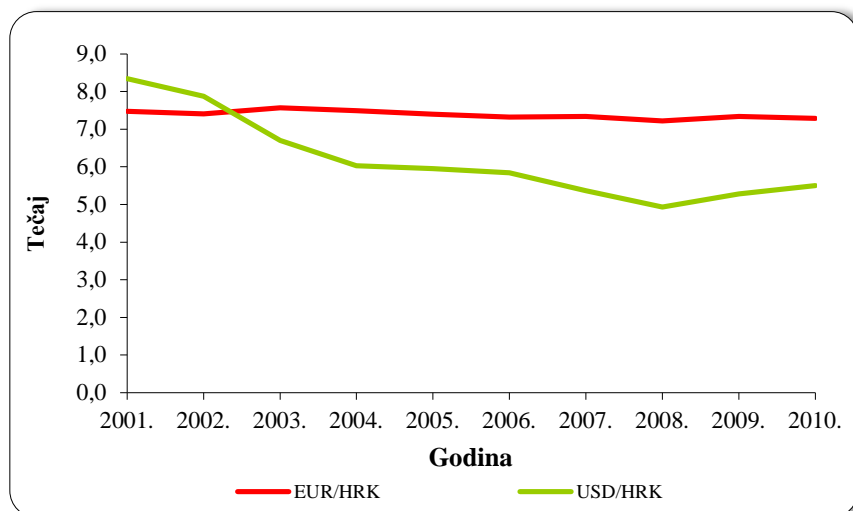
Godina	Porez na dodanu vrijednost (predmet oporezivanja i porezna stopa)		
	Osnovna porezna stopa	Usluge smještaja ^{a)}	Usluge prehrane i pića ^{b)}
2001.	22%	0%-22%	22%
2002.	22%	0%-22%	22%
2003.	22%	0%-22%	22%
2004.	22%	0%-22%	22%
2005.	22%	0%-22%	22%
2006.	22%	10%	22%
2007.	22%	10%	22%
2008.	22%	10%	22%
2009.	23% ^{c)}	10%	23% ^{c)}
2010.	23%	10%	23%

Napomena: ^{a)} – odnosi se na uslugu smještaja ili smještaja s doručkom, polupansionom ili punim pansionom u svim vrstama komercijalnih ugostiteljskih objekata i uslugu agencijske provizije za naprijed navedene usluge; ^{b)} – odnosi se na uslugu pripremanja hrane i obavljanje usluge prehrane u ugostiteljskim objektima te pripremanje i usluživanje bezalkoholnih pića i napitaka, vina i piva u tim objektima sukladno Zakonu o ugostiteljskoj djelatnosti; ^{c)} – u primjeni od 01. kolovoza 2009.

Izvor: **Zakon o porezu na dodanu vrijednost**, "Narodne novine", 1995., 47, 1996., 106, 1998., 164, 1999., 105, 2000., 54, 73, 2004., 48, 82, 2005., 90, 2007., 76, 2009., 87, 94, 2012., 22

Tečajna politika se dalje koristi kao nominalno sidro kontrole inflacije iako još od 2000. za to nije bilo uporišta. Takva politika počiva na održavanju stabilnosti (fiksiranju) tečaja HRK i to prvenstveno prema referentnoj valuti EUR.

Grafikon 27: Godišnji prosjeci srednjih deviznih tečajeva Hrvatske narodne banke u razdoblju od 2001. do 2010.

Izvor: ***: "Tablica H9: Godišnji i mjesečni prosjeci srednjih deviznih tečajeva Hrvatske narodne banke", <http://www.hnb.hr/publikac/bilten/statisticki_pregled/h9.xls> (12.09.2012.).

Kuna je u razdoblju od 2001. do 2010. lagano aprecirala čime je još više ugrozila ekonomski položaj svih izvoznih djelatnosti. Hotelijerstvo temeljem takve politike gubi na konkurentnosti u odnosu na svjetsku konkurenciju. U 2001. za 1 EUR moglo se dobiti 7,471006 HRK, a u 2010. 7,286230 HRK što predstavlja aprecijaciju kune za 2,47%. Odnos HRK prema USD pokazuje još i veću aprecijaciju. Naime, od 2001. do 2010. HRK je aprecirala prema USD za 34,05%. Zaključci izvedeni u prethodnom potpoglavlju (4.2.) o učinku aprecirane kuna na hrvatsko hotelijerstvo vrijede i za ovo analiziranom razdoblje (2001–2010).

U promatranom razdoblju povećan je broj mjera turističke politike, ali čini se kako su mjere ekonomske politike, a posebice monetarne (kamatne stope), fiskalne (PDV) i politike ekonomskih odnosa s inozemstvom (tečaj), i dalje ključne za ekonomski položaj hotelskih poduzeća. Posljedica nestvaranja poticajnog makroekonomskoga i poslovnoga okvira jesu i hotelski kapaciteti izvan funkcije. Riječ je o posebnosti koja je karakteristična za Hrvatsku. Istraživanje Z. Cerovića i M. Mlinarevića daje zanimljive rezultate:³⁷⁷

- ✓ Na dan 01.01.2011. izvan funkcije je bilo ili je tržišno neaktivno 7.946 soba, 15.875 kreveta i 97 hotelskih objekata.
- ✓ Provedena anketa navodi sljedeće razloge zatvorenosti hotela: neposredna ratna razaranja (39% hotela ili objekata), nedefinirano vlasništvo bivših hotela u sastavu JNA (21%), pretvorba – nedefinirani ugovori, špekulativni promet (35%), ostalo nedefinirano 5%.
- ✓ Autori procjenjuju da bi se rekonstrukcijom, obnovom i tržišnom valorizacijom navedenih hotela dobilo:
 - ⇒ 10.500 novih soba,
 - ⇒ 5.200 novih radnih mjesta u stalnom zapošljavanju i 2.400 sezonskih,
 - ⇒ 2.800.000 noćenja,
 - ⇒ 230 mil EUR novog turističkog prometa, 2,8 mil EUR boravišne pristojbe,
 - ⇒ 1 mlrd EUR novih investicija, bez trošenja novih resursa, prostora, na postojećim lokacijama.

Pri analizi ekonomskoga položaja hrvatskoga hotelijerstva razdoblje 2001–2010. podijeljeno je u dva vremenska intervala i to prvi od 2001. do 2005. i drugi od 2006. do 2010. U prvom vremenskom razdoblju hotelijerstvo je uspjelo poboljšati svoj ekonomski položaj u odnosu na prethodno razdoblje (1996–2000). Na žalost trend nije nastavljen u narednom razdoblju pa vremenski interval 2006–2010. pokazuje pogoršanje ekonomskoga položaja.

Prosječna godišnja stopa rasta BDV-a hotelijerstva u prvom vremenskom intervalu iznosi 8,81% dok drugo pokazuje trend usporavanja (3,33% prosječnog godišnje). Visoke prosječne stope rasta, u vremenskom horizontu 2001–2005., pokazuju i privreda (PGSR BDP-a od 8,65%) i ugostiteljstvo (PGSR BDV-a od 8,32%).

Najveće prosječne godišnje stope rasta ostvarenih investicija u dugotrajnu imovinu ostvarene su u razdoblju od 2001. do 2005. Privreda prosječno godišnje investira po stopi od 13,78%, a ugostiteljstvo po nevjerojatnih 26,48%. Tome u prilog ide pojačana aktivnost HBOR-a čije kamatne stope padaju. U 2001. odobrene kamatne stope HBOR-a kretale su se između 3% i 9%, a u 2005. između 2% i 6%. Pad pokazuju i tržišne kamatne stope. Ilustracije

³⁷⁷ Cerović, Z., Mlinarević, M.: **Menadžment rekonstrukcije i tržišne revalorizacije hrvatskih hotela**, Zbornik radova 19. tradicionalnog savjetovanja Hrvatskog društva ekonomista: Ekonomska politika Hrvatske u 2012. godini, Hrvatsko društvo ekonomista, 09.-11.11.2011., Opatija, p. 231-233.

radi kamatne stope na dugoročne kredite s valutnom klauzulom trgovačkim društvima padaju sa 8,21% u 2001. na 5,38% u 2005. Iznimno visoke stope investiranja povećavaju udio ostvarenih investicija ugostiteljstva u ukupnim investicijama sa 2,94% (1996–2000) na 3,86% (2001–2005). Udio ostvarenih investicija ugostiteljstva u BDP-u raste sa 0,65% (1996–2000) na 0,84% (2001–2005). U vremenskom intervalu 2006–2010., unatoč intenzivnoj politici cijena (subvencioniranje) i politici subvencioniranih kredita, ugostiteljstvo ostvaruje prosječnu godišnju stopu pada investicija od -25,49%.

Tablica 41: **Ekonomski položaj hrvatskoga hotelijerstva u razdoblju od 2001. do 2010.**

Odabrani agregati i pokazatelji	2001–2005.				2006–2010.			
	Privreda	HOT	H	UG	Privreda	HOT	H	UG
PGSR BDP-a / BDV-a (%)	8,65	8,81		8,32	0,13	3,33		2,02
PGSR bruto investicija (%)	13,78			26,48	-12,17			-25,49
PGSR osnovnih sredstava (%)*	4,47				3,69			
PGSR zaposlenosti (%)	1,31	0,74		2,91	-0,62	1,85		1,52
PGSR proizvodnosti rada (%)	7,24	8,01		5,26	0,75	1,45		0,50
PGSR kapitalne opremljenosti rada (%)*	2,95				2,97			
Razvoj	INT	INT		INT	INT	EKST		EKST
Marginalni kapitalni koeficijenti s pomakom od 4 godine	2,73			2,25	235,15			15,46
PGSR broja soba (%)		0,70	0,97	0,73		1,11	-0,87	0,96
PGSR prihoda (prometa) (%)		5,61	5,23	5,14		1,83	0,00	0,54
PGSR noćenja (%)		2,24	2,37	4,33		0,57	-1,66	1,57
Udio noćenja stranih turista u ukupnim noćenjima; zadnja godina intervala(%)		88,65	87,30	89,43		89,80	87,94	90,39
PGSR br. zaposlenih na 100 soba (%)		0,04	-0,94	2,17		0,73	0,11	0,55
PGSR prihoda po zaposlenom (%)		4,84	5,21	2,17		-0,02	0,77	-0,96
PGSR prosječne godišnje stope iskorištenosti smještajnih kapaciteta (%)		1,53	1,39	3,58		-0,54	-0,79	0,60
PGSR prosječnog prihoda po sobi		6,55	5,82	6,65		0,28	1,05	-0,02

Napomena: HOT – hotelijerstvo; H – skupina hotela i sličan smještaj; UG – ugostiteljstvo; PGSR – prosječna godišnja stopa rasta; BDP – bruto domaći proizvod; BDV – bruto dodana vrijednost; * - PGSR osnovnih sredstava i kapitalne opremljenosti rada odnosi se na razdoblje 2002-2009.

Izvor: Tablica 16; izračunao autor – prema: tablica 15, 17, grafikon 12, 17.

Efikasnost investicija se pogoršava. U 2001–2005. marginalni kapitalni koeficijent pokazuje kako je bio potreban prirast od 2,97 jedinice kapitala da bi se ostvario prirast jedne jedinice BDV-a ugostiteljstva. Za razdoblje 2006–2010. taj je omjer puno lošiji – marginalni kapitalni koeficijent poprima vrijednost 15,46.

Proizvodnost rada u hotelijerstvu, u vremenskom intervalu 2001–2005., prosječno godišnje raste po stopi od 8,01% što je poboljšanje od 0,39 postotnih poena u odnosu na prethodno razdoblje 1996–2000. Prosječna godišnja stopa rasta proizvodnosti rada hotelijerstva pokazuje trend usporavanja u narednom razdoblju (2006–2010) ostvarujući stopu od 1,45%.

Pojačana investicijska aktivnost okreće trend rasta broja soba i to s negativnog na pozitivni. U razdoblju 2001–2005. broj soba u hotelijerstvu prosječno godišnje raste po stopi 0,70%, a u razdoblju 2006–2010. po stopi 1,11%. Prosječna godišnja stopa rasta prihoda usporava u odnosu na prethodno razdoblje pa tako hotelijerstvo za 2001–2005. bilježi stopu od 5,61%, a za 2006-2010. 1,83%. Zahvaljujući, dobrim dijelom, uvedenoj nultoj stopi PDV-a

na usluge organiziranoga boravka koje se plaćaju doznakama iz inozemstva raste udio noćenja stranih turista u ukupnim noćenjima. Udio raste sa 86,09% u 2000. na 88,65% u 2005.

Detaljnija analiza ekonomskoga položaja hrvatskoga hotelijerstva potvrđuje neznatno poboljšanje u razdoblju 2001–2005. u odnosu na prethodno razdoblje (1996–2000) i pogoršanje u narednom razdoblju (2006–2010). Poduzete mjere ekonomske politike nisu bile dostatne za značajnije jačanje konkurentnosti. Ekonomski položaj hrvatskoga hotelijerstva mjeren uobičajenim pokazateljima poslovnoga uspjeha pokazuje značajna odstupanja u odnosu na privredu. To i nije nekakvo iznenađenje ako se zna da je hotelijerstvo dominantno izvozna djelatnost, a da je struktura hrvatske privrede dominantno uvoznog karaktera. Drugim riječima donesene mjere ekonomske politike, a posebice monetarne politike (kamatna stopa), fiskalne politike (PDV) i politike ekonomskih odnosa s inozemstvom (tečaj), podržavale su uvozne, a ne izvozne djelatnosti. Takav neadekvatni makroekonomski i poslovni okvir značajno odmaže (ugrožava) ekonomski položaj hrvatskoga hotelijerstva.

Izabrani pokazatelji poslovnoga uspjeha hrvatskoga hotelijerstva ukazuju na sljedeće:

- ✓ U analiziranom razdoblju (2001–2010.) hotelska poduzeća ostvarila su konsolidirani neto gubitak u svim godinama osim u 2003., 2004. i 2005. U 2001. neto dobitak poduzetnika u privredi iznosi 2,5 mlrd HRK, a u hotelijerstvu ostvaren je neto gubitak od -296 mil HRK. Hotelijerstvo bilježi neto gubitak i u 2009. (-851 mil HRK) dok privreda neto dobitak od 4,4 mlrd HRK.
- ✓ Koeficijent ubrzane likvidnosti u konstantnom je padu. U 2001. 1 HRK kratkoročnih obveza pokrivena je sa svega 0,57 HRK brzo unovčive imovine. U 2010. ta pokrivenost iznosi vrlo malih 0,35 HRK. Ilustracije radi, 2009., koeficijent ubrzane likvidnosti privrede poprima vrijednost 0,78, naspram 0,40 u hotelijerstvu.
- ✓ Koeficijent financiranja ukazuje na trend rasta zaduženosti hotelijerstva. U 2001. na 1 HRK imovine koju su financirali vlasnici kroz zaduženje financiralo se 0,53 HRK. U 2010. ovaj koeficijent iznosi 1,04. Hotelska poduzeća su manje zadužena u odnosu na privredu čiji koeficijent u 2009. doseže vrijednost od 1,41.
- ✓ Koeficijent obrta ukupne imovine iznimno je nizak i pokazuje tendenciju smanjenje. U 2001. na 1 HRK imovine hotelska poduzeća realizirala su 0,24 HRK prihoda. Do 2010. taj je koeficijent pao na 0,19 HRK realiziranih prihoda na 1 HRK angažirane imovine. U 2009. u privredi je realizira prihod od 0,56 HRK na 1 HRK angažirane imovine.
- ✓ Neto marža profita hotelijerstva pozitivna je jedino u 2003., 2004. i 2005. U 2010. ona iznosi rekordnih -17,78%. Privreda u kriznoj 2009. bilježi pozitivnu maržu profita od 0,72%, a hotelijerstvo negativnu od -10,15%.

4.4. REZULTATI POSLOVANJA HRVATSKOGA HOTELIJERSTVA I MJERE EKONOMSKE POLITIKE U 2011. I 2012.

Donesene mjere ekonomske politike u 2011. i 2012. nisu značajno drugačije u odnosu na one donesene u prethodnom razdoblju. Samo načelno se prepoznala važnost i potreba promjene iz "atipičnog" u tipični model gospodarstva – izvozno, proizvodno orijentirano gospodarstvo čiji je najvažniji cilj porast BDP-a i zaposlenosti. Za hotelijerstvo od posebnoga su značaja sljedeće vrste, instrumenti i mjere ekonomske politike:

- ✓ monetarna politika (kamatna stopa),
- ✓ fiskalna politika (PDV),
- ✓ ekonomski odnosi s inozemstvom (tečaj).

Sagledavajući iznesene instrumente i donesene mjere u 2011. i 2012. primjećuje se mali, ali još uvijek nedovoljni napor za stvaranje poticajnog okruženja koje bi trebalo djelovati pozitivno na ekonomski položaj hrvatskoga hotelijerstva.

Subvencioniranje kredita hotelskim i drugim turističkim poduzećima nastavlja se u okviru HBOR-a i to kroz ustaljene programe:

- ✓ Program kreditiranja turističke sezone.
- ✓ Program kreditiranja turističkoga sektora.
- ✓ Kreditiranje obiteljskoga poduzetništva u turizmu – "Poticaj za uspjeh".
- ✓ Kreditiranje seoskoga turizma.

Od 2010. zamjetan je trend rasta vrijednosti odobrenih kredita za turizam putem HBOR-a. Rezultate kreditne aktivnosti HBOR-a za potrebe turističkoga sektora u aktualnom vremenu moguće je sažeti na sljedeći način:³⁷⁸

- ✓ U 2010. odobren je 91 kredit ukupne vrijednosti od 520,4 mil HRK.
- ✓ U 2011. odobreno je 119 kredita ukupne vrijednosti 791,6 mil HRK.
- ✓ Do 30.09.2012. odobreno je 1,017 mlrd HRK kuna kredita + 440 mil HRK kuna novih zahtjeva. Od ukupno odobrenih kredita za turizam preko 90% odnosi se na investicijske projekte, a tek 10% na obrtna sredstva. U suradnji s Ministarstvom turizma HBOR je tijekom 2012. izmijenio uvjete kreditiranja na način da je produljen rok otplate na 17 godina (uključujući do 4 godine počeka), smanjene su kamatne stope na 1, 3 i 5%, omogućeno je kreditiranje u kunama i uveden je model podjele rizika s poslovnim bankama.
- ✓ HBOR očekuje rast odobrenih kredita za turizam od 7 do 10% uz nepromijenjene kreditne uvjete. Predviđanja ukupnih investicija u turistički sektor u 2013. kreću se između 2,5 i 3 mlrd HRK.

Kamatne stope poslovnih banaka na kredite odobrene trgovačkim društvima pokazuju trend pada. U 2010. prosječna kamatna stopa trgovačkim društvima na kratkoročne kredite s valutnom klauzulom iznosi 7,63%, a dugoročna 6,59%. U 2011. godini kamatne stope poprimaju vrijednost 7,15% (kratkoročne) i 6,30% (dugoročne).

³⁷⁸ ***: "HBOR povećava kredite za turizam na oko milijardu kuna", 20.02.2012., <<http://www.mint.hr/default.aspx?id=8011>> (15.09.2012.); ***: "HBOR: Više od milijardu kuna za turističke projekte; Ministar Ostojčić: Vrijeme je za investicije", 02.10.2012., <<http://www.mint.hr/default.aspx?id=8915>> (02.10.2012.).

Tablica 42: **Prosječne kratkoročne i dugoročne kamatne stope za trgovačka društva u razdoblju od 2010. do 2012. godine**

Godina	Kamatne stope na kunske kredite s valutnom klauzulom (%)		Kamatne stope na devizne depozite (%)		Kamatni raspon (engl. <i>spread</i>) u postotnim poenima	
	Na kratkoročne kredite	Na dugoročne kredite	Na oročene kratkoročne depozite u EUR	Na oročene dugoročne depozite u EUR	Kratkoročni	Dugoročni
2010.	8,15	7,24	2,05	3,59	6,10	3,65
2011.	7,63	6,59	1,84	3,43	5,79	3,16
2012.*	7,15	6,30	2,16	3,95	4,99	2,35

Napomena: Prosječne godišnje kamatne stope banaka izračunate su kao aritmetička sredina danih mjesečnih vaganih prosječnih kamatnih stopa; * - za 2012. izračunat je prosjek za prvih šest mjeseci.

Izvor: Prilagodio autor – prema: ***: "Tablica G2: Kamatne stope banaka na kunske kredite s valutnom klauzulom i na kredite odobrene u eurima",

<http://www.hnb.hr/publikac/bilten/statisticki_pregled/g2.xls> (17.09.2012.); ***: "Tablica G4: Kamatne stope banaka na kunske depozite s valutnom klauzulom i na devizne depozite", <http://www.hnb.hr/publikac/bilten/statisticki_pregled/g4.xls> (17.09.2012.).

Kratkoročni kamatni raspon u 2012. manji za 18,20% u odnosu na 2010. Dugoročni kamatni raspon bilježi pad u promatranom vremenskom razdoblju. U 2010. on je iznosio 3,65 postotnih poena, a u 2012. 2,35 postotnih poena.

Ministarstvo turizam putem politike cijena primjenjuje instrument subvencioniranja u hotelijerstvu i turizmu općenito. U 2011. i 2012. Ministarstvo subvencioniranje vrši putem sljedećih programa:

1. Programi u 2011.

- ✓ Program poticanja plasmana certificiranih ekoloških proizvoda u turizmu "Eko proizvod" (2011.).
- ✓ Program pripreme javne turističke infrastrukture za strukturne fondove EU (2011.).
- ✓ Program poticanja ulaganja u javnu turističku infrastrukturu "Turizam bez zapreka" (kontinuirano od 2008.).
- ✓ Program dodjele bespovratnih sredstava manifestacijama i drugim promotivnim aktivnostima u funkciji razvoja turizma (kontinuirano od 2008.).
- ✓ Program poticanja razvoja posebnih oblika turizma na moru "Plava brazda" (kontinuirano od 2008.).
- ✓ Program poticanja razvoja posebnih oblika turizma na kontinentu "Zelena brazda" (kontinuirano od 2008.).
- ✓ Program poticanja izrade i plasmana suvenira "Izvorni suvenir" (kontinuirano od 2007.).
- ✓ Program poticanja zaštite, obnove i uključivanja u turizam baštine u turistički nerazvijenim područjima "Baština u turizmu" (kontinuirano od 2005.).
- ✓ Program unapređenja kvalitete ugostiteljske industrije (kontinuirano od 2008.).
- ✓ Program dodjele bespovratnih sredstava turističkim projektima i projektima koji imaju utjecaj na podizanje kvalitete turističke ponude kojima su prethodno odobrena sredstva iz predpristupnih fondova EU i drugih međunarodnih fondova (kontinuirano od 2007.).

- ✓ Program poticanja stvaranja (osmišljavanja i promocije) novih turističkih proizvoda u "Upoznaj Hrvatsku" (kontinuirano od 2009.).

2. Programi u 2012.

- ✓ Program dodjele bespovratnih sredstava turističkim projektima kojima su odobrena sredstva iz EU i drugih međunarodnih fondova (kontinuirano od 2007.).
- ✓ Program dodjele bespovratnih sredstava manifestacijama u funkciji turizma (kontinuirano od 2008.).
- ✓ Program poticanja razvoja turizma na turistički nerazvijenim područjima (kontinuirano od 2005.).
- ✓ Programa poticanja inovacija u turizmu "Inovativni turizam" (2012.).
- ✓ Program unapređenja ponude turističkog sektora "Korak više" (2012.).

Broj subvencioniranih programa Ministarstva u 2011. je neznatno veći u odnosu na prethodnu godinu. U 2012. broj subvencioniranih programa drastično pada i to od prosjeka 10-14 programa (2010. i 2011.) na 6 programa.

Kada je riječ o fiskalnoj politici tj. preciznije njenom instrumentu porezne politike PDV-u tada nema značajnijih izmjena barem što se tiče hotelijerstva. Stopa PDV-a na usluge smještaja i dalje iznosi 10%, a na usluge prehrane i pića i dalje se primjenjuje opća standardna stopa (u 2011. 23%, a od 01. ožujka 2012. 25%). Od 01. siječnja 2013. na usluge pripremanja hrane i obavljanje usluga prehrane u ugostiteljskim objektima te pripremanje i usluživanje bezalkoholnih pića i napitaka, vina i piva u tim objektima u skladu s posebnim propisima primijenit će se snižena stopa od 10% čime će se hotelijerstvo izjednačiti sa restoraterstvom.

Tečaj HRK ne pokazuje značajna odstupanja u odnosu na prethodno razdoblje. Prisutni su manji deprecijacijski pritisci pa se tako u 2010. za 1 EUR moglo na godišnjoj razini u prosjeku dobiti 7,286230 HRK, u 2011. 7,434204 HRK, a za prvih osam mjeseci 2012. 7,527105. Deprecijacija tečaja kune u 2011. i 2012. u odnosu na 2010. nije značajna i kreće se u okviru povijesno određenih granica.³⁷⁹

Donesene mjere ekonomske politike nisu imale veliki učinak na promjenu ekonomskoga položaja hrvatskoga hotelijerstva. Naime, ekonomski položaj hotelijerstva u 2011. neznatno se popravio u odnosu na 2010. na što upućuju odabrani pokazatelji poslovnoga uspjeha.

Koeficijent ubrzane likvidnosti u 2011. pokazuje pogoršanje od 6,1% u odnosu na prethodnu godinu. U 2011. 1 HRK kratkoročnih obveza bila je pokrivena sa svega 0,33 HRK brzo unovčive imovine. Koeficijent financiranja pokazuje pogoršanje u odnosu na onaj iz 2010. U 2011. 1 HRK imovine koju su financirali vlasnici kroz zaduženje financiralo se 1,38 HRK za razliku od 1,29 HRK u 2010. Koeficijent obrta ukupne imovine iznimno je nizak te pokazuje neznatno poboljšanje u odnosu na 2010. Hotelska poduzeća su u 2011. na 1 HRK angažirane imovine realizirali 0,19 HRK prihoda. Pokazatelji ekonomičnosti poslovanja pokazuju poboljšanje u 2011. godini. Ekonomičnost ukupnog poslovanja u 2011. se poboljšala za 6,00% u odnosu na 2010., a ekonomičnost poslovanja za 2,1%. Koeficijent ekonomičnosti poslovanja u 2011., nakon 2009. i 2010., ponovno prelazi vrijednost 1,0 (1,1). Neto marža profita u 2011. iznosi -11,43% što predstavlja poboljšanje u odnosu na prethodnu godinu u iznosu od 35,7%. Udio bruto operativnog dobitka (G.O.P.-a) u poslovnim prihodima raste sa 21,62% u 2010. na 21,94% u 2011.

³⁷⁹ Od 1998. pa do 2012. najviši tečaj EUR/HRK na godišnjoj razini ostvaren je u 2000. kada se za 1 EUR moglo dobiti 7,633852 HRK, a najniži u 1998. kada je tečaj EUR/HRK iznosio 7,139159.

Tablica 43: Odabrani pokazatelji ekonomskoga položaja hrvatskoga hotelijerstva u razdoblju od 2010. do 2011.

Pokazatelji	Godina		Verižni indeksi (V _t) 2011/2010.
	2010.	2011.	
I. POKAZATELJI LIKVIDNOSTI			
koeficijent ubrzane likvidnosti (engl. <i>quick ratio, acid test</i>) = kratkotrajna imovina – zalihe / kratkoročne obveze	0,35	0,33	93,94
II. POKAZATELJI ZADUŽENOSTI			
koeficijent financiranja (engl. <i>debt/equity ratio</i>) = ukupne obveze / glavnica	1,29	1,38	106,92
III. POKAZATELJI AKTIVNOSTI			
koeficijent obrta ukupne imovine = ukupni prihod / ukupna imovina	0,18	0,19	107,68
IV. POKAZATELJI EKONOMIČNOSTI			
ekonomičnost ukupnog poslovanja = ukupni prihodi / ukupni rashodi	0,85	0,90	105,99
ekonomičnost poslovanja = prihodi od prodaje / rashodi od prodaje	0,99	1,01	102,07
V. POKAZATELJI PROFITABILNOSTI			
neto marža profita (engl. <i>profit margin</i>) = neto dobit / ukupni prihodi	-17,78%	-11,43%	64,27
marža bruto operativnog dobitka (engl. <i>gross operating profit – G.O.P</i>) = G.O.P. / poslovni prihod	21,62%	21,94%	101,48

Izvor: Izračunao autor – prema: FINA (godišnji financijski izvještaji i posebni dodaci uz izvještaje).

Zaključno valja ustvrditi kako poduzete mjere ekonomske politike nisu uvažavale, a još i manje podržavale hrvatsko hotelijerstvo. Makroekonomsko i poslovno okruženje koje kreira ekonomska politika u znatnoj je mjeri negativno utjecala na ekonomski položaj hotelijerstva na način da je ograničila uspješnost poslovanja na što ukazuju svi relevantni pokazatelji poslovanja. Događaji i donesene mjere u aktualnom vremenu pokazuju stanovite, ali nedovoljne pomake u stvaranju povoljnoga makroekonomskog i poslovnoga okruženja koje bi trebalo djelovati na poboljšanje konkurentnosti, i neizravno, ekonomskoga položaja hrvatskoga hotelijerstva.

5. USPOREDBA EKONOMSKE POLITIKE IZABRANIH ZEMALJA I REPUBLIKE HRVATSKE

Svi pokazatelji na mikro razini i razini grupacije ukazuju kako mjere ekonomske politike nisu nikada uvažavale niti podržavale razvoj hrvatskoga hotelijerstva. Model "atipičnoga" gospodarstva podržavao je uvozne djelatnosti, a proizvodne i izvozne, mjerama ekonomske politike, gurao prema granicama rentabilnosti poslovanja. Apsolutni pokazatelji uspješnosti poslovanja (broj noćenja, promet, broj dolazaka) i tržišna pozicija hrvatskoga hotelijerstva često nisu bile u skladu s relativnim pokazateljima i cjelokupnim ekonomskim položajem. Negativni rezultati često su puta bili posljedica neadekvatne i neprimjerene ekonomske politike i donesenih mjera koje su narušavale konkurentnost spram svjetske konkurencije. Imajući na umu da hrvatsko hotelijerstvo preko 80% svog prihoda realizira na svjetskom tržištu mjere ekonomske politike koje izravno djeluju na njegovu konkurentnost od presudnog su značaja za njegov ekonomski položaj. Među instrumentima ekonomske politike posebno se ističu kamata, PDV i tečaj čijim se mjerama izravno utječe na konkurentnost i ekonomski položaj hotelijerstva.

Izloženost svjetskom tržištu stavlja hrvatsko hotelijerstvo u neposrednu tržišnu utakmicu sa konkurentima čime pravovremene i pravovaljane mjere ekonomske politike odabranih instrumenata (kamata, PDV i tečaj) znače ili stjecanje konkurentne prednosti i širenje tržišnog udjela ili gubitak konkurentnosti i smanjenje tržišnog udjela. Važnost iznesenog nameće potrebu analize ekonomskoga položaja hotelijerstva odabranih konkurentskih zemalja i hrvatskoga hotelijerstva te analizu donesenih mjera ključnih ekonomskih instrumenata (kamata, PDV i tečaj). Posebno valja utvrditi kakve su mjere odabranih ekonomskih instrumenata (kamata, PDV i tečaj) donijele izabrane zemlje i što je to značilo za ekonomski položaj njihova hotelijerstva. Navedeno će se analizirati kroz sljedeća potpoglavlja: **1) usporedba rezultata poslovanja hotelijerstva izabranih zemalja i Hrvatske, 2) mjere ekonomske politike izabranih zemalja i usporedba sa Hrvatskom.**

5.1. USPOREDBA REZULTATA POSLOVANJA HOTELIJERSTVA IZABRANIH ZEMALJA I HRVATSKE

Komparativna analiza rezultata hotelijerstva izabranih zemalja i Hrvatske izvršit će se uobičajenim apsolutnim i relativnim mjerama:

1. Apsolutne mjere: broj noćenja, broj dolazaka, broj postelja i soba, turistička potrošnja, prihod (promet).
2. Relativne mjere: stopa iskorištenosti smještajnih kapaciteta, prosječno ostvarena dnevna cijena sobe (engl. *Average Daily Rate* – ADR), prihod po raspoloživoj sobi (engl. *Revenue per Available Room* – RevPAR), produktivnost.

Za usporedbu s Hrvatskom odabrane su sljedeće zemlje: Španjolska, Francuska, Italija, Mađarska, Grčka i Turska. Odabrane zemlje predstavljaju neposrednu konkurenciju Hrvatskoj na svjetskom turističkom tržištu.

Dostupnost podataka o relativnim mjerama nameće potrebu da se pri usporedbi rezultata hotelijerstva kao relevantni predstavnik koristi grupa "Hoteli i sličan smještaj".³⁸⁰ Dosadašnje je istraživanje ukazalo kako ova grupa realizira više od 90% ukupnih prihoda hotelijerstva pa se u tom kontekstu može smatrati relevantnim predstavnikom.

Analiza će započeti kratkim sagledavanjem važnosti turizma za izabrane zemlje i Hrvatsku. Najjednostavniji način kvantificiranja važnosti turizma za pojedinu zemlju jest njezin udjel u BDP-u. Prema podacima Svjetskog turističkog vijeća (engl. *World Travel & Tourism Council – WTTC*) ukupni doprinos³⁸¹ turizma BDP-u, u promatranom razdoblju (2001–2011), izabranih zemalja i Hrvatske kretao se između 8,3% i 29,1%.

Tablica 44: **Ukupni doprinos turizma izabranih zemalja i Hrvatske u razdoblju od 2001. do 2011. (% BDP-a)**

Godina \ Zemlja	ES	FR	IT	HU	EL	TR	HR	Europa
2001.	16,9	12,6	10,6	14,8	16,9	14,5	17,8	9,7
2002.	16,8	12,0	10,0	11,9	16,4	12,6	18,1	9,3
2003.	16,0	11,3	9,5	10,9	15,7	13,1	26,7	8,8
2004.	16,5	11,6	9,4	10,1	16,1	12,5	26,1	8,9
2005.	16,8	11,0	9,1	11,0	17,4	12,0	27,9	8,8
2006.	15,7	10,7	9,3	10,7	17,7	10,7	28,5	8,6
2007.	15,5	10,4	9,3	10,3	17,5	10,1	27,7	8,3
2008.	15,5	9,9	8,7	10,7	16,7	10,3	29,1	8,1
2009.	15,2	9,8	8,3	12,0	15,7	11,8	25,3	8,2
2010.	14,6	9,4	8,5	10,9	15,4	10,6	26,2	7,9
2011.	14,8	9,2	8,6	10,4	16,5	10,9	26,4	7,8

Napomena: ES – Španjolska; FR – Francuska; IT – Italija; HU – Mađarska; EL – Grčka; TR – Turska; HR – Hrvatska.

Izvor: ***: "Economic Data Search Tool" <<http://www.wttc.org/research/economic-data-search-tool/>> (16.09.2012.).

Najmanji udio turizma u BDP-u bilježi Italija, a najveći Hrvatska. Udio turizma Italije u razdoblju od 2001. do 2011. u prosjeku iznosi 9,2%, a Hrvatske 25,4%. Najbliža zemlja po ostvarenim prosječnim rezultatima Hrvatskoj je Grčka čiji udio turizma iznosi 16,5%. Hrvatski udio turizma u BDP-u je, u prosjeku, za 16,8 postotnih poena veći u odnosu na udio turizma u BDP-u Europe. U hrvatskom turizmu u dugotrajnu imovinu u razdoblju od 2001. do 2011. investirano je 18,7 mlrd USD što čini 0,94% ukupno investiranog iznosa u turizam zemalja Europe. Najveći kumulativ investicija u dugotrajnu imovinu bilježi Francuska čijih 270,58 mlrd USD čini 13,54% ukupnih bruto investicija u turizam Europe. U analiziranom razdoblju najmanje investiranje u turizam zabilježeno je u Mađarskoj (0,67% ukupnih bruto investicija Europe).

³⁸⁰ Skupina "Hoteli i sličan smještaj" statistički je klasificirana prema Klasifikaciji ekonomskih djelatnosti Europske Unije (NACE Rev 1.1 i Rev 2.) i Hrvatske (NKD 2002. i 2007.) u područje H. Hoteli i restorani (NACE Rev 1.1 i NKD 2002.), skupinu 55.1 te područje I. Djelatnost pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane (NACE Rev 2 i NKD 2007.), skupinu 55.1.

³⁸¹ Pri izračunavanju ukupnog doprinosa turizma BDP-u WTTC uzima u obzir neizravne i inducirane utjecaje turizma. Više o tome cf. ***: "Methodology: Key Definitions" <http://www.wttc.org/site_media/uploads/downloads/Key_Definitions_-_Economic_Impact_Research_2011.doc> (15.09.2012.).

Tablica 45: **Bruto investicije u dugotrajnu imovinu u turizmu izabranih zemalja i Hrvatske za razdoblje od 2001. do 2011. – u mil. USD (stalne cijene 2011=100)**

Zemlja Godina	ES	FR	IT	HU	EL	TR	HR	Ukupno	Europa
2001.	16.913	31.334	15.951	1.372	6.520	13.708	1.296	87.094	175.761
2002.	22.756	23.443	17.789	1.251	7.004	10.049	485	82.777	169.025
2003.	20.753	18.990	18.453	1.269	8.111	9.478	947	78.001	149.685
2004.	28.201	31.370	17.353	1.302	8.844	11.746	1.649	100.465	184.907
2005.	33.692	26.485	16.589	1.383	8.452	11.842	2.230	100.673	189.369
2006.	25.267	26.021	20.234	1.323	9.333	11.695	2.708	96.581	191.852
2007.	24.110	24.079	24.274	1.284	9.791	8.827	2.527	94.892	186.101
2008.	26.279	21.042	20.993	1.234	9.088	10.580	2.311	91.527	195.874
2009.	25.537	21.712	14.041	1.059	8.020	11.850	1.667	83.886	181.954
2010.	18.666	22.999	17.144	1.011	6.628	12.549	1.433	80.430	186.305
2011.	18.465	23.102	17.543	899	5.537	14.309	1.442	81.297	187.336
SVEUKUPNO	260.639	270.577	200.364	13.387	87.328	126.633	18.695	977.623	1.998.169
SVEUKUPNO (%)	13,04	13,54	10,03	0,67	4,37	6,34	0,94	48,93	100,00

Napomena: ES – Španjolska; FR – Francuska; IT – Italija; HU – Mađarska; EL – Grčka; TR – Turska; HR – Hrvatska; Ukupno = izabrane zemlje + Hrvatska.

Izvor: ***: "Economic Data Search Tool" <<http://www.wttc.org/research/economic-data-search-tool/>> (16.09.2012.).

Turistička potrošnja (inozemna i domaća) u izabranim zemljama i Hrvatskoj čini, za vremenski interval 2001–2011., u prosjeku, 50,08% turističke potrošnje ostvarene u Europi. Najveća turistička potrošnja ostvarena je u Francuskoj (u prosjeku 172,34 mlrd USD) i Španjolskoj (u prosjeku 129,20 mlrd USD), a najmanja u Mađarskoj (u prosjeku 9,63 mlrd USD) i Hrvatskoj (u prosjeku 10,69 mlrd USD).

Tablica 46: **Turistička potrošnja (inozemna i domaća) u izabranim zemljama i Hrvatskoj za razdoblje od 2001. do 2011., u mil. USD (stalne cijene 2011=100)**

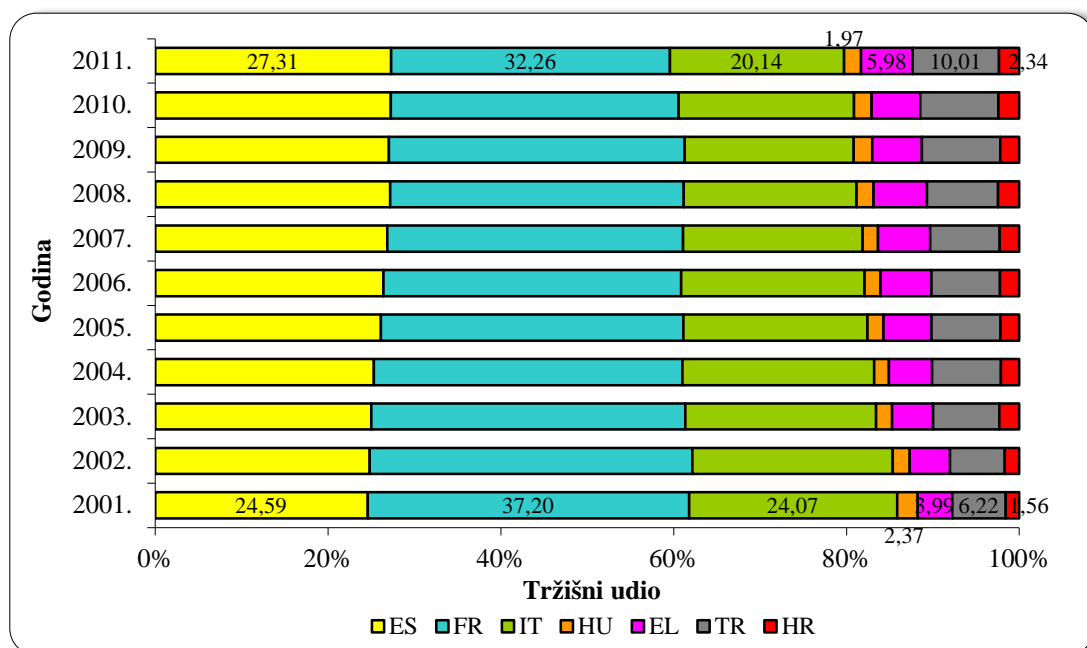
Zemlja Godina	ES	FR	IT	HU	EL	TR	HR	Ukupno	Europa
2001.	120.685	182.585	118.152	11.638	19.607	30.513	7.649	490.829	991.250
2002.	119.661	179.948	111.820	9.524	22.395	30.534	8.206	482.088	961.181
2003.	122.164	177.577	107.907	8.923	23.251	37.461	11.317	488.600	963.060
2004.	125.914	177.895	110.501	8.352	25.000	39.688	10.545	497.895	989.021
2005.	130.045	174.407	106.052	9.241	27.731	39.801	10.859	498.136	989.505
2006.	135.142	176.187	108.623	9.515	30.098	40.609	11.391	511.565	1.006.940
2007.	138.071	176.088	106.875	9.193	31.113	41.264	11.753	514.357	1.020.130
2008.	137.468	171.799	101.093	10.009	31.195	41.742	12.382	505.688	1.001.930
2009.	127.721	161.528	92.414	10.145	26.964	42.835	10.483	472.090	957.061
2010.	129.748	158.693	96.615	9.700	26.857	43.127	11.532	476.272	965.059
2011.	134.648	159.070	99.281	9.700	29.468	49.350	11.536	493.053	996.673

Napomena: ES – Španjolska; FR – Francuska; IT – Italija; HU – Mađarska; EL – Grčka; TR – Turska; HR – Hrvatska; Ukupno = izabrane zemlje + Hrvatska.

Izvor: ***: "Economic Data Search Tool" <<http://www.wttc.org/research/economic-data-search-tool/>> (16.09.2012.).

U razdoblju od 2001. do 2010. Hrvatska ostvaruje najveću prosječnu godišnju stopu rasta turističke potrošnje (4,67%), a iza nje odmah slijede Turska (3,92%) i Grčka (3,56%). Najveći dio trenda rasta Hrvatska i Grčka ostvaruju u prvoj polovici 2000-ih (2001–2005) kada prosječna godišnja stopa rasta turističke potrošnje u Hrvatskoj iznosi 9,16%, a Grčke 9,05%. Druga polovica donijela je ovim zemljama znatno skromnije prosječne godišnje stope rasta turističke potrošnje (Hrvatska 0,31%, Grčka -2,81%). U 2011. u odnosu na 2010. većina konkurentskih zemalja bilježi značajne stope rasta turističke potrošnje, što se ne može reći za Hrvatsku. Hrvatska nastavlja trend usporavanja rasta turističke potrošnje pa je tako u 2011. u odnosu na 2010. zabilježena stopa rasta od svega 0,03%. U istom razdoblju turistička potrošnja u Turskoj raste po stopi od 14,43%, u Grčkoj po 9,72%, u Španjolskoj po 3,78%, u Italiji po 2,76%, u Francuskoj po 0,24%. Od izabranih zemalja jedino Mađarska ne bilježi promjenu razine turističke potrošnje.

Grafikon 28: Tržišni udio izabranih zemalja i Hrvatske prema turističkoj potrošnji za razdoblje 2001–2011. (izabrane zemlje + Hrvatska = 100)

Napomena: ES – Španjolska; FR – Francuska; IT – Italija; HU – Mađarska; EL – Grčka; TR – Turska; HR – Hrvatska.

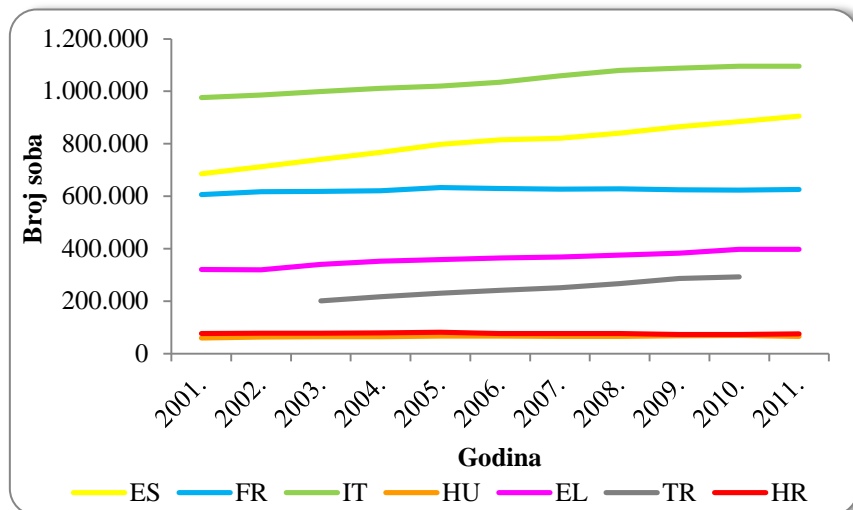
Izvor: Izradio autor – prema: tablica 46.

U razdoblju od 2001. do 2011. turistička potrošnja u Hrvatskoj u prosjeku je činila 2,15% ukupno realizirane turističke potrošnje u Hrvatskoj i izabranim zemljama. Najveći udio turističke potrošnje otpada na Francusku (35,18%), Španjolsku (26,05%) i Italiju (21,47%), a najmanji na Mađarsku (1,95%). Od izabranih zemalja svakako treba izdvojiti Tursku čiji je postotni udio turističke potrošnje u ukupnoj potrošnji u 2001. iznosio 6,22%, a u 2011. 10,01%. Hrvatska bilježi rast postotnog udjela turističke potrošnje sa 1,56% u 2001. na 2,34% u 2011. Pad u tržišnom udjelu pokazuju Francuska (2001. 37,20%, 2011. 32,26%), Italija (2001. 24,07%, 2011. 20,14%) i Mađarska (2001. 2,37%, 2011. 1,97%), a rast, osim Hrvatske i Turske, Španjolska (2001. 24,59%, 2011. 27,31%) i Grčka (2001. 3,99%, 2011. 5,98%).

5.1.1. Usporedba ekonomskoga položaja hrvatskoga i hotelijerstva izabranih zemalja pomoću apsolutnih mjera uspješnosti poslovanja

Ocjena ekonomskoga položaja hrvatskoga hotelijerstva u odnosu na neposredno okruženje započinje analizom fizičkih kapaciteta. Analiza fizičkih kapaciteta³⁸² skupine "Hoteli i sličan smještaj" izabranih zemalja i Hrvatske ukazuje na dominantnu poziciju Italije.

Grafikon 29: Broj soba u skupini "Hoteli i sličan smještaj" izabranih zemalja i Hrvatske u razdoblju od 2001. do 2011.

Napomena: ES – Španjolska; FR – Francuska; IT – Italija; HU – Mađarska; EL – Grčka; TR – Turska; HR – Hrvatska; rezultati za Italiju i Mađarsku u 2011. su privremeni.

Izvor: Izradio autor – prema: ***: "Tourism: Capacity of collective tourist accommodation: establishments, bedrooms and bed-places (tour_cap)" 04.10.2012.

<<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/tourism/data/database>> (06.10.2012.); ***:

Turkish Hotel Sector - Turkey, Travel & Tourism Analyst, Mintel, London, 2010., No. 4, p. 13; ***:

Compendium of Tourism Statistics: Data 2005-2009, World Tourism Organization, Madrid, 2011., p. 398; ***: "Tourism statistics: Establishment Statistics - Ministry Licensed Establishments"

<<http://www.kultur.gov.tr/EN,36575/ministry-licenced-establishments.html>> (06.10.2012.).

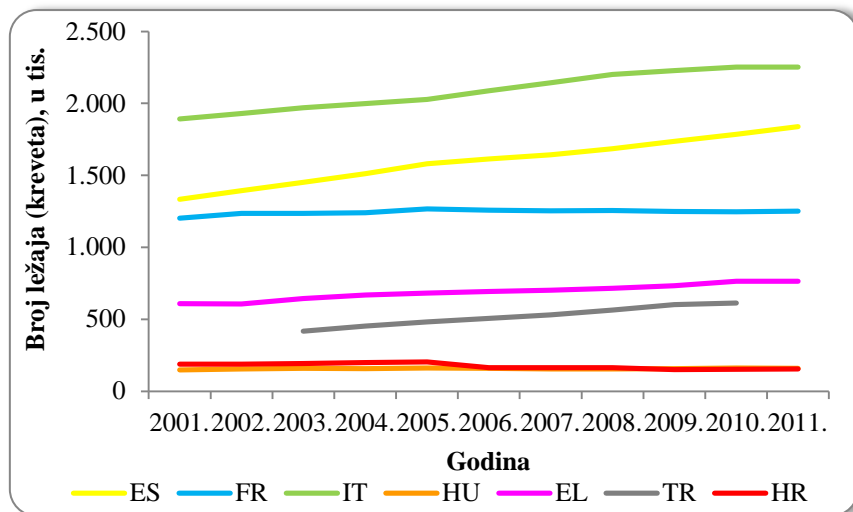
Talijansko hotelijerstvo je u 2010. raspolagalo sa 1.095.332 soba i 2.253.342 postelja što čini 32,10% ukupnih fizičkih kapaciteta izabranih zemalja i Hrvatske (31,89% soba i 32,31% postelja). U istoj godini španjolsko hotelijerstvo čini 25,67% ukupnih fizičkih kapaciteta (25,75% soba i 25,59% postelja), francusko 18,00% (18,14% soba i 17,87% postelja), grčko 11,26% (11,58% soba i 10,95% postelja), tursko 8,64% (8,50% soba i 8,79% postelja), hrvatsko 2,16% (2,13% soba i 2,18% postelja) i mađarsko 2,16% (2,01% soba i 2,31% postelja). U vremenskom intervalu od 2001. do 2010. najveću prosječnu godišnju stopu rasta broja soba ostvaruje tursko hotelijerstvo (5,44%).³⁸³ Propulzivne stope rasta bilježe i Španjolska (2,87%) i Grčka (2,44%). Istovremeno, broj soba u hrvatskom hotelijerstvu pada po prosječnoj godišnjoj stopi od -0,42%. Pozitivni trend zabilježen je u 2011. kada je, u odnosu na 2010., hrvatsko hotelijerstvo povećalo broj soba za 1,75%. Do sličnih rezultata dolazi se analizom broj postelja. Najveću prosječnu godišnju stopu rasta (2003–2010) ostvaruje Turska (5,61%). U razdoblju od 2001. do 2010. broj postelja u Španjolskoj prosječno godišnje raste po stopi od 3,29%, u Grčkoj po stopi od 2,57%, Italiji po stopi od 1,97%, Mađarskoj po stopi od 0,95% i Francuskoj po stopi od 0,40%. Od analiziranih

³⁸² Cf. infra grafikon 29 i 30.

³⁸³ Prosječna godišnja stopa rasta broja soba turskog hotelijerstva odnosi se na razdoblje 2003–2010.

zemalja samo hrvatsko hotelijerstvo bilježi prosječnu godišnju stopu pada broja postelja (-2,34%).

Grafikon 30: Broj postelja u skupini "Hoteli i sličan smještaj" izabranih zemalja i Hrvatske u razdoblju od 2001. do 2011.

Napomena: ES – Španjolska; FR – Francuska; IT – Italija; HU – Mađarska; EL – Grčka; TR – Turska; HR – Hrvatska; rezultati za Italiju i Mađarsku u 2011. su privremeni.

Izvor: Izradio autor – prema: ***: "Tourism: Capacity of collective tourist accommodation: establishments, bedrooms and bed-places (tour_cap)" 04.10.2012.

<<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/tourism/data/database>> (06.10.2012.); ***: **Turkish Hotel Sector - Turkey**, Travel & Tourism Analyst, Mintel, London, 2010., No. 4, p. 13; ***: **Compendium of Tourism Statistics: Data 2005-2009**, World Tourism Organization, Madrid, 2011., p. 398; ***: "Tourism statistics: Establishment Statistics - Ministry Licensed Establishments" <<http://www.kultur.gov.tr/EN,36575/ministry-licenced-establishments.html>> (06.10.2012.).

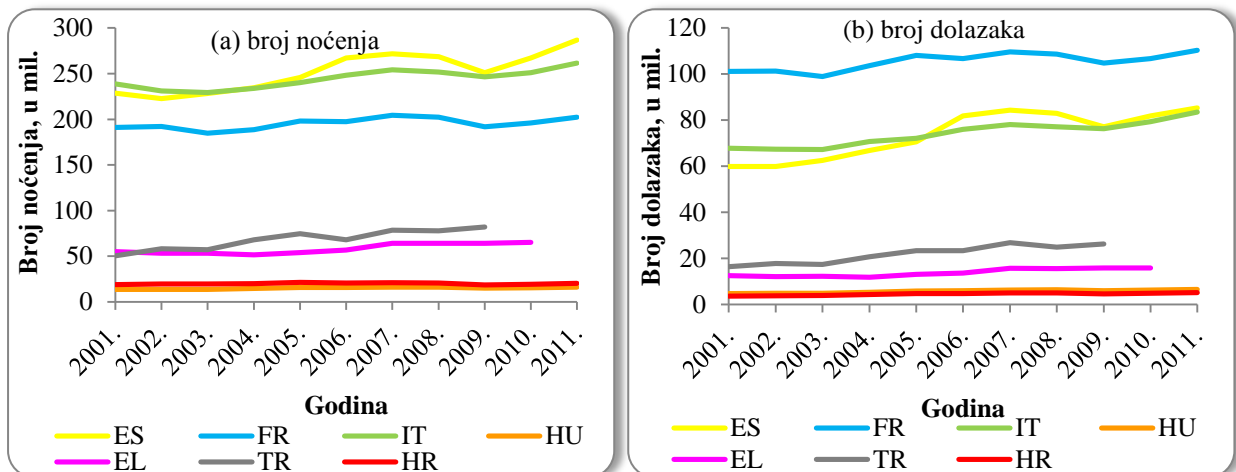
Više od 80% ukupno ostvarenih broja noćenja i dolazaka izabranih zemalja i Hrvatske ostvaruje se u Španjolskoj, Francuskoj i Italiji.³⁸⁴ U 2011. u Španjolskoj je u skupini "Hoteli i sličan smještaj" zabilježeno 286,74 mil. noćenja i 85,37 mil. dolazaka. Španjolsku slijede Italija sa 261,52 mil. noćenja i 83,50 mil dolazaka i Francuska sa 202,32 mil. noćenja i 110,26 mil. dolazaka. Ilustracije radi u hrvatskom hotelijerstvu, iste godine, ostvareno je 20,47 mil. noćenja i 5,25 mil. dolazaka. Najveće prosječne godišnje stope rasta broja noćenja pokazuje Turska. Ona je u razdoblju od 2001. do 2009. povećavala broj noćenja po prosječnoj godišnjoj stopi od 6,29%. Odmah iza nje nalazi se Grčka sa prosječnom godišnjoj stopom rasta broja noćenja (2001–2010) od 1,86%. Hrvatsko hotelijerstvo ostvaruje najmanju prosječnu godišnju stopu rasta broja noćenja i to od 0,12%. Ohrabrujući može biti podatak kako je hrvatsko hotelijerstvo u 2011., u odnosu na prethodnu godinu, povećalo broj noćenja za 5,80%. Ovaj rezultat svrstava hrvatsko hotelijerstvo na drugo mjesto po ostvarenoj stopi rasta odmah iza španjolskog (7,34%).

Detaljnija analiza ostvarenih noćenja prema zemlji podrijetla pokazuje iznimno visok udio inozemnih noćenja u Hrvatskoj, Turskoj i Grčkoj te znatno manji u Španjolskoj, Francuskoj, Italiji i Mađarskoj.³⁸⁵

³⁸⁴ Cf. infra grafikon 31.

³⁸⁵ Cf. infra grafikon 32.

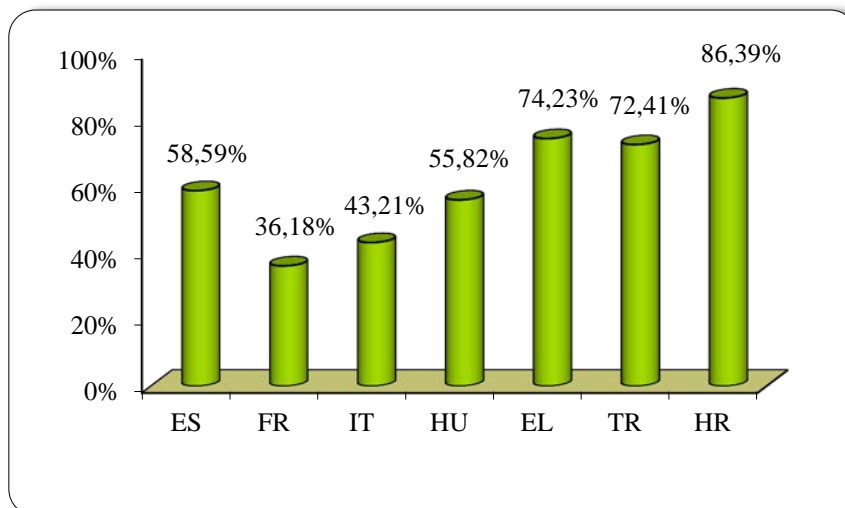
Grafikon 31: Ukupan broj noćenja i dolazaka u skupini "Hoteli i sličan smještaj" izabranih zemalja i Hrvatske u razdoblju od 2001. do 2011. (u mil.)

Napomena: ES – Španjolska; FR – Francuska; IT – Italija; HU – Mađarska; EL – Grčka; TR – Turska; HR – Hrvatska; N – noćenja; D – dolasci; rezultati za Italiju i Mađarsku u 2011. su privremeni.

Izvor: Izradio autor – prema: ***: "Tourism: Occupancy in collective accommodation establishments: domestic and inbound tourism (tour_occ)" 01.10.2012.
<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/tourism/data/database> (06.10.2012.); ***: **Compendium of Tourism Statistics: Data 2005-2009**, World Tourism Organization, Madrid, 2011., p. 398; ***: **Compendium of Tourism Statistics: Data 2000-2004**, World Tourism Organization, Madrid, 2006., p. 195.

Grafikon 32: Prosječni udio inozemnih noćenja u ukupno ostvarenim noćenjima izabranih zemalja i Hrvatske u razdoblju od 2001. do 2011.

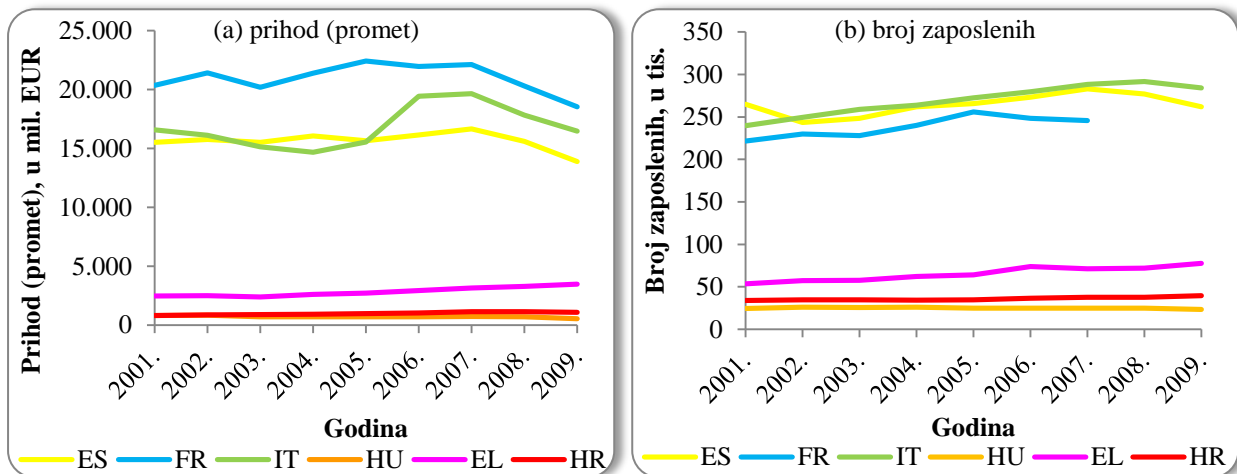
Napomena: ES – Španjolska; FR – Francuska; IT – Italija; HU – Mađarska; EL – Grčka; TR – Turska; HR – Hrvatska.

Izvor: Izradio autor – prema: ***: "Tourism: Occupancy in collective accommodation establishments: domestic and inbound tourism (tour_occ)" 01.10.2012.
<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/tourism/data/database> (06.10.2012.); ***: **Compendium of Tourism Statistics: Data 2005-2009**, World Tourism Organization, Madrid, 2011., p. 398; ***: **Compendium of Tourism Statistics: Data 2000-2004**, World Tourism Organization, Madrid, 2006., p. 195.

U razdoblju od 2001. do 2011. inozemni gosti u Hrvatskoj ostvarili su u prosjeku 86,39% ukupnoga broja noćenja. Visoki udio inozemnoga noćenja ostvaren je i u Grčkoj (74,23%) i Turskoj (72,41%). Ovako visoki udjeli inozemnih gostiju ukazuju na slabo razvijeno domaće tržište što je u pravilu posljedica životnoga standarda tih zemalja. Zemlje sa višim životnim standardom pokazuju veći udio domaćih odnosno manji udio inozemnih noćenja u ukupnim noćenjima. Udio inozemnih u ukupnim noćenjima bio je najmanji u Francuskoj. Francusko hotelijerstvo registriralo je u razdoblju od 2001. do 2011. prosječno 36,18% inozemnih noćenja.

Posljednja apsolutna mjera uspješnosti hotelijerstva izabranih zemalja i Hrvatske koja se koristi u komparativnoj analizi je prihod (promet) ostvaren u razdoblju od 2001. do 2009. Prihod (promet) hotelijerstva iskazan je u eurima. Za deflaciranje tekućih vrijednosti korišten je godišnji harmonizirani indeks potrošačkih cijena (HICP), a kao referentna godina odabrana je 2005.

Grafikon 33: **Prihod (promet) hotelijerstva (u mil. EUR, stalne cijene 2005=100) i broj zaposlenih (u tis.) izabranih zemalja i Hrvatske u razdoblju od 2001. do 2009.**

Napomena: ES – Španjolska; FR – Francuska; IT – Italija; HU – Mađarska; EL – Grčka; HR – Hrvatska; Za razdoblje do 2008. u primjeni je NACE Rev 1.1, a od 2008. NACE Rev 2. Do 2008. pod hotelijerstvom uključeni su rezultati skupine 55.1 (Hoteli) i 55.2 (Kampovi i druge vrste smještaja za kraći boravak), a od 2008. rezultati cijelog odjeljka 55 (Smještaj). Iznoseno vrijedi za sve zemlje osim za Grčku čiji su rezultati za 2008. iskazani u NACE Rev 1.1. Podaci o prihodu (prometu) hotelijerstva svih zemalja (osim Hrvatske) ne uključuju PDV. Jedini dostupni podatak za Tursku je onaj iz 2009. – 3.292 mil. EUR prihoda i 156 tis. zaposlenih.

Izvor: ***: "Structural business statistics - services: Annual detailed enterprise statistics on services (NACE Rev.1.1 H-K)", 22.08.2012, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database> (19.09.2012.); ***: "Structural business statistics - services: Annual detailed enterprise statistics for services (NACE Rev. 2 H-N and S95)", 18.09.2012, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database> (19.09.2012.); ***: **Statistički ljetopis RH** (razni brojevi), Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2002., p. 388, 2003., p. 401, 2004., p. 438, 2005., p. 435, 2006., p. 430, 2007., p. 438, 2008., p. 433.

U vremenskom intervalu od 2001. do 2009. francusko hotelijerstvo je u prosjeku ostvarilo prihod (promet) od 20,95 mlrd EUR. Talijanski hotelijeri su u prosjeku realizirali 16,82 mlrd EUR, a španjolski 15,63 mlrd EUR. Najmanji prosječni prihod generiralo je mađarsko hotelijerstvo – 718 mil. EUR. Hrvatska se nalazi na pretposljednem mjestu sa prosječno realiziranim prihodom od 992 mil. EUR. Grčki hotelijeri od 2001. do 2009. prosječno su godišnje povećavali prihod po stopi od 4,43%. Jednako dobre rezultate postižu i hrvatski hotelijeri koji u devetogodišnjem razdoblju prosječno godišnje povećavaju prihod po stopi od 3,64%. U drugim izabranim zemljama zabilježene su prosječne godišnje stope pada prihoda (Španjolska -1,40%, Francuska -1,16%, Italija -0,09%, Mađarska -0,32%).

Najviše djelatnika u hotelijerstvu zaposleno je u Italiji, a najmanje u Mađarskoj. Talijanski hotelijeri u prosjeku zapošljavaju 270 tisuća djelatnika dok Mađarski u prosjeku 25 tisuća. Hrvatsko je hotelijerstvo u prosjeku zapošljavalo 36 tisuća djelatnika.

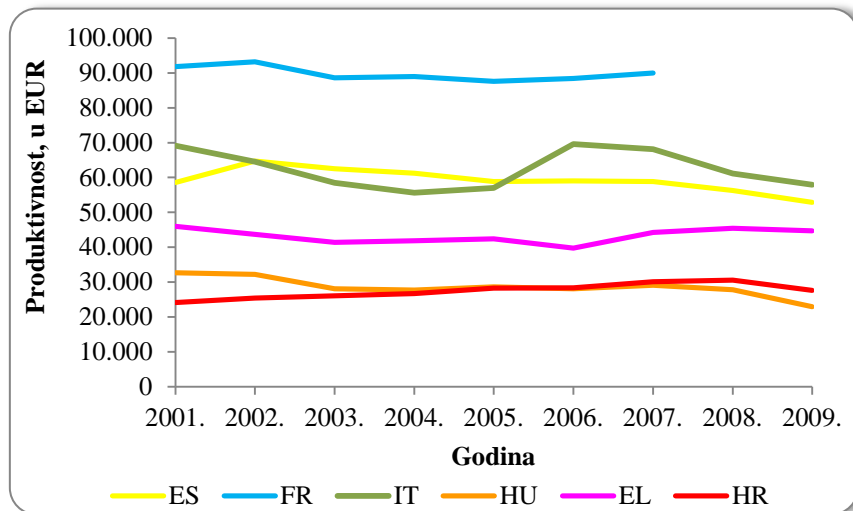
Apsolutni pokazatelji poslovanja hotelijerstva (broj soba, broj postelja, noćenja, dolasci, prihodi, broj zaposlenih) izabranih zemalja i Hrvatske upućuju na zaključak da hrvatsko hotelijerstvo ne stoji najbolje u odnosu na neposredno konkurentsko okruženje. Prema svim izračunatim apsolutnim mjerama hrvatsko hotelijerstvo pokazuje bolje rezultate jedino od mađarskog hotelijerstva, a ako se uzme u obzir da Mađarska nije Mediteranska zemlja, tada se može zaključiti da Hrvatska u odnosu na Mediteranske zemlje zauzima posljednje mjesto. Udio hrvatskoga hotelijerstva u ukupnoj sumi izabranih zemalja i Hrvatske prema pojedinim mjerama poprima sljedeće vrijednosti:

- ✓ prosječno 2,44% ukupnog broja soba (2001–2011),
- ✓ prosječno 2,79% ukupnog broja postelja (2001–2011),
- ✓ prosječno 2,38% ukupnog broja noćenja (2001–2009),
- ✓ prosječno 1,51% ukupnog broja dolazaka (2001–2009),
- ✓ prosječno 1,70% ukupno ostvarenih prihoda (2001–2009),
- ✓ prosječno 4,16% ukupno zaposlenih (2001–2009).

5.1.2. Usporedba ekonomskoga položaja hrvatskoga i hotelijerstva izabranih zemalja pomoću relativnih mjera uspješnosti poslovanja

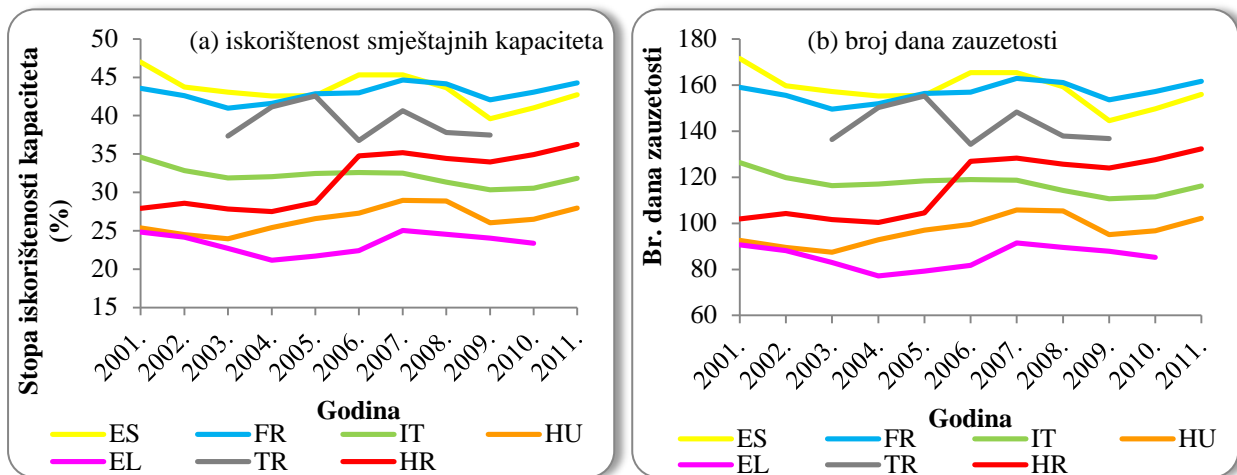
Ocjena ekonomskoga položaja hrvatskoga hotelijerstva, u odnosu na izabrane zemlje, pomoću relativnih mjera započinje analizom produktivnosti rada. Najbolju produktivnost rada pokazuje francusko hotelijerstvo koje u 2002. generirana na jednog zaposlenog čak 93.192 EUR prihoda (prometa). U razdoblju od 2001. do 2007. francuski hotelijeri u prosjeku su na jednog zaposlenog realizirali 89.991 EUR prihoda. Talijansko hotelijerstvo u vremenskom intervalu 2001–2009. na jednog zaposlenog prosječno realizira 62.400 EUR prihoda, španjolsko 59.224 EUR, grčko 43.301 EUR, a mađarsko 28.612 EUR. Hrvatsko hotelijerstvo u navedenom razdoblju generira najmanji prosječni prihod po zaposlenom – 27.497 EUR.

U vremenskom intervalu 2001–2009. jedino hrvatsko hotelijerstvo ostvaruje prosječnu godišnju stopu rasta produktivnosti rada – 1,68%. Sve druge zemlje bilježe prosječne godišnje stope pada produktivnosti rada. Među njima najveću prosječnu godišnju stopu pada ostvaruje mađarsko hotelijerstvo (-4,33%).

Grafikon 34: Produktivnost rada hotelijerstva izabranih zemalja i Hrvatske u razdoblju od 2001. do 2009. (u EUR)

Napomena: ES – Španjolska; FR – Francuska; IT – Italija; HU – Mađarska; EL – Grčka; HR – Hrvatska. Jedini dostupni podatak za Tursku je onaj iz 2009. – 21.037 EUR.

Izvor: Izračunao autor – prema grafikon 33.

Grafikon 35: Iskorištenost smještajnih kapaciteta skupine "Hoteli i sličan smještaj" izabranih zemalja i Hrvatske u razdoblju od 2001. do 2011.

Napomena: ES – Španjolska; FR – Francuska; IT – Italija; HU – Mađarska; EL – Grčka; TR – Turska; HR – Hrvatska; iskorištenost smještajnih kapaciteta = (br. noćenja * 100) / (br. ležajeva * 365); br. dana zauzetosti = 365 * iskorištenost smještajnih kapaciteta.

Izvor: Izračunao autor – prema grafikon 30 i 31.

Stopa iskorištenosti smještajnih kapaciteta, mjerena brojem ležajeva, kreće se u intervalu između 21,15% i 45,32%. Najveću stopu iskorištenosti u prosjeku je imala Španjolska. U razdoblju od 2001. do 2011. ona, u prosjeku, iznosi 43,32%, zatim slijedi Francuska sa prosječnom stopom od 42,98% i Turska sa prosječnom stopom od 39,10%.³⁸⁶ Najmanju prosječnu godišnju stopu iskorištenosti smještajnih kapaciteta pokazuje Grčka

³⁸⁶ Za Tursku promatrano razdoblje je 2003–2009.

(23,40%)³⁸⁷. Hrvatsko hotelijerstvo je u razdoblju od 2001. do 2011. ostvarivalo prosječnu stopu iskorištenosti smještajnih kapaciteta od 31,81% čime se našlo iza Francuske, Španjolske, Turske, Italije, ali ispred Grčke i Mađarske.

Za ocjenu ekonomskoga položaja hotelijerstva izabranih zemalja i Hrvatske odbrana su, osim do sada već korištenih, dva uobičajena pokazatelja uspješnosti:

- ✓ Prosječno ostvarena dnevna cijena sobe (engl. *Average Daily Rate* – ADR). Izračunava se na način da se godišnji prihod smještaja podijeli sa godišnjim brojem prodanih smještajnih jedinica u hotelu.
- ✓ Prihod po raspoloživoj sobi (engl. *Revenue per Available Room* – RevPAR). Izračunava se kao godišnji na način da se godišnji prihod smještaja podijeli sa brojem smještajnih jedinica u hotelu ili kao dnevni na način da se prosječno ostvarena dnevna cijena smještajne jedinice pomnoži sa godišnjom zauzetosti smještajne jedinice.

U razdoblju do 2008. sve izabrane zemlje i Hrvatska pokazuju trend rasta ADR-a. Raspoloživi podaci pokazuju da najveći ADR u razdoblju od 2006. do 2008. ostvaruju talijanski hoteli. U 2006. od siječnja do kraja kolovoza talijanski hoteli ostvarili su ADR od 130,60 EUR, a u 2008. za cjelogodišnje razdoblje ADR od 139,30 EUR. U 2008. posebno valja istaknuti dobar rezultat turskih hotelijera koji za prvih jedanaest mjeseci ostvaruju ADR od 122,26 EUR. Ovakav rezultat smješta Tursku ispod Italije, a ispred Španjolske, SAD-a, Azije, Europe te Australije i Oceanije. U 2006., za prvih osam mjeseci, zabilježene su sljedeće vrijednosti ADR-a:

- ✓ Španjolska – 86,60 EUR,
- ✓ Francuska – 76,50 EUR,
- ✓ Mađarska – 89,40 EUR,
- ✓ Hrvatska (cjelogodišnje razdoblje) – 51,47 EUR,
- ✓ Europa – 96,50 EUR,
- ✓ SAD (za prvih sedam mjeseci) – 77,67 EUR,
- ✓ Australija – 100,60 EUR.

³⁸⁷ Razdoblje od 2001. do 2010.

Tablica 47: Financijski pokazatelji korištenja raspoloživih kapaciteta u hotelijerstvu izabranih zemalja i Hrvatske (odabrane godine)

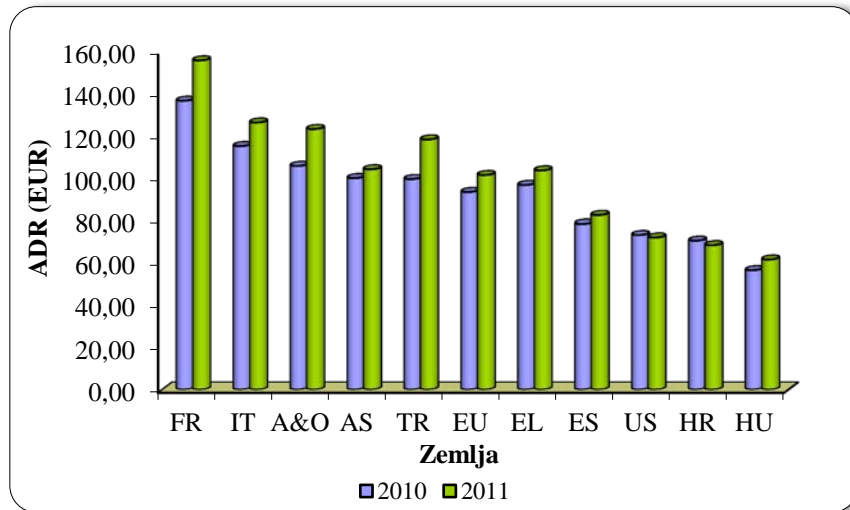
Zemlja	Godina Pokazatelj	1992. ^{a)}	1993. ^{a)}	1997.	1998.	2002. ^{b)}	2003. ^{b)}	2006. ^{c)}	2007. ^{c)}	2008. ^{d)}	2009. ^{d)}	2010. ^{e)}	2011. ^{e)}	2012. ^{f)}
		USD	USD	USD	USD	EUR	EUR	EUR	EUR	EUR	EUR	EUR	EUR	EUR
Španjolska	ADR	179,08	130,62	75,54	73,29	86,60	91,30	103,64	97,87	78,56	82,61	102,1
	RevPAR	62.796	49.727	63,50	60,80	57,80	60,50	71,99	64,28	46,12	51,76	74,97
Francuska	ADR	203,79	189,03	112,00	104,98	76,50	80,70	136,66	155,75	...
	RevPAR	80.769	67.798	46,40	45,50	51,80	55,90	90,39	104,41	...
Italija	ADR	144,01	113,26	130,60	137,60	139,33	123,08	115,20	126,36	149,5
	RevPAR	63.225	48.863	75,60	70,40	86,10	88,70	70,23	64,31	64,06	74,21	85,14
Mađarska	ADR	35,13	44,19	89,40	94,40	56,72	61,77	...
	RevPAR	60,40	62,60	29,49	34,94	...
Grčka	ADR	100,36	91,25	96,80	103,70	...
	RevPAR	54.186	49.011	51,40	57,86	...
Turska	ADR	98,76	103,95	122,26	111,04	99,60	118,33	...
	RevPAR	40.139	47.943	80,02	65,90	63,62	77,51	...
Hrvatska	ADR	36,57	37,00	42,67	46,01	51,47	59,47	65,83	64,72	70,72	68,56	69,91
	RevPAR	12.125	12.924	23,20	27,60	28,99	26,20	30,00	30,1	31,30
Europa	ADR	77,16	66,39	84,24	87,67	99,73	...	96,50	102,30	106,11	94,23	93,47	101,52	104,56
	RevPAR	38.363	32.250	71,13	78,69	66,62	...	65,50	70,40	69,13	57,59	57,31	64,81	68,69
SAD	ADR	54,33	55,54	112,81	117,82	87,93	...	77,67	75,18	73,04	70,49	73,38	72,23	83,28
	RevPAR	17.794	21.105	52,07	...	50,13	48,39	44,14	38,89	44,87	39,40	52,45
Azija	ADR	84,51	75,30	105,67	77,40	100,64	91,27	100,05	104,25	104,91
	RevPAR	36.985	31.565	98,14 ^{g)}	62,72	67,94	53,42	62,99	67,00	67,57
Australija i Oceanija	ADR	85,53	72,17	94,66	91,70	78,99	...	100,60	108,75	97,27	92,21	105,82	123,26	135,52
	RevPAR	33.138	30.025	68,18	85,83 ^{h)}	53,08	...	73,97	83,50	70,27	64,83	74,33	87,92	98,14

Napomena: ADR – prosječna ostvarena cijena sobe; RevPAR – (dnevni) prihod smještaja po raspoloživoj smještajnoj jedinici; a) – RevPAR izračunat kao godišnji; b) – vrijednosti iskazane za europske zemlje i Europu uključuju PDV, RevPAR za Španjolsku, Francusku, Italiju i Mađarsku obuhvaća razdoblje od siječnja do lipnja, RevPAR za Hrvatsku iskazan kao godišnji; c) – Podaci za SAD obuhvaćaju razdoblje od siječnja do srpnja, za europske zemlje i Europu od siječnja do kraja kolovoza (uključuje PDV), podaci za Australiju i Oceaniju odnose se samo na Australiju; d) – podaci za Tursku obuhvaćaju razdoblje od siječnja do studenog, podaci za SAD uključuju Kanadu i Meksiko e) – Podaci obuhvaćaju razdoblje od siječnja do lipnja, podaci za Hrvatsku prognozirani (Horwath); f) Podaci obuhvaćaju razdoblje od siječnja do kolovoza, podaci za SAD uključuju Kanadu i Meksiko, podaci za Hrvatsku prognozirani (Horwath).

Izvor: Todd, G., Mather, S.: **The international hotel industry: Corporate strategies and global opportunities**, The Economist Intelligence Unit, London, 1995., p. 30-35; Cooke, D., Day, M. (Eds.): **The International Hotel Industry: Corporate strategies and global opportunities**, Travel & Tourism Intelligence, London, 2001., p. 32-39; ***: **The International Hotel Industry**, Travel & Tourism Intelligence, London, 2003., p. 31-56; ***: **The International Hotel Industry**, Travel & Tourism Intelligence, London, 2007., p. 111-132; ***: **International Hotel Industry – September 2011**, Mintel Group Ltd, London, 2011., p. 13-16; ***: **Turkish Hotel Sector – Turkey**, Travel & Tourism Analyst, Mintel International Group Ltd, London, 2010., No. 4, p. 12; ***: **Poslovanje hotelijerstva u Hrvatskoj** (razni brojevi), Horwath Consulting Zagreb, Zagreb, 2004., p. 5, 2010., p. 8-9; Čizmar, S.: "Hotelijerstvo Hrvatske" <http://web.efzg.hr/dok/TUR/avlahov//SC_P4_Hotelijerstvo%20Hrvatske%20PREZ_2011.pdf> (13.10.2012.); ***: **Global Hotel Review – Media Version** (razni brojevi), STR Global, London, 2010., p. 1, 2012., p. 3.

Ostvaren ADR hrvatskih hotelijera za 2006. bio je znatno manji od ADR-a kojega su ostvarile konkurentske zemlje za prvih osam mjeseci iste godine. Prosječni ADR u Europi bio je za 87,49% veći od onoga ostvarenog u Hrvatskoj. U 2009. u odnosu na 2008. sve prikazane zemlje pokazuju pad ADR-a. Oporavak ADR slijedi u 2011. kada većina zemlja pokazuje trend rasta u odnosu na isto razdoblje prethodne godine.

Grafikon 36: **Prosječno ostvarena dnevna cijena sobe (ADR) u izabranim zemljama i Hrvatskoj za razdoblje 2010–2011. (u EUR)**

Napomena: FR – Francuska; IT – Italija; A & O – Australija i Oceanija; AS – Azija; TR – Turska; EU – Europa; EL – Grčka; ES – Španjolska; US – Sjedinjene Američke Države; HR – Hrvatska; HU – Mađarska. Podaci se odnose na razdoblje od siječnja do lipnja. Podaci za Hrvatsku su prognozirani (Horwath) i odnose se na cjelogodišnje razdoblje.

Izvor: Izradio autor – prema: tablica 47.

U 2011. godini najveći ADR ostvaruju hoteli u Francuskoj (155,75 EUR), a najmanji oni u Mađarskoj (61,77 EUR). Francuski hotelijeri povećali su ADR u odnosu na 2010. za 13,97%, a mađarski za 8,90%. U 2011. Europa u prosjeku ostvaruje ADR od 101,52 EUR što je za 40,55% više u odnosu na SAD te 2,62% i 17,64% manje u odnosu na Aziju i Australiju i Oceaniju. Iznadprosječni europski ADR od europskih zemalja osim Francuske ostvaruju i:

- ✓ Italija – 126,36 EUR (rast od 9,69% u odnosu na prethodnu godinu),
- ✓ Turska – 118,33 EUR (rast od 18,81% u odnosu na prethodnu godinu),
- ✓ Grčka – 103,70 EUR (rast od 7,13% u odnosu na prethodnu godinu).

Istraživanje Horwath Consulting-a "Poslovanje hotelijerstva u 2010." predviđa kretanje ADR-a u Hrvatskoj, za 2010., na razini 70,72 EUR te za 2011. na razini 68,56 EUR. Ovakvi rezultati svrstavanju Hrvatsku na pretposljednje mjesto u okviru odabranih zemalja.

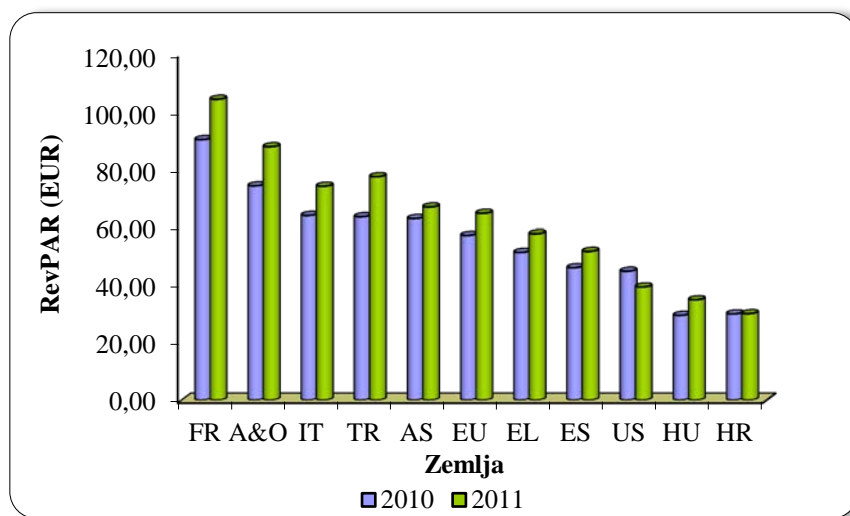
Prvih osam mjeseci 2012. potvrđuje trend rasta ADR-a u svim analiziranim zemljama. Dostupni podaci pokazuju najveći ADR u Italiji (149,50 EUR), a najmanji u Hrvatskoj³⁸⁸ (69,91 EUR). Prosječni realizirani ADR u Europi, za spomenuto razdoblje, iznosi 104,56 EUR, u Sjevernoj Americi (SAD, Kanada i Meksiko) 83,28 EUR, u Aziji 104,91 EUR, a u Australiji i Oceaniji 135,52 EUR.

³⁸⁸ Prognoza Horwath Consulting-a za cjelogodišnje razdoblje.

Prihod po raspoloživoj sobi (RevPAR) bilježi rast u 2007. u odnosu na 2006. u svim analiziranim zemljama. Izuzetak predstavlja SAD koji u 2007. bilježi RevPAR od 48,39 EUR što je za 3,47% manje u odnosu na isto razdoblje prethodne godine. Treba napomenuti kako RevPAR iskazan u USD u 2007. za SAD pokazuje trend rasta u odnosu na 2006. pa se može zaključiti kako pad u EUR je najviše posljedica aprecijacije EUR-a prema USD. U 2008. najveći cjelogodišnji RevPAR postižu turski hotelijeri (80,02 EUR), a zatim slijede španjolski (71,99 EUR) pa hotelijeri iz Australije i Oceanije (70,27 EUR), talijanski hotelijeri (70,23 EUR), azijski hotelijeri (67,94 EUR), sjevernoamerički hotelijeri (44,14 EUR) i naposljetku hrvatski hotelijeri (28,99 EUR).

Pad RevPAR-a obilježava 2009. i 2010., a oporavak slijedi u 2011.

Grafikon 37: **Prihod po raspoloživoj sobi (RevPAR) u izabranim zemljama i Hrvatskoj za razdoblje 2010–2011.**

Napomena: FR – Francuska; A & O – Australija i Oceanija; IT – Italija; TR – Turska; AS – Azija; EU – Europa; EL – Grčka; ES – Španjolska; US – Sjedinjene Američke Države; HU – Mađarska; HR – Hrvatska. Podaci se odnose na razdoblje od siječnja do lipnja. Podaci za Hrvatsku su prognozirani (Horwath) i odnose se na cjelogodišnje razdoblje.

Izvor: Izradio autor – prema: tablica 47.

Francusko hotelijerstvo u prvih šest mjeseci 2011. postiže RevPAR od 104,41 EUR što je za 18,76% više u odnosu na drugi najbolji postignuti rezultat godine – Australija i Oceanija (87,92 EUR). U istoj razdoblju u Europi je realiziran prosječni RevPAR od 64,81 EUR. Bolje rezultate od europskog prosjeka, osim Francuske, realiziraju Italija (74,21 EUR), Turska (77,51 EUR) i Azija (67,00 EUR). Najniže zabilježeni RevPAR je onaj iz Hrvatske (30,10 EUR). Valja istaknuti kako je riječ o prognozi Horwath Consulting-a za cjelogodišnje razdoblje. Ovaj podatak je za hrvatsko hotelijerstvo poražavajući, ako se zna da Mađarska (pretposljednja na listi analiziranih zemalja) za prvih šest mjeseci realizira RevPAR od 34,94 EUR.

Dostupni podaci za prvih osam mjeseci 2012. potvrđuju daljnji trend rasta RevPAR-a. Najveći RevPAR postignut je u Australiji i Oceaniji (98,14 EUR), a najniži u Sjevernoj Americi (52,45 EUR). Prognozirana vrijednost RevPAR-a za Hrvatsku iznosi 31,30 EUR. Italija je za prvih osam mjeseci postigla RevPAR od 85,14 EUR, a Španjolska od 74,97 EUR.

Zaključno valja istaknuti da komparativna analiza relativnih mjera uspješnosti hrvatskoga hotelijerstva i izabranih zemalja upućuje na lošiji ekonomski položaj hrvatskoga hotelijerstva u odnosu na neposrednu konkurenciju. Prosječna produktivnost rada hrvatskoga

hotelijerstva u razdoblju od 2001. do 2009. u iznosu od 27.497 EUR generiranoga prometa po zaposleniku svrstava hrvatsko hotelijerstvo na pretposljednje mjesto od ukupno sedam analiziranih zemalja. Temeljem stope iskorištenosti smještajnih kapaciteta, mjerene brojem soba, hrvatsko hotelijerstvo zauzima solidno četvrto mjesto od ukupno sedam analiziranih zemalja. Prema financijskim pokazateljima korištenja raspoloživih kapaciteta (ADR i RevPAR) hrvatsko hotelijerstvo zauzima pretposljednje ili posljednje mjesto (ovisno o promatranoj godini i pokazatelju) među analiziranim konkurentskim zemljama.

5.2. MJERE EKONOMSKE POLITIKE IZABRANIH ZEMALJA I REPUBLIKE HRVATSKE

Loše rezultate hrvatskoga hotelijerstva u odnosu na konkurenciju treba tražiti u nepovoljnijem makroekonomskom i poslovnom okruženju koji izravno utječe na konkurentnost. Čini se opravdano pažnju posvetiti instrumentima kao što su PDV, tečaj i kamatna stopa koji neposredno utječu na makroekonomsko i poslovno okruženje u kojem hrvatsko hotelijerstvo djeluje. Daljnja analiza nameće potrebu da se istraže donesene mjere navedenih instrumenata u izabranim zemljama te iste usporede s onima u Hrvatskoj.

5.2.1. Porez na dodanu vrijednost

Porez na dodanu vrijednost smatra se važnim instrumentom fiskalne politike. Donesene mjere u izabranim zemljama i Hrvatskoj pokazuju trend rasta poreznih stopa od 1998. do 2012.³⁸⁹ Rjeđe promjene stopa PDV-a, u promatranim godinama, bilježe Italija, Francuska, Turska i Španjolska, a češće Mađarska, Hrvatska i Grčka. Sve analizirane zemlje primjenjuju uz standardnu (osnovnu) stopu PDV-a i sniženu stopu PDV-a na usluge smještaja. Prosjek analiziranih godina ukazuje da najveću prosječnu standardnu stopu PDV-a ima Mađarska (24,0%), a najmanju Španjolska (16,5%). Ostale zemlje, u razdoblju od 1998. do 2012., bilježe sljedeće prosječne standardne stope PDV-a:

- ✓ Hrvatska – 22,6%,
- ✓ Italija – 20,1%,
- ✓ Grčka – 19,9%,
- ✓ Francuska – 19,7%,
- ✓ Turska – 17,0%.

Izabrane zemlje donesenim mjerama PDV-a na usluge smještaja osiguravaju veću konkurentsku prednost svojim hotelijerstvima u odnosu na hrvatsko hotelijerstvo. U vremenskom intervalu od 1998. do 2012. najveću prosječnu stopu PDV-a na usluge smještaja pokazuju Mađarska (16,6%) i Hrvatska (14,5%). U istom razdoblju Francuska ostvaruje prosječnu stopu PDV-a na usluge smještaja od 5,7%, Španjolska od 7,3%, Grčka od 8,1%, Italija od 10,0% i Turska od 12,0%.

³⁸⁹ Cf. infra tablica 48.

Tablica 48: Standardna i stopa poreza na dodanu vrijednost na usluge smještaja u izabranim zemljama i Hrvatskoj (odabrane godine)

Godina Zemlja	1998.		2002.		2003.		2007.		2008.		2010.		2011.		2012.	
	S	H	S	H	S	H	S	H	S	H	S	H	S	H	S	H
Španjolska	16,0	7,0	16,0	7,0	16,0	7,0	16,0	7,0	16,0	7,0	16,0	7,0	18,0	8,0	18,0	8,0
Francuska ^{a)}	20,6	5,5	19,6	5,5	19,6	5,5	19,6	5,5	19,6	5,5	19,6	5,5	19,6	5,5	19,6	7,0
Italija ^{b)}	20,0	10,0	20,0	10,0	20,0	10,0	20,0	10,0	20,0	10,0	20,0	10,0	20,0	10,0	21,0	10,0
Mađarska ^{c)}	25,0	12,0	25,0	12,0	25,0	15,0	20,0	20,0	20,0	20,0	25,0	18,0	25,0	18,0	27,0	18,0
Grčka ^{d)}	18,0	8,0	18,0	8,0	18,0	8,0	19,0	9,0	19,0	9,0	21,0	10,0	23,0	6,5	23,0	6,5
Turska	10,0	10,0	18,0	18,0	18,0	18,0	18,0	18,0	18,0	8,0	18,0	8,0	18,0	8,0	18,0	8,0
Hrvatska ^{e)}	22,0	22,0	22,0	22,0	22,0	22,0	10,0	22,0	10,0	23,0	10,0	23,0	10,0	25,0	10,0	

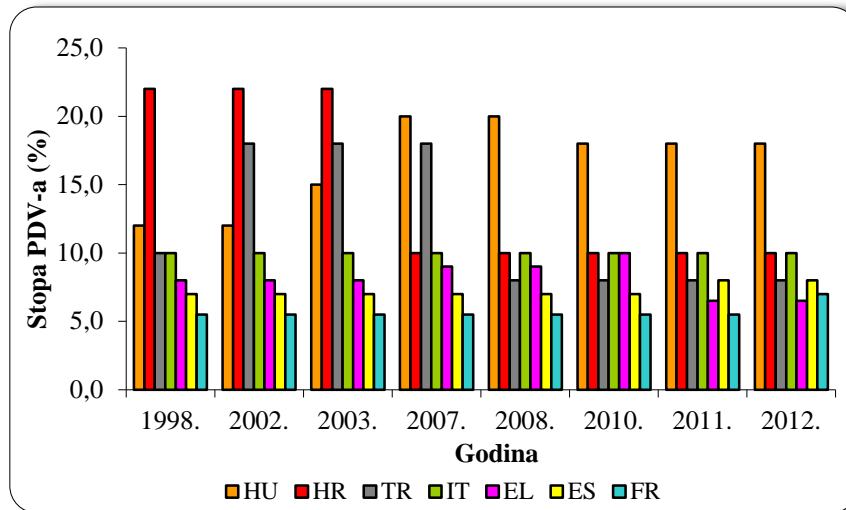
Napomena: S – standardna (osnovna) stopa PDV-a; H – stopa PDV-a na usluge smještaja; a) – u 2010., 2011. i 2012. standardna stopa PDV-a za prekomorske regije i Korziku iznosi 8,5% i 8,0% respektivno. U istom razdoblju stopa PDV-a na usluge smještaja za Korziku iznosi 2,1%; b) – od 01. 09. 2012. u primjeni je standardna stopa PDV-a od 23,0% i stopa PDV-a na usluge smještaja od 12,0%; c) – u 2010., 2011. i 2012. stopa PDV-a na usluge smještaja od 18,0% primjenjuje se u slučajevima kada se noćenje prodaje skupa sa uslugom doručka i polupansiona. Ukoliko se usluga doručka i polupansiona prodaje odvojeno od cijene noćenja tada je u primjeni stopa PDV-a od 25,0%; d) – u 2002., 2003., 2007., 2008. za određene otoke u Egejskom moru primjenjuje se standardna stopa PDV-a od 13,0% i stopa PDV-a na usluge smještaja od 6,0%. U 2010. za određene otoke u Egejskom moru primjenjuje se standardna stopa PDV-a od 15,0% i stopa PDV-a na usluge smještaja od 7,0%. U 2011. i 2012. za određene otoke u Egejskom moru primjenjuje se standardna stopa PDV-a od 16,0% i stopa PDV-a na usluge smještaja od 5,0%.; e) – u 2002. i 2003. na usluge organiziranog boravka koje se plaćaju doznakama iz inozemstva primjenjuje se stopa PDV-a na usluge smještaja od 0,0%.

Izvor: Groenendijk, N.: **Tax co-ordination and the enlargement of the European Union**, Paper presented at the International Conference "Institutions in transition", ZMAR/IMAD, Bled (Slovenia), September 24-26, 1998; Kuliš, D., Miljenović, Ž.: **Estimate of revenues from the value added tax in the Republic of Croatia**, Occasional Paper No. 2, Institute of Public Finance, 1997, p. 12; ***: **A Reduced VAT Rate for Tourism and Hospitality in Europe, Updated Version**, HOTREC, 1998. - prema: Durbarry, R.: **Tourism Taxes: Implications for Tourism Demand in the UK**, Review of Development Economics, Blackwell Publishing Ltd, Oxford, Vol. 12, 2008., No. 1, p. 32; ***: "Turkish Taxation System: Turkish Direct Taxation System" <<http://www.gib.gov.tr/index.php?id=469>> (14.10.2012.); ***: **A reduced VAT rate for Tourism and Hospitality in Europe: March 2002**, HOTREC, Brussels, 2002., p. 8; ***: **A reduced VAT rate for Tourism and Hospitality in Europe: An urgent call for the adoption of the July 2003 Commission proposal in relation to VAT rates**, HOTREC, Brussels, 2005., p. 12; ***: **VAT table: Rates as of 1 January 2007**, HOTREC, Brussels, 2007. - prema: Kosi, T., Bojnec, Š.: **Tax competitiveness of Croatia and Slovenia as tourist destinations**, 4th International Conference "An Enterprise Odyssey: Tourism - Governance and Entrepreneurship, University of Zagreb, Faculty of Economics and Business, Cavtat (Croatia), June 11-14, 2008, p. 591; ***: **Reduced VAT rates: A must for a sustainable European hospitality industry**, HOTREC, Brussels, 2008., p. 14; ***: "VAT table - Rates as of 1 January 2010", 25.02.2011. <http://www.hotrec.eu/Documents/Document/20110906174431-D-1209-496-DM-VAT_Table_as_of_January_2010_with_graphs.pdf> (14.12.2012.); ***: "VAT table - Rates as of 1 January 2011", 30.03.2011. <http://www.hotrec.eu/Documents/Document/20110906174157-D-0111-003-DM-VAT_table_as_of_January_2011.pdf> (14.12.2012.); ***: "VAT table - Rates as of 1 January 2012", 26.06.2012. <http://www.hotrec.eu/Documents/Document/20120626121635-D-1211-291-DM-VAT_table_as_of_January_2012.pdf> (14.12.2012.).

U 1998., 2002. i 2003. najveća stopa PDV-a na usluge smještaja zaračunavala se u hrvatskom hotelijerstvu. No, treba napomenuti kako se u razdoblju od 2001. do 2005. na usluge organiziranog boravka koje su se plaćale doznakama iz inozemstva primjenjivala stopa od 0,0%. Struktura ostvarenog prometa hotelskih poduzeća prema kanalima prodaje u 2005. pokazuje da je udio prometa od stranih agencija iznosio 45,7%, a ako se tome pridoda i udio prometa od agencija posrednika tada udio prometa od organiziranoga inozemnog boravka

doseže 56,1%.³⁹⁰ Snižena stopa na organizirani promet inozemnih gostiju pozitivno je djelovala na ekonomski položaj hrvatskih hotelijera (porast broja noćenja, prometa, itd.). U 2003., 2004. i 2005. hrvatsko hotelijerstvo posluje sa pozitivnim stopama neto marže profita.

Grafikon 38: **Stope poreza na dodanu vrijednost na usluge smještaja u izabranim zemljama i Hrvatskoj (odabrane godine)**

Napomena: HU – Mađarska; HR – Hrvatska; TR – Turska; IT – Italija; EL – Grčka; ES – Španjolska; FR – Francuska.

Izvor: Izradio autor – prema: tablica 48.

Najniža stopa PDV-a na usluge smještaja u 1998., 2002. i 2003. primjenjuje se u Francuskoj (5,5%). Nisku stopu PDV-a na usluge smještaja imaju Španjolska (7,0%), Grčka (8,0%) i Italija (10,0%). Mađarski hotelijeri naplaćuju stopu PDV-a na usluge smještaja u visini od 12,0%, a turski u visini od 18,0%. Od 2007. Mađarska ima najveću stopu PDV-a u hotelijerstvu. Stopa PDV-a na usluge smještaja u Hrvatskoj od 2006. iznosi 10,0% čime se Hrvatska izjednačuje po stopi s Italijom. Veću konkurentsku prednost pred hrvatskim hotelijerima sa stajališta poreznog opterećenja (PDV-a na usluge smještaja) imaju:

- ✓ Turska (od 2008. stopa PDV-a na usluge smještaja iznosi 8,0%),
- ✓ Grčka (2008. stopa PDV-a na usluge smještaja iznosi 9,0%, 2010. 10,0%, 2011. i 2012. 6,5%),
- ✓ Španjolska (2008. i 2010. stopa PDV-a na usluge smještaja iznosi 7,0%, 2011. i 2012. 8,0%),
- ✓ Francuska (2008., 2010., 2011. stopa PDV-a na usluge smještaja iznosi 5,5%, 2012. 7,0%).

Posebno valja istaknuti primjer Grčke čiji selektivni pristup hotelijerstvu dovodi do uvođenja niže stope PDV-a na usluge smještaja na određenim otocima u Egejskom moru (2002., 2003., 2007., 2008. stopa iznosi 6,0%, 2010. 7,0%, a 2011. i 2012. 5,0%). Prepoznata važnost turizma u Grčkoj ne ostaje samo na deklarativnoj razini već se mjerama ekonomske politike nastoji poboljšati konkurentski položaj grčkih hotelijera. U tom kontekstu u razdoblju 2011. i 2012. (teška financijska situacija Grčke) unatoč rastu standardne stope PDV-a (s

³⁹⁰ Ivandić, N., Gatti, P.: **Učinci promjene oporezivanja dodane vrijednosti na poslovanje hotelskih poduzeća u 2006. godini**, Institut za turizam, Zagreb, 2008., p. 17.

21,0% u 2010. na 23,0% u 2011. i 2012.) snižena stopa PDV-a na usluge smještaja pada u 2011. i 2012. u odnosu na 2010. i to s 10,0% na 6,5%.

5.2.2. Kamatna stopa

Kratkoročna i dugoročna financiranja poslovanja hotelijerstva ovise dobrim djelom o kretanju kamatnih stopa na tržištu kapitala. Kamatne stope važan su instrument poticanja investicija i potrošnje pa u tom kontekstu djeluju na ponudu (hotele) i potražnju (turiste). Većina hotelskih poduzeća potrebna financijska sredstva pribavlja putem poslovnih banaka pa je stoga potrebno analizirati kretanje kamatnih (kratkoročnih i dugoročnih) stopa koje su poslovne banke odobravale.

Tablica 49: Prosječne godišnje kratkoročne kamatne stope poslovnih banaka na odobrene kredite trgovačkim društvima u izabranim zemljama i Hrvatskoj u razdoblju od 1995. do 2012.

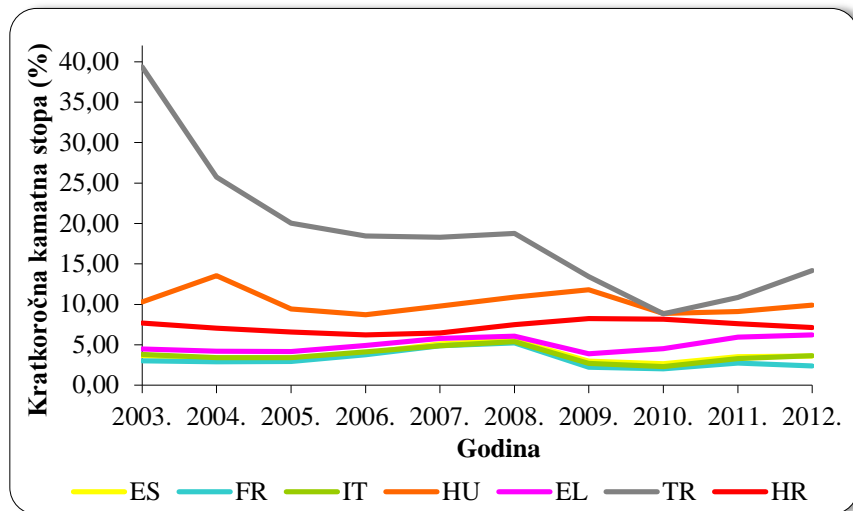
Zemlja Godina	Španjolska	Francuska	Italija	Mađarska	Grčka	Turska	Hrvatska **
1995.	10,08	8,21	9,61	32,60	23,03	115,59	27,51
1996.	8,61	7,64	9,00	27,30	20,96	109,16	25,93
1997.	6,12	5,79	6,78	21,76	18,91	100,30	19,04
1998.	5,16	4,78	5,10	19,26	18,55	105,50	16,47
1999.	3,99	4,25	2,94	16,33	15,00	111,98	14,17
2000.	5,21	5,54	3,92	12,60	12,31	65,90	12,19
2001.	5,28	5,52	4,41	12,11	8,58	90,30	9,74
2002.	4,45	4,65	3,47	...	7,41	59,17	8,35
2003.	3,65	3,01	3,80	10,28	4,48	39,37	7,68
2004.	3,31	2,91	3,42	13,53	4,19	25,76	7,07
2005.	3,26	2,93	3,39	9,41	4,17	20,04	6,59
2006.	3,98	3,78	4,10	8,70	4,92	18,45	6,23
2007.	5,12	4,86	4,89	9,79	5,77	18,31	6,48
2008.	5,57	5,22	5,37	10,89	6,06	18,78	7,50
2009.	2,96	2,22	2,71	11,79	3,89	13,42	8,24
2010.	2,64	2,01	2,30	8,88	4,54	8,83	8,15
2011.	3,54	2,72	3,28	9,13	5,93	10,86	7,63
2012.*	3,59	2,38	3,65	9,91	6,20	14,17	7,15

Napomena: * – kratkoročne kamatne stope u 2012. za izabrane zemlje predstavljaju aritmetičku sredinu kamatnih stopa za prvih osam mjeseci godine, a za Hrvatsku prvih šest mjeseci godine; ** - kratkoročne kamatne stope u Hrvatskoj odnose se na kunske kredite s valutnom klauzulom.

Izvor: ***: "MFI Interest rates: Loans", <<http://sdw.ecb.europa.eu/browse.do?node=9484266>> (14.10.2012.); ***: "MFI interest rates - Loans to non-financial corporations - monthly data", 03.09.2012. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database> (14.10.2012.); ***: "Retail bank interest rates - Historical data - annual data", 10.10.2012. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database> (14.10.2012.); ***: "Retail bank interest rates - Non harmonised series - monthly data", 22.09.2012. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database> (14.10.2012.); ***: "Tablica G2: Kamatne stope banaka na kunske kredite s valutnom klauzulom i na kredite odobrene u eurima", <http://www.hnb.hr/publikac/bilten/statisticki_pregled/g2.xls> (17.09.2012.).

Prosječne godišnje kratkoročne kamatne stope poslovnih banaka na odobrene kredite trgovačkim društvima u izabranim zemljama i Hrvatskoj u razdoblju od 1995. do 2012. kretale su se u intervalu od 115,59% do 2,01%. U većini izabranih zemalja kratkoročne kamatne stope najniže su u vremenskom intervalu 2009–2010. (poticanje investicijskog ciklusa i potrošnje s ciljem izlaska iz recesije) što i nije slučaj Hrvatske.

Grafikon 39: Kretanje prosječnih godišnjih kratkoročnih kamatnih stopa poslovnih banaka na odobrene kredite trgovačkim društvima u izabranim zemljama i Hrvatskoj u razdoblju od 2003. do 2012.

Napomena: ES – Španjolska; FR – Francuska; IT – Italija; HU – Mađarska; EL – Grčka; TR – Turska; HR – Hrvatska.

Izvor: Izradio autor – prema: tablica 49.

Iz grafikona je vidljivo da su kratkoročne kamatne stope u razdoblju od 2003. do 2012. u Hrvatskoj bile više u odnosu na Mediteransku konkurenciju (Španjolska, Francuska, Italija, Grčka). Izuzetak su Mađarska i Turska koje u prosjeku imaju veće kamatne stope na odobrene kratkoročne kredite. U razdoblju 2008–2009. kada većina izabranih zemalja povećava likvidnost u monetarnom sustavu provođenjem ekspanzivne monetarne politike Hrvatska djeluje prociklički stiskanjem monetarnog obruča. Restriktivna monetarna politika rezultira većim kamatnim stopama i manjom likvidnošću u sustavu. Skuplje investicijsko i tekuće održavanje svakako doprinosi rekordnim negativnim stopama neto marže profita hrvatskoga hotelijerstva koje su ostvarene u 2008. (-10,73%), 2009. (-10,15%) i 2010. (-17,78%). Lošiji kratkoročni kreditni uvjeti, sa stajališta tekućeg održavanja, u odnosu na neposrednu konkurenciju čine konkurentsku poziciju hrvatskih hotelijera nepovoljnijom.

Investicije u dugotrajnu imovinu hotelijera dobrim dijelom ovise i ocijeni posuđenoga novca. Prosječne godišnje dugoročne kamatne stope poslovnih banaka na odobrene kredite trgovačkim društvima u izabranim zemljama i Hrvatskoj u razdoblju od 1995. do 2012. kretale su se u intervalu od 104,96% (Turska) do 2,71% (Italija).

Analizirano razdoblje od 2001. do 2010. pokazuje najveću prosječnu godišnju stopu pada dugoročnih kamatnih stopa u Turskoj (-18,87%). Trend pada prisutan je i u ostalim izabranim zemljama:

- ✓ Španjolska – -7,09%,
- ✓ Italija – -6,11%,
- ✓ Francuska – -5,18%,

- ✓ Mađarska – -3,57%,
- ✓ Grčka – -3,52%

U istom vremenskom intervalu dugoročne kamatne stope u Hrvatskoj prosječno su godišnje padale po stopi od -1,38%.

Tablica 50: **Prosječne godišnje dugoročne kamatne stope poslovnih banaka na odobrene kredite trgovačkim društvima u izabranim zemljama i Hrvatskoj u razdoblju od 1995. do 2012.**

Zemlja Godina	Španjolska	Francuska	Italija	Mađarska	Grčka	Turska	Hrvatska
1995.	11,81	8,32	11,45	32,37	22,09	104,96	15,42
1996.	10,11	7,29	10,68	28,18	18,90	99,19	13,05
1997.	7,74	5,60	8,26	22,97	16,78	99,39	13,62
1998.	6,50	4,79	6,22	20,07	16,64	79,50	13,00
1999.	5,44	4,16	4,46	17,16	13,52	86,08	10,99
2000.	6,46	5,39	5,44	13,10	11,51	51,17	10,46
2001.	6,64	5,66	5,46	12,47	8,65	78,74	8,21
2002.	5,88	5,09	4,74	...	7,42	53,55	6,80
2003.	3,47	4,74	3,58	10,64	4,08	40,00	6,31
2004.	3,08	4,72	3,66	13,57	4,26	27,22	6,01
2005.	3,38	4,42	3,61	9,86	4,06	21,42	5,38
2006.	4,18	4,40	4,50	9,09	4,60	17,72	5,77
2007.	5,27	5,31	5,37	10,06	5,57	19,07	6,15
2008.	5,60	5,75	5,67	10,95	5,96	18,76	6,87
2009.	3,17	4,28	3,44	12,11	5,95	14,96	7,17
2010.	3,42	3,51	2,71	8,99	6,27	11,99	7,24
2011.	4,45	3,97	3,60	9,58	6,67	13,31	6,59
2012.	4,59	3,94	4,40	10,46	6,69	15,13	6,30

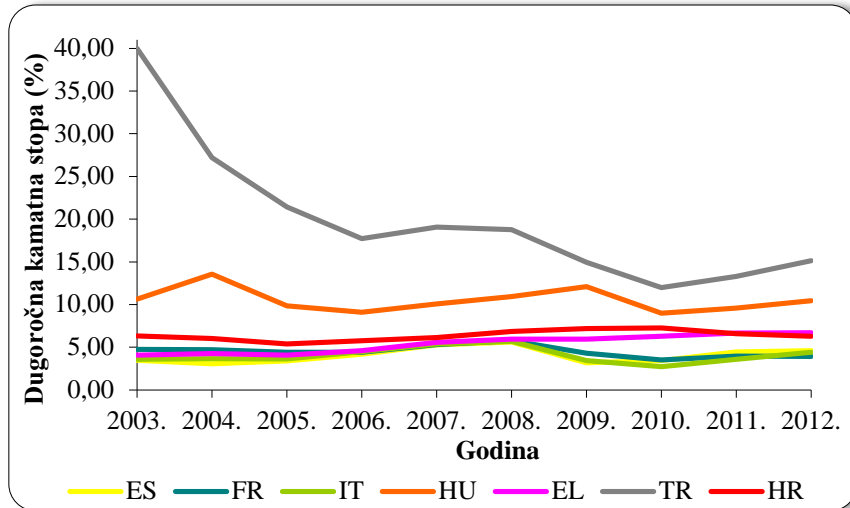
Napomena: * – dugoročne kamatne stope u 2012. za izabrane zemlje predstavljaju aritmetičku sredinu kamatnih stopa za prvih osam mjeseci godine, a za Hrvatsku prvih šest mjeseci godine; ** - dugoročne kamatne stope u Hrvatskoj odnose se na kunske kredite s valutnom klauzulom.

Izvor: ***: "MFI Interest rates: Loans", <<http://sdw.ecb.europa.eu/browse.do?node=9484266>> (14.10.2012.); ***: "MFI interest rates - Loans to non-financial corporations - monthly data", 03.09.2012. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database> (14.10.2012.); ***: "Retail bank interest rates - Historical data - annual data", 10.10.2012. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database> (14.10.2012.); ***: "Retail bank interest rates - Non harmonised series - monthly data", 22.09.2012. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database> (14.10.2012.); ***: "Tablica G2: Kamatne stope banaka na kunske kredite s valutnom klauzulom i na kredite odobrene u eurima", <http://www.hnb.hr/publikac/bilten/statisticki_pregled/g2.xls> (17.09.2012.).

Prosječne dugoročne kamatne stope u Hrvatskoj veće su od onih u Španjolskoj, Francuskoj, Italiji i Grčkoj. Izuzetak predstavljaju Turska i Mađarska čije su dugoročne kamatne stope u razdoblju od 2003. do 2012. veće od onih u Hrvatskoj. U 2011. i 2012. u Hrvatskoj zabilježene su dugoročne kamatne stope niže od onih u Grčkoj. Valja istaknuti kako je u vremenskom horizontu 2008–2010. kod konkurentskih zemalja zabilježen trend pada dugoročnih kamatnih stopa, a kod Hrvatske trend rasta istih. S druge strane u 2011., u odnosu na 2010., dugoročne kamatne stope u Hrvatskoj padaju dok kod većine konkurentskih zemalja rastu. Nepovoljnije kretanje dugoročnih kamatnih stopa u Hrvatskoj u odnosu na konkurenciju odrazilo se na bruto investicije u dugotrajnu imovinu. Prema kumulativu

ostvarenih bruto investicija u dugotrajnu imovinu u turizmu, u razdoblju od 2001. do 2011., Hrvatska se nalazi na pretposljednem mjestu, odmah iza Mađarske.

Grafikon 40: **Kretanje prosječnih godišnjih dugoročnih kamatnih stopa poslovnih banaka na odobrene kredite trgovačkim društvima u izabranim zemljama i Hrvatskoj u razdoblju od 2003. do 2012.**

Napomena: ES – Španjolska; FR – Francuska; IT – Italija; HU – Mađarska; EL – Grčka; TR – Turska; HR – Hrvatska.

Izvor: Izradio autor – prema: tablica 50.

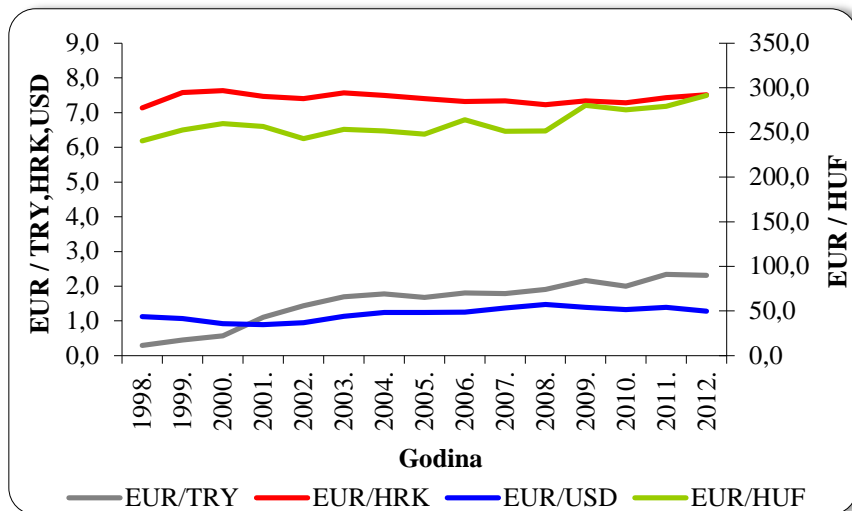
5.2.3. Tečaj

Promjene u deviznim tečajevima neposredno se odražavaju kroz poslovanje svih izvoznih djelatnosti. Hotelijerstvo u većini receptivnih zemalja poprima obilježja izvozne djelatnosti jer se veliki dio ukupnoga prihoda generira kroz inozemni promet. Aktivna politika tečaja može unaprijediti konkurentski položaj neke zemlje. Treba imati na umu kako promjena deviznoga tečaja neposredno utječe na realnu cijenu ulaznih inputa hotelijerstva te realnu cijenu koju inozemni gosti plaćaju za pruženu uslugu. Neposredno konkurentsko okruženje Hrvatske u razdoblju od 1998. do 2012. vodi aktivnu politiku tečaja.

S obzirom, da su Španjolska, Francuska, Italija, i Grčka dio Europske monetarne unije upravljanje monetarnom pa time i deviznom politikom prepustile su nadnacionalnoj instituciji – Europskoj centralnoj banci. Monetarna politika u tim zemljama vodi se jedinstveno pa će se u nastavku analizirati kretanje tečaja turske, mađarske i hrvatske nacionalne valute prema referentnoj valuti EUR. Euro je uzet kao referentna valuta iz razloga što većina inozemnih gostiju spomenutih receptivnih zemalja dolazi iz euro područja.

U razdoblju od 2001. do 2012. mađarska forinta deprecirala je prema euru nominalno za 13,53%, turska lira za 109,55%, hrvatska kuna za 0,60% i američki dolar za 43,11%. Iz ovoga daje se zaključiti kako su Mađarska i Turska koristile politiku tečaja kao instrument dok je Hrvatska stabilnost deviznog tečaja postavila kao krajnji cilj. Deprecijacija mađarske i turske valute prema euru činila je hotelijerstvo tih zemalja konkurentnijim u odnosu na hrvatsko. Ovu tvrdnju potvrđuju i izračunati indeksi kupovne snage eura prema nacionalnim valutama analiziranih zemalja.

Grafikon 41: **Prosječni godišnji nominalni devizni tečajevi HRK, TRY, USD i HUF prema EUR u razdoblju od 1998. do 2012.**

Izvor: Izradio autor – prema: ***: "Bilateral exchange rates: Euro/ECU exchange rates - annual data", 04.09.2012. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database> (14.10.2012.); ***: "Former euro area national currencies vs. euro/ECU - annual data", 19.10.2011. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database> (14.10.2012.); ***: "Tablica H9: Godišnji i mjesečni prosjeci srednjih deviznih tečajeva Hrvatske narodne banke", <http://www.hnb.hr/publikac/bilten/statisticki_pregled/h9.xls> (12.09.2012.); ***: "Bilateral exchange rates: Euro/ECU exchange rates - monthly data", 02.10.2012. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database> (14.10.2012.)

Izračun indeksa kupovne snage turista iz emitivnih zemalja u receptivnim zemljama izvršen je za tri vremenska intervala: 1998–2001., 2002–2006. i 2007–2011. Za receptivne zemlje odabrane su Grčka,³⁹¹ Mađarska, Turska i Hrvatska, a emitivno područje čine sve one zemlje koje kao svoju valutu koriste EUR.

Najprije je potrebno izračunati promjenu odnosa u tečajevima valuta.³⁹² U razdoblju od 1998. do 2001. vidljivo je da je vrijednost EUR prema GRD jačala za 3,03%, prema HUF za 6,66%, prema TRY za 275,30% i prema HRK za 4,65%. U 2006. u odnosu na 2002. EUR je nastavio jačati prema HUF (8,77%) i TRY (25,65%), ali slabiti prema HRK (-1,14%). U vremenskom horizontu 2007–2011. EUR je najviše ojačao prema TRY (30,86%), a najmanje prema HRK (1,34%). Promjene odnosa valuta djelom je i posljedica inflatornih pritisaka te je stoga za izračun indeksa kupovne snage turista potrebno promjene odnosa nominalnih tečajeva valuta korigirati s promjenama cijena. Navedeno deflacioniranje izvršit će se harmoniziranim indeksom potrošačkih cijena.³⁹³

³⁹¹ Indeks kupovne snage EUR-a u Grčkoj izračunat je samo za razdoblje 1998–2001. kada je još uvijek na snazi nacionalna valuta (GRD).

³⁹² Cf. infra tablica 51.

³⁹³ Cf. infra tablica 52.

Tablica 51: **Nominalni tečajevi izabranih zemlja prema euru i promjene odnosa u nominalnim tečajevima valuta u odabranim vremenskim intervalima**

Tečaj Godina	EUR/GRD	EUR/HUF	EUR/TRY	EUR/HRK
1998.	330,731	240,573	0,294	7,139
2001.	340,750	256,590	1,102	7,471
2002.	...	242,960	1,440	7,407
2006.	...	264,260	1,809	7,323
2007.	...	251,350	1,787	7,336
2011.	...	279,370	2,338	7,434
I _{2001./1998.}	103,03	106,66	375,30	104,65
I _{2006./2002.}	...	108,77	125,65	98,86
I _{2011./2007.}	...	111,15	130,86	101,34

Izvor: Izračunao autor – prema: ***: "Bilateral exchange rates: Euro/ECU exchange rates - annual data", 04.09.2012. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database> (14.10.2012.); ***: "Former euro area national currencies vs. euro/ECU - annual data", 19.10.2011. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database> (14.10.2012.); ***: "Tablica H9: Godišnji i mjesečni prosjeci srednjih deviznih tečajeva Hrvatske narodne banke", <http://www.hnb.hr/publikac/bilten/statisticki_pregled/h9.xls> (12.09.2012.); ***: "Bilateral exchange rates: Euro/ECU exchange rates - monthly data", 02.10.2012. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database> (14.10.2012.).

 Tablica 52: **Harmonizirani indeksi potrošačkih cijena (2005.=100) izabranih zemalja u odabranim godinama**

Zemlja Godina	Grčka	Mađarska	Turska	Hrvatska
1998.	80,10	62,28	11,77	80,13
2001.	87,26	82,15	45,64	90,53
2002.		86,46	67,07	92,83
2006.		104,03	109,28	103,29
2007.		112,28	118,85	106,04
2011.		134,79	161,22	118,49
I _{2001./1998.}	108,94	131,90	387,77	112,98
I _{2006./2002.}	...	120,32	162,93	111,27
I _{2011./2007.}	...	120,05	135,65	111,74

Izvor: ***: "Harmonised indices of consumer prices: HICP (2005=100) – annual data (average index and rate of change)", 16.07.2012. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database> (14.10.2012.).

Korigiranjem promjene odnosa nominalnih tečajeva prema euru, u odabranim vremenskim intervalima, promjenama harmoniziranih indeksa potrošačkih cijena dobiva se indeks kupovne snage turista iz emitivnih zemalja (euro područje) u receptivnim zemljama (Grčka, Mađarska, Turska i Hrvatska).³⁹⁴

³⁹⁴ Cf. infra tablica 53.

Tablica 53: Indeks kupovne snage turista u receptivnim zemljama

REC \ EMIT	Zemlje euro područja		
	I 2001./1998.	I 2006./2002.	I 2011./2007.
Grčka	94,58
Mađarska	80,86	90,40	92,59
Turska	96,79	77,12	96,47
Hrvatska	92,63	88,85	90,69

Napomena: EMIT – emitivne zemlje; REC – receptivne zemlje

Izvor: Izradio autor – prema: tablica 51 i 52.

Tablica pokazuje kako je u 2001. u odnosu na 1998. kupovna snaga turista iz zemalja euro zone pala u Grčkoj za -5,42%, Mađarskoj za -19,14%, Turskoj za -3,21%, a Hrvatskoj za -7,37%. Pad kupovne snage u 2006. u odnosu na 2002. manji je u Mađarskoj (-9,6%), a veći u Turskoj (-22,88%) i Hrvatskoj (-11,15%). U 2011. u odnosu na 2007. kupovna snaga turista čija je domaća valuta EUR najviše pada u Hrvatskoj (-9,31%), a najmanje u Turskoj (-3,35%). U Mađarskoj kupovna snaga turista iz emitivnih područja pada za -7,41%. Izračunati indeks kupovne snage pokazuje kako je deprecijacija nacionalnih valuta Mađarske, Turske i Grčke prema EUR ostavila gostima iz euro zone veću realnu kupovnu moć i veću mogućnost potrošnje. Hrvatska u analiziranom razdoblju provođenjem stabilne (fiksne) politike tečaja smanjuje svoju konkurentnu sposobnost spram kupovne moći svojih inozemnih gostiju koji dolaze iz euro zone.

Analizirani instrumenti ekonomske politike izabranih zemalja i Hrvatske pokazuju kako su donesene mjere u izabranim zemljama bile poticajnije od onih donesenih u Hrvatskoj. To potvrđuje i izvršena analiza postignutih rezultata poslovanja hotelijerstva izabranih zemalja. Prema svim analiziranim parametrima uspjeha hrvatski hotelijeri zauzimaju (ovisno o promatranoj mjeri uspjeha) posljednje ili pretposljednje mjesto u krugu izabranih zemalja. Ukoliko ne dođe do značajnijih promjena u vođenju ekonomske politike, a za hrvatsko hotelijerstvo posebno važnih instrumenata monetarne (kamatna stopa), fiskalne (PDV) i politike ekonomskih odnosa s inozemstvom (tečaj), moguće je očekivati daljnje narušavanje ekonomskoga položaja hrvatskoga hotelijerstva.

6. MODEL MEĐUOVISNOSTI KLJUČNIH SASTAVNICA EKONOMSKE POLITIKE I EKONOMSKOGA POLOŽAJA HOTELIJERSTVA

Dosadašnja je analiza pokazala kako vanjska ili eksterna okolina može djelovati poticajno ili ograničavajuće na ekonomski položaj poduzeća. Jedan od temeljnih preduvjeta "normalnoga" poslovanja jest sređeni poslovni i pravni okvir u zemlji u kojoj poduzeće djeluje. Stratešku ulogu u oblikovanju suvremenoga društva i stvaranju optimalnih uvjeta za gospodarstvo, a posebice nositelja njegova rasta i razvoja (privatni sektor), ima upravo država odnosno vlada kao predstavnik vlasti. Postizanje određenih ciljeva ostvaruje se primjenom odgovarajuće politike. Svjesne promjene određenih ekonomskih varijabli, koje vrše nositelji ekonomske politike, radi ostvarenja nekog konačnog cilja naziva se ekonomskom politikom. Procesom postizanja konačnog cilja potrebno je upravljati odnosno potrebno je odabrati adekvatnu i svrsishodnu ekonomsku politiku te instrumente koji stoje na raspolaganju za njegovo ostvarivanje.

6.1. MEĐUNARODNI PRIMJERI MEĐUOVISNOSTI ODABRANIH SASTAVNICA EKONOMSKE POLITIKE I TURIZMA U NOVIJEM RAZDOBLJU

Većina analiza ekonomskoga položaja na mikro razini obuhvaća analizu utjecajnih elemenata iz njegove interne ili unutarnje okoline, tj. okružja na koje poduzeće može utjecati. Makroekonomsko i poslovno okruženje koje kreira ekonomska politika u znatnoj mjeri utječe na ekonomski položaj svakoga poduzeća. Kada se govori o međuovisnosti ekonomskoga položaja i mjera-instrumenata ekonomske politike tada je zamjetno kako ne postoji puno radova (znanstvenoga i stručnoga karaktera) koje tretiraju spomenutu problematiku, a ako se naglasak stavi na specifičnu djelatnost kao što je hotelijerstvo, odnosno njene sastavne jedinice (hotelska poduzeća), tada je teže pronaći znanstveni ili stručni rad koji obrađuje problematiku utjecaja mjera ekonomske politike na ekonomski položaj poduzeća.

6.1.1. PDV kao sastavnica ekonomske politike

Broj radova koji obrađuju problematiku oporezivanja u turizmu raste od kraja 1980-ih, usporedno s povećavanjem poreznog opterećenja na djelatnosti koje sadržajno čine turizam. Rezultati istraživanja³⁹⁵ koje je proveo WTO (engl. *World Tourism Organization*) upućuju na postojanje više od 40 vrsta poreza koji se primjenjuju u turizmu od čega gotovo 75% neposredno plaćaju sami korisnici, a ostatak poduzeća. Nadovezujući se na prethodno spomenuto istraživanje G. Wason izdvaja sljedeće vrste poreza važne za turizam: ulazni i izlazni porezi, lučke, zrakoplovne i druge slične pristojbe i naknade, porezi na potrošnju, carine, akcize, porezi na osobni dohodak, porezi na usavršavanja, porezi na imovinu i porezi na dohodak poduzeća.³⁹⁶

³⁹⁵ ***: **Tourism Taxation: Striking a Fair Deal**, World Tourism Organization, Madrid, 1998.

³⁹⁶ Wason, G.: **Occasional Studies: Taxation and Tourism**, Travel and Tourism Analyst, Travel & Tourism Intelligence, London, 1998., No. 2, p. 84.

U podjeli poreza važnih za turizam M. McMahon koristi kriterij poreznog destinatarata. Prema tom kriteriju poreze dijeli na one koji se:³⁹⁷

1. izravno naplaćuju turistima: ulazni i izlazni porezi (npr. vize), naknade i pristojbe u zrakoplovnim i pomorskim lukama i prekograničnim prijelazima, PDV na usluge smještaja, porezi na promet, boravišne pristojbe, porezi na prijevoz, porezi na pružanje usluge hrane i pića, porezi na atrakcije, eko porezi,
2. izravno naplaćuju poduzećima: posebni porezi na promet (akcize), carine, porezi na imovinu, porezi na dohodak.

Važnost oporezivanja u turizmu prepoznaje i Svjetsko turističko vijeće (engl. *World Travel & Tourism Council – WTTC*) koji inicira stvaranje indeksa za praćenje promjena poreznih opterećenja na najčešće korištene turističke usluge – WTTC Tax Barometer. Indeks je prvi puta objavljen 1994. godine, a izgrađen je na bazi praćenja promjene poreznoga opterećenja na sastavne dijelove definiranoga standardiziranog putovanja koji se sastoji od troška:³⁹⁸

- ✓ međunarodnoga avionskog dolaska i odlaska,
- ✓ četiri noćenja u hotelu,
- ✓ peterodnevna iznajmljivanja automobila,
- ✓ dvanaest punih obroka.

Sastavni elementi indeksa nisu uvažavali promjenu cijena i tečaja (ona je fiksirana na razini 1994. godine).

Veliki dio znanstvenih radova istražuje ulogu poreza u turizmu kao izvora državnih prihoda, problematiku porezne incidence i poreznog izvoza. Valja navesti neka od provedenih empirijskih istraživanja na temu oporezivanja u turizmu:

- ✓ Istraživanja na bazi modela parcijalne ravnoteže (istražuju efekte na pojedinim sektorima i tržištima)³⁹⁹ – "Taxing International Tourism in West Africa", "The exportability of hotel occupancy and other taxes", "Taxing hotel room rental in the US", "Impacts of Room Taxes on the Lodging Industry", "The impact of the hotel room tax: an interrupted time series approach", "Incidence of the impacts of room taxes on the lodging industry", "Taxing tourism in developing countries".

³⁹⁷ McMahon, M.: "Tourism Taxation: No Such Thing As A Free Lunch?"

<<http://www.tcd.ie/Economics/SER/sql/download.php?key=197>> (18.10.2012.).

³⁹⁸ Myers, J., Forsberg, P., Holecek, D.: **A framework for monitoring global travel and tourism taxes: the WTTC Tax Barometer**, Tourism Economics, In Print Publishing Ltd, Herts (UK), Vol. 3, 1997., No. 1, p. 8-9.

³⁹⁹ Fish, M.: **Taxing international tourism in West Africa**, Annals of Tourism Research, Elsevier Science Ltd, Oxford, Vol. 9, 1982., No. 1; Fujii, E., Khaled, M., Mak, J.: **The exportability of hotel occupancy and other taxes**, National Tax Journal, National Tax Association, Washington, Vol. 38, 1985., No. 2; Mak, J.: **Taxing hotel room rental in the U.S.** Journal of Travel Research, SAGE Publications Ltd, London, Vol. 27, 1988. No. 1; Hiemstra, S. J., Ismail, J. A.: **Impacts of Room Taxes on the Lodging Industry**, Journal of Hospitality & Tourism Research, SAGE Publications Ltd, London, Vol. 14, 1990., No. 2; Bonham, C. et al.: **The impact of the hotel room tax: an interrupted time series approach**, National Tax Journal, National Tax Association, Washington, Vol. 42, 1992., No. 4; Hiemstra, S. J., Ismail, J. A.: **Incidence of the Impacts of Room Taxes on the Lodging Industry**, Journal of Travel Research, SAGE Publications Ltd, Vol. 31, 1993., No. 4.; Bird, R. M.: **Taxing tourism in developing countries**, World Development, Elsevier Science Ltd, Oxford, Vol. 20, 1992., No. 8.

- ✓ Istraživanja na bazi modela opće ravnoteže (istražuju efekte na sve sektore gospodarstva)⁴⁰⁰ – "The Economic Effects of Tourism in Spain", "Tourism's taxing times: value added tax in Europe and Denmark", "Modelling tourism impacts on small island economies: evidence from Cyprus, Malta and Mauritius", "Economics of Tourism Taxation: Evidence from Mauritius", "Taxing Tourism in Spain: Results and Recommendations".

Turizam se u mnogim zemljama smatra izvrsnim izvorom oporezivanja, ali i generiranja prihoda, zapošljavanja te zarađivanja deviza. Porezna načela jednakosti i efikasnosti od posebnoga su interesa kada je riječ o izučavanju oporezivanja u turizmu. Načelo jednakosti ili pravednosti (engl. *principle of equity*) objedinjuje u sebi načelo koristi (pojedinci trebaju biti oporezovani razmjerno koristi koju dobivaju od pruženih javnih usluga) i načelo platne sposobnosti (iznos poreza koji ljudi plaćaju mora biti povezan s njihovim dohotkom ili bogatstvom) pa stoga ljudi jednake platežne sposobnosti plaćaju jednaku razinu (horizontalna jednakost), a ljudi veće platežne sposobnosti višu razinu poreza (okomita jednakost).⁴⁰¹ Polazeći od naprijed navedenoga načela oporezivanje turizma u svojoj osnovni vrši preraspodjelu dohotka i to na relaciji inozemni turisti – lokalno stanovništvo te lokalno – lokalno stanovništvo. Načelo efikasnosti (engl. *efficiency principle*) govori o utjecaju poreza na promjene relativnih cijena i s tim povezanim narušavanjem tržišnog natjecanja. Efikasnim poreznim sustavom smatra se onaj koji minimizira neizbježno narušavanje tržišnog sustava.⁴⁰² Porezi mogu usmjeriti i promijeniti načine ponašanja potrošača, proizvođača i zaposlenih. Veliko porezno opterećenje brže smanjuje viškove proizvođačima i potrošačima od porasta poreznih prihoda što za posljedicu ima gubitak blagostanja. Efikasni porezni sustav nastojat će minimizirati gubitak blagostanja.

N. Gooroochurn i M. T. Sinclair na primjeru Mauricijusa dokazuju da oporezivanje turističkih djelatnosti rezultira boljom raspodjelom dohotka od oporezivanja drugih djelatnosti.⁴⁰³ Kao glavni razlog povećanoj efikasnosti N. Gooroochurn navodi sljedeće: povećana turistička potražnja povećava porezne prihode, a s time povezano smanjenje potrošačevog viška inozemnih turista se ne uzima u obzir prilikom mjerenja društvenoga blagostanja domaćeg stanovništva.⁴⁰⁴ R. Durbarry kazuje kako se s političkog stajališta oporezivanje turizma smatra najpoželjnijim načinom namicanja državnih prihoda, pošto turisti, u pravilu (posebice u slučaju inozemnih turista), nisu glasači u mjestima koje posjećuju.⁴⁰⁵

⁴⁰⁰ Blake, A.: "The Economic Effects of Tourism in Spain" <<http://fama2.us.es:8080/turismo/turismonet1/economia%20del%20turismo/espaa%F1a/ECONOMIC%20EFFECTS%20OF%20TOURISM%20IN%20SPAIN.PDF>> (19.10.2012.); Jensen, T. C., Wanhill, S.: **Tourism's taxing times: value added tax in Europe and Denmark**, Tourism Management, Elsevier Science Ltd, Oxford, Vol. 23, 2002.; Sinclair, T. M., Blake, A., Gooroochurn, N.: "Modelling Tourism Impacts on Small Island Economies: Evidence from Cyprus, Malta and Mauritius" <http://irfd.org/events/wfsids/virtual/papers/sids_tsinclairretal.pdf> (19.10.2012.); Gooroochurn, N., Sinclair, T. M.: **Economics of Tourism Taxation: Evidence from Mauritius**, Annals of Tourism Research, Elsevier Science Ltd, Oxford, Vol. 32, 2005., No. 2; Gago, A. et al.: "Taxing Tourism in Spain: Results and Recommendations" <http://dea.uib.cat/digitalAssets/123/123225_xlabandeira.pdf> (19.10.2012.).

⁴⁰¹ Samuelson, P. A., Nordhaus, W. D.: **Ekonomija**, 19. izdanje, op. cit. p. 312.

⁴⁰² McMahan, M.: "Tourism Taxation: No Such Thing As A Free Lunch?" <<http://www.tcd.ie/Economics/SER/sql/download.php?key=197>> (18.10.2012.).

⁴⁰³ Gooroochurn, N., Sinclair, T. M.: op. cit.

⁴⁰⁴ Gooroochurn, N.: "Tourism Taxation: A Theoretical and Empirical Investigation" <<http://www.iioa.org/pdf/Intermediate-2004/513.pdf>> (19.10.2012.), p. 20.

⁴⁰⁵ Durbarry, R.: **Tourism Taxes: Implications for Tourism Demand in the UK**, Review of Development Economics, Blackwell Publishing Ltd., Oxford, Vol. 12, 2008., No. 1, p. 34.

N. Gooroochurn i M. T. Sinclair navode sljedeće efekte oporezivanja turizma na blagostanje lokalnoga stanovništva u turističkoj destinaciji:⁴⁰⁶

- ✓ rast blagostanja biti će utoliko veći koliko je turistička potražnja neelastičnija u odnosu na domaću potražnju,
- ✓ rast blagostanja je veći što je udio turističke potražnje u ukupnoj potražnji veći,
- ✓ porast poreza u situaciji kada je potražnja inozemnih turista relativno više cjenovno elastična u odnosu na domaću potražnju i/ili kada je ponuda neelastična može imati negativne učinke,
- ✓ porast poreza u turizmu u situaciji kada je potražnja inozemnih turista relativno više neelastična u odnosu na domaću potražnju i kada je ponuda elastična može povećati blagostanje domaćeg stanovništva.

Donošenje odluke o visini i broju poreza u turizmu ne može se isključivo oslanjati na ideju o prihvatljivosti oporezivanja sa stajališta načela jednakosti i efikasnosti ili karakteristike poreznog izvoza (inozemni turizam). Šira (makroekonomska) slika treba uzeti u obzir utjecaj oporezivanja na promjene u BDP-u, investicijama, razini cijena i potrošnje, platnoj bilanci. Kako N. Gooroochurn i M. T. Sinclair ističu "iako oporezivanje turizma može generirati porezne prihode i unaprijediti distribuciju dohotka, dugoročno može ozbiljno ugroziti međunarodnu konkurentnost turističke destinacije i održivost samoga sektora".⁴⁰⁷ Visina poreznoga opterećenja često se povezuje s cjenovnom (i dohodovnom) elastičnošću potražnje. Mnoga provedena istraživanja upućuju na visoku cjenovnu elastičnost potražnje u turizmu. U nastavku navode se neki od izračunatih koeficijenata cjenovne elastičnosti turističke potražnje:

- ✓ cjenovna elastičnost međunarodnog turizma u UK procijenjena je na -1,28,⁴⁰⁸
- ✓ cjenovna elastičnost inozemnih turista u Italiji procijenjena je na -3,0,⁴⁰⁹
- ✓ cjenovna elastičnost turizma u Maleziji od -0,6 (kratkoročna) do -6,67 (dugoročna),⁴¹⁰
- ✓ cjenovna elastičnost inozemnih turista u Australiji: za UK -1,23, za Novi Zeland -0,93, za SAD -1,20, za Japan -2,04.⁴¹¹

Od svih primjenjivanih oblika poreza u turizmu opći porezi na promet smatraju se najzastupljenijima. Među njima, a posebice u europskih zemljama, najzastupljeniji je PDV kao vrsta svefaznog odnosno višefaznog neto poreza na promet.

Istraživanje M. McMahon-a o povezanosti PDV-a na usluge smještaja i ostvarenih turističkih prihoda upućuje na zaključak o negativnoj korelaciji.

⁴⁰⁶ Gooroochurn, N., Sinclair, M. T.: "The Welfare Effects of Tourism Taxation" <http://dipeco.economia.unimib.it/dems/corsi/662/altro/welfare_effects_of_tourism_taxation.pdf> (19.10.2012.).

⁴⁰⁷ Gooroochurn, N.: "Tourism Taxation: A Theoretical and Empirical Investigation" <<http://www.iioa.org/pdf/Intermediate-2004/513.pdf>> (19.10.2012.), p. 20.

⁴⁰⁸ Wason, G. et al.: **The Impact of Lower VAT Rates on UK Visitor Attractions and Accommodation**, Summary Report, The British Association of Leisure Parks, Piers and Attractions, London, 2008., p. 12.

⁴⁰⁹ Biagioli, A., Ortolani, G. G., Alivernini, A.: **The role of price factors for tourists from the euro zone: hints about the future of Italy's international receipts**, In Lennon, J. J. (Eds.) *Tourism statistics: international perspectives and current issues*, Continuum, London, 2003., p. 217-258.

⁴¹⁰ Habibi, F. et al.: **Dynamic Model for International Tourism Demand for Malaysia: Panel Data Evidence**, *International Research Journal of Finance and Economics*, Seychelles, Vol. 33, 2009., p. 215.

⁴¹¹ Divisekera, S.: **A model of demand for international tourism**, *Annals of Tourism Research*, Elsevier Science Ltd., Oxford, Vol. 30, 2003., No. 1, p. 41-44.

Tablica 54: Odnos između stope PDV-a na usluge smještaja i stope rasta međunarodnih turističkih prihoda za razdoblje od 1990. do 1996.

Zemlja	PDV na usluge smještaja (%)	Stopa rasta prihoda (%)
Austrija	10,0	4,0
Belgija	6,0	58,0
Danska	25,0	3,0
Finska	8,0	32,0
Francuska	5,5	40,0
Njemačka	16,0	53,0
Grčka	8,0	44,0
Irska	12,5	107,0
Italija	10,0	50,0
Nizozemska	6,0	72,0
Portugal	5,0	20,0
Španjolska	7,0	44,0
Švedska	12,0	25,0
UK	17,5	29,0

Izvor: McMahon, M.: "Tourism Taxation: No Such Thing As A Free Lunch?"
<<http://www.tcd.ie/Economics/SER/sql/download.php?key=197>> (18.10.2012.).

Negativna korelacija pokazuje kako su više stope PDV-a na usluge smještaja povezane s nižim stopama rasta prihoda od turizma. Izračunati koeficijent korelacije iznosi -0,27 što ne ukazuje na jaku vezu, ali autor isključujući stršeću (atipičnu) vrijednost za Irsku izračunava koeficijent korelacije od -0,54. Postojanje negativne veze između PDV-a i prihoda od turizma pokazuje se i u novijem istraživanju BALP-e (engl. *British Association of Leisure Parks*) za razdoblje od 1995. do 2005.⁴¹²

Irski slučaj ukazuje kako smanjenje stope PDV na turističke usluge može značajno povećati prihode od turizma. Početkom 1980-ih (1983) stopa PDV-a na usluge smještaja povećana je sa 18% na 23% što je rezultiralo zatvaranjem više od 10% hotela. Pad stope uslijedio je 1984. na 18% te 1985. na 10,0%. U 1990. stopa je povećana na 12,5%. Rezultati smanjenja stope PDV-a vidljivi su iz prethodne tablice. Smanjenje stope PDV-a nije bio jedini faktor koji je doprinio velikom rastu prihoda, ali prema mnogim turističkim stručnjacima svakako jedan od najutjecajnijih.⁴¹³

Promjena stope PDV-a na turističke usluge (usluge smještaja, pružanja usluge hrane i pića i sl.) ima posljedicu na zaposlenost, smanjenje/porast "sive" ekonomije, prihode (poduzeća i države), izvoz (broj ostvarenih inozemnih noćenja), (cjenovnu) konkurentnost.

⁴¹² Wason, G. et al.: op. cit., p. 8-9.

⁴¹³ Više o slučaju Irske cf. Wason, G.: **Occasional Studies: Taxation and Tourism**, Travel and Tourism Analyst, Travel & Tourism Intelligence, London, 1998., No. 2, p. 91.

Prethodno iznesenu tvrdnju potvrđuju neka od provedenih istraživanja:

- ✓ Studije⁴¹⁴ HOTREC-a (engl. *Hotels, Restaurants & Cafés in Europe*) "A reduced VAT rate for hospitality and tourism in Europe" i "Reduced VAT rates: A must for a sustainable European hospitality industry" navode sljedeće primjere utjecaja PDV-a na hotelijerstvo i restoraterstvo:
 - ⇒ Irska. Promjena stope PDV-a na usluge smještaja u 1980-im s 23% na 18% pa 10% te naposljetku 12,5% (1990.) doprinosi rastu broja zaposlenih. U 1982. hotelijerstvo Irske broji 26.000 zaposlenih, a u 1996. 42.000. Broj zaposlenih u restoraterstvo raste sa 7.500 zaposlenih (1984.) na 26.062 (1996.). Državni porezni prihod od PDV-a raste sa 254 mil. IEP u 1984. (stopa PDV-a iznosi 23%) na 818 mil. IEP u 1996. (stopa PDV-a iznosi 12,5%).
 - ⇒ Nizozemska. Porast stope PDV-a na usluge smještaja 1969. uzrokuje pad prihoda od 4%, rast cijena od 7% i sveukupno pogoršanje turističke bilance za 12%. Procjena je bila nizozemske vlade da bi porast snižene stope PDV-a na usluge smještaja te pružanja usluge hrane i pića izravno utjecalo na smanjenje broja zaposlenih za 17.000 radnih mjesta.
 - ⇒ Island. U 2007. islandska vlada je snizila stopu PDV-a na usluge smještaja sa 24,5% na 7% s jasno definiranim ciljem sniženja prodajnih cijena, rasta konkurentnosti i borbe protiv "sive" ekonomije.
 - ⇒ Studija nizozemskog konzultantskog poduzeća EIM iz 1999. Na uzorku sedam zemalja članica EU istraživanje je pokazalo da bi primjena snižene stope PDV-a na usluge hrane i pića u tim zemljama dovela do pada cijena od 6% te porasta prihoda od prodaje za 1,6%. Procijenjeno je da bi zaposlenost porasla za 1,5% ili 90.000 novih radnih mjesta.
 - ⇒ Studija Jacques Borel-a (2001). Smanjenje stope PDV-a na 5% do 10% rezultiralo bi stvaranjem novih 360.000 radnih mjesta u turizmu Belgije, Ujedinjenog Kraljevstva, Danske, Francuske, Njemačke, Grčke i Švedske. Istraživanje procjenjuje kako bi smanjenje stope PDV-a u Francuskoj na usluge hrane i pića na 5,5% dovelo do porasta prihoda za 12% (restorani), stvaranja 50.000 novih radnih mjesta i namicanja 305 mil. EUR prihoda od PDV-a.
 - ⇒ Studija Deloitte & Touche o utjecaju PDV-a na turizam Ujedinjenog Kraljevstva (1998.). Gubitak poreznih prihoda države od predloženoga smanjenja stope PDV-a na usluge smještaja sa 17,5% na 8% bi se kompenziralo povećanjem prihoda od poreza na dohodak fizičkih i pravnih osoba te smanjenjem transfernih plaćanja (razne naknade za nezaposlene, socijalna osiguranja i sl.). Prihodi od neizravnih učinaka bi rasli sa 426 mil GBP, u prvoj godini, na 753 mil GBP, u desetoj godini.
 - ⇒ Studija Sveučilišta u Linzu (1998). Studija je analizirala utjecaj potencijalnoga smanjenja stope PDV-a na usluge smještaja sa 10% na 5%. Istraživanje ukazuje kako bi se gubitak državnih prihoda zbog smanjenja stope PDV-a kompenzirao rastom naplaćenog PDV-a uslijed povećanoga broja noćenja u kombinaciji s multiplikativnim efektima povećane turističke aktivnosti.

⁴¹⁴ ***: **A reduced VAT rate for hospitality and tourism in Europe**, HOTREC, Brussels, 2005., p. 16-25;
***: **Reduced VAT rates: A must for a sustainable European hospitality industry**, HOTREC, Brussels, 2008., p. 19-33.

- ✓ Smanjenje stope PDV-a u Irskoj.⁴¹⁵ Tijekom 2011. Irska je smanjila stopu PDV-a na usluge smještaja i hrane s 13,5% na 9%. Uz ovu mjeru irska vlada kao stimulans razvoju turizma odlučila je smanjiti obvezu plaćanja doprinosa za socijalno osiguranje za 50%. Smanjenje se odnosi na zaposlenike s niskim primanjima. Naknade i pristojbe u zrakoplovnim i pomorskim lukama i prekograničnim prijelazima smanjene su za 10 eura. Pad stope PDV-a utjecao je na sniženje prodajnih cijena pa je tako prosječna godišnja cijena smještaja sa 115 eura pala na 110 eura što za sedmodnevno noćenje znači smanjenje troška od 35 eura.
- ✓ Visoka stopa PDV-a na usluge smještaja u Ujedinjenom Kraljevstvu.⁴¹⁶ Stručna udruženja u turizmu od 1993. provode kampanju za sniženje stope PDV-a na usluge smještaja, pružanja usluge hrane i pića te ulaznica za zabavne parkove. Stopa PDV-a na usluge smještaja i pružanja usluga hrane i pića od 2011. nalazi se na rekordno visokih 20%. Naime, Ujedinjeno Kraljevstvo ne primjenjuje sniženu stopu na turističke usluge. Sveukupno porezno opterećenje na turizam u UK procjenjuje se na 22% do 30% čime se ona svrstava u tri najoporezovanije turističke destinacije u svijetu (ispred nje nalaze se jedino Danska i Kina). Najnovije istraživanje (2011.) A. Blake-a pokazuje kako bi smanjenje PDV-a na 5%, za usluge smještaja i ulaznica u zabavne parkove, godišnje povećalo BDP za 4 mlrd GBP (godišnje), kreiralo 80.000 novih radnih mjesta (u razdoblju od 2 do 3 godine) i uprihodilo državnoj blagajni na račun PDV-a 2,6 mlrd GBP (u razdoblju od 10 godina). Istraživanje provedeno među 200 članova Britanskog udruženja hotelijera (engl. *British Hospitality Association* – BHA) pokazuje da bi britanski hotelijeri dio ostvarenih ušteda od smanjenja PDV-a usmjerili na nove investicije, usavršavanje i rast plaća djelatnika, ali glavninu (95%) na smanjenje prodajne cijene. Porast stope PDV-a u 2011. sa 17,5% na 20,0% ocijenilo je istraživanje TripAdvisor-a na uzorku od 3.200 ljudi diljem Europe. Rezultati pokazuju da je 24% ispitanika smatralo kako će rast PDV-a učiniti boravak u UK nedostupnim, 26% je bilo neodlučno po pitanju utjecaja rasta stope PDV-a na njihovu odluku o boravku u UK, a 24% domaćih ispitanika je smatralo da će rast stope učiniti odmor u UK preskupim. N. Kirby, vlasnik Langham hotela u Eastbourne-u naglašava da je rast stope PDV-a doveo do pada investicija, porasta broja otpuštenih djelatnika te smanjio broj gostiju zbog rasta prodajnih cijena.
- ✓ Istraživanje M. T. Sinclair, A. Blake i N. Gooroochurn.⁴¹⁷ Autori su u svom istraživanju primijenili CGE (engl. *Computable General Equilibrium*) model kako bi ispitali utjecaj povećanja turističke potražnje i PDV-a (na usluge smještaja) na gospodarstvo otočnih država – Malta, Cipar i Mauricijus. Autori pretpostavljaju rast stope PDV-a na usluge smještaja na 15% (u trenutku istraživanja sve države imaju manju stopu PDV-a na usluge smještaja). Rezultati pokazuju da bi porast stope PDV-a kratkoročno smanjio turističku

⁴¹⁵ McGrath, A.: "Irish hospitality welcomes 30 months of lower VAT" 08.07.2011.

<http://web.ebscohost.com/ehost/detail?sid=741a0880-c7d3-4ace-9bab-fc64163e3504%40sessionmgr13&vid=1&hid=24&bdata=Jmxhbm9aHlmc210ZT1laG9zdC1saXZl#db=bth&AN=63638773> (17.02.2012.).

⁴¹⁶ Kirby, N.: "VAT increase was madness" 05.08.2011.

<http://web.ebscohost.com/ehost/detail?sid=d1ef9d66-9d8c-4616-9cac-88760747d9cf%40Sessionmgr10&vid=1&hid=13&bdata=Jmxhbm9aHlmc210ZT1laG9zdC1saXZl#db=bth&AN=65089750> (23.03.2012.); ***: "Cut Tourism VAT – Boost British Jobs: Campaign Fact Sheet", November 2012, <http://www.cuttourismvat.co.uk/files//Cut%20Tourism%20VAT%20FACT%20SHEET%2022nov12.pdf> (11.11.2012.); Casal, P.: "Impact of the VAT rise on UK tourism", 28.01.2011., <http://blog.euromonitor.com/2011/01/impact-of-the-vat-rise-on-uk-tourism.html> (12.11.2012.); ***: *Annual Report 2011-12*, British Hospitality Association, London, 2011., p. 11.

⁴¹⁷ Sinclair, T. M., Blake, A., Gooroochurn, N.: "Modelling Tourism Impacts on Small Island Economies: Evidence from Cyprus, Malta and Mauritius" http://irfd.org/events/wfsids/virtual/papers/sids_tsinclairretal.pdf (19.10.2012.).

potrošnju Mauricijusa za -3,2%, Cipra za -0,5% i Malte za -0,9%. U dužem roku stope pada turističke potrošnje iznosile bi za Mauricijus -9,6%, Cipar -1,2% te Maltu -1,6%. Rast PDV-a u kratkom roku doveo bi do pada BDP-a Mauricijusa za -0,04%, Cipra za -0,01% te Malte za -0,04%. U dužem roku pad BDP-a iznosio bi -0,09%, -0,2%, -0,04% retrospektivno za Mauricijus, Cipar i Maltu.

- ✓ Utjecaj PDV-a na turizam Barbadosa.⁴¹⁸ Porast stope PDV-a na usluge smještaja krajem 1990-ih sa 5,0% na 7,5% rezultirao je rastom cijena smještaja u Barbadosu čineći tu destinaciju manje konkurentnom u odnosu na neposredno okruženje.
- ✓ Makroekonomski utjecaji sniženja PDV-a na talijansko hotelijerstvo i restoraterstvo.⁴¹⁹ M. Manenete i M. Zanette istražuju učinak smanjenja stope PDV-a na usluge smještaja i usluge pružanja hrane i pića sa 10% na 5%. Rezultati pokazuju kako bi spomenuto smanjenje imalo za posljedicu povećanje turističkih noćenja za (maksimalno) 3,15%, turističke potrošnje za 4,4% te bruto investicija u stalnu imovinu za 2,17%. Autori navode kako bi poduzeta fiskalna mjera otvorila 100.000 novih radnih mjesta od čega bi se u ugostiteljstvu otvorilo 38%, a u ostatku gospodarstvo preostali 62%.
- ✓ Utjecaj promjene stope PDV-a na turizam Španjolske.⁴²⁰ Istraživanje simulira promjene stope PDV-a na turističke usluge (usluge smještaja, pružanje usluga hrane i pića i slične usluge) u dva scenarija. Prvi predviđa rast stope PDV-a sa 7% na 12%, a drugi na 16%. Učinci promijenjenih stopa izračunati su ne samo za ugostiteljstvo već i za poljoprivredu, energetski sektor, proizvodne djelatnosti, građevinarstvo, druge uslužene djelatnosti, itd. U slučaju nastupa prvog scenarija predviđaju se sljedeće promjene: smanjenje BDP-a za -0,2%; smanjenje sveukupne zaposlenosti u gospodarstvu za -0,2%; smanjenje dohotka od rada (-0,8%) i kapitala (-0,5%); smanjenje proizvodnje u ugostiteljstvu za -2,9% i zaposlenosti za -3,3%; rast cijena u ugostiteljstvu za 3,50%; pad potrošnje inozemnih gostiju u ugostiteljstvu za -4,7%. Drugi scenarij predviđa sljedeće promjene: pad BDP-a za -0,48%; opći porast cijena (CPI) za 0,90% i porast cijena u ugostiteljstvu za 7%; smanjenje proizvodnje u ugostiteljstvu za -5,70%; pad potrošnje inozemnih gostiju u ugostiteljstvu za -9,05%.
- ✓ Utjecaj smanjenje stope PDV-a na hotelijerstvo Danske.⁴²¹ Autori simuliraju smanjenje stope PDV-a na usluge smještaja sa 25% na 12,5%. Kao rezultat simuliranog smanjenja stope PDV-a broj noćenja u hotelijerstvu raste za 6,0%, a turistička potrošnja za 5,4%. Učinci na razini turizma su nešto manji, a iznose: 1,5% rasta broja noćenja, 2,9% turističke potrošnje i 2,8% rasta broja zaposlenih u turizmu.

Od domaćih istraživača koji su se bavili problematikom oporezivanja u turizmu, s posebnim naglaskom utjecaja PDV-a, valja istaknuti D. Rollera, I. Talliana, S. Torbicu, N. Ivandića i P. Gatti. D. Roller ističe potrebu prilagođavanja poreznog sustava konkurentnim destinacijama, posebice onima iz Europe. Kako autor naglašava potrebno je primijeniti snižene i konkurentne stope PDV-a na usluge smještaja, pružanje usluga hrane i pića, ali i na

⁴¹⁸ Griffith, J.: **The impact of VAT on tourism in Barbados**, Working Papers, Presented at the Annual Review Seminar, Research Department, Central bank of Barbados, Bridgetown, 2000.

⁴¹⁹ Manente, M., Zanette, M.: **Macroeconomic Effects of a VAT Reduction in the Italian Hotels & Restaurants Industry**, Economic System Research, Routledge, New York, Vol. 22, 2010., No. 4.

⁴²⁰ Labandeira, X. et al.: **Taxing Tourism in Spain: Results and Recommendations**, Working Papers, Fondazione Eni Enrico Mattei, Milan, 2006., No. 40.

⁴²¹ Jensen, T. C., Wanhill, S.: **Tourism's taxing times: value added tax in Europe and Denmark**, Tourism Management, Elsevier Science Ltd, Oxford, Vol. 23, 2002.

hranu, poljoprivredne proizvode i druge proizvode koji nedvojbeno čine potrošačku košaricu turista.⁴²²

U svom magistarskom radu⁴²³ I. Tallian ističe sljedeće učinke PDV-a na turistički sektor: socijalni učinci, utjecaj na cijene i zaposlenost, utjecaj na prihode od turizma, utjecaj na konkurentnost, poticanje izvoza. Autorica posebno analizira utjecaj promjene stope PDV-a u hotelijerstvu Hrvatske početkom 2006. kada je ukinuta nulta stopa PDV-a na turističke usluge za inozemne goste u organiziranom boravku koje se plaćaju doznakama iz inozemstva. U svom istraživanju I. Tallian sumira stav strukovnih udruga u hrvatskom turizmu prema kojima bi stopa PDV-a na usluge smještaja i usluge pružanja hrane i pića trebala iznositi 6% i 10%, retrospektivno.

Detaljniju analizu učinka PDV-a na poslovanje hotelskih poduzeća proveli su N. Ivandić i P. Gatti.⁴²⁴ Studija pod naslovom "Učinci promjene oporezivanja dodane vrijednosti na poslovanje hotelskih poduzeća u 2006. godini" ocijenila je učinke promjene oporezivanja dodane vrijednosti na ostvarene poslovne prihode poduzeća u 2006. godini. Naime, od 01. siječnja 2001. godine do 31. prosinca 2005. godine na usluge organiziranoga boravka koje su se plaćale doznakama iz inozemstva, a koje uključuju usluge smještaja ili smještaja s doručkom, polupansiona ili punog pansiona u svim vrstama komercijalnih ugostiteljskih objekata, usluge agencijske provizije za navedene usluge, ture, transfere autobusima i plovilima, primjenjuje se stopa PDV-a od 0%. Stopa od 22% primjenjuje se na usluge organiziranog boravka koje su pružane domaćim turistima (usluge smještaja ili smještaja s doručkom, polupansiona ili punog pansiona u svim vrstama komercijalnih ugostiteljskih objekata i vezane usluge agencijske provizije) i individualnim gostima iz inozemstva (usluge koje nisu plaćene doznakom iz inozemstva) i za goste iz Hrvatske. Od 01. siječnja 2006. za navedene usluge u primjeni je stopa PDV-a od 10%. Autori utvrđuju da su hotelska poduzeća, temeljem promjene stope PDV-a na usluge smještaja, obračunala u 2006. godini 46 milijuna HRK više poreza nego što bi obračunala da nije bilo promjene stope PDV-a. Riječ je o dodatnom opterećenju koje čini 0,76% prihoda od prodaje proizvoda i usluga te ono prema autorima nije moglo samostalno generirati gubitak koji je ostvaren u 2006. u odnosu na 2005. No, autori zaključuju kako promjenu stope PDV-a treba promatrati i u širem kontekstu, tj. kontekstu gubitka konkurentske prednosti spram neposrednoga okruženja.

S. Torbica na primjeru hotelskoga poduzeća Hoteli Punat d.d. pokazuje kakav je učinak PDV-a na poslovanje jedne hotelske tvrtke.⁴²⁵ U analiziranom razdoblju od 1998. do 2000. stopa PDV-a na usluge smještaja iznosi 22%, a autor jasnim simulacijama ukazuje kako se pozitivni rezultati za hotelsko poduzeće ostvaruju tek pri stopi PDV-a od 10% (u svom radu autor koristi simulacijske stope PDV-a od 15%, 10% i 8%). Uvođenje nulte stope PDV-a u 2001. za određeni segment gostiju autor s gledišta poslovanja hotelskog poduzeća Hoteli Punat d.d. ocjenjuje nedostatnom. Naime, struktura gostiju po kanalima prodaje u 2000. ukazuje kako individualni gosti (na njih se ne primjenjuje nulta stopa) čine više od 80% ukupnih gostiju hotela. Autor zaključuje kako je stav većine hotelskih poduzeća da se uvede

⁴²² Roller, D.: **Tourism, fiscal policy & the possibilities**, 15th Biennial International Congress Hotel 2000: Tourism and Hospitality Management – Trends and Challenges for the Future, University of Rijeka, Faculty of Tourism and Hospitality Management, Opatija, 25-28 October 2000, p. 255-259.

⁴²³ Tallian, I.: **Porez na dodanu vrijednost na turističke usluge**, magistarski rad, Sveučilište u Rijeci, Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu, Opatija, 2009.

⁴²⁴ Ivandić, N., Gatti, P.: **Učinci promjene oporezivanja dodane vrijednosti na poslovanje hotelskih poduzeća u 2006. godini**, Institut za turizam, Zagreb, 2008.

⁴²⁵ Torbica, S.: **Utjecaj fiskalnog sustava na poslovanje hotelskih poduzeća u Republici Hrvatskoj**, magistarski rad, Sveučilište u Rijeci, Fakultet za turistički i hotelskih menadžment, Opatija, 2003.

linearna jednoznamenakasta stopa PDV-a koja bi učinila hrvatsko hotelijerstvo konkurentnim u odnosu na neposredno okruženje.

6.1.2. Tečaj kao sastavnica ekonomske politike

Postoje mnogobrojni inozemni i domaći radovi koji obrađuju značaj politike tečaja na cjelokupnih gospodarski razvoj. U tom kontekstu valja spomenuti neke od radova eminentnih hrvatskih ekonomskih stručnjaka:

- ✓ Politika intervalutarnog tečaja i zaštite u strategiji razvitka hrvatskoga gospodarstva.⁴²⁶ S. Zdunić i M. Grgić analiziraju politiku intervalutarnoga tečaja i zaštite u strategiji razvitka hrvatskoga gospodarstva.
- ✓ Politika tečaja i strukturno prilagođavanje u hrvatskoj privredi.⁴²⁷ G. Nikić analizira razne faktore koji utječu na razinu tečaja i posljedice koje otuda proizlaze za ekonomsku razmjenu s inozemstvom i za strukturne promjene u procesu privatizacije.
- ✓ Tečaj i troškovi funkcioniranja hrvatske ekonomije.⁴²⁸ Ž. Rohatinski analizira ekonomsku situaciju u Hrvatskoj koju karakterizira unutarnja ravnoteža na tržištu roba i usluga i na deviznom tržištu te vanjskotrgovinska neravnoteža i neravnoteža na tržištu novca i kredita. Autor zaključuje kako je aprecijacija tečaja smanjila tečajnu podršku izvozu.
- ✓ Učinci tečajne politike na gospodarstvo Hrvatske u razdoblju 1994–2005. godine.⁴²⁹ G. Santini analizira posljedicu politike fiksnoga tečaja na gospodarstvo Hrvatske. Autor zaključuje kako je fiksni tečaj HRK bio u funkciji smanjenja kamatnih stopa, rasta poreznih prihoda, ali i rasta deficita robne razmjene s inozemstvom te inozemnoga duga te se stoga fiksiranje tečaja kune pokazalo neučinkovitim.
- ✓ Kvaliteta proizvoda, produktivnost i ravnotežni tečaj.⁴³⁰ J. Tica ukazuje kako se rast kvalitete, a ne kvantitete izvoznih proizvoda, kod uspješnih tranzicijskih zemalja, može smatrati ključnim faktorom visokog stupnja korelacije između održivosti tekućeg računa platne bilance i snažne aprecijacije realnog tečaja.

Kada je riječ o turizmu tada promjena tečaja djeluje, prije svega, na promjene u broju noćenja (inozemnih) turista, veličinu ostvarenih prihoda od turizma, realnu prodajnu cijenu.⁴³¹ Aprecijacija tečaja djelovat će na smanjenje ostvarenih broja noćenja i pad prihoda od inozemnog turizma, dok će deprecijacija imati suprotan učinak. Politika tečaja iznimno je važna sa stajališta hotelskoga poduzeća pošto posredno utječe na njegov ekonomski položaj.

⁴²⁶ Zdunić, S., Grgić, M.: **Politika intervalutarnog tečaja u strategiji hrvatskog gospodarstva**, Ekonomski pregled, Hrvatsko društvo ekonomista, Ekonomski institut Zagreb, Zagreb, Vol. 46, 1995., No. 1-2, p. 49-110.

⁴²⁷ Nikić, G.: **Politika tečaja i strukturno prilagođavanje u hrvatskoj privredi**, Ekonomski pregled, Hrvatsko društvo ekonomista, Ekonomski institut Zagreb, Zagreb, Vol. 46, 1995., No. 11-12, p. 775-791.

⁴²⁸ Rohatinski, Ž.: **Tečaj i troškovi funkcioniranja hrvatske ekonomije**, Ekonomski pregled, Hrvatsko društvo ekonomista, Ekonomski institut Zagreb, Zagreb, Vol. 49, 1998., No. 1, p. 65-78.

⁴²⁹ Santini, G.: **Učinci tečajne politike na gospodarstvo Hrvatske u razdoblju 1994.-2005. godine**, op. cit., p. 1-30.

⁴³⁰ Tica, J.: **Kvaliteta proizvoda, produktivnost i ravnotežni tečaj**, Zbornik radova 20. tradicionalnog savjetovanja Hrvatskog društva ekonomista: Ekonomska politika Hrvatske u 2013. godini, Hrvatsko društvo ekonomista, 14.-16.11.2012., Opatija, p. 191-218.

⁴³¹ O utjecaju tečaja na promjene realnih cijena turističkih usluga cf. Tse, R. Y. C.: **Estimating the impact of economic factors on tourism: evidence from Hong Kong**, Tourism Economics, In Print Publishing Ltd, Herts (UK), Vol. 7, 2001., No. 3, p. 281-282.

Povezanost tečaja i turističkih noćenja i potrošnje u svom radu potvrđuje C. Greenwood.⁴³² On ističe da je ta povezanost i pod utjecajem drugih turističkih, potrošačkih i ekonomskih faktora. D. Mahmoudinia, E. S. Soderjani i F. Pourshahabi⁴³³ dokazuju da postoji dugoročna veza između gospodarskoga rasta, turističkih prihoda i tečaja na primjeru zemalja Srednjeg istoka i Sjeverne Afrike (engl. *Middle East and North Africa – MENA*). U dužem roku pokazuje se pozitivan utjecaj turističkih prihoda i tečaja na gospodarski rast te pozitivni utjecaj tečaja i gospodarskoga rasta na turistički prihod MENA zemalja. Test uzročnosti upućuje na dvosmjerni utjecaj između gospodarskoga rasta i turističkih prihoda te jednosmjerni utjecaj tečaja na gospodarski rast i turističke prihode MENA zemalja. Do sličnih zaključaka na primjeru Tunisa dolazi M. Belloumi.⁴³⁴ Većina istraživanja potvrđuje spomenutu povezanost, ali intenzitet utjecaj promjena tečaja na broj turističkih noćenja i potrošnju razlikuje se od istraživanja do istraživanja. Razlike u intenzitetu javljaju se s obzirom na svrhu putovanja, blizinu turističkog odredišta, pojedini tržišni segment. Analiza tečaja u pravilu podrazumijeva analizu realnog efektivnog tečaja. "Realni se efektivni tečaj ocjenjuje tako da se nominalni efektivni tečaj korigira indeksom promjena relativnih cijena".⁴³⁵ Korekcijom nominalnog tečaja za promjenu cijena u receptivnoj i emitivnoj zemlji dobiva se stvarna kupovna moć valute inozemnoga turista u nekoj turističkoj destinaciji.

Uzimajući u obzir paritet kupovne moći za turizam i kretanje nominalnog tečaja L. Dwyer, P. Forsyth i P. Rao⁴³⁶ u svome radu izračunavaju indeks cjenovne konkurentnosti Australije u odnosu na 19 konkurentskih zemalja. Promjena u indeksu cjenovne konkurentnosti rezultat je promjene u nominalnom tečaju, relativne promjene cijena u zemljama mjerene indeksom potrošačkih cijena i promjene cijena turističkog indeksa potrošačkih cijena. Usporedba promjene cjenovne konkurentnosti izabranih zemalja u odnosu na Australiju rađena je za 1985. i 1997. godinu. Rezultati pokazuju da su u 1997., u odnosu na 1985., Kanada, Južna Koreja, Indonezija, Tajland i Malezija povećali svoju cjenovnu konkurentnost u odnosu na Australiju te da su u svim zemljama zabilježene deprecijacije njihovih valuta u odnosu na AUD. Porast cjenovne konkurentnosti Južne Koreje, Indonezije i Tajlanda najvećim dijelom je posljedica promjene tečaja, dok je u slučaju Kanade i Malezije značajnu ulogu imala niža inflacija. Pad cjenovne konkurentnosti u odnosu na Australiju u 1997. imale su SAD, Novi Zeland, Njemačka, Italija, Francuska, Španjolska, Švicarska, Turska, UK, Japan, Tajvan, Hong Kong i Kina. Valute svih navedenih zemalja aprecirale su u odnosu na AUD. Uz to Novi Zeland, Italija, Španjolska, Turska, UK, Hong Kong i Kina imale su više stope inflacije u odnosu na Australiju

⁴³² Greenwood, C.: **How do currency exchange rates influence the price of holidays?**, Journal of Revenue and Pricing Management, Palgrave Macmillan, Basingstoke, Vol. 6, 2007., No. 4, p. 272-273.

⁴³³ Mahmoudinia, D., Soderjani, E.S., Pourshahabi, F.: **Economic Growth, Tourism Receipts and Exchange Rate in MENA Zone: Using Panel Causality Technique**, Iranian Economic Review, University of Teheran, Teheran, Vol. 15, 2011., No. 29, p. 129-146.

⁴³⁴ Belloumi, M.: **The Relationship between Tourism Receipts, Real Effective Exchange Rate and Economic Growth in Tunisia**, International Journal of Tourism Research, John Wiley & Sons Inc, Malden, Vol. 12, 2010., No. 5, p. 550-560 .

⁴³⁵ Nikić, G.: op. cit., p. 782.

⁴³⁶ Dwyer, L., Forsyth, P., Rao, P.: **Destination Price Competitiveness: Exchange Rate Changes versus Domestic Inflation**, SAGE Publications Ltd., London, Vol. 40, 2002., No. 3, p. 328-336.

Turistička putovanja čija je osnovna svrha odmor pokazuju visoku cjenovnu elastičnost pa će stoga promjene u realnom efektivnom tečaju biti bitni faktor koji određuje (inozemnu) turističku potražnju. Isto se ne može reći za poslovna putovanja koja pokazuju manju cjenovnu elastičnost (neelastičnost) pa je stoga i utjecaj promjene tečaja manji. Istraživanje "The Economist Intelligence Unit"-a⁴³⁷ iz 1995. analizira promjenu realnih efektivnih tečaja deset zemalja (SAD, Kanada, Njemačka, Francuska, UK, Švicarska, Italija, Japan, Australija i Novi Zeland) u razdoblju od 1988. do 1995. te kupovnu snagu svake od valuta tih zemalja. Rezultati analize pokazuju kako su u odnosu na 1988. u 1995. valute većine glavnih grčkih emitivnih zemalja realno oslabile pa je tako AUD izgubio 35% svoje kupovne snage, GBP 20%, a ITL 25%. Suprotno tome deprecijacija CAD popraćena nižom inflacijom u Kanadi u odnosu na većinu drugih zemalja omogućuje rast kupovne snage mnogih emitivnih zemalja. U razdoblju od 1988. do 1994. DEM je u Kanadi povećao kupovnu moć za 53%, FRF za 42%, a GBP za 18%. Ovakve promjene imale su utjecaj na turističku potražnju u analiziranim zemljama.

W.M. Marvel i C. B. Johnson⁴³⁸ pokazuju kakav je utjecaj imala promjena tečaja na švicarsko hotelijerstvo u prvoj polovici 1990-ih. U spomenutom razdoblju švicarsko hotelijerstvo postiže najgore rezultate od završetka 2. svjetskog rata. Autori smatraju da je aprecijacija realnoga efektivnog tečaja jedan od ključnih razloga takvoga stanja. Realni efektivni tečaj CHF je aprecirao od 1991. do 1996. za 16%, a kao posljedica aprecijacije realne cijene svih turističkih usluga (smještaj, hrana i piće, karte za žičare, itd.) su rasle. Ovakvo kretanje tečaja odrazilo se negativno na inozemni, ali i domaći turizam. Naime, jačanje CHF povećao je odlazak Švicaraca u druge turističke destinacije. U dokazivanju teze o ključnom utjecaju promjene tečaja na turističku potrošnju autori navode sljedeće promjene:

- ✓ aprecijacija CHF u odnosu na ITL za 18%, pad broja noćenja talijanskih gostiju za 21%,
- ✓ aprecijacija CHF u odnosu na GBP za 15%, pad broja noćenja britanskih gostiju za 15%,
- ✓ aprecijacija CHF u odnosu na DEM za 6%, pad broja noćenja njemačkih gostiju za 6,6%,
- ✓ aprecijacija CHF u odnosu na FRF za 6,6%, pad broja noćenja francuskih gostiju za 7,4%.

Elastičnost tečaja na potražnju pokazuje se različitom za različite tržišne segmente. Autori izračunavaju elastičnost tečaja od 2,05 za Nizozemsku, 1,86 za Belgiju, 1,18 za Francusku, 1,25 za Italiju, itd. Ponderirana prosječna elastičnost tečaja za 13 zemalja iznosi 0,9. Blizina emitivnih tržišta pokazala se važnom u izračunu elastičnosti pa tako npr. japanski turisti pokazuju malu osjetljivost (neelastičnost) na promjene tečaja.

Elastičnost tečaja za turističkom potražnjom u Kanadi u razdoblju od 1976. do 1985. izračunali su D. Chadee i Z. Mieczkowski.⁴³⁹ Autori dobivaju elastičnost tečaja od 1,26 što znači da 1% deprecijacije CAD prema USD uzrokuje porast od 1,26% dolazaka američkih turista. Elastičnost tečaja na prihode se pokazala manjom i iznosi 0,52. U slučaju Kanade autori su pokazali da je u razdoblju od 1976. do 1984. deprecijacija CAD prema USD od 35% povećala prihode od američkih turista za 18%.

⁴³⁷ ***: **Occasional studies: Real exchange rates and international tourism demand**, Travel & Tourism Analyst, The Economist Intelligence Unit, London, 1995., No. 4, p. 66-92.

⁴³⁸ Marvel, W. M., Johnson, C. B.: **A crisis of currency or creativity? Problems and prospects for the Swiss hotel industry**, International Journal of Hospitality Management, Elsevier Science Ltd., Oxford, Vol. 16, 1997., No. 3, p. 279-288.

⁴³⁹ Chadee, D., Mieczkowski, Z.: **An Empirical Analysis of the Effects of the Exchange Rate on Canadian Tourism**, Journal of Travel Research, SAGE Publications Ltd, London, Vol. 26, 1987. No. 1, p. 13-17.

Istraživanje Caledonian Economics Ltd, provedeno za Britansku turističku zajednicu (engl. *British Tourist Authority* – BTA) u 2001.,⁴⁴⁰ pokazuje da elastičnost tečaja na turizam UK-a iznosi -1,3 što znači da će svaka promjena tečaja od 1% uzrokovati promjenu prihoda od inozemnoga turizma za 1,3%. Negativni predznak ukazuje na suprotni smjer kretanja tečaja i prihoda (aprecijacija tečaja uzrokuje pad prihoda, a deprecijacija rast prihoda). Npr., svaki 1% deprecijacije GBP uzrokuje rast prihoda od turizma za 160 mil. GBP te stvara novih 4.700 stalnih radnih mjesta. Istraživanje navodi primjer aprecijacije GBP prema EUR/ECU u 1996. Prema procjeni ova promjena je smanjila potencijalni prihod od inozemnoga turizma (zemalja eurozone) za 34% ili 2 mlrd GBP što je ekvivalentno broju od 60.000 stalnih radnih mjesta.

Slučaj Novog Zelanda ukazuje na manju cjenovnu elastičnost tečaja.⁴⁴¹ Promjene tečaj imaju iznimno mali utjecaj na broj inozemnih gostiju i znatno veći na turističku potrošnju. Konzultantsko poduzeće NZIER u 2007. provelo je istraživanje za Ministarstvo turizma Novog Zelanda o povezanosti tečaja i turizma. Rezultati pokazuju veću osjetljivost odmorišnoga turizma na promjene tečaja u odnosu na sve druge oblike. Elastičnost tečaja na turističke dolaske iz emitivnih zemalja, u prosjeku, iznosi 0,2 što znači da deprecijacija NZD od 1% povećava broj dolazaka za svega 0,2%. Elastičnost se razlikuje prema tržišnim segmentima pa će tako 1% aprecijacije NZD uzrokovati smanjenje broja dolazaka njemačkih turista za 0,9%. S druge strane, elastičnost tečaja na turističku potrošnju je značajno veća pa u prosjeku ona iznosi 0,8 što znači da 1% aprecijacije NZD rezultira smanjenjem turističke potrošnje za 0,8%. Kao i kod broja dolazaka tako i u ovom slučaju elastičnost se razlikuje prema turističkim segmentima pa će tako turisti iz SAD smanjiti svoju turističku potrošnju za 0,96% za svakih 1% aprecijacije NZD. Kao što autori zaključuju aprecijacija tečaja te smanjenje turističke potrošnje inozemnih gostiju neće biti moguće nadoknaditi povećanjem domaćega turističkog prometa. Naime, do povećanja domaće turističke potrošnje neće doći jer se pokazalo kako 1% aprecijacije NZD povećava broj odlazaka domaćih turista u inozemne destinacije za 0,9%. Treba uzeti u obzir da neelastičnost broja dolazaka i turističke potrošnje na tečaj dobrim dijelom potječe i iz geografskog položaja same turističke destinacije. Kao što mnogobrojna istraživanja pokazuju turisti pokazuju veću neelastičnost prema dalekim destinacijama.

Novije istraživanje T. Skalske na primjeru Poljske donosi zanimljive zaključke spram elastičnosti (inozemne) turističke potražnje na promjene cijena i tečaja. Autorica izvodi sljedeća zapažanja:⁴⁴²

- ✓ promjena tečaja PLN značajno utječe na broj turističkih dolazaka iz zemalja neposrednog okruženja,
- ✓ deprecijacija PLN u odnosu na USD u 2001. povećala je broj dolazaka i potrošnju ukrajinskih turista,
- ✓ tečajna elastičnost turističke potražnje ovisi i o kupovnoj snazi što znači da aprecijacija PLN u odnosu na USD neće imati značajan negativni utjecaj na potražnju dokle god USD ima veću kupovnu moć u Poljskoj nego u emitivnoj zemlji,

⁴⁴⁰ ***: "Sensitive Tourists: The effect of changes in exchange rates and income levels on the UK's international tourism earnings", <<http://www.niassembly.gov.uk/Documents/Finance/Air-Passenger-Duty/Written-Submissions/British-Tourist-Authority-Sensitive-Tourists.pdf>> (11.11.2012.)

⁴⁴¹ Stephenson, J. et al.: *Exchange Rates and Tourism Relationships in New Zealand*, NZIER, Wellington (New Zealand), 2007., p. 1-177

⁴⁴² Skalska, T.: *Responsiveness of Tourism Demand to Fluctuations in Prices and Exchange Rates as Illustrated by Inbound Tourism in Poland*, 4th International Conference An Enterprise Odyssey: Tourism – Governance and Entrepreneurship, University of Zagreb, Faculty of Economics and Business, Cavtat, June 11-14, 2008, p. 740-752

- ✓ postojanje snažne veze između broja noćenja u hotelima i sličnom smještaju i tečaja,
- ✓ prosječna turistička potrošnja inozemnih gostiju čija je temeljna svrha posjeta odmor najviše je pod utjecajem promjena cijena proizvoda neposredno povezanih s turizmom (gorivo, željezničke karte, itd.) i tečaja.

Poslovanje hotelskih poduzeća iznimno je izloženo valutnom riziku. Istraživanje S.K. Lee i S.C. Jang⁴⁴³ pokazuje da je 78% turističkih poduzeća u SAD-u izloženo valutnom riziku. Rezultati analize potvrđuju prisutnost valutnoga rizika i kod onih domaćih poduzeća (58%) koja ne zarađuju devize. Taj valutni rizik povezuje se s financijskim i investicijskim aktivnostima. U drugom istraživanju⁴⁴⁴ autori dokazuju da je izloženost valutnom riziku veća za domaća poduzeća od internacionaliziranih poduzeća pa se internacionalizacija pokazuje kao strategija diversifikacije valutnoga rizika.

Malo je domaćih autora pisalo o temi utjecaja promjene tečaja na turizam općenito, a gotovo da i ne postoji rad koji uzima tečaj kao varijablu koja može utjecati na poslovanje hotelskoga poduzeća. Većina napisanih radova na temu tečaja i turizma vezuje se za razdoblje prije 1990-ih. Iznimku čini članak D. Kojića iz 2003. koji na životopisan način opisuje utjecaj deprecijacije i aprecijacije valuta na turistička putovanja i cijene. Autor opisuje iskustva američkih i europskih turista po pitanju utjecaja promjene tečaja na cijene u odabranim turističkim destinacijama.⁴⁴⁵ V. Brailo⁴⁴⁶ pokazuje kakvo je bilo djelovanje devalvacije i revalvacije nacionalnih valuta sljedećih receptivnih zemalja: Španjolske, Italije, Jugoslavije, Grčke i Francuske. Autor navodi primjer 1976. godine kada su valute većine konkurentskih mediteranskih zemalja devalvirale (lira 18,5%, pezeta 11%, francuski franak 5%), a ona Jugoslavije ostala nepromijenjena. U istoj je godini inozemni turistički promet u Jugoslaviji pao za 6%, dok je inozemni turistički promet mediteranskih zemalja rastao.

A. Mandarić⁴⁴⁷ izračunava indeks kupovne snage turista iz emitivnih zemalja (Austrija, SR Njemačka, Francuska, SAD i Velika Britanija) u receptivnim zemljama (Italija, Grčka, Španjolka i Jugoslavija). Iz izračunatog indeksa proizlazi da je kupovna snaga austrijskih i njemačkih turista, u 1977. u odnosu na 1973., u Italiji povećana za 8%, a Grčkoj za 22%. Istovremeno je kupovna snaga njemačkih i austrijskih turista smanjena u Španjolskoj i Jugoslaviji.

⁴⁴³ Lee, S. K., Jang, S. C.: **Foreign exchange exposure of US tourism – related firms**, Tourism Management, Elsevier Science Ltd., Oxford, Vol. 32, 2011., No. 4, p. 934-948.

⁴⁴⁴ Lee, S. K., Jang, S. C.: **Internationalization and exposure to foreign currency risk: An examination of lodging firms**, International Journal of Hospitality Management, Elsevier Science Ltd., Oxford, Vol. 29, 2010., No. 4, p. 701-710.

⁴⁴⁵ Kojić, D.: **Valutni tečajevi kroje cijene**, Ugostiteljstvo i turizam, U. T. Ugostiteljski i turistički marketing d.o.o., Zagreb, 2003., No. 6, p. 30-32.

⁴⁴⁶ Brailo, V.: **Utjecaj svjetskih monetarnih kretanja na formiranje i konkurentnost cijena turističkih usluga**, Zbornik radova, Simpozij "Hotelska kuća 78", Sveučilišni centar za ekonomske i organizacijske znanosti u Rijeci, OOUR Hotelijerski fakultet Opatija, Opšte udruženje turističke privrede Jugoslavije, Opatija, 23-25.10. 1978., p. 127-129.

⁴⁴⁷ Mandarić, A.: **Odnosi u kursevima valuta i konkurentnost naše turističke ponude**, Zbornik radova, Simpozij "Hotelska kuća 78", Sveučilišni centar za ekonomske i organizacijske znanosti u Rijeci, OOUR Hotelijerski fakultet Opatija, Opšte udruženje turističke privrede Jugoslavije, Opatija, 23-25.10. 1978., p. 262-265.

6.1.3. Kamatnjak kao sastavnica ekonomske politike

Istraživanja o utjecaju kamatnih stopa na turizam gotovo da i ne postoje kako u svjetskim tako i u domaćim okvirima. Važnost i ulogu kamatne stope moguće je ukratko opisati kroz njezin utjecaj na proizvodnu i troškovnu komponentu društvene reprodukcije. Putem kanala zaduživanja (kredita) kamatna stopa djeluje na potrošnju, ali jednako tako i na investicije. V. Veselica zaključuje kako "bi se moglo kazati da manipulacija kamatne stope, uz ostale instrumente moderne kreditne i monetarne politike, uključujući tu i fiskalnu politiku, a posebno open market policy, postaje glavni regulator kupovne snage novca i konjunktura, a time i cijelog privrednog života".⁴⁴⁸ Ekonomska teorija govori o inverznoj vezi između kamatne stope i proizvodnje proizvodnih ili potrošnih dobara. Niže kamatne stope povećavaju kreditni volumen u gospodarstvu što omogućuje veće raspolaganje kapitalom na tržištu te povećava potražnju za proizvodnim i potrošnim dobrima. Cijena novca (kamata) je ključna u odabiru investicijskih projekata, ali jednako tako i važna s aspekta financijskoga položaja gospodarskih jedinica. Prema V. Veselici kamatna stopa ima funkciju granične stope rentabiliteta te "upravo kamatne stope preko tržišta novca i kapitala omogućuju koncentraciju štednje različitih subjekata i njezin plasman na profitabilne investicijske projekte, uz očekivanje da štednja kao odložena potrošnja odbacuje zaradu u obliku kamata".⁴⁴⁹

Visoki udio stalne imovine u hotelijerstvu nameće problematiku financiranja iste u prvi plan. Zbog visokog iznosa potrebnih financijskih sredstava za financiranje investicijskih izdataka hotela se u pravilu odlučuju na zaduživanje. Cijena posuđenoga novca može se plaćati s fiksnim ili varijabilnim kamatnim stopama. Svjetski primjeri ukazuju na složenost odabira vrste kamatne stope. J. B. Corgel i S. Gibson⁴⁵⁰ smatraju da je odluka o optimalnom odnosu između duga odobrenoga u fiksnim i onoga odobrenog u promjenjivim kamatnim stopama ključna kada je riječ o financiranju hotelskih investicija. U svom istraživanju autori zaključuju da bi se dug hotela trebao financirati najvećim dijelom promjenjivim kamatnim stopama. J. B. Corgel i S. Gibson ukazuju da bi menadžeri trebali posveti veliku pažnju upravljanju financijskim kriznim situacijama na način da usklađuju operativni novčani tok s kreditnim obvezama, a to se prema autorima može najbolje ostvariti ako se hotel zadužuje u promjenjivim, a ne fiksnim kamatnim stopama.

Korištenje kredita za financiranje investicijske potrošnje dovodi hotelska poduzeća u opasnost od rizika kamatne stope. Rezultati istraživanja A. Singh i A. Upneja upućuju na zaključak da su hotelska poduzeća izložena riziku kamatne stope. Od ukupno 38 ispitanih poduzeća njih 37 upravlja rizikom kamatne stope. U zaštiti od rizika hotelska se poduzeća najviše koriste kamatnim swapom (65%) pa zatim opcijama na kamatne stope (23%) i naposljetku terminskom kupoprodajom deviza (12%).⁴⁵¹ Istraživanje A. Singh pokazuje da u uvjetima promjenjivog tržišta (turizam) primjena izbalansirane strategije (kombinacija kredita s promjenjivom kamatnom stopom, kamatni swap i opcije na kamatne stope) omogućuje hotelskom poduzeću ne samo promjenu udjela kredita s fiksnom ili promjenjivom kamatnom

⁴⁴⁸ Veselica, V.: **Kamatna i profitna stopa**, Ekonomski pregled, Hrvatsko društvo ekonomista, Ekonomski institut Zagreb, Zagreb, Vol. 53, 2002., No. 7-8, p. 605.

⁴⁴⁹ Ibidem, p. 610.

⁴⁵⁰ Corgel, J. B., Gibson, S.: **The Use of Fixed-rate and Floating-rate Debt for Hotels**, Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly, SAGE Publications Ltd, London, Vol. 46, 2005., No. 4, p. 413-430.

⁴⁵¹ Singh, A., Upneja, A.: **The Determinants of the Decision to Use Financial Derivatives in the Lodging Industry**, Journal of Hospitality & Tourism Research, SAGE Publications Ltd, London, Vol. 32, 2008., No. 4, p. 423-447.

stopom, u cilju postizanja optimalnog odnosa, već i uravnoteženje prihoda s investicijskom potrošnjom.⁴⁵²

Mali broj istraživačkih radova o utjecaju kamatne stope na turističku potrošnju (potražnju) rezultira oprečnim zaključcima. Z. Gu⁴⁵³ u svom radu analizira povezanost kamatne stope i sljedećih potrošačkih kategorija: avionska karta, boravak u nacionalnom parku, potrošnja u restoranima, kupovina namještaja i kućanskih aparata. Pearsonov koeficijent pokazuje naj snažniju i statistički značajnu korelaciju kamatne stope i avionske karte ($r = -0,4356$) te kamatne stope i boravka u nacionalnim parkovima ($r = -0,3569$). Korelacija između kamatne stope i potrošnje u restoranima ($r = -0,1706$) te kupovine namještaja i kućanskih aparata ($r = -0,1892$) ne pokazuje se statistički značajnom. Autor članka zaključuje da kamatna stopa utječe na odluke o turističkoj potrošnji kada je riječ o aktivnostima koje zahtijevaju odvajanje značajnih financijskih sredstava i slobodnoga vremena. Visoke kamatne stope obeshrabruju turistička putovanja dok ih niske potiču. Autor se u svojim zaključcima ograda pošto istraživanje nije obuhvatilo izračunavanje povezanosti kamatnih stopa i potrošnje na usluge smještaja.

S. Hiemstra i K.K.F. Wong⁴⁵⁴ u svom radu navode kamatnu stopu kao jedan od faktora koji utječe na turističku potražnju Hong Konga. Njihovo istraživanje pokazuje da su promjene kamatnih stopa u emitivnim zemljama (Australija, Kina, Japan i Tajvan) utjecale na dolazak turista u Hong Kongu. Veza između kamatne stope i broja dolazaka gostiju iz Tajvana je bila negativna i statistički značajna, tj. pad kamatne stope u Tajvanu povećao je broj dolazak gostiju iz Tajvana u Hong Kong. Suprotno tome za Japan, Kinu i Australiju veza između kamatne stope i broja dolazaka pokazala se pozitivnom i statistički značajnom.

M. Tsai⁴⁵⁵ u svom doktorskom radu, na primjeru turističkih destinacija Las Vegas, Orlando i Clark County, dokazuje hipotezu da kamatna stopa ima utjecaj na turističku potrošnju. Promjene u kamatnoj stopi sa statističkom značajnošću objašnjavaju promjene u turističkoj potrošnji mjerenu brojem turista (Las Vegas), brojem noćenja (Las Vegas), prihodima od igara na sreću (Clark County), brojem avionskih putnika (Las Vegas i Orlando) i brojem zauzetih soba (Orlando). Istraživanje je utvrdilo pozitivnu vezu između kamatne stope i turističke potrošnje (rast kamatne stope povećava turističku potrošnju). Autor nudi neka objašnjenja takvim rezultatima:

- ✓ Turistička potrošnja postaje važan dio osobne potrošnje pa se potrošači radije odriču drugih oblika osobne potrošnje.
- ✓ Više kamatne stope mogu stimulirati osobnu potrošnju. Kada su kamatne stope više ljudi mogu staviti u štednju manje novaca za isti očekivani iznos kamata u budućnosti. To drugim riječima znači veći raspoloživi dohodak i veću tekuću potrošnju u kraćem roku.

⁴⁵² Singh, A.: **The Relation Between Interest Rate Derivatives, Debt Maturity Structure, and Exposure in the Lodging Industry**, Journal of Hospitality & Tourism Research, SAGE Publications Ltd, London, Vol. 33, 2009., No. 3, p. 391-416.

⁴⁵³ Gu, Z.: **The relationship between interest rate and tourism activities**, International Journal of Hospitality Management, Elsevier Science Ltd., Oxford, Vol. 14, 1995., No. 3-4, p. 239-243.

⁴⁵⁴ Hiemstra, S., Wong, K. K. F.: **Factors Affecting Demand for Tourism in Hong Kong**, Journal of Travel & Tourism Marketing, Routledge, London, Vol. 13, 2002., No. 1-2, p. 41-60.

⁴⁵⁵ Tsai, M.: **Impact of stock prices and interest rates on tourism consumption**, ProQuest Dissertations and Theses, ABI/INFORM Global, 1999., p. 1-114.

M. Rust, stručnjak za hotelijerstvo konzultantskoga poduzeća Deloitte, u časopisu Travel Weekly izjavljuje kako je pad kamatnih stopa u Europi, sa stajališta refinanciranja troškova, pomogao mnogim hotelskim poduzećima u Europi.⁴⁵⁶ S druge strane, rast kamatnih stopa u Australiji, prema izjavi S. Dennisa, glavnog menadžera poduzeća TTNQ, će neupitno negativno utjecati na turizam u regiji Douglas.⁴⁵⁷ S. Dennis upozorava da će rast kamatnih stopa povećati troškove poslovanja hotelskih poduzeća i smanjiti razinu raspoloživog dohotka turista. Spomenutom, dodaje glavni menadžer TTNQ-a, treba pridodati i aprecijaciju AUD koja će usmjeriti mnoge domaće turiste na putovanje u konkurentske destinacije.

Važnost kamatne stope u turizmu ogleda se u visokom utjecaju na investicijsku potrošnju i to onu vezanu uz turističku ponudu. Niža kamatna stopa može povećati investicijsku aktivnost u turizmu. Efikasni investicijski projekti neposredno povećavaju konkurentnost turizma neke zemlje (turističke destinacije). S aspekta hotela to može značiti porast smještajnih kapaciteta (kvantitativni element) i poboljšanje kvalitete pruženih usluga (kvalitativni element) odnosno neposredno dovodi do jačanja konkurentnosti. Izneseno govori o potrebi dodatnih znanstvenih istraživanja o utjecaju kamatne stope na razvoj turizma i s njim povezanih djelatnosti kao što je hotelijerstvo.

Izloženi rezultati dosadašnjih istraživanja bili su polazna točka u formiranju modela međuovisnosti ključnih sastavnica ekonomske politike i ekonomskoga položaja hotelijerstva. U nastavku doktorskoga rada izložit će se: **1) pretpostavke i ograničenja modela, 2) specifikacija modela, 3) rezultati primjene modela s obzirom na sadržaj i djelovanje ključnih sastavnica.**

⁴⁵⁶ Hayhurst, L.: "Hotel sector avoids brunt of recession", 22.01.2010., <<http://web.ebscohost.com/ehost/detail?sid=f05262f1-0695-44de-9e4e-a8688cafd4e8%40sessionmgr13&vid=1&hid=24&bdata=Jmxhbmc9aHImc2l0ZT1laG9zdC1saXZl#db=bth&AN=48480378>> (15.05.2012.).

⁴⁵⁷ ***: "Interest rates, high dollar toxic brew` for tourism", 11.11.2010. <<http://web.ebscohost.com/ehost/detail?sid=d1f8a7db-ac2d-4ca5-ad2d-90c2457bd94d%40sessionmgr13&vid=1&hid=24&bdata=Jmxhbmc9aHImc2l0ZT1laG9zdC1saXZl#db=nfh&AN=201011111013060315>> (12.03.2012.).

6.2. PRETPOSTAVKE I OGRANIČENJA MODELA

Model međuovisnosti ključnih sastavnica ekonomske politike i ekonomskoga položaja hotelijerstva odabire tri ključne sastavnice: PDV (na usluge smještaja),⁴⁵⁸ tečaj i kamatnu stopu. Kao što je uobičajeno pri formuliranju modela model započinje s odgovarajućim pretpostavkama o temeljnim sastavnicama, *ceteris paribus*:

- a) PDV (na usluge smještaja)
 - ✓ promjena PDV-a uzrokuje promjenu prodajne cijene (otprilike) u omjeru 1:1;⁴⁵⁹ pad/rast PDV-a uzrokovati će pad/rast prodajne cijene,
 - ✓ promjena PDV-a utječe na ukupne prihode preko promjene prodajne cijene,
 - ✓ smanjenje/rast prodajne cijene (uzrokovan promjenom PDV-a) dovest će do pada/rasta broja noćenja pod utjecajem cjenovne elastičnosti potražnje.
- b) Kamatna stopa
 - ✓ promjena kamatne stope uzrokuje promjenu rashoda,
 - ✓ veza između kamatne stope i rashoda je pozitivna – pad kamatne stope djeluje na pad ukupnih rashoda (djelovanjem na financijske rashode) i obratno.
- c) Tečaj
 - ✓ promjena tečaja djeluje na promjenu ukupnih prihoda,
 - ✓ aprecijacija tečaja djeluje na pad ukupnih prihoda,
 - ✓ deprecijacija tečaja djeluje na rast ukupnih prihoda.

Postavljene pretpostavke uklapaju se u temeljne ekonomske teorijske postavke te se djelom oslanjaju na rezultate dosadašnjih provedenih empirijskih istraživanja. Iako se u praksi pokazalo da promjena stope PDV-a ne uzrokuje promjenu prodajne cijene u omjeru 1:1 autor se odlučio na ovakvu pretpostavku iz sljedećih razloga:

- ✓ *Rast stope PDV-a na usluge smještaja.* Porast stope PDV-a na usluge smještaja prema teorijskim postavkama zbog elastičnosti ponude, u kratkom roku, hotelska poduzeća prevaljuju na sebe. Naime, hotelska poduzeća ne žele porastom prodajne cijene ugroziti vlastitu konkurentnost. Autor smatra da postojeće stanje u hrvatskom hotelijerstvu (više od desetljeće poslovanja s negativnom maržom profita) ne ostavlja puno prostora hotelijerima za apsorpciju takve eventualne promjene stope PDV-a što bi značilo povećanje prodajne cijene po principu 1:1 i prevaljivanje poreznoga tereta na krajnjega kupca.
- ✓ *Pad stope PDV-a na usluge smještaja.* Pad stope PDV-a otvara mogućnost hotelijerima da sniženjem prodajnih cijena postanu konkurentniji u odnosu na neposredno okruženje. Dosadašnja analiza ekonomskoga položaja hrvatskoga hotelijerstva u odnosu na izabrane konkurentne zemlje, a posebice po pitanju odabranih ključnih sastavnica nameće potrebu reagiranja na promjenu po principu 1:1. Uz pretpostavku cjenovne elastičnosti potražnje pad cijena neminovno će utjecati na porast broja noćenja, a samim time i na rast ukupnih prihoda.

⁴⁵⁸ Valja istaknuti da su u doktorskom radu pri izradi modela preuzeti zadnji dostupni podaci do 31.12.2012. što za stopu PDV-a na usluge smještaja znači stopu od 10,0%.

⁴⁵⁹ Stvarna promjena je slijedeća: pad/rast stope PDV-a za 0,5; 1,0; 1,5; 2,0; 2,5; 3,0; 3,5; 4,0; 4,5; 5,0; 5,5; 6,0 postotnih poena uzrokuje pad/rast prosječne prodajne cijene za 0,5; 0,9; 1,4; 1,8; 2,3; 2,7; 3,2; 3,6; 4,1; 4,5; 5,0; 5,5 posto.

Pretpostavka o djelovanju promjene kamatnih stopa na ukupni prihod ima svoje uporište kako u ekonomskoj teoriji tako i u empirijskim istraživanjima. No, valja napomenuti kako promjena kamatne stope nema samo utjecaj na rashode već i na prihode. Ovaj se utjecaj apstrahira ovim modelom. Promjena kamatne stope djeluje dvojako na ukupne prihode:

- a) Djelovanje na potražnju (turiste). Pad kamatne stope povećava mogućnost zaduživanja i potencijalni broj turista. Mogući rast broja turista djelovat će na povećanje ukupnih prihoda.
- b) Djelovanje na ponudu (hotelska poduzeća). Pad kamatne stope povećava investicijske aktivnosti koje se mogu realizirati kao:
 - b-1) porast kvalitete usluge koji praćen porastom prodajne cijene može djelovati na rast ukupnih prihoda i
 - b-2) porast smještajnih kapaciteta koji omogućuje veći prijem turista te neposredno može omogućiti veću realizaciju (ukupne prihode).

Pretpostavku o djelovanju posljednje sastavnice modela moguće je objasniti putem djelovanja tečajnih razlika i djelovanja na realnu cijenu smještaja. Ukoliko se poslovni rezultati iskažu u eurima, uporište čega se nalazi u većinskom udjelu inozemnih gostiju, tada npr. deprecijacija⁴⁶⁰ HRK sa 7,4 EUR/HRK na 8,0 EUR/HRK uzrokuje sljedeće promjene na ukupnim prihodima:

- ✓ prihod od 1.000,00 EUR po tečaju 7,4 = 7.400,00 HRK,
- ✓ prihod od 1.000,00 EUR po tečaju 8,0 = 8.000,00 HRK.

Promjena tečaja djeluje i na promjenu realne prodajne cijene smještaja što za posljednicu može imati povećanje broja noćenja i u konačnici rast ukupnih prihoda. Promjenu prodajne (realne) cijene prije i nakon promjene tečaja moguće je prikazati na pojednostavljenom primjeru cijene noćenja od 500,00 HRK. Uz pretpostavku tečaja 7,4 EUR/HRK cijena noćenja od 500,00 HRK izražena u EUR iznosi 68 EUR dok bi ista nominalna cijena u HRK pri tečaju 8,0 EUR/HRK izražena u EUR iznosila 62 EUR.

Ovako postavljene pretpostavke polazna su točka pri formuliranju modela međuovisnosti ključnih sastavnica ekonomske politike i ekonomskoga položaja hotelijerstva. No, unatoč do sada iznesenom treba prepoznati i stanovita ograničenja s kojima se model susreće:

- ✓ Mali uzorak promatranja (n=11).
- ✓ Odabrane varijable iskazuju se u nominalnim vrijednostima.
- ✓ Sagledava učinak na hotelijerstvo, a ne cjelokupno gospodarstvo (model parcijalne ravnoteže).
- ✓ Pretpostavlja promjenu prodajne cijene u omjeru 1:1 spram promjene PDV-a.
- ✓ Izračun cjenovne elastičnosti potražnje ne uzima u obzir kratkoročnu i dugoročnu reakciju ponude (elastičnost ponude).

⁴⁶⁰ Učinak aprecijacije je suprotan od onoga prikazanog za deprecijaciju tečaja.

6.3. SPECIFIKACIJA MODELA

Model je u svoj osnovi ekonometrijski, a procjenjuje utjecaj odabranih sastavnica (PDV, tečaj i kamatna stopa) na bruto rezultat hrvatskoga hotelijerstva. Korištenje ekonometrijske tehnike pri formuliranju modela zahtijeva metodološko uvažavanje temeljnih koraka ekonometrijskoga istraživanja:⁴⁶¹

1. Postavljanje hipoteze.
2. Prikupljanje podataka.
3. Specifikacija matematičkoga modela.
4. Specifikacija statističkoga ili ekonometrijskoga modela.
5. Procjena parametara ekonometrijskoga modela (ocjenjivanje modela).
6. Ispitivanje pouzdanosti ekonometrijskoga modela (vrednovanje ocjena parametara).
7. Testiranje hipoteze (ocjena modela).
8. Upotreba modela.

Model bi trebao dokazati znanstvenu hipotezu da odabrane sastavnice (PDV, tečaj i kamatna stopa), koje neupitno oblikuju makroekonomsko i poslovno okruženje, u znatnoj mjeri utječu na ekonomski položaj hrvatskoga hotelijerstva na način da ograničavaju uspješnost poslovanja mjerenu ostvarenim bruto rezultatom (bruto dobit / gubitak). Podaci koji se koriste u modelu su podaci⁴⁶² vremenske serije, a preuzeti su iz statističkih publikacija Državnog zavoda za statistiku, Hrvatske narodne banke i FINA-e (godišnji financijski izvještaji). U nastavku teksta navode se varijable koje sačinjavaju model kao i izvori njihova prikupljanja:

- ✓ Ukupni prihodi, poslovni prihodi, ukupni rashodi i poslovni rashodi. Podaci o ovim varijablama preuzeti su iz godišnjih financijskih izvještaja FINA-e za skupinu "Hoteli i sličan smještaj".
- ✓ Kamatne stope. Preuzete su prosječne godišnje kamatne stope poslovnih banaka trgovačkim društvima na kratkoročne i dugoročne kredite s valutnom klauzulom. Podaci o kamatnim stopama nalaze se u statističkim publikacijama Hrvatske narodne banke.
- ✓ Tečaj EUR/HRK. Iz statističkih publikacija HNB-a uzeti su godišnji prosjeci srednjih deviznih tečajeva Hrvatske narodne banke.
- ✓ Noćenja u skupini "Hoteli i sličan smještaj" preuzeta su iz statističkih publikacija Državnog zavoda za statistiku.

Model međuovisnosti ključnih sastavnica ekonomske politike i ekonomskoga položaja hotelijerstva nastoji ocijeniti utjecaj instrumenata ekonomske politike na poslovanje hotelskih poduzeća pa stoga naglasak stavlja na vanjske čimbenike koji nisu pod kontrolom poduzeća. Složenost modela nameće potrebu njegove raščlambe u tri segmenta, gdje će u prva dva biti primijenjena regresijska analiza, a u trećem koncept cjenovne elastičnosti. Prvi dio će analizirati utjecaj tečaja na ukupne prihode, a drugi utjecaj kamatnih stopa na ukupne rashode. Očekuje se da će porast tečaja (deprecijacija) djelovati na rast ukupnih prihoda, a pad tečaja (aprecijacija) na pad ukupnih prihoda. Kamatne stope bi trebale biti u pozitivnom odnosu prema ukupnim rashodima što znači da bi porast kamatnih stopa trebao djelovati na rast ukupnih rashoda i obratno. Treći segment modela ocjenjuje utjecaj PDV-a na ukupne prihode koristeći koncept cjenovne elastičnosti potražnje.

⁴⁶¹ Gujarati, D. N.: **Essentials of Econometrics**, 3rd Edition, International Edition, McGraw Hill, New York, 2006., p. 3.

⁴⁶² Korišteni podaci odnose se na vremensko razdoblje od 2001. do 2011.

Prvi segment modela ocjenjuje utjecaj tečaja i poslovnoga prihoda na ukupni prihod primjenom sljedeće matematičke funkcije:

$$UP = \beta_0 + \beta_1 PP + \beta_2 T \quad (5)$$

gdje je:

- UP - ukupni prihod
- PP - poslovni prihod
- β_0 - konstantni član, odsječak na y-osi
- β_{1i} - regresijski koeficijenti, koeficijenti nagiba
- β_2
- T - tečaj (EUR/HRK)

Prikazanoj matematičkoj funkciji, koju karakterizira determinističnost treba pridodati slučajna odstupanja kako bi se dobila regresijska funkcija koja u sebi ima element stohastičnosti. Slijedom izrečenoga moguće je prikazati regresijsku funkciju (uzorka) za prvi segment modela.

$$\hat{UP} = \hat{\beta}_0 + \hat{\beta}_1 PP + \hat{\beta}_2 T + e_t \quad (6)$$

gdje je:

- \hat{UP} - ocjena od ukupnoga prihoda
- $\hat{\beta}_0, \hat{\beta}_1, \hat{\beta}_2$ - ocjena od $\beta_0, \beta_1, \beta_2$
- e_t - rezidual

Podloga za ocjenu parametara $\hat{\beta}_0, \hat{\beta}_1$ i $\hat{\beta}_2$ počiva na podacima iz tablice koja prikazuje vrijednosti ukupnoga prihoda (zavisne varijable) te poslovnih prihoda⁴⁶³ i tečaja EUR/HRK kao nezavisnih varijabli u razdoblju od 2001. do 2011.

Tablica 55: **Ukupni prihodi, poslovni prihodi skupine Hoteli i sličan smještaj i tečaj EUR/HRK u razdoblju od 2001. do 2011.**

Godina	Ukupni prihodi (HRK)	Poslovni prihodi (HRK)	Tečaj (EUR/HRK)
	Y	X ₁	X ₂
2001.	5.620.906.205	4.681.448.821	7,471006
2002.	5.958.515.962	5.086.607.209	7,406976
2003.	6.536.925.850	5.504.349.563	7,564248
2004.	6.838.250.997	5.684.871.841	7,495680
2005.	7.467.906.915	6.451.854.863	7,400047
2006.	7.538.630.342	6.866.153.236	7,322849
2007.	8.466.616.959	7.864.036.089	7,336019
2008.	8.641.599.348	8.201.093.841	7,223178
2009.	8.388.896.795	7.833.103.527	7,339554
2010.	8.497.697.034	8.118.704.997	7,286230
2011.	9.359.712.105	8.908.045.527	7,434204

Izvor: FINA (godišnji financijski izvještaji i posebni dodaci uz izvještaje); ***: "Tablica H9: Godišnji i mjesečni prosjeci srednjih deviznih tečajeva Hrvatske narodne banke", <http://www.hnb.hr/publikac/bilten/statisticki_pregled/h9.xls> (12.09.2012.).

⁴⁶³ Ukupni prihodi predstavljaju zbir redovnih i izvanrednih prihoda. Poslovni prihodi su redovni prihodi i to oni koji se pojavljuju gotovo svakodnevno i najzastupljeniji su u strukturi prihoda poduzeće. Poslovne prihode čine prihodi od prodaje i ostali poslovni prihodi.

Ocjenjivanje parametara regresije izvršilo se primjenom metode najmanjih kvadrata (engl. *Ordinary Least Squares – OLS*) te je tako dobivena sljedeća ocjenjena funkcija ukupnih prihoda:

$$\hat{UP} = -5.886.637.520 + 0,88064PP + 1.006.941.750T \quad (7)$$

Interpretacija ocijenjenog parametra $\hat{\beta}_0$ dobivene funkcije nije uobičajena (nema posebnoga smisla) u ekonomiji. Ocijenjeni parametri $\hat{\beta}_1$ i $\hat{\beta}_2$ interpretiraju se na sljedeći način: porast poslovnih prihoda za 1 HRK povećati će ukupne prihode za 0,88 HRK te porast tečaja za 1 HRK (npr. sa 7,4 na 8,4) dovodi do rasta ukupnih prihoda za 1.006.941.750 HRK.

Da bi se utvrdilo da li su ocijenjene vrijednosti blizu stvarnim vrijednostima iz populacije potrebno je dobivene vrijednosti parametara testirati. Vrednovanje ocjena parametra vrši se uvažavanjem ekonomskih, statističkih i ekonometrijskih kriterija. S gledišta ekonomskoga kriterija čini se kako ocijenjeni parametri uvažavaju (predznak parametara) predviđanje ekonomske teorije. Statistički i ekonometrijski kriteriji pri utvrđivanju rezultata primijenjene regresijske analize koriste standard poznat kao Gaussov klasični standardni linearni regresijski model (engl. *The Classical Linear Regression Model – CLRM*).⁴⁶⁴

Daljnja analiza vrednovanja ocjena parametara prati temeljne pretpostavke CLRM modela:

- ✓ *Pretpostavka 1:* Regresijski model prvog segmenta korektno je specificiran i ukazuje na linearnost u parametrima (cf. jednadžba 6).
- ✓ *Pretpostavka 2:* Očekivana vrijednost odstupanja je jednaka nuli.
- ✓ *Pretpostavka 3:* Odsutnost autokorelacije.

U otkrivanju autokorelacije korištene su grafička metoda i Durbin-Watsonov d test. Grafičkom metodom prikazana je raspršenost e_t i e_{t-1} . Iz grafikona⁴⁶⁵ vidljivo je da postoji stanovita pravilnost u raspršenosti te da su sukcesivne vrijednosti reziduala pozicionirane u prvom i trećem kvartalu. Analiza grafikona daje naslutiti da je prisutna pozitivna autokorelacija. Za dodatnu provjeru prisutnosti autokorelacije korišten je Durbin-Watsonov d test. Test veličina d izračunata je prema sljedećom formuli:⁴⁶⁶

$$d = \frac{\sum_{t=2}^n (e_t - e_{t-1})^2}{\sum_{t=1}^n e_t^2} \quad (8)$$

gdje je:

d – Durbin-Watsonova (DW) vrijednost

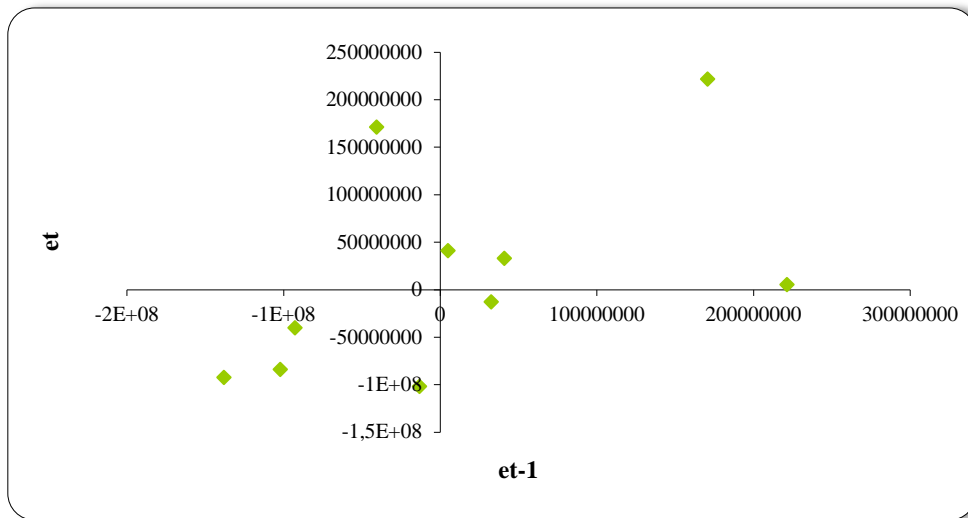
e_t – rezidual

⁴⁶⁴ Više o tome cf. Lovrić, Lj.: *Uvod u ekonometriju*, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, 2005., p. 30-36.

⁴⁶⁵ Cf. infra grafikon 42.

⁴⁶⁶ Lovrić, Lj.: op. cit., p. 97.

Grafikon 42: Grafičko utvrđivanje prisutnosti autokorelacije u prvom segmentu modela

Izvor: Izradio autor.

Dobivena test veličina iznosi $d = 0,863973324$. Položaj dobivene veličine potrebno je usporediti u odnosu na dvije kritične vrijednosti: d_L donju i d_U gornju. Kritične vrijednosti iščitavaju se iz Durbin-Watsonovih tablica za danu veličinu uzorka i broj eksplanatornih (nezavisnih) varijabli. U konkretnom primjeru potrebno je pronaći kritične vrijednosti za broj opažanja $n=11$, broj nezavisnih varijabli $k=2$, razinu signifikantnosti $\alpha=0,05$. Donja kritična vrijednost iznosi $d_L=0,658$, a gornja $d_U=1,604$. Izračunata test veličina d nalazi se između donje i gornje kritične vrijednosti. Prema pravilima donošenja odluke za Durbin-Watsonov d test ukoliko se testna veličina d nalazi između donje i gornje kritične vrijednosti tada se donosi sljedeća odluka: Bez odluke.

Pošto provedeni test nije potvrdio niti opovrgnuo autokorelaciju (bez odluke) moguće je izvršiti dodatnu provjeru pomoću ocijenjene vrijednosti autoregresijskoga parametra. Vrijednost autoregresijskoga parametra, tj. koeficijenta korelacije slučajnoga odstupanja, $\hat{\rho}$ izračunata je pomoću ekonometrijsko-statističkog softverskog paketa Gretl.⁴⁶⁷ Procijenjena vrijednost autoregresijskoga parametra iznosi $\hat{\rho}=0,493212$. Odsutnost autokorelacije prisutna je ukoliko je ocijenjena vrijednost autoregresijskog parametra jednaka nuli, a ako je jednaka jedinici tada postoji pozitivna autokorelacija. Pošto izračunata vrijednost nije jednaka nuli niti je dovoljno blizu pristupa se postupku uklanjanja autokorelacije.

Autokorelaciju je moguće ukloniti primjenom generalizirane metode najmanjih kvadrata (engl. *Generalized Least Squares* – GLS). Ova metoda koristi nekoliko procedura za procjenu $\hat{\rho}$. Autokorelacija je uklonjena primjenom Hidreth-Lu procedure⁴⁶⁸ pomoću programa Gretl. Nakon izvršenog postupka nova DW vrijednost iznosi $d=1,945061$ čime odluka za Durbin-Watsonov test se mijenja i sada glasi: Prihvatiti H_0 ; nema autokorelacije. Autoregresijski parametar poprima vrijednost $\hat{\rho}=-0,015755$.

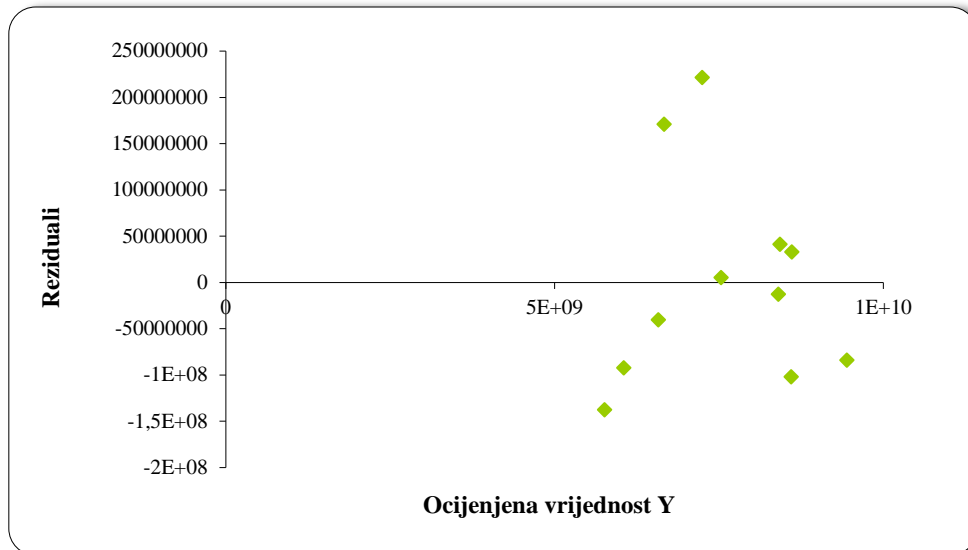
- ✓ *Pretpostavka 4: Homoskedastičnost* (varijanca slučajne varijable u konstantna je i jednaka σ^2).

⁴⁶⁷ Program Gretl je besplatan ekonometrijski paket, a moguće ga je naći na Internet stranicama: <http://gretl.sourceforge.net/win32/>.

⁴⁶⁸ Hidreth-Lu procedura korištena je u kombinaciji sa Cochran-Orcutt procedurom. Cochran-Orcutt procedura koristila se za fino podešavanje vrijednosti autoregresijskog parametra.

Ukoliko su slučajna odstupanja različito raspršena (nema homoskedastičnosti) tada je prisutna heteroskedastičnost. Prisutnost heteroskedastičnosti ili njezina odsutnost (homoskedastičnost) utvrditi će se grafičkom metodom i Goldfeld-Quandt testom.

Grafikon 43: Grafičko utvrđivanje prisutnosti heteroskedastičnosti u prvom segmentu modela

Izvor: izradio autor

Iz grafičkog prikaza moguće je uočiti da je heteroskedastičnost odsutna odnosno da reziduali imaju svojstvo jednake raspršenosti (homoskedastičnosti). Prisutnost homoskedastičnosti potvrdit će se i primjenom Goldfeld-Quandt testa. Ovaj test primjenjuje sljedeće korake:⁴⁶⁹

1. Složiti empirijske podatke varijable X prema veličini. Varijable su posložene prema veličini X_1 (poslovni prihod) od najmanje prema najvećoj.
 2. Izbaciti srednji dio (d) zapažanja. Od ukupno jedanaest opažanja izbačena su tri.
 3. Ocijeniti dvije zasebne regresije, posebno za niske vrijednosti X_i i posebno za visoke vrijednosti. Izračunati RSS_1 (engl. *Residual Sum of Squares*) i RSS_2 . Dobiveni RSS_1 (niske vrijednosti X_i) iznosi 13.547.609.649.247.400, a RSS_2 (visoke vrijednosti X_i) 1.491.983.489.683.870.
 4. Izračunati omjer RSS_2/RSS_1 . Dobivena vrijednost iznosi 0,11012891. Taj omjer je F vrijednost sa $(n-d-4)/2$ stupnjeva slobode za brojnik i nazivnik. Pošto je $n=11$, a $d=3$ tada je izračunati stupanj slobode za brojnik i nazivnik u tablici kritične vrijednosti F razdiobe 2. Kritična tablična F vrijednost za 2 stupnja slobode (brojnik i nazivnik) uz razinu signifikantnosti $\alpha = 0,05$ iznosi 19. Ukoliko je dobivena vrijednost veća od F kritične, nul hipoteza da postoji homoskedastičnost odbacuje se. Pošto je 0,11012891 manje od 19 moguće je prihvatiti nul hipotezu da postoji homoskedastičnost.
- ✓ *Pretpostavka 5: Odsutnost multikolinearnosti* (ne postoji egzaktna linearna kombinacija nezavisnih varijabli).

⁴⁶⁹ Lovrić, Lj.: op. cit., p. 116.

Ova pretpostavka podrazumijeva da niti jedna nezavisna varijabla ne bude savršeno korelirana s bilo kojom drugom nezavisnom varijablom. Multikolinearnost ispitat će se na dvije nezavisne varijable – poslovni prihodi i tečaj. Pretpostavit će se da su poslovni prihodi zavisna varijabla (Y), a tečaj nezavisna varijabla (X). Nadalje će se izvršiti regresija na ovako postavljene varijable. Dobiveni koeficijent determinacije R^2 ne bi smio biti velik (veći od 0,80). Nakon provedene regresije dobiveni koeficijent determinacije iznosi $R^2 = 0,428014287$, što upućuje na zaključak o odsutnosti multikolinearnosti.

Proveden je i dodatni test ispitivanja multikolinearnosti pomoću programa Gretl. Ispitivanje se vrši izračunavanjem inflacijskog faktora varijance (engl. *Variance Inflation Factors* – VIF). Ukoliko je dobivena vrijednost VIF faktora veća od 10 tada je prisutna multikolinearnost. Izračunati VIF faktora za poslovni prihod i tečaj iznosi 1,748 čime se potvrđuje odsutnost multikolinearnosti.

- ✓ *Pretpostavka 6: Nezavisne varijable nisu korelirane sa slučajnim odstupanjima (u).*

Izračunata kovarijanca između poslovnih prihoda (X_1) i reziduala kao i ona između tečaja (X_2) i reziduala iznosi nula čime je zadovoljena šesta pretpostavka CLRM modela.

- ✓ *Pretpostavka 7: Normalnost* (slučajna odstupanja su normalno distribuirana s matematičkim očekivanjem kako je navedeno u 2. pretpostavci i varijancom kako je navedeno u 4. pretpostavci, tj. $u_i \sim N(0, \sigma^2)$).

Ova pretpostavka omogućuje primjenu statističkih testova o značajnosti regresijskih parametara ocijenjenih na bazi statističkih uzoraka. Za testiranje značajnosti regresijskih parametara uobičajeno se primjenjuje Test signifikantnosti, tzv. T-test ili Studentov t-pokazatelj. Ovaj test polazi od pretpostavke da su ocjene parametara normalno distribuirane. Test rezultira prihvaćanjem ili odbacivanjem postavljenih hipoteza. Npr. postavljaju se dvije hipoteze: prva da je $H_0 : \hat{\beta}_1 = 0$ i alternativna da je $H_0 : \hat{\beta}_1 \neq 0$. Prihvaćanje nulte hipoteza upućuje na nepostojanje veze između zavisne i nezavisne varijable te je u tom slučaju odabranu nezavisnu varijablu bespredmetno stavljati u regresijsku jednadžbu. Osim vrijednosti dobivene t-testom test o značajnosti regresijskih parametara moguće je provesti i korištenjem p vrijednosti. P vrijednost je poznata kao egzaktna razina značajnosti statističkih testova. D. N. Gujarati definira p vrijednost kao "najnižu razinu signifikantnosti pri kojoj se nul hipoteza može odbaciti".⁴⁷⁰

U pravilu se smatra da dobivena p vrijednost koja je manja od 0,05 ($\alpha = 0,05$) ukazuje da su ocijenjene vrijednosti statistički značajne. Što je p vrijednost manja to je jača teza o odbacivanju nul hipoteze.

Korištenjem programa Gretl dobivene su vrijednosti parametara ocijenjenoga regresijskog modela prvoga segmenta kao i pripadajuće vrijednosti standardnih pogrešaka i p vrijednosti.

⁴⁷⁰ Gujarati, D. N.: op. cit., p. 122.

Tablica 56: Ocjena statističke značajnosti parametara prvoga segmenta modela

Model 1: OLS, using observations 2011-2021 (T = 11)
Dependent variable: UP

	coefficient	std. error	t-ratio	p-value
const	-5,88664e+09	4,09554e+09	-1,437	0,1886
PP	0,880641	0,0366617	24,02	9,62e-09
T	1,00694e+09	5,31460e+08	1,895	0,0947

Napomena: const – konstanta ($\hat{\beta}_0$); PP – nezavisna varijabla X_1 (poslovni prihodi); T – nezavisna varijabla X_2 (tečaj); coefficient – koeficijenti (parametri); std. error – standardna pogreška, t-ratio – t-pokazatelj; p-value – p vrijednost.

Izvor: Izračunao autor pomoću ekonometrijskog programa Gretl.

P vrijednost $\hat{\beta}_0$ iznosi 0,1886 što znači da će se učiniti pogreška u 18,86% slučajeva ukoliko se odbaci nulta hipoteza ($H_0 : \hat{\beta}_0 = 0$) da je stvarna vrijednost konstante jednaka nuli. Kao što je ranije napomenuto ukoliko je p vrijednost manja od 0,05 može se ustvrditi da je ocijenjeni parametar statistički značajan. Polazeći od ranije iznesenoga moguće je ustvrditi da se jedino ocijenjeni parametar $\hat{\beta}_1$ (koeficijent uz poslovne prihode) pokazuje statistički signifikantnim ($p=0,00000000962$).

No, kako je ranije napomenuto u prvom segmentu modela zamijećena je autokorelacija. Nakon provedenoga postupka uklanjanja autokorelacije dobivene su sljedeće ocijenjene vrijednosti parametara.

Tablica 57: Ocjena statističke značajnosti parametara prvoga segmenta modela nakon uklanjanja autokorelacije

Model 2: Hildreth-Lu, using observations 2012-2021 (T = 10)
Dependent variable: UP
rho = 0,475343

	coefficient	std. error	t-ratio	p-value
const	-5,85240e+09	2,96223e+09	-1,976	0,0887
PP	0,840673	0,0470038	17,89	4,22e-07
T	1,04511e+09	3,87151e+08	2,699	0,0307

Napomena: const – konstanta ($\hat{\beta}_0$); PP – nezavisna varijabla X_1 (poslovni prihodi); T – nezavisna varijabla X_2 (tečaj); coefficient – koeficijenti (parametri); std. error – standardna pogreška, t-ratio – t-pokazatelj; p-value – p vrijednost.

Izvor: Izračunao autor pomoću ekonometrijskog programa Gretl.

Ocijenjeni parametri $\hat{\beta}_1$ i $\hat{\beta}_2$ statistički su signifikantni sa p vrijednostima 0,000000422 i 0,0307 retrospektivno. Uklanjanjem autokorelacije došlo je i do izmjena vrijednosti ocijenjenih parametara regresije pa je tako dobivena nova ocijenjena funkcija ukupnih prihoda:

$$\hat{UP} = -5.852.400.000 + 0,840673PP + 1.045.110.000T \quad (8)$$

Ocijenjeni parametri $\hat{\beta}_1$ i $\hat{\beta}_2$ interpretiraju se na sljedeći način: porast poslovnih prihoda za 1 HRK povećati će ukupne prihode za 0,84 HRK, a porast tečaja za 1 HRK (npr. sa 7,4 na 8,4) dovodi do rasta ukupnih prihoda za 1.045.110.000 HRK.

Nakon izvršene ocjene regresijskih parametara i testiranja njihove statističke značajnosti pristupa se mjerenju pouzdanosti odnosno prilagođenosti regresijskog modela. Ocjenjivanje započinje izračunom koeficijenta determinacija R^2 , koji predstavlja mjeru uspješnosti prilagodbe ocijenjene funkcije empirijskim podacima. Koeficijent determinacije u stvari pokazuje "koliki je postotak ili proporcija ukupnih varijacija u zavisnoj varijabli Y objašnjeno nezavisnim varijablama".⁴⁷¹ Izračunati R^2 nakon uklanjanja autokorelacije iznosi $R^2 = 0,993321$ što znači da nezavisne varijable (poslovni prihodi i tečaj) objašnjavanju oko 99% varijacija u ukupnim prihodima.

Tablica 58: Mjerenje prilagođenosti regresijskoga modela prvoga segmenta nakon uklonjene autokorelacije

Mean dependent var	7,77e+09	S.D. dependent var	1,08e+09
Sum squared resid	7,03e+16	S.E. of regression	1,00e+08
R-squared	0,993321	Adjusted R-squared	0,991413
F(2, 7)	161,4768	P-value(F)	1,39e-06
rho	-0,015755	Durbin-Watson	1,945061

Izvor: Izračunao autor pomoću ekonometrijskog programa Gretl.

Standardna devijacija Y vrijednosti oko ocijenjenoga regresijskog pravca mjeri se standardnom pogreškom regresije. Čim je standardna pogreška manja bolja je i prilagođenost modela empirijskim podacima. Standardna greška regresije u prvom segmentu iznosi $s = 100.000.000$.

Testiranje statističke značajnosti regresijskoga modela polazi od sljedećih hipoteza:⁴⁷²
 $H_0 \dots \beta_1 = \beta_2 = \dots = \beta_j = \dots = \beta_K = 0; H_1 \dots \exists \beta_j \neq 0, j = 1, 2, \dots, K$

Potvrđivanjem nulte hipoteze zaključuje se kako regresorska varijabla nije signifikantna u modelu odnosno svi su parametri uz regresorske varijable jednaki nuli. Testiranje se vrši pomoću empirijskog F-omjera, a brojčane vrijednosti potrebne za izračunavanje test veličine dane su u tablici ANOVA (engl. *Analysis of Variance*).

⁴⁷¹ Gujarati, D. N.: op. cit., p. 219.

⁴⁷² Šošić, I.: **Primijenjena statistika**, Sveučilište u Zagrebu, Školska knjiga d.d., Zagreb, 2004., p. 464.

Test veličina se ravna po F distribuciji s K (za brojnik) i $n-(K+1)$ stupnjeva slobode (za nazivnik). Nakon odabrane razine signifikantnosti α , odluka o prihvaćanju ili odbacivanju nulte hipoteze donosi se usporedbom empirijske test veličine i teorijske (kritične) vrijednosti F-distribucije. Ukoliko je empirijska test veličina manja od kritične tada se nulta hipoteza prihvaća i obratno. Alternativno, odluka se donosi na temelju p vrijednosti na način da ukoliko je p vrijednost veća od razine signifikantnosti α tada se nulta hipoteza prihvaća i obratno.⁴⁷³

Slučaj prvoga segmenta modela ukazuje kako p vrijednost uz F testnu veličinu iznosi $p=0,00000139$. Temeljem toga može se odbaciti nulta hipoteza da regresorske varijable nisu signifikantne u modelu i prihvatiti zaključak da makar jedna nezavisna varijabla pridonosi objašnjavanju varijacija zavisne varijable (ukupni prihodi).

Drugi segment modela ocjenjuje utjecaj kamatne stope i poslovnoga rashoda na ukupni rashod primjenom sljedeće matematičke funkcije:

$$UR = \beta_0 + \beta_1 PR + \beta_2 K \quad (9)$$

gdje je:

- UR - ukupni rashod
- PR - poslovni rashod
- β_0 - konstantni član, odsječak na y-osi
- β_1 - regresijski koeficijent, koeficijent nagiba
- K - kamatna stopa

Dodavanjem slučajnih odstupanja egzaktnoj determinističkoj matematičkoj vezi dobije se regresijska funkcija. Regresijska funkcija (uzorka) za drugi segment modela glasi:

$$\hat{UR} = \hat{\beta}_0 + \hat{\beta}_1 PR + \hat{\beta}_2 K + e_t \quad (10)$$

gdje je:

- \hat{UR} - ocjena od ukupnog rashoda
- $\hat{\beta}_0, \hat{\beta}_1, \hat{\beta}_2$ - ocjena od $\beta_0, \beta_1, \beta_2$
- e_t - rezidual

Podloga za ocjenu parametara $\hat{\beta}_0, \hat{\beta}_1$ i $\hat{\beta}_2$ počiva na podacima iz tablice⁴⁷⁴ koja prikazuje vrijednosti ukupnog rashoda (zavisne varijable) te poslovnih rashoda i kamatnih stopa kao nezavisnih varijabli u razdoblju od 2001. do 2011.

⁴⁷³ Šošić, I.: op. cit., p. 465.

⁴⁷⁴ Cf. infra tablica 59.

Tablica 59: **Ukupni i poslovni rashodi skupine Hoteli i sličan smještaj i odobrene kamatne stope trgovačkim društvima na kratkoročne i dugoročne kredite (prosjeck) s valutnom klauzulom u razdoblju od 2001. do 2011.**

Godina	Ukupni rashodi (HRK)	Poslovni rashodi (HRK)	Kamatne stope trgovačkim društvima na kratkoročne i dugoročne kredite (prosjeck) - s valutnom klauzulom (%)
	Y	X ₁	X ₂
2001.	5.909.156.695	5.279.526.955	8,97
2002.	6.050.164.634	5.349.579.775	7,58
2003.	6.059.205.565	5.390.867.555	7,00
2004.	6.726.706.412	5.870.396.733	6,54
2005.	7.221.824.507	6.301.000.515	5,98
2006.	7.599.854.094	6.526.159.272	6,00
2007.	8.645.232.692	7.100.194.724	6,31
2008.	9.508.686.272	7.108.657.110	7,18
2009.	9.174.690.431	6.955.760.658	7,71
2010.	9.967.208.992	7.073.126.560	7,70
2011.	10.357.674.059	7.439.023.789	7,11

Izvor: FINA (godišnji financijski izvještaji i posebni dodaci uz izvještaje); ***: "Tablica G2: Kamatne stope banaka na kunske kredite s valutnom klauzulom i na kredite odobrene u eurima", <http://www.hnb.hr/publikac/bilten/statisticki_pregled/g2.xls> (17.09.2012.).

Ocjenjivanje parametara regresije izvršilo se primjenom metode najmanjih kvadrata te je tako dobivena slijedeća ocjenjena funkcija ukupnih rashoda:

$$\hat{UR} = -8.351.518.321 + 2,11223PR + 389.347.912K \quad (11)$$

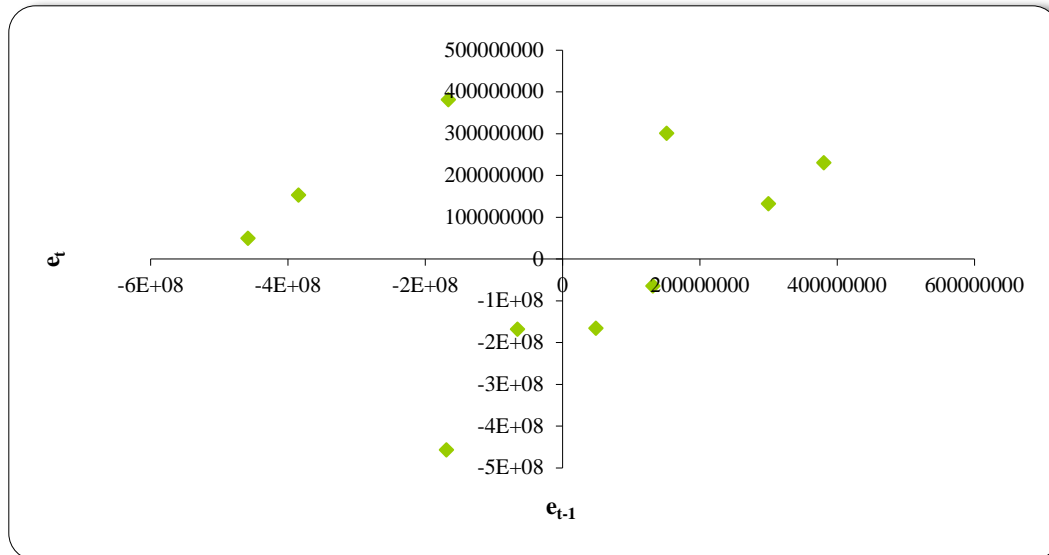
Ocijenjeni parametri $\hat{\beta}_1$ i $\hat{\beta}_2$ interpretiraju se na sljedeći način: porast poslovnih rashoda za 1 HRK povećati će ukupne rashode za 2,11 HRK, a porast kamatne stope za 1% uzrokovati će rast ukupnih rashoda za 389.347.912 HRK.

Da bi se utvrdilo da li su ocijenjene vrijednosti blizu stvarnim vrijednostima iz populacije potrebno je dobivene vrijednosti parametara testirati. Vrednovanje ocjena parametra vrši se uvažavanjem ekonomskih, statističkih i ekonometrijskih kriterija. S gledišta ekonomskoga kriterija moguće je potvrditi da predznak ocijenjenih parametara uvažava temeljne postavke ekonomske teorije. Statistički i ekonometrijski kriteriji uvažavat će temeljne pretpostavke CLRM modela kako slijedi:

- ✓ *Pretpostavka 1:* Regresijski model prvoga segmenta korektno je specificiran i ukazuje na linearnost u parametrima (cf. jednažba 10).
- ✓ *Pretpostavka 2:* Očekivana vrijednost odstupanja je jednaka nuli.
- ✓ *Pretpostavka 3:* Odsutnost autokorelacije.

U otkrivanju autokorelacije korištene su grafička metoda i Durbin-Watsonov d test. Grafičkom metodom prikazana je raspršenost e_t i e_{t-1} . Iz grafičkog prikaza⁴⁷⁵ vidljivo je da postoji stanovita pravilnost u raspršenosti reziduala što bi moglo navesti na zaključak o prisutnosti autokorelacije.

Grafikon 44: Grafičko utvrđivanje prisutnosti autokorelacije u drugom segmentu modela

Izvor: Izradio autor.

Zaključak temeljen na grafičkoj metodi potrebno je potvrditi korištenjem Durbin-Watsonovog d testa. Dobivena test veličina iznosi $d = 1,463926818$. Utvrđivanje kritičnih vrijednosti polazi od sljedećih vrijednosti: broj opažanja $n=11$, broj nezavisnih varijabli $k=2$, razina signifikantnosti $\alpha=0,05$. Ulazne veličine rezultirale su donjom kritičnom vrijednošću $d_L= 0,658$ i gornjom $d_U= 1,604$. Izračunata test veličina d nalazi se između donje i gornje kritične vrijednosti. Prema pravilima donošenja odluke za Durbin-Watsonov d test ukoliko se testna veličina d nalazi između donje i gornje kritične vrijednosti tada se donosi slijedeća odluka: Bez odluke.

Pošto provedeni test nije potvrdio niti opovrgnuo autokorelaciju (bez odluke) moguće je izvršiti dodatnu provjeru pomoću ocijenjene vrijednosti autoregresijskoga parametra. Vrijednost autoregresijskoga parametra, tj. koeficijenta korelacije slučajnoga odstupanja, $\hat{\rho}$ izračunata je pomoću ekonometrijsko-statističkoga softverskog paketa Gretl. Procijenjena vrijednost autoregresijskoga parametra iznosi $\hat{\rho}=0,144237$, što upućuje na prisutnost pozitivne autokorelacije.

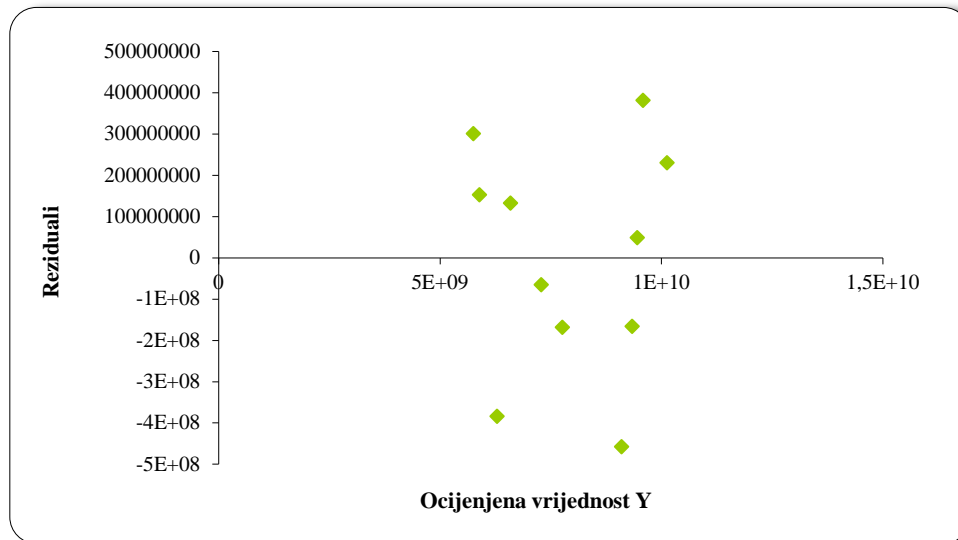
Autokorelacija je uklonjena primjenom Preis-Winsten procedure pomoću programa Gretl. Nakon izvršenog postupka nova DW vrijednost iznosi $d= 1,790535$ čime odluka za Durbin-Watsonov test se mijenja i sada glasi: Prihvatiti H_0 ; nema autokorelacije. Autoregresijski parametar poprima vrijednost $\hat{\rho}= 0,014606$.

⁴⁷⁵ Cf. infra grafikon 44.

- ✓ *Pretpostavka 4: Homoskedastičnost* (varijanca slučajne varijable u konstantna je i jednaka σ^2).

Ukoliko su slučajna odstupanja različito raspršena (nema homoskedastičnosti) tada je prisutna heteroskedastičnost. Prisutnost heteroskedastičnosti ili njezina odsutnost (homoskedastičnost) utvrditi će se grafičkom metodom i Goldfeld-Quandt testom.

Grafikon 45: **Grafičko utvrđivanje prisutnosti heteroskedastičnosti u drugom segmentu modela**

Izvor: Izradio autor.

Iz grafičkog prikaza moguće je uočiti da je heteroskedastičnost odsutna odnosno da reziduali imaju svojstvo jednake raspršenosti (homoskedastičnosti). Prisutnost homoskedastičnosti potvrdit će se i primjenom Goldfeld-Quandt testa. Ovaj test primjenjuje sljedeće korake:⁴⁷⁶

1. Složiti empirijske podatke varijable X prema veličini. Varijable su posložene prema veličini X_1 (poslovni rashod) od najmanje prema najvećoj.
2. Izbaciti srednji dio (d) zapažanja. Od ukupno jedanaest opažanja izbačena su tri.
3. Ocijeniti dvije zasebne regresije, posebno za niske vrijednosti X_i i posebno za visoke vrijednosti. Izračunati RSS_1 (engl. *Residual Sum of Squares*) i RSS_2 . Dobiveni RSS_1 (niske vrijednosti X_i) iznosi 1.367.137.457.343.510, a RSS_2 (visoke vrijednosti X_i) 831.344.551.211.690.
4. Izračunati omjer RSS_2/RSS_1 . Dobivena vrijednost iznosi 0,608091415. Taj omjer je F vrijednost sa $(n-d-4)/2$ stupnjeva slobode za brojnik i nazivnik. Pošto je $n=11$, a $d=3$ tada je izračunati stupanj slobode za brojnik i nazivnik u tablici kritične vrijednosti F razdiobe 2. Kritična tablična F vrijednost za 2 stupnja slobode (brojnik i nazivnik) uz razinu signifikantnosti $\alpha = 0,05$ iznosi 19. Ukoliko je dobivena vrijednost veća od F kritične, nultu hipotezu da postoji homoskedastičnost odbacuje se. Pošto je 0,608091415 manje od 19 moguće je prihvatiti nultu hipotezu da postoji homoskedastičnost.

⁴⁷⁶ Lovrić, Lj.: op. cit., p. 116.

- ✓ *Pretpostavka 5: Odsutnost multikolinearnosti* (ne postoji egzaktna linearna kombinacija nezavisnih varijabli).

Ova pretpostavka podrazumijeva da niti jedna nezavisna varijabla ne bude savršeno korelirana s bilo kojom drugom nezavisnom varijablom. Multikolinearnost ispitat će se na dvije nezavisne varijable – poslovni rashodi i kamatne stope. Pretpostavit će se da su poslovni rashodi zavisna varijabla (Y), a kamata stopa nezavisna varijabla (X). Nadalje će se izvršiti regresija na ovako postavljene varijable. Dobiveni koeficijent determinacije R^2 ne bi smio biti velik (veći od 0,80). Nakon provedene regresije dobiveni koeficijent determinacije iznosi $R^2 = 0,075963896$, što upućuje na zaključak o odsutnosti multikolinearnosti.

Proveden je i dodatni test ispitivanja multikolinearnosti pomoću programa Gretl. Ispitivanje se vrši izračunavanjem inflacijskog faktora varijance (VIF). Izračunati VIF faktor za poslovni rashod i kamatnu stopu iznosi 1,082 čime se potvrđuje odsutnost multikolinearnosti.

- ✓ *Pretpostavka 6: Nezavisne varijable nisu korelirane sa slučajnim odstupanjima (u).*

Izračunata kovarijanca između poslovnih rashoda (X_1) i reziduala kao i ona između kamatne stope (X_2) i reziduala iznosi nula čime je zadovoljena šesta pretpostavka CLRM modela.

- ✓ *Pretpostavka 7: Normalnost* (slučajna odstupanja su normalno distribuirana s matematičkim očekivanjem kako je navedeno u 2. pretpostavci i varijancom kako je navedeno u 4. pretpostavci, tj. $u_i \sim N(0, \sigma^2)$).

Ova pretpostavka omogućuje primjenu statističkih testova o značajnosti regresijskih parametara ocijenjenih na bazi statističkih uzoraka. Korištenjem programa Gretl dobivene su vrijednosti parametara ocijenjenoga regresijskog modela drugoga segmenta kao i pripadajuće vrijednosti standardnih pogrešaka i p vrijednosti.

Tablica 60: **Ocjena statističke značajnosti parametara drugoga segmenta modela**

Model 7: OLS, using observations 2001–2011 (T = 11)
Dependent variable: UR

	coefficient	std. error	t-ratio	p-value
const	-8,35152e+09	1,28367e+09	-6,506	0,0002
PR	2,11223	0,124693	16,94	1,50e-07
K	3,89348e+08	1,13446e+08	3,432	0,0089

Napomena: const – konstanta ($\hat{\beta}_0$); PR – nezavisna varijabla X_1 (poslovni rashodi); K – nezavisna varijabla X_2 (kamata stopa); coefficient – koeficijenti (parametri); std. error – standardna pogreška, t-ratio – t-pokazatelj; p-value – p vrijednost.

Izvor: Izračunao autor pomoću ekonometrijskog programa Gretl.

P vrijednost $\hat{\beta}_0$ iznosi 0,0002 što znači da će se učiniti pogreška u 0,02% slučajeva ukoliko se odbaci nulta hipoteza ($H_0 : \hat{\beta}_0 = 0$) da je stvarna vrijednost konstante jednaka nuli. P vrijednost za $\hat{\beta}_1$ i $\hat{\beta}_2$ iznosi 0,00000015 i 0,0089 što znači da su parametri statistički signifikantni te je stoga moguće odbaciti nultu hipotezu.

Postojanje autokorelacije u drugom segmentu modela zahtijevalo je primjenu postupka otklanjanja autokorelacije nakon čega su dobivene sljedeće ocijenjene vrijednosti parametara.

Tablica 61: Ocjena statističke značajnosti parametara drugoga segmenta modela nakon uklanjanja autokorelacije

```
Model 6: Prais-Winsten, using observations 2001-2011 (T = 11)
Dependent variable: UR
rho = 0,186
```

	coefficient	std. error	t-ratio	p-value
const	-8,18323e+09	1,46614e+09	-5,581	0,0005
PR	2,11377	0,143916	14,69	4,54e-07
K	3,63947e+08	1,24005e+08	2,935	0,0189

Napomena: const – konstanta ($\hat{\beta}_0$); PR – nezavisna varijabla X_1 (poslovni rashodi); K – nezavisna varijabla X_2 (kamatna stopa); coefficient – koeficijenti (parametri); std. error – standardna pogreška, t-ratio – t-pokazatelj; p-value – p vrijednost.

Izvor: Izračunao autor pomoću ekonometrijskog programa Gretl.

Ocijenjeni parametri $\hat{\beta}_1$ i $\hat{\beta}_2$ statistički su signifikantni sa p vrijednostima 0,00000045 i 0,0189 retrospektivno. Uklanjanjem autokorelacije došlo je i do izmjena vrijednosti ocijenjenih parametara regresije pa je tako dobivena nova ocijenjena funkcija ukupnih rashoda:

$$\hat{UR} = -8.183.230.000 + 2,11377PR + 363.947.000K \quad (12)$$

Ocijenjeni parametri $\hat{\beta}_1$ i $\hat{\beta}_2$ interpretiraju se na sljedeći način: porast poslovnih rashoda za 1 HRK povećati će ukupne rashode za 2,11 HRK, a porast kamatne stope za 1 postotni poen dovest će do rasta ukupnih rashoda za 363.947.000 HRK.

Nakon izvršene ocjene regresijskih parametara i testiranja njihove statističke značajnosti pristupa se mjerenju pouzdanosti odnosno prilagođenosti regresijskoga modela. Ocjenjivanje započinje izračunom koeficijenta determinacija R^2 . Izračunati R^2 nakon uklanjanja autokorelacije iznosi $R^2 = 0,973865$ što znači da nezavisne varijable (poslovni rashodi i kamatne stope) objašnjavanju oko 97% varijacija u ukupnim rashodima.

Tablica 62: Mjerenje prilagođenosti regresijskoga modela drugoga segmenta nakon uklonjene autokorelacije

Mean dependent var	7,93e+09	S.D. dependent var	1,67e+09
Sum squared resid	7,26e+17	S.E. of regression	3,01e+08
R-squared	0,973865	Adjusted R-squared	0,967331
F(2, 8)	88,29922	P-value (F)	3,53e-06
rho	0,014606	Durbin-Watson	1,790535

Izvor: Izračunao autor pomoću ekonometrijskog programa Gretl.

Standardna devijacija Y vrijednosti oko ocijenjenoga regresijskog pravca mjeri se standardnom pogreškom regresije. Čim je standardna pogreška manja bolja je i prilagođenost modela empirijskim podacima. Standardna greška regresije u drugom segmentu iznosi $s = 301.000.000$.

Testiranje statističke značajnosti regresijskoga modela polazi od sljedećih hipoteza: $H_0 \dots \beta_1 = \beta_2 = \dots = \beta_j = \dots = \beta_K = 0$; $H_1 \dots \exists \beta_j \neq 0, j = 1, 2, \dots, K$. Potvrđivanjem nulte hipoteze zaključuje se kako regresorska varijabla nije signifikantna u modelu odnosno svi su parametri uz regresorske varijable jednaki nuli. Slučaj drugog segmenta modela ukazuje kako p vrijednost uz F testnu veličinu iznosi $p = 0,00000353$. Temeljem toga može se odbaciti nulta hipoteza da regresorske varijable nisu signifikantne u modelu i prihvatiti zaključak da makar jedna nezavisna varijabla pridonosi objašnjavanju varijacija zavisne varijable (ukupni rashodi).

Treći segment modela ocjenjuje utjecaj PDV-a na promjenu ukupnih prihoda. Ta procjena izvršit će se pomoću koncepta cjenovne elastičnosti potražnje i to prema sljedećim koracima:

1. Izračunati cjenovnu elastičnost potražnje u razdoblju od 2001. do 2011.
2. Dobiveni koeficijent elastičnosti pomnožiti s brojem noćenja kako bi se dobio novi predviđeni broj noćenja (posljedica promjene prodajne cijene).
3. Novi broj noćenja pomnožiti s novom prodajnom cijenom kako bi se dobio novi poslovni prihod.
4. Dobivenu razliku poslovnih prihoda uvećati za ukupni prihod kako bi se dobio novi ukupni prihod.

U definiranju pretpostavki i ograničenja modela rečeno je kako će promjena PDV-a uzrokovati promjenu prodajne cijene po principu 1:1.⁴⁷⁷ Promijenjena cijena će putem cjenovne elastičnosti djelovati na promjenu broja noćenja te u konačnici na poslovne prihode. Ako se pretpostavi da se izvanredni i financijski prihodi nisu mijenjali tada promjena poslovnih prihoda predstavlja uvećanje ukupnih prihoda. Temeljem iskazanoga moguće je kroz nekoliko koraka postaviti treći segment modela koji će ocijeniti utjecaj promjene PDV-a na ukupne prihode.

$$UP_t = UP_{t-1} + \Delta PP_t \quad (13)$$

⁴⁷⁷ Pad stope PDV-a za 0,5; 1,0; 1,5; 2,0; 2,5; 3,0; 3,5; 4,0; 4,5; 5,0; 5,5; 6,0 postotnih poena uzrokuje pad prosječne prodajne cijene za 0,5; 0,9; 1,4; 1,8; 2,3; 2,7; 3,2; 3,6; 4,1; 4,5; 5,0; 5,5 posto.

gdje je:

- UP - ukupni prihod
- PP - poslovni prihod
- Δ - promjena
- t - oznaka vremena

$$\Delta PP_t = PP_t - PP_{t-1} \quad (14)$$

$$PP_t = p_t * (kE_p^D * Q_{t-1}) \quad (15)$$

$$PP_{t-1} = p_{t-1} * Q_{t-1} \quad (16)$$

gdje je:

- p - prosječna prodajna cijena
- Q - broj noćenja
- kE_p^D - koeficijent cjenovne elastičnosti potražnje

Uvrštavanjem jednadžbi (14), (15) i (16) u (13) dobiva se treći segment modela međuovisnosti ključnih sastavnica ekonomske politike i ekonomskoga položaja hotelijerstva.

$$UP_t = UP_{t-1} + [p_t * (kE_p^D * Q_{t-1})] - [p_{t-1} * Q_{t-1}] \quad (17)$$

Za izračun cjenovne elastičnosti turističke potražnje hrvatskoga hotelijerstva korišteni su podaci iskazani u slijedećoj tablici.

Tablica 63: **Ukupni broj noćenja i prosječna cijena noćenja u skupini "Hoteli i sličan smještaj" u razdoblju od 2001. do 2011. (tekuće cijene)**

Godina	Broj noćenja	Prosječna cijena (u HRK)
	Q	P
2001.	18.614.000	252
2002.	18.994.000	268
2003.	18.922.000	291
2004.	19.204.000	296
2005.	20.445.000	316
2006.	20.685.000	332
2007.	20.933.000	376
2008.	20.550.000	399
2009.	18.607.000	421
2010.	19.345.000	420
2011.	20.466.922	435

Napomena: Prosječna cijena noćenja izračunata je na način da su poslovni prihodi skupine "Hoteli i sličan smještaj" podijeljeni sa ostvarenim brojem noćenja.

Izvor: ***: **Turizam u ...** (razni brojevi), Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2005., p. 28-29, 2010., p. 20; FINA (godišnji financijski izvještaji i posebni dodaci uz izvještaje).

Cjenovna elastičnost potražnje izračunata je prema uobičajenoj formuli:⁴⁷⁸

$$E_p^D = \frac{P}{Q} * \frac{\Delta Q}{\Delta P} \quad (18)$$

U razdoblju od 2001. do 2011. prosječna cjenovna elastičnost turističke potražnje u hotelijerstvo iznosi $E_p^D = -1,06967714$. Negativna cjenovna elastičnost upućuje na suprotno kretanje cijene i broja noćenja. Izračunata cjenovna elastičnost pokazuje da ukoliko npr. cijena padne za 1% da će se broj noćenja povećati za 1,070%.

Spajanjem sva tri segmenta modela dobiva se **model međuovisnosti ključnih sastavnica ekonomske politike i ekonomskoga položaja hotelijerstva:**

I. segment modela	$\hat{UP} = -5.852.400.000 + 0,840673PP + 1.045.110.000T$
II. segment modela	$\hat{UR} = -8.183.230.000 + 2,11377PR + 363.947.000K$
III. segment modela ⁴⁷⁹	$UP_t = UP_{t-1} + [p_t * (kE_p^D * Q_{t-1})] - [p_{t-1} * Q_{t-1}]$

6.4. REZULTATI MODELA OBZIROM NA SADRŽAJ I DJELOVANJE KLJUČNIH SASTAVNICA

U nastavku rada dobiveni model koristit će se kako bi se dokazalo da odabrane sastavnice (PDV, tečaj i kamatna stopa), koje neupitno oblikuju makroekonomsko i poslovno okruženje, u znatnoj mjeri utječu na ekonomski položaj hrvatskoga hotelijerstva na način da ograničavaju uspješnost poslovanja mjerenu ostvarenim bruto rezultatom (bruto dobit / gubitak). Model međuovisnosti ključnih sastavnica ekonomske politike i ekonomskoga položaja hotelijerstva simulirati će i ocijeniti utjecaj svake odabrane sastavnice, *ceteris paribus*, na ukupni bruto rezultat hrvatskoga hotelijerstva. Polazna (bazna) godina u simulaciji je 2011., a godina koja se ocjenjuje, tj. za koju se predviđaju promjene 2012.

Simulacija započinje s testiranjem utjecaja promjene tečaja na ukupni prihod te konačni bruto rezultat, *ceteris paribus*. Parametar uz tečaj potvrđuje ekonomsku teoriju koja nalaže da aprecijacija tečaja djeluje na pad ukupnih prihoda, a deprecijacija na rast. Prije promjene tečaja, u baznoj godini (2011.), zabilježen je (bruto) gubitak prije oporezivanja u iznosu od -997.961.954 HRK. Manja deprecijacija tečaja (0,5 HRK) s početne prosječne godišnje vrijednosti EUR/HRK=7,434204 na EUR/HRK=7,934204 rezultirala bi sa znatno manjim (bruto) gubitkom prije oporezivanja (-475.406.954 HRK). Pozitivni bruto rezultat odnosno dobitak prije oporezivanja ostvario bi se pri deprecijaciji tečaja za 1,0 HRK u odnosu na početnu 2011. godinu. Pri tečaju EUR/HRK=8,434204 ukupni prihodi iznosili bi 10.404.822.105 HRK, a ostvareni bruto dobitak 47.148.046 HRK.

⁴⁷⁸ Pindyck, R. S., Rubinfeld, D. L.: **Mikroekonomija**, peto izdanje, MATE d.o.o., Zagreb, 2005. (prijevod Suman, S. et al.), p. 30.

⁴⁷⁹ Za simulaciju ove opće formule cf. tablica 68 i 69.

Tablica 64: Simulacija promjene tečaja na bruto rezultat hrvatskoga hotelijerstva: slučaj deprecijacije tečaja EUR/HRK

Deprecijacija tečaja	Promjena tečaja (HRK)	Promijenjen tečaj u odnosu na 2011.* (EUR/HRK)	Promjena ukupnih prihoda uzrokovana promjenom tečaja (HRK)	Ukupni prihodi u 2012. (HRK)	Bruto rezultat 2012. (HRK)
1. simulacija	0,5	7,934204	522.555.000	9.882.267.105	-475.406.954
2. simulacija	1,0	8,434204	1.045.110.000	10.404.822.105	47.148.046
3. simulacija	1,5	8,934204	1.567.665.000	10.927.377.105	569.703.046
4. simulacija	2,0	9,434204	2.090.220.000	11.449.932.105	1.092.258.046

Napomena: Vrijednost tečaja u početnoj 2011. iznosi EUR/HRK=7,434204.

Izvor: Izradio autor.

Posljednja simulacija pokazuje kako bi značajnija deprecijacija tečaja (sa EUR/HRK=7,434204 na EUR/HRK=9,434204) osigurala hrvatskom hotelijerstvu bruto dobitak u iznosu od 1.092.258.046 HRK. Iz prikazanih simulacija vidljiva je velika osjetljivost bruto rezultata na promjenu tečaja.

Apresiasija tečaja imala bi potpuno suprotni učinak. Ukoliko bi prosječni godišnji tečaj EUR/HRK aprecioirao u odnosu na baznu 2011. godinu za 0,5%, tj. na EUR/HRK=6,934204 učinak na bruto rezultat hrvatskoga hotelijerstva bio bi iznimno negativan.

Tablica 65: Simulacija promjene tečaja na bruto rezultat hrvatskoga hotelijerstva: slučaj aprecijacije tečaja EUR/HRK

Apreciacija tečaja	Promjena tečaja (HRK)	Promijenjen tečaj u odnosu na 2011.* (EUR/HRK)	Promjena ukupnih prihoda uzrokovana promjenom tečaja	Ukupni prihodi u 2012.	Bruto rezultat 2012.
1. simulacija	0,5	6,934204	-522.555.000	8.837.157.105	-1.520.516.954
2. simulacija	1,0	6,434204	-1.045.110.000	8.314.602.105	-2.043.071.954
3. simulacija	1,5	5,934204	-1.567.665.000	7.792.047.105	-2.565.626.954

Napomena: Vrijednost tečaja u početnoj 2011. iznosi EUR/HRK=7,434204.

Izvor: Izradio autor.

Simulacija 1. pokazuje da bi se ukupni rashodi, u odnosu na 2011., smanjili za -522.555.000 HRK što bi rezultiralo gubitkom prije poreza u iznosu od -1.520.516.954 HRK. Daljnja aprecijacija za 1,0 HRK i 1,5 HRK pokazuju velike bruto gubitke hrvatskoga hotelijerstva i to u iznosu od -2.043.071.954 HRK i -2.565.626.954 HRK retrospektivno.

Važnost politike tečaja u turizmu proizlazi iz činjenice da turizam većim dijelom ima karakter "nevidljivog" izvoza. Orijentiranost prema izveznoj strategiji razvoja nameće potrebu vođenja aktivne politike tečaja i izvoznih subvencija. B. Blažević ističe kako "opcija razvojno orijentirane turističke politike traži vrlo aktivnu ulogu države, a to se posebno odnosi na adekvatnu politiku tečaja i politiku izvoznih poticaja koje upravo konkretiziraju turizam kao strateški (izvozni) sektor gospodarstva".⁴⁸⁰

Kao što je iz provedenih simulacija vidljivo politika tečaja koja bi podržavala izvezno orijentirane djelatnosti, u koje je moguće ubrojiti i hrvatsko hotelijerstvo, imala bi neposredni utjecaj na gospodarstvo u cjelini. Visoka elastičnost prihoda hrvatskoga hotelijerstva na promjene tečaja ukazuje kako bi i manje promjene tečaja mogle imati veliki (pozitivan) utjecaj na poslovanje sektora. Svođenje tečaja kune prema euru na realnu razinu smanjio bi ili potpuno eliminirao pojavu "škara cijena". Inflatorni pritisci domaćih utrošaka bili bi neutralizirani realnom politikom tečaja. Uspješno poslovanje hotelijerstva otvorilo bi mogućnost novoga investicijskog ciklusa i zapošljavanja kako u samom sektoru tako i onim koji su neposredno vezani uz njega (poljoprivreda, promet, maloprodaja, trgovina i turistička posredništvo, građevina, itd.).

Deprecijacija tečaja povećala bi konkurentnost ne samo hotelskih poduzeća već i svih onih koji izravno ili neizravno putem turizam više izvoz. Takve promjene povećale bi broj izvezno orijentiranih poduzeća. Konkurentnost bi se prije svega ogledala u nižim realnim cijenama što bi zbog elastičnosti turističke potražnje rezultiralo povećanim brojem noćenja. Iskustva azijskih zemalja pokazuju kako politika slaboga (depreciranoga) tečaja predstavlja jedan od temeljnih instrumenata strategije rasta zasnovanoj na izvozu.⁴⁸¹

Ocjena učinka djelovanja kamatne stope na bruto rezultat hrvatskoga hotelijerstva⁴⁸² povezana je preko djelovanja na ukupne rashode. Očekuje se da će rast kamatne stope, *ceteris paribus*, prouzročiti rast ukupnih rashoda što bi se u konačnici trebalo negativno odraziti na bruto rezultat. Ocijenjeni parametar uz kamatnu stopu potvrđuje očekivanja ekonomske teorije.

Pad kamatne stope od 0,5 postotnih poena u odnosu na bazu 2011. godinu spustio bi prosječnu godišnju kamatnu stopu sa 7,105833% na 6,605833%. Ovo smanjenje djelovalo bi na pad ukupnih rashoda za -181.973.500 HRK te rezultiralo konačnim bruto gubitkom hrvatskoga hotelijerstva u iznosu od -815.988.454 HRK. Ovako ostvareni bruto gubitak predstavljao bi smanjenje u odnosu na 2011. godinu za 18,23%.

⁴⁸⁰ Blažević, B.: **Turizam u funkciji strategije gospodarskog razvoja Hrvatske**, Tourism and Hospitality Management, Faculty of Tourism and Hospitality Management, WIFI Österreich Wirtschaftsförderungsinstitut der Bundeskammer der gewerblichen Wirtschaft, Opatija, Wien, Vol. 5, 2000., No. 1-2, p. 4.

⁴⁸¹ Više o iskustvu azijskih zemalja cf. Milenković, N.: **Devizni kurs kao instrument ekonomske politike – iskustva zemalja Istočne Azije**, Ekonomski horizonti, Ekonomski fakultet Univerziteta u Kragujevcu, Vol. 14, 2012., No. 3, p. 139-148.

⁴⁸² Cf. infra tablica 67.

Tablica 66: Simulacija promjene kamatnih stopa na bruto rezultat hrvatskoga hotelijerstva: slučaj pada kamatnih stopa

Pad kamatnih stopa	Promjena kamatnih stopa (postotni poeni)	Promijenjene kamatne stope u odnosu na 2011.* (%)	Promjena ukupnih rashoda uzrokovana promjenom kamatnih stopa (HRK)	Ukupni rashodi u 2012. (HRK)	Bruto rezultat 2012. (HRK)
1. simulacija	0,5	6,605833	-181.973.500	-10.175.700.559	-815.988.454
2. simulacija	1,0	6,105833	-363.947.000	-9.993.727.059	-634.014.954
3. simulacija	1,5	5,605833	-545.920.500	-9.811.753.559	-452.041.454
4. simulacija	2,0	5,105833	-727.894.000	-9.629.780.059	-270.067.954
5. simulacija	2,5	4,605833	-909.867.500	-9.447.806.559	-88.094.454
6. simulacija	3,0	4,105833	-1.091.841.000	-9.265.833.059	93.879.046

Napomena: * - vrijednost kamatne stope u početnoj 2011. iznosi 7,105833%.

Izvor: Izradio autor.

Tek šesta simulacija promjene kamatnih stopa rezultira bruto dobitkom hrvatskoga hotelijerstva. Naime, pri prosječnoj godišnjoj kamatnoj stopi od 4,105833% ukupni rashodi smanjeni su za -1.091.841.000 HRK pa ukupni rashodi sada iznose -9.265.833.059 HRK što je za 10,54% manje u odnosu na 2011. Rezultat šeste simulacije pokazuje da bi hrvatsko hotelijerstvo u uvjetima smanjenja prosječne godišnje kamatne stope za 3,0 postotnih poena, *ceteris paribus*, ostvarilo bruto dobitak u iznosu od 93.879.046 HRK. Simulacije ukazuju na manju elastičnost kamatnih stopa u odnosu na tečaj.

Tablica 67: Simulacija promjene kamatnih stopa na bruto rezultat hrvatskoga hotelijerstva: slučaj rasta kamatnih stopa

Rast kamatnih stopa	Promjena kamatnih stopa (postotni poeni)	Promijenjene kamatne stope u odnosu na 2011. (%)	Promjena ukupnih rashoda uzrokovana promjenom kamatnih stopa (HRK)	Ukupni rashodi u 2012. (HRK)	Bruto rezultat 2012. (HRK)
1. simulacija	0,5	7,605833	181.973.500	-10.539.647.559	-1.179.935.454
2. simulacija	1,0	8,105833	363.947.000	-10.721.621.059	-1.361.908.954
3. simulacija	1,5	8,605833	545.920.500	-10.903.594.559	-1.543.882.454
4. simulacija	2,0	9,105833	727.894.000	-11.085.568.059	-1.725.855.954
5. simulacija	2,5	9,605833	909.867.500	-11.267.541.559	-1.907.829.454
6. simulacija	3,0	10,105833	1.091.841.000	-11.449.515.059	-2.089.802.954

Napomena: * - vrijednost kamatne stope u početnoj 2011. iznosi 7,105833%.

Izvor: Izradio autor.

Rast kamatnih stopa, *ceteris paribus*, ima potpuno suprotni učinak na bruto rezultat hrvatskoga hotelijerstva. Rast kamatnih stopa za 1,0 postotnih poena povećao bi ukupne rashode za 363.947.000 HRK. Ostvareni bruto gubitak hrvatskoga hotelijerstva bio bi za 36,47% lošiji u odnosu na 2011. godinu. Značajniji rast kamatnih stopa imao bi gotovo destruktivan učinak na hrvatsko hotelijerstvo. Šest simulacija pokazuje da bi rast kamatnih stopa na prosječnoj godišnjoj razini od 3,0 postotnih poena rezultirao bruto gubitkom hrvatskoga hotelijerstva u iznosu od -2.089.802.954 HRK.

Ukoliko se ima na umu da kamate utječu na potrošnu (turiste) i proizvodnu stranu (hotelijeri) tada je jasno da su kamatne važan instrument ekonomske politike. Kamate su u izravnoj vezi s investicijama, a preko njih i s proizvodnjom. Teorija objašnjava investicije kao opadajuću funkciju (nominalnoga) kamatnjaka i rastuću funkciju stope očekivane inflacije.⁴⁸³ U svojoj osnovi pad kamatnih stopa potiče investicije, tj. pokreće investicijske cikluse. Iskustva SR Hrvatske iz razdoblja 1964–1970. ukazuju da su niske i beneficirane kamatne stope za ugostiteljstvo rezultirale prosječnim godišnjim stopama rasta bruto investicija od 22,66%. Osnovna sredstva su u istom razdoblju rasla po prosječnoj godišnjoj stopi od 20,56%. Niske kamatne stope čine mnoge projekte profitabilnim (interna stopa rentabilnosti), a da oni to po svojem sadržaju i strukturi možda i nisu. Stoga, sniženje kamatnih stopa bi moralo smanjiti financijski pritisak (otplata dugova) na hotelska poduzeća i time doprinijeti poboljšanju ekonomskoga položaja. Istovremeno, bi se otvorila mogućnost novih investicija i to prije svega u izgradnju novih kapaciteta skupine "Hoteli i sličan smještaj", ali s naglaskom da iste moraju uvažavati načelo efikasnosti.

Smanjenje kamatnih stopa odrazilo bi se i na potražnju (turiste) na način da bi omogućilo povoljnije zaduživanje i otvaralo mogućnost konzumiranja turističkih usluga. Niske kamatne stope ohrabruju na turistička putovanja što je i pokazalo istraživanje Z. Gu.⁴⁸⁴ Veći broj dolazaka i noćenja izazvan promjenama u kamatnim stopama izravno će djelovati na porast prihoda i promjenu ekonomskoga položaja poduzeća.

Utjecaj nižih kamatnih stopa ogleda se i na strani turističke ponude. Naime, niže kamatne stope mogu povećati investicije u turističku ponudu i to kako s aspekta kvantitativnog porasta (smještajni kapaciteti) tako i s aspekta kvalitativnog poboljšanja (rast kvalitete pružene usluge). Ovakvi pomaci, uz uvjet efikasnosti investiranja, neupitno će doprinijeti rastu konkurentskoga položaja svake turističke zemlje.

⁴⁸³ Babić, M.: **Ekonomija: Uvod u analizu i politiku**, drugo doradeno izdanje, op. cit., p. 327.

⁴⁸⁴ Gu, Z.: op. cit., p. 239-243.

Treći segment modela ocijenio je učinak djelovanja promjene stope PDV-a na usluge smještaja na bruto rezultat hrvatskoga hotelijerstva preko cjenovne elastičnosti. Valja ponovno istaknuti početnu pretpostavku prema kojoj će promjena stope PDV-a uzrokovati promjenu prodajne cijene po principu 1:1. Veza između promjene stope PDV-a i cijene je pozitivna dok je veza između promjene stope PDV-a i ukupnog prihoda (indirektno preko promjene cijene) negativna.

Tablica 68: **Simulacija promjene stope PDV-a na bruto rezultat hrvatskoga hotelijerstva: slučaj pada stope PDV-a na usluge smještaja**

Pad prodajne cijene	Promjena stope PDV-a u odnosu na početno stanje (postotni poeni)*	Promijenjena prosječna prodajna cijena (HRK)**	Koeficijent cjenovne elastičnosti turističke potražnje**	Broj noćenja 2012.	Promjena poslovnih prihoda u odnosu na 2011. (HRK)	Ukupni prihodi 2012. (HRK)	Bruto rezultat 2012. (HRK)
1. simulacija	0,5	433	1,005348	20.576.387	6.935.985	9.366.648.090	-991.025.969
2. simulacija	1,0	431	1,010697	20.685.852	13.438.846	9.373.150.951	-984.523.108
3. simulacija	1,5	429	1,016045	20.795.317	19.508.583	9.379.220.688	-978.453.371
4. simulacija	2,0	427	1,021394	20.904.782	25.145.195	9.384.857.300	-972.816.759
5. simulacija	2,5	425	1,026742	21.014.247	30.348.683	9.390.060.788	-967.613.271
6. simulacija	3,0	423	1,032090	21.123.712	35.119.047	9.394.831.152	-962.842.907
7. simulacija	3,5	421	1,056158	21.616.304	200.903.336	9.560.615.441	-797.058.618
8. simulacija	4,0	419	1,085574	22.218.362	410.649.733	9.770.361.838	-587.312.221
9. simulacija	4,5	417	1,120339	22.929.884	663.708.551	10.023.420.656	-334.253.403
10. simulacija	5,0	415	1,160452	23.750.872	959.430.104	10.319.142.209	-38.531.850
11. simulacija	5,5	413	1,308869	26.788.525	2.168.448.195	11.528.160.300	1.170.486.241
12. simulacija	6,0	412	1,513445	30.975.561	3.838.418.728	13.198.130.833	2.840.456.774

Napomena: * - početna vrijednost stope PDV-a na usluge smještaja iznosi 10,0%; ** - početna prosječna prodajna cijena (u 2011.) iznosi 435 HRK; *** - koeficijent cjenovne elastičnosti izračunat je na sljedeći način: $E_p^D / 100 - 1$ (rast prosječne cijene znači pad broja noćenja te je stoga potrebno broj noćenja postotno smanjiti za cjenovnu elastičnost).

Izvor: Izradio autor.

Od svih sastavnica stopa PDV-a pokazuje možda i najmanju utjecajnu snagu na bruto rezultat hrvatskoga hotelijerstva. Pad stope PDV-a na 8,0% (dva postotna poena), *ceteris paribus*, povećao bi ostvareni broj noćenja u odnosu na 2011. za 2,14% te povećao ostvarene poslovne prihode za 25.145.195 HRK. Konačni učinak bio bi bruto gubitak hrvatskoga hotelijerstva u iznosu od -972.816.759 HRK što je za 2,51% manje u odnosu na gubitak ostvaren u 2011. godini. Jedanaesta simulacija ukazuje na pozitivan učinak promjene stope PDV-a na bruto rezultat hrvatskoga hotelijerstva. Naime, pri stopi PDV-a od 4,5% očekivani broj noćenja u 2012. iznosio bi 26.788.525, a poslovni prihodi bili bi veći za 2.168.448.195 HRK u odnosu na 2011. U konačnici hrvatsko hotelijerstvo generiralo bi 1.170.486.241 HRK bruto dobitka.

Tablica 69: Simulacija promjene stope PDV-a na bruto rezultat hrvatskoga hotelijerstva: slučaj rasta stope PDV-a na usluge smještaja

Rast prodajne cijene	Promjena stope PDV-a u odnosu na početno stanje (postotni poeni)*	Promijenjena prosječna prodajna cijena (HRK)**	Koeficijent cjenovne elastičnosti turističke potražnje***	Broj noćenja 2012.	Promjena poslovnih prihoda u odnosu na 2011. (HRK)	Ukupni prihodi 2012. (HRK)	Bruto rezultat 2012. (HRK)
1. simulacija	0,5	437	0,994652	20.357.457	-7.369.109	9.352.342.996	-1.005.331.063
2. simulacija	1,0	439	0,989303	20.247.992	-15.171.343	9.344.540.762	-1.013.133.297
3. simulacija	1,5	441	0,983955	20.138.527	-23.406.700	9.336.305.405	-1.021.368.654
4. simulacija	2,0	443	0,978606	20.029.062	-32.075.182	9.327.636.923	-1.030.037.136
5. simulacija	2,5	445	0,973258	19.919.597	-41.176.788	9.318.535.317	-1.039.138.742
6. simulacija	3,0	447	0,967910	19.810.132	-50.711.519	9.309.000.586	-1.048.673.473
7. simulacija	3,5	449	0,943842	19.317.540	-232.737.966	9.126.974.139	-1.230.699.920
8. simulacija	4,0	451	0,914426	18.715.482	-466.089.632	8.893.622.473	-1.464.051.586
9. simulacija	4,5	453	0,879661	18.003.960	-751.416.204	8.608.295.901	-1.749.378.158
10. simulacija	5,0	455	0,839548	17.182.972	-1.089.367.367	8.270.344.738	-2.087.329.321
11. simulacija	5,5	457	0,691131	14.145.319	-2.443.590.350	6.916.121.755	-3.441.552.304
12. simulacija	6,0	459	0,486555	9.958.283	-4.337.377.819	5.022.334.286	-5.335.339.773

Napomena: * - početna vrijednost stope PDV-a na usluge smještaja iznosi 10,0%; ** - početna prosječna prodajna cijena (u 2011.) iznosi 435 HRK; *** - koeficijent cjenovne elastičnosti izračunat je na sljedeći način: $E_p^D / 100 - 1$ (rast prosječne cijene znači pad broja noćenja te je stog potrebno broj noćenja postotno smanjiti za cjenovnu elastičnost).

Izvor: Izradio autor.

Rast stope PDV-a imao bi potpuno suprotni učinak – smanjio bi broj noćenja, ostvarene poslovne prihode, ukupne prihode i bruto rezultat. Povećanje stope PDV-a na 12% (dva postotna poena) smanjio bi broj noćenja u 2012. u odnosu na 2011. za 2,14%. Četvrta simulacija pokazuje da bi hrvatsko hotelijerstvo pri tako promijenjenoj stopi PDV-a na usluge smještaja, ceteris paribus, poslovalo s bruto gubitkom u iznosu od -1.030.037.136 HRK.

Učinku PDV se često pripisuje neutralnost, ali kako D. Roller naglašava "istraživanja pokazuju da je visoka stopa PDV-a na turističke usluge utjecala na pad i stagnaciju u poslovanju turizma tih zemalja",⁴⁸⁵ što dovodi u pitanje njegovu neutralnost. S aspekta porezne konkurentnosti Hrvatska se nalazi u nepovoljnijem položaju od neposrednog okruženja. T. Kosi i Š. Bojnec⁴⁸⁶, ocjenjujući poreznu konkurentnost Hrvatske i Slovenije kao turističkih destinacija, pokazuju kako je vagani prosjek stope PDV-a na turističku potrošnju u Hrvatskoj, u 2007., iznosio blizu 16%. Time se Hrvatska našla ispred sljedećih konkurentskih zemalja: Bugarske, Rumunjske, Italije, Francuske, Malte, Slovenije, Portugala, Španjolske, Cipra i Grčke.

⁴⁸⁵ Roller, D.: Utjecaj poreza na prometa na turizam, Tourism and Hospitality Management, Faculty of Tourism and Hospitality Management, WIFI Österreich Wirtschaftsförderungsinstitut der Bundeskammer der gewerblichen Wirtschaft, Opatija, Wien, Vol. 8, 2002., No. 1-2, p. 20.

⁴⁸⁶ Kosi, T., Bojnec, Š.: Tax Competitiveness of Croatia and Slovenia as Tourist Destinations, 4th International Conference An Enterprise Odyssey: Tourism – Governance and Entrepreneurship, University of Zagreb, Faculty of Economics and Business, Cavtat, June 11-14, 2008, p. 593.

Veće porezno opterećenje hrvatskih hotelijera u odnosu na međunarodnu konkurenciju stavlja hotelska poduzeća u nepovoljniji ekonomski položaj. Odabir turizma kao strateškoga opredjeljenja mora biti popraćeno konkretnim ekonomskim mjerama, a takvim mjerama pripada i smanjenje stope PDV-a na usluge smještaja. Smanjenje stope PDV-a učinilo bi hrvatske hotelijere jednako konkurentnim ili konkurentnijim od međunarodnoga okruženja. Dobar primjer može biti Grčka koja s konkretnim mjerama ekonomske politike potvrđuje strateško usmjerenje prema turizmu. Teško financijsko stanje u Grčkoj nije spriječilo kreatoru ekonomske politike da stopu PDV-a na usluge smještaja snize sa 10,0% u 2010. na 6,5% u 2011. i 2012.

Do sada provedene simulacije ocjenjivale su pojedinačni utjecaj pojedine sastavnice modela na bruto rezultat hrvatskoga hotelijerstva. Model omogućuje ocjenu simultanog (istovremenog) djelovanja svih sastavnica, *ceteris paribus*, na bruto rezultat hrvatskoga hotelijerstva. U nastavku daju se neki od mogućih scenarija.

Prvi scenarij opisuje takvo kretanje sastavnica koje rezultira pozitivnim sveukupnim učincima na bruto rezultat hrvatskoga hotelijerstva dok drugi scenarij predviđa negativna kretanja te moguće negativne učinke na bruto rezultat.

Prvi scenarij simulira tri moguća slučaja promjene veličina odabranih sastavnica: 0,5, 1,0 i 1,5. Smjer i jedinicu promjene pojedinih sastavnica u slučaju prvog scenarija moguće je ukratko izložiti na sljedeći način:

- ✓ Tečaj (EUR/HRK): deprecijacija tečaja; jedinica promjene (0,5, 1,0 i 1,5) iskazana je u HRK.
- ✓ Kamatna stopa: pad kamatne stope; jedinica promjene (0,5, 1,0 i 1,5) iskazana je u postotnim poenima.
- ✓ PDV na usluge smještaja: pad stope PDV-a; jedinica promjene (0,5, 1,0 i 1,5) iskazana je u postotnim poenima.

Tablica 70: **Simulacija istovremenoga djelovanja odabranih sastavnica na bruto rezultat hrvatskoga hotelijerstva: scenarij 1 – pozitivni učinak (vrijednosti iskazane u HRK)**

		Promjena uzrokovana djelovanjem pojedinačne sastavnice		
Veličina promjene		0,5*	1,0*	1,5*
Sastavnica				
Tečaj (EUR/HRK)		522.555.000	1.045.110.000	1.567.665.000
Kamatna stopa		-181.973.500	-363.947.000	-545.920.500
PDV		6.935.985	13.438.846	19.508.583
Ukupni prihodi		9.889.203.090	10.418.260.951	10.946.885.688
Ukupni rashodi		-10.175.700.559	-9.993.727.059	-9.811.753.559
Bruto rezultat		-286.497.469	424.533.892	1.135.132.129
		Novi financijski rezultati uzrokovani djelovanjem odabranih sastavnica		

Napomena: * - za tečaj u HRK; za kamatnu stopu i PDV u postotnim poenima.

Izvor: Izradio autor.

U prvom slučaju simultane promjene pojedinih sastavnica kreću se u sljedećem smjeru: tečaj (EUR/HRK) aprecira za 0,5 HRK, kamatna stopa pada za 0,5%, stopa PDV-a na usluge smještaja pada za 0,5 postotnih poena. Iz tablice je vidljiva promjena uzrokovana djelovanjem svake pojedinačne sastavnice:

- ✓ Aprecijacija tečaja povećava ukupne prihode za 522.555.000 HRK.
- ✓ Pad kamatne stope smanjuje ukupne rashode za -181.973.500 HRK.
- ✓ Pad stope PDV-a na usluge smještaja povećava ukupne prihode za 6.935.985 HRK.

Prvi slučaj pokazuje da bi istovremena promjena odabranih sastavnica rezultirala ukupnim prihodima od 9.889.203.090 HRK, ukupnim rashodima od -10.175.700.559 HRK te bruto gubitkom u iznosu od -286.497.469 HRK.

Drugi slučaj simulira sljedeće promjene: aprecijaciju tečaja (EUR/HRK) za 1,0 HRK, pad kamatnih stopa za 1,0% i pad stope PDV-a na usluge smještaja za 1 postotni poen. Promjene uzrokovane djelovanjem svake pojedinačne sastavnice su sljedeće:

- ✓ Aprecijacija tečaja povećava ukupne prihode za 1.045.110.000 HRK.
- ✓ Pad kamatne stope smanjuje ukupne rashode za -363.947.000 HRK.
- ✓ Pad stope PDV-a na usluge smještaja povećava ukupne prihode za 13.438.846 HRK.

Sveukupni rezultat drugog slučaja je bruto dobitak u iznosu od 424.533.892 HRK. Treći slučaj predviđa jediničnu promjenu 1,5 što u konačnici rezultira bruto dobitkom hrvatskoga hotelijerstva u iznosu od 1.135.132.129 HRK.

Drugi scenarij simulira identične veličine promjena kao i kod prvog scenarija: 0,5, 1,0 i 1,5. Smjer i jedinicu promjene pojedinih sastavnica u slučaju drugog scenarija moguće je ukratko izložiti na sljedeći način:

- ✓ Tečaj (EUR/HRK): aprecijacija tečaja; jedinica promjene (0,5, 1,0 i 1,5) iskazana je u HRK.
- ✓ Kamatna stopa: rast kamatne stope; jedinica promjene (0,5, 1,0 i 1,5) iskazana je u %
- ✓ PDV na usluge smještaja: rast stope PDV-a; jedinica promjene (0,5, 1,0 i 1,5) iskazana je u postotnim poenima.

Tablica 71: **Simulacija istovremenoga djelovanja odabranih sastavnica na bruto rezultat hrvatskoga hotelijerstva: scenarij 2 – negativan učinak (vrijednosti iskazane u HRK)**

		Promjena uzrokovana djelovanjem pojedinačne sastavnice		
Veličina promjene		0,5*	1,0*	1,5*
Sastavnica				
Tečaj (EUR/HRK)		-522.555.000	-1.045.110.000	-1.567.665.000
Kamatna stopa		181.973.500	363.947.000	545.920.500
PDV		-7.369.109	-15.171.343	-23.406.700
Ukupni prihodi		8.829.787.996	8.299.430.762	7.768.640.405
Ukupni rashodi		-10.539.647.559	-10.721.621.059	-10.903.594.559
Bruto rezultat		-1.709.859.563	-2.422.190.297	-3.134.954.154
		Novi financijski rezultati uzrokovani djelovanjem odabranih sastavnica		

Napomena: * - za tečaj u HRK; za kamatnu stopu i PDV u postotnim poenima.

Izvor: Izradio autor.

Prema očekivanju drugi scenarij djeluje negativno na bruto rezultat hrvatskoga hotelijerstva. Konačni učinak moguće je ukratko izložiti na sljedeći način:

- ✓ Prvi slučaj: aprecijacija tečaja za 0,5 HRK, rast kamatne stope za 0,5 postotnih poena i rast stope PDV-a na usluge smještaja za 0,5 postotnih poena. Bruto rezultat nakon simuliranih promjena iznosi: -1.709.859.563 HRK.
- ✓ Drugi slučaj: aprecijacija tečaja za 1,0 HRK, rast kamatne stope za 1,0 postotnih poena i rast stope PDV-a na usluge smještaja za 1,0 postotnih poena. Bruto rezultat nakon simuliranih promjena iznosi: -2.422.190.297 HRK.
- ✓ Treći slučaj: aprecijacija tečaja za 1,5 HRK, rast kamatne stope za 1,5 postotnih poena i rast stope PDV-a na usluge smještaja za 1,5 postotnih poena. Bruto rezultat nakon simuliranih promjena iznosi: -3.134.954.154 HRK.

Model međuovisnosti ključnih sastavnica ekonomske politike i ekonomskoga položaja hotelijerstva omogućuje razne simulacije, pojedinačne i istovremene, odabranih sastavnica uz temeljnu pretpostavku *ceteris paribus*. U pokušaju da se pronađe točka pokrića, tj. razina pri kojoj će bruto rezultat hrvatskoga hotelijerstva biti jednak nuli, autor je došao do sljedeće kombinacije odabranih sastavnica:

- ✓ deprecijacija tečaja za 0,5 HRK (sa EUR/HRK= 7,434204 na EUR/HRK= 7,934204),
- ✓ pad stope PDV-a na usluge smještaja za 0,5 postotnih poena (sa 10,0% na 9,5%),
- ✓ pad kamatne stope za 1,5 postotnih poena (sa 7,105833% na 5,605833%).

Izvršene promjene ne bi dale točnu točku pokrića već njezinu neposrednu blizinu. Naime, učinak izvršenih promjena rezultira bruto dobitkom hrvatskoga hotelijerstva u iznosu od 77.449.531 HRK.

Predložene promjene odabranih instrumenata ekonomske politike idu u prilog "tipičnom", a ne "atipičnom" modelu gospodarskoga razvoja. Smanjenje stope PDV-a, pad kamatnih stopa te deprecijacija tečaja stvaraju poticajno okruženje u kojem će proizvodnja i izvoz, a ne potrošnja i uvoz biti model gospodarskoga razvoja. Značaj hotelijerstva očituje se kroz njegove devizne efekte. Hotelijerstvo je sastavni dio turizma, a turizam generiranjem deviza uravnotežuje platnu bilancu. Poticajno makroekonomsko okruženje konkurentska je prednost koja može rezultirati boljim financijskih rezultatima hrvatskih hotelijera što neposredno poboljšava sliku platne bilance Hrvatske. Hotelska poduzeća pripadaju krugu izvoznika iako službeno taj status nemaju.

Važnost dobrih ekonomskih rezultata posebno dolazi do izražaja u kriznim vremenima. B. Blažević, J. Perić i M. Mlinarević naglašavaju kako je "kriza uvijek šansa da se stvari počnu i mijenjati, da se stvori pozitivno ozračje te da kriza bude izazov za promjene, za uočavanje slabosti i propusta i istovremeno za novi iskorak i nove vrijednosti."⁴⁸⁷ Prema njima kriza je prilika za stvaranje veće dodane vrijednosti u turizmu. Autori posebice naglašavaju neophodnost investicija čiji dugoročni izostanak može ugroziti konkurentsku sposobnost zbog pada kvalitete turističkih smještajnih i ostalih kapaciteta ukupne turističke ponude. Oni zaključuju kako se ozbiljniji ekonomski efekti ne mogu ostvariti bez jasnih strateških opredjeljenja, bez nužnih strateških dokumenata i izravnih inozemnih ulaganja koja su jedini realan izvor za realizaciju zacrtanih ciljeva.

⁴⁸⁷ Blažević, B., Mlinarević, M., Perić, J.: **Ekonomska kriza i recesija kao izazov za turizam budućnosti**, Zbornik radova, 17. tradicionalno savjetovanje: Ekonomska politika Hrvatske u 2010., Hrvatsko društvo ekonomista, Opatija, 11-13.11.2009., p. 147-148.

Moglo bi se reći kako je prethodno izneseno temeljni uvjet bilo kakvog promišljanja o daljnjem razvoju turizma, ali i gospodarstva u cjelini. Treba naglasiti kako isključivo poticajno makroekonomsko okruženje može doprinijeti ovako postavljenim ciljevima. Predložene promjene instrumenata ekonomske politike upravo idu u smjeru stvaranja poticajnog poslovnoga okruženja koje će omogućiti hrvatskim hotelijerima da "konačno" uđu u ravnopravnu tržišnu utakmicu s međunarodnom konkurencijom.

Dosadašnja je analiza ekonomskoga položaja hrvatskoga hotelijerstva i provedenih mjera ekonomske politike ukazala na nedovoljnu brigu nositelja ekonomske politike prema sektoru. Može se pretpostaviti da bi poticajne mjere ekonomske politike, a prije svega odabranih instrumenata (PDV, tečaj i kamatna stopa), imale pozitivan utjecaj na ekonomski položaj hrvatskoga hotelijerstva. Promašenu ili nedovoljno poticajnu ekonomsku politiku moguće je smatrati jednom od ključnih faktora financijskoga neuspjeha hotelskih poduzeća. Provedena simulacija modela potvrđuje kako bi promjene u odabranim sastavnicama mogle u značajnoj mjeri promijeniti ekonomski položaj hrvatskoga hotelijerstva na način da ga gurnu iz zone niske ili negativne rentabilnosti u zonu pozitivne ili visoke profitabilnosti.

Može se zaključiti kako su izvršene simulacije potvrdile postavljenu radnu hipotezu: odabrane sastavnice (PDV, tečaj i kamatna stopa) u znatnoj mjeri utječu na ekonomski položaj hrvatskoga hotelijerstva na način da ograničavaju uspješnost poslovanja mjerenu ostvarenim bruto rezultatom.

7. OGRANIČENJA PRIMJENE POTICAJNIH MJERA EKONOMSKE POLITIKE NA HRVATSKO HOTELIJERSTVO

Primjena predloženih mjera u modelu međuovisnosti ključnih sastavnica ekonomske politike i ekonomskoga položaja hotelijerstva za sobom povlači odgovarajuće posljedice na funkcioniranje cjelokupnoga gospodarstva. Selektivni pristup promjeni stope PDV-a na usluge smještaja možda i ne bi imalo značajnije posljedice na gospodarstvo u cjelini, ali promjena tečaja i kamatne stope neupitno bi promijenila kako ustanovljene odnose u gospodarstvu tako i cjelokupni koncept pristupa reprodukciji. Ispitivanje ograničenja primjene poticajnih mjera izvršit će se kroz nekoliko logično povezanih cjelina: **1) obilježje ukupnoga gospodarstva, ekonomskoga položaja Hrvatske i proračuna, 2) sektori sličnih značajki u odnosu na ekonomsku politiku, 3) mogući ukupni učinci poticajne ekonomske politike.**

7.1. OBILJEŽJE UKUPNOGA GOSPODARSTVA, EKONOMSKOGA POLOŽAJA HRVATSKE I PRORAČUNA

Prethodno izloženu analizu ekonomskoga položaja hrvatske privrede moguće je ukratko sumirati na sljedeći način:

- ✓ Razdoblje do 1990. Od početka 1950-ih do kraja 1980-ih moguće je reći kako je Hrvatska, u gospodarskom smislu, u glavnom, bilježila pozitivne stope rasta. U promatranom razdoblju od 1960. do 1990. društveni proizvod (DP) ukupnoga gospodarstva raste po prosječnoj godišnjoj stopi od 3,58%. Koncept razvoja SRH prati koncept donesen na federativnoj razini, a on se temelji na donošenju i ostvarivanju petogodišnjih planova razvitka gospodarstva. U razdoblju od 1960. do 1990. gospodarstvo Hrvatske bilježi prosječnu godišnju stopu rasta bruto investicija od 0,68% te osnovnih sredstava u iznosu od 6,05%. Disproporcija između DP-a, s jedne strane, i bruto investicija i osnovnih sredstava, s druge strane signalizira na probleme s efikasnošću bruto investicija. Granični kapitalni koeficijent sa rokom efektuiranja od četiri godine pokazuje, u razdoblju od 1964. do 1990., vrijednost 8,55 što znači da je prirastom od 8,55 jedinica kapitala privreda povećala društveni proizvod za jednu jedinicu. U razdoblju od 1962. do 1990. zaposlenost i proizvodnost rada rastu po prosječnoj godišnjoj stopi od 2,12% i 1,33%, retrospektivno. Više od 62% rasta osnovnih sredstava bilo je namijenjeno kapitalnoj opremljenosti rada što upućuje na zaključak da je razvoj privrede bio intenzivan.
- ✓ Razdoblje od 1991. do 2000. Burno desetljeće praćeno je nezavisnošću Hrvatske, Domovinskim ratom, prelaskom na tržišnu ekonomiju, privatizacijom, itd. S gledišta postignutih (makro)ekonomskih rezultat očekivanja o boljem životnom standard nisu u potpunosti ispunjena. U razdoblju od 1991. do 2000. privreda Hrvatske rasla je po zanemarivoj prosječnoj godišnjoj stopi od 0,98%. Uključivanje predratne 1990. u analizu (1990–2000) pokazuje da je privreda Hrvatske u stvari ostvarivala prosječnu godišnju stopu pada BDP-a od -1,53%. Ostvarene investicije privrede u dugotrajnu imovinu (1991–2000) pokazuju prosječnu godišnju stopu rasta od 8,28%, odnosno zanemarivih 1,61% ukoliko se u obzir uzme razdoblje 1990–2000. U razdoblju od 1993. do 2000. dugoročna imovina privrede prosječno pada po godišnjoj stopi od -0,04%. Izvršene investicije i dalje pokazuju veliku neefikasnost. Jedna jedinica investicija u privredi prosječno realizirala svega 0,05 jedinica BDP-a. U razdoblju od 1991. do 2000. zaposlenost u privredi prosječno godišnje pada po stopi od -0,73%, a ukoliko se kao početna godina uzme 1990.

tada zaposlenost pada po stopi od -1,55%. Proizvodnost rada u privredi u razdoblju od 1991. do 2000. rasla je prosječno godišnje po stopi od 1,72%. Uzimajući u obzir predratnu 1990. (1990–2000) vidljivo je kako proizvodnost rada u privredi bilježi jedva primjetan rast od 0,03% prosječno godišnje.

U nastavku teksta pažnja će se posvetiti analizi ekonomskoga položaja Hrvatske kao i perspektivama/ograničenjima s kojima se suočava proračun u posljednjem desetljeću. Razdoblje od 2001. do 2011. označava gospodarski oporavak i rast (prva polovica 2000-ih) te gospodarska i financijska kriza (od 2008).

Tablica 72: **Odrani makroekonomski agregati hrvatske privrede u razdoblju od 2001. do 2011.**

Godina	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.
Odabrana veličina											
BDP (stalne cijene, 2005=100) u mil. HKR	191.360	202.293	245.473	255.593	266.652	279.850	294.011	300.093	279.118	275.205	275.295
Stanovništvo (procjena sredinom godine), u tis.	4.440	4.440	4.440	4.439	4.442	4.440	4.436	4.434	4.429	4.418	4.403
BDP po stanovniku (stalne cijene, 2005=100), u HKR	43.099	45.561	55.287	57.579	60.030	63.029	66.278	67.680	63.021	62.292	62.524
% realnog rasta/ pada BDP-a	4,32	5,71	21,35	4,12	4,33	4,95	5,06	2,07	-6,99	-1,40	0,03
% realnog rasta/ pada BDP-a po stanovniku	4,00	5,71	21,35	4,15	4,26	5,00	5,15	2,11	-6,88	-1,16	0,37
Ostvarene investicije u dugotrajnu imovinu pravnih osoba i privatnog sektora (bruto investicije) (stalne cijene, 2005=100) u mil. HRK	42.793	52.488	66.482	68.814	71.725	83.546	90.435	88.785	71.516	53.370	...
Udio bruto investicija u BDP-u (%)	22,36	25,95	27,08	26,92	26,90	29,85	30,76	29,59	25,62	19,39	...
Prosječan broj nezaposlenih osoba	380.195	389.741	329.799	309.875	308.738	291.616	264.448	236.741	263.174	302.425	305.333
Zaposlenost (god. prosjek), u tis.	1.348	1.359	1.393	1.409	1.420	1.468	1.517	1.555	1.499	1.432	1.411
Aktivno stanovništvo, u tis.	1.746	1.793	1.792	1.813	1.802	1.785	1.785	1.785	1.765	1.747	1.724
Radno sposobno stanovništvo, u tis.	3.514	3.526	3.568	3.590	3.636	3.639	3.657	3.680	3.708	3.752	3.777
Stopa nezaposlenosti (%)	21,78	21,74	18,40	17,09	17,13	16,34	14,82	13,26	14,91	17,31	17,71
Stopa zaposlenosti (%)	38,36	38,54	39,04	39,25	39,05	40,34	41,48	42,26	40,43	38,17	37,36
Stopa aktivnosti (%)	49,69	50,85	50,22	50,50	49,56	49,05	48,81	48,51	47,60	46,56	45,64
Proizvodnost rada, u HRK	141.959	148.854	176.219	181.400	187.783	190.634	193.811	192.986	186.203	192.182	195.106
% realnog rasta/pada proizvodnosti rada	3,78	4,86	18,38	2,94	3,52	1,52	1,67	-0,43	-3,51	3,21	1,52
Godišnja stopa inflacije (%), CPI	3,8	1,7	1,8	2,1	3,3	3,2	2,9	6,1	2,4	1,1	2,3

Izvor: ***: **Statistički ljetopis Republike Hrvatske** (razni brojevi), Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2012., p. 110, 135, 151, 179, 186-187, 199, 211, 2011., p. 201, 2010., p. 151, 2008., p. 123, 143, 178, 209, 2005., p. 148, 2004., p. 148; 2003., p. 145; 2002., p. 145; ***: **Mjesečno statističko izvješće**, Državni zavod za statistiku RH, Zagreb, Vol. 21, 2012., No. 11, p. 85.

Analizirano razdoblje pokazuje dinamičnije stope rasta svih značajnijih makroekonomskih agregata. Od 2001. do 2011. BDP privrede raste po prosječnoj godišnjoj stopi 3,70%. Privreda je tek tijekom 2002. postigla razinu BDP-a iz 1990. Ovaj podatak je sam po sebi porazan pošto govori o tome da se privreda nije pomaknula s istog mjesta

odnosno da nije povećala ukupnu razinu proizvodnje (gospodarske aktivnosti) dvanaest godina. Ovim nažalost ne završava priča o stagnaciji hrvatske privrede. Treba uzeti u obzir činjenicu kako je BDP iz 1990. otprilike bio jednak onome iz 1978. čime se horizont stagnacije povećava na nešto malo manje od 25 godina. Najdinamičnije razdoblje za hrvatsku privredu je 2001–2007. kada stopa BDP-a prosječno godišnje raste 7,42%. Od 2008. do 2011. BDP pada po prosječnoj godišnjoj stopi od -2,83%. Bruto domaći proizvod po stanovniku u razdoblju 2001–2011. raste po prosječnoj godišnjoj stopi od 3,79%.

U analiziranom razdoblju od 2001. do 2010. ostvarene investicije privrede u dugotrajnu imovinu prosječno godišnje rastu po stopi 2,48% što je za 5,80 postotnih poena manje u odnosu na razdoblje 1991–2000. Novije razdoblje (2002–2009) bilježi prosječnu godišnju stopu rasta dugotrajne imovine od 4,77%. Efikasnost investicija pokazuje pozitivni pomak u odnosu na razdoblje 1991–2000. Marginalni kapitalni koeficijent s pomakom od četiri godine (k_m) za privredu Hrvatske, u razdoblju od 2001. do 2010., iznosi 6,10. Koeficijent efikasnosti investicija pokazuje da jedna jedinica investicija u privredi prosječno realizirala svega 0,16 jedinica BDP-a.

Zaposlenost pokazuje neznatne znakove oporavka. U analiziranom razdoblju (2001–2011) zaposlenost raste po prosječnoj godišnjoj stopi od 0,46%. Stopa zaposlenosti je u konstantnom rastu do 2008., a analogno tome stopa nezaposlenosti u padu. U 2008. stopa nezaposlenosti iznosi 13,26%. Od 2008. stopa nezaposlenosti bilježi trend rasta, a stopa zaposlenosti trend pada. U posljednjoj analiziranoj godini (2011.) stopa nezaposlenosti je iznosila 17,71%, a stopa zaposlenosti 37,36%.

Proizvodnost rada privrede, od 2001. do 2011., prosječno godišnje raste po stopi 3,23% što je za 1,51 postotnih poena više od prosječne godišnje stope rasta proizvodnosti rada u prethodnom razdoblju (1991–2000). U razdoblju od 2001. do 2005. odnos prosječne godišnje stope rasta zaposlenosti i BDP-a daje naslutiti kako je privreda imala karakteristike intenzivnog razvoja. Naime, 83,76% rasta BDP-a temeljilo se na rastu proizvodnosti rada. Ovaj zaključak potvrđuje i podatak da je kapitalna opremljenost rada rasla po većoj prosječnoj godišnjoj stopi (2,95%) od zaposlenosti (1,31%) te da 66% rasta proizvodnih fondova bilo namijenjeno kapitalnoj opremljenosti rada. Privreda i u razdoblju 2006–2010. pokazuje znakove intenzivnog razvoja. Na intenzivnost razvoja privrede ukazuje veća prosječna godišnja stopa rasta kapitalne opremljenosti rada (2,97%) od one zaposlenosti (-0,62%). Osim toga gotovo 80% rasta proizvodnih fondova bilo je namijenjeno kapitalnoj opremljenosti rada.

Podaci o stopi inflacije, mjerenoj CPI indeksom, ukazuju na stabilnost kretanja cijena. U razdoblju od 2001. do 2011. prosječna godišnja stopa inflacije iznosi 2,79%.

Stanje privrede po pitanju ekonomskih odnosa s inozemstvom moguće je analizirati kroz vanjskotrgovinsku bilancu i platnu bilancu. Vanjskotrgovinska bilanca pokazuje nedostatnu pokrivenost uvoza izvozom. U svim promatranim godinama uvoz je veći od izvoza pa je stoga saldo vanjskotrgovinske bilance negativan. U 2008. saldo vanjskotrgovinske bilance doseže povijesno najveću negativnu vrijednost od osamostaljenja Republike Hrvatske (-11 mlrd EUR). U toj godini izvoz je pokrивao svega 46,04% uvoza. U razdoblju od 2001. do 2011. izvoz je u prosjeku pokrивao 49,56% uvoza. Razdoblje 2001–2011. ima najniži prosječni koeficijent pokrića uvoza izvozom od svih analiziranih razdoblja:

- ✓ Razdoblje od 1960. do 1990. – prosječni koeficijent pokrića uvoza izvozom 75,83%.
- ✓ Razdoblje od 1981. do 1990. – prosječni koeficijent pokrića uvoza izvozom 78,43%.
- ✓ Razdoblje od 1991. do 2000. – prosječni koeficijent pokrića uvoza izvozom 68,00%.

Tablica 73: Vanjskotrgovinska bilanca Republike Hrvatske u razdoblju od 2001. do 2011. (u tis. EUR, tekuće cijene)

Godina	Izvoz	Uvoz	Saldo trgovinske bilance	Koeficijent pokriva uvoza izvozom (%)
2001.	5.214.118	10.244.764	-5.030.646	50,90
2002.	5.188.154	11.327.015	-6.138.861	45,80
2003.	5.464.362	12.537.963	-7.073.601	43,58
2004.	6.453.822	13.354.370	-6.900.548	48,33
2005.	7.069.419	14.949.531	-7.880.112	47,29
2006.	8.251.588	17.104.667	-8.853.079	48,24
2007.	9.004.144	18.832.981	-9.828.837	47,81
2008.	9.585.134	20.817.147	-11.232.013	46,04
2009.	7.529.396	15.220.090	-7.690.694	49,47
2010.	8.905.242	15.137.011	-6.231.769	58,83
2011.	9.582.161	16.281.147	-6.698.986	58,85

Izvor: ***: Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2012., Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2012., p. 369;
***: Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2011., Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2011., p. 367.

Uvidom u kategorije GIG-a vidljivo je da u prosjeku u izvozu i uvozu najviše sudjeluje kategorija "Intermedijarni proizvodi, osim energije" (31,16% izvoza, 31,80% uvoza). Nakon ove kategorije slijede "Kapitalni proizvodi (25,06% izvoza, 27,95% uvoza) i "Netrajni proizvodi za široku potrošnju" (22,85% izvoza, 16,77% uvoza).

Tablica 74: Prosječni udio kategorija Glavnih industrijskih grupacija (GIG) u izvozu i uvozu u razdoblju od 2001. do 2011.

Kategorija Glavnih industrijskih grupacija (GIG)	Izvoz	Uvoz
Energija	11,98	15,33
Intermedijarni proizvodi, osim energije	31,16	31,80
Kapitalni proizvodi	25,06	27,95
Trajni proizvodi za široku potrošnju	4,43	4,94
Netrajni proizvodi za široku potrošnju	22,85	16,77
Neraspoređeno	4,50	3,22
Ukupno	100,00	100,00

Izvor: ***: Statistički ljetopis Republike Hrvatske (razni brojevi), Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2012., p. 371, 2010., p. 368, 2007., p. 381, 2004., p. 389.

Struktura hrvatskoga izvoza/uvoza prema zemlji namjene/podrijetla ukazuje kako najznačajniji trgovinski partneri Hrvatske dolaze iz Europe.⁴⁸⁸ U razdoblju od 2001. do 2011. zemlje iz Europe u prosjeku čine 87,24% hrvatskoga izvoza i 82,43% hrvatskoga uvoza. Može se zaključiti kako su kretanja u Europi od najviše važnosti za hrvatske poduzetnike. Ovakva razmjena usmjerena na jednog dominantnog partnera može dovesti do ozbiljnih posljedica. Kriza u Europi smanjila je hrvatski izvoz u zemlje Europe sa 8,4 mlrd EUR u

⁴⁸⁸ Cf. infra tablica 75.

2008. na 6,4 mlrd EUR u 2009. Strategija diversifikacije i značajnije otvaranje prema tržištima na drugim kontinentima od presudne je važnosti ukoliko se ne želi ponoviti zabilježeni pad izvoza u 2009. Treba napomenuti da iako ova posljednja kriza ima epitet svjetske da ona to u stvari nije. Riječ je u stvari o krizi "naprednih zapadnih zemalja", odnosno zemalja Europe i Sjeverne Amerike.

Tablica 75: Udio hrvatskoga izvoza/uvoza po zemljama namjene/podrijetla u ukupnom izvozu/uvozu u razdoblju od 2001. do 2011.

Godina	Izvoz						Uvoz					
	Ukupno	EU	AZ	AF	AM	OC	Ukupno	EU	AZ	AF	AM	OC
2001.	100,00	87,58	2,95	3,87	4,63	0,97	100,00	84,24	9,17	1,68	4,75	0,16
2002.	100,00	88,34	3,25	4,64	3,64	0,13	100,00	83,55	10,62	1,17	4,52	0,14
2003.	100,00	91,15	3,14	2,39	3,18	0,13	100,00	82,86	11,81	0,99	4,19	0,16
2004.	100,00	88,25	3,45	4,11	4,01	0,17	100,00	84,10	11,23	0,71	3,84	0,12
2005.	100,00	86,10	5,07	4,29	4,37	0,16	100,00	83,57	11,47	0,97	3,92	0,07
2006.	100,00	86,44	5,61	2,34	4,01	1,60	100,00	84,36	11,67	0,54	3,37	0,07
2007.	100,00	86,66	5,35	1,29	4,93	1,76	100,00	82,40	13,31	0,70	3,51	0,08
2008.	100,00	87,78	5,14	1,84	3,69	1,56	100,00	82,45	12,67	0,86	3,96	0,05
2009.	100,00	85,64	7,36	3,52	3,23	0,24	100,00	80,17	14,48	0,59	4,70	0,06
2010.	100,00	85,09	5,20	3,26	5,22	1,23	100,00	79,96	14,78	0,80	4,41	0,05
2011.	100,00	86,64	4,13	4,30	4,67	0,26	100,00	79,04	16,11	0,53	4,26	0,06

Napomena: EU – Europa; AZ – Azija; AF – Afrika; AM – Sjeverna, Srednja i Južna Amerika; OC – Oceanija.

Izvor: ***: Statistički ljetopis Republike Hrvatske (razni brojevi), Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2012., p. 377-378, 2010., p. 375-376, 2008., p. 389-390, 2006., p. 381-382, 2004., p. 394, 2003., p. 358.

Saldo bilance na tekućem računu⁴⁸⁹ pokazuje konstantni deficit u svim promatranim godinama (2001–2011). U 2001. on je iznosio -784,6 mil EUR, a u rekordnoj 2008. -4,3 mlrd EUR. Nakon rekordne godine deficit se smanjuje pa u 2011. on iznosi -431,1 mil EUR. Treba napomenuti kako smanjenje deficita nije rezultat smislene ekonomske politike već odraz smanjenja potrošnje uzrokovane ekonomskom krizom. Saldo roba i usluga pokazuje pozitivnu vrijednost jedino u 2011. (16,2 mil EUR). Saldo roba je u konstantnom minusu, a saldo usluga u konstantnom plusu. Dobrom stanju salda usluga najviše doprinose prihodi od turizma. U 2001. na ime turizma generirano je 3,7 mlrd EUR prihoda, a u 2011. 6,6 mlrd EUR.

Koeficijent pokriva salda robe prihoda od turizma pokazuje kako se dobar dio salda robe pokriva upravo prihoda od turizma. Od 2010. prihodi od turizma u potpunosti pokrivaju saldo roba (103,99%). Prihodi od turizma u potpunosti pokrivaju i rashode usluga. Koeficijent pokriva rashoda usluga prihoda od turizma pokazuje kako su u 2011. rashodi usluga bili i više nego dvostruko pokriveni prihodom od turizma (253,15%).

Ne tako dobri rezultati bilance na tekućem računu značajno su ublaženi učincima turizma. Izostanak turizma ozbiljno bi ugrozio i već tako postojeću vanjsku neravnotežu. Udio tekućeg računa platne bilance u BDP-u smanjivao se iz godine u godinu tako da je s početnih -3,54% u 2001. pao na -0,96% u 2011.

⁴⁸⁹ Cf. tablica 76.

Tablica 76: **Skraćeni prikaz platne bilance Republike Hrvatske u razdoblju od 2001. do 2011. (u mil. EUR)**

Stavka	Godina										
	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.
A. TEKUĆE TRANSAKCIJE (1+6)	-784,6	-2032,0	-1821,3	-1360,8	-1899,1	-2653,5	-3150,6	-4258,1	-2292,5	-482,1	-431,1
2. Roba i usluge (3+4)	-1256,2	-2623,2	-1986,3	-1896,7	-2139,9	-2597,6	-3103,3	-3780,6	-1529,9	-4,0	16,2
3. Roba	-4603,8	-5960,3	-6974,2	-6727,8	-7521,7	-8373,8	-9469,9	-10855,2	-7415,5	-5990,7	-6372,6
4. Usluge	3347,7	3337,1	4987,9	4831,1	5381,8	5776,2	6366,6	7074,6	5885,7	5986,7	6388,8
4.2. Rashodi	-2133,7	-2495,1	-2578,0	-2805,6	-2670,8	-2750,6	-2748,1	-3016,0	-2754,5	-2662,7	-2613,8
Putovanja - turizam (saldo)	3072,9	3138,6	4976,6	4822,3	5394,9	5708,7	6035,2	6694,0	5655,8	5600,8	5984,5
Putovanja - turizam (prihodi)	3749,3	3960,8	5572,7	5505,6	5998,9	6293,3	6752,6	7459,4	6379,7	6230,0	6616,9
Tekući račun platne bilance (% u BDP-u)	-3,54	-8,30	-6,02	-4,12	-5,27	-6,68	-7,26	-8,96	-5,12	-1,07	-0,96
Koeficijent pokrića salda robe prihodima od turizma (%)	81,44	66,45	79,90	81,83	79,76	75,15	71,31	68,72	86,03	103,99	103,83
Koeficijent pokrića rashoda usluga prihodima od turizma (%)	175,72	158,74	216,17	196,24	224,61	228,80	245,72	247,33	231,61	233,97	253,15

Izvor: ***: "Tablica H1: Platna bilanca – svodna tablica",

http://www.hnb.hr/publikac/bilten/statisticki_pregled/h1.xls (19.12.2012.); ***: "Tablica H2: Platna bilanca – robe i usluge", http://www.hnb.hr/publikac/bilten/statisticki_pregled/h2.xls (19.12.2012.).

Kako je već nekoliko puta u radu istaknuto Hrvatska je svoj razvoj temeljila na tzv. "atipičnom" modelu gospodarskoga razvoja. Ovaj se model temelji na potrošnji i uvozu, a ne proizvodnji i izvozu. Takva orijentacija, bez jasno definirane proizvodne strategija razvoja, dovodi do značajne izmjene strukture gospodarstva. Gospodarstvo se transformiralo iz proizvodnog u uslužno. Izneseno se najbolje ogleda sagledavanjem promjena u industriji i "realnom" sektoru gospodarstva.

 Tablica 77: **Udio industrije i "realnoga sektora" u BDP-u Republike Hrvatske u odabranim godinama (%)**

Godina	1995.	1998.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.
A. Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	6,06	5,76	5,38	5,31	4,38	4,73	4,28	4,39	4,16	4,28	4,38
B. Rudarstvo i vađenje	0,20	0,43	0,57	0,57	0,57	0,67	0,75	1,03	0,76	0,80	0,87
C. Prerađivačka industrija	18,26	16,21	16,06	15,23	14,80	15,06	14,47	13,97	14,11	13,50	13,35
D. Opskrba električnom energijom, plinom, parom i klimatizacijom	2,10	1,80	1,49	1,69	1,65	1,86	1,73	1,54	1,16	1,16	1,59
E. Opskrba vodom	1,05	1,07	1,09	1,02	1,06	1,10	1,11	0,95	0,97	0,94	0,99
Industrija (B+C+D+E)	21,61	19,52	19,21	18,50	18,07	18,69	18,05	17,49	17,00	16,40	16,79
F. Građevinarstvo	4,98	5,88	4,64	4,91	5,88	6,43	6,69	6,85	6,88	7,28	6,83
G. Trgovina na veliko i malo	10,83	10,84	10,06	10,78	11,51	10,54	10,72	10,98	10,70	10,73	9,54
Realni sektor (Industrija + F + G)	43,48	42,00	39,29	39,50	39,84	40,39	39,74	39,71	38,73	38,68	37,55

 Izvor: ***: **Godišnji bruto domaći proizvod za razdoblje 1995.-2009.**, Priopćenje, Državni zavod za statistiku RH, Zagreb, 2012., No. 12.1.3.

U razdoblju od 1995. do 2009. udio industrije u ukupnom BDP-u opada po prosječnoj godišnjoj stopi od -1,79%, dok udio realnog sektora po prosječnoj godišnjoj stopi od -1,04%. U 1995. bruto dodana vrijednost industrije čini 21,61% BDP-a, a u 2009. 16,79%. Udio bruto dodane vrijednosti realnog sektora pada sa 43,48% (1995.) na 37,55% u 2009. Da bi se spoznao istinski trend promjene strukture gospodarstva potrebno je analizirati duži vremenski horizont.

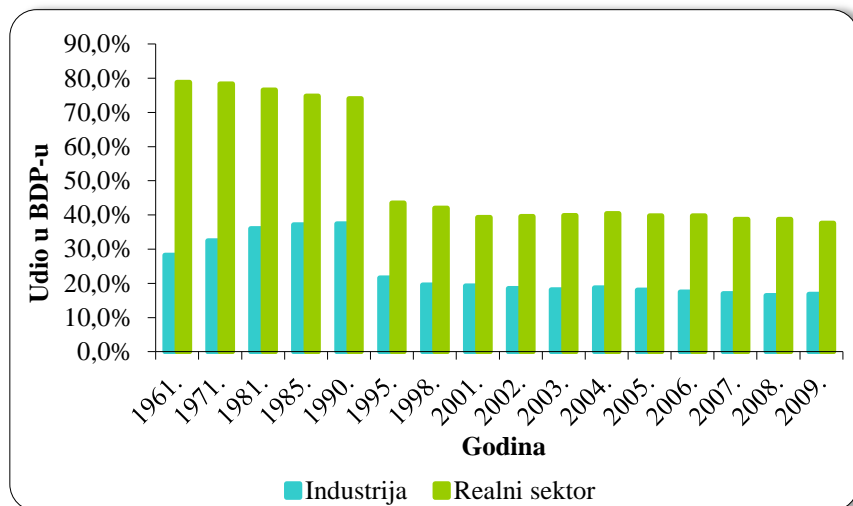
Tablica 78: **Udio industrije i "realnoga sektora" u DP-u Socijalističke Republike Hrvatske u odabranim godinama (%)**

Godina	1961.	1971.	1981.	1985.	1990.
Industrija i rudarstvo	28,22	32,46	35,96	37,08	37,37
Poljoprivreda, šumarstvo, ribarstvo i vodoprivreda	25,40	16,54	13,09	13,44	15,13
Građevinarstvo	9,75	10,92	10,48	8,08	6,73
Trgovina	15,45	18,42	17,03	16,13	14,82
Realni sektor	78,83	78,34	76,56	74,74	74,05

Izvor: ***: **Statistički ljetopis Republike Hrvatske 1993.**, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 1993., p. 136

Od svih odabranih godina najveći udio u DP-u industrija postiže 1990., a realni sektor u 1961. Ovakva struktura ukazuje da je u razdoblju do 1990. gospodarska struktura bila posložena u korist proizvodnih aktivnosti te da se razvoj temeljio na izvozu i proizvodnji. To potvrđuje i ranije izneseni koeficijenti pokrića uvoza izvozom. Duži trend potvrđuje promjenu u gospodarskoj strukturi i to iz one proizvodne u uslužnu.

Grafikon 46: **Udio industrije i "realnoga sektora" u BDP-u/DP-u Hrvatske u razdoblju od 1961. do 2009. (odabrane godine)**

Izvor: Tablica 77 i 78.

Tablica 79: **Odabrani pokazatelji industrijske proizvodnje Hrvatske u razdoblju od 2002. do 2011.**

Godina	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.
Fizički obujam industrijske proizvodnje (% promjene)	5,00	3,3	3,20	4,60	4,10	4,90	1,20	-9,20	-1,40	-1,20
Proizvodnost rada u industriji (% promjene)	9,60	7,7	5,70	3,60	5,60	5,20	3,60	0,10	6,30	2,90
Ukupan broj zaposlenih u industriji (% promjene)	-3,90	-3,4	-1,90	1,40	-1,00	0,40	-1,90	-9,30	-7,20	-4,00

Izvor: Kelebeh, I.: **Statistički pregled kretanja u hrvatskom gospodarstvu**, Zbornik radova, 20. tradicionalno savjetovanje: Ekonomska politika Hrvatske u 2013., Hrvatsko društvo ekonomista, Opatija, 14-16.11.2012., p. 333.

Odabrani pokazatelji pokazuju nezadovoljavajuće stanje u industriji Hrvatske. Fizički obujam industrijske proizvodnje pokazuje stabilne stope rasta iz godine u godinu do 2007. U 2008. stopa promjene fizičkoga obujma industrijske proizvodnje pada za 3,7 postotnih poena u odnosu na rezultat postignut u 2007. Od 2009. industrija smanjuje obujam proizvodnje pa je tako u 2009. fizički obujam industrijske proizvodnje pao za -9,20%, u 2010. za -1,40%, a u 2011. za -1,20%. Proizvodnost rada u industriji pokazuje trend usporavanja što je i vidljivo iz stopa promjene. Najniža promjena ostvarena je u 2009. kada je proizvodnost rada u odnosu na 2008. porasla za svega 0,10%. Ukupan broj zaposlenih u industriji konstantno se smanjuje, s time da je dinamika smanjenja ubrza od 2009. godine.

 Tablica 80: **Skraćeni prikaz proračuna konsolidirane opće države u razdoblju od 2003. do 2011. (u mil. HRK), tekuće cijene**

Godina	Prihodi		Rashodi			Javna potrošnja	Deficit/suficit proračuna opće države	Udio poreza u BDP-u (%)	Udio javne potrošnje u BDP-u (%)
	Ukupno	Porezi	Središnje države	Izvanproračunskih korisnika	Lokalne države				
2003.	89.315	53.835	80.607	5.080	8.599	94.287	-4.972	23,52	41,19
2004.	96.427	56.426	85.240	5.557	9.714	100.511	-4.084	22,80	40,62
2005.	103.101	60.521	85.240	5.557	9.714	100.511	2.590	22,70	37,69
2006.	112.294	66.768	90.525	6.727	10.470	107.722	4.572	22,94	37,01
2007.	126.716	73.392	100.936	6.015	11.819	118.770	7.946	23,06	37,31
2008.	134.738	79.670	111.300	5.308	13.651	130.259	4.479	23,09	37,75
2009.	128.087	73.571	114.305	4.218	13.928	132.450	-4.363	21,95	39,52
2010.	123.709	71.729	116.237	4.205	13.044	133.486	-9.777	21,44	39,90
2011.	123.025	70.228	116.163	4.152	12.630	132.945	-9.920	20,58	38,96

Napomena: Javna potrošnja predstavlja sumu rashoda središnje države, izvanproračunskih korisnika i lokalne države.

Izvor: ***: **Mjesečni statistički prikaz Ministarstva financija** (razni brojevi), Ministarstvo financija, Zagreb, 2012., p. 24-25; 2010., p. 30-31; 2008., p. 31-32; 2006., p.33-34.

Konsolidirani proračun opće države u razdoblju od 2003. do 2011. pokazuje kako je Hrvatska u većini godina ostvarivala deficit. Najveći suficit u proračunu ostvaren je u 2007. i to u iznosu od 7,9 mlrd HRK (2,50% BDP-a), a najveći deficit u 2011. u iznosu od -9,9 mlrd HRK (2,91% BDP-a).

Najveći udio u strukturi prihoda čine porezi. Njihov udio se smanjivao i to sa 60,28% u 2003. na 57,08% u 2011. U razdoblju od 2003. do 2011. prikupljeni porezi su rasli po prosječnoj godišnjoj stopi od 3,38%. Porezi pokazuju prosječnu godišnju stopu rasta od 8,06% u vremenskom intervalu 2003–2007., odnosno -4,12% u intervalu 2008–2011. U analiziranom razdoblju (2003–2011) udio poreza u BDP-u se smanjuje i to sa 23,52% u 2003. na 20,58% u 2011.

Javna potrošnja pokazuje trend usporavanja rasta. U razdoblju od 2003. do 2007. javna potrošnja prosječno godišnje raste po stopi od 4,39% dok u vremenskom intervalu 2008–2011. ta stopa iznosi 0,68%. Udio javne potrošnje u BDP-u u 2003. iznosi 41,19%, a u 2011. 38,96%.

U razdoblju 2008–2011. zamjetan je zabrinjavajući trend bržega rasta javne potrošnje od javnih prihoda. Naime, u spomenutom razdoblju javna potrošnja raste po prosječnoj godišnjoj stopi od 0,68% dok javni prihodi padaju po prosječnoj godišnjoj stopi od -2,99%. Porezi padaju po još bržoj stopi – -4,12% prosječno godišnje.

Donesene mjere ekonomske politike imale su neupitan utjecaj na ekonomski položaj poduzeća u privredi. Analiza za razdoblje 2001–2009. upućuje na sljedeće:⁴⁹⁰

- ✓ U analiziranom razdoblju (2001–2009) poduzeća su ostvarila konsolidirani neto dobitak u svim godinama. U 2001. neto dobitak iznosi 2,5 mlrd HRK, a u 2009. 4,4 mlrd HRK.
- ✓ Obveze prema kreditima banka i financijskih institucija rastu u cijelom promatranom razdoblju. U 2002. te obveze iznose 62,7 mlrd HRK, a u 2009. 147,3 mlrd HRK.
- ✓ Izdvajanja za proračun (porezi i doprinosi na plaće i porez na dobit) u 2009. (38,6 mlrd HRK) su za 72% veća u odnosu na ista iz 2002.
- ✓ Koeficijent ubrzane likvidnosti u 2002. iznosi 0,79, a u 2009. 0,78 što ne može biti zadovoljavajuće. U 2009. 1 HRK kratkoročnih obveza je bila pokrivena sa svega 0,78 HRK brzo unovčive imovine.
- ✓ Koeficijent financiranja pokazuje na rast zaduženosti poduzetnika. U 2002. koeficijent poprima vrijednost 0,91, a u 2009. 1,41 što znači da se po 1 HRK imovine koju su financirali vlasnici kroz zaduženje financiralo 1,41 HRK.
- ✓ U 2002. na 1 HRK imovine realiziralo se 0,68 HRK ukupnih prihoda. U 2009. koeficijent obrta ukupne imovine znatno se pogoršava te iznosi 0,56.
- ✓ Ekonomičnost ukupnoga poslovanja je zadovoljavajuća. U 2002. ona iznosi 1,04, a u 2009. 1,02.
- ✓ Neto marža profita bilježi pozitivne vrijednosti u promatranim godinama, ali pokazuje tendenciju pada. U 2002. neto marža profita iznosi 2,94% dok u 2009. 0,72%.

Izvršena analiza ekonomskoga položaja hrvatske privrede, njezine strukture, stanja proračuna te rezultat poslovanja privrednih subjekata upućuje na zaključak iznimno teškoga stanja koje zahtjeva hitne promjene kroz donošenje adekvatnih mjera ekonomske politike. Donesene mjere moraju prije svega biti u funkciji poticanja proizvodnje, odnosno okretanja prema tipičnom modelu gospodarskoga razvoja (proizvodnja, izvoz). U tom pogledu valja

⁴⁹⁰ Izračunao autor – prema: ***: **Analiza financijskih rezultata poduzetnika Republike Hrvatske u 2003. godini**, FINA, Zagreb, 2004. p. 27-33; ***: **Analiza financijskih rezultata poduzetnika Republike Hrvatske u 2009. godini**, FINA, Zagreb, 2010. p. 23-27.

naglasiti kako bi donošenje pravovaljanih mjera ekonomske politike na pravcu PDV, tečaj i kamatna stopa moglo imati iznimno važnu ulogu u preusmjeravanju ka proizvodnom modelu gospodarskoga razvoja.

Jedna je od temeljnih zadaća subjekata ekonomske politike (vlade) stvoriti povoljno makroekonomsko i poslovno okruženje koje će potaknuti privredne subjekte na aktivnost i posljedično rezultirati uvećanjem bruto domaćega proizvoda. B. Blažević i J. Perić naglašavaju nužnost izvozno orijentirane strategije razvoja koja se nužno ostvaruje adekvatnom deviznom i vanjskotrgovinskom politikom.⁴⁹¹ Mjere ekonomske politike usmjerene ka izvozno orijentiranoj strategiji razvoja neminovno mijenjaju strukturu gospodarstva u korist izvoznih djelatnosti. Autori s pravom prepoznaju turizam kao strateško opredjeljenje te zaključuju kako razvijati prihvatljiv model za otvoreno gospodarstvo znači razvijati turizam. Višestruki i multiplikativni efekti turizma utječu na rast bruto domaćega proizvoda i to djelovanjem na agregatnu potražnju (turistička potrošnja, investicijska turistička potrošnja) ponudu (turistička infra i supra struktura).

Zaključno valja citirati B. Blaževića i J. Perića koji naglašavaju sljedeće: "Nositelji makroekonomske politike stoga moraju definirati svoje strateške nacionalne proizvode, a posebno definirati i prepoznati turistički nacionalni proizvod kao strateški hrvatski proizvod koji vodi Hrvatsku i njeno gospodarstvo iz začaranog kruga siromaštva u svijet blagostanja".⁴⁹²

7.2. SEKTORI SLIČNIH ZNAČAJKI U ODNOSU NA EKONOMSKU POLITIKU

Dosadašnja analiza potvrdila je radnu hipotezu da odabrane sastavnice ekonomske politike (PDV, tečaj i kamatna stopa) u znatnoj mjeri utječu na ekonomski položaj hrvatskoga hotelijerstva na način da ograničavaju uspješnost poslovanja mjerenu ostvarenim bruto rezultatom. Ekonomski položaj hrvatskoga hotelijerstva mjereno uobičajenim pokazateljima poslovnoga uspjeha pokazuje značajna odstupanja u odnosu na privredu. To i nije nekakvo iznenađenje ako se zna da je hotelijerstvo dominantno izvozna djelatnost, a da je struktura hrvatske privrede dominantno uvoznoga karaktera.

Donesene mjere ekonomske politike, a posebice monetarne politike (kamatna stopa), fiskalne politike (PDV) i politike ekonomskih odnosa s inozemstvom (tečaj), podržavale su uvozne, a ne izvozne djelatnosti. Takav neadekvatni makroekonomski i poslovni okvir značajno odmaže (ugrožava) ekonomski položaj hrvatskoga hotelijerstva i drugih sektora sličnih (izvoznih) značajki. U sektore sličnih značajki kao i hotelijerstvo moguće je ubrojiti: poljoprivredu, industriju prehrambenih proizvoda i pića, industriju tekstila, odjeće i obuće te brodogradnju. Zajedničko je spomenutim sektorima izvozni karakter te u nedovoljnoj mjeri iskorišten izvozni potencijal. Ekonomska politika prema ovim sektorima (izvozni i potencijalno izvozni sektori) je tipičan primjer nedorečene i pogrešne politike.

Za navedene sektore kao i hotelijerstvo vrijedi sljedeće: prodajna cijena proizvoda definirana je svjetskim tržištem, a ulazni inputi dobrim dijelom kretanjem cijena na domaćem tržištu (tzv. škarje cijena). Inflacija domaćih cijena (inputa) i neadekvatne mjere ekonomske

⁴⁹¹ Blažević, B., Perić, J.: **Model za otvorenu ekonomiju i gospodarski rast**, Zbornik radova, 13. tradicionalno savjetovanje: Ekonomska politika Hrvatske u 2006., Hrvatsko društvo ekonomista, Opatija, 16.-18. studeni 2005., p. 170-193.

⁴⁹² Ibidem, p. 191.

politike zatvarale bi "škare" i tako pogoršavale ekonomski položaj poduzeća spomenutih sektora.

Odabrani sektori definirani su NKD-om 2007. i 2002. te JKD-om na sljedeći način:

✓ Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo.

⇒ NKD 2007:

- A01 (biljna i stočarska proizvodnja, lovstvo i uslužne djelatnosti povezane s njima).
- A02 (šumarstvo i sječa drva).
- A03 (ribarstvo).

⇒ NKD 2002:

- A01 (poljoprivreda, lov i usluge povezane s njima).
- A02 (šumarstvo, sječa drva i usluge povezane s njima).
- B05 (ribarstvo, mrjestilišta i ribnjaci; usluge u ribarstvu).

⇒ JKD:

- Poljoprivreda i ribarstvo.
- Šumarstvo.

✓ Industrija prehrambenih proizvoda i pića.

⇒ NKD 2007:

- C10 (proizvodnja prehrambenih proizvoda).
- C11 (proizvodnja pića).

⇒ NKD 2002: D15 (proizvodnja hrane i pića).

⇒ JKD:

- Proizvodnja prehrambenih proizvoda
- Proizvodnja pića.

✓ Industrija tekstila, odjeće i obuće.

⇒ NKD 2007:

- C13 (proizvodnja tekstila).
- C14 (proizvodnja odjeće).
- C15 (proizvodnja kože i srodnih proizvoda).

⇒ NKD 2002:

- D17 (proizvodnja tekstila).
- D18 (proizvodnja odjeće; dorada i bojenje krzna).
- D19 (štavljenje i obrada kože; proizvodnja kovčega i ručnih torbica, sedlarskih i remenarskih proizvoda i obuće).

⇒ JKD:

- Proizvodnja tekstilnih prediva i tkanina.
- Proizvodnja gotovih tekstilnih proizvoda.
- Proizvodnja kože i krzna
- Proizvodnja kožne obuće i galanterije

✓ Industrija proizvodnje ostalih prijevoznih sredstava (brodogradnja).

⇒ NKD 2007:

- C30 (proizvodnja ostalih prijevoznih sredstava). Brodogradnja se nalazi u C30.1 Gradnja brodova i čamaca.
- ⇒ NKD 2002:
 - D35 (proizvodnja ostalih prijevoznih sredstava). Brodogradnja se nalazi u D35.1 Gradnja i popravak brodova i čamaca.
- ⇒ JKD:
 - Proizvodnja prometnih sredstava
 - Brodogradnja

Da bi se ukazalo na stvarnu izvoznu aktivnost i potencijal sektora srodnih hotelijerstvu potrebno je prikazati statistiku izvoza i uvoza u dužem vremenskom razdoblju.

Tablica 81: Izvoz i uvoz prema NKD-u i JKD-u ukupno i prema odabranim sektorima za razdoblje od 1966. do 2011. (mil. USD), odabrane godine

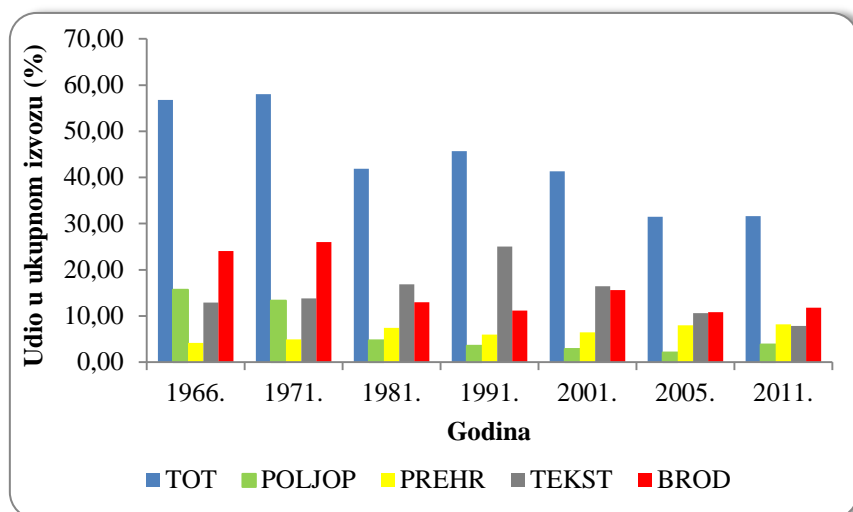
Godina	Ukupno		Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo		Industrija prehrambenih proizvoda i pića		Industrija tekstila, odjeće i obuće		Industrija proizvodnje ostalih prijevoznih sredstava (brodogradnja)	
	Izvoz	Uvoz	Izvoz	Uvoz	Izvoz	Uvoz	Izvoz	Uvoz	Izvoz	Uvoz
1966.	431	425	68	26	18	9	55	39	104	7
1971.	508	744	68	48	25	16	70	59	132	7
1981.	1.886	3.102	89	209	140	99	317	79	244	133
1985.	1.764	1.969	55	117	97	70	217	49	507	82
1988.	2.643	3.069	158	276	185	144	295	95	418	106
1991.	3.292	3.828	118	237	197	234	824	420	367	22
1996.	4.512	7.788	125	307	431	628	988	757	414	160
2001.	4.667	9.165	133	274	301	591	767	817	728	385
2002.	4.880	10.655	149	327	366	694	780	829	620	253
2003.	6.168	14.154	206	399	505	877	899	1.015	782	584
2004.	8.019	16.582	172	444	504	1.035	1.042	1.157	1.109	639
2005.	8.787	18.575	182	489	703	1.153	932	1.204	950	655
2006.	10.350	21.450	267	525	895	1.339	949	1.348	1.221	739
2007.	12.308	25.747	380	621	909	1.524	1.048	1.649	1.453	1.002
2008.	14.025	30.470	353	726	1.042	1.866	1.078	1.730	1.924	1.644
2009.	10.467	21.163	414	571	928	1.631	897	1.419	916	598
2010.	11.798	20.054	419	577	936	1.558	900	1.288	1.566	565
2011.	13.331	22.651	505	651	1.093	1.893	1.043	1.522	1.573	389

Izvor: ***: **Statistički ljetopis Republike Hrvatske** (razni brojevi), Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2012., p. 373, 2010., p. 370, 2008., p. 382, 2006., p. 374, 2004., p. 390, 2003., p. 354, 1998., p. 327-328; ***: **Statistički godišnjak Republike Hrvatske 1990.**, Republički zavod za statistiku, Zagreb, 1990, p. 259; ***: **Statistički godišnjak SR Hrvatske** (razni brojevi), Republički zavod za statistiku, Zagreb, 1986., p. 235, 1982., p. 165, 1972. p. 130-131.

Odabrani sektori su u 1966. činili više od 55% ukupnog izvoza Hrvatske da bi u 2011. činili svega 31,61% što upućuje na loše provođenu ekonomsku politiku prema ovim povijesno i potencijalno važnim izvoznim djelatnostima.⁴⁹³

⁴⁹³ Cf. infra grafikon 47.

Grafikon 47: Udio odabranih sektora u ukupnom izvozu za odabrane godine (%)

Napomena: TOT – odabrani sektori ukupno; POLJOP – Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo; PREHR – Industrija prehrambenih proizvoda i pića; TEKST – Industrija tekstila, odjeće i obuće; BROD – Industrija proizvodnje ostalih prijevoznih sredstava (brodogradnja).

Izvor: Tablica 81.

Koeficijent pokrića za odabrane sektore tek u 2001. pada ispod 100% (93%). Ilustracije radi valja naglasiti kako se, u prethodnom razdoblju, koeficijent pokrića za odabrane sektore kretao od 308% u 1966., 276% u 1976. pa do 165% u 1991. i 106% u 1996. U vremenskom intervalu 2001–2011. jedino je brodogradnja ostvarila veći izvoz od uvoza. Najveći pad u izvoznoj aktivnosti u analiziranom razdoblju dogodio se poljoprivredi i brodogradnji. Nakon 1991. njima svakako valja priključiti i tekstilnu industriju.

Tablica 82: Udio bruto dodane vrijednosti odabranih sektora u BDP-u Republike Hrvatske u razdoblju od 1996. do 2009., odabrane godine (%)

Godina	Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	Industrija prehrambenih proizvoda i pića	Industrija tekstila, odjeće i obuće	Industrija proizvodnje ostalih prijevoznih sredstava (brodogradnja)	Sektori ukupno
1996.	8,39	3,34	1,94	0,76	14,43
1998.	7,92	3,41	1,57	0,79	13,69
2001.	7,54	3,11	1,40	0,89	12,93
2002.	7,93	3,51	1,51	0,90	13,85
2003.	5,65	2,95	1,20	0,77	10,56
2004.	4,73	3,26	1,14	0,60	9,72
2005.	4,28	3,17	1,05	0,57	9,07
2006.	4,39	3,16	0,99	0,58	9,13
2007.	4,16	2,96	0,93	0,52	8,57
2008.	4,28	2,95	0,87	0,52	8,63
2009.	4,38	3,13	0,81	0,51	8,83

Izvor: ***: Statistički ljetopis Republike Hrvatske (razni brojevi), Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2012., p. 199-200, 2010., p. 207-208, 2009., p. 199-200, 2007., p. 208.

Udio bruto dodatne vrijednosti odabranih sektora u BDP-u Hrvatske ukazuje na trend smanjenja. U 1996. udio svih sektora zajedno u BDP-u iznosi 14,43%, a u 2009. svega 8,63%. Trend smanjenja udjela odabranih sektora u BDP-u do posebnoga izražaja dolazi sagledavanjem dužega vremenskog horizonta.

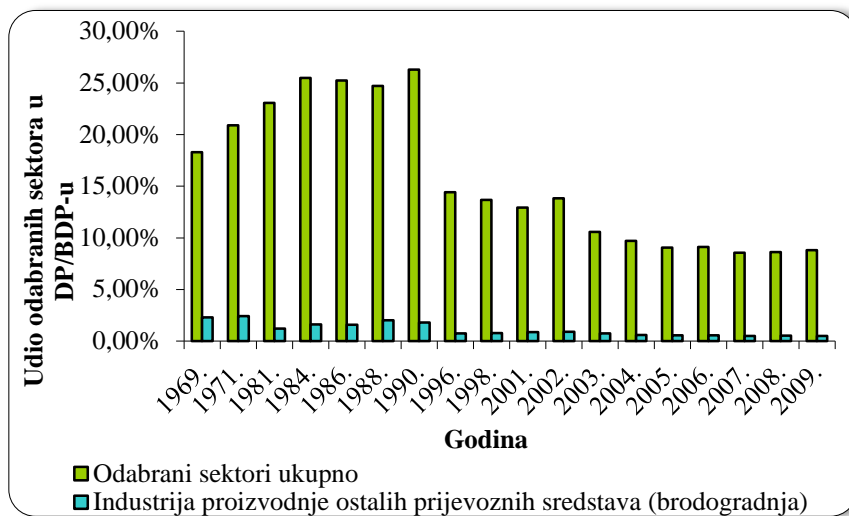
Tablica 83: Udio odabranih sektora u DP-u Socijalističke Republike Hrvatske u razdoblju od 1981. do 1990., odabrane godine (%)

Godina	Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	Industrija prehrambenih proizvoda i pića	Industrija tekstila, odjeće i obuće	Industrija proizvodnje ostalih prijevoznih sredstava (brodogradnja)			Sektori ukupno
				Proizvodnja prometnih sredstava	Brodogradnja	Ukupno	
1969.	5,79	4,39	5,81		2,30	2,30	18,28
1971.	8,80	4,32	5,37		2,43	2,43	20,91
1981.	12,92	3,90	5,02	0,31	0,91	1,22	23,07
1984.	14,41	4,13	5,31	0,36	1,26	1,62	25,48
1986.	14,04	3,89	5,73	0,39	1,19	1,58	25,23
1988.	13,18	4,02	5,49	0,39	1,63	2,02	24,71
1990.	14,95	4,31	5,22	0,31	1,51	1,81	26,29

Izvor: ***: Statistički ljetopis Republike Hrvatske 1993., Državni zavod za statistiku, Zagreb, 1993., p. 137-138; ***: Statistički godišnjak SR Hrvatske (razni brojevi), Republički zavod za statistiku, Zagreb, 1972., p. 42, 1971., p. 65.

Analiza u dužem vremenskom razdoblju upućuje kako su odabrani sektori povećavali svoj udio u DP-u Hrvatske sve do 1990. kada je taj udio iznosio čak 26,29%. Nakon 1991. pa sve do 2009. udjel se svih sektora više nego prepolovio. Smanjenje udjela bruto dodane vrijednosti u BDP/DP-u Hrvatske odabranih sektora još jednom potvrđuje tezu o značajnoj promjeni strukture gospodarstva i to prije svega u korist neproizvodnih djelatnosti.

Grafikon 48: Udio odabranih sektora u BDP/DP-u Hrvatske u razdoblju od 1969. do 2009., odabrane godine (%)

Izvor: Tablica 82 i 83.

U razdoblju od 2001. do 2011. indeksi proizvodnje ukazuju na sljedeće trendove u odabranim sektorima:⁴⁹⁴

- ✓ Poljoprivredna proizvodnja. Pokazuje trend rasta od 2001. do 2010. U 2011. zabilježen je pad u odnosu na baznu 2005. za 2,8%.
- ✓ Proizvodnja prehrambenih proizvoda i pića. Pokazuje trend rasta od 2001. do 2011. Najveći rast u odnosu na baznu 2005. zabilježen je u 2011. (10,7%).
- ✓ Proizvodnja tekstila, odjeće i obuće. Prisutan je trend pada od 2001. Naime u 2001., u odnosu na baznu 2005. godinu proizvodnja je bila veća za 44,1%. Najveći porast proizvodnje nakon 2005., a u odnosu na baznu godinu, zabilježen je u 2007. (13,8%).
- ✓ Proizvodnja ostalih prijevoznih sredstava (brodogradnja). Slično kao i kod proizvodnje tekstila, odjeće i obuće zamjetan je trend pada. U 2011. proizvodnja je bila manja u odnosu na 2005. za 30,7%.

Kretanje cijena pri proizvođačima⁴⁹⁵ pokazuje stabilni trend rasta u svim sektorima osim u brodogradnji. U ovom sektoru nakon 2005. cijene su se stabilizirale (u odnosu na baznu 2005.).

Tablica 84: **Indeksi (verižni i bazni) proizvodnje u odabranim sektorima u razdoblju od 2001. do 2011.**

Godina	Poljoprivredna proizvodnja		Proizvodnja prehrambenih proizvoda i pića		Proizvodnja tekstila, odjeće i obuće		Proizvodnja ostalih prijevoznih sredstava (brodogradnja)	
	V _t	I _t (2005=100)	V _t	I _t (2005=100)	V _t	I _t (2005=100)	V _t	I _t (2005=100)
2001.	...	89,9	105,8	81,1	106,4	144,1	136,2	90,7
2002.	108,0	97,1	106,8	86,7	90,9	129,4	100,1	90,7
2003.	90,0	87,4	105,1	91,1	94,4	122,2	91,0	82,6
2004.	108,0	94,3	102,7	95,4	89,2	108,3	116,6	93,8
2005.	106,0	100,0	105,1	100,0	92,3	100,0	106,6	100,0
2006.	104,0	104,0	103,6	103,6	106,9	106,9	101,4	101,4
2007.	98,0	101,9	106,2	109,9	105,1	113,8	98,0	99,3
2008.	108,0	110,1	101,3	111,3	97,6	112,4	106,9	106,2
2009.	100,0	110,1	95,9	106,6	85,3	94,3	83,2	88,4
2010.	91,0	100,2	95,9	102,3	111,7	108,8	78,2	69,1
2011.	97,0	97,2	104,4	110,7	99,1	105,5	102,5	69,3

Izvor: ***: **Statistički ljetopis Republike Hrvatske** (razni brojevi), Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2012., p. 286-288, 291, 2011., p. 285-287, 290-291, 2010., p. 283-285, 288-289, 2009., p. 180, 279, 282-284, 2006., p. 176.

⁴⁹⁴ Cf. infra tablica 84.

⁴⁹⁵ Cf. infra tablica 85.

Tablica 85: **Indeksi cijena pri proizvođačima za odabrane sektore u razdoblju od 2001. do 2011.**

Godina	Poljoprivredni proizvodi		Prehrambeni proizvodi i pića		Tekstil, odjeća i obuća		Ostala prijevozna sredstva (brodogradnja)	
	Vt	It (2005=100)	Vt	It (2005=100)	Vt	It (2005=100)	Vt	It (2005=100)
2001.	104,9	94,8	101,9	100,6	100,4	87,2
2002.	101,6	96,3	103,2	103,8	99,7	86,9
2003.	101,3	97,6	98,2	101,9	101,8	88,5
2004.	102,3	99,8	96,0	97,9	112,0	99,1
2005.	...	100,0	100,2	100,0	102,2	100,0	100,9	100,0
2006.	100,4	100,4	102,3	102,3	101,2	101,2	98,5	98,4
2007.	111,2	111,6	104,0	106,4	100,5	101,7	105,4	103,7
2008.	100,1	111,7	106,6	113,2	100,4	102,2	94,5	97,9
2009.	92,6	103,4	100,4	113,5	101,2	103,5	102,5	100,4
2010.	103,2	106,7	98,8	112,2	102,4	105,7	99,9	100,3
2011.	107,3	114,5	104,6	117,3	102,5	108,4	100,6	100,8

Izvor: ***: **Statistički ljetopis Republike Hrvatske** (razni brojevi), Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2012., p. 286-288, 291, 2011., p. 285-287, 290-291, 2010., p. 283-285, 288-289, 2009., p. 180, 279, 282-284, 2006., p. 176

U odnosu na baznu 2005. zabilježene su sljedeće promjene u cijenama po pojedinim sektorima:

- ✓ Poljoprivredni proizvodi – cijene su u 2011. veće za 14,5%.
- ✓ Prehrambeni proizvodi i pića – cijene su u 2011. veće za 17,3%.
- ✓ Tekstil, odjeća i obuća – cijene su u 2011. veće za 8,4%.
- ✓ Ostala prijevozna sredstva (brodogradnja) – cijene su u 2011. veće za 0,8%.

Indeksi zaposlenih osoba ukazuju na smanjenje broja zaposlenih iz godine u godinu u svim sektorima. Produktivnost rada nema poseban trend. Naime, u nekim godinama produktivnost raste dok u drugim pokazuje pad. Izmjena rasta i pada produktivnosti prisutna je u svim sektorima.

Tablica 86: Verižni indeksi zaposlenih osoba i proizvodnosti rada u odabranim sektorima u razdoblju od 2001. do 2011.

Godina	Proizvodnja prehrambenih proizvoda i pića		Proizvodnja tekstila, odjeće i obuće		Proizvodnja ostalih prijevoznih sredstava (brodogradnja)	
	Zaposlene osobe	Proizvodnost rada	Zaposlene osobe	Proizvodnost rada	Zaposlene osobe	Proizvodnost rada
2001.	99,9	105,8	94,0	113,2	105,2	129,3
2002.	100,0	106,7	91,2	100,0	105,5	94,8
2003.	100,6	104,4	86,9	108,6	100,7	90,4
2004.	100,4	102,2	91,6	97,4	100,8	115,7
2005.	99,2	107,8	98,9	94,2	104,1	99,8
2006.	100,0	105,0	94,3	110,6	95,9	98,4
2007.	101,0	104,0	96,1	110,7	98,8	100,7
2008.	99,5	102,2	94,6	104,8	96,9	107,4
2009.	98,5	97,4	96,2	88,5	71,8	115,9
2010.	94,6	101,4	90,7	123,4	96,7	80,9
2011.	94,9	110,1	97,1	102,0	95,2	107,7

Izvor: ***: **Statistički ljetopis Republike Hrvatske** (razni brojevi), Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2012., p. 286-288, 291, 2011., p. 285-287, 290-291, 2010., p. 283-285, 288-289, 2009., p. 180, 279, 282-284, 2006., p. 176

Analiza odabranih sektora upućuje kako poduzete mjere ekonomske politike nisu bile poticajne. Takva situacija ugrozila je ekonomski položaj mnogih poduzeća koja djeluju u odabranim sektorima. Neadekvatna ekonomska politika promijenila je gospodarsku strukturu hrvatske privrede na štetu odabranih sektora.

7.3. MOGUĆI UKUPNI UČINCI POTICAJNE EKONOMSKE POLITIKE

Hrvatskom hotelijerstvu kao i sektorima njemu sličnih konkurentskih obilježja (poljoprivreda, brodogradnja, tekstilna industrija) neophodno su potrebne promjene u ekonomskoj politici. Za hotelijerstvo pa i druge sektore, s potencijalom izvozne konkurentnosti, od posebnog su značaja sljedeće vrste, instrumenti i mjere ekonomske politike:

- ✓ monetarna politika (kamatna stopa),
- ✓ fiskalna politika (PDV),
- ✓ ekonomski odnosi s inozemstvom (tečaj).

Kao što je radna hipoteza i dokazala promjene i donošenje pravovaljanih mjera ekonomske politike značajno bi unaprijedile ekonomski položaj poduzeća orijentiranih izvozu. Promjene su to koje bi ponovno vratile gospodarski razvoj na put tipičnoga gospodarskog modela – proizvodnja i izvoz.

Donesene i provedene mjere ekonomske politike mijenjaju vanjsku okolinu poduzeća, a time izravno uvjete poslovanja te posredno i njegov ekonomski položaj. Promjena instrumentalnih varijabli pojedinih vrsta ekonomske politike imala bi izravan utjecaj na

poslovanje poduzeća. Moguće je navesti neke od posljedica promjene odabranih sastavnica na cjelokupnu privredu:

- ✓ Promjena kamatne stope. Rast kamatne stope znači porast cijene novca što sa stajališta poduzeća smanjuje broj investicijskih projekata koji zadovoljavaju sljedeći uvjet: interna stopa rentabilnosti $>$ tržišnog kamatnjaka. Porast kamatnjak djeluje i na potražnju na način da destimulira potrošnju, a stimulira štednju. Pad potrošnje smanjit će prihode poduzeća i pogoršati njegov ekonomski položaj te indirektno ugroziti poziciju potrošača (smanjenje zaposlenosti). S druge strane pad kamatne stope povećava investicije i potrošnju što se pozitivno odražava na ekonomski položaj poduzeća, ali istovremeno stvara inflatorne pritiske.
- ✓ Promjena stope PDV-a. Korištenje budžetskog deficita kao instrumenta promjene ekonomskih varijabli implicira i definiranje načina njegova financiranja. Ukoliko se deficit financira zaduživanjem tada efekt istiskivanja može negativno utjecati na poduzeća (povećanje državne potrošnje na štetu smanjenja investicija). Posebno se interesantnim čini primjena instrumenta neizravnog oporezivanja. Iako je PDV za poduzeće načelno neutralan neka istraživanja propituju njegovu istinsku neutralnost na poslovanje poduzeća. Porast PDV-a povećava cijenu za konačnoga potrošača što može u konačnici smanjiti potražnju za robama i uslugama. Istovremeno u nekim djelatnostima (npr. hotelijerstvo) promjene ovog poreza mogu pozitivno (smanjenje PDV-a) ili negativno (rast PDV-a) djelovati na međunarodnu konkurentnost poduzeća. Pad stope PDV-a može dovesti u pitanje održivost proračuna.
- ✓ Promjena tečaja. Promjene deviznoga tečaja putem utjecaja na potražnju djeluju na ekonomski položaj poduzeća. Aprecijacija domaće valute smanjuje cijenu uvoza, a poskupljuje cijenu izvoza dok deprecijacija ima suprotni učinak. Efekti ovih promjena ovise o strukturi gospodarstva jedne zemlje. Ukoliko je zemlja izvozno orijentirana (u strukturi dominira udio proizvodnih poduzeća) tada će deprecijacija povoljno utjecati na porast konkurentnosti na inozemnim tržištima što će rezultirati povoljnijim ekonomskim položajem poduzeća. Ukoliko strukturu nacionalnoga gospodarstva dominantno čine uslužna poduzeća (orijentirana uvozu) tada će aprecijacijski efekti imati pozitivan učinak na ekonomski položaj poduzeća. U slučaju negativne vanjskotrgovinske bilance (uvoz $>$ izvoza) ravnoteža bilance trgovinskih plaćanja uspostavlja se povećanjem salda bilance kapitalnih transakcija (negativnoga predznaka). Aprecijacijski učinci koji omogućuju neto uvoz kapitala moraju rezultirati efikasnim (realnim) investicijama jer će jedino takve investicije akumulirati dovoljno sredstava za povrat preuzetih dugova. Konstanta precijenjenost domaće valute uz usmjeravanje inozemnoga kapitala u potrošnju dovodi do sve većega angažmana domaće i inozemne akumulacije u povrat duga, a ne u nove investicije. Moguća deprecijacija može rezultirati inflatornim pritiscima.

Iako su navedene promjene u odabranim sastavnicama nužne valja istaknuti stanovita ograničenja s kojima se može susresti politika. Ograničenja prije svega proizlaze iz stanja proračuna i zaduženosti.

Smanjenje stope PDV-a moglo bi značajno smanjiti porezne prihode (PDV je jedan od najizdašnijih prihoda državnoga proračuna) proračuna. No, s druge strane stvaranje poticajnih uvjeta u makroekonomskom i poslovnom okruženju može s vremenom proširiti bazu poreznog zahvaćanja. Studija Deloitte & Touche o utjecaju PDV-a na turizam Ujedinjenog Kraljevstva (1998.) je pokazala kako bi se gubitak poreznih prihoda države od predloženog smanjenja stope PDV-a na usluge smještaja sa 17,5% na 8% kompenzirao povećanjem

prihoda od poreza na dohodak fizičkih i pravnih osoba te smanjenjem transfernih plaćanja (razne naknade za nezaposlene, socijalna osiguranja i sl.). Prihodi od neizravnih učinaka bi rasli sa 426 mil GBP, u prvoj godini, na 753 mil GBP, u desetoj godini.⁴⁹⁶

Potreba za rastućim i stabilnim državnim prihodima proizlazi i iz činjenice da je akumulirani deficit proračuna opće države rezultirao visokim dugom opće države.

Tablica 87: **Bruto inozemni dug prema domaćim sektorima, u mil. EUR (stanje na prosinac svake godine)**

Godina \ Sektor	1. Država	2. Središnja banka (HNB)	3. Banke	4. Ostali domaći sektori	5. Izravna ulaganja	Ukupno (1+2+3+4+5)	Udio bruto inozemnog duga u BDP-u (%)
2001.	5.611,3	215,9	2.565,5	4.124,8	1.091,7	13.609,3	52,88
2002.	5.430,2	23,2	3.798,7	4.486,4	1.405,4	15.144,0	53,72
2003.	5.969,3	365,9	6.140,1	5.547,2	1.861,4	19.883,9	65,70
2004.	6.546,5	2,4	7.731,7	6.606,7	2.046,1	22.933,4	69,48
2005.	6.369,8	2,6	8.979,8	8.187,1	2.450,7	25.990,0	72,13
2006.	6.087,1	2,6	10.237,1	10.519,8	2.878,4	29.725,0	74,79
2007.	6.171,4	2,3	8.931,6	15.021,9	3.958,6	34.085,8	78,56
2008.	4.732,0	2,3	10.073,7	20.198,3	5.949,8	40.956,1	86,15
2009.	5.739,4	1,1	10.688,7	20.993,8	7.821,2	45.244,3	101,03
2010.	6.602,2	1,2	10.753,0	20.929,2	8.197,8	46.483,4	101,23
2011.	6.996,0	0,1	11.627,9	20.182,0	6.927,7	45.733,7	99,64

Izvor: ***: "Tablica H12: Bruto inozemni dug prema domaćim sektorima",

<http://www.hnb.hr/publikac/bilten/statisticki_pregled/h12.xls> (19.12.2012.)

Udio bruto inozemnoga duga u BDP-u svih domaćih sektora rastao je iz godine u godinu. U 2010. on je iznosio rekordnih 101,23% BDP-a, da bi se u 2011. snizio na i dalje iznimno visokih 99,64% BDP-a. Struktura bruto inozemnoga duga pokazuje kako su najveći dužnik "Ostali domaći sektori". U 2011. bruto inozemni dug Hrvatske iznosi 45,7 mlrd EUR. Udio duga opće države u BDP-u opada do 2008., a od 2009. započinje naglo rasti. U 2001. udio duga opće države u BDP-u iznosi 21,80% BDP-a. Do 2007. udio je smanjen na 9,95% BDP-a, a do 2011. ponovno povećan na 15,24%. U razdoblju od 2001. do 2011. dug opće države raste po prosječnoj godišnjoj stopi od 2,23%. U 2011. taj dug iznosi oko 7 mlrd EUR.

Više zabrinjavajućim pokazuje se trend rasta duga banaka i ostalih domaćih sektora. Naime, u razdoblju od 2001. do 2011. dug banaka raste po prosječnoj godišnjoj stopi od 16,31%, a ostalih domaćih sektora po stopi 17,21%. U okviru domaćih sektora najzaduženijim se pokazuje sektor stanovništva.

Moguća promjena tečaja (aprecijacija) značila bi dodatno opterećenje sektora stanovništva u pogledu povrata preuzetih kredita koji su većim dijelom uzeti uz deviznu klauzulu. Stoga bi moguća aprecijacija mogla značiti izravni udar na standard stanovništva i mogla bi dovesti u pitanje povratak duga za mnoge obitelji.

⁴⁹⁶ Cf. ***: **A reduced VAT rate for hospitality and tourism in Europe**, HOTREC, Brussels, 2005., p. 16-25; ***: **Reduced VAT rates: A must for a sustainable European hospitality industry**, HOTREC, Brussels, 2008., p. 19-33.

Tablica 88: **Distribucija kredita poslovnih banaka po institucionalnim sektorima za odabrane godine, mil. HRK (stanje na prosinac svake godine)**

Godina	Stavka	Krediti ukupno (kunski + devizni)					
		Središnja država	Lokalna država	Opća Država	Trgovačka društva	Stanovništvo	Ukupno
1994.	mil. kuna	796	113	909	18.548	3.503	22.995
	% udjel u odnosu na ukupno	3,46	0,49	3,95	80,66	15,23	100,00
2000.	mil. kuna	2.976	1.168	4.144	31.612	23.298	59.194
	% udjel u odnosu na ukupno	5,03	1,97	7,00	53,40	39,36	100,00
2005.	mil. kuna	11.447	1.677	13.124	62.079	78.556	154.930
	% udjel u odnosu na ukupno	7,39	1,08	8,47	40,07	50,70	100,00
2010.	mil. kuna	32.263	2.169	34.432	108.163	127.533	272.825
	% udjel u odnosu na ukupno	11,83	0,79	12,62	39,65	46,75	100,00
2011.	mil. kuna	36.768	2.529	39.296	118.809	128.709	289.347
	% udjel u odnosu na ukupno	12,71	0,87	13,58	41,06	44,48	100,00

Izvor: ***: "Tablica D5: Distribucija kredita banaka po institucionalnim sektorima", <http://www.hnb.hr/publikac/bilten/statisticki_pregled/d5.xls> (19.12.2012.).

Iz tablice je vidljivo kako je udio duga stanovništva u strukturi distribuiranih kredita poslovnih banaka rastao iz godine u godinu i to najvećim dijelom na štetu poduzeća. U prosincu 1994. struktura distribuiranih kredita poslovnih banaka poprima sljedeći izgled: 3,95% opća država, 80,66% trgovačka društva i 15,23% stanovništvo. Do prosinca 2011. udio poduzeća u distribuiranim kreditima značajno je narušen u korist sektora stanovništvo. U prosincu 2011. distribuirani krediti poslovnih banaka (kunski i devizni) imaju sljedeću strukturu: opća država 13,58%, trgovačka društva 41,06% i stanovništvo 44,48%.

Situacija visoke zaduženosti i inertnoga gospodarstva smjestila je Hrvatsku u kategoriju visoko rizične zemlje za ulaganja. Prema zadnjim ocjenama rejting agencija krajem 2012. (S&P, Moody's) Hrvatska je svrstana u grupu zemalja sa špekulativnim i visokorizičnim obilježjima.

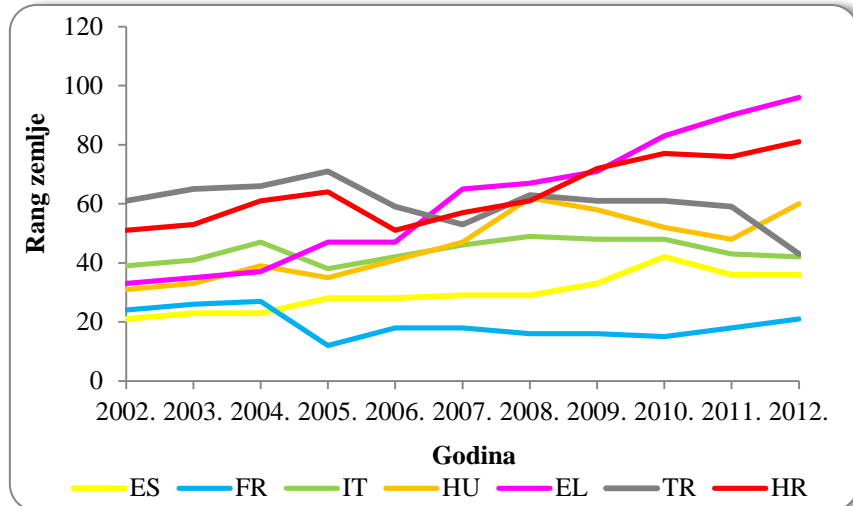
Unatoč izrečenim ograničenjima valja istaknuti kako je promjena modela gospodarskoga razvoja neophodna. Toj tvrdnji u prilog ide i činjenica da je hrvatsko gospodarstvo iznimno nekonkurentno na globalnoj razini. Konkurentnost hrvatskoga gospodarstva biti će ocijenjena pomoću tri indeksa:

1. Indeks globalne konkurentnosti (engl. *Global Competitiveness Index*).
2. Indeks turističke konkurentnosti (engl. *Travel & Tourism Competitiveness Index*).
3. Indeks jednostavnosti poslovanja (engl. *Ease of Doing Business Index*).

Indeks globalne konkurentnosti sačinjava jedanaest odrednica (stupova): institucije, infrastruktura, makroekonomska okolina, zdravstvo i obrazovanje, visoko obrazovanje i usavršavanje, efikasnost robnog tržišta, efikasnost tržišta rada, razvoj financijskoga tržišta, tehnologija, veličina tržišta, poslovna profinjenost, inovacije. Uspoređujući položaj Hrvatske u odnosu na odabrane zemlje moguće je zaključiti kako se Hrvatska nalazi na posljednjem mjestu po pitanju opće konkurentnosti. Jedino je Grčka u razdoblju 2010–2012. pokazivala lošiju razinu konkurentnosti. Znakovito je kako sve konkurentne mediteranske zemlje (Italija, Francuska, Turska, Španjolska) i Mađarska u promatranom razdoblju imaju bolji rang u odnosu na Hrvatsku. Unatoč izrečenim ograničenjima u primjeni novih mjera ekonomske politike nužnost tih promjena proizlazi i iz činjenice da hrvatsko gospodarstvo iz godine u godinu gubi korak za neposrednom konkurencijom. Izostanak poticajnog okruženja koje će

omogućiti hrvatskim gospodarstvenicima da uđu u ravnopravnu tržišnu utakmicu dodatno će produbiti krizu u kojoj se nalazi Hrvatska.

Grafikon 49: **Konkurentnost hrvatskoga gospodarstva u odnosu na neposrednu konkurenciju u razdoblju od 2002. do 2012. – indeks globalne konkurentnosti**

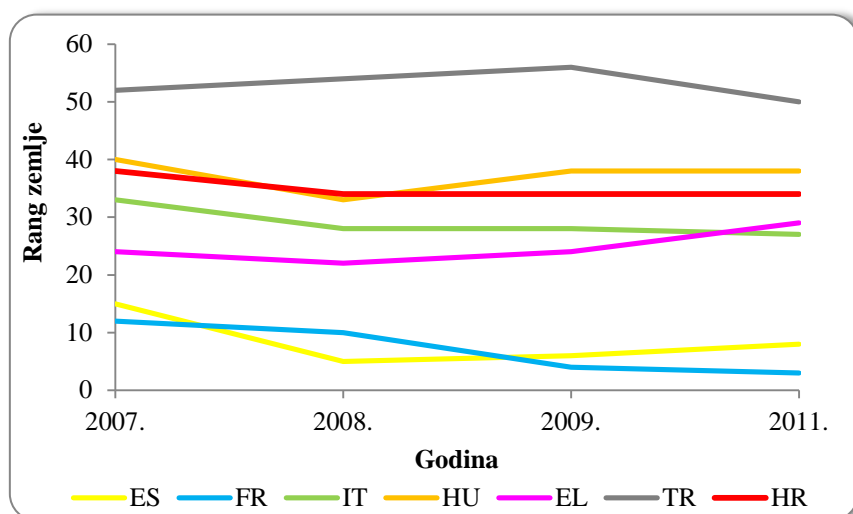

Napomena: ES – Španjolska; FR – Francuska; IT – Italija; HU – Mađarska; EL – Grčka; TR – Turska; HR – Hrvatska.

Izvor: ***: **The Global Competitiveness Report** (različiti brojevi), World Economic Forum, Geneva, 2003., p. 4, 2004., p. xvi, 2006., p. xvii, 2008., p. 10, 2010., p. 15, 2012., p. 13.

Situacija u turizmu je nešto malo povoljnija. Naime, hrvatski turizam pokazuje veću konkurentnost u odnosu na Tursku i Mađarsku, ali manju u odnosu na Italiju, Španjolsku, Francusku i Grčku.

Grafikon 50: **Konkurentnost hrvatskoga turizma u odnosu na neposrednu konkurenciju u razdoblju od 2007. do 2011. – indeks turističke konkurentnosti**

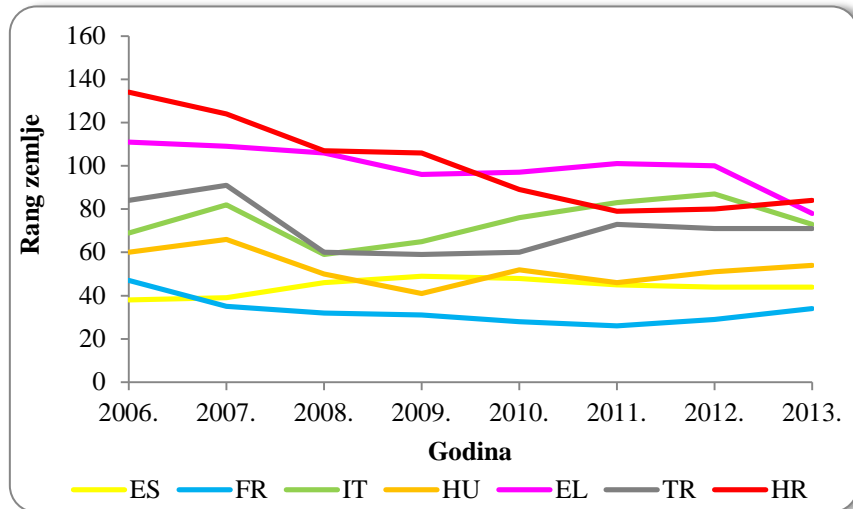
Napomena: ES – Španjolska; FR – Francuska; IT – Italija; HU – Mađarska; EL – Grčka; TR – Turska; HR – Hrvatska.

Izvor: ***: **The Travel & Tourism Competitiveness Report** (razni brojevi), World Economic Forum, Geneva, 2007., p. xvi., 2008., p. xvi., 2009., p. xvi., 2011., p. xvi.

Ako se pođe od premise da je turizam strateško opredjeljenje Hrvatske tada je potrebno adekvatnim mjerama ekonomske politike povećati njegovu konkurentnost kako bi njegovi efekti bili još i veći. Mjere na pravcu tečaj, kamatna stopa i PDV mogle bi stvoriti konkurentske prilike za hrvatske hotelijere.

Posljednji indeks potvrđuje ono što su slikovito prikazala prethodna dva. S aspekta lakoće poslovanja poduzeća najlakše posluju u Francuskoj, a najteže u Hrvatskoj i Grčkoj.

Grafikon 51: **Indeks jednostavnosti poslovanja u zemlji za Hrvatsku i konkurentske zemlje u razdoblju od 2006. do 2013.**

Napomena: ES – Španjolska; FR – Francuska; IT – Italija; HU – Mađarska; EL – Grčka; TR – Turska; HR – Hrvatska.

Izvor: ***: **Doing Business** (razni brojevi), The International Bank for Reconstruction and Development, The World Bank, Washington, 2006., p. 6, 2008., p. 6, 2010., p. 4, 2011., p. 6, 2012., p. 3.

Kao najčešći razlozi nezadovoljstva poslovanja u Hrvatskoj navode se problemi kreditnoga financiranja, državne birokracije, restriktivnog zakona o radu, nedovoljne podrške inovacijama, visokih poreznih stopa, korupcije i sl. I ovaj je indeks potvrdio problematično i nepoticažno poslovno i makroekonomsko okruženje u kojem poduzeća djeluju.

Unatoč identificiranim ograničenjima (zaduženost, proračun, rizik zemlje) prelazak s "atipičnoga" modela gospodarskoga razvoja u "tipični" nameće se kao neizbježnost. Kreiranje i stvaranje nove vrijednosti (kroz proizvodnju), njena komercijalizacija i plasman u inozemstvu jedini su izvor novoga gospodarskog rasta.

Prije donošenja novih ekonomskih mjera neophodno je potrebno napraviti stručnu analizu koja će ocijeniti učinke tako donesenih mjera. Autor smatra kako bi pravovaljana kombinacija mjera ekonomske politike mogla stvoriti povoljno i poticajno makroekonomsko i poslovno okruženje, tj. ono koje neće ograničavati uspješnost poslovanja poduzeća koja izravno konkuriraju na svjetskom tržištu. Neophodno je potrebno izmijeniti situaciju u kojoj oni koji na komparativnim prednostima uspijevaju biti međunarodno konkurenti dospijevaju u najgori položaj (hotelijerstvo, brodogradnja, poljoprivreda...), a da oni koji uživaju monopol na domaćem tržištu (financijske usluge, telekomunikacije) uživaju u izvanrednim poslovnim rezultatima.

Zaključno, mjere ekonomske politike moraju poticati razvoj proizvodnoga gospodarstva, ali istovremeno uvažavati specifičnu situaciju u kojoj se nalazi sektor stanovništva (kreditna prezaduženost). Donošenje aktivnih mjere poticanja izvozno

orijentiranih sektora mora istovremeno biti praćeno mjera koje će ublaŹavati tešku situaciju hrvatskih građana.

8. ZAKLJUČAK

Poslovanje poduzeća pa samim time i njegov ekonomski položaj pod utjecajem je raznih činitelja. Činitelji kojima poduzeće može upravljati i na njih utjecati smatraju se endogenim. Oni u svojoj osnovi čine ono što se u teorijskom smislu naziva interna ili unutarnja okolina poduzeća. Istraživanje interne okoline i njenih aspekata predmet je izučavanja mnogobrojnih ekonomskih disciplina kao što su menadžment, teorija tržišta i cijena, marketing, poslovna politika, računovodstvo, organizacija poduzeća, analiza poslovanja, kontroling i sl. S druge strane, poduzeće nema nikakav utjecaj na one činitelje koji se nazivaju egzogenim. Ovi činitelji tvore vanjsku ili eksternu okolinu.

Ekonomski položaj poduzeća nije određen samo činiteljima na koje poduzeće može utjecati već i onima koji su van njegova utjecaja. Ekonomski položaj u užem smislu određuje poslovni rezultat. Pozitivan poslovni rezultat (prihodi > rashoda) poboljšava ekonomski položaj poduzeća, a negativni (rashodi > prihoda) ga pogoršava. Šire poimanje ekonomskoga položaja poduzeća stavlja u centar poslovni uspjeh koji se sagledava u sferi odnosa ostvarenog (rezultata poslovanja), uloženog i utrošenog.

Upravljanje na makro ili mikro razini podrazumijeva definiranje strategije, a svaka strategija polazi od stanovitih ciljeva bilo na razini poduzeća ili gospodarstva kao cjeline. Ostvariti krajnje ciljeve moguće je jedino primjenom odgovarajuće politike. Na makro razini svjesne promjene određenih ekonomskih varijabli koje čine subjekti ekonomske politike poduzimaju se radi ostvarivanja zacrtanih ciljeva. U ekonomskom žargonu to je poznato kao ekonomska politika. Da bi ostvarila zacrtani cilj svaka vrsta ekonomske politike na raspolaganju ima svoje instrumente. Konkretiziranje instrumenata u smislu određivanja načina njihove primjene znači donošenje mjere ekonomske politike. Subjekti ekonomske politike na raspolaganju imaju sljedeće vrste ekonomskih politika: politika cijena (dohotka), monetarna politika, fiskalna politika i politika ekonomskih odnosa s inozemstvom.

Suvremeno upravljanje državom i gospodarstvom nameće potrebu usklađivanja mjera pojedinih vrsta ekonomske politike. Usklađivanje mjera zahtjeva koordinaciju među nositeljima (subjektima) ekonomske politike. Uspješno postizanje kratkoročnih (stabilizacijskih) i dugoročnih (strukturnih) ciljeva nije moguće bez suradnje i zajedničkoga djelovanja nositelja pojedinih vrsta ekonomske politike. To je posebno istinito za monetarnu i fiskalnu politiku. Najčešće korišteni instrumenti fiskalne, monetarne i politike ekonomskih odnosa s inozemstvom su porezi (PDV), kamatna stopa i tečaj.

Važnost turizma u Hrvatskoj nameće potrebu propitivanja ekonomskoga položaja poduzeća koja u njemu djeluju. Turizam nije djelatnost već skup odnosa i pojava pa kada se govori o financijskim učincima turizma tada se misli na učinke ostvarene kroz, prije svega, ugostiteljsku djelatnost, ali i druge kao što su maloprodaja, skladištenje i telekomunikacije, financijsko posredovanje, trgovina i turističko posredništvo i dr. Pošto se ugostiteljstvo smatra primarnom djelatnošću kroz koju se turizam ostvaruje posebnu pažnju valja posvetiti analizi ekonomskoga položaja poduzeća u toj djelatnosti. Uzimajući u obzir da hotelijerstvo (dio ugostiteljstva) realizira više od 50% ukupnih prihoda ugostiteljstva čini se kako su hotelska poduzeća ta čiji se ekonomski položaj treba analizirati i istražiti. Do sada izneseno jasno je dalo do znanja koji je bio glavni motiv odabira hotelijerstva.

Analiza ekonomskoga položaja hrvatskoga hotelijerstva izvršena je na način da se analiziralo razdoblje za vrijeme Jugoslavije (1961–1990) i razdoblje nakon osnutka nezavisne Republike Hrvatske (1991–2010). Analiza je u obzir uzela uobičajene mjere i pokazatelje (bruto domaći proizvod, produktivnost rada, kapitalni marginalni koeficijenti, apsolutne i

relativne mjere uspješnosti, itd.). Rezultate analize ekonomskoga položaja hrvatskoga hotelijerstva u Jugoslaviji moguće je ukratko izložiti na sljedeći način:

- ✓ društveni proizvod hotelijerstva u razdoblju 1962–1990. prosječno godišnje raste po stopi od 9,69%,
- ✓ efikasnost investiranja ugostiteljstva i turizma (1964–1990.) pokazuje marginalni kapitalni koeficijent s pomakom od 4. godine u iznosu od 14,39,
- ✓ u vremenskom intervalu 1961–1990. broj postelja raste po prosječnoj godišnjoj stopi od 6,02%,
- ✓ prihodi, u vremenskom razdoblju 1962–1990., rastu po prosječnoj godišnjoj stopi od 10,01%, noćenja po stopi od 5,98%,
- ✓ u vremenskom intervalu 1965–1990. broj zaposlenih na 100 ležaja raste po prosječnoj godišnjoj stopi od 1,51% dok u razdoblju 1962–1990. prihod na 1 zaposlenog ostvaruje nezamjetnu prosječnu godišnju stopu rasta od 0,42%,
- ✓ iskorištenost smještajnih kapaciteta u 1961. iznosi 23,84%, a u 1990. 20,70%,
- ✓ u razdoblju 1965–1990. prosječan prihod po sobi raste po prosječnoj godišnjoj stopi od 1,36%.

Veliki investicijski ciklus u ovom razdoblju nije polučio željene rezultate. Svi relevantni pokazatelji ukazuju na nedovoljnu efikasnosti i iskorištenost izgrađenih resursa.

Početak 1990-ih donosi Domovinski rat koji ostavlja velike posljedice na hrvatski turizam, a samim time i sektor hotelijerstva. Hrvatsko je hotelijerstvo od 1991. do 2010. postiglo sljedeće rezultate:

- ✓ društveni proizvod raste po prosječnoj godišnjoj stopi od 9,19% (razdoblje 1990–2010. 0,11%),
- ✓ efikasnost investiranja ugostiteljstva i turizma pokazuje marginalni kapitalni koeficijent s pomakom od 4. godine u iznosu od 4,22,
- ✓ broj postelja pada po prosječnoj godišnjoj stopi od -0,02% (za razdoblje 1990–2010. -1,16%),
- ✓ prihodi rastu po prosječnoj godišnjoj stopi od 5,71% (za razdoblje 1990–2010. -2,21%),
- ✓ broj zaposlenih na 100 ležaja raste po prosječnoj godišnjoj stopi od 1,56%, a prihod na 1 zaposlenog po stopi od 4,26% (za razdoblje 1990–2010. -0,23% i -0,83 retrospektivno),
- ✓ iskorištenost smještajnih kapaciteta u 1990. iznosi 20,70%, u 1991. 5,63%, a u 2010. 21,55%,
- ✓ prosječan prihod po sobi raste po prosječnoj godišnjoj stopi od 6,46% (za razdoblje 1990–2010. pada po stopi -0,06%).

Nakon snažno izraženoga pada svih pokazatelja i mjera u 1990-im ekonomski položaj hrvatskoga hotelijerstva u razdoblju 2001–2010. se poboljšao, ali istovremeno apsolutni i relativni pokazatelji poslovne uspješnosti pokazuju trend usporavanja rasta prosječnih godišnjih stopa. Analiza ekonomskoga položaja hrvatskoga hotelijerstva provedena na temelju financijskih podataka FINA-e, za razdoblje 2001–2011. ukazuje na sljedeće trendove:

- ✓ pad udjela glavnice i rast obaveza,
- ✓ pogoršanje likvidnosti,
- ✓ značajni rast zaduženosti,
- ✓ niske koeficijente obrtaja (aktivnosti) imovine,
- ✓ stagnaciju ili pad ekonomičnosti poslovanja,

- ✓ negativne pokazatelje profitabilnosti (neto marža profita) u svim godinama osim u 2003., 2004. i 2005.

Ovako lošim rezultatima treba pridodati i negativnu vrijednost izračunatoga Altmanovog Z-scorea za hotelijerstvo (-0,02 za 2011). Ovaj pokazatelj ukazuje da je hrvatsko hotelijerstvo od 2007. u zoni velike mogućnosti nastupa stečaja.

Važnost i jačina posljedičnoga djelovanja ekonomske politike na ekonomski položaj poduzeća do posebnoga izražaja dolazi u djelatnosti hotelijerstva. Neprimjeren ekonomski položaj hrvatskoga hotelijerstva dovodi u pitanje poduzete mjere ekonomske politike. U svojoj osnovi donesene mjere ekonomske politike trebale bi djelovati poticajno, a u najgorem slučaju ne opstruirati i narušavati ekonomski položaj poduzeća. Analiza utjecaja donesenih mjera ekonomske politike na hrvatsko hotelijerstvo izvršena je za razdoblje do 1990. i razdoblje od 1991. do 2011.

Razdoblje do 1990. obilježavaju brojne donesene mjere ekonomske politike od kojih valja spomenuti beneficirane kamatne stope, retencione kvote, izravne dotacije organizacijama inicijativnog turizma, porezne olakšice, priznavanje tretmana izvoznika hotelskim poduzećima koji pružaju usluge stranim turistima, izvozna stimulacija, itd. Poduzete mjere ekonomske politike nisu bile dovoljno učinkovite po pitanju unapređenja ekonomskoga položaja hrvatskoga hotelijerstva. Ključnim se čini istaknuti neke od problema:

- ✓ kamatne stope i efikasnost investiranja (opterećenost investicijskih projekata visokim troškovima komunalne infrastrukture, duga izgradnja hotelskih objekata što je poskupljivalo investiciju, prostorna strukturiranost hotela, anuitet realnog izraza),
- ✓ visoki doprinosi i porezi te niska akumulativna i reproduktivna sposobnost,
- ✓ izvozne stimulacije (hotelijerstvo nikada nije izjednačeno sa drugim izvoznim djelatnostima),
- ✓ politika tečaja (precijenjenost tečaja i "škare cijena"; započeta devalvacija 1980-ih anulirana visokim stopama inflacije).

Devedesete su značile prekretnicu u hrvatskoj povijesti. Neki od ključnih događaja bili su: stjecanje nezavisnosti, Domovinski rat, tranzicija iz planske u tržišnu ekonomiju, privatizacija, itd. Proces tranzicije nije zaobišao ni sektor hotelijerstva. Hotelijerstvo kao i ostatak privrede ulazi u proces privatizacije. S privatizacijom javljaju se i poteškoće kao što su brza privatizacija gradskih hotela, privatizacija objekata manje vrijednosti, koncentracija portfelja banka, vlasnička struktura (i dalje dominantno u vlasništvu institucionalnih poduzeća), nepostojanje definirane strategije privatizacije hotelijerstva, problem procjenjivanja vrijednosti imovine.

Donesene mjere ekonomske politike u razdoblju od 1991. do 2011. još su i manje uvažavale specifičnosti i potrebe hrvatskoga hotelijerstva. Donesene mjere bile su opće i tek jednim dijelom selektivne prirode. Neke od tih mjera su:

- ✓ subvencionirano kreditiranje putem HBOR-a (tek od druge polovice 1990-ih),
- ✓ visoke kratkoročne i dugoročne kamatne stope s trendom pada,
- ✓ subvencioniranje domaćega i stranoga organiziranog turističkog prometa,
- ✓ selektivne stope poreza (PDV-a) na usluge smještaja i usluge prehrane i pića,
- ✓ precijenjena i nerealna razina tečaja (EUR/HRK) ("fiksiranje tečaja").

Makroekonomsko i poslovno okruženje koje je kreirala ekonomska politika u znatnoj je mjeri negativno utjecala na ekonomski položaj hotelijerstva na način da je ograničila uspješnost poslovanja na što ukazuju svi relevantni pokazatelji poslovanja. Treba naglasiti da

konkurentnost hotelskih poduzeća nije samo definirana makroekonomskim uvjetima već najvećim dijelom troškovima proizvodnje.

Usporedba ekonomskoga položaja hrvatskoga hotelijerstva sa hotelijerstvom izabranih zemalja (Španjolska, Francuska, Italija, Mađarska, Grčka i Turska) ukazuje na lošiji ekonomski položaj hrvatskoga hotelijerstva. Ekonomski položaj u odnosu na konkurenciju dobrim je djelom i odraz (ne)poduzetih mjera ekonomske politike.

Model međuovisnosti ključnih sastavnica ekonomske politike i ekonomskoga položaja hotelijerstva je dokazao temeljnu znanstvenu hipotezu kako odabrane sastavnice (PDV, tečaj i kamatna stopa) u znatnoj mjeri utječu na ekonomski položaj hrvatskoga hotelijerstva na način da ograničavaju uspješnost poslovanja mjerenu ostvarenim brutom rezultatom.

Od triju odabranih ključnih varijabli poslovni rezultat se pokazao najelastičniji prema tečaju. Simulacija je pokazala da bi pri deprecijaciji tečaja EUR/HRK za 1 kunu (sa 7,434204 na 8,434204) hrvatsko hotelijerstvo generiralo bruto dobitak od 47.148.046 HRK. Utjecaj tečaja na bruto rezultat ostvaren je preko prihoda. Ako se uzme u obzir da je prije izvršene promjene tečaja bruto rezultat hotelijerstva iznosio -997.961.954 HRK tada je razvidan učinak manje promjene tečaja. Bruto rezultat hotelijerstva je bio manje elastičan na promjenu kamatne stope pa je tek tako promjena (smanjenje) kamatne stope za 3 postotnih poena (sa 7,11% na 4,11%) rezultirala pozitivnim rezultatom. Spomenuto smanjenje dovelo bi do bruto rezultata hrvatskoga hotelijerstva u iznosu od 93.879.046 HRK. Poslovni rezultat najmanje reagira na promjenu PDV-a. Tek bi smanjenje postojeće stope PDV-a na usluge smještaja sa 10,0% na 4,5% rezultiralo pozitivnim bruto rezultatom (1.170.486.241 HRK).

Prepoznavanje turizma, kao strateškoga usmjerenja znači i potrebu donošenja adekvatnih mjera koje će podržati izvozno orijentiranu strategiju gospodarskoga razvoja. Takav zaokret u ekonomskoj politici značio bi "vrednovati turizam kao model za otvoreno gospodarstvo". U kontekstu turizma posebice važnu ulogu ima hotelijerstvo koje najveći dio svog poslovanja ostvaruje na međunarodnom tržištu.

Primijenjene metode znanstvenoga istraživanja dokazale su postavljenu temeljnu i pomoćne znanstvene hipoteze te se one kao takve prihvaćaju. Vjerodostojnost postavljenih hipoteza dokazana je sljedećim rezultatima:

- 1. Postoji snažna međuovisnost između instrumenata i mjera ekonomske politike i ekonomskoga položaja poduzeća.** Mnogobrojna domaća i inozemna znanstvena i stručna literatura ukazuje na neupitnu povezanost makro i mikro razine, a samim time i međuovisnost mjera donesenih na razini nositelja ekonomske politike i ekonomskoga položaja svih institucionalnih sektora. Sa stajališta poduzeća od presudnoga je značaja poznavati kako djeluju pojedine ekonomske politike i njihovi instrumenti. Donesene i provedene mjere ekonomske politike mijenjaju vanjsku okolinu poduzeća, a time izravno uvjete poslovanja te posredno i njegov ekonomski položaj.
- 2. U dugom razdoblju od 1961. do danas ekonomska politika nije u potpunosti uvažavala, a još manje podržavala hrvatsko hotelijerstvo kao sektor koji svoje komparativne prednosti transformira u konkurentske prednosti na svjetskom tržištu.** U razdoblju do 1990. donesene su sljedeće mjere ekonomske politike kojima se htjelo potaknuti razvoj turizma i hotelijerstva u Hrvatskoj: beneficirane kamatne stope, retencione kvote, izravne dotacije organizacijama inicijativnog turizma, porezne olakšice, itd. Donesene mjere nisu bile učinkovite po pitanju unapređenja ekonomskoga položaja hrvatskoga hotelijerstva što je dobrim dijelom i rezultat kratkoročne i nedorečene politike razvoja turizma pa samim time i hotelijerstva. Unatoč brojnim donesenim mjerama iskorištenost smještajnih

kapaciteta pala je sa 23,84% u 1961. na 20,70% u 1990., a prosječan prihod po sobi u razdoblju od 1965. do 1990. raste po prosječnoj godišnjoj stopi od svega 1,36%. Analiza je pokazala da uzroke neučinkovitosti donesenih mjera na ekonomski položaj hrvatskoga hotelijerstva do 1990.-ih treba tražiti u sljedećim problemima: kamatne stope, efikasnost investiranja, visoki doprinosi i porezi, niska akumulativna i reproduktivna sposobnost, izvozne stimulacije, politika tečaja. Donesene mjere ekonomske politike nakon 1991. ukazuju na još i manje uvažavanje specifičnosti hrvatskoga hotelijerstva što se dobrim dijelom reflektiralo na ekonomski položaj hotelijerstva. Neke od donesenih mjera su: subvencionirano kreditiranje putem HBOR-a, visoke kratkoročne i dugoročne kamatne stope, subvencioniranje domaćega i stranoga organiziranog turističkog prometa, selektivne stope poreza na usluge smještaja i usluge prehrane i pića, precijenjena razina tečaja (EUR/HRK). Za razdoblje od 1991. do 2010. većina apsolutnih i relativnih mjera uspješnosti poslovanja ukazuje na trendove rasta, ali ukoliko se u analizu uzme predratna 1990. tada se trendovi okreću u suprotnom smjeru. Nepodržavanje razvoja sektora hotelijerstva primjerenim ekonomskim politikama imalo je za posljedicu pogoršanje ekonomskoga položaja. Analiza provedena na temelju podataka FINA-e za razdoblje 2001–2011. pokazuje pogoršanje likvidnosti, rast zaduženosti, pad ekonomičnosti i neprofitabilnost poslovanja.

3. ***Rezultati poslovanja i ukupan ekonomski položaj hrvatskoga hotelijerstva su, upravo zbog mjera ekonomske politike, iskazivali rezultate koji su neprimjereni tržišnoj pozicioniranosti na svjetskom tržištu.*** Usporedba s izabranim konkurentskim zemljama (Španjolska, Francuska, Italija, Mađarska, Grčka i Turska) pokazuje kako hrvatsko hotelijerstvo u razdoblju od 2001. do 2011. čini u prosjeku 2,79% ukupnoga broja postelja, u razdoblju od 2001. do 2009. ostvaruje prosječno 2,38% ukupnoga broja noćenja, 1,70% ukupno ostvarenih prihoda i 4,16% ukupno zaposlenih. S aspekta broja dolazaka hrvatsko je hotelijerstvo povećalo svoj udio u ukupnom broju dolazaka izabranih zemalja i Hrvatske sa 1,35% u 2001. na 1,65% u 2010. Pozitivni trend prati i porast udjela turističke potrošnje sa 1,56% u 2001. na 2,42% u 2010. Hrvatsko hotelijerstvo u razdoblju od 2001. do 2010. bilježi najveće prosječne godišnje stope rasta iskorištenosti smještajnih kapaciteta – 2,53%. S druge strane, većina relativnih mjera uspješnosti poslovanja upućuje na lošiji ekonomski položaj hrvatskoga hotelijerstva u odnosu na hotelijerstvo izabranih zemalja. Prosječna produktivnost rada hrvatskoga hotelijerstva u razdoblju od 2001. do 2009. u iznosu od 27.497 EUR generiranoga prometa po zaposleniku svrstava hrvatsko hotelijerstvo na pretposljednje mjesto od ukupno sedam analiziranih zemalja. Prema financijskim pokazateljima korištenja raspoloživih kapaciteta (ADR i RevPAR) hrvatsko hotelijerstvo zauzima pretposljednje ili posljednje mjesto (ovisno o promatranoj godini i pokazatelju) među analiziranim konkurentskim zemljama. Ovakav ekonomski položaj u odnosu na konkurenciju dobrim je dijelom rezultat donesenih i nedonesenih mjera ekonomske politike koje bi trebale biti u funkciji razvoja hrvatskoga hotelijerstva.
4. ***Za hrvatsko hotelijerstvo primjerena ekonomska politika u osnovi treba otvoriti mogućnost za ravnopravnu konkurentsku utakmicu na svjetskom tržištu.*** Analizirani instrumenti ekonomske politike (PDV, kamatna stopa i tečaj) izabranih zemalja (Španjolska, Francuska, Italija, Mađarska, Grčka i Turska) i Hrvatske pokazuju kako su donesene mjere u izabranim zemljama bile poticajnije od onih donesenih u Hrvatskoj. Izabrane zemlje donesenim mjerama PDV-a na usluge smještaja osiguravaju veću konkurentsku prednost svojim hotelijerstvima u odnosu na hrvatsko hotelijerstvo. U vremenskom intervalu od 1998. do 2012. najveću prosječnu stopu PDV-a na usluge smještaja pokazuju Mađarska (16,6%) i Hrvatska (14,5%). U istom razdoblju Francuska

ostvaruje prosječnu stopu PDV-a na usluge smještaja od 5,7%, Španjolska od 7,3%, Grčka od 8,1%, Italija od 10,0% i Turska od 12,0%. Posebno valja istaknuti primjer Grčke gdje prepoznata važnost turizma ne ostaje samo na deklarativnoj razini već se mjerama ekonomske politike nastoji poboljšati konkurentski položaj grčkih hotelijera. U tom kontekstu u razdoblju 2011. i 2012. (teška financijska situacija Grčke) unatoč rastu standardne stope PDV-a (sa 21,0% u 2010. na 23,0% u 2011. i 2012.) snižena stopa PDV-a na usluge smještaja pada u 2011. i 2012. u odnosu na 2010. i to sa 10,0% na 6,5%. Cijena novca u Hrvatskoj je značajno veća u odnosu na izabrane zemlje. U razdoblju od 2003. do 2012. prosječne godišnje kratkoročne i dugoročne kamatne stope u Hrvatskoj bile su više u odnosu na Mediteransku konkurenciju (Španjolska, Francuska, Italija, Grčka). Analizirano razdoblje od 2001. do 2010. pokazuje najveću prosječnu godišnju stopu pada dugoročnih kamatnih stopa u Turskoj (-18,87%), a najmanju u Hrvatskoj (-1,38%). Promjene u deviznim tečajevima neposredno se odražavaju kroz poslovanje svih izvoznih djelatnosti. Hotelijerstvo u većini receptivnih zemalja poprima obilježja izvozne djelatnosti jer se veliki dio ukupnoga prihoda generira kroz inozemni promet. Neposredno konkurentsko okruženje Hrvatske u razdoblju od 1998. do 2012. vodi aktivnu politiku tečaja spram EUR za razliku od Hrvatske koja vodi politiku stabilnoga (fiksno) tečaja. Važnost politike tečaja u turizmu najbolje pokazuje indeks kupovne snage turista iz emitivnih zemalja u receptivnim zemljama. Rezultati izračunatog indeksa kupovne snage za tri analizirana razdoblja (2001/1998., 2006/2002., 2011/2007.) pokazuju kako je deprecijacija nacionalnih valuta Mađarske, Turske i Grčke prema EUR ostavila gostima iz euro zone veću realnu kupovnu moć i veću mogućnost potrošnje. Hrvatska je, u analiziranom razdoblju provođenjem stabilne (fiksne) politike tečaja, smanjila svoju konkurentnu sposobnost spram kupovne moći svojih inozemnih gostiju koji dolaze iz euro zone. U 2001. u odnosu na 1998. kupovna snaga turista iz zemalja euro zone pala je u Hrvatskoj za -7,37%, u 2006. u odnosu na 2002. za -11,15%, a u 2011. u odnosu na 2007. za -9,31%.

5. ***U okviru ekonomske politike od posebnoga značaja su tečaj, PDV i kamate kao ključne sastavnice koje mogu doprinijeti akumulativnoj sposobnosti poduzeća, a samim time i novim investicijama, odnosno interesom novih investitora.*** Model međuovisnosti ključnih sastavnica ekonomske politike i ekonomskoga položaja hotelijerstva je dokazao kako promjena odabranih instrumenata ekonomske politike (PDV, tečaj i kamatna stopa) donošenjem novih mjera može imati pozitivne/negativne učinke na ekonomski položaj hrvatskoga hotelijerstva. Model ukazuje na najveću osjetljivost tečaja, a najmanju PDV-a. Istovremena promjena svih odabranih sastavnica, *ceteris paribus*, rezultirala bi pozitivnim bruto rezultatom (424.533.892 HRK) na način da se donesu sljedeće mjere: deprecijacija tečaja za 1 HRK, pad kamatne stope i PDV-a za 1 postotni poen. Ukoliko bi se donesene mjere kretale u suprotnim smjerovima (aprecijacija tečaja za 0,5 HRK, rast kamatne stope i PDV-a na usluge smještaja za 0,5 postotnih poena) tada bi bruto rezultat hrvatskoga hotelijerstva nakon simuliranih promjena iznosio -1.709.859.563 HRK. Hrvatsko hotelijerstvo postiglo bi svoju točku pokrića u situaciji sljedećih promjena: deprecijacija tečaja za 0,5 HRK, pad stope PDV-a za 0,5 postotnih poena i pad kamatne stope za 1,5 postotnih poena.
6. ***Postoje stanovita ograničenja primjene poticajnih mjera ekonomske politike, ali i višestruki pozitivni učinci za hrvatsko hotelijerstvo i njemu srodnih sektora po kriteriju izvoza.*** Primjena poticajnih mjera ostvarila bi pozitivne učinke ne samo za hotelijerstvo već i za njemu, po izvoznim potencijalima, srodne sektore (poljoprivreda, tekstil, brodogradnja, itd.). Unatoč pozitivnim učincima treba prepoznati i stanovita ograničenja

koja se vežu uz stanje proračuna, zaduženost (kako države tako i njenih građana), rizik zemlje i sl. Izvršena analiza ukazuje na prijeko potrebnu promjenu i zaokret u smjeru tipičnoga gospodarskog razvojnog modela temeljenoga na proizvodnji i izvozu. Za takav zaokret nužno su potrebne promjene u mjerama ekonomske politike. Potrebi za promjenom ide u prilog i činjenica da je hrvatsko gospodarstvo iznimno nekonkurentno na globalnoj razini, a posebice u odnosu na svoje neposredno konkurentsko okruženje (Francuska, Španjolska, Italija, Grčka, Turska i Mađarska). Uspoređujući položaj Hrvatske u odnosu na odabrane zemlje moguće je zaključiti kako se Hrvatska nalazi na posljednjem mjestu po pitanju opće konkurentnosti (Indeks globalne konkurentnosti). S aspekta lakoće poslovanja poduzeća najlakše posluju u Francuskoj, a najteže u Hrvatskoj i Grčkoj (Indeks jednostavnosti poslovanja).

Polazeći od teorijski definiranoga međuodnosa i međuovisnosti ekonomskoga poslovanja na mikro razini i mjera – instrumenata ekonomske politike doktorski rad je znanstveno utemeljeno istražilo i definirao međuodnos ekonomske politike i hotelijerstva, odnosno hotelskih poduzeća. Rezultati istraživanja donose nove spoznaje ekonomskom obrazloženju gospodarskoga položaja hotela i hotelijerstva u Hrvatskoj. **Doktorski rad je dokazao temeljnu znanstvenu hipotezu kako odabrane sastavnice (PDV, tečaj i kamatna stopa) u znatnoj mjeri utječu na ekonomski položaj hrvatskoga hotelijerstva na način da ograničavaju uspješnost poslovanja mjerenu ostvarenim bruto rezultatom.** U aplikativnom smislu model može poslužiti kao dobra polazna točka u definiranju novih mjera ekonomske politike kako za hrvatsko hotelijerstvo tako i za s njim, po izvoznom potencijalu, povezanim djelatnostima (poljoprivreda, tekstilna industrija, itd.).

Zaključno, turizam je ogledalo međunarodne konkurentnosti neke zemlje. Manje razvijene zemlje većim dijelom financijski rezultat turizma realiziraju na međunarodnom tržištu što znači da je prodajna cijena definirana svjetskim tržištem, a utrošci dobrim dijelom kretanjem domaćih cijena. Inflacija domaćih utrošaka (plaće, plin, voda, struja, komunalije, itd.) te rigidno definirana prodajna cijena na međunarodnom tržištu (engl. *price taker*) dovodi mnoge turističke djelatnosti u situaciju tzv. "škara". Situacija u hotelijerstvu, djelatnosti kroz koje se realizira najveći dio prihoda od turizma, ogledalo je stanja međunarodne konkurentnosti hrvatskoga gospodarstva. Nemogućnost značajnije promjene prodajne cijene (prema gore i dolje), koja je definirana međunarodnim tržištem, te stalno rastući troškovi domaćih komponenti dovode ovu djelatnost u stanje stalno prisutnoga gubitka. Nastupanje na tržištu sa konkurentnom cijenom za hotelska poduzeća znači smanjivanje troškove komponente (u pravilu smanjivanje plaća djelatnicima).

Postojeće nepoticažno makroekonomsko i poslovno okruženje koje kreira ekonomska politika bitno definira ekonomski položaj hrvatskoga hotelijerstva i svih potencijalno izvoznih djelatnosti. Da bi hotelska poduzeća postala konkurentnija na međunarodnom tržištu neophodno je potrebno stvoriti povoljne poslovne uvjete koji su *conditio sine qua non* poslovanja svakog poduzeća, a posebice onih koji većinu svojih rezultata realiziraju na međunarodnom tržištu. Pravovaljana kombinacija mjera ekonomske politike, što dokazuje model međuovisnosti ključnih sastavnica ekonomske politike i ekonomskoga položaja hotelijerstva, može stvoriti povoljno i poticajno makroekonomsko i poslovno okruženje, tj. ono koje neće ograničavati uspješnost poslovanja poduzeća koja izravno konkuriraju na svjetskom tržištu.

LITERATURA

1) KNJIGE

1. Abel, A. B., Bernanke, B. S., Croushore, D.: **Macroeconomics**, 6th Edition, Pearson Education, Inc., Boston, 2008.
2. Arnold, R. A.: **Economics: New Ways of Thinking**, EMC Publishing, St. Paul (USA), 2011.
3. Arnold, R. A.: **Microeconomics**, 9th Edition, South-Western Cengage Learning, Mason (USA), 2008.
4. Avelini Holjevac, I.: **Kontroling: upravljanje poslovnim rezultatom**, Fakultet za turistički i hotelski menadžment u Opatiji, Opatija, 2007.
5. Avelini Holjevac, I.: **Upravljanje kvalitetom u turizmu i hotelskoj industriji**, Fakultet za turistički i hotelski menadžment, Opatija, 2002.
6. Babić, M.: **Ekonomija: Uvod u analizu i politiku**, drugo doradeno izdanje, Znanje d.o.o., Zagreb, 2011.
7. Babić, M.: **Makroekonomija**, 14. dopunjeno i izmijenjeno izdanje, MATE d.o.o., Zagreb, 2004.
8. Babić, M.: **Međunarodna ekonomija**, Peto dopunjeno i izmijenjeno izdanje, Mate d.o.o., 2000.
9. Babić, M.: **Međunarodna ekonomija**, treće izdanje, Mate d.o.o., Zagreb, 1993.
10. Bedenik Osmanagić, N.: **Kontroling: Abeceda poslovnoga uspjeha**, 2. dopunjeno izdanje, Školska knjiga, Zagreb, 2004.
11. Belak, V.: **Menadžersko računovodstvo**, RRIF plus, Zagreb, 1995.
12. Benić, Đ.: **Osnove ekonomije**, četvrto izdanje, Školska knjiga, Zagreb, 2001.
13. Benić, Đ.: **Osnove ekonomije**, četvrto, izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Školska knjiga, Zagreb, 2004.
14. Blanchard, O.: **Makroekonomija**, treće izdanje, MATE d.o.o., Zagreb, 2005., (prijevod Gjidara, M. et al.)
15. Blažević, B.: **Ekonomski računi plasmana kapitala u hrvatskom hotelijerstvu 1960-1990**, Hotelijerski fakultet Opatija, Opatija, 1995.
16. Blažević, B.: **Turizam u gospodarskom sustavu**, Fakultet za turistički i hotelski menadžment, Opatija, 2007.
17. Bogunović, A., Crkvenac, M., Sharma, S.: **Osnove ekonomike narodne privrede**, Narodne novine, Zagreb, 1991.
18. Bogunović, A., Sharma, S.: **Narodno gospodarstvo: osnove teorije i prakse**, ART-Studio, Zagreb, 1995.
19. Borković, V., Kobašić, A.: **Poslovanje ugostiteljskih poduzeća**, Sveučilište u Splitu, Fakultet za turizam i vanjsku trgovinu, Dubrovnik, 1993.
20. Boyes, W., Melvin, M.: **Macroeconomics**, 8th Edition, South-Western Cengage Learning, Mason, 2010.

21. Bragg, S. M.: **Business Ratios and Formulas: A Comprehensive Guide**, 2nd Edition, John Wiley & Sons, Inc, New Jersey, 2007..
22. Brigham, E. F., Houston, J. F.: **Fundamentals of Financial Management**, 12th Edition, South-Western Cengage Learning, Mason, 2009.
23. Brooks, I., Weatherston, J., Wilkinson, G.: **The International Business Environment: Challenges and Changes**, 2nd Edition, Pearson Education Limited, Harlow, 2011.
24. Buble, M.: **Management**, Ekonomski fakultet Split, Split, 2000.
25. Buble, M.: **Osnove menadžmenta**, Sinergija nakladništvo, Zagreb, 2006.
26. Carbaugh, R. J.: **International Economics**, 10th Edition, South-Western, Ohio, 2005.
27. Carbaugh, R. J.: **International Economics**, 13th Edition, South – Western Cengage Learning, Mason (USA), 2011.
28. Case, K. E., Fair, R. C., Oster, S. M.: **Principles of Macroeconomics**, 10th Edition, Prentice Hall, Boston, 2012.
29. Cicvarić, A.: **Turizam i privredni razvoj Jugoslavije**, drugo, dopunjeno i prošireno izdanje, "Zagreb", Zagreb, 1984.
30. Clayton, G. E.: **Economics: Principles and Practices**, Glencoe/McGraw-Hill, Columbus, 2008.
31. Coen, D., Grand, W., Wilson, G. K. (Eds.) : **The Oxford Handbook of Business and Government**, Oxford University Press, Oxford, 2010.
32. Crkvenac, M.: **Ekonomska politika s elementima ekonomike hrvatskoga gospodarstva**, Informativator, Zagreb, 1997.
33. Crosson, S. V., Needles, Jr., B. E.: **Managerial Accounting**, 8th Edition, Houghton Mifflin Company, Boston, 2008.
34. Dadkhah, K.: **The Evolution of Macroeconomic Theory and Policy**, Springer, Heidelberg, 2009.
35. Deželjin, J.: **Politička ekonomija 1**, Školska knjiga, Zagreb, 1990.
36. Dixon, J. R., Nanni, A. J., Vollmann, T. E.: **The New Performance Challenge: Measuring Operations for World Class Competition**, Dow Jones-Irwin, Homewood, 1990.
37. Dobre, R.: **Ekonomika poduzeća (s ekonomikom ugostiteljstva)**, Visoka škola za turistički menadžment u Šibeniku, Šibenik, 2006.
38. Domazet, T.: **Ekonomika – politika, kako dalje?**, Hrvatsko društvo ekonomista, Hrvatski institut za financije i računovodstvo, Hrvatsko udruženje menadžera i poduzetnika – CROMA, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2007.
39. Družić, G.: **Ekonomska politika i poduzetništvo**, Drugo, izmijenjeno i dopunjeno izdanje, HIT A d.d., Zagreb, 2007.
40. Družić, I. (ured.) et al.: **Hrvatski gospodarski razvoj**, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Politička kultura, Zagreb, 2003.
41. Družić, I., Sirotković, J.: **Uvod u hrvatsko gospodarstvo**, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Politička kultura, Zagreb, 2002.

42. Družić, I.: **Razvoj i tranzicija hrvatskoga gospodarstva**, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1997.
43. Družić; I. (ured.) et al.: **Hrvatsko gospodarstvo**, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Politička kultura, Zagreb, 1998.
44. Dulčić, A., Petrić, L.: **Upravljanje razvojem turizma**, Mate d.o.o., Zagreb, 2001.
45. Dunn, Jr. R. M., Mutti, J. H.: **International Economics**, 5th Edition, Routledge, London, 2000.
46. Earl, P., Wakeley, T.: **Business Economics: A Contemporary Approach**, McGraw-Hill Education, Berkshire, 2005.
47. Feenstra, R. C.: **Advanced International Trade: Theory and Evidence**, Princeton University Press, New Jersey, 2004.
48. Feldman, M., Libman, A.: **Crash Course in Accounting and Financial Statement Analysis**, 2nd Edition, John Wiley & Sons Inc., New Jersey, 2007.
49. Fraser, L. M., Ormiston, A.: **Understanding Financial Statements**, 9th Edition, Pearson Education Limited, New Jersey, 2010.
50. Fridson, M., Alvarez, F.: **Financial Statement Analysis: A Practitioner's Guide**, 3rd Edition, John Wiley & Sons, Inc., New York, 2002.
51. Galičić, V.: **Uvod u ugostiteljstvo**, Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu, Opatija, 2012.
52. Garrison, R. H., Noreen, E. W., Brewer, P. C.: **Managerial Accounting**, 12th Edition, McGraw-Hill/Irwin, New York, 2008.
53. Gärtner, M.: **Macroeconomics**, 2nd Edition, Pearson Education Limited, Harlow, 2006.
54. Ghosh, A. R., Gulde, A. M., Wolf, H. C.: **Exchange Rate Regimes: Choices and Consequences**, The MIT Press, Cambridge, 2002.
55. Gibson, C. H.: **Financial Reporting & Analysis: Using Financial Accounting Information**, 12th Edition, South-Western Cengage Learning, Mason, 2011.
56. Griffiths, A., Wall, S. (Eds.): **Economics for Business and Management**, Pearson Education Limited, Harlow (UK), 2005.
57. Grubišić, D.: **Poslovna ekonomija**, Ekonomski fakultet Split, Split, 2004.
58. Gujarati, D. N.: **Essentials of Econometrics**, 3rd Edition, International Edition, McGraw Hill, New York, 2006.
59. Harris, N.: **Business Economics: Theory and Application**, Butterworth-Heinemann, Oxford, 2001.
60. Hayes, D. K., Ninemeier, J. D.: **Upravljanje hotelskim poslovanjem**, M PLUS d.o.o., Zagreb, 2004. (prijevod Matutinović Milas, J.)
61. Helfert, E. A.: **Financial Analysis: Tools and Techniques (A Guide for Managers)**, McGraw-Hill, New York, 2001.
62. Hirschey, M.: **Fundamentals of Managerial Economics**, 8th Edition, South-Western College Publication, Mason (USA), 2005.
63. Hoag, A. J., Hoag, J. H.: **Introductory Economics**, 4th Edition, World Scientific Publishing Co. Pte. Ltd, New Jersey, 2006.

64. Hubbard, G. R., O'Brien, A. P., Rafferty, M.: **Macroeconomics**, Pearson Education, New Jersey, 2012.
65. Ivancevich, J. M. et al.: **Management: Quality and Competitiveness**, Irwin, Illinois, 1994.
66. Ivanović, Z.: **Financijski menedžment**, drugo izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Hotelijerski fakultet Opatija, Opatija, 1997.
67. Jelčić, B. et al.: **Hrvatski fiskalni sustav**, Narodne novine d.d., Zagreb, 2004.
68. Jelčić, B.: **Javne financije**, RRiF plus d.o.o., Zagreb, 2001.
69. Jochumzen, P.: **Essentials of macroeconomics**, Ventus Publishing ApS, Frederiksberg C (Denmark), 2010.
70. Jones, T.: **Business Economics and Managerial Decision Making**, John Wiley & Sons Ltd, West Sussex, 2004.
71. Jurković, P.: **Javne financije**, Masmedia, Zagreb, 2002.
72. Kaplan, R. S., Norton, D. P.: **The Balanced Scorecard: Translating Strategy into Action**, Harvard Business School Press, Boston, 1996.
73. Karić, M.: **Ekonomika poduzeća**, drugo dotiskano izdanje, Ekonomski fakultet u Osijeku, Osijek, 2009.
74. Kobašić, A.: **Turizam u Jugoslaviji**, Informator, Zagreb, 1987.
75. Koutsoyiannis, A.: **Moderna mikroekonomika**, drugo izdanje, MATE d.o.o., Zagreb, 1996. (prijevod Babić, A. et al.)
76. Krugman, P. et al.: **Macroeconomics: Second Edition in Modules**, Worth Publishers, New York, 2012., p. 356
77. Krugman, P. R., Obstfeld, M.: **International Economics: Theory and Policy**, 8th Edition, Pearson Education, Inc., Boston, 2009.
78. Krugman, P., Wells, R., Graddy, K.: **Essentials of Economics**, 2nd Edition, Worth Publishers, New York, 2011.
79. Libby, R., Libby, P. A., Short, D. G.: **Financial Accounting**, 6th Edition, McGraw-Hill/Irwin, New York, 2009.
80. Lovrić, Lj.: **Uvod u ekonometriju**, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, 2005.
81. Lovrinović, I., Ivanov, M.: **Monetarna politika**, RRiF Plus, Zagreb, 2009.
82. Mankiw, G. N.: **Essentials of Economics**, 6th Edition, South-Western Cengage Learning, Mason, 2008.
83. Mankiw, G. N.: **Macroeconomics**, 7th Edition, Worth Publishers, New York, 2010.
84. Mankiw, G. N.: **Osnove ekonomije**, treće izdanje, MATE d.o.o., Zagreb, 2006. (prijevod Kruhac, K. et al.)
85. Marriott, P., Edwards, J. R., Mellett, H. J.: **Introduction to Accounting**, 3rd Edition, SAGE Publications Ltd, London, 2002.
86. McConnell, B., Brue, S. L.: **Macroeconomics: Principles, Problems and Policies**, 17th Edition, McGraw-Hill Irwin, 2008.,

87. Miller, R. L.: **Economics Today: The Macro View**, 16th Edition, Addison -Wesley, Boston, 2012.
88. Mishkin, F. S.: **Macroeconomics: Policy and Practice**, Addison-Wesley, Boston, 2012.
89. Nellis, J. G., Parker, D.: **Principles of macroeconomics**, Pearson Education Limited, Harlow, England, 2004.
90. Novak, V., Popović, Ž.: **Razvojna politika**, Informator, Zagreb, 1980.
91. Orsag, S.: **Vrijednosni papiri**, Revicon d.o.o. za istraživačko-razvojne usluge i poslovni konsalting, Sarajevo, 2003.
92. Ott, K. (ured.) et al.: **Javne financije u Hrvatskoj**, treće promijenjeno izdanje, Institut za javne financije, Zagreb, 2007.
93. Pareek, S.: **A Text Book of Business Economics**, Sunrise Publishers & Distributors, Jaipur, India, 2009.
94. Parkin, M., Powell, M., Matthews, K.: **Economics**, 6th Edition, Pearson Education Limited, Harlow (UK), 2005.
95. Pavlović, J., Škrtić, M.: **Mikroekonomika**, drugo dopunjeno i izmijenjeno izdanje, Mikrorad d.o.o., Zagreb, 1997.
96. Penrose, E. T.: **The Theory of the Growth of the Firm**, 4th Edition, Oxford University Press, New York, 2009.
97. Perišin, I., Šokman, A., Lovrinović, I.: **Monetarna politika**, Fakultet ekonomije i turizma "Dr. Mijo Mirković", Pula, 2001.
98. Peršić, M., Janković, S.: **Menadžersko računovodstvo hotela**, Fakultet za turistički i hotelski menadžment u Opatiji, Hrvatska zajednica računovođa i financijskih djelatnika, Opatija, Zagreb, 2006.
99. Pertot, V.: Sabolović, D.: **Međunarodna trgovinska politika**, Četvrto izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Informator, Zagreb, 1998.
100. Pindyck, R. S., Rubinfeld, D. L.: **Mikroekonomija**, peto izdanje, MATE d.o.o., Zagreb, 2005. (prijevod Suman, S. et al.)
101. Pirjevec, B.: **Turizam – jučer, danas, ...**, Veleučilište u Karlovcu, Karlovac, 2008.
102. Plessis, J. J., Hargovan, A., Bagaric, M.: **Principles of Contemporary Corporate Governance**, 2nd Edition, Cambridge University Press, Cambridge, 2011.
103. Radišić, F.: **Turizam i turistička politika s ogledima na području Istre**, Istarska naklada, Pula, 1981.
104. Radošević, D., Zdunić, S.: **Hrvatska tranzicijska konvergencija**, u Radošević, D. (ured.) et al.: **Kriza i ekonomska politika: Politika i ekonomija razvoja Hrvatske**, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2010.
105. Ravlić, P. (ured.) et al.: **Ekonomika poduzeća**, četvrto izdanje, Ekonomski fakultet Zagreb, Mikrorad d.o.o., Zagreb, 1993.
106. Ricketts, M.: **The Economics of Business Enterprise: An Introduction to Economic Organisation and the Theory of the Firm**, 3rd Edition, op. cit., 2002.
107. Roller, D.: **Fiskalni sustavi i oporezivanje poduzeća**, RRiF d.o.o., Zagreb, 2009.

108. Rosen, H. S., Gayer, T.: **Javne financije**, osmo izdanje, Institut za javne financije, Zagreb, 2010. (ured. Ott, K.)
109. Ruža, F. (ured.) et al.: **Ekonomika poduzeća: uvod u poslovnu ekonomiju**, TIVA – Tiskara Varaždin, Fakultet organizacije i informatike Varaždin, Varaždin, 2002.
110. Ružić, P.: **Vodič u ekonomiku i organizaciju ugostiteljskog poduzeća: Makro, mikro, procesna i operacijska ekonomika i organizacija hotela i restorana**, Visoka poslovna škola s.p.j. Višnjan, Višnjan, 2006.
111. Salvatore, D.: **Ekonomija za menadžere u svjetskoj privredi**, drugo izdanje, Mate d.o.o., Zagreb, 1994. (prijevod Anušić, Z. et al.)
112. Samuelson, P. A., Nordhaus, W. D.: **Ekonomija**, 18. izdanje, MATE d.o.o., Zagreb, 2007. (prijevod Kruhac, K. et al.)
113. Samuelson, P. A., Nordhaus, W. D.: **Ekonomija**, 19. izdanje, MATE d.o.o., Zagreb, 2011. (prijevod Funda, J. et al.)
114. Samuelson, P. A., Nordhaus, W. D.: **Microeconomics**, 13th Edition, McGraw-Hill, New York, 1989.
115. Santini, G.: **Bespućima ekonomske politike: Tranzicija samoupravnog u tržišni model privređivanja**, Drugo prošireno izdanje, Binoza-press, Zagreb, 2001.
116. Santini, G.: **Iluzija i stvarnost hrvatskoga gospodarstva**, Rifin, Zagreb, 2007.
117. Santini, G.: **Porezna reforma i hrvatska kriza**, Rifin, Zagreb, 2009.
118. Sarno, L., Taylor, M. P.: **The Economics of Exchange Rates**, Cambridge University Press, New York, 2002.
119. Schiller, B. R.: **The Economy Today**, 11th Edition, McGraw-Hill/Irwin, New York, 2008.
120. Schotter, A.: **Microeconomics: A Modern Approach**, South-Western Cengage Learning, Mason (USA), 2009.
121. Sever, I.: **Javne financije: razvoj, osnove teorije, analiza**, Ekonomski fakultet Rijeka, Rijeka, 1995.
122. Sexton, R. L.: **Exploring Macroeconomics**, 5th Edition, South-Western Cengage Learning, Mason (USA), 2008.
123. Sikavica, P., Novak, M.: **Poslovna organizacija**, treće izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Informator, Zagreb, 1999.
124. Sirotković, J.: **Hrvatsko gospodarstvo**, Golden marketing, Zagreb, 1996.
125. Sirotković, J.: **Hrvatskoga gospodarstvo 1945-1992: Ekonomski uzroci sloma Jugoslavije i oružane agresije na Hrvatsku**, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za ekonomska istraživanja, Zagreb, 1993.
126. Sloman, J.: **Economics and The Business Environment**, 2nd Edition, Pearson Education Limited, Harlow, 2008.
127. Sloman, J.: **Economics**, 6th Edition, Pearson Education Limited, Essex, 2006.
128. Stiglitz, J. E., Walsh, C. E.: **Economics**, 4th Edition, W. W. Norton & Company, New York, 2006.

129. Stipanović, C.: **Koncepcija i strategija razvoja u turizmu – sustav i poslovna politika**, Fakultet za turistički i hotelski menadžment u Opatiji, Opatija, 2006.
130. Škrtić, M.: **Osnove poduzetništva**, Mikrorad d.o.o., Zagreb, 2002.
131. Šošić, I.: **Primijenjena statistika**, Sveučilište u Zagrebu, Školska knjiga d.d., Zagreb, 2004.
132. Štambuk, M.: **Ekonomika ugostiteljskih poduzeća**, četvrto izdanje, Centar ekonomskih znanosti Sveučilišta u Rijeci, OOUR Hotelijerski fakultet Opatija, Opatija, 1976.
133. Tintor, J.: **Poslovna analiza: koncepcija, metodologija, metode**, HIBIS d.o.o., Zagreb, 2000.
134. Tintor, J.: **Poslovna analiza**, Masmedia, Zagreb, 2009.
135. Tsoulfidis, L.: **Competing Schools of Economic Thought**, Springer, Heidelberg, 2010.
136. Van Horne, J. C., Wachowicz, Jr., J. M.: **Fundamentals of Financial Management**, 13th Edition, Pearson Education Limited, Harlow, 2008.
137. Vedriš, M., Dujšin, U. (ured.) et al., **Ekonomska politika u Republici Hrvatskoj**, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Katedra za ekonomsku politiku, Zagreb, 2009.
138. Vinski, I.: **Fiksni fondovi Jugoslavije, njenih republika i pokrajina od 1953. do 1973.**, Ekonomika, Beograd, 1978.
139. Vinski, I.: **Uvod u analizu nacionalnog dohotka i bogatstva**, Naprijed, Zagreb, 1967.
140. Vranjican, S.: **Politička ekonomija**, izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2009.
141. Vrtiprah, V., Pavlić, I.: **Menadžerska ekonomija u hotelijerstvu**, Sveučilište u Dubrovniku, Dubrovnik, 2005.,
142. Vukonić, B.: **Povijest hrvatskoga turizma**, Prometej, Zagreb, 2005.
143. Wahlen, J. M., Baginski, S. P., Bradshaw, M. T.: **Financial Reporting, Financial Statement Analysis, and Valuation: A Strategic Perspective**, 7th Edition, South-Western Cengage Learning, Mason, 2011.
144. Walker, J.: **Accounting in a Nutshell: Accounting for the non-specialist**, 2nd Edition, Butterworth-Heinemann, Elsevier, Oxford, 2006.
145. Walsh, C.: **Key management ratios**, 4th Edition, Pearson Education Limited, Harlow, 2006.
146. Wang, P.: **The Economics of Foreign Exchange and Global Finance**, Springer, Berlin, 2005.
147. Warren, C. S., Reeve, J. M., Duchac, J. E.: **Financial Accounting**, 12th Edition, South-Western Cengage Learning, Mason, 2012.
148. Webster, T. J.: **Managerial Economics: Theory and Practice**, Academic Press, San Diego, 2003.
149. Weihrich, H., Koontz, H.: **Menedžment**, deseto izdanje, Mate d.o.o., 1994. (prijevod Andrić, A. et al.)
150. Weygandt, J. J., Kimmel, P. D., Kieso, D. E.: **Managerial Accounting: Tools for Business Decision Making**, 6th Edition, John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, 2012.

151. Wild, J. J., Shaw, K. W., Chiappetta, B.: **Fundamental Accounting Principles**, 20th Edition, McGraw-Hill/Irwin, New York, 2011.
152. Wild, J. J., Shaw, K. W.: **Managerial Accounting: 2010 Edition**, McGraw-Hill/Irwin, New York, 2010.
153. Wilkinson, N.: **Managerial Economics: A Problem-Solving Approach**, Cambridge University Press, Cambridge, 2005.
154. Worthington, I., Britton, C., Rees, A.: **Economics for Business: Blending Theory and Practice**, 2nd Edition, Pearson Education Limited, Harlow (UK), 2005.
155. Worthington, I., Britton, C.: **The Business Environment**, 5th Edition, Pearson Education Limited, Harlow, 2006.
156. Zelenika, R.: **Načela ekonomije i ekonomike**, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Rijeci, IQ Plus d.o.o., Rijeka, Kastav, 2008.
157. Žager, L. (ured) et al.: **Osnove računovodstva: računovodstvo za neračunovođe**, Hrvatska zajednica računovođa i financijskih djelatnika, Zagreb, 2007.
158. Žager, L. (ured.) et al.: **Analiza financijskih izvještaja**, Drugo prošireno izdanje, Masmedia d.o.o., Zagreb, 2008.

2) ČLANCI, RASPRAVE, REFERATI

159. Alchian, A., Demsetz, H.: **Production, information costs and economic organisation**, American Economic Review, The American Economic Association, Nashville, Vol. 62, 1972., No. 5
160. Alfier, D., Domanik, R.: **Osnovne postavke o ekonomici i unapređenju našeg turizma**, Zbornik rasprava o problemima turističke privrede, Društvo ekonomista Hrvatske, Zagreb, 1955.
161. Avelini Holjevac, I., Vrtodušić, A.-M.: **The Quality of Hotel Performance (The Effectiveness and Efficiency)**, Tourism and Hospitality Management, Faculty of Tourism and Hospitality Management, WIFI Österreich Wirtschaftsförderungsinstitut der Bundeskammer der gewerblichen Wirtschaft, Opatija, Wien, Vol. 5, 2000., No. 1-2
162. Avelini Holjevac, I., Vrtodušić, A.-M.: **The Quality of Hotel Performance (The Effectiveness and Efficiency)**, Tourism and Hospitality Management, Faculty of Tourism and Hospitality Management, WIFI Österreich Wirtschaftsförderungsinstitut der Bundeskammer der gewerblichen Wirtschaft, Opatija, Wien, Vol. 5, 2000., No. 1-2
163. Bebek, S., Santini, G.: **Hrvatska inflacija: jučer, danas, sutra**, Ekonomija, Rifin, Zagreb, Vol. 15, 2008., No. 2
164. Belloumi, M.: **The Relationship between Tourism Receipts, Real Effective Exchange Rate and Economic Growth in Tunisia**, International Journal of Tourism Research, John Wiley & Sons Inc, Malden, Vol. 12, 2010., No. 5
165. Bendeković, J.: **Privatization in Croatia**, Ekonomski pregled, Hrvatsko društvo ekonomista, Ekonomski institut Zagreb, Zagreb, Vol. 51, 2000., No. 1-2

166. Bendeković, J.: **Učinkovitost poslovanja u sektoru prometa Hrvatske**, Ekonomski pregled, Hrvatsko društvo ekonomista, Ekonomski institut Zagreb, Zagreb, Vol. 53, 2002., No. 7-8
167. Bird, R. M.: **Taxing tourism in developing countries**, World Development, Elsevier Science Ltd, Oxford, Vol. 20, 1992., No. 8
168. Blažević, B., Jelušić, A.: **Platna bilanca Republike Hrvatske i turizam**, Tourism and Hospitality Management, Faculty of Tourism and Hospitality Management, WIFI Österreich Wirtschaftsförderungsinstitut der Bundeskammer der gewerblichen Wirtschaft, Opatija, Wien, Vol. 8, 2002., No. 1-2
169. Blažević, B., Mlinarević, M., Perić, J.: **Ekonomska kriza i recesija kao izazov za turizam budućnosti**, Zbornik radova, 17. tradicionalno savjetovanje: Ekonomska politika Hrvatske u 2010., Hrvatsko društvo ekonomista, Opatija, 11-13.11.2009.
170. Blažević, B., Perić, J.: **Model za otvorenu ekonomiju i gospodarski rast**, Zbornik radova, 13. tradicionalno savjetovanje: Ekonomska politika Hrvatske u 2006., Hrvatsko društvo ekonomista, Opatija, 16.-18. studeni 2005.
171. Blažević, B.: **Ekonomska opravdanost ulaganja u hotelske objekte**, Tourism and Hospitality Management, Hotelijerski fakultet Opatija, WIFI Österreich Wirtschaftsförderungsinstitut der Bundeskammer der gewerblichen Wirtschaft, Opatija, Wien, Vol. 1, 1995.
172. Blažević, B.: **Investicijska politika i konkurentnost hrvatskoga turizma**, Tourism and Hospitality Management, Faculty of Tourism and Hospitality Management, WIFI Österreich Wirtschaftsförderungsinstitut der Bundeskammer der gewerblichen Wirtschaft, Opatija, Wien, Vol. 3, 1997., No. 2
173. Blažević, B.: **Turizam u funkciji strategije gospodarskoga razvoja Hrvatske**, Tourism and Hospitality Management, Faculty of Tourism and Hospitality Management, WIFI Österreich Wirtschaftsförderungsinstitut der Bundeskammer der gewerblichen Wirtschaft, Opatija, Wien, Vol. 5, 2000., No. 1-2
174. Bonham, C. et al.: **The impact of the hotel room tax: an interrupted time series approach**, National Tax Journal, National Tax Association, Washington, Vol. 42, 1992., No. 4
175. Božac, M. G.: **Planiranje strategijskih ciljeva poduzeća**, Ekonomski pregled, Hrvatsko društvo ekonomista, Ekonomski institut Zagreb, Zagreb, Vol. 53, 2002., No. 5-6
176. Brailo, V.: **Utjecaj svjetskih monetarnih kretanja na formiranje i konkurentnost cijena turističkih usluga**, Zbornik radova, Simpozij "Hotelska kuća 78", Sveučilišni centar za ekonomske i organizacijske znanosti u Rijeci, OOUR Hotelijerski fakultet Opatija, Opšte udruženje turističke privrede Jugoslavije, Opatija, 23-25.10. 1978.
177. Cerović, Z., Mlinarević, M.: **Menadžment rekonstrukcije i tržišne revalorizacije hrvatskih hotela**, Zbornik radova 19. tradicionalnog savjetovanja Hrvatskoga društva ekonomista: Ekonomska politika Hrvatske u 2012. godini, Hrvatsko društvo ekonomista, Opatija, 09.-11.11.2011.
178. Chadee, D., Mieczkowski, Z.: **An Empirical Analysis of the Effects of the Exchange Rate on Canadian Tourism**, Journal of Travel Research, SAGE Publications Ltd, London, Vol. 26, 1987. No. 1

179. Corgel, J. B., Gibson, S.: **The Use of Fixed-rate and Floating-rate Debt for Hotels**, Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly, SAGE Publications Ltd, London, Vol. 46, 2005., No. 4
180. Cross, K. F., Lynch, R. L.: **The "SMART" way to define and sustain success**, National Productivity Review, John Wiley & Sons, West Sussex, Vol. 8, 1988., No. 1
181. Dietrich, M. (Eds.) et al.: **Economics of the Firm: Analysis, evolution, history**, In Cantwell, J., Mowery, D. (Eds.): Studies in global competition, Routledge, Abingdon (UK), Vol. 28, 2007.
182. Divisekera, S.: **A model of demand for international tourism**, Annals of Tourism Research, Elsevier Science Ltd., Oxford, Vol. 30, 2003., No. 1
183. Družić, G., Krtalić, S.: **Kakvu ulogu treba imati fiskalna politika u Republici Hrvatskoj?**, Ekonomija, Rifin, Zagreb, Vol. 13, 2006., No. 1, p. 69-71
184. Durbary, R.: **Tourism Taxes: Implications for Tourism Demand in the UK**, Review of Development Economics, Blackwell Publishing Ltd., Oxford, Vol. 12, 2008., No. 1
185. Dunković, D.: **Sustavni financijski pokazatelji**, Računovodstvo i financije, Hrvatska zajednica računovođa i financijskih djelatnika, Zagreb, 2003., No. 5
186. Dunković, D.: **Sustavni financijski pokazatelji**, Računovodstvo i financije, Hrvatska zajednica računovođa i financijskih djelatnika, Zagreb, 2003., No. 5
187. Durbary, R.: **Tourism Taxes: Implications for Tourism Demand in the UK**, Review of Development Economics, Blackwell Publishing Ltd, Oxford, Vol. 12, 2008., No. 1
188. Dwyer, L., Forsyth, P., Rao, P.: **Destination Price Competitiveness: Exchange Rate Changes versus Domestic Inflation**, SAGE Publications Ltd., London, Vol. 40, 2002., No. 3
189. Fama, E.: **Agency problems and the theory of the firm**, In Putterman, L., Kroszner, R. (Eds.): **The economic nature of the firm: A reader**, Cambridge University Press, Cambridge, 1986.
190. Fish, M.: **Taxing international tourism in West Africa**, Annals of Tourism Research, Elsevier Science Ltd, Oxford, Vol. 9, 1982., No. 1
191. Folan, P., Browne, J., Jagdev, H.: **Performance: Its meaning and content for today's business research**, Computers in Industry, Faculty of Economics and Business, Rijksuniversiteit Groningen, Groningen, Vol. 58, 2007., No. 7
192. Fujii, E., Khaled, M., Mak, J.: **The exportability of hotel occupancy and other taxes**, National Tax Journal, National Tax Association, Washington, Vol. 38, 1985., No. 2
193. Gooroochurn, N., Sinclair, T. M.: **Economics of Tourism Taxation: Evidence from Mauritius**, Annals of Tourism Research, Elsevier Science Ltd, Oxford, Vol. 32, 2005., No. 2
194. Gooroochurn, N., Sinclair, T. M.: **Economics of Tourism Taxation: Evidence from Mauritius**, Annals of Tourism Research, Elsevier Science Ltd, Oxford, Vol. 32, 2005., No. 2
195. Greenwood, C.: **How do currency exchange rates influence the price of holidays?**, Journal of Revenue and Pricing Management, Palgrave Macmillan, Basingstoke, Vol. 6, 2007., No. 4

196. Gregurek, M., Vidaković, N.: **Usklađenost monetarne i fiskalne politike u RH**, Ekonomija, Rifin, Zagreb, Vol. 16, 2009., No. 2
197. Gregurek, M.: **Stupanj i učinci privatizacije u Hrvatskoj**, Ekonomski pregled, Hrvatsko društvo ekonomista, Ekonomski institut Zagreb, Zagreb, Vol. 52, 2001., No. 1-2
198. Grgić, D.: **Teorijski okviri reputacije poduzeća**, Ekonomski pregled, Hrvatsko društvo ekonomista, Ekonomski institut Zagreb, Zagreb, Vol. 59, 2008., No. 5-6
199. Griffith, J.: **The impact of VAT on tourism in Barbados**, Working Papers, Presented at the Annual Review Seminar, Research Department, Central bank of Barbados, Bridgetown, 2000.
200. Groenendijk, N.: **Tax co-ordination and the enlargement of the European Union**, Paper presented at the International Conference "Institutions in transition", ZMAR/IMAD, Bled (Slovenia), September 24-26, 1998
201. Gržetić, N.: **Uvjeti privređivanja turističkog hotelijerstva**, Zbornik radova, Simpozij "Hotelska kuća 76", Centar ekonomskih znanosti Sveučilišta u Rijeci, OOUR Hotelijerski fakultet Opatija, Poslovno udruženje hotelskih poduzeća SFRJ (Jugohoteli), Opatija, 18-20.10. 1976.,
202. Gu, Z.: **The relationship between interest rate and tourism activities**, International Journal of Hospitality Management, Elsevier Science Ltd., Oxford, Vol. 14, 1995., No. 3-4
203. Gulin, D.: **Izvještaj o slobodnom novčanom toku**, Računovodstvo i financije, Hrvatska zajednica računovođa i financijskih djelatnika, Zagreb, 2003., No. 3
204. Habibi, F. et al.: **Dynamic Model for International Tourism Demand for Malaysia: Panel Data Evidence**, International Research Journal of Finance and Economics, Seychelles, Vol. 33, 2009.
205. Hiemstra, S. J., Ismail, J. A.: **Impacts of Room Taxes on the Lodging Industry**, Journal of Hospitality & Tourism Research, SAGE Publications Ltd, London, Vol. 14, 1990., No. 2
206. Hiemstra, S. J., Ismail, J. A.: **Incidence of the Impacts of Room Taxes on the Lodging Industry**, Journal of Travel Research, SAGE Publications Ltd, Vol. 31, 1993., No. 4
207. Hiemstra, S., Wong, K. K. F.: **Factors Affecting Demand for Tourism in Hong Kong**, Journal of Travel & Tourism Marketing, Routledge, London, Vol. 13, 2002., No. 1-2
208. Ivandić, N., Radnić, A.: **Neizravne ratne štete u hrvatskom turizmu**, Turizam, Institut za turizam, Zagreb, Vol. 44, 1996., No. 1-2
209. Jensen, T. C., Wanhill, S.: **Tourism's taxing times: value added tax in Europe and Denmark**, Tourism Management, Elsevier Science Ltd, Oxford, Vol. 23, 2002.
210. Jensen, T. C., Wanhill, S.: **Tourism's taxing times: value added tax in Europe and Denmark**, Tourism Management, Elsevier Science Ltd, Oxford, Vol. 23, 2002.
211. Jurčić, Lj.: **Hrvatska – atipičan model gospodarenja**, Ekonomski pregled, Hrvatsko društvo ekonomista, Ekonomski institut Zagreb, Zagreb, Vol. 61, 2010., No. 12
212. Jurčić, Lj.: **Uloga turizam u hrvatskom gospodarstvu**, Tema broja: Turizam, Poslovni savjetnik, Vol. 3, 1998.

213. Kelebuš, I.: **Statistički pregled kretanja u hrvatskom gospodarstvu**, Zbornik radova, 20. tradicionalno savjetovanje: Ekonomska politika Hrvatske u 2013., Hrvatsko društvo ekonomista, Opatija, 14-16.11.2012.
214. Kesner-Škreb, M.: **Washingtonski konsenzus**, Financijska teorija i praksa, Institut za javne financije, Zagreb, Vol. 28, 2004., No. 2
215. Kobsa, O.: **Stabilizacijska politika Hrvatske 1990.-2005.**, Pravnik, Udruga Pravnika, Zagreb, Vol. 42, 2008., No. 86
216. Kojić, D.: **Valutni tečajevi kroje cijene**, Ugostiteljstvo i turizam, U. T. Ugostiteljski i turistički marketing d.o.o., Zagreb, 2003., No. 6
217. Korošić, M.: **Devaluacija i zamrzavanje cijena**, Zbornik radova, Simpozij "Hotelska kuća 82", OOUR Hotelijerski fakultet Opatija, Opšte udruženje turističke privrede Jugoslavije, Opatija, 25-27.10. 1982.
218. Kosi, T., Bojnec, Š.: **Tax competitiveness of Croatia and Slovenia as tourist destinations**, 4th International Conference "An Enterprise Odyssey: Tourism - Governance and Entrepreneurship, University of Zagreb, Faculty of Economics and Business, Cavtat (Croatia), June 11-14, 2008
219. Kuliš, D., Miljenović, Ž.: **Estimate of revenues from the value added tax in the Republic of Croatia**, Occasional Paper No. 2, Institute of Public Finance, 1997
220. Labandeira, X. et al.: **Taxing Tourism in Spain: Results and Recommendations**, Working Papers, Fondazione Eni Enrico Mattei, Milan, 2006., No. 40
221. Lebas, M., Euske, K.: **A conceptual and operational delineation of performance**, In Neely, A. (Eds.): Business performance measurement: Theory and practice, Cambridge University Press, Cambridge, 2004.
222. Lee, S. K., Jang, S. C.: **Foreign exchange exposure of US tourism – related firms**, Tourism Management, Elsevier Science Ltd., Oxford, Vol. 32, 2011., No. 4
223. Lee, S. K., Jang, S. C.: **Internationalization and exposure to foreign currency risk: An examination of lodging firms**, International Journal of Hospitality Management, Elsevier Science Ltd., Oxford, Vol. 29, 2010., No. 4
224. Lončar, J.: **Financijska obilježja hrvatskoga hotelijerstva tijekom privatizacije**, Zbornik radova Ekonomskoga fakulteta u Rijeci, Ekonomski fakultet Rijeka, Rijeka, 2004., Vol. 2, 2004., No. 1
225. Lovrinčević, Ž., Mikulić, D., Marić, Z.: **Efikasnost investicija i FDI – stara priča, nove okolnosti**, Ekonomski pregled, Hrvatsko društvo ekonomista, Ekonomski institut Zagreb, Zagreb, Vol. 55, 2004., No. 1-2
226. Ljubišić, I.: **Mjere ekonomske politike u funkciji razvoja turizma**, Zbornik radova, Simpozij "Hotelska kuća '88", Hotelijerski fakultet Opatija, Udruženje turističke privrede SR Hrvatske, Opšte udruženje turističke privrede Jugoslavije, Opatija, 24-25.10.1988.
227. Mahmoudinia, D., Soderjani, E.S., Pourshahabi, F.: **Economic Growth, Tourism Receipts and Exchange Rate in MENA Zone: Using Panel Causality Technique**, Iranian Economic Review, University of Teheran, Teheran, Vol. 15, 2011., No. 29
228. Mak, J.: **Taxing hotel room rental in the U.S**, Journal of Travel Research, SAGE Publications Ltd, London, Vol. 27, 1988. No. 1

229. Mandarić, A.: **Hotelijerstvo kao izvozna grana jugoslavenske privrede**, Zbornik radova, Simpozij "Hotelska kuća 80", OOUR Hotelijerski fakultet Opatija, Opšte udruženje turističke privrede Jugoslavije, Opatija, 27-29. 10. 1980.
230. Mandarić, A.: **Odnosi u kursevima valuta i konkurentnost naše turističke ponude**, Zbornik radova, Simpozij "Hotelska kuća 78", Sveučilišni centar za ekonomske i organizacijske znanosti u Rijeci, OOUR Hotelijerski fakultet Opatija, Opšte udruženje turističke privrede Jugoslavije, Opatija, 23-25.10. 1978., p. 262-265
231. Manente, M., Zanette, M.: **Macroeconomic Effects of a VAT Reduction in the Italian Hotels & Restaurants Industry**, Economic System Research, Routledge, New York, Vol. 22, 2010., No. 4
232. Marvel, W. M., Johnson, C. B.: **A crisis of currency or creativity? Problems and prospects for the Swiss hotel industry**, International Journal of Hospitality Management, Elsevier Science Ltd., Oxford, Vol. 16, 1997., No. 3
233. Maslow, A. H.: **A Theory of Human Motivation**, Psychological Review, American Psychological Association, Washington DC, Vol. 50, 1943., No. 4
234. Matošević, D.: **Akumulativna i reproduktivna sposobnost hotelskih kuća**, Zbornik radova, Simpozij "Hotelska kuća 82", OOUR Hotelijerski fakultet Opatija, Opšte udruženje turističke privrede Jugoslavije, Opatija, 25-27. 10. 1982.
235. Milenković, N.: **Devizni kurs kao instrument ekonomske politike – iskustva zemalja Istočne Azije**, Ekonomski horizonti, Ekonomski fakultet Univerziteta u Kragujevcu, Vol. 14, 2012., No. 3
236. Moir, L.: **What do we mean by corporate social responsibility?**, Corporate Governance, MCB University Press, Edinburgh, Vol. 1, 2001., No. 2
237. Myers, J., Forsberg, P., Holecek, D.: **A framework for monitoring global travel and tourism taxes: the WTTC Tax Barometer**, Tourism Economics, In Print Publishing Ltd, Herts (UK), Vol. 3, 1997., No. 1
238. Neely, A. et al.: **Performance measurement system design: developing and testing a process-based approach**, International Journal of Operations & Production Management, Emerald Group Publishing Limited, Bingley (UK), Vol. 20, 2000., No. 10
239. Neely, A., Gregory, M., Platts, K.: **Performance measurement system design: A literature review and research agenda**, International Journal of Operations & Production Management, Emerald Group Publishing Limited, Bingley (UK), Vol. 15, 1995., No. 4
240. Nikić, G.: **Politika tečaja i strukturno prilagodavanje u hrvatskoj privredi**, Ekonomski pregled, Hrvatsko društvo ekonomista, Ekonomski institut Zagreb, Zagreb, Vol. 46, 1995., No. 11-12
241. Parać, B.: **Treba li nam zaštitna kamata?**, Ekonomija, Rifin, Zagreb, Vol. 15, 2008., No. 2
242. Perčević, H., Lutilsky Dražić, I.: **Mjerenje uspješnosti korporacija – EVA**, Računovodstvo i financije, Hrvatska zajednica računovođa i financijskih djelatnika, Zagreb, 2006., No. 9
243. Perić, J., Jovanović, M.: **Osvrt na turističku rentu i neke njezine značajke u hrvatskom gospodarstvu**, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, Vol. 26, 2005., No. 2

244. Perić, J., Mlinarević, M.: **Turistička renta: razumijevanje – privatizacija – izgledi (na primjeru jadranskog priobalja i otoka)**, tradicionalno savjetovanje, Ekonomska politika Hrvatske u 2004., Hrvatsko društvo ekonomista, Opatija, 2003.
245. Perić, J.: **Međuovisnost poduzetništva i vlasništva u hrvatskom hotelijerstvu**, Međunarodni kongres "Hotelska kuća '94", Zbornik radova, Hotelijerski fakultet Opatija, Opatija, 20-21.10.1994.
246. Perić, J.: **Privatizacija hrvatskoga hotelijerstva, stanje, teškoće, opredjeljenja**, Tourism and Hospitality Management, Faculty of Tourism and Hospitality Management, WIFI Österreich Wirtschaftsförderungsinstitut der Bundeskammer der gewerblichen Wirtschaft, Opatija, Wien, Vol. 3, 1998., No. 2
247. Perić, J.: **Subjects of privatisation in catering and tourism and the development strategy of the Republic of Croatia**, Tourism and Hospitality Management, Faculty of Tourism and Hospitality Management, WIFI Österreich Wirtschaftsförderungsinstitut der Bundeskammer der gewerblichen Wirtschaft, Opatija, Wien, Vol. 1, 1995., No. 2
248. Poljanec-Borić, S.: **Privatizacija hrvatske hotelske industrije: reforma i anomija**, Društvena istraživanja, Institut društvenih znanosti "Ivo Pilar", Zagreb, Vol. 13, 2004., No. 1-2
249. Putterman, L.: **The economic nature of the firm: overview**, In Putterman, L., Kroszner, R. (Eds.): **The economic nature of the firm: A reader**, Cambridge University Press, Cambridge, 1986.
250. Radošević, D.: **Nova razvojna paradigma – stvara li se novi model gospodarskoga i socijalnog razvitka: "Post – Washingtonski konsenzus"?**, Ekonomski pregled, Hrvatsko društvo ekonomista, Ekonomski institut Zagreb, Zagreb, Vol. 54, 2003., No. 11-12
251. Rohatinski, Ž.: **Tečaj i troškovi funkcioniranja hrvatske ekonomije**, Ekonomski pregled, Hrvatsko društvo ekonomista, Ekonomski institut Zagreb, Zagreb, Vol. 49, 1998., No. 1
252. Roller, D.: **Tourism, fiscal policy & the possibilities**, 15th Biennial International Congress Hotel 2000: Tourism and Hospitality Management – Trends and Challenges for the Future, University of Rijeka, Faculty of Tourism and Hospitality Management, Opatija, 25-28 October 2000
253. Roller, D.: **Utjecaj poreza na prometa na turizam**, Tourism and Hospitality Management, Faculty of Tourism and Hospitality Management, WIFI Österreich Wirtschaftsförderungsinstitut der Bundeskammer der gewerblichen Wirtschaft, Opatija, Wien, Vol. 8, 2002., No. 1-2
254. Santini, G.: **Poduzeće u procesu reprodukcije**, u Jurina, M., Morović, V., Santini, G. (ured.): Poslovna ekonomija, zbornik radova, Visoka škola za poslovanje i upravljanje "Baltazar Adam Krčelić", Zaprešić, 2006.
255. Santini, G.: **Učinci ekonomske politike u Hrvatskoj u razdoblju 1994.-2007. godine**, Ekonomija, Rifin, Zagreb, Vol. 15, 2008., No. 1
256. Santini, G.: **Učinci tečajne politike na gospodarstvo Hrvatske u razdoblju 1994.-2005. godine**, Ekonomija, Rifin, Zagreb, Vol. 13, 2006., No. 1
257. Santini, I.: **Potreba za ustrojem i razvojem kontrolinga u poduzeću**, u Jurina, M., Morović, V., Santini, G. (ured.): Poslovna ekonomija, zbornik radova, Visoka škola za poslovanje i upravljanje "Baltazar Adam Krčelić", Zaprešić, 2006.

258. Serdarušić, H.: **Mjerenje profitabilnosti**, Računovodstvo i financije, Hrvatska zajednica računovođa i financijskih djelatnika, Zagreb, 2010., No. 12
259. Singh, A., Upneja, A.: **The Determinants of the Decision to Use Financial Derivatives in the Lodging Industry**, Journal of Hospitality & Tourism Research, SAGE Publications Ltd, London, Vol. 32, 2008., No. 4
260. Singh, A.: **The Relation Between Interest Rate Derivatives, Debt Maturity Structure, and Exposure in the Lodging Industry**, Journal of Hospitality & Tourism Research, SAGE Publications Ltd, London, Vol. 33, 2009., No. 3
261. Skalska, T.: **Responsiveness of Tourism Demand to Fluctuations in Prices and Exchange Rates as Illustrated by Inbound Tourism in Poland**, 4th International Conference An Enterprise Odyssey: Tourism – Governance and Entrepreneurship, University of Zagreb, Faculty of Economics and Business, Cavtat, June 11-14, 2008
262. Sprčić Miloš, D.: **Procjena vrijednosti poduzeća metodom rezidualnog dohotka**, Računovodstvo i financije, Hrvatska zajednica računovođa i financijskih djelatnika, Zagreb, 2011., No. 4
263. Spremić, I.: **Međuzavisnost investicija i ekonomskoga razvoja turizma i ugostiteljstva**, Međunarodni kongres "Hotelska kuća '90", Zbornik radova, Hotelijerski fakultet Opatija, Opatija, 19-20.10.1990.
264. Šimović, H.: **Razvoj poreza na dohodak u Hrvatskoj: reforme i promašaji**, Revija za socijalnu politiku, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Studijski centar socijalnog rada, Zagreb, Vol. 19, 2012., No. 1
265. Tica, J.: **Kvaliteta proizvoda, produktivnost i ravnotežni tečaj**, Zbornik radova 20. tradicionalnog savjetovanja Hrvatskoga društva ekonomista: Ekonomska politika Hrvatske u 2013. godini, Hrvatsko društvo ekonomista, 14.-16.11.2012., Opatija
266. Tinbergen, J.: **Economic Policy: Principles and Design**, Contributions to Economic Analysis (Book Series), Vol. 10, North-Holland Publishing Company, Amsterdam, 1956.
267. Tinbergen, J.: **On the Theory of Economic Policy**, Contributions to Economic Analysis (Book Series), Vol. 1, North-Holland Publishing Company, Amsterdam, 1952.
268. Tse, R. Y. C.: **Estimating the impact of economic factors on tourism: evidence from Hong Kong**, Tourism Economics, In Print Publishing Ltd, Herts (UK), Vol. 7, 2001., No. 3
269. Ukić, A.: **Osvrt na problematiku hotelijerstva SR Hrvatske**, Zbornik radova, Simpozij "Hotelska kuća 78", OOUR Hotelijerski fakultet Opatija, Opšte udruženje turističke privrede Jugoslavije, Opatija, 23-25.10.1978.
270. Vedriš, M., Šimić, R.: **Monetarna i strukturna komponenta hrvatske inflacije**, Ekonomija, Rifin, Zagreb, Vol. 15, 2008., No. 2
271. Veselica, V.: **Razumijevanje poduzeća i njegovo financiranje**, Ekonomski pregled, Hrvatsko društvo ekonomista, Ekonomski institut Zagreb, Zagreb, Vol. 51, 2000., No. 3-4
272. Veselica, V.: **Kamatna i profitna stopa**, Ekonomski pregled, Hrvatsko društvo ekonomista, Ekonomski institut Zagreb, Zagreb, Vol. 53, 2002., No. 7-8

273. Vukasović, M.: **Neka aktuelna pitanja daljnjeg razvoja turizma**, Zbornik radova, Simpozij "Hotelska kuća 76", OOUR Hotelijerski fakultet Opatija, Poslovno udruženje hotelskih poduzeća SFRJ (Jugohoteli), Opatija, 18-20. 10. 1976.
274. Wason, G.: **Occasional Studies: Taxation and Tourism**, Travel and Tourism Analyst, Travel & Tourism Intelligence, London, 1998., No. 2
275. Weinstein, O.: **The current state of the economic theory of the firm: Contractual, competence-based, and beyond**, In Biondi, Y., Canziani, A., Kirat, T. (Eds.): *The Firm as an Entity: Implications for economics, accounting and the law*, Routledge, Abingdon (UK), 2007.
276. Zdunić, S., Grgić, M.: **Politika intervalutarnog tečaja i zaštite u strategiji razvitka hrvatskoga gospodarstva**, Ekonomski pregled, Hrvatsko društvo ekonomista, Ekonomski institut Zagreb, Zagreb, Vol. 46, 1995., No. 1-2

3) PRAVNI IZVORI

277. **Fourth Council Directive of 25 July 1978 based on Article 54 (3) (g) of the Treaty on the annual accounts of certain types of companies (78/660/EEC)**, "Official Journal", 1978., L 222, 1983., L 193, 1984., L 314, 1989., L 395, 1990., L 317, 1994., L 82, 1999., L 162, 2001., L 283, 2003., L 120, L 178, 2006., L 157, L 224, L 363, 2009., L 163
278. **Naputak o podnošenju zahtjeva za subvencioniranje dijela troškova autobusnog prijevoza u organiziranom turističkom prometu**, "Narodne novine", 1994., 56
279. **Naputak o podnošenju zahtjeva za subvencioniranje dijela troškova prijevoza u stranom (domaćem) organiziranom turističkom prometu**, "Narodne novine", 1995., 25, 41; 1996., 17, 22
280. **Naputak za subvencioniranje stranog/domaćeg organiziranog turističkog prometa u ...** (razne godine), "Narodne novine", 1997., 23; 1998., 6, 43, 77, 1999., 12, 43, 47, 53, 2000., 4
281. **Naputak za subvencioniranje stranog/domaćeg turističkog prometa u ...** (razne godine), "Narodne novine", 2001., 2, 12, 2002., 36, 2003., 22, 46, 68, 2004., 25, 89, 2005., 5, 31, 93
282. **Odluka o Nacionalnoj klasifikaciji djelatnosti – NKD 2002.**, "Narodne novine", 2003., 13.
283. **Odluka o Nacionalnoj klasifikaciji djelatnosti 2007. – NKD 2007.**, "Narodne novine", 2007., 58., 72., 80., 102., 2008., 123., 2009., 45., 2012., 16.
284. **Odluka o Nacionalnoj klasifikaciji djelatnosti**, "Narodne novine", 1995., 6., 1997., 3., 7.
285. **Odluka o proglašenju Zakona o privatizaciji Hrvatske elektroprivrede d.d.**, "Narodne novine", 2002., 32
286. **Odluka o proglašenju Zakona o privatizaciji Hrvatskih telekomunikacija d.d.**, "Narodne novine", 1999., 65
287. **Odluka o proglašenju Zakona o privatizaciji INA – Industrije nafte d.d.**, "Narodne novine", 2002., 32

288. **Pravilnik o razvrstavanju, kategorizaciji, posebnim standardima i posebnoj kvaliteti smještajnih objekata iz skupine hoteli**, "Narodne novine", 2002., 48., 108., 2003., 132., 2004., 73., 2006., 67., 2007., 88., 2008., 58., 2009., 62.
289. **Pravilnik o razvrstavanju, minimalnim uvjetima i kategorizaciji drugih vrsta smještajnih objekata iz skupine "Kampovi i druge vrste objekata za smještaj"**, "Narodne novine", 2005., 84., 2008., 49., 2009., 45
290. **Pravilnik o razvrstavanju, minimalnim uvjetima i kategorizaciji smještajnih objekata kampova iz skupine "Kampovi i druge vrste objekata za smještaj"**, "Narodne novine", 2003., 175., 2004., 106., 2006., 12., 2008., 75., 2009., 45
291. **Pravilnik o razvrstavanju, minimalnim uvjetima i kategorizaciji ugostiteljskih objekata**, "Narodne novine", 1995., 57., 101., 1996., 1., 110., 1997., 24., 1998., 61., 137., 1999., 19., 39., 52., 2000., 43., 52., 57., 63., 2001., 18., 33., 2003., 21., 2004., 52., 106.
292. **Pravilnik o strukturi i sadržaju godišnjih financijskih izvještaja**, "Narodne novine", 2008., 28, 2009., 12, 2010., 130
293. **Uredba o porezu na promet proizvoda i usluga**, "Narodne novine", 1991., 52
294. **Zakon o Hrvatskoj narodnoj banci**, "Narodne novine", 2008., 75
295. **Zakon o Hrvatskom fondu za privatizaciju**, "Narodne novine", 1992., 84
296. **Zakon o porezu na dodanu vrijednost**, "Narodne novine", 1995., 47, 1996., 106, 1998., 164, 1999., 105, 2000., 54, 73, 2004., 48, 82, 2005., 90, 2007., 76, 2009., 87, 94, 2012., 22
297. **Zakon o porezu na dohodak**, "Narodne novine", 2000., 127, 2002., 150, 2003., 163, 2004., 30, 2004., 177, 2008., 73, 2010., 80, 2011., 114, 2012., 22
298. **Zakon o porezu na promet**, "Narodne novine", 1991., 36, 73, 1992., 65, 1993., 63, 1994., 48
299. **Zakon o pretvorbi društvenih poduzeća**, "Narodne novine", 1991., 19
300. **Zakon o privatizaciji**, "Narodne novine", 1996., 21
301. **Zakon o računovodstvu**, "Narodne novine", 2007., 109
302. **Zakon o trgovačkim društvima**, "Narodne novine", 1993., 111, 1999., 34, 121, 2000., 52, 2003., 118, 2007., 107, 2008., 146, 2009., 137
303. **Zakon o ugostiteljskoj djelatnosti**, "Narodne novine", 1995., 48., 1997., 20., 46., 1998., 68., 1999., 45., 2001., 92., 117., 2002., 4., 2003., 49., 117., 2006., 138., 2009., 43., 2010., 88., 2012., 50.

4) INTERNETSKI IZVORI

304. ***: " Prvi novac - Povijest hrvatskoga novca" <<http://www.hnb.hr/novcan/povijest/h-nastavak-5.htm>> (12.03.2012.)
305. ***: "Bilateral exchange rates: Euro/ECU exchange rates - annual data", 04.09.2012. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database> (14.10.2012.)

306. ***: "Bilateral exchange rates: Euro/ECU exchange rates - monthly data", 02.10.2012. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database> (14.10.2012.)
307. ***: "Cut Tourism VAT – Boost British Jobs: Campaign Fact Sheet", November 2012, <<http://www.cuttourismvat.co.uk/files//Cut%20Tourism%20VAT%20FACT%20SHEET%2022nov12.pdf>> (11.11.2012.)
308. ***: "Distribucija kredita poslovnih banaka po institucionalnim sektorima" <http://www.hnb.hr/publikac/bilten/statisticki_pregled/d5.xls> (12.07.2012.)
309. ***: "Economic Data Search Tool" <<http://www.wttc.org/research/economic-data-search-tool/>> (16.09.2012.)
310. ***: "Enterprise 2020: Smart, Sustainable, Inclusive" <<http://www.csreurope.org/data/files/enterprise2020/enterprise2020en.pdf>> (12.11.2010.)
311. ***: "Former euro area national currencies vs. euro/ECU - annual data", 19.10.2011. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database> (14.10.2012.)
312. ***: "Germany / U.S. Foreign Exchange Rate (DISCONTINUED SERIES) (EXGEUS)" <<http://research.stlouisfed.org/fred2/series/EXGEUS/downloaddata?rid=87&soid=4>> (11.08.2012.)
313. ***: "Harmonised indices of consumer prices: HICP (2005=100) – annual data (average index and rate of change)", 16.07.2012. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database> (14.10.2012.)
314. ***: "HBOR povećava kredite za turizam na oko milijardu kuna", 20.02.2012., <<http://www.mint.hr/default.aspx?id=8011>> (15.09.2012.)
315. ***: "HBOR: Više od milijardu kuna za turističke projekte; Ministar Ostojić: Vrijeme je za investicije", 02.10.2012., <<http://www.mint.hr/default.aspx?id=8915>> (02.10.2012.)
316. ***: "Interest rates, high dollar toxic brew` for tourism", 11.11.2010. <<http://web.ebscohost.com/ehost/detail?sid=d1f8a7db-ac2d-4ca5-ad2d-90c2457bd94d%40sessionmgr13&vid=1&hid=24&bdata=Jmxhbmc9aHIImc2l0ZT1laG9zdC1saXZl#db=nfh&AN=201011111013060315>> (12.03.2012.)
317. ***: "Kodeks etike u poslovanju" <http://www2.hgk.hr/komora/hrv/homepage/kodeks_poslovne_etike/Kodeks_poslovne_etike.pdf> (02.01.2011.)
318. ***: "Kreditiranje obiteljskog poduzetništva u turizmu", <<http://www.hbor.hr/Default.aspx?sec=1392>> (14.09.2012.)
319. ***: "Methodology: Key Definitions" <http://www.wttc.org/site_media/uploads/downloads/Key_Definitions_-_Economic_Impact_Research_2011.doc> (15.09.2012.)
320. ***: "MFI interest rates - Loans to non-financial corporations - monthly data", 03.09.2012. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database> (14.10.2012.)

321. ***: "MFI Interest rates: Loans",
<<http://sdw.ecb.europa.eu/browse.do?node=9484266>> (14.10.2012.)
322. ***: "Nacionalna klasifikacija djelatnosti 2007. – NKD 2007."
323. ***: "Platna bilanca – svodna tablica"
<http://www.hnb.hr/publikac/bilten/statisticki_pregled/h6.xls> (12.11.2010.)
324. ***: "Potpore i krediti", <<http://www.mint.hr/default.aspx?id=813>> (14.09.2012.)
325. ***: "Pregled instrumenata i mjera monetarne politike: Broj 3/2012", 16.04.2012.
326. ***: "Priprema turističke sezone", <<http://www.hbor.hr/Sec1394>> (14.09.2012.)
327. ***: "Procjena tromjesečnog bruto domaćeg proizvoda od prvog tromjesečja 2000. do četvrtog tromjesečja 2010." 31.03.2011.,
<http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2010/12-01-01_04_2010.htm>
(12.06.2012.)
328. ***: "Retail bank interest rates - Historical data - annual data", 10.10.2012.
<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database>
(14.10.2012.)
329. ***: "Retail bank interest rates - Non harmonised series - monthly data", 22.09.2012.
<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database>
(14.10.2012.)
330. ***: "Sensitive Tourists: The effect of changes in exchange rates and income levels on the UK's international tourism earnings",
<<http://www.niassembly.gov.uk/Documents/Finance/Air-Passenger-Duty/Written-Submissions/British-Tourist-Authority-Sensitive-Tourists.pdf>> (11.11.2012.)
331. ***: "Structural business statistics - services: Annual detailed enterprise statistics on services (NACE Rev.1.1 H-K)", 22.08.2012,
<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database>
(19.09.2012.)
332. ***: "Structural business statistics - services: Annual detailed enterprise statistics for services (NACE Rev. 2 H-N and S95)", 18.09.2012,
<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database>
(19.09.2012.)
333. ***: "Tablica G1: Kamatne stope banaka na kunske kredite bez valutne klauzule",
<http://www.hnb.hr/publikac/bilten/statisticki_pregled/g1.xls> (17.09.2012.)
334. ***: "Tablica G2: Kamatne stope banaka na kunske kredite s valutnom klauzulom i na kredite odobrene u eurima",
<http://www.hnb.hr/publikac/bilten/statisticki_pregled/g2.xls> (17.09.2012.)
335. ***: "Tablica G2: Kamatne stope banaka na kunske kredite s valutnom klauzulom i na kredite odobrene u eurima",
<http://www.hnb.hr/publikac/bilten/statisticki_pregled/g2.xls> (17.09.2012.)
336. ***: "Tablica G4: Kamatne stope banaka na kunske depozite s valutnom klauzulom i na devizne depozite", <http://www.hnb.hr/publikac/bilten/statisticki_pregled/g4.xls>
(17.09.2012.)
337. ***: "Tablica H1: Platna bilanca – svodna tablica",
<http://www.hnb.hr/publikac/bilten/statisticki_pregled/h1.xls> (19.12.2012.);

338. ***: "Tablica H2: Platna bilanca – robe i usluge",
<http://www.hnb.hr/publikac/bilten/statisticki_pregled/h2.xls> (19.12.2012.)
339. ***: "Tablica H12: Bruto inozemni dug prema domaćim sektorima"
<http://www.hnb.hr/publikac/bilten/statisticki_pregled/h12.xls> (14.09.2012.)
340. ***: "Tablica H9: Godišnji i mjesečni prosjeci srednjih deviznih tečajeva Hrvatske narodne banke", <http://www.hnb.hr/publikac/bilten/statisticki_pregled/h9.xls> (12.09.2012.)
341. ***: "The IFRS Framework" <<http://www.iasplus.com/standard/framework.htm>> (12.11.2011.)
342. ***: "Tourism statistics: Establishment Statistics - Ministry Licensed Establishments"
<<http://www.kultur.gov.tr/EN,36575/ministry-licenced-establishments.html>> (06.10.2012.)
343. ***: "Tourism: Capacity of collective tourist accommodation: establishments, bedrooms and bed-places (tour_cap)" 04.10.2012.
<<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/tourism/data/database>> (06.10.2012.)
344. ***: "Tourism: Occupancy in collective accommodation establishments: domestic and inbound tourism (tour_occ)" 01.10.2012.
<<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/tourism/data/database>> (06.10.2012.)
345. ***: "Turizam: Program kreditiranja turističkog sektora",
<<http://www.hbor.hr/Sec1393>> (14.09.2012.)
346. ***: "Turkish Taxation System: Turkish Direct Taxation System"
<<http://www.gib.gov.tr/index.php?id=469>> (14.10.2012.)
347. ***: "VAT table - Rates as of 1 January 2010", 25.02.2011.
<http://www.hotrec.eu/Documents/Document/20110906174431-D-1209-496-DM-VAT_Table_as_of_January_2010_with_graphs.pdf> (14.12.2012.)
348. ***: "VAT table - Rates as of 1 January 2011", 30.03.2011.
<http://www.hotrec.eu/Documents/Document/20110906174157-D-0111-003-DM-VAT_table_as_of_January_2011.pdf> (14.12.2012.)
349. ***: "VAT table - Rates as of 1 January 2012", 26.06.2012.
<http://www.hotrec.eu/Documents/Document/20120626121635-D-1211-291-DM-VAT_table_as_of_January_2012.pdf> (14.12.2012.)
350. Blake, A.: "The Economic Effects of Tourism in Spain"
<<http://fama2.us.es:8080/turismo/turisonet1/economia%20del%20turismo/espa%F1a/ECONOMIC%20EFFECTS%20OF%20TOURISM%20IN%20SPAIN.PDF>> (19.10.2012.)
351. Casal, P.: "Impact of the VAT rise on UK tourism", 28.01.2011.,
<<http://blog.euromonitor.com/2011/01/impact-of-the-vat-rise-on-uk-tourism.html>> (12.11.2012.)
352. Čizmar, S.: "Hotelijerstvo Hrvatske"
<http://web.efzg.hr/dok/TUR/avlahov//SC_P4_Hotelijerstvo%20Hrvatske%20PREZ_2011.pdf> (13.10.2012.)

353. Gago, A. et al.: "Taxing Tourism in Spain: Results and Recommendations" <http://dea.uib.cat/digitalAssets/123/123225_xlabandeira.pdf> (19.10.2012.)
354. Gooroochurn, N., Sinclair, M. T.: "The Welfare Effects of Tourism Taxation" <http://dipeco.economia.unimib.it/dems/corsi/662/altro/welfare_effects_of_tourism_taxation.pdf> (19.10.2012.)
355. Gooroochurn, N.: "Tourism Taxation: A Theoretical and Empirical Investigation" <<http://www.iioa.org/pdf/Intermediate-2004/513.pdf>> (19.10.2012.)
356. Hayhurst, L.: "Hotel sector avoids brunt of recession", 22.01.2010., <<http://web.ebscohost.com/ehost/detail?sid=f05262f1-0695-44de-9e4e-a8688cafd4e8%40sessionmgr13&vid=1&hid=24&bdata=Jmxhbm9aHImc2l0ZT11aG9zdC1saXZl#db=bth&AN=48480378>> (15.05.2012.)
357. Kirby, N.: "VAT increase was madness" 05.08.2011. <<http://web.ebscohost.com/ehost/detail?sid=d1ef9d66-9d8c-4616-9cac-88760747d9cf%40Sessionmgr>>
358. McGrath, A.: "Irish hospitality welcomes 30 months of lower VAT" 08.07.2011. <<http://web.ebscohost.com/ehost/detail?sid=741a0880-c7d3-4ace-9bab-fc64163e3504%40sessionmgr13&vid=1&hid=24&bdata=Jmxhbm9aHImc2l0ZT11aG9zdC1saXZl#db=bth&AN=63638773>> (17.02.2012.)
359. McMahan, M.: "Tourism Taxation: No Such Thing As A Free Lunch?" <<http://www.tcd.ie/Economics/SER/sql/download.php?key=197>> (18.10.2012.)
360. Sinclair, T. M., Blake, A., Gooroochurn, N.: "Modelling Tourism Impacts on Small Island Economies: Evidence from Cyprus, Malta and Mauritius" <http://irfd.org/events/wfsids/virtual/papers/sids_tsinclairetal.pdf> (19.10.2012.)

5) NATUKNICE ILI ODREDNICE

361. Bahtijarević-Šiber, F., Sikavica, P. (ured.) et al.: Natuknica **hijerarhija ciljeva**, Leksikon menadžmenta, Masmedia, Zagreb, 2001.
362. Baletić, Z. (ured.) et al.: Natuknica **društvena reprodukcija**, Ekonomski leksikon, prvo izdanje, Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Masmedia, Zagreb, 1995.
363. Baletić, Z. (ured.) et al.: Natuknica **proizvodnja**, Ekonomski leksikon, prvo izdanje, Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Masmedia, Zagreb, 1995.
364. Baletić, Z. (ured.) et al.: Natuknica **tehnološki napredak**, Ekonomski leksikon, prvo izdanje, Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Masmedia, Zagreb, 1995.
365. Brian, N. (Eds.) et al.: Natuknica **value added**, A Comprehensive Dictionary of Economics, Abhishek Publications, Chandigarh, 2009.
366. Friedman, J. P. (ured.) et al.: Natuknica **discount rate**, Dictionary of Business Terms, 3rd Edition, Barron's Educational Series, New York, 2000.
367. McAdam, K., Bateman, H.: Natuknica **competitiveness**, **Dictionary of Economics**, A & C Black Publishers Ltd, London, 2006.
368. Mikić, M. (ured.) et al.: Natuknica **dobro**, Ekonomski leksikon, drugo izdanje, Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Masmedia, Zagreb, 2011.

369. Mikić, M. (ured.) et al.: Natuknica **efektivnost**, Ekonomski leksikon, drugo izdanje, Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Masmedia, Zagreb, 2011.
370. Mikić, M. (ured.) et al.: Natuknica **sektor**, Ekonomski leksikon, drugo izdanje, Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Masmedia, Zagreb, 2011.
371. Statt, D. A.: Natuknica **production**, The Routledge Dictionary of Business Management, Third Edition, Routledge, London, 2004.

6) OSTALI IZVORI

372. ***: **A reduced VAT rate for hospitality and tourism in Europe**, HOTREC, Brussels, 2005.
373. ***: **A Reduced VAT Rate for Tourism and Hospitality in Europe, Updated Version**, HOTREC, 1998
374. ***: **A reduced VAT rate for Tourism and Hospitality in Europe: An urgent call for the adoption of the July 2003 Commission proposal in relation to VAT rates**, HOTREC, Brussels, 2005.
375. ***: **A reduced VAT rate for Tourism and Hospitality in Europe: March 2002**, HOTREC, Brussels, 2002
376. ***: **Analiza financijskih rezultata poduzetnika RH u ...** (razni brojevi), FINA, Zagreb, 2004., 2005., 2006., 2007., 2008., 2010.
377. ***: **Annual Report 2011-12**, British Hospitality Association, London, 2011.
378. ***: **Balance of Payments and International Investment Position Manual**, 6th Edition, International Monetary Fund, Washington, D.C., 2009.
379. ***: **Bilten 182**, Hrvatska narodna banka, Zagreb, 2012.
380. ***: **Cijene u 2011.**, Statistička izvješća, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2012.
381. ***: **Compendium of Tourism Statistics: Data 2000-2004**, World Tourism Organization, Madrid, 2006.
382. ***: **Compendium of Tourism Statistics: Data 2005-2009**, World Tourism Organization, Madrid, 2011., p. 398
383. ***: **Doing Business** (razni brojevi), The International Bank for Reconstruction and Development, The World Bank, Washington, 2006., p. 6, 2008, p. 6, 2010., p. 4, 2011., p. 6, 2012., p. 3
384. ***: **FINA** (godišnji financijski izvještaji i posebni dodaci uz izvještaje), razne godine
385. ***: **Global Hotel Review – Media Version** (razni brojevi), STR Global, London, 2010., p. 1, 2012.
386. ***: **Godišnje izvješće** (razni brojevi), Hrvatska banka za obnovu i razvitak, Zagreb, 2004., 2006., 2008., 2010., 2011.
387. ***: **Godišnji bruto domaći proizvod za razdoblje 1995.-2009.**, Priopćenje, Državni zavod za statistiku RH, Zagreb, 2012., No. 12.1.3.
388. ***: **International Hotel Industry – September 2011**, Mintel Group Ltd, London, 2011.

389. ***: **Investicije u 2010.**, Statistička izvješća, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2012.
390. ***: **Izješće o obavljenoj reviziji pretvorbe i privatizacije** (odabranih hotelskih poduzeća), Republika Hrvatska, Državni ured za reviziju, različite godine
391. ***: **Katalog investicijskih projekata**, Ministarstvo turizma Republike Hrvatske, Zagreb, 2012.
392. ***: **Mjesečni statistički prikaz Ministarstva financija** (razni brojevi), Ministarstvo financija, Zagreb, 2006., 2008., 2010., 2012.
393. ***: **Mjesečno statističko izvješće**, Državni zavod za statistiku, Zagreb, Vol. 21, 2012., No. 4
394. ***: **Occasional studies: Real exchange rates and international tourism demand**, Travel & Tourism Analyst, The Economist Intelligence Unit, London, 1995., No. 4
395. ***: **Poslovanje hotelijerstva u Hrvatskoj** (razni brojevi), Horwath Consulting Zagreb, Zagreb, 2004., 2010.
396. ***: **Provedba stabilizacijskog programa**, Vlada Republike Hrvatske, Zagreb, 1993.
397. ***: **Reduced VAT rates: A must for a sustainable European hospitality industry**, HOTREC, Brussels, 2008.,
398. ***: **Statistički godišnjak Republike Hrvatske 1990.**, Republički zavod za statistiku, Zagreb, 1990.
399. ***: **Statistički godišnjak RH 1991.**, Republički zavod za statistiku, Zagreb, 1991.
400. ***: **Statistički godišnjak SR Hrvatske** (razni brojevi), Republički zavod za statistiku, Zagreb, 1971., 1972., 1979., 1982., 1986., 1989.
401. ***: **Statistički ljetopis Republike Hrvatske** (razni brojevi), Državni zavod za statistiku, Zagreb, 1993., 1996., 1998., 2000., 2001., 2002., 2003., 2004., 2005., 2006., 2007., 2009., 2008., 2009., 2010., 2011., 2012.
402. ***: **The Global Competitiveness Report** (različiti brojevi), World Economic Forum, Geneva, 2003., p. 4, 2004., p. xvi, 2006., p. xvii, 2008., p. 10, 2010., p. 15, 2012., p. 13
403. ***: **The International Hotel Industry**, Travel & Tourism Intelligence, London, 2003.
404. ***: **The International Hotel Industry**, Travel & Tourism Intelligence, London, 2007.
405. ***: **The Travel & Tourism Competitiveness Report** (razni brojevi), World Economic Forum, Geneva, 2007., 2008., 2009., 2011.
406. ***: **Tourism Taxation: Striking a Fair Deal**, World Tourism Organization, Madrid, 1998.
407. ***: **Turizam** (razni brojevi), Republički zavod za statistiku, Zagreb, 1973., 1982., 1991.
408. ***: **Turizam** (razni brojevi), Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1969., 1970., 1971., 1974., 1975., 1976., 1977., 1978., 1979., 1980., 1982., 1983., 1984., 1985., 1986., 1987., 1988., 1989.
409. ***: **Turizam u ...** (razni brojevi), Državni zavod za statistiku, Zagreb, 1995., 1996., 1998., 1999., 2001., 2003., 2005., 2007., 2008., 2009., 2010., 2011.,
410. ***: **Turkish Hotel Sector – Turkey**, Travel & Tourism Analyst, Mintel International Group Ltd, London, 2010., No. 4

411. ***: **Ugostiteljstvo** (razni brojevi)), Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1969., 1970., 1971., 1972., 1973., 1974., 1975., 1976., 1977., 1978., 1979, 1982., 1983., 1984., 1985., 1986., 1987., 1988.
412. ***: **Ugostiteljstvo** (razni brojevi), Republički zavod za statistiku, Zagreb, 1981., 1982., 1990., 1991.
413. ***: **Ugostiteljstvo i turizam** (razni brojevi), Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1965., 1966., 1967., 1968.,
414. ***: **Ugostiteljstvo u ...** (razni brojevi), Državni zavod za statistiku, Zagreb, 1992., 1993., 1994., 1995., 1996., 1997., 1998., 1999., 2000., 2001., 2002., 2003., 2004., 2005., 2006., 2007., 2008., 2009., 2010., 2011.,
415. ***: **Uniform System of Accounts for the Lodging Industry**, 10th Revised Edition, Hotel Association of New York City, Hospitality Financial and Technology Professionals, American Hotel & Lodging Association, New York, Austin, Washington, D. C., 2006.
416. ***: **VAT table: Rates as of 1 January 2007**, HOTREC, Brussels, 2007.
417. Biagioli, A., Ortolani, G. G., Alivernini, A.: **The role of price factors for tourists from the euro zone: hints about the future of Italy's international receipts**, In Lennon, J. J. (Eds.) *Tourism statistics: international perspectives and current issues*, Continuum, London, 2003.
418. Blažević, B.: **Ekonomski računi kod plasmana kapitala u hrvatsko hotelijerstvo 1960-1990.**, doktorska disertacija, Hotelijerski fakultet Opatija, Opatija, 1994.
419. Cooke, D., Day, M. (Eds.): **The International Hotel Industry: Corporate strategies and global opportunities**, Travel & Tourism Intelligence, London, 2001.
420. Ivandić, N., Gatti, P.: **Učinci promjene oporezivanja dodane vrijednosti na poslovanje hotelskih poduzeća u 2006. godini**, Institut za turizam, Zagreb, 2008.
421. Latas, M.: **Upravljanje građevinskim investicijama u hotelijerstvu**, magistarski rad, Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu, Opatija, 2010.
422. Stephenson, J. et al.: **Exchange Rates and Tourism Relationships in New Zealand**, NZIER, Wellington (New Zealand), 2007.
423. Tallian, I.: **Porez na dodanu vrijednost na turističke usluge**, magistarski rad, Sveučilište u Rijeci, Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu, Opatija, 2009.
424. Todd, G., Mather, S.: **The international hotel industry: Corporate strategies and global opportunities**, The Economist Intelligence Unit, London, 1995.
425. Torbica, S.: **Utjecaj fiskalnog sustava na poslovanje hotelskih poduzeća u Republici Hrvatskoj**, magistarski rad, Sveučilište u Rijeci, Fakultet za turistički i hotelskih menadžment, Opatija, 2003.
426. Tsai, M.: **Impact of stock prices and interest rates on tourism consumption**, ProQuest Dissertations and Theses, ABI/INFORM Global, 1999.,
427. Wason, G. et al.: **The Impact of Lower VAT Rates on UK Visitor Attractions and Accommodation**, Summary Report, The British Association of Leisure Parks, Piers and Attractions, London, 2008.

POPIS TABLICA

Stranica

Tablica 1: Skraćeni prikaz bilance u Republici Hrvatskoj	26
Tablica 2: Glavni elementi računa dobiti i gubitka (funkcionalna metoda).....	28
Tablica 3: Skraćeni prikaz računa dobiti i gubitka u Republici Hrvatskoj (metoda prirodnih vrsta rashoda).....	29
Tablica 4: Povezanost financijskih izvještaja	30
Tablica 5: Vrste i instrumenti ekonomske politike	38
Tablica 6: Značaj novca – monetaristički i keynesijanski pogled.....	39
Tablica 7: Da li fiskalna politika djeluje?	43
Tablica 8: Efikasnost primjene fiskalne i monetarne politike	46
Tablica 9: Osnovni makroekonomski agregati SR Hrvatske u razdoblju od 1953. do 1990. (u cijenama iz 1972.)	63
Tablica 10: Procjena efikasnosti investiranja (u cijenama iz 1972.) u privredi i ugostiteljstvu i turizmu SR Hrvatske u razdoblju od 1964. do 1990. godine	65
Tablica 11: Zaposlenost i pokazatelji produktivnosti (u cijenama iz 1972.) privrede i ugostiteljstva i turizma SR Hrvatske od 1960. do 1990.	66
Tablica 12: Osnovni makroekonomski agregati Republike Hrvatske u razdoblju od 1991. do 2000.....	76
Tablica 13: Procjena efikasnosti investiranja u privredi i ugostiteljstvu Republike Hrvatske u razdoblju od 1991. do 2000.....	77
Tablica 14: Zaposlenost i pokazatelji produktivnosti privrede i ugostiteljstva Republike Hrvatske od 1991. do 2000. (stalne cijene, 2005=100).....	78
Tablica 15: Osnovni makroekonomski agregati Republike Hrvatske u razdoblju od 2001. do 2010.	87
Tablica 16: Procjena efikasnosti investiranja u privredi i ugostiteljstvu Republike Hrvatske u razdoblju od 2001. do 2010.	88
Tablica 17: Zaposlenost i pokazatelji produktivnosti privrede i ugostiteljstva Republike Hrvatske od 2001. do 2010.	89
Tablica 18: Skraćeni prikaz bilance hrvatskoga hotelijerstva za razdoblje od 2001. do 2011. (stalne cijene, 2005=100), u mil. HRK.....	98
Tablica 19: Skraćeni prikaz računa dobiti i gubitka hrvatskoga hotelijerstva za razdoblje od 2001. do 2011. (stalne cijene, 2005=100), u mil. HRK	100
Tablica 20: Omjer investicija i amortizacije hrvatskoga hotelijerstva u razdoblju od 2001. do 2011.	101
Tablica 21: Pokazatelji likvidnosti hrvatskoga hotelijerstva u razdoblju od 2001. do 2011.....	102
Tablica 22: Pokazatelji zaduženosti hrvatskoga hotelijerstva u razdoblju od 2001. do 2011.	103
Tablica 23: Pokazatelji aktivnosti hrvatskoga hotelijerstva za razdoblje od 2001. do 2011.....	104

Tablica 24: Pokazatelji ekonomičnosti hrvatskoga hotelijerstva u razdoblju od 2001. do 2011.....	104
Tablica 25: Pokazatelji profitabilnosti hrvatskoga hotelijerstva u razdoblju od 2001. do 2011.....	106
Tablica 26: Altmanov Z-score (B model) hrvatskoga hotelijerstva za razdoblje od 2001. do 2011.....	107
Tablica 27: Ekonomski položaj hrvatskoga hotelijerstva u razdoblju od 1964. do 1970.	117
Tablica 28: Ekonomski položaj hrvatskoga hotelijerstva u razdoblju od 1971. do 1977.	119
Tablica 29: Ekonomski položaj hrvatskoga hotelijerstva u razdoblju od 1978. do 1984.	121
Tablica 30: Ekonomski položaj hrvatskoga hotelijerstva u razdoblju od 1985. do 1990.	123
Tablica 31: Privatizacija hrvatskoga hotelijerstva na primjeru odabranih hotelskih poduzeća	136
Tablica 32: Pregled odobrenih kredita HBOR-a, u razdoblju od 1997. do 2000., bankama i ostalim korisnicima prema namjeni	139
Tablica 33: Subvencioniranje domaćega i stranoga organiziranog turističkog prometa u razdoblju od 1994. do 2000.....	141
Tablica 34: Porezne stope poreza na promet i poreza na dodanu vrijednost važne za hotelijerstvo u razdoblju od 1991. do 2000.....	143
Tablica 35: Ekonomski položaj hrvatskoga hotelijerstva u razdoblju od 1991. do 2000.	146
Tablica 36: Bruto rezultat poslovanja odabranih hotelskih poduzeća u razdoblju od 1994. do 2000.....	149
Tablica 37: Trgovačka društva u turizmu raspoloživa za privatizaciju, stanje 27.04.2012.....	153
Tablica 38: Pregled odobrenih kredita HBOR-a, u razdoblju od 2001. do 2010., bankama i ostalim korisnicima prema namjeni – turizam (tekuće cijene).....	154
Tablica 39: Subvencioniranje domaćega i stranoga organiziranog prometa u razdoblju od 2001. do 2005.....	157
Tablica 40: Stope poreza na dodanu vrijednost važne za hotelijerstvo u razdoblju od 2001. do 2010.	159
Tablica 41: Ekonomski položaj hrvatskoga hotelijerstva u razdoblju od 2001. do 2010.	161
Tablica 42: Prosječne kratkoročne i dugoročne kamatne stope za trgovačka društva u razdoblju od 2010. do 2012. godine.....	164
Tablica 43: Odabrani pokazatelji ekonomskoga položaja hrvatskoga hotelijerstva u razdoblju od 2010. do 2011.....	166
Tablica 44: Ukupni doprinos turizma izabranih zemalja i Hrvatske u razdoblju od 2001. do 2011. (% BDP-a)	168
Tablica 45: Bruto investicije u dugotrajnu imovinu u turizmu izabranih zemalja i Hrvatske za razdoblje od 2001. do 2011. – u mil. USD (stalne cijene 2011=100).....	169
Tablica 46: Turistička potrošnja (inozemna i domaća) u izabranim zemlja i Hrvatskoj za razdoblje od 2001. do 2011., u mil. USD (stalne cijene 2011=100).....	169

Tablica 47: Financijski pokazatelji korištenja raspoloživih kapaciteta u hotelijerstvu izabranih zemalja i Hrvatske (odabrane godine)	178
Tablica 48: Standardna i stopa poreza na dodanu vrijednost na usluge smještaja u izabranim zemljama i Hrvatskoj (odabrane godine)	182
Tablica 49: Prosječne godišnje kratkoročne kamatne stope poslovnih banaka na odobrene kredite trgovačkim društvima u izabranim zemljama i Hrvatskoj u razdoblju od 1995. do 2012.	184
Tablica 50: Prosječne godišnje dugoročne kamatne stope poslovnih banaka na odobrene kredite trgovačkim društvima u izabranim zemljama i Hrvatskoj u razdoblju od 1995. do 2012.	186
Tablica 51: Nominalni tečajevi izabranih zemalja prema EUR i promjene odnosa u nominalnim tečajevima valuta u odabranim vremenskim intervalima	189
Tablica 52: Harmonizirani indeksi potrošačkih cijena (2005.=100) izabranih zemalja u odabranim godinama	189
Tablica 53: Indeks kupovne snage turista u receptivnim zemljama	190
Tablica 54: Odnos između stope PDV-a na usluge smještaja i stope rasta međunarodnih turističkih prihoda za razdoblje od 1990. do 1996.	195
Tablica 55: Ukupni prihodi, poslovni prihodi skupine Hoteli i sličan smještaj i tečaj EUR/HRK u razdoblju od 2001. do 2011.	211
Tablica 56: Ocjena statističke značajnosti parametara prvoga segmenta modela	216
Tablica 57: Ocjena statističke značajnosti parametara prvoga segmenta modela nakon uklanjanja autokorelacije	216
Tablica 58: Mjerenje prilagođenosti regresijskoga modela prvoga segmenta nakon uklonjene autokorelacije	217
Tablica 59: Ukupni i poslovni rashodi skupine Hoteli i sličan smještaj i odobrene kamatne stope trgovačkim društvima na kratkoročne i dugoročne kredite (prosjek) s valutnom klauzulom u razdoblju od 2001. do 2011.	219
Tablica 60: Ocjena statističke značajnosti parametara drugoga segmenta modela	222
Tablica 61: Ocjena statističke značajnosti parametara drugoga segmenta modela nakon uklanjanja autokorelacije	223
Tablica 62: Mjerenje prilagođenosti regresijskoga modela drugoga segmenta nakon uklonjene autokorelacije	224
Tablica 63: Ukupni broj noćenja i prosječna cijena noćenja u skupini "Hoteli i sličan smještaj" u razdoblju od 2001. do 2011.	225
Tablica 64: Simulacija promjene tečaja na bruto rezultat hrvatskoga hotelijerstva: slučaj deprecijacije tečaja EUR/HRK	227
Tablica 65: Simulacija promjene tečaja na bruto rezultat hrvatskoga hotelijerstva: slučaj aprecijacije tečaja EUR/HRK	227
Tablica 66: Simulacija promjene kamatnih stopa na bruto rezultat hrvatskoga hotelijerstva: slučaj pada kamatnih stopa	229
Tablica 67: Simulacija promjene kamatnih stopa na bruto rezultat hrvatskoga hotelijerstva: slučaj rasta kamatnih stopa	229

Tablica 68: Simulacija promjene stope PDV-a na bruto rezultat hrvatskoga hotelijerstva: slučaj pada stope PDV-a na usluge smještaja.....	231
Tablica 69: Simulacija promjene stope PDV-a na bruto rezultat hrvatskoga hotelijerstva: slučaj rasta stope PDV-a na usluge smještaja.....	232
Tablica 70: Simulacija istovremenog djelovanja odabranih sastavnica na bruto rezultat hrvatskoga hotelijerstva: scenarij 1 – pozitivni učinak (vrijednosti iskazane u HRK).....	233
Tablica 71: Simulacija istovremenog djelovanja odabranih sastavnica na bruto rezultat hrvatskoga hotelijerstva: scenarij 2 – negativan učinak (vrijednosti iskazane u HRK)	234
Tablica 72: Odabrani makroekonomski agregati hrvatske privrede u razdoblju od 2001. do 2011.....	238
Tablica 73: Vanjskotrgovinska bilanca Republike Hrvatske u razdoblju od 2001. do 2011. (u tis. EUR, tekuće cijene)	240
Tablica 74: Prosječni udio kategorija Glavnih industrijskih grupacija (GIG) u izvozu i uvozu u razdoblju od 2001. do 2011.	240
Tablica 75: Udio hrvatskoga izvoza/uvoza po zemljama namjene/podrijetla u ukupnom izvozu/uvozu u razdoblju od 2001. do 2011.	241
Tablica 76: Skraćeni prikaz platne bilance Republike Hrvatske u razdoblju od 2001. do 2011. (u mil. EUR)	242
Tablica 77: Udio industrije i "realnoga sektora" u BDP-u Republike Hrvatske u odabranim godinama (%)	242
Tablica 78: Udio industrije i "realnoga sektora" u DP-u Socijalističke Republike Hrvatske u odabranim godinama (%)	243
Tablica 79: Odabrani pokazatelji industrijske proizvodnje Hrvatske u razdoblju od 2002. do 2011.....	244
Tablica 80: Skraćeni prikaz proračuna konsolidirane opće države u razdoblju od 2003. do 2011. (u mil. HRK), tekuće cijene.....	244
Tablica 81: Izvoz i uvoz prema NKD-u i JKD-u ukupno i prema odabranim sektorima za razdoblje od 1966. do 2011. (mil. USD), odabrane godine	248
Tablica 82: Udio bruto dodane vrijednosti odabranih sektora u BDP-u Republike Hrvatske u razdoblju od 1996 do 2009., odabrane godine (%)	249
Tablica 83: Udio odabranih sektora u DP-u Socijalističke Republike Hrvatske u razdoblju od 1981. do 1990., odabrane godine (%)	250
Tablica 84: Indeksi (verižni i bazni) proizvodnje u odabranim sektorima u razdoblju od 2001. do 2011.	251
Tablica 85: Indeksi cijena pri proizvođačima za odabrane sektore u razdoblju od 2001. do 2011.	252
Tablica 86: Verižni indeksi zaposlenih osoba i proizvodnosti rada u odabranim sektorima u razdoblju od 2001. do 2011.	253
Tablica 87: Bruto inozemni dug prema domaćim sektorima, u mil. EUR (stanje na prosinac svake godine).....	255

Tablica 88: Distribucija kredita poslovnih banaka po institucionalnim sektorima za odabrane godine, mil. HRK (stanje na prosinac svake godine)	256
---	-----

POPIS GRAFIKONA

Stranica

Grafikon 1: Fizički kapaciteti hrvatskoga hotelijerstva od 1961. do 1990. – broj postelja (a) i broj soba (b)	68
Grafikon 2: Prosječna godišnja stopa rasta broja postelja hrvatskoga hotelijerstva u razdoblju od 1961. do 1990.	69
Grafikon 3: Prihodi (promet) hrvatskoga hotelijerstva u cijenama iz 1972. (a) i broj noćenja (b) za razdoblje od 1961. do 1990.	70
Grafikon 4: Udio inozemnih u ukupno ostvarenim noćenjima hrvatskoga hotelijerstva za razdoblje 1961-1990.	71
Grafikon 5: Produktivnost rada hrvatskoga hotelijerstva u razdoblju od 1961. do 1990.	72
Grafikon 6: Iskorištenost smještajnih kapaciteta hrvatskoga hotelijerstva u razdoblju od 1961. do 1990.	73
Grafikon 7: Pokazatelji ukupnog poslovanja hrvatskoga hotelijerstva od 1962. do 1990. (u cijenama iz 1972.)	74
Grafikon 8: Fizički kapaciteti hrvatskoga hotelijerstva od 1991. do 2000. – broj postelja (a) i broj soba (b)	80
Grafikon 9: Prihodi (promet) hrvatskoga hotelijerstva u cijenama iz 2005. (a) i broj noćenja (b) za razdoblje od 1991. do 2000.	81
Grafikon 10: Produktivnost rada hrvatskoga hotelijerstva u razdoblju od 1991. do 2000.	83
Grafikon 11: Iskorištenost smještajnih kapaciteta hrvatskoga hotelijerstva u razdoblju od 1991. do 2000.	84
Grafikon 12: Pokazatelji ukupnog poslovanja hrvatskoga hotelijerstva od 1991. do 2000. (u stalnim cijenama, 2005=100)	85
Grafikon 13: Fizički kapaciteti hrvatskoga hotelijerstva od 2001. do 2010. – broj postelja (a) i broj soba (b)	91
Grafikon 14: Struktura fizičkih kapaciteta (broja soba i postelja) hrvatskoga hotelijerstva od 1971. do 2010. (prosječne vrijednosti)	92
Grafikon 15: Prihodi (promet) hrvatskoga hotelijerstva u cijenama iz 2005. (a) i broj noćenja (b) za razdoblje od 2001. do 2010.	92
Grafikon 16: Produktivnost rada hrvatskoga hotelijerstva u razdoblju od 2001. do 2010.	94
Grafikon 17: Iskorištenost smještajnih kapaciteta hrvatskoga hotelijerstva u razdoblju od 2001. do 2010.	95
Grafikon 18: Pokazatelji ukupnog poslovanja hrvatskoga hotelijerstva od 2001. do 2010. (u stalnim cijenama, 2005=100)	96
Grafikon 19: Struktura aktive hrvatskoga hotelijerstva u razdoblju od 2001. do 2011. godine	99

Grafikon 20: Struktura pasive hrvatskoga hotelijerstva u razdoblju od 2001. do 2011. godine	99
Grafikon 21: Strukturalni prikaz najznačajnijih pozicija računa dobiti i gubitka hrvatskoga hotelijerstva u razdoblju od 2001. do 2011. (ukupni prihodi = 100%)	102
Grafikon 22: Prosječne kratkoročne kamatne stope za trgovačka društva u razdoblju od 1995. do 2000.	140
Grafikon 23: Prosječne dugoročne kamatne stope za trgovačka društva u razdoblju od 1995. do 2000.	141
Grafikon 24: Godišnji prosjeci srednjih deviznih tečajeva Hrvatske narodne banke u razdoblju od 1992. do 2000. godine	144
Grafikon 25: Prosječne kratkoročne kamatne stope za trgovačka društva u razdoblju od	156
Grafikon 26: Prosječne dugoročne kamatne stope za trgovačka društva u razdoblju od 2001. do 2010.	156
Grafikon 27: Godišnji prosjeci srednjih deviznih tečajeva Hrvatske narodne banke u razdoblju od 2001. do 2010.	159
Grafikon 28: Tržišni udio izabranih zemalja i Hrvatske prema turističkoj potrošnji za razdoblje 2001–2011. (izabrane zemlje + Hrvatska = 100)	170
Grafikon 29: Broj soba u skupini "Hoteli i sličan smještaj" izabranih zemalja i Hrvatske u razdoblju od 2001. do 2011.	171
Grafikon 30: Broj postelja u skupini "Hoteli i sličan smještaj" izabranih zemalja i Hrvatske u razdoblju od 2001. do 2011.	172
Grafikon 31: Ukupan broj noćenja i dolazaka u skupini "Hoteli i sličan smještaj" izabranih zemalja i Hrvatske u razdoblju od 2001. do 2011. (u mil.)	173
Grafikon 32: Prosječni udio inozemnih noćenja u ukupno ostvarenim noćenjima izabranih zemalja i Hrvatske u razdoblju od 2001. do 2011.	173
Grafikon 33: Prihod (promet) hotelijerstva (u mil. EUR, stalne cijene 2005=100) i broj zaposlenih (u tis.) izabranih zemalja i Hrvatske u razdoblju od 2001. do 2009.	174
Grafikon 34: Produktivnost rada hotelijerstva izabranih zemalja i Hrvatske u razdoblju od 2001. do 2009. (u EUR)	176
Grafikon 35: Iskorištenost smještajnih kapaciteta skupine "Hoteli i sličan smještaj" izabranih zemalja i Hrvatske u razdoblju od 2001. do 2011.	176
Grafikon 36: Prosječno ostvarena dnevna cijena sobe (ADR) u izabranim zemljama i Hrvatskoj za razdoblje 2010–2011. (u EUR)	179
Grafikon 37: Prihod po raspoloživoj sobi (RevPAR) u izabranim zemljama i Hrvatskoj za razdoblje 2010–2011.	180
Grafikon 38: Stope poreza na dodanu vrijednost na usluge smještaja u izabranim zemljama i Hrvatskoj (odabrane godine)	183
Grafikon 39: Kretanje prosječnih godišnjih kratkoročnih kamatnih stopa poslovnih banaka na odobrene kredite trgovačkim društvima u izabranim zemljama i Hrvatskoj u razdoblju od 2003. do 2012.	185

Grafikon 40: Kretanje prosječnih godišnjih dugoročnih kamatnih stopa poslovnih banaka na odobrene kredite trgovačkim društvima u izabranim zemljama i Hrvatskoj u razdoblju od 2003. do 2012.	187
Grafikon 41: Prosječni godišnji nominalni devizni tečajevi HRK, TRY, USD i HUF prema EUR u razdoblju od 1998. do 2012.	188
Grafikon 42: Grafičko utvrđivanje prisutnosti autokorelacije u prvom segmentu modela	213
Grafikon 43: Grafičko utvrđivanje prisutnosti heteroskedastičnosti u prvom segmentu modela	214
Grafikon 44: Grafičko utvrđivanje prisutnosti autokorelacije u drugom segmentu modela	220
Grafikon 45: Grafičko utvrđivanje prisutnosti heteroskedastičnosti u drugom segmentu modela	221
Grafikon 46: Udio industrije i "realnoga sektora" u BDP-u/DP-u Hrvatske u razdoblju od 1961. do 2009. (odabrane godine)	243
Grafikon 47: Udio odabranih sektora u ukupnom izvozu za odabrane godine (%)	249
Grafikon 48: Udio odabranih sektora u BDP/DP-u Hrvatske u razdoblju od 1969. do 2009., odabrane godine (%)	250
Grafikon 49: Konkurentnost hrvatskoga gospodarstva u odnosu na neposrednu konkurenciju u razdoblju od 2002. do 2012. – indeks globalne konkurentnosti	257
Grafikon 50: Konkurentnost hrvatskoga turizma u odnosu na neposrednu konkurenciju u razdoblju od 2007. do 2011. – indeks turističke konkurentnosti	257
Grafikon 51: Indeks jednostavnosti poslovanja u zemlji za Hrvatsku i konkurentnske zemlje u razdoblju od 2006. do 2013.	258

POPIS SHEMA

Stranica

Shema 1: Faze procesa reprodukcije	11
Shema 2: Kružni tok privredne aktivnosti	12
Shema 3: Razvoj poduzeća kroz povijest	15
Shema 4: Sustavi mjerenja poslovnoga uspjeha	31
Shema 5: Uloga ekonomske analize u postizanju cilja/ciljeva ekonomske politike	36
Shema 6: Proces ekonomske politike	36

KAZALO KRATICA

A

Kratica	Tumačenje
ADR	engl. <i>Average Daily Rate</i> (prosječno ostvarena dnevna cijena sobe)

B

Kratica	Tumačenje
BDP	bruto domaći proizvod
BDV	bruto dodana vrijednost
BNP	bruto nacionalni proizvod
BSC	engl. <i>Balanced Scorecard</i> (Model uravnoteženih ciljeva)

C

Kratica	Tumačenje
CAD	kanadski dolar
CFROGI	engl. <i>Cash Flow Return on Gross Investment</i> (novčani tok povrata na bruto investiciju)
CFROI	engl. <i>Cash Flow Return on Investment</i> (novčani tok povrata na investiciju)
CHF	švicarski franak
CPI	engl. <i>Consumer Price Index</i> (indeks potrošačkih cijena)
CPMDP	engl. <i>Cambridge Performance Measurement Design Process</i> (Model planiranja sustava mjerenja poslovnoga uspjeha)
CSR	engl. <i>Corporate Social Responsibility</i> (korporativna društvena odgovornost)
CVA	engl. <i>Cash Value Added</i> (Novčana dodana vrijednost)

D

Kratica	Tumačenje
D	domaćinstva
DBP	društveni bruto proizvod
DEM	njemačka marka
DP	društveni proizvod

E

Kratica	Tumačenje
EBIT	engl. <i>Earnings before Interest and Taxes</i> (dobitak prije kamata i poreza)
EBITDA	engl. <i>Earnings before Interest, Taxes, Depreciation and Amortization</i> (dobitak prije kamata, poreza, deprecijacije i amortizacije)
EL	Grčka
ES	Španjolska
ESA	engl. <i>European system of national and regional accounts</i> (Europski sustav nacionalnih računa)

E

Kratica	Tumačenje
EUR	euro
EVA	engl. <i>Economic Value Added</i> (ekonomska dodana vrijednost)

F

Kratica	Tumačenje
FCF	engl. <i>Free Cash Flow</i> (slobodni novčani tok)
FINA	Financijska agencija
FR	Francuska
FRF	francuski franak

G

Kratica	Tumačenje
G.O.P.	engl. <i>Gross Operating Profit</i> (bruto operativna dobit)
GBP	britanska funta
GDP	engl. <i>Gross Domestic Product</i> (bruto domaći proizvod)
GFI-POD	Godišnji financijski izvještaji poduzetnika
GRD	grčka drahma

H

Kratica	Tumačenje
H	skupina hoteli i sličan smještaj
HBOR	Hrvatska banka za obnovu i razvitak
HFP	Hrvatski fond za privatizaciju
HGK	Hrvatska gospodarska komora
HICP	engl. <i>Annual Harmonised Indices of Consumer Prices</i> (godišnji harmonizirani indeks potrošačkih cijena)
HNB	Hrvatska narodna banka
HOT	hotelijerstvo
HR	Hrvatska
HRD	hrvatski dinar
HRK	hrvatska kuna
HU	Mađarska
HUF	mađarska forinta

I

Kratica	Tumačenje
IFRS	engl. <i>International Financial Reporting Standards</i> (Međunarodni standardi financijskoga izvještavanja)
IT	Italija
ITL	talijanska lira

J

Kratica	Tumačenje
JKD	Jedinstvena klasifikacija djelatnosti

L

Kratica	Tumačenje
LIF	Lokalni investicijski fondovi

M

Kratica	Tumačenje
mil	milijun
mlrd	milijarda
MVA	engl. <i>Market Value Added</i> (tržišna dodana vrijednost)

N

Kratica	Tumačenje
ND	narodni dohodak
NKD	Nacionalna klasifikacija djelatnosti

O

Kratica	Tumačenje
OIF	Opći investicijski fondovi

P

Kratica	Tumačenje
PDV	porez na dodanu vrijednost
PGSR	prosječna godišnja stopa rasta
PMQ	engl. <i>Performance Measurement Questionnaire</i> (Upitnik poslovnoga uspjeha)
PRIV	privreda

R

Kratica	Tumačenje
RevPAR	engl. <i>Revenue per Available Room</i> (prihod po raspoloživoj sobi)
RH	Republika Hrvatska
RIF	Republički investicijski fondovi
ROA	engl. <i>Return on Assets</i> (neto rentabilnost imovine)
ROE	engl. <i>Return on Equity</i> (rentabilnost vlastitog kapitala)

S

Kratica	Tumačenje
SAD	Sjedinjene Američke Države
SHV	engl. <i>Shareholder Value</i> (vrijednost za dioničara)
SMART	engl. <i>Strategic Measurement and Reporting Technique</i> (Model strateškog mjerenja i izvještavanja)
SNA	engl. <i>System of National Accounts</i> (Sustav nacionalnih računa)
SVA	engl. <i>Shareholder Value Added</i> (Dodana vrijednost za dioničara)

T

Kratica	Tumačenje
tis	tisuća
TR	Turska
TRY	turska lira

U

Kratica	Tumačenje
UG	ugostiteljstvo i turizam
UK	engl. <i>United Kingdom</i>
USALI	engl. <i>Uniform System of Accounts for the Lodging Industry</i> (Jedinstveni sustav računovodstva za hotele)
USD	američki dolar

V

Kratica	Tumačenje
VAT	engl. <i>Value Added Tax</i> (porez na dodanu vrijednost)

W

Kratica	Tumačenje
WTTC	engl. <i>World Travel & Tourism Council</i> (Svjetsko turističko vijeće)